

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท

เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒

ตอนที่ ๔

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คาถาธรรมบท

มลาวรรคที่ ๑๘^๑

ว่าด้วยมลทิน

[๒๘] ๑. บัดนี้ ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง อนึ่ง บุรุษแห่ง

พระยายม (คือความตาย) ปรากฏแก่ท่านแล้ว ท่าน
ตั้งอยู่ใกล้ปากแห่งความเสื่อม อนึ่ง แม้เสบียงทาง
ของท่านก็ยังมี ท่านนั้นจงทำที่พึงแก้ตน จงรีบ
พยายาม จงเป็นบัณฑิต ท่านกำจัดมลทินได้แล้ว
ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน จักถึงอริยมุอันเป็นทิพย์.

บัดนี้ ท่านเป็นผู้มีวัยอันชรานำเข้าไปแล้ว เป็นผู้
เตรียมพร้อม (เพื่อจะไป) สำนักของพระยายม อนึ่ง
แม้ที่พักในระหว่าง (ทาง) ของท่านก็ยังมี อนึ่ง

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๑๒ เรื่อง.

ถึงเสียงทางของท่านก็หาไม่มี ท่านนั้นจึงทำที่ฟัง
แค้น จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิต ท่านเป็นผู้มี
มลทินอันกำจัดได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดำเนิน จักไม่
เข้าถึงชาติชราอีก.

๒. ผู้มีปัญญาทำกุศลอยู่คราวละน้อย ๆ ทุก ๆ
ขณะโดยลำดับ ฟังกำจัดมลทินของตนได้ เหมือน
ช่างทองปิดเป่าสนิมของฉะนั้น.

๓. สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กแล้ว
ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉนใด กรรมทั้งหลายของตน
ย่อมนำบุคคลผู้มักประพฤติล่วงปัญญาชื่อว่า โธนา ไป
สู่ทุกคติ ฉนนั่น.

๔. มนต์ทั้งหลาย มีอันไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน
เรือนมีความในหมั้นเป็นมลทิน ความเกียจคร้านเป็น
มลทินของผิวพรรณ ความประมาทเป็นมลทินของ
ผู้รักษา.

๕. ความประพฤติชั่วเป็นมลทินของสตรี ความ
ตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้ ธรรมอันลามกทั้งหลาย
เป็นมลทินแล ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า เราจะบอก
มลทินอันยิ่งกว่ามลทินนั้น อวิชาเป็นมลทินอย่างยิ่ง
ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายละมลทินนั้นได้แล้ว ย่อม
เป็นผู้หมดมลทิน.

๖. อันบุคคลผู้ไม่มีความละอาย กล่าวเพียงดั่งกามีปดิกำจัด (คุณผู้อื่น) มักเล่นไป (เอาหน้า) ผู้คะนอง ผู้เร้าหมอง เป็นอยู่ง่าย ส่วนบุคคลผู้มีความละอาย ผู้แสวงหากรรมอันสะอาดเป็นนิตย์ ไม่หุดหู่ ไม่คะนอง มีอาชีพะหมดจด เห็นอยู่ เป็นอยู่ยาก.

๗. หนะใด ย่อมยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป ๑ กล่าวมุสาวาท ๑ ถือเอาทรัพย์ที่บุคคลอื่นไม่ให้ในโลก ๑ ถึงภริยาของผู้อื่น ๆ หนึ่ง หนะใดย่อมประกอบเนื่อง ๑ ซึ่งการดื่มสุราและเมรัย หนะนี้ (ชื่อว่า) ย่อมชูดซึ่งรากเหง้าของตนในโลกนี้ทีเดียว. บุรุษผู้เจริญท่านจงทราบอย่างนี้ว่า บุคคลผู้มีบาปกรรมทั้งหลายย่อมเป็นผู้ไม่สำรวจแล้ว ความโลภและสภาพมิใช่ธรรม จงอย่ารบกวนท่าน เพื่อความทุกข์ ตลอดกาลนานเลย.

๘. ชนย่อมให้ (ทาน) ตามศรัทธา ตามความเลื่อมใส แลชนใดย่อมเป็นผู้เก้อเขินในเพราะน้ำและข้าวของชนเหล่าอื่นนั้น ชนนั้นย่อมไม่บรรลुสมาธิในกลางวันหรือในกลางคืน ก็อุกศลกรรมอันบุคคลได้ตัดขาดแล้ว ถอนขึ้นทำให้มีรากขาดแล้ว บุคคลนั้นแลย่อมบรรลुสมาธิ ในกลางวันหรือในกลางคืน.

๙. ไฟเสมอด้วยรากะไม่มี ผู้จักเสมอด้วยโทสะไม่มี ข่ายเสมอด้วยโมหะไม่มี แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี.

๑๐. โทษของบุคคลเหล่านี้เห็นได้ง่าย ฝ่าย

โทษของตนเห็นได้ยาก เพราะว่าบุคคลนั้น ย่อมโปรย
โทษของบุคคลอื่นเหมือนบุคคลโปรยเกลบ แต่ว่า
ย่อมปกปิดโทษของตน เหมือนพรานนกปกปิดอัฐภาพ
ด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น.

๑๑. อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ผู้
คอยดูโทษของบุคคลอื่น ผู้มีความมุ่งหมายในอันยก
โทษเป็นนิตย์ บุคคลนั้นเป็นผู้ไกลจากความสิ้นไป
แห่งอาสวะ.

๑๒. รอยเท้าในอากาศนั้นเที่ยวไม่มี สมณะ
ภายนอกไม่มี หมูสัตว์เป็นผู้ยินดีอยู่แล้วในธรรม
เครื่องเน้นซ้ำ พระตถาคตทั้งหลายไม่มีธรรมเครื่อง
เน้นซ้ำ รอยเท้าในอากาศนั้นเที่ยวไม่มี สมณะ
ภายนอกไม่มี สังฆารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยงไม่มี กิเลส-
ชาติเครื่องหวนไหว ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

จบมถรรคที่ ๑๘

๑๘. มลวรรคพรรณนา

๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ [๑๘๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของนายโคฆาตก์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า ปณฺฑุปลาโสว ทานิสํ เป็นต้น.

นายโคฆาตก์สั่งให้ภรรยาปิ้งเนื้อ

ดังได้สดับมา นายโคฆาตก์คนหนึ่งในพระนครสาวัตถี มาโคแล้ว ถือเอาเนื้อมาให้ปิ้งแล้ว นั่งพร้อมด้วยบุตรและภริยาเคี้ยวกินเนื้อ และขายด้วยราคา. เขาทำการทำงานของคนฆ่าโคอยู่อย่างนั้นตลอด ๕๕ ปี มิได้ ถวายยาคุหรือภักต แม้มาตรว่าทัพพีหนึ่งในวันหนึ่งแด่พระศาสดา ซึ่งประทับอยู่ในวิหารไกล. เขาเว้นจากเนื้อเสีย ย่อมไม่บริโภคนก. วันหนึ่ง เขาขายเนื้อในตอนกลางวันแล้ว ให้ก้อนเนื้อก้อนหนึ่งแก่ภริยา เพื่อปิ้งเพื่อประโยชน์แก่ตน แล้วได้ไปอาบน้ำ.

ลำดับนั้น สหายของเขามาสู่เรือนแล้ว พูดยะภริยาว่า "หล่อน จงให้เนื้อที่จะพึงขายแก่ฉันหน่อยหนึ่ง, (เพราะ) แยกมาที่เรือนฉัน."

ภริยานายโคฆาตก์. เนื้อที่จะพึงขายไม่มี, สหายของท่านขายเนื้อแล้ว บัดนี้ไปอาบน้ำ.

สหาย. อย่าทำอย่างนี้เลย, ถ้าก้อนเนื้อมี; ขอจงให้เถิด.

ภริยานายโคฆาตก์. เว้นก้อนเนื้อที่ฉันเก็บไว้เพื่อสหายของท่านแล้ว เนื้ออื่นไม่มี.

เขาคิดว่า "เนื้ออื่นจากเนื้อที่หญิงนี้เก็บไว้เพื่อประโยชน์แก่สหายของเราไม่มี, อนึ่ง สหายของเรานั้น เว้นจากเนื้อย่อมไม่บริโภค, หญิงนี้จักไม่ให้" จึงถือเอาเนื้อนั้นเองหลีกไป.

ฝ่ายนายโคฆาตก์อาบน้ำแล้วกลับมา, เมื่อภริยานั้นคัดค้านำเข้าไปพร้อมกับผักต้มเพื่อตน, จึงพูดว่า "เนื้ออยู่ที่ไหน?"

ภริยา. นาย เนื้อไม่มี.

นายโคฆาตก์. เราให้เนื้อไว้เพื่อต้องการปิ้งแล้วจึงไป มิใช่หรือ?

ภริยา. สหายของท่านมาบอกว่า "แขกของฉันมา, หล่อนจงให้เนื้อที่จะพึงขายแก่ฉัน," เมื่อฉันแก้ตอบว่า "เนื้ออื่นจากเนื้อที่ฉันเก็บไว้เพื่อสหายของท่านไม่มี, อนึ่ง สหายของท่านนั้น เว้นจากเนื้อย่อมไม่บริโภค," ก็ถือเอาเนื้อนั้นโดยพลการเองทีเดียวไปแล้ว.

นายโคฆาตก์. เราเว้นจากเนื้อ ไม่บริโภคกัฏ, หล่อนจงนำกัฏนั้นไป.

ภริยา. ฉันอาจทำอะไรได้, ของบริโภคเกิด นาย.

นายโคฆาตก์ตัดลิ้นโคมาปิ้งบริโภค

นายโคฆาตก์นั้นตอบว่า "เราไม่บริโภคกัฏ" ให้ภริยานำกัฏนั้นไปแล้ว, ถือมีดไปสู่สำนักโคตัวยืนอยู่ที่หลังเรือน แล้วสอดมือเข้าไปในปากดึงลิ้นออกมาเอามีดตัดที่โคน (ลิ้น) แล้วถือไปให้ปิ้งบนถ่านเพลิงแล้ว วางไว้บนกัฏ นั่งบริโภตก่อนกัฏก่อนหนึ่ง วางก้อนเนื้อก่อนหนึ่งไว้ในปาก. ในขณะนั้นเอง ลิ้นของเขาขาดตกลงในถาดสำหรับใส่กัฏ.

ในขณะนั้นแล เขาได้วิบากที่เห็นสมด้วยกรรม. แม้เขาแลเป็นเหมือนโค มีสายเลื้อดไหลออกจากปากเข้าไปในเรือน เทียวคลานร้องไป.^๑

บุตรนายโคมาตักหนิ

สมัยนั้น บุตรของนายโคมาตักอื่นแลดูบิดาอยู่ในที่ใกล้. ลำดับนั้น มารดาพูดกะเขาว่า "ลูก เจ้าจงดูบิดานี้เทียวคลานร้องไปในท่ามกลาง เรือนเหมือนโค ความทุกข์นี้จักตกบนกระหม่อมของเจ้า, เจ้าไม่ต้องห่วง"^๒ แม้ซึ่งแม่ จงทำความสวัสดีแก่ตนหนีไปเถิด." บุตรนายโคมาตักนั้น ถูกมรณภัยคุกคาม ไหว้มารดาแล้วหนีไป, ก็แลครั้นหนีไปแล้ว ได้ไปยังนครตักกสิลา. แม้นายโคมาตักเป็นเหมือนโค เทียวร้องไปในท่ามกลาง เรือน ทำกาละแล้วเกิดในอเวจี. แม้โคก็ได้ทำกาละแล้ว. ฝ่ายบุตรของ นายโคมาตักไปนครตักกสิลา เรียนการงานของนายช่างทอง. ลำดับนั้น อาจารย์ของเขา เมื่อจะกลับบ้านตั้งไว้ว่า "เธอพึงทำเครื่องประดับซื้อเห็น ปานนี้" แล้วหลีกไป. แม้เขาก็ได้ทำเครื่องประดับเห็นปานนั้นแล้ว. ลำดับนั้น อาจารย์ของเขามาเห็นเครื่องประดับแล้ว ดำริว่า "ชายผู้นี้ ไปในที่ใดที่หนึ่ง เป็นผู้สามารถจะเลี้ยงชีพได้" จึงได้ให้ธิดาผู้เจริญวัย ของตน (แก่เขา). เขาเจริญด้วยบุตรธิดาแล้ว.

ลูกทำบุญให้พ่อ

ลำดับนั้น บุตรทั้งหลายของเขาเจริญวัยแล้ว เรียนศิลปะ, ในกาล ต่อมาไปพระนครสาวัตถี ดำรงมรภาพอยู่ในพระนครนั้น ได้เป็นผู้มี ศรัทธาเลื่อมใส. ฝ่ายบิดาของพวกเขาก็ไม่ทำกุศลอะไร ๆ เลย ถึงความชรา

๑. ชนุนุเกหิ วิจรฺนโต เทียวไปอยู่ด้วยเขา. ๒. อโนโลเกตุวา ไม่แลดูแล้ว.

ในนครตักกสิลาแล้ว. ลำดับนั้น พวกบุตรของเขาปรึกษากันว่า " บิดา
ของพวกเราแก่" แล้วให้เรียกมายังสำนักของตน พูคว่า " พวกฉันจะ
ถวายทานเพื่อประโยชน์แก่บิดา " แล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้า
เป็นประธาน. วันรุ่งขึ้น พวกเขานิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประธานให้นั่งภายในเรือนแล้ว อังคาสโดยเคารพ, ในเวลาเสร็จภัตกิจ
กราบทูลพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ ถวายภัตนี้ให้เป็น
ชีวิต (ภัตเพื่อบุคคลผู้เป็นอยู่) เพื่อบิดา. ขอพระองค์จงทรงทำ
อนุโมทนา แก่บิดาของพวกข้าพระองค์เถิด."

พระศาสดาทรงแสดงธรรม

พระศาสดา ตรัสเรียกบิดาของพวกเขามาแล้ว ตรัสว่า " อุบาสก
ท่านเป็นคนแก่ มีสรีระแก่หง่อมเช่นกับใบไม้เหลือง, เสบียงทางคือกุศล
เพื่อจะไปยังปรโลกของท่านยังไม่มี, ท่านจงทำที่พึงแก่ตน, จงเป็นบัณฑิต
อย่าเป็นพาล" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา จึงได้ตรัสพระคาถา
เหล่านี้ว่า:-

๑. ปณฺฑุปลาโสว ทานิสฺส

ยมปฺริสาปี จ ตํ ° อุปฺภูจิสฺสา

อุยฺโยคมฺมุเข จ ติจฺฐิสฺส^๒

ปาเลยฺยมุปี จ เต น วิชฺชติ.

โส กโรหิ ทิปมตฺตโน

จิปฺปํ วายม ปณฺฑิตโต ภว

นิทฺชนฺตมโล อนุคฺโค

ทิพฺพํ อริยญฺมิเมหิสฺส.

๑. อรรถกถา เป็น เต. ๒. ปติฏฺฐิสฺส.

"บัดนี้ ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง, อนึ่ง บุรุษแห่ง

พระยายม (คือความตาย) ปรากฏแก่ท่านแล้ว. ท่าน
ตั้งอยู่ใกล้ปากแห่งความเสื่อม, อนึ่ง แม่เสบียงทาง
ของท่าน ก็ยังไม่มี. ท่านนั้น จงทำที่พึ่งแก่ตน, จงรีบ
พยายาม จงเป็นบัณฑิต ท่านกำจัดมลทินได้แล้ว
ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน จักถึงอริยมรรคเป็นทิพย์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ปญฺหุปลาโสว ทานิส
ความว่า อุบาสก บัดนี้ท่านได้เป็นเหมือนใบไม้ที่เหลืองอันขาดตกลง
บนแผ่นดิน.

เหตุของพระยายม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า ยมปุริสา. แต่
คำนี้ พระองค์ตรัสหมายถึงความตายนั่นเอง. อธิบายว่า ความตายปรากฏ
แก่ท่านแล้ว.

บทว่า อญฺโฆคมฺห ความว่า ก็ท่านเป็นผู้ตั้งอยู่แล้วใกล้ปากแห่ง
ความเสื่อม คือใกล้ปากแห่งความไม่เจริญ.

บทว่า ปาเลยฺย ความว่า แม่เสบียงทางคือกุศลของท่านผู้จะไปสู่
ปรโลก ก็ยังไม่มี เหมือนเสบียงทางมีข้าวสารเป็นต้น ของบุคคลผู้เตรียม
จะไป ยังไม่มีฉะนั้น.

สองบทว่า โส กรโห ความว่า ท่านนั้นจงทำที่พึ่งคือกุศลแก่ตน
เหมือนบุคคลเมื่อเรืออับปางในสมุทร ทำที่พึ่งกล่าวคือเกาะ (แก่ตน)
ฉะนั้น, และท่านเมื่อทำ จีรีบพยายาม คือจงปรารภความเพียรเร็ว ๆ
จงเป็นบัณฑิต ด้วยกายทำที่พึ่งกล่าวคือกุศลกรรมแก่ตน. ด้วยว่า ผู้ใด
ทำกุศลในเวลาที่ดินยังไม่ถึงปากแห่งความตาย สามารถจะทำได้นั่นแล,

ผู้นั้นเชื่อว่าเป็นบัณฑิต. อธิบายว่า ท่านจงเป็นผู้เช่นนั้น อย่าเป็นอันธพาล.

สองบทว่า ทิพฺพํ อริยญฺมิ ความว่า ท่านทำความเพียรอยู่อย่างนี้
เชื่อว่าผู้กำจัดมลทินได้แล้ว เพราะความเป็นผู้นำมลทินมีราคะเป็นต้นออก
เสียได้, เชื่อว่าไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน คือหมดกิเลส เพราะไม่มีกิเลสเพียง
ดังเนิน จักถึงชั้นสุทธาวาสภูมิเป็นที่อยู่แห่งพระอริยบุคคลผู้หมดจดแล้ว
๕ ภูมิ.^๑

ในกาลจบเทศนา อุบาสกตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว. เทศนาได้มี
ประโยชน์ แม้แก่หมู่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

พวกบุตรถวายทานอีก

บุตรเหล่านั้น ทูลนิมนต์พระศาสดา แม้เพื่อประโยชน์ในวันรุ่งขึ้น
ถวายทานแล้ว ได้กราบทูลพระศาสดาผู้ทรงทำกตกิจแล้ว ในเวลาทรง
อนุโมทนาว่า พระเจ้าข้า แม้กตนี้พวกข้าพระองค์ถวายให้เป็นชีวิตกตเพื่อ
บิดาของปวงข้าพระองค์เหมือนกัน, ขอพระองค์จงทรงทำอนุโมทนาแก่
บิดานี้แน่แล."

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนาแก่เขา ได้ตรัส ๒ พระคาถา
นี้ว่า:-

อุปนีตวโยว ทานิสสิ

สมุปยาโตสิ ยมสุส สนฺติกัม

วาโสปี จ เต นตฺถิ อนุตฺรา

ปาเลยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติ.

๑. ๕ ภูมิคือ อวิหา ๑ อตฺปปา ๑ สุทฺธสฺสา ๑ สุทฺธสฺสี ๑ อกนิฏฺฐา ๑ ภูมิทั้ง ๕ นี้อยู่ในพรหมโลก
ชั้นสุทธาวาส เป็นที่เกิดแห่งพระอนาคามี.

โส กรโหิ ทีปมุตตโน

จิปปี วายม ปณฺทิต ภา

นิทุรฺนตฺมโล อนฺจฺจโล

น ปฺน ชาตฺตริ อฺเปหฺสิ.

"บัดนี้ ท่านเป็นผู้มีวัยอันชรานำเข้าไปแล้ว,
เป็นผู้เตรียมพร้อม เพื่อจะไป สำนักของพระยายม,
อนึ่ง แม้ที่พัก ในระหว่างทาง ของท่าน ก็ยังไม่มี,
อนึ่ง ถึงเสบียงทางของท่าน ก็หาไม่มี, ท่านนั้นจงทำ
ที่พึ่งแก่ตน, จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิต ท่านเป็น
ผู้มีมลทินอันกำจัดได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
จักไม่เข้าถึงชาติชราอีก."

แก้อรรถ

ศัพท์ว่า อูป ในบทว่า อูปนีตฺวโย ในพระคานานั้น เป็นเพียง
นิบาต. ท่านมีวัยอันชรานำไปแล้ว คือมีวัยผ่านไปแล้ว ได้แก่มีวัยล่วง
ไปแล้ว. อธิบายว่า บัดนี้ ท่านล่วงวัยทั้งสามแล้ว ดังอยู่ใกล้ปากของ
ความตาย.

บาทพระคาถาว่า สนฺปยาโตสิ ยมสุตฺต สนฺตฺกิ ความว่า ท่าน
ตระเตรียมจะไปสู่ปากของความตายตั้งอยู่แล้ว.

บาทพระคาถาว่า วาโสปี จ เต นตฺถิ อนฺตฺรา ความว่า พวกคน
เดินทาง ย่อมพักทำกิจนั้นๆ ในระหว่างทางได้ฉันใด; คนไปสู่ปรโลก
ย่อมพักอยู่ฉันนั้นไม่ได้. เพราะคนไปสู่ปรโลกไม่อาจเพื่อจะกล่าวคำเป็นต้น

ว่า " ท่านจงรอสัก ๒-๓ วัน, ข้าพเจ้าจะให้ท่านก่อน จะฟังธรรมก่อน."
ก็บุคคลเคลื่อนจากโลกนี้แล้ว ย่อมเกิดในปรโลกทีเดียว, คำนั้นพระศาสดา
ตรัสหมายเอาเนื้อความนี้.

บทว่า ปเลยยํ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในหนหลังแล้วก็จริง
แล ถึงอย่างนั้น พระศาสดาทรงถือเอาในพระคาถาเมื่อนี้ ก็เพื่อทรงทำ
ให้มันบ่อย ๆ แก่อุบาสก. แม้พยาธิและมรณะ ก็เป็นอันทรงถือเอาใน
บทว่า ขาติขริ นี้เหมือนกัน.

ก็ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนาคามีมรรค ด้วยพระคาถาในหนหลัง,
ตรัสอรหัตมรรคในพระคาถานี้. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นอุบาสก เมื่อพระศาสดา
แม้ทรงแสดงธรรมด้วยสามารถแห่งมรรคเบื้องต้น ก็บรรลุโสดาปัตติผล
เบื้องต้นแล้วจึงบรรลุอนาคามีผลในเวลาจบอนุโมทนานี้ ตามกำลังอุปนิสัย
ของตน เหมือนเมื่อพระราชาทรงปิ่นพระกระยาหารขนาดเท่าพระโอษฐ์
ของพระองค์ แล้วทรงนำเข้าไปแก่พระโอรส, พระกุมารทรงรับโดยประ-
มาณพระโอษฐ์ของพระกุมารเท่านั้นฉะนั้น.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่เหลือ ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของนายโคผาดกั จบ.

๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง [๑๘๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อนุปุพฺพเพน เมธาวิ" เป็นต้น.

พราหมณ์ทำความเกื้อกูลแก่ภิกษุ

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง พราหมณ์นั้นออกไปแต่เช้าตรู่, ได้ยื่นแลดูพวกภิกษุห่มจีวร ในที่เป็นที่ห่มจีวรของพวกภิกษุ. ก็ที่นั่นมีหญ้างอกขึ้นแล้ว. ต่อมาภิกษุรูปหนึ่งห่มจีวรอยู่, ชายจีวรเกลือกกลิ้งที่หญ้า เปียกด้วยหยาดน้ำค้างแล้ว. พราหมณ์เห็นเหตุนั้นแล้วคิดว่า "เราควรทำที่นี้ให้ปราศจากหญ้า" ในวันรุ่งขึ้น ถี้อจบไปถากที่นั่น ได้ทำให้เป็นที่เช่นมณฑลสถาน.

แม้ในวันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุมายังที่นั่น ห่มจีวรอยู่, พราหมณ์เห็นชายจีวรของภิกษุรูปหนึ่ง ตกไปบนพื้นดินเกลือกกลิ้งอยู่ที่ฝุ่น จึงคิดว่า "เราเกลี่ยทรายลงในที่นี้ควร" แล้วขนทรายมาเกลี่ยลง.

พราหมณ์สร้างมณฑปและศาลา

ภายหลังวันหนึ่ง ในเวลาก่อนภัตได้มีแดดกล้า. แม้ในกาลนั้น พราหมณ์เห็นเหงื่อไหลออกจากกายของพวกภิกษุผู้กำลังห่มจีวรอยู่ จึงคิดว่า "เราให้สร้างมณฑปในที่นี้ควร" จึงให้สร้างมณฑปแล้ว.

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ได้มีฝนพราแต่เช้าตรู่. แม้ในกาลนั้น พราหมณ์แลดูพวกภิกษุอยู่, เห็นพวกภิกษุมียีวรเปียก จึงคิดว่า "เราให้สร้างศาลา

ในที่นี้ควร" จึงให้สร้างศาลาแล้วคิดว่า "บัดนี้ เราจักทำการฉลองศาลา,"
จึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้ภิกษุทั้งหลายนั่งทั้งภายใน
ทั้งภายนอก ถวายทาน, ในเวลาเสร็จกิจ รับบาตรพระศาสดา เพื่อ
ประโยชน์แก่การทรงอนุโมทนา แล้วกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมด จำเดิม
ตั้งแต่ต้นว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยืนเฝ้าอยู่ในที่นี้ ในเวลาที่พวก
ภิกษุห่มจีวร, เห็นเหตุการณ์อย่างนี้ ๆ จึงให้สร้างสิ่งนี้ ๆ ขึ้น."

พระศาสดาทรงแสดงธรรม

พระศาสดาทรงสดับคำของเขาแล้ว ตรัสว่า "พราหมณ์ ธรรมดา
บัณฑิตทั้งหลายทำกุศลอยู่คราวละน้อย ๆ ทุก ๆ ขณะ, ย่อมนำมลทิน
คืออกุศลของตน ออกโดยลำดับทีเดียว" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถา
นี้ว่า :-

๒. อนุพุพฺพน เมธาวิ โลกํ โลกํ ขณฺณ ขณฺณ
กมฺมาโร รชตฺสฺเสว นิทุชฺเช มลฺมตฺตโน.

"ผู้มีปัญญา (ทำกุศลอยู่) คราวละน้อย ๆ ทุก ๆ
ขณะ โดยลำดับ พึงกำจัดมลทินของตนได้ เหมือน
ช่างทอดปัดเป่าสนิมทองฉะนั้น."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุพุพฺพน คือ โดยลำดับ, ผู้ประกอบ
ด้วยปัญญาอันรู้เรื่องในธรรม ชื่อว่า เมธาวิ.

สองบทว่า ขณฺณ ขณฺณ ความว่า ทำกุศลอยู่ทุก ๆ โอกาส.

บาทพระคาถาว่า กมฺมาโร รชตฺสฺเสว ความว่า บัณฑิตทำกุศล
อยู่บ่อย ๆ ชื่อว่าพึงกำจัดมลทิน คือกิเลสมีรากเป็นต้นของตน, ด้วยว่า

เมื่อเป็นอย่างนั้น บัณฑิตย่อมเป็นผู้ซึ่งว่ามีมลทินอันขจัดแล้ว คือไม่มีกิเลสเหมือนช่างทองหลอมแล้วทุบทองครั้งเดียวเท่านั้น ย่อมไม่อาจไล่สนิมออกแล้วทำเครื่องประดับต่างๆ ได้. แต่เมื่อหลอมทุบบ่อยๆ ย่อมไล่สนิมออกได้, ภายหลัง ย่อมทำให้เป็นเครื่องประดับต่างๆ หลายอย่างได้ฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๓. เรื่องพระติสสเถระ [๑๘๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อัยสว มลฺล สมฺมูจิตฺ " เป็นต้น.

พระติสสมอบผ้าสาฎกเนื้อหยาบให้พี่สาว

ดังได้สดับมา กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ปรากฏชื่อว่า "พระติสสเถระ."

ในกาลต่อมา พระติสสเถระนั้นเข้าจำพรรษา ณ วิหารในชนบท, ได้ผ้าสาฎกเนื้อหยาบประมาณ ๘ สอก จำพรรษา ปวารณาแล้ว, ถือฝ้านั้นไปวางไว้ใกล้มือพี่สาว. พี่สาวนั้นดำริว่า "ผ้าสาฎกผืนนี้ไม่สมควร แก่น้องชายเรา" แล้วตัดฝ้านั้นด้วยมีดอันคม ทำให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่, โขลกในครก แล้วสาง ดัด กรอ ปั่น ให้เป็นด้ายละเอียด ให้ทอเป็นผ้าสาฎกแล้ว.

พระเถระเตรียมจะตัดจีวร

ฝ่ายพระเถระ ก็จัดแจงด้ายและเข็ม, นิมนต์ภิกษุหนุ่มและสามเณร ผู้ทำจีวรให้ประชุมกันแล้ว ไปยังสำนักพี่สาว พูดยว่า "พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแก่ฉัน, ฉันจักให้ทำจีวร."

พี่สาวนั้น นำผ้าสาฎกประมาณ ๘ สอกออกมาวางไว้ใกล้มือของพระผู้น้องชาย. ท่านรับผ้าสาฎกนั้นมาพิจารณาแล้ว พูดยว่า "ผ้าสาฎกของฉันเนื้อหยาบ ประมาณ ๘ สอก, ผืนนี้เนื้อละเอียด ประมาณ ๘ สอก,

ผ้ามีโซ่ผ้าสาฎกของฉัน, นี่เป็นผ้าสาฎกของพี่, ฉันไม่ต้องการผ้าผืนนี้
พื้งให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแหละแก่ฉัน." พี่สาวตอบว่า " ท่านผู้เจริญ นี่เป็น
ผ้าของท่านทีเดียวนะ, ขอท่านจงรับผ้านั้นเถิด." ท่านไม่ปรารถนาเลย.

ลำดับนั้น พี่สาวจึงบอกกิจที่ตนทำทุกอย่างแก่พระเถระนั้นแล้ว
ได้ถวายว่า " ท่านผู้เจริญ นั้นเป็นผ้าของท่านทีเดียวนะ, ขอท่านจงรับผ้า
นั้นเถิด." ท่านถือผ้านั้นไปวิหาร เริ่มจีวรกรรม.

พระเถระห้วงใยในจีวร ตายแล้วเกิดเป็นเส้น

ลำดับนั้น พี่สาวของท่านจัดแจงวัตถุมียาและกัณฑ์เป็นต้น เพื่อ
ประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรผู้ทำจีวรของพระตีสะนั้น. ก็ในวันที่จีวรเสร็จ
พี่สาวให้ทำสักการะมากมาย. ท่านเลศดูจีวรแล้ว เกิดความเยื่อใยในจีวรนั้น
คิดว่า "ในวันพรุ่งนี้ เราจักห่มจีวรนั้น" แล้วพบพาดไ่ว้ที่สายระเคียง,
ในราตรีนั้น ไม่สามารถให้อาหารที่ฉันแล้วย่อยไปได้ มรณภาพแล้ว เกิด
เป็นเส้นที่จีวรนั้นนั่นเอง.

พระศาสดารับสั่งไม่ให้แจกจีวร

ฝ่ายพี่สาว สดับการมรณภาพของท่านแล้ว ร้องไห้กลิ้งเกลือกไถ่
เท้าของพวกภิกษุ. พวกภิกษุทำสรีริก (เผาศพ) ของท่านแล้วพูดกันว่า
" จีวรนั้นถึงแก่สงฆ์ทีเดียวนะ เพราะไม่มีคิลานุปัฏฐาก, พวกเราจักแบ่งจีวร
นั้น" แล้วให้นำจีวรนั้นออกมา. เล่นว้างร้องไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า
" ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา."

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีเทียว ทรงสดับเสียงนั้นด้วย

โสธราคุเพียงดั่งทิพย์ ตรัสว่า "อานนท์ เธอจงบอก อย่าให้พวกภิกษุแบ่งจีวรของคิสสะ แล้วเก็บไว้ ๗ วัน." พระเถระให้ทำอย่างนั้นแล้ว.

พระศาสดารับสั่งให้แจกจีวรของพระคิสสะเถระ

แม้เถื่อนั้น ทำกาละในวันที่ ๗ เกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว, ในวันที่ ๘ พระศาสดารับสั่งว่า "ภิกษุทั้งหลาย จงแบ่งจีวรของคิสสะแล้วถือเอา." พวกภิกษุทำอย่างนั้นแล้ว.

พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า "เหตุไรหนอแล พระศาสดาจึงให้เก็บจีวรของพระคิสสะไว้สิ้น ๗ วัน แล้วทรงอนุญาตเพื่อถือเอาในวันที่ ๘."

ค้นหาทำให้สัตว์ถึงความพินาศ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้," ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย คิสสะเกิดเป็นเส้นที่จีวรของตน, เมื่อพวกเธอจะแบ่งจีวรนั้น วังรื้อไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า 'ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา,' เมื่อพวกเธอถือเอาจีวรอยู่. เขาขัดใจในพวกเธอแล้วพึงเกิดในนรก, เพราะเหตุนั้น เราจึงให้เก็บจีวรไว้; ก็บัดนี้เขาเกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว. เพราะเหตุนั้น เราจึงอนุญาตการถือเอาจีวรแก่พวกเธอ," เมื่อภิกษุพวกนั้นกราบทูลอีกว่า "พระเจ้าข้า จินชื่อ่ว่าค้นหาหนี้ยาบหนอ" จึงตรัสว่า "อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย จินชื่อ่ว่าค้นหาของสัตว์เหล่านี้ยาบ; สนิมคั้งขึ้นแต่เหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ย่อมให้เหล็กพินาศไป ทำให้เป็นของใช้สอยไม่ได้ ฉนั้นใด; ค้นหา (ก็)

ฉันนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นภายในของสัตว์เหล่านี้แล้ว ย่อมให้สัตว์เหล่านั้น
เกิดในอบายมีนรกเป็นต้น ให้ถึงความพินาศ' ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระ-
คาถานี้ว่า :-

๓. อยสา ว มลํ สมฺมูจิตํ

ตพฺภุจาย ตเมว ขาทติ

เอวํ อติโรหจารินํ

สถานิ กมฺมานิ นยฺนติ ทุคฺคเต.

"สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กแล้ว

ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉนใด; กรรมทั้งหลายของตน

ย่อมนำบุคคลผู้มักประพฤติกว้างปัญญาชื่อว่าโธนา ไป

สู่ทุคติ ฉนนัน."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อยสา คือแต่เหล็ก. บทว่า สมฺมูจิตํ
คือตั้งขึ้นแล้ว. บทว่า ตพฺภุจาย คือครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กนั้น.

ในบทว่า อติโรหจารินํ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังนี้.

ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาปัจจัย ๔ ว่า "การบริโภคนี้ เป็นประ-
โยชน์ด้วยปัจจัยเหล่านี้" แล้วบริโภค พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าโธนา,
บุคคลประพฤติกว้างปัญญาชื่อว่าโธนานัน ชื่อว่า อติโรหจารี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "สนิมเกิดขึ้นแต่
เหล็ก ตั้งขึ้นแต่เหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉนใด; กรรมทั้งหลายของ
ตน คือกรรมเหล่านั้นชื่อว่าเป็นของตนนั้นแหละ เพราะตั้งขึ้นในตน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คถาชาดก เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 20

ย่อนำบุคคลผู้ไม่พิจารณาปัจจัย ๔ แล้วบริโภค ชื่อว่าผู้ประพฤติก้าวล่วง
ปัญญาชื่อว่าโชนา ไปสู่ทุกคติ จันนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

๔. เรื่องพระโลพูทายีเถระ [๑๘๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระโลพูทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อสุขณามลา มนฺตา" เป็นต้น.

พระโลพูทายีอวดคือยากแสดงธรรม

ดังได้สดับมา พวกอริยสาวกประมาณ ๕ โกฎิในพระนครสาวัตถี ถวายทานในเวลาก่อนภัตแล้ว ในเวลาหลังภัตจึงถือวัตถุทั้งหลายมีเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และผ้า เป็นต้น ไปวิหารแล้วฟังธรรมกถาอยู่, ก็ในเวลาฟังธรรมแล้วเดินไป ย่อมกล่าวคุณของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ.

พระอุทายีเถระ สดับถ้อยคำของอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว จึงพูดว่า "พวกท่านฟังธรรมกถาของพระเถระทั้งสองนั้น ยังกล่าวถึงอย่างนั้นก่อน, ฟังธรรมกถาของฉันทแล้ว จักกล่าวอย่างไรหนอแล?"

พวกภิกษุ ฟังถ้อยคำของท่านแล้วคิดว่า "พระเถระแม่นี้ จักเป็นพระธรรมกถีกองค์หนึ่ง, พวกเราฟังธรรมกถาของพระเถระแม่นี้ ควร." วันหนึ่ง พวกเขารายงานพระเถระว่า "ท่านขอรับ วันนี้เป็นวันฟังธรรมของพวกกระผม," ถวายทานแก่พระสงฆ์แล้วพูดว่า "ท่านขอรับ ขอท่านฟังกล่าวธรรมกถาในกลางวันเถิด." ฝ่ายพระเถระนั้น รับนิมนต์ของพวกภิกษุนั้นแล้ว.

พระเถระไม่สามารถแสดงธรรมได้

เมื่อพวกภิกษุนั้นมาในเวลาฟังธรรมแล้ว พูดว่า "ท่านขอรับ

๑. ขาจิตฺวา=ขอหรือวิงวอน.

ของท่านจงกล่าวธรรมแก่พวกกระผมเถิด," พระโลพูทายีเถระนั่งบนอาสนะแล้ว จับพัดอันวิจิตรสั้นอยู่, ไม่เห็นบทธรรณ แม้บทหนึ่งพูดว่า "ฉันจักสวดสรภัญญะ, ขอภิกษุรูปอื่นจงกล่าวธรรมกถา" ดังนี้แล้ว ก็ลง (จากอาสนะ). มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระโลพูทายีขึ้นอาสนะอีก เพื่อต้องการสวดสรภัญญะ. พระโลพูทายีนั้น ไม่เห็นบทธรรณอะไร ๆ แม้อีก จึงพูดว่า "ฉันจักกล่าวในกลางคืน, ขอภิกษุรูปอื่นจงสวดสรภัญญะ" แล้วก็ลง. มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้สวดสรภัญญะแล้ว นำพระเถระมาในกลางคืนอีก. พระเถระนั้น ก็ยังไม่เห็นบทธรรณอะไร ๆ แม้อีกในกลางคืน พูดว่า "ฉันจักกล่าวในเวลาใกล้รุ่งเทียว, ขอภิกษุรูปอื่นจงกล่าวในเวลากลางคืน" แล้วก็ลง. มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวแล้วในเวลาใกล้รุ่ง ก็นำพระเถระนั้นมาอีก. พระเถระนั้น แม้อีกในเวลาใกล้รุ่ง ก็มิได้เห็นบทธรรณอะไร ๆ.

พระเถระอุกมมหาชนไล่ไปตกหลุมคู

มหาชน ถือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น คุกคามว่า "พระอันธพาล เมื่อพวกข้าพเจ้ากล่าวสรรเสริญพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท่านพูดอย่างนั้นและอย่างนั้น, บัดนี้ เหตุไรจึงไม่พูด?" ดังนี้แล้ว ก็ติดตามพระเถระผู้หนีไป. พระเถระนั้นหนีไปตกลงในเวจกุฎีแห่งหนึ่ง.

มหาชนสนทนากันว่า "พระโลพูทายี เมื่อถ้อยคำสรรเสริญคุณพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นไปอยู่ อวดอ้างประกาศความที่ตนเป็นธรรมกถิก, เมื่อพวกมนุษย์ทำสักการะแล้ว พูดว่า 'พวกกระผมจะฟังธรรม,' นั่งบนอาสนะถึง ๔ ครั้ง ไม่เห็นบทธรรณอะไร ๆ ที่สมควรจะฟังกล่าว ถูกพวกมนุษย์ถือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น

คุณถามว่า ' ท่านถือตัวเท่าเทียมกับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานเถระ
ผู้เป็นเจ้าของพวกเรา' ไ้ให้หนีไปตกลงในเวจกุฎีแล้ว.

บุรพกรรมของพระโศพทายี

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวก
เรานั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร ?" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า " ด้วยเรื่อง
ชื่อนี้," จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาล
ก่อน โศพทายีนี้ ก็จมลงในหลุมคูเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีต
นิทานมา ตรัสชาดก^๒นี้ให้พิสดารว่า :-

"สหาย เรามี ๔ แท้, สหาย แม่ท่านก็มี ๔ แท้.

มาเถิด สีหะ ท่านจงกลับ, เพราะเหตุไรหนอ ท่าน

จึงกลัวแล้วหนีไป ? สุกร ท่านเป็นผู้ไม่สะอาด มีขน

เปื้อนด้วยของเน่า มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป; ถ้าท่านประสงค์

ต่อสู้อยู่, เราจะให้ความชนะแก่ท่าน นะสหาย"

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ราชสีห์ในกาลนั้นได้เป็นสารีบุตร, สุกรได้เป็น
โศพทายี."

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ
ทั้งหลาย โศพทายีเรียนธรรมมีประมาณน้อยแท้, อนึ่ง มิได้ทำการท่อง
เลย; การเรียนปริยัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ไม่ทำการท่องปริยัตินั้น เป็น
มลทินแท้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑. ขคฺคฺคาหํ คณฺหสิ=ถือความเป็นคู่. ๒. ขุ. ขา. ทุก. ๒๓/๕๑. อรรถกถา. ๓/๑๑.

๔. อสขุฌายมลา มนุตา อนุญฺจานมลา ฆรา

มถฺ วัณฺณสุส โกสขหฺ ปมาโท รกฺขโต มถฺ .

"มนต์ทั้งหลาย มีอันไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน, เรือน
มีความไม่หมั่นเป็นมลทิน, ความเกียจคร้าน เป็น
มลทินของผิวพรรณ, ความประมาท เป็นมลทินของ
ผู้รักษา."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสขุฌายมลา เป็นต้น ความว่า
เพราะปริยัติหรือศีลประการใดอย่างหนึ่ง เมื่อบุคคลไม่ท่อง ไม่ประกอบ
เนื่อง ๆ ย่อมเสื่อมสูญ หรือไม่ปรากฏติดต่อกัน; ฉะนั้น พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าจึงตรัสว่า "อสขุฌายมลา มนุตา."

อนึ่ง เพราะชื่อว่าเรือนของบุคคลผู้อยู่ครองเรือน ลูกขึ้นเสด็จสรรพ
แล้วไม่ทำกิจ มีการซ่อมแซมเรือนที่ชำรุดเป็นต้น ย่อมพินาศ ฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "อนุญฺจานมลา ฆรา."

เพราะกายของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้ไม่ทำการชำระสรีระ หรือ
การชำระบริวาร ด้วยอำนาจความเกียจคร้าน ย่อมมีผิวพรรณมัวหมอง;
ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "มถฺ วัณฺณสุส โกสขหฺ ."

อนึ่ง เพราะเมื่อบุคคลรักษาโคอยู่ หลับหรือเล่นเพลินด้วยอำนาจ
ความประมาท, โคเหล่านั้นย่อมถึงความพินาศ ด้วยเหตุมีวิ่งไปสู่อุทุมิไช้ทำ
เป็นต้นบ้าง ด้วยอันตรายมีพาลมฤค* และโจรเป็นต้นบ้าง ด้วยอำนาจการ

๑. พาลมิก-เนื้อร้าย

ก้าวลงสู่ที่ทั้งหลาย มีนาข้าวสาละเป็นต้นของชนพวกอื่นแล้วเกี่ยวกินบ้าง,
แม้ตนเอง ย่อมถึงอาชญาบ้าง การบริภาษบ้าง.

ก็อีกอย่างหนึ่ง กิเลสทั้งหลายล่องล้าเข้าไปด้วยอำนาจความประมาท
ย่อมยังบรรพชิตผู้ไม่รักษาทวาร ๖ ให้เคลื่อนจากศาสนา; ฉะนั้น พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ปมาโท รกฺขโต มลํ ." อธิบายว่า ก็ความ
ประมาทนั้น ชื่อว่าเป็นมลทิน เพราะความประมาทเป็นที่ตั้งของมลทิน
ด้วยการนำความพินาศมา.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระโกลุทายีเถระ จบ.

๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง [๑๘๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "มลิตุลยา ทูจจริต " เป็นต้น.

สามีละอายเพราะภริยาประพฤตินอกใจ

ดังได้สดับมา มารดาและบิดานำกุลสตรีผู้มีชาติเสมอกันมาเพื่อกุลบุตรนั้น. นางได้เป็นหญิงมักประพฤตินอกใจ (สามี) จำเดิมแต่วันทีนำมาแล้ว. กุลบุตรนั้นละอาย เพราะการประพฤตินอกใจของนาง ไม่อาจเข้าถึงความเป็นผู้เผชิญหน้าของใครได้ เลิกกุศลกรรมทั้งหลาย มีการบำรุงพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "อุบาสก เพราะเหตุไร เราจึงไม่ (ใคร่) เห็นท่าน ?" จึงกราบทูลความนั้นแล้ว.

สตรีเปรียบเหมือนของ ๕ อย่าง

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะกุลบุตรนั้นว่า "อุบาสก แม้ในกาลก่อน เราก็ได้กล่าวแล้วว่า 'ขึ้นชื่อว่าสตรีทั้งหลาย เป็นเช่นกับแม่น้ำ เป็นต้น. บัณฑิตไม่ควรทำความโกรธในสตรีเหล่านั้น,' แต่ท่านจำไม่ได้ เพราะความเป็นผู้อันภพปกปิดไว้" อันกุลบุตรนั้นทูลอาราธนาแล้ว ตรัสชาดก^๒ ให้พิสดารว่า:-

๑. อติจารินี ผู้มักประพฤติล่วง. ๒. ขุ. ขุ. ๒๓/๒๑ อรรถกถา. ๓/๕๘.

"ธรรมดาสตรีในโลก เป็นเหมือนแม่น้ำ หนทาง
โรงต้ม (สุรา) ที่พักและบ่อน้ำ, เวลาย่อมไม่มีแก่สตรี
เหล่านั้น."

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ก็อุบาสก ความเป็นผู้มักประพฤตินอกใจ เป็น
มลทินของสตรี, ความตระหนี่ เป็นมลทินของผู้ให้ทาน, อกุศลกรรม
เป็นมลทินของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้และโลกหน้า เพราะอรรถว่า เป็น
เครื่องยังสัตว์ให้ฉิบหาย, แต่อวิชา เป็นมลทินอย่างยอดเยี่ยม กว่ามลทิน
ทั้งปวง" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๕. มลิตุถิยา ทุจจริตฺ มจฺเจรี ททโต มลํ
มลา เว ปาปกา ฐมฺมา อสุมี โลกํ ปรมฺหิ จ
ตโต มลา มลตรํ อวิชา ปรมํ มลํ
เอตํ มลํ ปหฺนตุวาน นิมฺมลา โหถ ภิกฺขโว.

" ความประพฤติชั่ว เป็นมลทินของสตรี, ความ
ตระหนี่ เป็นมลทินของผู้ให้, ธรรมอันลามกทั้งหลาย
เป็นมลทินแล ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า, เราจะ
บอกมลทินอันยิ่งกว่ามลทินนั้น, อวิชาเป็นมลทิน
อย่างยิ่ง ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย ละมลทินนั้น
ได้แล้ว ย่อมเป็นผู้หมดมลทิน."

แก้อรรถ

ความประพฤตินอกใจ ชื่อว่า ความประพฤติชั่วในพระคานานี้.

๑. ได้แก่ กำหนด, เขตแดน, ความจำกัด.

ก็แม้สามี ย่อมจับไล่สตรีผู้มักประพฤตินอกใจออกไปเสียจากเรือน, สตรี นั้นไปสู่สำนักของมารดาบิดา (ก็ถูก) มารดาบิดาจับไล่ด้วยคำว่า "เอ็ง ไม่มีความเคารพตระกูล เราไม่อยากจะเห็นแม้ด้วยนัยน์ตาทั้งสอง" สตรี นั้นหมดที่พึ่ง เทียวไปยอมถึงความลำบากมาก; เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสความประพฤติชั่วของสตรีนั้นว่า "เป็นมลทิน."

บทว่า **ททโต** แปลว่า ของผู้ให้. ก็เมื่อบุคคลใดในเวลาใดนา คิด อยู่ว่า "เมื่อนานี้สมบูรณ์แล้ว, เราจักถวายภัตทั้งหลาย มีสลาภภัต เป็นต้น," เมื่อข้าวกล้าผลัดผลแล้ว, ความตระหนี่เกิดขึ้น ห้ามจิตอัน สัมปยุตด้วยจาคะ, บุคคลนั้น เมื่อจิตสัมปยุตด้วยจาคะ ไม่งอกงามขึ้นได้ ด้วยอำนาจความตระหนี่ ย่อมไม่ได้สมบัติสามอย่าง คือ มนุษย์สมบัติ ทิพยสมบัติ (และ) นิพพานสมบัติ; เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า "ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้." แม้ในบทอื่น ๆ ซึ่งมีรูปอย่างนี้ ก็ มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน.

สองบทว่า **ปาปกา ฐมฺมา** ความว่า ก็อกุศลธรรมทั้งหลายเป็น มลทินทั้งนั้น ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า. บทว่า **ตโต** ความว่า กว่า มลทินที่ตรัสแล้ว ในหนหลัง. บทว่า **มลฺลํ** ความว่า เราจะบอกมลทิน อันยิ่งแก่ท่านทั้งหลาย.

บทว่า **อวิชฺชา** ความว่า ความไม่รู้ อันมีวัตถุ ๘ นั้นแล เป็น มลทินอย่างยิ่ง.

๑. พึงดู อวิชชา ๘ ในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ หมวด ๘.

บพว่า ปหนุตฺวาน ความว่า ฤๅกษุ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายละมลทิน
นั้นได้แล้ว ย่อมเป็นผู้หามลทินมิได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องภิกษุชื่ออุฬาริ [๑๘๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัทธวัหาริก
ของพระสารีบุตรเถระ ชื่ออุฬาริ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "สัชฌิ
อหิริเกน" เป็นต้น.

พระอุฬาริได้โภชนะเพราะทำเวชกรรม

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง พระอุฬารินั้นทำเวชกรรมแล้วได้โภชนะ
อันประณีตแล้ว ถู้ออกไปอยู่ พบพระเถระในระหว่างทาง จึงเรียนว่า
"ท่านขอรับ โภชนะนี้ กระผมทำเวชกรรมได้แล้ว, ได้เท่าจกไม่ได้
โภชนะเห็นปานนี้ในที่อื่น, ขอได้เท่าจกฉันโภชนะนี้, กระผมจักทำ
เวชกรรม นำอาหารเห็นปานนี้มาเพื่อได้เท่าตลอดกาลเป็นนิตย์." พระเถระ
ฟังคำของพระอุฬารินั้นแล้ว ถิ่นงเฉย หลีกไปแล้ว. ภิกษุทั้งหลายมาสู่
วิหารแล้ว กราบทูลความนั้นแด่พระศาสดา.

ผู้ตั้งอยู่ในอนสนกรรมเป็นอยู่ง่าย

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดานุคคลผู้ไม่มีความ
ละอาย ผู้คะนอง เป็นผู้เช่นกับกา ตั้งอยู่ในอนสนา ๒๑ อย่าง ย่อม
เป็นอยู่ง่าย, ส่วนบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยhiriและโอตตปปะ ย่อมเป็นอยู่ยาก"
ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๖. สัชฌิ อหิริเกน กากสุเรน ชัม ลินา

ปคุขนุทินา ปคพฺเภน สงฺกิลฺลฺเจน ชีวิตฺ .

หิริมา จ ทูชิวํ นิจฺจํ สุจิตฺตเวสินา
อสีเนนาปคฺคฺเคน สฺสทฺธาชีเวน ปสฺสตา.

"อันบุคคลผู้ไม่มีความละอาย กล้าเพียงดังกา
มีปกติกำจัด (คุณผู้อื่น) มักเล่นไป (เอาหน้า) ผู้
คะนอง ผู้เสร้างมอง เป็นอยู่ง่าย. ส่วนบุคคลผู้มี
ความละอาย ผู้แสวงหากรรมอันสะอาดเป็นนิตย์ ไม่
หดหู่ ไม่คะนอง มีอาชีพะหมจดจเห็นอยู่ เป็นอยู่
ยาก."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิริเกน คือผู้ขาดหิริและโอตตปปะ.
อธิบายว่า อันบุคคลผู้เห็นปานนั้น อาจเรียกหญิงผู้มีใจมารดานั้นแล้ว
"มารดาของเรา" เรียกชายทั้งหลายผู้มีใจบิดาเป็นต้นนั้นแล โดยนัย
เป็นต้นว่า "บิดาของเรา" ตั้งอยู่ในอนเสนา ๒๑ อย่าง เป็นอยู่โดยง่าย.

บทว่า กากฺสูเรน ได้แก่ เช่นกาตัวกล้า. อธิบายว่า เหมือนอย่าง
ว่า กาตัวกล้า ใครจะคาบวัตถุทั้งหลายมียาคุเป็นต้น ในเรือนแห่ง
ตระกูลทั้งหลาย จัป ฌ ที่ทั้งหลายมีฝาเรือนเป็นต้นแล้ว รู้ว่าเขาเล็ดตน
จึงทำเป็นเหมือนไม่เล็ด เหมือนส่งใจไปในที่อื่น และทำเป็นเหมือนหลับ
อยู่ กำหนดความเผอเรอของพวกมนุษย์ได้แล้วก็โผลง, เมื่อพวกมนุษย์
ไต่ว่า "สุ สุ" อยู่เช่นนั้นแล ก็คาบเอาอาหารเต็มปากแต่ภาชนะแล้วบินหนี
ไปจันใด; แม้บุคคลผู้ไม่มีความละอายก็จันนั้นเหมือนกัน เข้าไปบ้าน
กับภิกษุทั้งหลายแล้ว ย่อมกำหนดที่ทั้งหลาย มีที่ตั้งแห่งยาคุแลกัด
เป็นต้น, ภิกษุทั้งหลายเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนั้น รับเอาอาหารสักว่า

ยังอดภาพให้เป็นไป ไปสู่โรงฉันพิจารณาอยู่ คืบยาคุแล้ว ทำกัมมัญฐานไว้ในใจ สาธยายอยู่ ปิดกวาดโรงฉันอยู่; ส่วนบุคคลนี้ไม่ทำอะไร ๆ เป็นผู้บ่ายหน้าตรงไปยังบ้าน, เขาแม่ฤๅณิกษุทั้งหลายบอกว่า " จงดูบุคคลนี้ " แล้วจึงคอยดู ทำเป็นเหมือนไม่แลดู เหมือนส่งใจไปในที่อื่น เหมือนหลับอยู่ คุกคดลัดลุดคุด ทำที่เป็นคูดจืดจืด พุดว่า " การงานของเราชื่อโน้นมีอยู่ " ลุกจากอาสะเข้าไ้บ้าน เข้าไปสู่เรือนหลังโคหลังหนึ่ง บรรดาเรือนที่กำหนดไว้แล้วแต่เช้า, เมื่อหม่อมมนุษย์ในเรือน แม่แ้งประตู่แล้วนั่งกรอด้ายอยู่ริมประตู่, เอามือข้างหนึ่งผลักประตู่แล้วเข้าไปภายใน. ลำดับนั้น มนุษย์เหล่านั้นเห็นบุคคลนั้นแล้ว แม่ไม่ปรารธนา ก็นิมิตต์ไ้ห็นบนอาสนะ แล้วถวายของมียาคุเป็นคันทิมืออยู่, เขาบริโภคตามต้องการแล้ว ถือเอาของส่วนที่เหลือด้วยบาตรหลีกไป, บุคคลนี้ชื่อว่าผู้กล้าเพียงดังกา, อันบุคคลผู้หาหิริมิได้เห็นปานนี้ เป็นอยู่ง่าย.

บทว่า ฐ สินา ความว่า ชื่อว่าผู้มีปกติกำจัด เพราะเมื่อคนทั้งหลายกล่าวคำเป็นคันทิมือว่า " พระเถระชื่อโน้น เป็นผู้มีกปรารธนาน้อย," กำจัดคุณของคนเหล่าอื่นเสีย ด้วยคำเป็นคันทิมือว่า " ก็แม้พวกเราไม่เป็นผู้มีความปรารธนาน้อยดอกหรือ ? " ก็มนุษย์ทั้งหลายฟังคำของคนเห็นปานนั้นแล้ว เมื่อสำคัญว่า " แม่ผู้นี้ก็เป็นผู้ประกอบด้วยคุณ มีความเป็นผู้ปรารธนาน้อยเป็นคันทิมือ " ย่อมสำคัญของที่ตนควรให้. แต่ว่าจำเดิมแต่นั้นไป เขาเมื่อไม่อาจเพื่อยังจิตของบุรุษผู้รู้ทั้งหลายให้ยินดี ย่อมเสื่อมจากลาภเมื่อนั้น. บุคคลผู้มีปกติกำจัดอย่างนี้ ย่อมยังลาภทั้งของตนทั้งช่องผู้อื่นให้ฉิบหายแท้.

๑. โถก กวัญ ปิธาย ปิดบานประตู่หน้อยหนึ่ง.

บทว่า **ปกขนุทินา** ความว่า ผู้มักประพุดิเล่นไป คือผู้แสดงกิจของคนเหล่าอื่นให้เป็นดุจกิจของตน. เมื่อภิกษุทั้งหลายทำวัตรที่ลานพระเจดีย์เป็นต้นแต่เช้าตรู่ นั่งด้วยกระทำไว้ในใจซึ่งกัมมัญฐานน้อยหนึ่ง แล้วลุกขึ้น เข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต, บุคคลนั้นล้างหน้า แล้วตกแต่งอศภาพ ด้วยอันห่มผ้ากาสาจะมีสีเหลือง หยอคนย่นตาและทาศีรษะเป็นต้น ให้ประหารด้วยไม้กวาด ๒-๓ ที่เป็นจั่วว่ากวาดอยู่ เป็นผู้บ้ายหน้าไปสู่ชุมประชุม, พวกภิกษุมาแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า "จักให้วัพระเจดีย์ จักกระทำบูชาด้วยระเบียบดอกไม้ม" เห็นเขาแล้ว พุดกันว่า "วิหารนี้" อาศัยภิกษุหนุ่มนี้ จึงได้การปฏิบัติบำรุง, ท่านทั้งหลายอย่าละเลยภิกษุนี้" ดังนี้แล้ว ย่อมสำคัญของที่ตนพึงให้แก่เขา. อันบุคคลผู้มักเล่นไปเช่นนี้ เป็นอยู่ง่าย.

บทว่า **ปลพุกเนน** ความว่า ผู้ประกอบด้วยความคะนองกายเป็นต้น. สองบทว่า **สงกิลิฏเฐน ชีวิต** ความว่า ก็อันบุคคลผู้เลี้ยงชีวิตเป็นอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้เศร้าหมองแล้ว เป็นอยู่. การเป็นอยู่นั้น ชื่อว่าเป็นอยู่ชั่ว คือเป็นอยู่ลามกแท้.

บทว่า **หิริมตา จ** ความว่า อันบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตปปะ เป็นอยู่ยาก. เพราะเขาไม่กล่าวคำว่า "มารดาของเรา" เป็นต้น กะหญิงผู้มีใจมารดาเป็นต้น เกลียดปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่ชอบธรรมจุจกฏแสวงหา (ปัจจัย) โดยธรรมโดยเสมอ เทียวบิณฑบาตตามลำดับตรอกสำเร็จชีวิตเป็นอยู่เศร้าหมอง.

บทว่า **สุจิตเวสินา** ความว่า แสวงหากรรมทั้งหลาย มีกายกรรม

เป็นต้นอันสะอาด. บทว่า อลิเนน ความว่า ไม่หลุดด้วยความเป็นไป
แห่งชีวิต.

สองบทว่า สุตฺตาชีเวน ปสฺสตา ความว่า ก็บุคคลเห็นปานนี้ย่อม
เป็นผู้ชื่อว่า มีอาชีวะหมดจด, อันบุคคลผู้มีอาชีวะหมดจดแล้วอย่างนี้นั้น
เห็นอาชีวะหมดจดนั้นแลโดยความเป็นสาระ ย่อมเป็นอยู่ได้ยาก ด้วย
อำนาจแห่งความเป็นอยู่เศร้าหมอง.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่ออุฬาริ จบ

๗. เรื่องอุบาสก ๕ คน [๑๘๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "โย ปาณมติมาเปติ" เป็นต้น.

อุบาสกเถียงกันในเรื่องศีล

ความพิสดารว่า บรรดาอุบาสกเหล่านั้น อุบาสกคนหนึ่งย่อมรักษาสิกขาบท คือเจตนาเครื่องเว้นจากการยังชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปอย่างเดียว. (ส่วน) อุบาสกทั้งหลายนอกนี้ ย่อมรักษาสิกขาบททั้งหลายนอกนี้. วันหนึ่ง อุบาสกเหล่านั้นเกิดทุมเถียงกันว่า "เราย่อมทำกรรมที่ทำได้โดยยาก. เราย่อมรักษาสິงที่รักษาได้โดยยาก" ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลความนั้น.

พระศาสดาทรงตัดสิน

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของอุบาสกเหล่านั้นแล้ว มิได้ทรงกระทำศีลแม้ข้อหนึ่งให้ต่ำด้อย ตรัสว่า "มีศีลทั้งหมดเป็นของรักษาไว้โดยยากทั้งนั้น" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๗. โย ปาณมติมาเปติ มุสาวาทญจ ภาสติ
โลเก อทินัน อาทิยติ ปรทารญจ คจฺจติ
สุราเมรยปานญจ โย นโร อนุยฺยชฺชติ
อิเชวเมโส โลกสุมี มฺถํ ขนติ อตุตฺโท.
เอว โภ ปุริส ขานาหิ ปาปชมฺมา อสยฺยตา
มา ตํ โลโก อชฺมุโมจ จิริ ทุกฺขาย รนฺธฺยุ .

" นระใด ย่อมยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป ๑,
กล่าวมุสาวาท ๑, ถือเอาทรัพย์ที่บุคคลอื่นไม่ให้ใน
โลก ๑, ถึงภริยาของผู้อื่น ๑, อนึ่ง นระใดย่อม
ประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มสุราและเมรัย นระนี้
(ชื่อว่า) ย่อมชุกซึ่งรากเหง้าของตนในโลกนี้ทีเดียว.
บุรุษผู้เจริญ ท่านจงทราบอย่างนี้ว่า 'บุคคลผู้มีบาป-
กรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ไม่สำรวมแล้ว' ความโลภ
และสภาพมิใช่ธรรม จงอย่ารบกวนท่าน เพื่อความ
ทุกข์ ตลอดกาลนานเลย."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า โย ปาณมติมาเปติ ความว่า
บรรดาประโยคทั้งหก มีสาหตถิกประโยคเป็นต้น นระใดย่อมเข้าไปตัด
อินทรีย์คือชีวิตของผู้อื่น แม้ด้วยประโยคอันหนึ่ง.

บทว่า มุสาวาท ความว่า และย่อมกล่าวมุสาวาท อันหักเสียซึ่ง
ประโยชน์ของชนเหล่านั้น.

บทพระคาถาว่า โลเก อทินนํ อาทียติ ความว่า ย่อมถือนาทรัพย์
อันบุคคลอื่นหวงแหนแล้ว ด้วยบรรดาอาหาร (การนำเอาไป) ทั้งหลาย
มิใช่โดยอาหาร (การนำเอาไปโดยขโมย) เป็นต้น อาหารแม้อันหนึ่งใน
สัตว์โลกนี้.

บทพระคาถาว่า ปรทารญจ จจนติ ความว่า นระเมื่อผิดใน
๑. ประโยคแห่งการฆ่ามี ๖ คือ สาหตถิกประโยค ๑ นิคสัคคิยประโยค ๑ อาณัตติยประโยค ๑
ถาวรประโยค ๑ วิชขามยประโยค ๑ อิทธิมยประโยค ๑ สาหตถิกประโยคนั้น ได้แก่การทำ
ด้วยมือตนเอง. สมันตปาสาทิกา ๑/๕๒๖.

กัณเฑาะทั้งหลาย ที่บุคคลอื่นรักษาและคุ้มครองแล้ว ชื่อว่าย่อมประพฤตินอกทาง.

บทว่า **สุราเมรยปान** ได้แก่ การดื่มซึ่งสุราและเมรยอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเทียว. บทว่า **อนุญยุชติ** คือ ย่อมเสพ ได้แก่ ย่อมกระทำให้มาก.

สองบทว่า **มूल ขนติ** ความว่า ปรโลกจงยกไว้. ก็ในโลกนี้นั้นแลพระนี้จ้องหรือขายขาด แม้ซึ่งทรัพย์อันเป็นต้นทุนมีนาและสวนเป็นต้นอันเป็นเครื่องที่จะพึงดำรง (ตน) อยู่ได้ ดื่มสุราอยู่ ชื่อว่าย่อมบุชซึ่งรากเหง้าของตน คือเป็นคนหาที่พึงมิได้. เป็นคนกำพร้าเทียวไป.

พระศาสดา ย่อมตรัสเรียกบุคคลผู้ทำกรรมคือทูลีล ๕ ด้วยคำว่า **เอว โภ.** บทว่า **ปาปชมฺมา** ได้แก่ ผู้มีธรรมลามก. บทว่า **อสมฺมุตตา** ได้แก่ ผู้เว้นแล้วจากการสำรวม มีการสำรวมทางกายเป็นต้น. พระบาลีว่า **อเจตสา** ดังนี้บ้าง. ความว่า ผู้ไม่มีจิต.

สองบทว่า **โลภ อมฺโม จ** ได้แก่ โลภะและโทสะ. แท้จริงกิเลสชาตแม้ทั้งสองนี้ เป็นอกุศลโดยแท้.

บาทพระคาถาว่า **จิรํ ทุกฺขาย รนฺธฺรํ** ความว่า ธรรมเหล่านี้จงอย่ามา อยู่อย่ายื (ซึ่งท่าน) เพื่อประโยชน์แก่ทุกข์ทั้งหลายมีทุกข์ในนรกเป็นต้น ตลอดกาลนาน.

ในกาลจบเทศนา อุบาสก ๕ คนนั้นตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสก ๕ คน จบ.

๘. เรื่องภิกษุหนุ่มชื้อติสสะ [๑๘๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มชื้อติสสะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ททาติ เว ยถาสทฺธํ " เป็นต้น.

พระติสสะนิทานอื่นแต่ชมเชยญาติของตน

ได้ยินว่า พระติสสะนั้นเที่ยวติเตียนทานของพระอริยสาวก แม้ ๕ โภค คือ อนาคตนิมิตกถุหบดี นางวิสาขาอุบาสิกา (เป็นต้น). แม้ถึงอสทิสทานก็ติเตียนเหมือนกัน, ได้ของเย็นในโรงทานของอริยสาวก เหล่านั้น ย่อมติเตียนว่า "เย็น " ได้ของร้อน ย่อมติเตียนว่า "ร้อน " แม้เขาให้น้อย ย่อมติเตียนว่า "เพราะเหตุไร ชนเหล่านี้จึงให้ของเพียงเล็กน้อย?" แม้เขาให้มาก ย่อมติเตียนว่า " ในเรือนของชนเหล่านี้ เห็นจะไม่มีที่เก็บ, ธรรมดาบุคคลควรให้วัตถุพอยังอัธยาศัยให้เป็นไปแก่ภิกษุทั้งหลายมิใช่หรือ? ยากูและกัฏเฐนีย่อมวิบัติไปไม่มีประโยชน์เลย," แต่กล่าวปรารภพาวกญาติของตนเป็นต้นว่า " น่าชมเชยเรือนของพาวกญาติของเรา เป็นโรงเลี้ยงของภิกษุทั้งหลาย ผู้มาแล้วจากทิศทั้งสี่" ดังนี้แล้ว ย่อมยังคำสรรเสริญให้เป็นไป.

พวภิกษุสอบสวนฐานะของพระติสสะ

ก็พระติสสะนั้น เป็นบุตรของผู้รักษาประตูคนหนึ่ง เทียวไปกับพวกช่างไม้ผู้เทียวไปยังชนบท ถึงพระนครสาวัตถี บวชแล้ว.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายเห็นเธอผู้ (เทียว) ติเตียนทานของมนุษย์

๑. หาทานเสมอเหมือนมิได้.

ทั้งหลายอยู่อย่างนั้น คิดกันว่า "พวกเราจักสอบสวนภิกษุนั้น" จึงถามว่า "ผู้มีอายุ พวกญาติของท่านอยู่ที่ไหน?" ได้ฟังว่า "อยู่ในบ้านชื่อนั้น" จึงส่งภิกษุหนุ่มไป ๒-๓ รูป.

ภิกษุหนุ่มเหล่านั้นไปในบ้านนั้นแล้ว อันชนชาวบ้านนิมนต์ให้นั่งที่โรงฉันแล้วกระทำสักการะ จึงถามว่า เด็กหนุ่มชื่อติสสะออกจากบ้านนี้ไปบวชแล้ว มีอยู่หรือ? ชนเหล่าไหนเป็นญาติของติสสะนั้น." มนุษย์ทั้งหลาย (ต่าง) คิดว่า "ในบ้านนี้ เด็กผู้ออกจากเรือนแห่งตระกูลไปบวชแล้ว ไม่มี; ภิกษุเหล่านั้น พุคถึงใครหนอ?" แล้วเรียนว่า "ท่านขอรับ กระผมทั้งหลายได้ยินว่า 'บุตรของผู้รักษาประตูคนหนึ่ง เทียวไปกับพวกช่างไม้ บวชแล้ว;' ท่านทั้งหลายเห็นจะกล่าวหมายเอาผู้นั้นกระมัง?"

จับโกหกได้

ภิกษุหนุ่มทั้งหลายทราบว่า พวกญาติผู้ใหญ่ของติสสะภิกษุหนุ่มนั้นไม่มีในบ้านนั้นแล้ว (จึงพากัน) กลับไปสู่พระนครสาวัตถี แจ้งเรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ท่านผู้เจริญ พระติสสะยอมเทียวพุศเพื่อถึงสิ่งอันหาเหตุมิได้เลย." แม้ภิกษุทั้งหลายก็กราบทูล (เรื่องนั้น) แต่พระ-

ตถาคต.

บุรพกรรมของพระติสสะ

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้นยอมเทียวโอ้อวด ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้; แม้ในกาลก่อน เขาก็ได้เป็นผู้โอ้อวดแล้ว," อันภิกษุทั้งหลายทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ทรงยังกฏาหกชาดกนี้ให้พิสดารว่า :-

๑. พุ. ขา. ๒๓/๔๐. อรรถกถา. ๒/๓๒๖.

"นายกฐาภกนั้น ไปสู่ชนบทอื่น จึงพูดอวดซึ่ง

ทรัพย์แม่มาก, นายมาตามแล้ว ฟังประทุษร้าย,

กฐาภก ท่านจงบริโภคโภคะทั้งหลายเถิด."

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลใดเมื่อชนเหล่าอื่นให้ซึ่งวัตถุ
น้อยก็ตาม มากก็ตาม เสริ้หมองก็ตาม ประณีตก็ตาม หรือให้วัตถุแก่
ชนเหล่าอื่น (แต่) ไม่ให้แก่ตน ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน; ฌานก็ดี วิปัสสนา
ก็ดี มรรคและผลก็ดี ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะ
ทรงแสดงธรรมได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๘. ททาติ เว ยถาสทฺธิ ยถาปสาทนํ ชโน

ตตุถ โย มงฺกุโถ โหติ ปเรถํ ปานโกชนเ

น โส ทิवा वा รตุตี वा สมาธิ อธิคจฺจติ.

ยสฺสเจตํ สมฺมจฺฉินฺนํ มุลมจฺจํ สมฺมุตํ

ส เว ทิवा वा รตุตี वा สมาธิ อธิคจฺจติ.

"ชนยอมให้ (ทาน) ตามศรัทธา ตามความ
เลื่อมใสแล, ชนใด ย่อมเป็นผู้เก้อเขินในเพราะน้ำ
และข้าวของชนเหล่านั้น, ชนนั้นย่อมไม่บรรลु
สมาธิในกลางวันหรือในกลางคืน. กิอกุศลธรรมอัน
บุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้นทำให้มีรากขาดแล้ว,
บุคคลนั้นแล ย่อมบรรลุสมาธิ ในกลางวันหรือใน
กลางคืน."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ททาติ เว ยถาสทฺธํ ความว่า ชนเมื่อให้บรรดาวัตถุมีของเสรำหมองและประณีตเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่ายอมให้ตามศรัทธา คือ ตามสมควรแก่ศรัทธาของตนนั้นแล.

บทว่า ยถาปสาทํ ความว่า ก็บรรดาภิกษุผู้เป็นเถระและภิกษุใหม่เป็นต้น ความเลื่อมใสในภิกษุใด ๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น, เมื่อถวาย (ทาน) แก่ภิกษุนั้น ชื่อว่ายอมถวายตามความเลื่อมใส คือตามสมควรแก่ความเลื่อมใสของตนนั้นแล.

บทว่า ตตฺถ เป็นต้น ความว่า ย่อมถึงความเป็นผู้เก้อเงินในเพราะทานของชนอื่นนั้นว่า "เราได้วัตถุเล็กน้อย, เราได้ของเสรำหมอง."

บทว่า สมาริ เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้นยอมไม่บรรลुสมาริด้วยสามารถแห่งอุปจารสมาริ และอัปนาสมาริ หรือด้วยสามารถแห่งมรรคและผล ในกลางวันหรือในกลางคืน.

สองบทว่า ยสฺส เจตํ ความว่า อกุศลกรรมนั้น กล่าวคือความเป็นผู้เก้อเงินในฐานะเหล่านั้น อันบุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้น ทำให้มีรากขาดแล้ว ด้วยอหัตมรรคญาณ. บุคคลนั้นยอมบรรลุสมาริ มีประการดังกล่าวแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุหนุ่มชื้อติสสะ จบ.

๕. เรื่องอุบาสก ๕ คน [๑๕๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "นคฺคิ รากสโม อคฺคิ" เป็นต้น.

ได้ยินว่า อุบาสกเหล่านั้นใครจะฟังธรรม ไปสู่วิหาร ถวายบังคม พระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. ก็ความดำริว่า "ผู้นี้เป็นกษัตริย์ ผู้นี้เป็นพราหมณ์, ผู้นี้เป็นคนมั่งมี, ผู้นี้เป็นคนยากจน, เราจักแสดงธรรม ให้เขายิ่งแก่ผู้นี้, จักไม่แสดง (ธรรมให้เขายิ่ง) แก่ผู้นี้" ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรมปรารภบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมทรงทำความเคารพธรรมไว้เป็นเบื้องหน้า แล้วจึงแสดง ประหนึ่งเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์บันดาลให้น้ำในอากาศหลังไหลลงอยู่ฉะนั้น. ก็บรรดาอุบาสกเหล่านั้น ผู้นั่งแล้วในสำนักของพระตถาคตผู้ทรงแสดง (ธรรม) อยู่อย่างนั้น อุบาสกคนหนึ่งนั่งหลับแล้วเทียว, คนหนึ่งนั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ, คนหนึ่งนั่งเขย่าต้นไม้, คนหนึ่งนั่งแหงน (หน้า) มองดูอากาศ, แต่คนหนึ่งได้ฟังธรรมโดยเคารพ.

พระอานนทเถระ ถวายงานพัดพระศาสดาอยู่ แลดูอาการของอุบาสกเหล่านั้น กราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงบันลือลั่นคฤมาเมฆคำรน ทรงแสดงธรรมแก่อุบาสกเหล่านี้, แต่อุบาสกเหล่านั้น เมื่อพระองค์ตรัสธรรมอยู่, นั่งทำกรรมนี้และนี้."

พระศาสดา. อานนท เธอไม่รู้จักอุบาสกเหล่านั้นหรือ?

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่รู้จัก พระเจ้าข้า.

ประวัติเดิมของอุบาสก ๕ คน

พระศาสดา. กัปปราชาอุบาสกเหล่านั้น อุบาสกผู้นั่งหลับแล้วนั้น เกิดในกำเนิดแห่งสุลัน ๕๐๐๐ ชาติ พาศีระยะไว้บนขนดทั้งหลายหลับแล้ว. แม้ในบัดนี้ ความอ้อมในการหลับของเขาย่อมไม่มี, เสี่ยงของเราย่อมไม่เข้าไปสู่หูของเขา.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสโดยลำดับหรือตรัสเป็นตอน ๆ ?

พระศาสดา. อานนท์ แท้จริง แม้พระสัพพัญญุตญาณ ก็ไม่อาจทรงกำหนด ซึ่งความอุปบัติของอุบาสกนั้น ผู้อุบัติอยู่ในระหว่าง ๆ อย่างนี้คือ 'ความเป็นมนุษย์ตามกาล, ความเป็นเทพตามกาล, ความเป็นนาคตามกาล,' แต่อุบาสกนั้นเกิดแล้วในกำเนิดแห่งนาคสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ แม้หลับอยู่ (ก็) ไม่อ้อมในการหลับเสียเลย.

ฝ่ายบุรุษผู้นั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ เกิดในกำเนิดได้เดือนสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ ขุดแผ่นดินแล้ว, ถึงบัดนี้ก็เขียนแผ่นดินอยู่ ด้วยอำนาจความประพฤติที่ตนได้เคยประพฤติแล้ว ในกาลก่อนย่อมไม่ฟังเสี่ยงของเรา.

ฝ่ายบุรุษผู้นั่งเขย่าต้นไม้ผู้นั้น เกิดแล้วในกำเนิดถึงสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ก็เขย่าต้นไม้อยู่ ด้วยสามารถแห่งความประพฤติที่ตนได้เคยประพฤติมาแล้วในกาลก่อนนั้นเทียว. เสี่ยงของเราย่อมไม่เข้าไปสู่หูของเขา. แม้พราหมณ์ผู้นั่งแหงน (หน้า) มองอากาศอยู่นั้น ก็เกิดเป็น (หม่อ)

๑. อนุตรนตรา=ในระหว่าง ๆ.

ผู้บอกฤกษ์สิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ แม้ในวันนี้ก็ยังแหงน (หน้า) ดูอากาศอยู่ ด้วยสามารถแห่งความประพฤติดีที่ตนได้เคยประพฤติ มาแล้ว ในกาลก่อนนั้นเทียว. เสียงของเราย่อมไม่เข้าหูของเขา.

ส่วนพราหมณ์ผู้ฟังธรรมด้วยความเคารพนั่น เกิดเป็นพราหมณ์ผู้ ท่องมนต์ ถึงฟังแห่งเวท ๓ สิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ ก็ย่อมฟัง ธรรมโดยเคารพ เป็นดังเทียบเคียงมนต์อยู่.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์ ย่อมแทรกอวัยวะทั้งหลาย มีผิวเป็นต้น (เข้า) ไปจดเชื้อกระดูกตั้งอยู่; เพราะเหตุไร อุบาสกเหล่านั้นแม้เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ จึงไม่ฟัง โดยเคารพ ?

พระศาสดา. อานนท์ เธอเห็นจะทำความเข้าใจว่า 'ธรรมของเรา อันบุคคลฟังฟังได้โดยง่ายกระมัง ?'

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรม (ของพระองค์) อัน บุคคลฟังฟังได้โดยยากหรือ ?

พระศาสดา. ถูกแล้ว อานนท์.

อานนท์. เพราะเหตุไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ บทว่า 'พุทฺโธ' ก็ดี 'ธมฺโม' ก็ดี 'สงฺโฆ' ก็ดี อันสัตว์เหล่านั้นไม่เคยสดับแล้ว ในแสนกัลป์ แม้เป็นอนЕК: เพราะ- ฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่สามารถฟังธรรมนี้ได้: แต่ในสงสารมีที่สุดอัน ใคร ๆ ตามรู้ไม่ได้ สัตว์เหล่านั้นฟังดิรัจฉานกถามีอย่างต่าง ๆ นั้นแล มา

๑. มนุชฺชชฎายกพราหฺมณโณ.

แล้ว: เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านี้จึงเที่ยวจับร้องฟ้อนรำอยู่ในที่ทั้งหลาย
มีโรงคัมภีร์และสนามเป็นที่เล่นเป็นต้น . จึงไม่สามารถจะฟังธรรมได้.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกทั้งหลายนั้น อาศัยอะไร
จึงไม่สามารถ ?

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พระอานนท์ว่า "อานนท์ อุบาสก
เหล่านั้น อาศัยราคะ อาศัยโทสะ อาศัยโมหะ อาศัยตัณหา จึงไม่สามารถ:
ชื่อว่าไฟ เช่นกับด้วยไฟคือราคะไม่มี, ไฟใดไม่แสดงแม้ซึ่งเงา ย่อมไหม้
สัตว์ทั้งหลาย; แท้จริง แม้ไฟซึ่งยังกลบให้พินาศ ที่อาศัยความปรากฏ
แห่งอาทิตย์ ๗ ดวงบังเกิดขึ้น ย่อมไหม้โลก ไม่ให้วัตถุใด ๆ เหลืออยู่เลย
ก็จริง, ถึงกระนั้น ไฟนั้นย่อมไหม้ในบางคราวเท่านั้น; ชื่อว่ากาลที่ไฟคือ
ราคะจะไม่ไหม้ ย่อมไม่มี: เพราะฉะนั้น ชื่อว่าไฟเสมอด้วยราคะก็ดี ชื่อว่า
ผู้จับเสมอด้วยโทสะก็ดี ชื่อว่าชายเสมอด้วยโมหะก็ดี ชื่อว่าแม่น้ำเสมอ
ด้วยตัณหากีดี ไม่มี" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระภาษิตว่า :-

๕. นตฺถิ รากสโม อคฺคิ นตฺถิ โทสสโม คโห
 นตฺถิ โมหสมํ ชาลํ นตฺถิ ตณฺหาสมา นที.
 "ไฟเสมอด้วยราคะ ไม่มี, ผู้จับเสมอด้วยโมหะ
 ไม่มี, ชายเสมอด้วยโมหะ ไม่มี. แม่น้ำเสมอด้วย
 ตัณหา ไม่มี."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รากสโม ความว่า ชื่อว่าไฟเสมอด้วย
ราคะ ย่อมไม่มี ด้วยสามารถแห่งอันไม่แสดงอะไร ๆ เช่นควันเป็นต้น
ตั้งขึ้นเผาภายในนั่นเอง. บทว่า โทสสโม ความว่า ผู้จับทั้งหลาย มีผู้

จับคือยักษ์ ผู้จับคืองูเห่า และผู้จับคือจระเข้เป็นต้น ย่อมสามารถจับได้ในอรรถาพิเศษเท่านั้น, แต่ผู้จับคือโทสะ ย่อมจับโดยส่วนเดียวทีเดียว เพราะฉะนั้น ชื่อว่าผู้จับเสมอด้วยโทสะย่อมไม่มี.

สองบทว่า โมหสมฺ ขาลํ ความว่า ก็ชื่อว่าขำยเสมอด้วยโมหะ ย่อมไม่มี เพราะอรรถว่ารังรัดและรวรัดไว้.

บทว่า ตณฺหาสมมา ความว่า เวลาเต็มก็ดี เวลาพร่องก็ดี เวลาแห้งก็ดี ของแม่น้ำทั้งหลาย มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น ย่อมปรากฏ, แต่เวลาเต็มหรือเวลาแห้งแห่งคันหา ย่อมไม่มี, ความพร่องอย่างเดียวย่อมปรากฏเป็นนิตย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่าแม่น้ำเสมอด้วยคันหา ย่อมไม่มี เพราะอรรถว่าให้เต็มได้โดยยาก.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกผู้ฟังธรรมอยู่โดยเคารพนั้น ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผลแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสก ๕ คน จบ.

๑๐. เรื่องเมณฑกเศรษฐี [๑๕๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยภักทียนกรประทับอยู่ในชาดียวัน^๑ ทรง
ปรารภเมณฑกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สุทสุต วชฺชมนฺณเถลล" ^๒
เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไปภักทียนกร

ได้ยินว่า พระศาสดาเมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคตตราปถชนบท
ทั้งหลาย ทรงเห็นอุปนิสัยโสคาปัตติผลของคนเหล่านี้ คือเมณฑกเศรษฐี ๑,
ภรรยาของเศรษฐีนั้น ชื่อว่านางจันทปทุมมา ๑, บุตรชื่อนัญชัยเศรษฐี ๑,
หญิงสะใภ้ชื่อนางสุนนเทวี^๒ ๑, หลานสาวชื่อวิสาขา ๑, ทาสชื่อปุณณะ ๑,
จึงเสด็จไปสู่ภักทียนกร ประทับอยู่ในชาดียวัน. เมณฑกเศรษฐีได้สดับ
การเสด็จมาของพระศาสดาแล้ว.

เหตุที่ได้นามว่าเมณฑกเศรษฐี

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร เศรษฐีนั้นจึงชื่อว่า เมณฑกเศรษฐี?"
แก้ว่า ได้ยินว่า เพะทองคำทั้งหลายประมาณเท่าช้าง ม้าและโคอุสกะ
ชำแรกแผ่นดินเอาหลังคุดหลังกันผุดขึ้นในที่ประมาณ ๘ กรีส ที่ข้างหลัง
เรือนของเศรษฐีนั้น. บุญกรรมใส่กลุ่มด้าย ๕ สีไว้ในปากของเพะเหล่านั้น.
เมื่อมีความต้องการด้วยเกสรขมิ้นเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น
หรือด้วยวัตถุมีฝ้ายเครื่องปกปิด เงินและทองเป็นต้น คนทั้งหลายย่อมนำ
กลุ่มด้ายออกจากปากของเพะเหล่านั้น. เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
๑. ปาไม้มะลิ ๒. ที่อื่น ๆ ว่า สุนนเทวี.

ผ้าเครื่องปกปิด เงินและทอง ย่อมไหลออกจากปากแพะแม่ตัวหนึ่ง ก็เป็นของเพียงพอแก่ชาวชมพูทวีป. จำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐินั้นจึงปรากฏว่าเมณฑกเศรษฐี.

บุรพกรรมของท่านเศรษฐี

ถามว่า ก็บุรพกรรมของเศรษฐีนั้นเป็นอย่างไร? แก้ว ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เศรษฐีนั้นเป็นหลานของกุณฑลผู้ชื่ออวโรชะ ได้มีชื่อว่า อวโรชะ ซึ่งมีชื่อพ้องกับลุง. ครั้นนั้นลุงของเขาปรารถนาเพื่อจะสร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระศาสดา. เขาไปสู่สำนักของลุงแล้ว กล่าวว่า "ลุง แม่เราทั้งสองจงสร้างรวมกันทีเดียว" ในเวลาที่ถูกลุงนั้นห้ามว่า "เราคนเดียวเท่านั้นจักสร้างไม่ให้อาหารณะกับด้วยชนเหล่าอื่น" จึงคิดว่า "เมื่อลุงสร้างคันธกุฎีในที่นี้แล้ว, เราควรได้ศาลารายในที่นี้" จึงให้คนนำเครื่องไม้มาจากป่า ให้ทำเสาอย่างนั้น คือ "เสาต้นหนึ่งด้วยทองคำ, ต้นหนึ่งด้วยเงิน, ต้นหนึ่งด้วยแก้วมณี" ให้ทำชื่อ พริง บานประตู่ บานหน้าต่าง กลอน เครื่องมุงแลอิฐแม่ทั้งหมด ด้วยวัตถุมีทองคำเป็นต้นเทียว ให้ทำศาลารายสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ แต่พระตถาคตในที่ตรงหน้าพระคันธกุฎี ในเบื้องบนแห่งศาลารายนั้น ได้มีจอมยอด ๓ ยอด อันสำเร็จแล้วด้วยทองคำอันสูงเป็นแท่งแก้วผลึก และแก้วประพาฬ. ให้สร้างมณฑปประดับด้วยแก้ว ในที่ท่ามกลางแห่งศาลาราย. ให้ตั้งธรรมาสน์ไว้. แท้ธรรมาสน์นั้นได้สำเร็จด้วยทองคำสีสุกเป็นแท่ง แม่แคร่ ๔ อันก็เหมือนกัน. แต่ให้กระทำแพะทองคำ ๔ ตัว ตั้งไว้ในภายใต้แท่งเท้าทั้ง ๔ แห่งอาสนะ. ให้กระทำแพะทองคำ ๒ ตัว ตั้งไว้ภายใต้ตั้งสำหรับรองเท้า. ให้กระทำแพะทองคำ ๖ ตัว ตั้งแวดล้อมมณฑป: ให้ถักธรรมาสน์ด้วยเชือกเส้นเล็กสำเร็จด้วยด้ายก่อนแล้ว จึงให้

อีกด้วยเชือกอันสำเร็จด้วยทองคำในท่ามกลาง แล้วให้อีกด้วยเชือกสำเร็จด้วยแก้วมุกดาในเบื้องบน; พนักแห่งธรรมาสันนั้น ได้สำเร็จด้วยไม้จันทน์. ครั้นให้ศาลารายสำเร็จอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะกระทำการฉลองศาลา จึงนิมนต์พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุ ๖ ล้าน ๘ แสน ได้ถวายทานตลอด ๔ เดือน. ในวันสุดท้ายได้ถวายไตรจีวร. บรรดาภิกษุเหล่านั้น จีวรมีค่าพันหนึ่ง ถึงแก่ภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์แล้ว.

เขาทำบุญกรรม ในกาลแห่งพระวิปัสสีพุทธเจ้าอย่างนั้นแล้ว เคลื่อนจากอัทธพานั้น ท่องเที่ยวไปในเทวดาและในมนุษย์ทั้งหลาย ในภทรกัปนี้ เกิดในสกุลเศรษฐีมีโภคะมากในกรุงพาราณสี ได้มีนามว่า พาราณสีเศรษฐี.

เศรษฐีประสบฉาตกภัย

วันหนึ่ง เศรษฐีไปสู่ที่บำรุงพระราชา พบปุโรหิต จึงกล่าวว่า " ท่านอาจารย์ ท่านตรวจดูฤกษ์ยามหรือ ?"

ปุโรหิต. ขอรับ ผมตรวจดู, เราทั้งหลายจะมีการงานอะไรอื่น ?

เศรษฐี. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นไปในชนบทจักเป็นเช่นไร ?

ปุโรหิต. ภัยอย่างหนึ่ง จักมี.

เศรษฐี. ชื่อว่าภัยอะไร ?

ปุโรหิต. ฉาตกภัย^๑ ท่านเศรษฐี.

เศรษฐี. จักมี เมื่อไร ?

ปุโรหิต. จักมี โดยล่วงไป ๓ ปี แต่ปีนี้.

เศรษฐี ฟังคำนั้นแล้วให้บุคคลทำกรรมเป็นอันมาก รับ (ชื่อ)

๑. ภัยคือความอดอยากหรือความหิว.

จำเพาะข้าวเปลือกแม่ด้วยทรัพย์ที่มีอยู่ในเรือน ให้กระทำนาง ๑,๒๕๐ นาง บรรजनางทั้งหมดให้เต็มด้วยข้าวเปลือก. เมื่อนางไม่พอ ก็บรรจุนางที่มี คุ่มเป็นต้นให้เต็มแล้ว บุคหลุมฝังข้าวเปลือกที่เหลือในแผ่นดิน. ให้ขยำ ข้าวเปลือกที่เหลือจากที่ฝังไว้กับด้วยดิน ฉาบทาฝาทั้งหลาย.

โดยสมัยอื่นอีก เศรษฐินั้น เมื่อภักคือความอดอยากถึงเข้าแล้วก็ บริโภคข้าวเปลือกตามที่เก็บไว้, เมื่อข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในฉางและใน ภาชนะมีคุ่มเป็นต้นหมดแล้ว, จึงให้เรียกชนผู้เป็นบริวารมาแล้ว กล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไป จงเข้าไปสู่ภูเขาลูกแล้วเป็นอยู่ ประสงค์จะ มาสู่สำนักของเรา ก็จงมาในเวลาที่มีภิกษาอันหาได้ง่าย, ถ้าไม่อยากจะมา, ก็จงเป็นอยู่ในที่นั่นเถิด." ชนเหล่านั้นได้กระทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ส่วนทาสผู้ทำการรับใช้^๑ คนหนึ่ง ชื่อว่าปุณณะ เหลืออยู่ในสำนักของ เศรษฐินั้น. รวมเป็นคน ๕ คนเท่านั้นคือ เศรษฐี ภรรยาของเศรษฐี บุตรของเศรษฐี บุตรสะใภ้ของเศรษฐีกับนายปุณณะนั้น (ที่ยังคงเหลืออยู่).

ชนเหล่านั้น แม้เมื่อข้าวเปลือกที่ฝังไว้ในหลุมในแผ่นดินหมดสิ้น แล้ว. พังดินที่ฉาบไว้ที่ฝาแล้ว แชน้ำ ยังอัดภาพให้เป็นไปด้วยข้าวเปลือก ที่ได้แล้วจากฝานั้น.

ครั้งนั้น ภรรยาของเศรษฐินั้น เมื่อความหิวครอบงำอยู่ เมื่อดิ้น สิ้นไปอยู่ พังดินที่เหลืออยู่ในส่วนแห่งฝาทั้งหลายลงแล้ว แชน้ำ ได้ข้าว- เปลือกประมาณกึ่งอาพหะ^๒ คำแล้ว ถือเอาข้าวสารประมาณเทनนานหนึ่ง- ใสไว้ในหม้อใบหนึ่ง เพราะความกลัวแต่โจรว่า "ในเวลาเกิดขาดกภัย

๑. เวชฺฐาจากโร โดยพยัญชนะแปลว่า ผู้กระทำซึ่งกรรมแห่งบุคคลผู้ชวนขาย. ๒. อาพหะ หนึ่งคือ ๔ ทะนาน กึ่งอาพหะ= ๒ ทะนาน.

พวกโจรมีมาก" ปิดแล้วฝังตั้งไว้ในแผ่นดิน. ลำดับนั้น เศรษฐีมาจากที่
บำรุงแห่งพระราชแล้ว กล่าวกะนางว่า "นางผู้เจริญ จันทิ, อะไร ๆ
มีไหม?" นางนั้น ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่ว่า "ไม่มี" กล่าวว่า "นาย
ข้าวสารมียู่ที่นานหนึ่ง."

เศรษฐี. ข้าวสารที่นานหนึ่งนั้น อยู่ที่ไหน?

ภรรยา. จันทิฝังตั้งไว้ เพราะกลัวแต่โจร.

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น หล่อนจงขุดมันขึ้นมาแล้ว หุงต้มอะไร ๆ เกิด.

ภรรยา. ถ้าเราจักต้มข้าวต้ม, ก็จักเพียงพอกัน ๒ มื้อ; ถ้าเราจัก
หุงข้าวสวย, ก็จักเพียงพอเพียงมือเดียวเท่านั้น; จันทิหุงต้มอะไรละ? นาย.

เศรษฐี. ปิจัยอย่างอื่นของพวกเราไม่มี, พวกเราต่อบริโภคน้ำ
สวยแล้วก็จักตาย; หล่อนจงหุงข้าวสวยนั้นแหละ.

ภรรยาแห่งเศรษฐีนั้น หุงข้าวสวยแล้ว แบ่งให้เป็น ๕ ส่วน
คดข้าวสวยส่วนหนึ่งวางไว้ข้างหน้าของเศรษฐี.

เศรษฐีถวายภัตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า

ในขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาทน์ ออก
จากสมาบัติ. ทราบว่า ในภายในสมาบัติ ความหิวย่อมไม่เบียดเบียน
เพราะผลแห่งสมาบัติ, แต่ว่า เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายออกจาก
สมาบัติแล้ว ความหิวมีกำลังย่อมเกิดขึ้น เป็นราวกะว่าเผาพื้นท้องอยู่;
เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ตรวจดูฐานะที่จะได้ (อาหาร)
แล้ว จึงไป.

ก็ในวันนั้น ชนทั้งหลาย ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น
แล้ว ย่อมได้สมาบัติ บรรดาสมบัตินี้ตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้นอย่างใดอย่าง

หนึ่ง; เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อนั้น ตรวจดูด้วยทิพยจักขุ
ดำริว่า ฉลาดกัฏฐ์ เกิดขึ้นแล้วในชมพูทวีปทั้งสิ้น, และในเรือนเศรษฐี
เขาหุงข้าวสุกอันสำเร็จด้วยข้าวสารทะนานหนึ่งเท่านั้นเพื่อคน ๕ คน; ชน
เหล่านั้นจักมีศรัทธา หรืออาจเพื่อจะทำการสงเคราะห์แก่เราหรือหนอ
เล่า?" เห็นความที่ชนเหล่านั้นเป็นผู้มีศรัทธา ทั้งสามรถเพื่อจะทำการ
สงเคราะห์ จึงถือเอาบาตรจิ๋วไปแสดงคนยืนอยู่ที่ประตู (เรือน) ข้างหน้า
ของเศรษฐี. เศรษฐีนั้น พอเห็นท่านเข้าก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า "เรา
ประสบฉลาดกัฏฐ์เห็นปานนี้ เพราะความที่เราไม่ให้ทานแม้ในกาลก่อน.
ก็แลกัฏฐ์นี้พึงรักษาเอาไว้สิ้นวันเดียวเท่านั้น, ส่วนกัฏฐ์ที่เราถวายแล้วแก่
พระผู้เป็นเจ้า จักนำประโยชน์เกื้อกูลมาแก่เราหลายโกฏิก็ป" แล้วนำ
ถาดแห่งกัฏฐ์นั้นออกมา เข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้า ไหว้ด้วยเบญจางค-
ประดิษฐ์ นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน เมื่อท่านนั่งบนอาสนะแล้วจึงล้างเท้า
(ของท่าน) วาง (ถาดกัฏฐ์) ไว้บนคั้งทอง แล้วถือเอาถาดกัฏฐ์นั้น มา
ดักลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า. เมื่อกัฏฐ์เหลือกึ่งหนึ่ง, พระปัจเจก-
พุทธเจ้า เอามือปิดบาตรเสีย.

ทีนั้น เศรษฐีจึงกล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นว่า "ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ นี่เป็นส่วนหนึ่งแห่งข้าวสุกที่เขาหุงไว้เพื่อคน ๕ คน ด้วยข้าวสาร
ทะนานหนึ่ง, กระผมไม่อาจเพื่อจะแบ่งกัฏฐ์นี้เป็น ๒ ส่วน, ขอท่าน
จงอย่ากระทำการสงเคราะห์แก่กระผมในโลกนี้เลย, กระผมใคร่เพื่อจะ
ถวายไม่ให้มีส่วนเหลือ" แล้วได้ถวายกัฏฐ์ทั้งหมด. ก็แลครั้งถวายแล้ว
ได้ตั้งความปรารถนาว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าอย่าได้ประสบ

๑. แปลหักประโยชน์กรรมเป็นประโยชน์กัฏฐ์.

ฉลาดกัยเห็นปานนี้ ในที่ข้าพเจ้าเกิดอีกเลย, ตั้งแต่บัดนี้ไป ข้าพเจ้าพึงสามารถเพื่อจะให้ภักตอันเป็นพืชแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น, ไม่พึงทำการงานเลี้ยงชีพด้วยมือของตนเอง, ในขณะที่ข้าพเจ้าใช้ให้คนชำระนาง ๑,๒๕๐ นางแล้ว สनานศิรสนั่งอยู่ที่ประตูแห่งนางเหล่านั้นแล้ว แลดูในเบื้องบนเท่านั้น ธารแห่งข้าวสาเลีแดง พึงตกลงมายังนางทั้งหมดให้เต็มเพื่อข้าพเจ้า, และผู้นั้นแหละจะเป็นภรรยา, ผู้นั้นแหละจะเป็นบุตร, ผู้นั้นแหละจะเป็นหญิงสะกั, ผู้นั้นแหละจะเป็นทาสของข้าพเจ้า ในสถานที่ข้าพเจ้าเกิดแล้ว ฯ"

ทั้ง ๕ คนปรารถนาให้ได้มีส่วนร่วมกัน

ฝ่ายภรรยาของเศรษฐีนั้น ก็คิดว่า "เมื่อสามีของเราถูกความหิวเบียดเบียนอยู่ เราก็ไม่อาจเพื่อจะบริโภคได้" จึงถวายนางของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วตั้งความปรารถนาว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้ ดิฉันไม่พึงประสบฉลาดกัยเห็นปานนี้ ในสถานที่ดิฉันเกิดแล้ว, อนึ่ง แม้เมื่อดิฉันวางถาดภัตไว้ข้างหน้า ให้อยู่ซึ่งภักตแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น, ดิฉันยังไม่ลุกขึ้นเพียงใด, ที่แห่งภักตที่ดิฉันตักแล้ว ๆ จงเป็นของบริบูรณ์อยู่อย่างเดิมเพียงนั้น, ท่านผู้นี้แหละจะเป็นสามี, ผู้นี้แหละจะเป็นบุตร, ผู้นี้แหละจะเป็นหญิงสะกั, ผู้นี้แหละจะเป็นทาส (ของดิฉัน)," แม้บุตรของเศรษฐีนั้น ก็ถวายนางของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงประสบฉลาดกัยเห็นปานนี้, อนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าถือเอาลูกหาปณะหนึ่งพัน แม้ให้หกลหปณะ แก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นอยู่ ดุจนี้จึงเต็มอยู่อย่างเดิม, ท่านทั้งสองนี้นั้นแหละจะเป็นมารดาบิดา, หญิงคนนี้จะภรรยา, ผู้นี้จึงเป็นทาส ของข้าพเจ้า."

แม่ลูกสะใภ้ของเศรษฐีนั้น ถวายส่วนของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ตั้งความปรารถนาว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ดิฉันไม่พึงพบเห็นฉาดกภัยเห็นปานนี้, อนึ่ง เมื่อดิฉันตั้งกระbungข้าวเปลือกกระbungหนึ่งไว้ข้างหน้า แม่ให้อยู่ซึ่งกัตถันเป็นพืชแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ความหมดสิ้นไปอย่าปรากฏ. ท่านทั้งสองนี้นั้นแหละจงเป็นแม่ผัวและพ่อผัว, ผู้นี้แหละจงเป็นสามี. ผู้นี้แหละจงเป็นทาส (ของดิฉัน)." แม้ทาสของเศรษฐีนั้น ก็ถวายส่วนของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ตั้งความปรารถนาว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงพบเห็นฉาดกภัยเห็นปานนี้, คนเหล่านี้ทั้งหมดจงเป็นนาย, และเมื่อข้าพเจ้าไถนาอยู่, รอย ๑ รอยประมาณเท่าเรือโกลกน คือ 'ข้างนี้ ๓ รอย ข้างโน้น ๓ รอย ในท่ามกลาง ๑ รอย, จงเป็นไป." นายปุณณะนั้น ปรารถนาตำแหน่งเสนาบดีก็สามารถจะได้ในวันนั้นเทียว. แต่ว่า ด้วยความรักในนายทั้งหลาย เขาจึงตั้งความปรารถนาว่า "คนเหล่านี้แหละจงเป็นนายของข้าพเจ้า." ในที่สุดแห่งถ้อยคำของชนทั้งหมด พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า "จงเป็นอย่างนั้นเถิด" แล้วกระทำอนุโมทนาด้วยคาถาของพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วคิดว่า "เรายังจิตของชนทั้งหลายเหล่านี้ให้เลื่อมใส ย่อมควร" จึงอธิษฐานว่า "ชนเหล่านี้ จงเห็นเราจนถึงภูเขาคันธมาทน์" ดังนี้แล้วก็หลีกไป. แม้ชนเหล่านั้น ได้ยินแลดูอยู่เทียว. พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไปแล้ว แบ่งกัตถันกับด้วยพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์. ด้วยอนุภาพแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น กัตถันเพียงพอแล้วแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมด. ชนแม่เหล่านั้นได้ขึ้นแลดูอยู่ที่เดียว.

อานิสงส์ของการถวายทาน

ก็เมื่อเวลาเที่ยงล่วงไปแล้ว ภรรยาเศรษฐีล้างหม้อข้าวแล้วปิดตั้งไว้, ฝ่ายเศรษฐีถูกความหิวบีบคั้น นอนแล้วหลับไป. เศรษฐีนั้นตื่นขึ้นในเวลาเย็น กล่าวกะภรรยาว่า "นางผู้เจริญ ฉันหิวเหลือเกิน, ข้าวตั้งกันหม้อมีอยู่บ้างไหมหนอ?" ภรรยาขึ้น แม้ทราบความที่ตนล้างหม้อตั้งไว้แล้ว ก็ไม่กล่าวว่า "ไม่มี" "คิดว่าเราเปิดหม้อข้าวแล้วจึงจะบอก" ดังนี้แล้ว จึงลุกขึ้นไปสู่ที่ใกล้หม้อข้าวแล้วเปิดหม้อข้าว.

ในขณะนั้นเอง หม้อข้าวเต็มด้วยกัฏ มีสีเช่นกับดอกมะลิตูม ได้คุณปาละมีตั้งอยู่แล้ว. ภรณานั้นเห็นกัฏนั้นแล้ว เป็นผู้มีสรีระอันปิณฑุต้องแล้ว กล่าวกะเศรษฐีว่า "จงลุกขึ้นเกิดนาย, ดิฉันล้างหม้อข้าวปิดไว้, แต่หม้อข้าวนั้นเต็มด้วยกัฏ มีสีเช่นกับด้วยดอกมะลิตูม, ชื่อว่าบุญทั้งหลายควรที่จะกระทำ, ชื่อว่าท่านควรจะให้; ขอท่านจงลุกขึ้นเกิดนาย, บริโภคเสียเถิด." ภรณานั้นได้ให้กัฏแก่บิดาและบุตรทั้งสองแล้ว. เมื่อบิดาและบุตรนั้นบริโภคเสร็จแล้ว นางนั่งบริโภคร่วมด้วยลูกสะใภ้แล้ว ได้ให้กัฏแก่นายปุณณะ. ที่แห่งกัฏอันชนเหล่านั้นตักแล้ว ๆ ย่อมไม่สิ้นไป. ปรากฏเฉพาะตรงที่ตักด้วยทัพพีคราวเดียวเท่านั้น.

ในวันนั้นนั้นแล จางเป็นต้น ก็กลับเต็มแล้วโดยทำนองที่เต็มในก่อนนั้นแล. นางให้กระทำการโฆษณาในเมืองว่า "กัฏเกิดขึ้นแล้วในเรือนของเศรษฐี, ผู้มีความต้องการด้วยกัฏอันเป็นพืชจงมารับเอา." มนุษย์ทั้งหลาย ถือเอากัฏอันเป็นพืชจากเรือนของเศรษฐีนั้นแล้ว. แม้ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็อาศัยเศรษฐีนั้น ได้ชีวิตแล้วนั้นแล.

๑. เมล็ดข้าวอันไฟไหม้ทั้งหลาย.

เศรษฐีและคณะไปเกิดที่ภททินคร

เศรษฐีนั้นเคลื่อนจากอัทธานันแล้ว บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยว
อยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ในพุทธปรพาทกาลนี้ บังเกิดในสกุลเศรษฐี
ในภททินคร. แม้ภรรยาของเขาบังเกิดในสกุลมีโภคะมาก เจริญวัยแล้ว
ก็ได้ไปสู่เรือนของท่านเศรษฐีนั้นนั่นเอง. แพะทั้งหลายมีประการดังกล่าว
แล้ว อาศัยกรรมในกาลก่อนของเศรษฐีนั้นผูกขึ้นแล้วที่ภายหลังเรือน,
แม้บุตรก็ได้เป็นบุตรของท่านเหล่านั้นแหละ, หญิงสะใภ้ก็ได้เป็นหญิง
สะใภ้เหมือนกัน, ทาสก็ได้เป็นทาสเที่ยว. ต่อมาวันหนึ่ง ท่านเศรษฐีใคร่
จะทดลองบุญของตน จึงให้คนชำระนาง ๑,๒๕๐ นาง สนานศิระแล้ว
นั่งที่ประตู แหวนดูเบื้องบน. นางแม่ทั้งหมดเต็มแล้วด้วยข้าวสาทิแดง
มีประการดังกล่าวแล้ว. เศรษฐีนั้นใคร่จะทดลองบุญแม่ของชนที่เหลือ
จึงกล่าวภรรยาและบุตรเป็นต้นว่า "เธอทั้งหลาย จงทดลองบุญแม่ของ
พวกเธอเถิด." ลำดับนั้น ภรรยาของเศรษฐีนั้น ประดับแล้วด้วยเครื่อง
อลังการทั้งปวง, เมื่อมหาชนกำลังแลดูอยู่นั้นแล, ใช้ให้คนตวงข้าวสาร
ทั้งหลาย ให้หุงข้าวสวยด้วยข้าวสารเหล่านั้น นึ่งบนอาสนะอันเขาปูลาด
แล้วที่ชุมประตู ถือทัพพีทองคำแล้วให้ป่าวร้องว่า "ผู้มีความต้องการด้วย
ภักตังมา แล้วได้ให้เงินเดิมภาษนะที่ชนผู้มาแล้ว ๆ รับเอา. เมื่อนาง
นั้นให้อยู่แม่จนหมดวัน ก็ปรากฏเฉพาะตรงที่ ตักด้วยทัพพีเท่านั้น. ก็
ปทุมลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างซ้าย, จันทรลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างขวา,
เพราะนางจับหม้อข้าวด้วยมือซ้าย จับทัพพีด้วยมือขวา แล้วถวายภักตัง
เต็มบาตรของภิกษุสงฆ์ แม่ของพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ด้วย
ประการดังนี้แล. ก็เพราะเหตุที่นางถืออาคมกรกรองน้ำถวายแก่ภิกษุสงฆ์

เที่ยวไป ๆ มา ๆ; ละนั้นจันทรลักษณะจึงเกิดเต็มฝ่าเท้าเบื้องขวาของนาง, ปทุมลักษณะจึงเกิดจนเต็มฝ่าเท้าเบื้องซ้ายของนางนั้น. เพราะเหตุนี้ ญาติทั้งหลายจึงขนานนามของนางว่า " จันทปทุมมา."^๑

แม้บุตรของเศรษฐีนั้น สนานศิระแล้ว ถือเอาธูปกหาปณะพินหนึ่ง กล่าวว่า " ผู้มีความต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลายจงมา" แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้ว ๆ รับเอา. กหาปณะพินหนึ่งก็คงมีอยู่ในถุงนั้นเอง. แม้อูกะสวกัฏฐของเศรษฐีนั้น ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ถือเอากระบุงข้าวเปลือกแล้ว นั่งที่กลางแจ้ง กล่าวว่า " ผู้มีความต้องการด้วยภัตอันเป็นพืช จงมา" แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้ว ๆ รับเอา. กระบุง (ข้าวเปลือก) ก็คงเต็มอยู่ตามเดิมนั้นเอง. แม้ทาสของเศรษฐีนั้น ประดับแล้วด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เทียมโคทั้งหลายที่ แอกลองคำด้วยเชือกทองคำถือเอาค้ำปลูกทองคำ ให้ของหอมอันบุคคลพึงเจิมด้วยนิ้วทั้ง ๕ แก่โดยทั้งหลาย สวมปลอกทองคำที่เขาทั้งหลาย ไปสู่นาแล้วขับไป. รอย ๓ รอยคือ " ข้างนี้ ๓ รอย ข้างโน้น ๓ รอย ในท่ามกลาง ๑ รอย " ได้แตกแยกกันไปแล้ว. ชาวชมพูทวีปถือเอาสิ่งของบรรดาภัต พืช เงินทองเป็นต้น ตามที่ตนชอบใจจากเรือนของเศรษฐีเท่านั้น.

เศรษฐีผู้มีอำนาจมากอย่างนั้น สดับว่า " ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้ว" จึงคิดว่า " เราจักกระทำการรับเสด็จพระศาสดา" ออกไปอยู่ พบพวกเดียรฉัตรในระหว่างทาง, แม้อูกะสวกัฏฐเหล่านั้นห้าม

๑. หมายความว่า มีลักษณะเหมือนพระจันทร์และดอกปทุม.

อยู่ว่า " คุหบดี ท่านเป็นผู้กิริยาวะ" จะไปสู่สำนักของพระสมณโคดม
ผู้เป็นอกิริยาวะ" เพราะเหตุไร ? ก็มิได้เชื่อถ้อยคำของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น
เที่ยว ไปแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสอนุบุพพิคาแก่เศรษฐีนั้น. ในเวลาจบ
เทศนา เศรษฐีนั้นบรรลुโศดาปัตติผล แล้วกราบทูลความที่ตนถูกพวก
เดียรถีย์กล่าวโทษแล้วห้ามไว้แต่พระศาสดา. ครั้นนั้น พระศาสดาตรัสกะ
ท่านเศรษฐีนั้นว่า " คุหบดี ขึ้นชื่อว่าสัตว์เหล่านั้นย่อมไม่เห็นโทษของตน
แม้มาก, ย่อมโปรยโทษของชนเหล่าอื่นแม้ไม่มีอยู่กระทำให้มี ราวกะบุคคล
โปรยเกลบขึ้นในที่นั้น ๆ ฉะนั้น " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑๐. สุทสุตฺตํ วชฺชมณฺเณตํ อตุตฺโท ปน ทุทฺทตํ

ปรลํ หิ โส วชฺชานิ โอปฺปนาติ ยถากุตํ

อตุตฺโท ปน จาเหติ กลีว กิตวา สโธ.

"โทษของบุคคลเหล่าอื่นเห็นได้ง่าย, ฝ่ายโทษ
ของตนเห็นได้ยาก; เพราะว่า บุคคลนั้น ย่อมโปรย
โทษของบุคคลเหล่าอื่น เหมือนบุคคลโปรยเกลบ,
แต่ว่าย่อมปกปิด (โทษ) ของตน เหมือนพรานนก
ปกปิดอรรถาพด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุทสุตฺตํ ความว่า โทษคือความพลั้ง-

๑. ผู้กล่าวว่า กรรมอันบุคคลทำแล้ว เชื่อว่าเป็นอันทำ. ๒. ผู้กล่าวว่า กรรมอันบุคคลทำแล้ว
ว่า ไม่เป็นอันทำ.

พลาดของบุคคลอื่น แม้มีประมานน้อย อันบุคคลเห็นได้ง่าย คืออาจเพื่อ
จะเห็นได้โดยง่ายทีเดียว, ส่วนโทษของตน แม้ใหญ่ยังอันบุคคลเห็นได้ยาก.

บทว่า **ปเรธ** हि ความว่า เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล บุคคลนั้นย่อม
โปรยโทษทั้งหลายของชนเหล่าอื่นในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น เหมือนบุคคล
ยืนบนที่สูงแล้วโปรยเกลบลงอยู่ฉะนั้น.

อรรถาธิบายว่า กลิ ด้วยสามารถที่ประพาศิณในกทั้งหลาย ในคำ
ว่า กลิว กิตวา **สโร** นี้.

เครื่องปกปิด มีกึ่งไม้ที่พอหักได้เป็นต้น ชื่อว่า กิตวา (ในคำว่า
"กิตวา" นี้).

นายพราน ชื่อว่า **สโร** (ในคำว่า "สโร" นี้.) อธิบายว่า
นายพรานนกประสงค์จะจับนกฆ่า ย่อมปกปิดอรรถาธิบายด้วยเครื่องปกปิด
คันไค, บุคคลย่อมปกปิดโทษของตนกันนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเมณฑกเศรษฐี จบ.

๑. แก่บรรดตอนนี้ บางอาจารย์เห็นว่าใช้วินิจฉัย.

๑๑. เรื่องพระอุชฌมานสัณญีเถระ [๑๕๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระรูปหนึ่งชื่อ อุชฌมานสัณญี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ปรวชฺชานุ-ปสุตฺตัสส" เป็นต้น.

คุณวิเศษให้เกิดแก่ผู้ฟังโทษผู้อื่น

ได้ยินว่า พระเถระนั้นเที่ยวแสหาแต่โทษของภิกษุทั้งหลายเท่านั้นว่า "ภิกษุนี้ ย่อมนั่งอย่างนี้, ภิกษุนี้ ย่อมหม้อย่างนี้." พวกภิกษุกราบทูลแต่พระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเถระชื่อโน้น ย่อมกระทำอย่างนี้."

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในข้อวัตรกล่าวสอนอยู่อย่างนี้ ใคร ๆ ไม่ควรติเตียน, ส่วนภิกษุใด แสวงหาโทษของชนเหล่าอื่น เพราะความมุ่งหมายในอันยกโทษ กล่าวอย่างนี้แล้วเที่ยวไปอยู่, บรรดาคุณวิเศษมีมานเป็นต้น คุณวิเศษแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น. อาสวะทั้งหลายเท่านั้น ย่อมเจริญอย่างเดียว" ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑๑. ปรวชฺชานุปสุตฺตัสส

นิจุจฺ อุชฺฌมานสณฺญีโน

อาสวา ตสฺส วาฏฺณนฺติ

อารา โส อาสวกุขยา.

"อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ผู้คอย

ดูโทษของบุคคลอื่น ผู้มีความมุ่งหมายในอันยกโทษ

เป็นนิตย์, บุคคลนั้น เป็นผู้ไกลจากความสิ้นไปแห่ง

อาสวะ."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุชฺฌมานสญฺญิโน ความว่า บรรดา
ธรรมทั้งหลายมีฉานเป็นต้น ธรรมแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่เจริญแก่บุคคลผู้
เชื่อว่ามากไปด้วยการยกโทษ เพราะความเป็นผู้แสหาโทษของชนเหล่าอื่น
ว่า "ควรนุ่งอย่างนั้น, ควรห่มอย่างนี้" เป็นต้น โดยที่แท้อาสวะทั้งหลาย
ย่อมเจริญ; เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น จึงเชื่อว่าเป็นผู้อยู่ไกล คือแสนไกล
จากความสิ้นไปแห่งอาสวะ กล่าวคือพระอรหันต์.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอุชฌมานสญฺญิเถระ จบ.

๑๒. เรื่องสุกัถทปริพาชก [๑๕๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา ผทมแล้วบนพระแท่นเป็นที่ปรินิพพาน ในกาลวัน
ของเจ้ามัลละทั้งหลาย อันเป็นที่แหวะพัก ใกล้พระนครกุสินารา ทรง
ปรารภปริพาชกชื่อว่าสุกัถะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อากาเสว ปทํ
นตฺถิ" เป็นต้น.

บุรพกรรมของสุกัถะ

ได้ยินว่า ในอดีตกาล สุกัถทปริพาชกนั้น เมื่อน้องชายให้ทานอัน
เลิศถึง ๕ ครั้ง ในเพราะข้าวกล้ำครั้งหนึ่ง, ไม่ปรารภนาเพื่อจะให้ ท้อถอย
แล้ว ได้ให้ในกาลเป็นที่สุด.

เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้เพื่อจะเฝ้าพระศาสดา ทั้งในปฐมโพธิกาล
ทั้งในมัชฌิมโพธิกาล, แต่ว่าในปัจฉิมโพธิกาล ในเวลาเป็นที่ปรินิพพาน
แห่งพระศาสดา คิดว่า "เราถามความสงสัยของตน ในปัญหา ๓ ข้อ
กะปริพาชกทั้งหลายซึ่งเป็นคนแก่ ไม่ถามกะพระสมณโคดม ด้วยความ
สำคัญว่า 'เป็นเด็ก,' ก็บัดนี้ เป็นกาลปรินิพพานของพระสมณโคดมน์นั้น,
วิปฏิสารพึงบังเกิดแก่เราในภายหลัง เพราะเหตุไม่ถามพระสมณโคดม"
แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แม้ถูกพระอนันทเถระห้ามอยู่ เข้าไปแล้วสู่
ภายในม่าน เพราะความที่พระศาสดาทรงกระทำโอกาสแล้ว ตรัสว่า
"อนนทฺ เชออย่าห้ามสุกัถะเลย, สุกัถะจงถามปัญหากะเรา" จึงนั่ง
ใกล้ข้างล่างเตียงทูลถามปัญหาเหล่านี้ว่า "ข้าแต่พระสมณะผู้เจริญ ชื่อว่า
รอยเท้าในอากาศ มีอยู่หรือหนอแล? ชื่อว่าสมณะภายนอกแต่ศาสนานี้
มีอยู่หรือ? สังขารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง มีอยู่หรือ?"

พระศาสดาทรงแก้ปัญหาของสุภัททะ

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสบอกความไม่มีแห่งรอยเท้า
ในอากาศเป็นต้นเหล่านั้นแก่เขา จึงทรงแสดงธรรมด้วยพระคาถาเหล่านั้น
ว่า:-

๑๒. อากาเสว ปทํ นตฺถิ สมฺโณ นตฺถิ พาหิโร

ปฺปญฺจาภิรตา ปชา นิปฺปปญฺจา ตถาคตา.

อากาเสว ปทํ นตฺถิ สมฺโณ นตฺถิ พาหิโร

สขฺขารว สสุตฺตา นตฺถิ นตฺถิ พุทฺธานมิลฺลิตํ .

"รอยเท้าในอากาศนั้นเที่ยว ไม่มี; สมณะภายนอก
ไม่มี; หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดีอยู่แล้วในธรรมเครื่อง
เน้นซ้ำ, พระตถาคตทั้งหลาย ไม่มีธรรมเครื่องเน้นซ้ำ
รอยเท้าในอากาศนั้นเที่ยวไม่มี, สมณะภายนอก
ไม่มี, สังฆารทั้งหลาย (ชื่อว่า) เทียงไม่มี, กิเลสชาติ
เครื่องหวนไหว ไม่มีแก่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย."

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปทํ ความว่า เชื่อว่ารอยเท้าแห่งสัตว์ใด ๆ
อันบุคคลพึงบัญญัติว่า "มีรูปอย่างนี้" ด้วยสามารถแห่งสีและสัณฐาน
ในอากาศนี้ ไม่มี.

บทว่า พาหิโร ความว่า เชื่อว่าสมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผล
ภายนอกแต่ศาสนาของเรา ไม่มี.

บทว่า ปชา ความว่า หมู่สัตว์ กล่าวคือสัตว์โลกนี้ ยินดียิ่งแล้ว
ในธรรมเครื่องเน้นซ้ำมีต้นหาเป็นต้นเท่านั้น.

บทว่า นิปฺปฺลฺยา ความว่า ส่วนพระตถาคตทั้งหลาย เป็นผู้เชื่อว่า
"ไม่มีธรรมเครื่องเน้นซ้ำ เพราะความที่พระองค์ตัดธรรมเครื่องเน้นซ้ำ
ทั้งปวงได้ขาดแล้ว ที่ควงแห่งไม้โพธิ์นั้นแล.

ชั้น ๕ ชื่อว่าสังขาร, ในชั้น ๕ เหล่านั้น ชั้นอย่างหนึ่งชื่อว่า
เที่ยง ไม่มี.

บทว่า อิญฺชิตฺ ความว่า ก็ชนทั้งหลายพึงถือเอาว่า "สังขารทั้งหลาย
เป็นสภาพเที่ยง" ด้วยบรรดาภิเลสชาตเครื่องหวนไหว คือตัณหามานะ
และทวิภูมิตก, แม้ภิเลสชาตเครื่องหวนไหว่นั้นอย่างหนึ่งมิได้มีแก่พระ-
พุทธเจ้าทั้งหลาย.

ในเวลาจบเทศนา สุภัททปริพาชกตั้งอยู่แล้วในอนาคามีผล. พระ-
ธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสุภัททปริพาชก จบ.

มลวรรคกรรมนา จบ.

วรรคที่ ๑๘ จบ.

คาถาธรรมบท

ธัมมัญญวรรคที่ ๑๕^๑

ว่าด้วยอรรถกถาคติที่ชอบธรรมของนักปราชญ์

[๒๕] ๑. บุคคลไม่เชื่อว่าจะตั้งอยู่ในธรรม เพราะเหตุที่

นำคติไปโดยความผลุนผลัน ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต
วินิจฉัยคดีและไม่ใช่ว่าดีทั้งสอง ย่อมนำบุคคลเหล่า
อื่นรูปโดยความละเอียดลออ โดยธรรมสมาเสมอ
ผู้นั้นอันธรรมคุ้มครองแล้ว เป็นผู้มียุปัญญา เรากล่าว
ว่าตั้งอยู่ในธรรม.

๒. บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุเพียง
พูดมาก (ส่วน) ผู้มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัย
เรากล่าวว่า เป็นบัณฑิต.

๓. บุคคลไม่เชื่อว่าจะทรงธรรม เพราะเหตุที่พูด
มาก ส่วนบุคคลใด ฟังแม้นิดหน่อย ย่อมเห็นธรรม
ด้วยนามกาย บุคคลใดไม่ประมาทธรรม บุคคลนั้น
แลเป็นผู้ทรงธรรม.

๔. บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นเถระ เพราะมีผมหงอก
บนศีรษะ ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า แก่เปล่า
(ส่วน) ผู้ใดมีสังกะ ธรรมะ อหิงสา สัจญมะ และ
ทมะ ผู้นั้นแล ผู้มีมลทินอันตายแล้ว ผู้มียุปัญญา
เรากล่าวว่า เป็นเถระ.

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๑๐ เรื่อง.

๕. พระผู้มีพระกรุณา มีความตระหนี่ โอ้อวด
จะชื่อว่าคนดี เพราะเหตุสักว่าทำการพุดจัดจ้าน หรือ
เพราะมีผิวกายงามก็หาไม่ ส่วนผู้ใดตัดโทสชาติ มี
ความกรุณาเป็นต้นนี้ได้ขาด ถอนขนให้รากขาด ผู้นั้น
มีโทษระอังกายแล้ว มีปัญญา เราเรียกว่า คนดี.

๖. ผู้ไม่มีวัตร พุดเหลวไหล ไม่ชื่อว่าสมณะ
เพราะศีระโล้น ผู้ประกอบด้วยความอยากและความ
โลภจะเป็นสมณะอย่างไรได้ ส่วนผู้ใดยังบาปน้อย
หรือใหญ่ให้สงบโดยประการทั้งปวง ผู้นั้นเรากล่าวว่า
เป็นสมณะ เพราะยังบาปให้สงบแล้ว.

๗. บุคคลชื่อว่า เป็นภิกษุ เพราะเหตุที่ขอกะคน
พวกอื่นหาไม่ได้ บุคคลสมาทานธรรมอันเป็นพิษ ไม่
ชื่อว่า เป็นภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ผู้ใดในศาสนา
ลอบบุญและบาปแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ ในโลก
ด้วยการพิจารณาเที่ยวไป ผู้นั้นแล เราเรียกว่า ภิกษุ.

๘. บุคคลเขลา ไม่รู้โดยปกติ ไม่ชื่อว่า เป็นมุณี
เพราะความเป็นผู้หนึ่ง ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิตถือธรรม
อันประเสริฐ ดูงบบุคคลประคองตาข้าง เว้นบาปทั้ง-
หลาย ผู้นั้นเป็นมุณี เพราะเหตุนั้น ผู้ใดรู้สรรพทั้งสอง
ในโลก ผู้นั้นเรากล่าวว่า เป็นมุณี เพราะเหตุนั้น.

๙. บุคคลไม่ชื่อว่า เป็นอริยะ เพราะเหตุที่เบียด-
เบียนสัตว์ บุคคลที่กล่าวว่า เป็นอริยะ เพราะไม่
เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง.

๑๐. ภิกษุ ภิกษุยังไม่ถึงอาสวัคชัย อย่าเพ่งถึง

ความวางใจ ด้วยเหตุสักว่าศีลและวัตร ด้วยความ
เป็นพหูสูต ด้วยอันได้สมาธิ ด้วยอันนอนในที่สงัด
หรือ (ด้วยเหตุเพียงรู้ว่า) เราถูกต้องสุขในเนกขัมมะ
ซึ่งปุณฺณเสพอันได้แล้ว.

จบธัมมัญญวรรคที่ ๑๕

๑๕. ธรรมัญจวรรค

๑. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย [๑๕๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมหาอำมาตย์
ผู้วินิจฉัย ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น เตน โหติ ธรรมญโจ"
เป็นต้น.

พวกภิกษุเห็นมหาอำมาตย์รับสินบน

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้
ประตูด้านทิศอุดร แห่งนครสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตแล้วมาสู่วิหารโดย
ท่ามกลางพระนคร. ขณะนั้น เมฆใหญ่ตั้งขึ้นยังฝนให้ตกแล้ว. ภิกษุ
เหล่านั้น เข้าไปสู่ศาลาที่ทำการวินิจฉัยอันตั้งอยู่ตรงหน้า เห็นพวก
มหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัยรับสินบนแล้ว ทำเจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ จึงคิด
ว่า "โอ ! มหาอำมาตย์เหล่านี้ไม่ต้องอยู่ในธรรม, แต่พวกเราได้มีความ
สำคัญว่า 'มหาอำมาตย์เหล่านี้ทำการวินิจฉัยโดยธรรม,' เมื่อฝนหาย
ขาดแล้ว, มาถึงวิหาร ถวายบังคมพระศาสดานั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว
กราบทุกความนั้น.

ลักษณะบุคคลผู้ตั้งอยู่และไม่ตั้งอยู่ในธรรม

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัย เป็นผู้
ตกอยู่ในอำนาจอคติมีฉันทาคติเป็นต้น ตัดสินความโดยผลุนผลัน ไม่ชื่อว่า
เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม, ส่วนพวกที่ได้สวนความผิดแล้ว ตัดสินความโดย
ละเอียดลออ ตามสมควรแก่ความผิคนั้นแหละ เป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม"
ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๑. น เตน โหติ ฐมฺมฏฺโฐ เยนตุลฺลํ สหสา นเย
โย จ อตุลฺลํ อนตุลฺลญฺจ อุกฺโก นิจุเจยฺย ปณฺทิตो
อสาหเสน ฐมฺเมน สเมน นยตี ปเร
ฐมฺมสฺส กุตุโธ เมชาวี ฐมฺมฏฺโฐติ ปวฺจจติ.

"บุคคลไม่ถือว่าตั้งอยู่ในธรรม เพราะเหตุที่นำ
คติไปโดยความผลุนผลัน; ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจ-
ฉัยคติและไม่ใช่วินิจัยทั้งสอง ย่อมนำบุคคลเหล่านั้นไป
โดยความละเอียดลออ โดยธรรมสม่ำเสมอ, ผู้นั้น
อันธรรมคุ้มครองแล เป็นผู้ปัญญา เรากล่าวว่า
"ตั้งอยู่ในธรรม."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตน แปลว่า เพราะเหตุเพียงเท่านั้นเอง.
บทว่า ฐมฺมฏฺโฐ ความว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจฉัย ที่
พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายจะพึงทรงกระทำด้วยพระองค์ ไม่เป็นผู้ถือว่าตั้งอยู่
ในธรรม. บทว่า เยน แปลว่า เพราะเหตุใด.

บทว่า อตุลฺลํ ความว่า ซึ่งคติที่ยังลงแล้วอันควรตัดสิน.

สองบทว่า สหสา นเย ความว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอคติมีฉันทาคติ
เป็นต้น ตัดสินโดยผลุนผลัน คือโดยกล่าวเท็จ. อธิบายว่า จริงอยู่ ผู้ใด
ตั้งอยู่ในความพอใจ กล่าวมุสาวาท ย่อมทำญาติหรือมิตรของตนซึ่งมิใช่
เจ้าของนั้นแลให้เป็นเจ้าของ, ตั้งอยู่ในความชิง กล่าวเท็จ ย่อมทำคน
ที่เป็นศัตรูของตนซึ่งเป็นเจ้าของแท้จริงไม่ให้เป็นเจ้าของ, ตั้งอยู่ในความ
๑. อคติ ๔ คือ ๑. ฉันทาคติ ๒. โทสาคติ ๓. โมหาคติ ๔. ภยาคติ.

หลง รับสินบนแล้วในเวลาตัดสิน ทำเป็นเหมือนส่งจิตไปในที่อื่น แลดูข้างโน้นและข้างนี้ กล่าวเท็จ ข่มน้าบุคคลอื่นออกด้วยคำว่า "ผู้นี้ช้านะ, ผู้นี้แพ้," ตั้งอยู่ในความกลัว ข่มขกความช้านะให้ผู้เป็นใหญ่บางคนนั้นแล แม้ที่ถึงความแพ้; ผู้นี้ ชื่อว่าข่มน้าคติไปโดยความพลุนพลัน. ผู้นั้นไม่เป็น ผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม.

บาทพระคาถาว่า โย จ อคฺถํ อนตฺถนฺจ ความว่า ซึ่งเหตุที่จริงและไม่จริง. สองบทว่า อุโห นิจุเจยฺย ความว่า ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจัยเหตุที่เป็นคติและไม่เป็นคติทั้งสองแล้วข่มกล่าว.

บทว่า อสาหเสน คือ โดยไม่กล่าวเท็จ. ว่า ฐมฺเมน แปลว่า โดยธรรมเครื่องวินิจัย คือหาใช่โดยอำนาจอคติ มีฉันทาคติเป็นต้นไม่ บทว่า ฐเมน คือ ข่มน้าบุคคลเหล่าอื่นไป คือให้ถึงความช้านะหรือความแพ้โดยสมควรแก่ความผิดนั้นเอง.

สองบทว่า ฐมฺมสฺส คฺคฺคฺโต ความว่า ผู้นั้นอันธรรมคุ้มครองแล้ว คืออันธรรมรักษาแล้ว ประกอบแล้วด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่ามีปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ผู้ตั้งอยู่ในธรรม" เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจัย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจัย จบ.

๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ [๑๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น เตน ปณฺฑิโต โหติ " เป็นต้น.

ภิกษุฉัพพัคคีย์ทำโรงกัณฑ์ให้อาตุล

ได้ย่นว่า ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวทำโรงกัณฑ์ให้อาตุลในวัดบ้าง ในบ้านบ้าง. ครั้นวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายถามภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำกัณฑ์ในบ้าน แล้วมา ว่า " ท่านผู้มีอายุ โรงกัณฑ์เป็นเช่นไร ? " ภิกษุหนุ่มและสามเณรตอบว่า " อย่างถามเลย ขอรับ, " พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ กล่าวว่า ' พวกเรา แหละเป็นผู้ฉลาด, พวกเราเป็นบัณฑิต จักประหารภิกษุเหล่านี้ โปรยหายากเยื่อที่ศีรษะแล้วนำออกไป ' แล้วจับหลังพวกกระผมโปรยหายากเยื่ออยู่ ทำโรงกัณฑ์ให้อาตุล." ภิกษุทั้งหลาย ไปสู่สำนักพระศาสดาแล้ว กราบทูลความนั้น.

ลักษณะบัณฑิตและไม่ใช่มบัณฑิต

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกคนพุดมาก เบียดเบียนผู้อื่นว่า ' เป็นบัณฑิต, ' แต่เราเรียกคนที่มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัยเลยว่า " เป็นบัณฑิต " ดังนี้แล้วตรัสพระภาษิตว่า :-

๒. น เตน ปณฺฑิโต โหติ ยาวตา พหุ ภาสติ

เขมิ อเวรี อภโย ปณฺฑิโตติ ปวฺจจติ.

"บุคคลไม่ชื่อว่าบัณฑิต เพราะเหตุเพียงพุด

มาก; (ส่วน) ผู้มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัย เรา

กล่าวว่า เป็นบัณฑิต."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่
เชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุที่พูดมากในท่ามกลางสงฆ์ เป็นต้น, ส่วน
บุคคลใด ตนเองเป็นคนมีความเกษม เชื่อว่าไม่มีเวร เพราะเวร ๕ ไม่มี
ผู้ไม่มีภัย คือภัยย่อมไม่มีแก่มหาชน เพราะอาศัยบุคคลนั้น, ผู้นั้นชื่อว่า
"เป็นบัณฑิต" ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๓. เรื่องพระเอกุทานเถระ [๑๕๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระชีณาสพ
ชื่อว่าเอกุทานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น ตาวดา ธมฺมธโร"
เป็นต้น

พวกเทวดาให้สาธุแก่เทศนาของพระเถระ

ได้ยินว่า พระเถระนั้น อยู่ในราวไพรแห่งหนึ่งแต่องค์เดียว. อุทาน
ที่ท่านข้าของมีอุทานเดียวเท่านั้นว่า:-

"ความโศกทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิต

มั่นคง ไม่ประมาท เป็นมุนี ศึกษาในทางแห่งโมณ-

ปฏิบัติ ผู้คงที่ ระวังแล้ว มีสติทุกเมื่อ."

ได้ยินว่า ในวันอุโบสถ ท่านปาวร้องการฟังธรรมเอง ย่อมกล่าว
คำนี้. เสียงเทวดาสาธุการดูว่าเสียงแผ่นดินทรุด. ครั้นวันอุโบสถวันหนึ่ง
ภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก ๒ รูป มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้ไปอยู่ที่อยู่ของท่าน.
ท่านพอเห็นภิกษุเหล่านั้น ก็ชื่นใจ กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายมาในที่นี้
เป็นอันทำความดีแล้ว, วันนี้ พวกกระผมจักฟังธรรมในสำนักของท่าน
ทั้งหลาย."

พวกภิกษุ. ท่านผู้มีอายุ ก็คนฟังธรรมในที่นี้ มีอยู่หรือ ?

พระเอกุทาน. มี ขอรับ, ราวไพรนี้ มีความบันลือลั่นเป็น
อันเดียวกัน เพราะเสียงเทวดาสาธุการในวันฟังธรรม.

พวกเทวดาไม่ให้สาธุการแก่เทศนาของภิกษุ ๒ รูป

บรรดาภิกษุ ๒ องค์นั้น พระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกองค์หนึ่ง สวดธรรม, องค์หนึ่งกล่าวธรรม. เทวดาเมืองคัณหิก็มีได้ให้สาธุการ. ภิกษุเหล่านั้น จึงพูดกันว่า " ท่านผู้มีอายุ ท่านกล่าวว่า 'ในวันฟังธรรม พวกเทวดาในราวไพรนี้ ย่อมให้สาธุการด้วยเสียงดัง,' นี่ชื่ออะไรกัน ?"

พระเถกาทาน. ในวันอื่น ๆ เป็นอย่างนั้น ขอรับ, แต่วันนี้กระผม ไม่ทราบ ว่า 'นี่เป็นชื่ออะไร.'

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าวธรรมดูก่อน.

ท่านจับพัดวิชนีนั่งบนอาสนะแล้ว กล่าวคาถานั้นนั่นแล. เทวดาทั้งหลายได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง.

พวกภิกษุติเตียนเทวดา

ครั้งนั้น ภิกษุที่เป็นบริวารของพระเถระทั้งสองยกโทษว่า " เทวดา ในราวไพรนี้ ให้สาธุการด้วยเห็นแก่หน้ากัน, เมื่อภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก แม้กล่าวอยู่ประมาณเท่านี้, ก็ไม่กล่าวแม้สักว่าความสรรเสริญอะไร ๆ. เมื่อพระเถระแก่องค์เดียวกล่าวคาถาหนึ่งแล้ว, พวกมันให้สาธุการด้วยเสียง อันดัง." ภิกษุเหล่านั้นแม้ไปถึงวิหารแล้ว กราบทูลความนั้นแด่พระ- ศาสดา.

ลักษณะผู้ทรงธรรมและไม่ทรงธรรม

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกผู้เรียนมากหรือ พุคมากกว่า 'เป็นผู้ทรงธรรม' ส่วนผู้ใดเรียนคาถาแม้คาถาเดียวแล้วแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย, ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ทรงธรรม" ดังนี้แล้ว ตรัส พระคาถานี้ว่า:-

๓. น ตาวตา ชมฺมขโร ยาวตา พหุ ภาสติ
โย จ อปฺปมฺปิ สุตฺวาน ชมฺม กายน ปสฺสติ
ส เว ชมฺมธโร โหติ โย ชมฺม นปฺปมฺมุชติ.
บุคคล ไม่ชื่อว่าทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก;
ส่วนบุคคลใด ฟังมนต์น้อย ย่อมเห็นธรรมด้วย
นามกาย, บุคคลใด ไม่ประมาทธรรม, บุคคลนั้นแล
เป็นผู้ทรงธรรม."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่
ชื่อว่าผู้ทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก ด้วยเหตุมีการเรียน และการ
ทรงจำและบอก เป็นต้น. แต่ชื่อว่าตามรักษาวงศ์ รักษาประเพณี.

บทว่า อปฺปมฺปิ เป็นต้น ความว่า ส่วนผู้ใดฟังธรรมแม้มีประมาณ
น้อย อาศัยธรรมะ อาศัยอรรถะ เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
กำหนดรู้สัจจะมีทุกขเป็นต้น เชื่อว่าย่อมเห็นสัจธรรม ๔ ด้วยนามกาย.
ผู้นั้นแล ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม.

บาทพระคาถาว่า โย ชมฺม นปฺปมฺมุชติ ความว่า แม้ผู้ใดเป็นผู้มี
ความเพียรปรารภแล้ว หวังการแทงตลอดอยู่ว่า " (เราจักแทงตลอด)
ในวันนี้ ๆ แล" เชื่อว่าย่อมไม่ประมาทธรรม, แม้ผู้นี้ก็ชื่อว่าผู้ทรงธรรม
เหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเอภุทานเถระ จบ.

๔. เรื่องพระลघุณภูกัถยิเถระ [๑๕๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลघุณ-
ภูกัถยิเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น เตน เถโร โหติ"
เป็นต้น.

พวกภิกษุเห็นพระเถระเข้าใจว่าเป็นสามเณร

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง เมื่อพระเถระนั้นไปสู่วัดบำรุงพระศาสดา
พอหลีกไปแล้ว, ภิกษุผู้อยู่ป่าประมาณ ๓๐ รูป พอเห็นท่านก็มาถวาย
บังคมพระศาสดาแล้วนั่ง พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งพระ-
อรหัตของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามปัญหานี้ว่า " พระเถระองค์หนึ่ง
ไปจากนี้ พวกเธอเห็นไหม?"

พวกภิกษุ. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกเธอเห็นพระเถระนั้นมิใช่หรือ?

พวกภิกษุ. เห็นสามเณรรูปหนึ่ง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นั้นไม่ใช่สามเณร, นั้นเป็นพระเถระ.

พวกภิกษุ. เล็กนัก พระเจ้าข้า.

ลักษณะเถระและมีชื่อเถระ

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกว่า 'เถระ' เพราะ
ความเป็นคนแก่ เพราะเหตุสักว่านั่งบนอาสนะพระเถระ, ส่วนผู้ใด แหว
ตลอดสังขะทั้งหลายแล้ว ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนมหาชน, ผู้นี้
ชื่อว่าเป็นเถระ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๔. น เตน เถโร โหติ เยนสุส ปลิตํ สิโร
 ปริปกโก วโย ตสุส โมฆชิณฺโณติ วุจฺจติ.
 ยมุหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหิสฺสา สญฺญโม ทโม
 ส เว วนฺตมโล ชีโร โส เถโรติ ปวฺจฺจติ.

"บุคคล ไม่ชื่อว่า เป็นเถระ เพราะมีผมหงอกบน
ศีรษะ ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า 'แก่เปล่า,'
(ส่วน) ผู้ใด มีสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัจญมะ
และทมะ, ผู้นั้นมีมลทินอันตายแล้ว ผู้มีปัญญา,
เรากล่าวว่า "เป็นเถระ."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปริปกโก ความว่า อันชราอ่อนไป
รอบแล้ว คือถึงความเป็นคนแก่แล้ว. บทว่า โมฆชิณฺโณ ความว่า ชื่อว่า
แก่เปล่า เพราะภายในไม่มีธรรม เครื่องทำให้เป็นเถระ.

บทว่า สจฺจญฺจ ความว่า ก็บุคคลใดมีสัจจะทั้ง ๔ เพราะความ
เป็นผู้แทงตลอดด้วยอาการ ๑๖ และมีโลกุตระธรรม ๕ อย่าง เพราะความ
เป็นผู้ทำให้แจ้งด้วยญาณ.

คำว่า อหิสฺสา นั้น สักว่าเป็นหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า อปมัญญา-
ภาวนาแม้ ๔ อย่าง มีอยู่ในผู้ใด. สองบทว่า สญฺญโม ทโม ได้แก่ศีล
และอินทริยสังวร. บทว่า วนฺตมโล คือ มีมลทินอันนำออกแล้วด้วย
มรรคญาณ. บทว่า ชีโร คือ สมบูรณ์ด้วยปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ. บทว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 78

เถโร ความว่า ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "เถระ" เพราะความเป็น
ผู้ประกอบด้วยธรรมเครื่องทำความเป็นผู้มั่นคงเหล่านั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุมากรูป [๑๕๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมากรูป
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น วากรรมมตฺเต " เป็นต้น.

พระเถระบางพวกอยากได้ลาภสักการะ

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระเถระบางพวกเห็นภิกษุหนุ่มและ
สามเณรทำการรับใช้ทั้งหลายมีอันยอมจิวรเป็นต้น แก่อาจารย์ผู้บอก
ธรรมของตนนั้นแล คิดว่า " แม้เราก็นลาดในลัทธิพญชนะ, ผลอะไร ๆ
ไม่มีแก่เราเลย; ฉะนั้น เราพึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลอย่างนี้ว่า
' ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นผู้ฉลาดในลัทธิพญชนะ, ขอ
พระองค์จงบังคับภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายว่า ' พวกเธอแม้เรียน
ธรรมในสำนักของอาจารย์อื่นแล้ว ยังไม่สอบทานในสำนักของภิกษุเหล่านี้
แล้ว อย่าสาธยาย,' ลาภสักการะจักเจริญแก่เราทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้
แล." พระเถระเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลอย่างนั้น.
พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงทราบว่ " ใคร ๆ
ก็พูดเช่นนั้นได้ ด้วยสามารถประเพณีในพระศาสนานี้เท่านั้น, แต่ภิกษุ
เหล่านี้เป็นผู้อาศัยลาภสักการะ" จึงตรัสว่า " เราไม่เรียกพวกเธอว่า 'คนดี'
เพราะเหตุสักว่าพูดจาด้าน,° ส่วนผู้ใดดีดธรรมมีความริษยาเป็นต้นเหล่านี้
ได้แล้ว ด้วยอหังการคน ผู้นี้แหละชื่อว่าคนดี" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระ-
คาถาเหล่านี้ว่า:-

๑. เพราะเหตุสักว่าการกระทำซึ่งคำพูด.

๕. น วากรรมมตฺเตน วณฺณโปกฺขรตฺยา वा
 สาธुरुโป นโร โหติ อิตฺตฺถิ มจฺจรี สโร.
 ยสฺส เจตํ สมฺมจฺฉินฺนํ มุลมจฺฉํ สมฺมุตํ
 ส วนฺตโทโส เมธาวิ สาธुरुโปติ วุจฺจติ.

"นระผู้มีความริษยา มีความตระหนี่ โอ้อวด
จะชื่อว่าเป็นคนดี เพราะเหตุสักว่าทำการพุดจัดจ้าน
หรือเพราะมีผิวกายงามก็หาไม่, ส่วนผู้ใดตัดโทส-
ชาติ มีความริษยาเป็นต้นนี้ได้ขาด ถอนขึ้นให้ราก
ขาด, ผู้นั้นมีโทษอันคลายแล้ว มีปัญญา เราเรียกว่า
'คนดี.'"

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น วากรรมมตฺเตน ความว่า เพราะ
เหตุสักว่าทำการพุด คือสักว่าถ้อยคำอันถึงพร้อมด้วยลักษณะ. บทว่า
วณฺณโปกฺขรตฺยา वा คือ เพราะความเป็นผู้ยังใจให้เิบอาบโดยมีสตรีระ
สมบุรณ์ด้วยวรรณะ. บทว่า นโร เป็นต้น ความว่า นระผู้มีใจริษยาใน
เพราะลากของคนอื่นเป็นต้น ประกอบด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง^๑ ชื่อว่า
ผู้โอ้อวด เพราะคบธรรมเนียมฝ้ายข้าศึก จะชื่อว่าเป็นคนดี เพราะเหตุเพียงเท่านั้น
หามิได้.

สองบทว่า ยสฺส เจตํ เป็นต้น ความว่า ส่วนบุคคลใดตัดโทสชาติ

๑. ตระหนี่ ๕ อย่าง คือ อาวาสมัจจริยะ ตระหนี่ที่อยู่, กุลมัจจริยะ ตระหนี่สกุล, ลากมัจจริยะ
ตระหนี่ลาก, วัณณมัจจริยะ ตระหนี่วรรณะ ตระหนี่ธรรม.

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 81

มีความริษยาเป็นต้นนี้ได้ขาดแล้ว ด้วยอรหัตมรรคญาณ ถอนขึ้น ทำให้
รากขาดแล้ว, บุคคลนั้นมีโทษอันตายแล้ว ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรือง
ในธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "คนดี."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เรื่องภิกษุมารูป จบ.

๖. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ [๑๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุชื่อ
หัตถกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น มุณฑเกน สมโณ " เป็นต้น.

พระหัตถกะพูดอวดดี

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นพูดฟุ้งไป กล่าวว่า " ท่านทั้งหลายพึงไปสู่ที่
ชื่อโน้น ในกาลโน้น, เราจักทำวาทะ" แล้วไปในที่นั้นก่อน กล่าวคำ
ทั้งหลายเป็นต้นว่า " ดูเถิดท่านทั้งหลาย, พวกเดียรฉัตรไม่มาเพราะกลัวผม,
นี่แหละเป็นความแพ้ของพวกเดียรฉัตรเหล่านั้น" เทียวพูดฟุ้งไป กลับ-
เกลื่อนคำอื่นด้วยคำอื่น.

ลักษณะสมณะและผู้มิใช่สมณะ

พระศาสดาทรงสดับว่า " ได้ยินว่า ภิกษุชื่อหัตถกะทำอย่างนั้น"
แล้วรับสั่งให้เรียกเธอมา ตรัสถามว่า " หัตถกะ ได้ยินว่าเธอทำอย่างนั้น
จริงหรือ?" เมื่อเธอกราบทูลว่า " จริง," จึงตรัสว่า " เหตุไฉน เธอจึง
ทำอย่างนั้น? ด้วยว่าผู้ทำมุสาวาทเห็นปานนั้น จะชื่อว่าเป็นสมณะ เพราะ
เหตุสักว่ามีศรัทธาโล้นเป็นต้นเท่านั้นหามิได้; ส่วนผู้ใด ยังบาปน้อยหรือ
ใหญ่ให้สงบแล้วตั้งอยู่ ผู้นี้แหละชื่อว่าสมณะ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระ-
คาถาเหล่านี้ว่า:-

๖. น มุณฑเกน สมโณ

อพฺพุโต อลิโก ภณํ

อิฉฺฉาโลกสมาปนุโน

สมโณ ก็ ภวิสฺสติ.

โย จ สมมติ ปาปานิ อญฺ์ ฐลานิ สพุพโต
สมิตตตฺตา หิ ปาปานิ สมโนติ ปวฺจจติ.

"ผู้ไม่มีวัตร พุดเหลวไหล ไม่ชื่อว่าสมณะ
เพราะศีระโหล่น, ผู้ประกอบด้วยความอยากและ
ความโลภ จะเป็นสมณะอย่างไรได้; ส่วนผู้ใด ยัง
บาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบโดยประการทั้งปวง, ผู้นั้น
เรากล่าวว่า 'เป็นสมณะ' เพราะยังบาปให้สงบ
แล้ว."

แก้ธรรม

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุญฺหฺทน ความว่า เพราะเหตุสักว่า
ศีระโหล่น. บทว่า อพุพโต คือเว้นจากศีลวัตรและธุดงค์วัตร. สองบทว่า
อลิํ ภณํ ความว่า ผู้กล่าวมุสาวาท ประกอบด้วยความอยากในอารมณ์
อัน ยังไม่ถึง และด้วยความโลภในอารมณ์อัน ถึงแล้ว จักชื่อว่าเป็นสมณะ
อย่างไรได้. บทว่า สมมติ ความว่า ส่วนผู้ใดยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้
สงบ, ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า 'เป็นสมณะ' เพราะยังบาป
เหล่านั้นให้สงบแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ จบ.

๗. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง [๒๐๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "น เตน ภิกขุ โส โหติ" เป็นต้น.

พราหมณ์อยากให้พระศาสดาเรียกตนว่าภิกขุ

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นบวชในลัทธิภายนอกเที่ยวภิกขาอยู่ คิดว่า "พระสมณโคดมเรียกสาวกของตนผู้เที่ยวภิกขาว่า 'ภิกขุ,' การที่พระสมณโคดมเรียกแม้เราว่า 'ภิกขุ' ก็ควร." เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ แม้ข้าพเจ้าก็เที่ยวภิกขาเลี้ยงชีพอยู่, พระองค์จงเรียกแม้ข้าพเจ้าว่า 'ภิกขุ.'"

ลักษณะภิกขุและผู้มิใช่ภิกขุ

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า "พราหมณ์ เราหาเรียกว่า 'ภิกขุ' เพราะอาการเพียงขอ (เขาไม่), เพราะผู้สมาทานธรรมอันเป็นพิษแล้วประพฤติดอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าภิกขุหามิได้, ส่วนผู้ใดเที่ยวไปด้วยพิจารณาสังขารทั้งปวง, ผู้นั้นชื่อว่าเป็นภิกขุ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๗. น เตน ภิกขุ โส โหติ ยาวตา ภิกขเต ปเร
 วิสุตัม ฌมัม สมาทาย ภิกขุ โหติ น ตาวตา.
 โยธ ปุณฺณญจ ปาปญจ พาเหตุวา พุรุหมจิริยวา
 สงฺขาย โลเก จรติ ส เว ภิกขุติ วุจฺจติ.

"บุคคลถือว่าเป็นภิกษุ เพราะเหตุที่ขอกะคนพวก
อื่นหาไม่ได้, บุคคลสมาทานธรรมอันเป็นพิษ ไม่ชื่อว่า
เป็นภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น; ผู้ใดในศาสนา
ลอบบุญและบาปแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ (ผู้ธรรม)
ในโลก ด้วยการพิจารณาเที่ยวไป ผู้นั้นแลเราเรียก
ว่า 'ภิกษุ.'

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา ความว่า ชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะ
เหตุสักว่าขอกะชนพวกอื่นหาไม่ได้. บทว่า วิสฺ ๐ เป็นต้น ความว่า ผู้ที่
สมาทานธรรมไม่เสมอ หรือธรรมมีกายกรรม เป็นต้น อันมีกลิ่นเป็นพิษ
ประพฤติดูหาชื่อว่าเป็นภิกษุไม่. บทว่า โยธ เป็นต้น ความว่า ผู้ใด
ในศาสนา ลอบคือบรรเทาบุญและบาปแม้ทั้งสองนี้ด้วยมรรคพรหมจรรย์
ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์. บทว่า สงฺขาย คือ ด้วยญาณ. บทว่า
โลก เป็นต้น ความว่า บุคคลรู้ธรรมแม้ทั้งหมดในโลก มีขันธโลก
 เป็นต้น อย่างนี้ว่า "ขันธเหล่านี้เป็นภายใน, ขันธเหล่านี้เป็นภายนอก"
เที่ยวไป, ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า 'ภิกษุ' เพราะเป็นผู้ทำลาย
กิเลสทั้งหลายด้วยญาณนั้นแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑. บาลีเป็น วิสุตฺติ .

๘. เรื่องเดียรฉัตร [๒๐๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกเดียรฉัตร ๘๐๐ พระธรรมเทศนาว่า "น โมนน" เป็นต้น.

เหตุที่ทรงอนุญาตอนุมโตนากถา

ได้ยินว่า พวกเดียรฉัตรเหล่านั้นทำอนุมโตนากถาแก่พวกมนุษย์ ในสถานที่ตนบริโภคแล้ว, กล่าวมงคลโดยนัยเป็นต้นว่า "ความเกษมจมี, ความสุขจมี, อายุขจเจริญ; ในที่ซื้อโน้นมีเปลือกตม, ในที่ซื้อโน้นมีหนาม, การไปสู่ที่เห็นปานนั้นไม่ควร" แล้วจึงหลีกไป. ก็ในปฐมโพธิกาล ในเวลาที่ยังไม่ทรงอนุญาตวิธีอนุมโตนากถาเป็นต้น ภิกษุทั้งหลายไม่ทำอนุมโตนากถาแก่พวกมนุษย์ในโรงภัตตเลย ย่อมหลีกไป. พวกมนุษย์ยกโทษว่า "พวกเราได้ฟังมงคลแต่สำนักของเดียรฉัตรทั้งหลาย, แต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายนิ่งเฉย หลีกไปเสีย." ภิกษุทั้งหลายขกราบทูลความนั้นแด่พระศาสดา.

พระศาสดาทรงอนุญาตว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้ไป ท่านทั้งหลายจงทำอนุมโตนากถาในที่ทั้งหลายมีโรงภัตเป็นต้น ตามสบายเถิด, จงกล่าวอุปนิสินนกกถาเถิด" ภิกษุเหล่านั้นทำอย่างนั้นแล้ว.

พวกเดียรฉัตรติเตียนพุทธสาวก

พวกมนุษย์ฟังวิธีอนุมโตนากถาเป็นต้น ถึงความอดสาหะแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลาย เทียวทำสักการะ. พวกเดียรฉัตรยกโทษว่า "พวกเราเป็น

มุณีทำความเข้าใจเป็นผู้หนึ่ง, พวกสาวกของพระสมณโคดมเที่ยวกล่าวถามมากมาย ในที่ทั้งหลายมีโรงกัณฑ์เป็นต้น.

ลักษณะมุณีและผู้ไม่ใช่มุณี

พระศาสดาทรงสดับความนั้น ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่า 'มุณี' เพราะเหตุสักว่าเป็นผู้หนึ่ง; เพราะคนบางพวกไม่รู้ ย่อมไม่พูด, บางพวกไม่พูด เพราะความเป็นผู้ไม่แกล้งกล่าว, บางพวกไม่พูด เพราะตระหนี่ว่า 'คนเหล่านี้ไม่รู้เนื้อความอันดียิ่งนี้ของเรา; เพราะฉะนั้น คนไม่ถือว่าเป็นมุณี เพราะเหตุสักว่าเป็นคนหนึ่ง, แต่ถือว่าเป็นมุณี เพราะยังบาปให้สงบ." ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๘. น โมนน มุณี โหติ มุพฺพหฺรูป อวิทุทฺธ
โย จ ตฺลํ ว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปญฺชติโต
ปาปานิ ปริวชฺเชติ ส มุณี เตน โส มุณี
โย มุนาติ อโห โลเก มุณี เตน ปวฺจจติ.

"บุคคลเขลา ไม่รู้โดยปกติ ไม่ถือว่าเป็นมุณี เพราะความเป็นผู้หนึ่ง, ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิตถ้อยธรรม อันประเสริฐ ดูจบุคคลประคองตาข้าง เว้นบาปทั้งหลาย, ผู้นั้นเป็นมุณี, ผู้นั้นเป็นมุณี เพราะเหตุ นั้น; ผู้ใดรู้สรรพทั้งสองในโลก, ผู้นั้นเรากล่าวว่า 'เป็นมุณี' เพราะเหตุ นั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น โมนน ความว่า ก็บุคคลถือว่าเป็น

มุณี เพราะโมณะคือมรรคญาณ^๑ กล่าวคือข้อปฏิบัติเครื่องเป็นมุณี ก็จริงแล,
ถึงอย่างนั้น ในพระคถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โมณะ หมายถึง
ความเป็นผู้นิ่ง. บทว่า มุพฺพหฺรโป คือ เป็นผู้เปล่า.

บทว่า อวิทฺฐ คือ ไม่รู้โดยปกติ. อธิบายว่า " ก็บุคคลเห็นปาน
นั้น แม้เป็นผู้นิ่ง ก็ไม่เชื่อว่าเป็นมุณี; อีกอย่างหนึ่ง ไม่เชื่อว่าเป็นมุณี,
แต่เป็นผู้เปล่าเป็นสภาพ และไม่รู้โดยปกติ.

บาทพระคถาว่า โย จ ตูลํ ว ปคฺคยฺห ความว่า เหมือนอย่าง
คนยืนถือดาซังอยู่, ถ้าของมากเกินไป, ถ้าน้ำออกเสีย, ถ้าของน้อย, ก็
เพิ่มเข้า ถังใด; ผู้ใดนำออก เชื่อว่าเว้นบาป คุณคนเอาของที่มากเกินไป
ออก. บำเพ็ญกุศลอยู่คุณคนเพิ่มของอันน้อยเข้า ถังนั้นเหมือนกัน; ก็แล
เมื่อทำอย่างนั้น เชื่อว่าถือธรรมอันประเสริฐ คือสูงสุดทีเดียว กล่าวคือศีล
สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เว้นบาป คือกรรมที่เป็นอกุศล
ทั้งหลาย. สองบทว่า ส มุณี ความว่า ผู้นั้นเชื่อว่าเป็นมุณี. หลายบทว่า
เตน โส มุณี ความว่า หากมีคำถามสอดเข้ามาว่า " ก็เพราะเหตุไร ผู้
นั้นจึงเชื่อว่าเป็นมุณี ?" ต้องแก้ว่า " ผู้นั้นเป็นมุณี เพราะเหตุที่กล่าว
แล้วในหนหลัง."

บาทพระคถาว่า โย มุนาติ อุโภ โลก ความว่า บุคคลผู้ใคร่
อรรถทั้งสองนี้ ในโลกมีขันธเป็นดังนี้ โดยนัยเป็นต้นว่า "ขันธเหล่านี้
เป็นภายใน, ขันธเหล่านี้เป็นภายนอก" คุณบุคคลยกดาซังขึ้นซังอยู่
ฉะนั้น. หลายบทว่า มุณี เตน ปวฺจจติ ความว่า ผู้นั้น พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าตรัสเรียกว่า 'เป็นมุณี' เพราะเหตุนี้.

๑. ญาณอันสัมปยุตด้วยมรรค.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คถาชาดก เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 89

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเคียรธีย์ จบ.

๕. เรื่องพราณเบ็ดชื่ออริยะ [๒๐๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราณเบ็ดชื่ออริยะคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น เตน อริโย โหติ" เป็นต้น.

พราณเบ็ดต้องการให้พระศาสดาตรัสเรียกตนว่าอริยะ

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรคของนายอริยะนั้น เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้ประตูด้านทิศอุดร แห่งกรุงสาวัตถี อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จมาแต่บ้านนั้น. ขณะนั้นพราณเบ็ดนั้นตกปลาอยู่ด้วยเบ็ด เห็นภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข ได้ทั้งคันเบ็ดยื่นอยู่แล้ว.

พระศาสดาเสด็จกลับ ประทับยืนอยู่ ณ ที่ไม่ไกลพราณเบ็ดนั้น ตรัสถามชื่อของพระสาวกทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเถระเป็นต้นว่า "เธอชื่อไร ? เธอชื่อไร ?" แม้พระสาวกเหล่านั้น ก็กราบทูลชื่อของตน ๆ ว่า "ข้าพระองค์ชื่อสารีบุตร, ข้าพระองค์ชื่อโมคคัลลานะ" เป็นต้น. พราณเบ็ดคิดว่า "พระศาสดาย่อมตรัสถามชื่อสาวกทุกองค์, เห็นจักตรัสถามชื่อของเราบ้าง."

ลักษณะผู้เป็นอริยะและไม่ใช่อริยะ

พระศาสดาทรงทราบความปรารถนาของพราณเบ็ดนั้น จึงตรัสถามว่า "อุบาสก เธอชื่อไร ?" เมื่อเขากราบทูลว่า "ข้าพระองค์ชื่ออริยะพระเจ้าข้า" ตรัสว่า "อุบาสก ผู้ที่ฆ่าสัตว์เช่นท่านจะชื่อว่าอริยะไม่ได้,

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 91
ส่วนผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมหาชนจึงจะชื่อว่าอริยะ" ดังนี้ แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

ธ. น เตน อริโย โหติ เยน ปาณาติ หีสติ

อหิสา สพุพปาณานํ อริโยติ ปวฺจจติ.

"บุคคลไม่ชื่อว่า เป็นอริยะ เพราะเหตุที่เบียด-
เบียนสัตว์; บุคคลที่เรากล่าวว่า 'เป็นอริยะ' เพราะ
ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิสา ความว่า เพราะไม่เบียดเบียน.

มีคำอธิบายไว้เช่นนี้ว่า: "บุคคลไม่เป็นผู้ชื่อว่าอริยะ เพราะเหตุที่
เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย; ส่วนผู้ใดตั้งอยู่ไกลจากความเบียดเบียน เพราะ
ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงด้วยฝ่ามือเป็นต้น คือเพราะความที่ตนตั้งอยู่แล้ว
ในภวานาเมตตาเป็นต้น, ผู้นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า 'อริยะ.'"

ในกาลจบเทศนา พราณเบ็ดตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้
มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราณเบ็ดชื่ออริยะ จบ.

๑๐. เรื่องภิกษุมารูป [๒๐๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมารูป ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น สีสพ-
พตมตฺเตน" เป็นต้น.

ได้ยินว่า บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "พวกเรามีศีลสมบูรณ์แล้ว, พวกเราทรงซึ่งธุดงค์, พวกเราเป็นพหูสูต, พวกเราอยู่ในเสนาสนะอันสงัด, พวกเราได้ฌาน, พระอรหันต์พวกเราได้ไม่ยาก, พวกเราจักบรรลุพระอรหันต์ ในวันที่พวกเราปรารถนานั่นเอง." บรรดาภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุผู้เป็นอนาคามีได้มีความคิดเช่นนี้ว่า "บัดนี้ พระอรหันต์พวกเราได้ไม่ยาก. วันหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดเข้าไปเฝ้า พระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ อันพระศาสดาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย กิจแห่งบรรพชิตของพวกเธอถึงที่สุดแล้วหรือหนอ?" ต่างก็กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นปานนี้; เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์จึงคิดว่า 'พวกเราสามารถเพื่อบรรลุพระอรหันต์ในขณะที่ปรารถนาแล้ว ๆ นั้นเอง' ดังนี้แล้วอยู่."

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุจะเห็นว่า 'ทุกข์ในภพของพวกเราน้อย, ด้วยคุณ สักว่าความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิเป็นต้น หรือด้วยคุณสักว่าความสุขของพระอนาคามีไม่ควร, และยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ไม่พึงให้ความคิดเกิดขึ้นว่า 'เราถึงสุขแล้ว' " ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๑๐. น สีลพุตมตฺเตน พาสฺสเจเน วา ปน

อถวา สมาธิลาเภเน วิวิตตสยเนเน วา

มุสสามิ เนกขมฺมสุขํ อปฺปฺนุชฺชนเสวิตํ

ภิกฺขุ วิสุตาสมาปาติ อปฺปตฺต อสวกฺขยํ .

"ภิกษุ ภิกษุยังไม่ถึงอัสวักขัย อย่าเพิ่งถึงความ
วางใจ ด้วยเหตุสักว่าศีลและวัตร ด้วย ความเป็น
พหุสูต ด้วยอันได้สมาธิ ด้วยอันนอนในที่สงัด หรือ
(ด้วยเหตุเพียงรู้ว่า) 'เราถูกต้องสุขในเนกขัมมะ ซึ่ง
ปฺปฺนุชฺชนเสพไม่ได้แล้ว.'"

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีลพุตมตฺเตน คือ ด้วยเหตุสักว่า
ปาริสุตฺธิศีล ๔ หรือสักว่าธุดงค์คุณ ๑๑.

บทว่า พาสฺสเจเน วา ความว่า หรือด้วยเหตุสักว่าความเป็นผู้
เรียนปิฎก ๑.

บทว่า สมาธิลาเภเน ความว่า หรือด้วยอันได้สมาบัติ ๘.

บทว่า เนกขมฺมสุขํ คือ สุขของพระอนาคามี. เพราะฉะนั้น ภิกษุ
อย่าเพิ่งถึงความวางใจ ด้วยเหตุมีประมาณเพียงรู้เท่านั้นว่า 'เราถูกต้องสุข
ของพระอนาคามี.'

บทว่า อปฺปฺนุชฺชนเสวิตํ ความว่า อันปฺปฺนุชฺชนทั้งหลายเสพไม่ได้ คือ
อันพระอริยะเสพแล้วอย่างเดียว. ภิกษุเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อ
ทรงทักภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ตรัสว่า "ภิกษุ."

บทว่า วิสุตาสมาปาทิ ความว่า อย่าเพ่งถึงความวางใจ. มีคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "ภิกษุ ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้ยังไม่บรรลุพระอรหัต กล่าวคือความสิ้นไปแห่งอาสวะ ไม่เพ่งถึงความวางใจว่า 'ภพของเราน้อย นิดหน่อย' ด้วยเหตุสักว่า ความเป็นผู้มีคุณมีศีลสมบูรณ์เป็นต้นนี้เท่านั้น; เหมือนลูกแมมีประมาณน้อยก็ยังมกลิ่นเหม็นจันใด, ภพแมมีประมาณน้อยก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์จันนั้น."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมากรูป จบ.

ธัมมัญญวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๕ จบ.

คาถาธรรมบท

มรรควรรคที่ ๒๐^๑

ว่าด้วยมรรคมืองค์ ๘ ประเสริฐ

- [๓๐] ๑. บรรดาทางทั้งหลาย ทางมืองค์ ๘ ประเสริฐ
บรรดาสิ่งจะทั้งหลาย บท ๔ ประเสริฐ บรรดาธรรม
ทั้งหลาย วิราคะประเสริฐ บรรดาสัตว์ ๒ เท้า และ
อรูปธรรมทั้งหลาย พระตถาคตผู้มีจักษุประเสริฐ
ทางนี้เท่านั้นเพื่อความหมดจดแห่งทสฺสนะ ทางอื่น
ไม่มี เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงดำเนินตามทางนี้
เพราะทางนี้เป็นที่ยังมารและเสนามารให้หลง ด้วยว่า
ท่านทั้งหลายดำเนินไปตามทางนี้แล้ว จักทำที่สุดแห่ง
ทุกข์ได้ เราทราบทางเป็นที่สลัดลูกศรแล้ว จึงบอก
แก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงทำความเพียร
เครื่องเผากิเลส พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก
ชนทั้งหลายผู้ดำเนินไปแล้ว มีปกติเฟิงพินิจ ย่อม
หลุดพ้นจากเครื่องผูกของมาร.
๒. เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า สังขาร
ทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ ความ
หน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด.
- เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า สังขาร
ทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ ความ
๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๑๐ เรื่อง.

หน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด.

เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรม
ทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ ความ
หน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด.

๓. ก็บุคคลยังหนุ่มแน่นมีกำลัง (แต่) ไม่ขยัน
ในกาลที่ควรขยัน เข้าถึงความเป็นผู้เกียจคร้าน มีใจ
ประกอบด้วยความดำริอันจอมแล้ว ขี้เกียจ เกียจคร้าน
ย่อมไม่พบทางด้วยปัญญา.

๔. บุคคลผู้มีปฤติรักษาวาจา สำรวมดีแล้วด้วย
ใจ และไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย พึงยังกรรมบถ
ทั้งสามเหล่านี้ให้หมดจด ทั้งยินดีทางที่ท่านผู้แสวง
หาคุณประกาศแล้ว.

๕. ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบแล ความ
สิ้นไปแห่งปัญญา เพราะการไม่ประกอบ บัณฑิต
รู้ทาง ๒ แพร่งแห่งความเจริญ และความเสื่อมนั้น
แล้ว พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้นได้.

๖. ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสดูจป่า อย่าตัด
ต้นไม้มิ ภัยย่อมเกิดแต่กิเลสดูจป่า ภิกษุทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสดูจป่า และดูจหมู่ไม้ตั้งอยู่
ในป่าแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิเลสดูจป่าเกิด เพราะกิเลสดูจ
หมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า ถึงมีประมาณนิดหน่อยของนรชน

ยังไม่ขาด ในนารีทั้งหลายเพียงใด เขาเป็นเหมือน
ตุลโคที่ยังดื่มน้ำนม มีใจปฏิบัติในมารดาเพียงนั้น.

๙. เธอจงตัดความเยื่อใยของตนเสีย เหมือน
บุคคลถอนดอกโกมุท ที่เกิดในสรวทกาลด้วยมือ จง
เจริญทางแห่งสันติทีเดียว (เพราะ) พระนิพพานอัน
พระสุคตแสดงแล้ว.

๑๐. คนพาลย่อมคิดว่า เราจักอยู่ในที่นี้ตลอดฤดู
ฝน จักอยู่ในที่นี้ในฤดูหนาวและฤดูร้อน หาวันอันตราย
ไม่.

๑๑. มัจจุพานะนั้น ผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์
ผู้มีใจข้องรณอารมณ์ต่าง ๆ ไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่
พัดพาเอาชาวบ้านผู้หลับไปฉะนั้น.

๑๒. บัณฑิตทราบอำนาจเนื้อความว่า บุตรทั้ง-
หลาย ย่อมไม่มีเพื่อต้านทาน บิดาและพวกพ้องทั้ง-
หลายก็ไม่มีเพื่อต้านทาน เมื่อบุคคลถูกความตาย
ครอบงำแล้ว ความต้านทานในญาติทั้งหลายย่อมไม่มี
ดังนี้แล้ว เป็นผู้สำรวจในศีล พึงชำระทางเป็นที่ไป
พระนิพพานให้หมดจดพลันทีเดียว.

๒๐. มรรควรรคพรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป [๒๐๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "มคฺคานญฺจฺจฺโก" เป็นต้น.

พวกภิกษุพูดถึงทางที่ตนเที่ยวไป

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบทแล้วเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถีอีก, นั่งในโรงเป็นที่บำรุง พุคฺมรรคกถาปรารภทางที่ตนเที่ยวไปแล้ว โดยนัยเป็นต้นว่า "ทางแห่งบ้านโน้นจากบ้านโน้นสม่าเสมอ, ทางแห่งบ้านโน้น (จากบ้านโน้น) ไม่สม่าเสมอ, มีกรวด, ไม่มีกรวด."

อริยมรรคเป็นทางให้พ้นทุกข์

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของภิกษุเหล่านั้น เสด็จมายังที่นั้นแล้ว ประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูไว้ ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งสนทนากันด้วยกถาอะไรเล่า?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกถาเรื่องนี้," ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทางที่พวกเรพูดถึงนี้ เป็นทางภายนอก ธรรมดาภิกษุทำกรรมในอริยมรรคจึงควร, (ด้วยว่า) ภิกษุเมื่อทำอย่างนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๑. มคฺคานภูจฺจโก โสสุโธ สจฺจานํ จตุโร ปทา
วิราโค โสสุโธ ฐมฺมานํ ทิปทานญจ จกฺขมา
เอเสว มคฺโค นตฺถญฺโธ ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา.
เอตลฺหิ ตุมฺเห ปฏฺิปปชฺชถ มารสฺสเสตฺ ๑ ปโมหนํ
เอตลฺหิ ตุมฺเห ปฏฺิปปนฺนา ทฺกฺขสฺสทนต์ กริสฺสถ.
อฺกฺขาโต โว มยา มคฺโค อญฺญา ยสฺสสฺสทนต์
ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อฺกฺขาตาโร ตถาคตา
ปฏฺิปปนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มารพนฺธนา.

"บรรดาทางทั้งหลาย ทางมีองค์ ๘ ประเสริฐ,
บรรดาสัจจะทั้งหลาย บท ๔ ประเสริฐ, บรรดาธรรม
ทั้งหลาย วิราคะประเสริฐ, บรรดาสัตว์ ๒ เพ้า และ
อรูปธรรมทั้งหลาย พระตถาคตผู้มีจักษุประเสริฐ;
ทางนี้เท่านั้น เพื่อความหมดจดแห่งทัสสนะ ทาง
อื่นไม่มี, เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงดำเนินตาม
ทางนี้ เพราะทางนี้เป็นที่ยังมารและเสนามารให้
หลง, ด้วยว่า ท่านทั้งหลายดำเนินไปตามทางนี้แล้ว
จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้; เราทราบทางเป็นที่สลัดอุกตร
แล้ว จึงบอกแก่ท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลาย
พึงทำความเพียรเครื่องเผากิเลส, พระตถาคตทั้งหลาย
เป็นแต่ผู้บอก, ชนทั้งหลายผู้ดำเนินไปแล้ว มีปกติ
เพ่งพินิจ ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกของมาร."

๑. อรรคถา มารเสนปโปมหนํ .

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มคฺคานญฺจจุโก ความว่า ทางทั้งหลาย
จงเป็นทางไปด้วยแข็งเป็นต้นก็ตาม เป็นทางทักขิ ๖๒ ก็ตาม บรรดา
ทางแม่ทั้งหมด ทางมีองค์ ๘ อันทำการละทาง ๘ มีมิฉนาทักขิเป็นต้น
ด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทักขิเป็นต้น ทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ ยังคงมีอันกำหนด
รู้ทุกข์เป็นต้น ในสัจจะแม่ทั้งสี่ให้สำเร็จ ประเสริฐคือยอดเยี่ยม.

บาทพระคาถาว่า สจฺจํ จตุโร ปทา ความว่า บรรดาสัจจะ
เหล่านี้ แม่ทั้งหมด จงเป็นวิสัจจะอันมาแล้ว (ในพระบาลี) ว่า "บุคคล
พึงกล่าวคำสัตย์, ไม่พึงโกธ," เป็นต้นก็ตาม, เป็นสมมติสัจจะอันต่าง
โดยสัจจะเป็นต้นว่า "เป็นพราหมณ์จริง, เป็นกษัตริย์จริง" ก็ตาม,
เป็นทักขิสัจจะ (โดยนัย) ว่า "สิ่งนี้เท่านั้นจริง, สิ่งอื่นเปล่า," เป็นต้น
ก็ตาม, เป็นปรมัตตสัจจะ อันต่างโดยสัจจะเป็นต้นว่า "ทุกข์เป็นความจริง
อันประเสริฐ" ก็ตาม, บท ๔ มีบทว่า "ทุกข์ เป็นความจริงอันประเสริฐ "
เป็นต้น เชื่อว่าประเสริฐ เพราะอรรถว่าทุกข์อันโยคาวจรควรกำหนดรู้
เพราะอรรถว่าสมุทัยอันโยคาวจรควรละ เพราะอรรถว่านิโรธอันโยคาวจร
ควรทำให้แจ้ง, เพราะอรรถว่ามรรคมีองค์ ๘ อันโยคาวจรควรเจริญ
เพราะอรรถว่าแทงตลอดได้ด้วยญาณอันเดียว^๒ และเพราะอรรถว่าแทง
ตลอดได้โดยแน่นอน.

บาทพระคาถาว่า วิราโค เสฏฺโฐ ฐมฺมานํ ความว่า บรรดาธรรม
ทั้งปวง วิราคะ กล่าวคือพระนิพพาน เชื่อว่าประเสริฐ เพราะพระพุทธ-
พจน์ว่า^๓ ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่ปัจจุปรังแต่งก็ดี ที่ปัจจุไม่
๑. อัง. ทสก. ๒๔/๒๑๐. ๒. แปลว่า:- เพราะอรรถว่า แทงตลอดได้ในขณะเดียวกันก็มี.
๓. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๕๘.

ปรุงแต่งก็ดี มีประมาณเพียงไร, บรรดาธรรมเหล่านั้นวิราคะเรากล่าวว่า
เป็นยอดเยี่ยม."

บาทพระคาถาว่า **ทิปทานญจ จกขุมา** ความว่า บรรดาสัตว์ ๒ เพ้า
อันต่างโดยเทวดาและมนุษย์เป็นต้นแม่ทั้งหมด พระตถาคตผู้มีจักขุ^๑ ๕
ประการเท่านั้น ประเสริฐ. **จ** ศัพท์ มีอันประมวลมาเป็นอรรถ ย่อม
ประมวลเอารูปธรรมทั้งหลายด้วย; เพราะฉะนั้น แม้บรรดารูปธรรม
ทั้งหลาย พระตถาคตก็เป็นผู้ประเสริฐ คือสูงสุด.

บาทพระคาถาว่า **ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา** ความว่า ทางใดที่เรา
(ตถาคต) กล่าวว่า "ประเสริฐ" ทางนั้นเท่านั้น เพื่อความหมดจดแห่ง
ทสฺสนะคือมรรคและผล; ทางอื่นย่อมไม่มี.

บทว่า **เอตํ** หิ ความว่า เพราะเหตุนี้ ท่านทั้งหลายจงดำเนิน
ทางนั้น นั้นแหละ.

กัณฑ์ว่า **มารเสนปุปฺผิณํ** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมตรัสว่า
"เป็นที่หลงแห่งมาร คือเป็นที่หลงแห่งมาร."

บทว่า **ทุกฺขสฺส** ความว่า ท่านทั้งหลายจักทำที่สุด คือเขตแดน
แห่งความทุกข์ในวัฏฏะแม้ทั้งสิ้นได้.

บทว่า **สกลฺลสฺส** เป็นต้น ความว่า เราเว้นจากกิจทั้งหลาย มี
การได้ฟัง (จากผู้อื่น) เป็นต้น ทราบทางนั้น อันเป็นที่สลัดออกคืออย่า
ได้แก่งอนออกซึ่งลูกศรทั้งหลาย มีลูกศรคือราคะ เป็นต้น โดยประจักษ์
แก่ตนแล้วทีเดียว จึงบอกทางนี้, บัดนี้ท่านทั้งหลายพึงทำ ได้แก่ควรทำ
ความเพียรคือสัมมัปปธาน อันถึงซึ่งการนับว่าอาตปปะ เพราะเป็นเครื่อง
๑. มังสจักขุ จักขุคือดวงตา ๑ ทิพพจักขุ จักขุทิพย์ ๑ ปัญญาจักขุ จักขุคือปัญญา ๑
พุทธจักขุ จักขุแห่งพระพุทธเจ้า ๑ สมันตจักขุ จักขุรอบคอบ ๑.

เผากิเลสทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุทางนั้น. เพราะพระตถาคต
ทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกอย่างเดียว, เพราะฉะนั้น ชนทั้งหลายผู้ปฏิบัติแล้ว
ด้วยสามารถแห่งทางที่พระตถาคตเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกแล้ว มีปกติเพ่ง
ด้วยฌานสองอย่าง ข้อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารกล่าวคือวิญญะอัน
เป็นไปในภูมิสาม.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่แล้วในพระอรหัตผล.
พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป จบ.

๒. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก [๒๐๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สพฺเพ สงฺขารา" เป็นต้น.

ภิกษุเรียนกัมมัฏฐาน

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว แม้พากเพียรพยายามอยู่ในป่า ก็ไม่บรรลุพระอรหัต จึงคิดว่า "เราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษ" ดังนี้แล้วได้ไปสู่สำนักพระศาสดา.

ทางแห่งความหมดจด

พระศาสดาทรงพิจารณาว่า "กัมมัฏฐานอะไรหนอแล เป็นที่สบายของภิกษุเหล่านี้?" จึงทรงดำริว่า "ภิกษุเหล่านี้ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ตามประกอบแล้วในอนิจจลักษณะสิ้นสองหมื่นปี, เพราะฉะนั้น การแสดงคาถาด้วยอนิจจลักษณะนั้นแลแก่เธอทั้งหลาย สัก ๑ คาถาย่อมควร ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สังขาร แม้ทั้งปวงในภพทั้งหลายมีกามภพเป็นต้น เป็นสภาพไม่เที่ยงเลย เพราะอรรถว่ามีแล้วไม่มี" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาเย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.

"เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า 'สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง,' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์, ความหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า สัพเพ สงฺขารา เป็นต้น ความว่า เมื่อใดบัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า "ขันธทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วในภพทั้งหลายมีกามภพ เป็นต้น ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะต้องดับในภพนั้น ๆ เอง," เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์อันเนื่องด้วยการบริหารขันธนี้, เมื่อหน่ายย่อมแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งกิจ มีการกำหนดรู้ทุกข์ เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา ความว่า ความหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด คือแห่งความผ่องแผ้ว.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก จบ.

แม้ในพระคาถาที่ ๒ เรื่องก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ก็ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความที่ภิกษุเหล่านั้น ทำความเพียรในอันกำหนดสังขารโดยความเป็นทุกข์แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ขันธแม้ทั้งปวง เป็นทุกข์แท้ เพราะอรรถว่าถูกทุกข์บีบคั้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

สัพเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.

"เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า 'สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์,' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์, ความหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺขา** ความว่า ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะ
อรรถว่าถูกทุกข์บีบคั้น. บทที่เหลือ ก็เช่นกับบทอันมีในก่อนนั้นแล.

แม้ในพระคาถาที่ ๓ ก็มีนัยเช่นนั้นเหมือนกัน. ก็ในพระคาถาที่ ๓
นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความที่ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ตามประกอบ
แล้ว ในอันกำหนดสังขารโดยความเป็นอนัตตา ในกาลก่อนอย่างสิ้นเชิง
แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย จันธฺแม้ทั้งปวงเป็นอนัตตาแท้ เพราะ
อรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสตี

อถ นิพฺพินฺนตี ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.

"เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า 'ธรรม
ทั้งปวงเป็นอนัตตา,' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์,
ความหน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความหมดจด."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **สพฺเพ ธมฺมา** พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงประสงค์เอาจันธ ๕ นี้เอง.

บทว่า **อนตฺตา** ความว่า ชื่อว่า **อนัตตา** คือว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ
ได้แก่ไม่มีอิสระ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะใคร ๆ ไม่
อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า "ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่ จงอย่าตาย."

บทที่เหลือ ก็เช่นกับบทที่มีแล้วในก่อนนั้นเอง ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก จบ.

๓. เรื่องพระปธานกัมมิกตีสเถระ [๒๐๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานกัมมิกตีสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อุฏฐานกาลมฺหิ" เป็นต้น.

พวกภิกษุประสงค์จะกราบทูลคุณที่ตนได้

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีประมาณ ๕๐๐ คน บวชในสำนักพระศาสดา เรียนกัมมัญฐานแล้วได้ไปสู่ป่า. บรรดาภิกษุเหล่านั้น รูปหนึ่งพักอยู่ในที่นั่นเอง. ที่เหลือทำสมณธรรมอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัต คิดว่า "พวกเราจักกราบทูลคุณอันตนได้แล้วแต่พระศาสดา" ได้ (กลับ) ไปยังกรุงสาวัตถีอีก. อุบาสกคนหนึ่ง เห็นภิกษุเหล่านั้นผู้เที่ยววิณฑาตอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง ในที่ประมาณโยชน์หนึ่งแต่กรุงสาวัตถี จึงต้อนรับด้วยวัตถุทั้งหลายมียาคุและภัต เป็นต้น ฟังอนุโมทนาแล้ว จึงนิมนต์เพื่อประโยชน์แก่การฉันในวันรุ่งขึ้น.

ภิกษุเหล่านั้น ไปถึงกรุงสาวัตถีในวันนั่นเอง เก็บบาตรและจีวรไว้แล้ว ในเวลาเย็นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมนั่งอยู่แล้ว. พระศาสดา ทรงแสดงความยินดีอย่างยิ่งกับด้วยภิกษุเหล่านั้น ได้ทรงทำการต้อนรับแล้ว.

ความไม่รู้จักกาลให้เกิดความเดือดร้อน

ขณะนั้น ภิกษุสหายแห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ยังเหลืออยู่ในที่นั้น คิดว่า "เมื่อพระศาสดาทรงทำการต้อนรับภิกษุเหล่านั้น พระโอรสย่อมไม่พอ (จะตรัส), แต่หาตรัสปราศรัยกับด้วยเราไม่ เพราะมรรคและผล

ของเราไม่มี, ในวันนี้แหละเราบรรลुพระอรหัตแล้ว จักให้พระศาสดา
ตรัสปราศรัยกับด้วยเรา." ภิกษุแม่เหล่านั้้นทูลลาพระศาสดาว่า " พวก
ข้าพระองค์อันอุปาสกคนหนึ่ง ในหนทางเป็นที่มา นิมนต์เพื่อฉันเช้าใน
วันพรุ่งนี้ จักไปในที่นั้นแต่เช้าเทียว." ลำคัับนั้น ภิกษุผู้สหายแห่งภิกษุ
เหล่านั้้น เคินจกรรมตลอดคัันยังรุ่ง ลั้มลงที่แผ่นหินแผ่นหนึ่งในที่สุด
จกรรม ด้วยอำนาจแห่งความหลับ. กระดูคาแตกแล้ว. เธอร้องด้วย
เสียงดัง.

พวกภิกษุผู้เป็นสหายเหล่านั้้นของเธอจำเสียงได้ ต่างวิ่งเข้าไปข้าง
โน้นและข้างนี้. เมื่อภิกษุเหล่านั้้น ตามประทีปทำกิจที่ควรทำแก่ภิกษุนั้้น
อยู่คัันแล, อรุณขึ้นแล้ว. ภิกษุเหล่านั้้นไม่ได้โอกาสไปบ้านั้้น.

ทรงแสดงชาดกในเรื่องไม่รู้จักกาล

ลำคัับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวก
เธอไม่ไปสู่บ้าน เป็นที่เทียวภิกษาหรือ? ภิกษุเหล่านั้้น ทูลรับว่า " อย่าง
นั้น พระเจ้าข้า " แล้วกราบทูลเรื่องนั้น. พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุนั้้นทำอันตรายลาภของพวกเธอในบัดนี้เท่าคัันหาได้, แม้
ในกาลก่อน เธอก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน" อันภิกษุเหล่านั้้นทูลวิงวอน
แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดกให้พิสดารว่า:-

" บุคคลใด ย่อมปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อน

ไว้ (ทำ) ภายหลัง, บุคคลนั้น ย่อมเดือดร้อนภายหลัง,

เหมือนมาณพผู้หักกิ่งไม้กุ่มจะนั้น."

๑. พุ. ขา. ๒๓/๒๓. อรรถกถา. ๒/๑๑๕. วรุณชาดก.

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้นได้เป็นมาณพ ๕๐๐ ในกาลนั้น, มาณพผู้
เกียจคร้านได้เป็นภิกษุนี้, ส่วนอาจารย์ได้เป็นพระตถาคตด้วยประการฉะนี้.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุ
ทั้งหลาย ก็บุคคลใดไม่ทำความขยัน ในกาลที่ควรขยัน เป็นผู้มีความ
ดำริอันจมแล้ว เป็นผู้เกียจคร้าน, บุคคลนั้นย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษอันต่าง
โดยคุณมีฉานเป็นต้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓. อุฏฐานกาลมฺหิ อนุฏฐหาโน

ยุวา พลี อาลสิยฺ อูเปโต

ลํ สหฺนฺสงฺกปฺปมโน กุสฺสโต

ปญฺญา ย มคฺคํ อลฺโส น วิหฺรติ.

" ก็บุคคลยังหนุ่มแน่นมีกำลัง (แต่) ไม่ขยันใน
กาลที่ควรขยัน เข้าถึงความเป็นผู้เกียจคร้าน มีใจ
ประกอบด้วยความคิดอันจมแล้ว ขี้เกียจ เกียจคร้าน
ย่อมไม่ประสบทางด้วยปัญญา."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุฏฐหาโน ความว่า ไม่ขยันคือ
ไม่พยายาม. สองบทว่า ยุวา พลี ความว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นคน
รุ่มร้อน ทั้งถึงพร้อมด้วยกำลัง. สองบทว่า อาลสิยฺ อูเปโต ความว่า
ย่อมเป็นผู้เข้าถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้เกียจคร้าน คือกินแล้ว ๆ ก็นอน.
บทว่า ลํ สหฺนฺสงฺกปฺปมโน ความว่า ผู้มีจิตประกอบด้วยความคิดอันจม

ดิ่งลงแล้ว เพราะมิฉนาวิตกสาม.^๑ บทว่า กุสึโต ได้แก่ผู้ไม่มีความเพียร.
บทว่า อลฺโส ความว่า บุคคลนั้น เกียจคร้านมาก เมื่อไม่เห็นอริยมรรค
อันพึงเห็นด้วยปัญญา จึงชื่อว่า ย่อมไม่ประสบ คือไม่ได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุลอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปธานกัมมิกคิสสระ จบ.

๑. มิฉนาวิตก ๓ คือ ๑. กามวิตก ตรีกในกาม ๒. พยาบาทวิตก ตรีกในการพยาบาท
๓. วิหิงสาวิตก ตรีกในการเบียดเบียนคนอื่น.

๔. เรื่องสุกรเปรต [๒๐๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภสุกรเปรต
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "วาจาหฺนุรฺกฺขี" เป็นต้น.

พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นเปรต

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระมหาโมคคัลลานเถระลงจากภูเขาคิชฌกูฏ
กับพระลัทธิขณณะ ได้ทำการยืมเขมในประเทศแห่งหนึ่ง อันพระลัทธิขณ-
ณะถามว่า "ท่านผู้มีอายุ อะไรหนอ เป็นเหตุแห่งการทำความยืมเขม
ให้ปรากฏ?" กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ กาลนี้มีไข้กาลแห่งปัญหานี้, ท่าน
ควรถามผมในสำนักของพระศาสดา" ดังนี้แล้ว เทียวบิณฑบาตในกรุง
ราชคฤห์กับพระลัทธิขณณะนั่นเอง กลับจากบิณฑบาตแล้วไปสู่พระเวฬุวัน
ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

ลำดับนั้น พระลัทธิขณณะถามความนั้นกะท่าน. ท่านกล่าวว่า
"ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตคนหนึ่ง, สรีระของมันประมาณ ๓ ศอก,
สรีระนั้นคล้ายสรีระของมนุษย์ ส่วนสรีระของมันเหมือนสรีระของสุกร,
หางของมันเกิดที่ปาก, หมู่นอนไหลออกจากปากนั้น, ผมคิดว่า 'เรา
ไม่เคยเห็นสัตว์มีรูปอย่างนี้' ครั้นเห็นเปรตนั้นแล้ว จึงได้ทำการยืมเขม
ให้ปรากฏ."

พระศาสดาตรัสรับรอง

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกสาวกของเรามีจักขุอยู่
หนอ" แล้วตรัสว่า "แม้เราก็ได้เห็นสัตว์นั้นที่ควงแห่งต้นไม้เหมือน
กัน. แต่ไม่พูด ด้วยอนุเคราะห์แก่ชนเหล่าอื่นว่า 'ก็ชนเหล่าใดไม่พึง

เชื่อต่อเรา, ความไม่เชื่อนั้น พึงมีกรรมมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้น, บัดนี้เราได้โมกคัลลภาวะเป็นพยาน จึงกล่าว, โมกคัลลภาวะพุดจริง ภิภุทั้งหลาย."

ภิภุทั้งหลายฟังเรื่องนี้แล้ว ทูลถามพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ก็บุรพกรรมของเปรตนั้นเป็นอย่างไร?" พระศาสดาตรัสว่า " ถ้าอย่างนั้น พวกเธอจงฟังเถิด ภิภุทั้งหลาย" แล้วทรงนำอดีตนิทาน มา ตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้น (ดังต่อไปนี้) :-

บุรพกรรมของสุกรเปรต

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป พระเถระ ๒ รูปพร้อมเพรียงกันในอวาสโกลิหัมมบ้านด่าบลหนึ่ง. ในพระ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีพรรษา ๖๐, รูปหนึ่งมีพรรษา ๕๕, รูปที่มีพรรษา ๕๕ นั้น ถีอบาตรและจีวรของพระเถระนอกนี้เที่ยวไป, ได้ทำวัตรปฏิบัติทุกอย่าง เหมือนสามเณร. เมื่อพระเถระทั้งสองนั้นอยู่พร้อมเพรียงกัน คู่พี่น้อง ที่อยู่ในห้องมารดาเดียวกัน, พระธรรมกถึกรูปหนึ่งมาสู่ที่อยู่ (ของพระเถระทั้งสอง) แล้ว ก็กาลนั้น เป็นวันธัมมัสสวนะ. พระเถระทั้งสอง สงเคราะห์พระธรรมกถึกแล้วพูดว่า " ท่านสัตบุรุษ ขอท่านจงกล่าว ธรรมกถาแก่พวกผมเถิด." พระธรรมกถึกนั้น ก็กล่าวธรรมกถาแล้ว. พระเถระทั้งสองมีจิตยินดีว่า " พวกเราได้พระธรรมกถึกแล้ว " รุ่งขึ้น พาท่านเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านโกสิเคียง ทำภักติกจเสร็จในบ้านนั้นแล้ว กล่าวว่า " ท่านผู้มีอายุ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาหน่อยหนึ่งจากที่ที่ได้พัก ไว้ในวันวาน" แล้วนิมนต์ให้ท่านกล่าวธรรมแก่พวกมนุषย์. พวกมนุषย์ ฟังธรรมกถาแล้ว นิมนต์แม่เพื่อต้องการ (ให้ฉัน) ในวันรุ่งขึ้น. พระ-

เถระทั้งสองพาพระธรรมกถิกนั้นเที่ยวบิณฑบาต ในบ้านเป็นที่เที่ยวศึกษา บ้านละสองวันโดยรอบ อย่างนี้. พระธรรมกถิกคิดว่า "พระเถระสองรูปนี้ เป็นผู้อ่อนโยนยิ่งนัก, การที่เราให้พระแม่ทั้งสองรูปนี้หนีไปเสียแล้วอยู่ในวัดนี้ควร." ในตอนเย็นท่านไปสู่ที่บารุงของพระเถระในเวลาที่ยกยู่ทั้งสองลูกไปแล้ว กลับเข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ เรื่องบางอย่างที่ผมควรพูดมีอยู่," เมื่อพระมหาเถระกล่าวว่า "จงพูดเถิด ผู้มีอายุ." กิดหน้อยหนึ่งแล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าการพูดมีโทษมาก" ไม่พูดอะไร แล้วหลีกไป. พระธรรมกถิกนั้นไปสู่สำนักแม่ของพระอนุเถระก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน. ในวันที่ ๒ ท่านก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน, ในวันที่ ๓ เมื่อความรวนเรอย่างยิ่งเกิดแก่พระเถระทั้งสองนั้นแล้ว, เข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ คำบางอย่างที่ผมควรจะพูดมีอยู่, แต่ผมไม่อาจพูดในสำนักของท่านได้." ถูกพระเถระรับรู้ว่า "ไม่เป็นไร คุณ, จงพูดเถิด" จึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ก็ทำไม พระอนุเถระจึงไม่ถูกกับท่าน?"

พระมหาเถระ. ท่านสัทบุรุษ ท่านพูดอะไรนั้น; ผมทั้งสองเป็นเหมือนบุตรผู้อยู่ในท้องมารดาเดียวกัน, ในผมทั้งสองรูป รูปหนึ่งได้สิ่งของแล้ว รูปเมื่อนั้นก็เป็นอันได้เหมือนกัน, โทษของพระเถระนั้น อันผมเคยเห็น ย่อมไม่มี ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้.

พระธรรมกถิก. อย่างนั้นหรือ? ท่านผู้เจริญ.

พระมหาเถระ. อย่างนั้น คุณ.

พระธรรมกถิก. ท่านผู้เจริญ พระอนุเถระพูดกะผมอย่างนี้ว่า 'ท่านสัทบุรุษ ท่านเป็นกุลบุตร, ท่านทำการคบหากับพระมหาเถระนั้น ด้วย

ทำในใจว่า 'พระมหาเถระนี้ มีความละเอียด มีศีลเป็นที่รัก, ควรพิจารณา แล้วจึงทำ, ตั้งแต่วันที่ผมมาถึง พระอนุเถระนั้นพูดกะผมอย่างนี้.

พระมหาเถระพอได้ฟังคำนั้น ก็มีใจโกรธแค้น แดกแล้ว คุณ ภาชนะที่เขาทำด้วยดิน อันบุคคลตีด้วยไม้จะนั้น. พระธรรมกถึกแก่นอกนี้ ลุกไปสำนักของพระอนุเถระ แล้วได้พูดเหมือนอย่างนั้น. แม้พระอนุเถระ ก็ได้แตกอย่างนั้นเหมือนกัน. ในพระเถระสองรูปนั้น แม้รูปหนึ่ง ชื่อว่า เคยแยกกันเข้าไปบิณฑบาต ย่อมไม่มี ตลอดกาลเท่านี้ แม้ก็จริง, ถึง ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น พระเถระทั้งสองได้แยกกันเข้าไปบิณฑบาต, พระอนุเถระมาถึงก่อนแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ศาลาเป็นที่บำรุง, พระมหาเถระได้มาถึงในภายหลัง. พระอนุเถระเห็นท่านแล้ว จึงคิดว่า "เราควรรับบาตร และจีวรของพระเถระนี้หรือไม่หนอ?" ท่านแม้คิดว่า "บัดนี้เราจักไม่รับ" ดังนี้แล้ว ก็ยังทำจิตให้อ่อนได้ ด้วยทำในใจว่า "ช่างเกิด กรรม เห็นปานนี้ อันเราไม่เคยทำ, การที่เรายังวัตรของตนให้เสียไปไม่สมควร" ดังนี้แล้ว เข้าไปหาพระเถระ กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านจงให้บาตรและจีวร." พระมหาเถระนอกนี้ ชี้นิ้วทวนว่า "จงไป คนหัวดี, คุณไม่ควรจะรับบาตรและจีวรของฉัน," เมื่อพระอนุเถระนั้นกล่าวว่า "จริง ละขอรับ, ถึงผมก็คิดแล้วว่า 'จักไม่รับบาตรและจีวรของท่าน,' กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุผู้ใหม่ ทำไมท่านจึงคิดว่า 'ความเกี่ยวข้องอะไร ๆ ในวิหารนี้ของเรามีอยู่?'. แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ก็ทำไมท่านจึงสำคัญอย่างนี้ว่า 'ความเกี่ยวข้องอะไร ๆ ในวิหารนี้ของเรามีอยู่?' นี่เป็นวิหารของท่าน," แล้วถือบาตรและจีวรออกไป. ถึงพระมหาเถระนอกนี้ก็ได้ออกไป (เหมือนกัน).

พระเถระทั้งสองนั้น ไม่ไปแม้โดยหนทางเดียวกัน, รูปหนึ่งถือเอา
หนทางโดยประตูด้านปัจฉิมทิศ, รูปหนึ่งถือเอาโดยประตูด้านปุรตมทิศ.
พระธรรมกถึกกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ อย่าทำอย่างนี้, อย่าทำอย่างนี้"
เมื่อพระเถระกล่าวว่า "จงหยุดเถิด คุณ," แล้วกลับ. ในวันรุ่งขึ้นพระ-
ธรรมกถึกนั้น เข้าไปบ้านโกสัลเคียง, เมื่อพวกมนุษย์กล่าวว่า "ท่านผู้
เจริญทั้งสองไปไหน? ขอรับ," กล่าวตอบว่า "คุณ อย่าถามเลย,
พระผู้เป็นเจ้าของฉันเข้าสู่สกุลของพวกท่าน วานนี้ทำการทะเลาะกันแล้วออก
ไป, ฉันแม้ขอร้องอยู่ก็ไม่สามารถจะให้กลับได้." ในคนเหล่านั้น คนที่
โง่เขลาได้นิ่งเสีย, ส่วนคนที่ฉลาดคิดว่า "ชื่อว่าความพลั้งพลาดอะไร ๆ
ของผู้เจริญทั้งสอง เราทั้งหลายไม่เคยเห็นสิ้นกาลประมาณเพียงนี้, ภัยเมื่อ
เกิดขึ้นแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งสองนั้น คงเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระธรรมกถึก
รูปนี้" แล้วได้เป็นผู้ถึงความเสียใจ. พระมหาเถระแม่เหล่านั้น ไม่ได้
ความสบายจิตในทีไปแล้ว. พระมหาเถระคิดว่า "โอ! กรรมของภิกษุ
ใหม่หนัก, (เพราะ) เธอได้พูดกะภิกษุผู้จรรยา ที่ตนเห็นแล้วครูเดียวว่า
'ท่านอย่าได้ทำการคบหากับพระมหาเถระ.' ถึงพระอนุเถระนอกนี้ก็ได้
คิดว่า "โอ! กรรมของพระมหาเถระหนัก (เพราะ) ท่านได้พูดกะ
ผู้จรรยา อันตนเห็นแล้วเพียงครูเดียวว่า 'อย่าได้คบหากับพระอนุเถระนี้.'
การสาธยายและการทำไว้ในใจมิได้มีแล้วแก่พระเถระทั้งสองนั้น. โดย
ล่วงไป ๑๐๐ ปี พระเถระทั้งสองนั้นได้ไปสู่วิหารแห่งเดียวกันในปัจฉิม-
ทิศ. เสนาสนะอันเดียวกันนั้นแล ได้ถึงแก่พระเถระทั้งสองนั้น. เมื่อ
พระมหาเถระเข้าไปนั่งบนเตียงแล้ว, แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็ได้เข้าไป.
พระมหาเถระพอเห็นพระอนุเถระนั้นก็จำได้ ไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตา

ไว้ได้. ถึงพระอนุเถระนอกนี้ ก็จำพระมหาเถระได้ มีนัยน์ตาอันเต็มแล้ว ด้วยน้ำตา คิดว่า "เราจะพูดหรือไม่พูดหนอแล?" แล้วคิดว่า "ซื่อนั้นไม่ควรเชื่อ" แล้วไหว้พระเถระ กล่าวว่ "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผมถือบาตรและจีวรของท่านได้เที่ยวไปตลอดกาลประมาณเพียงนี้, เออก็มรรยาทอันไม่สมควรอะไร ๆ ในทวารทั้ง ๖ มีกายทวารเป็นต้นของผม อันท่านเคยเห็นแล้วหรือ?"

พระมหาเถระ. ไม่เคยเห็น ผู้มีอายุ.

พระอนุเถระ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมท่านจึงได้พูดกะพระธรรมกถึกว่า 'อย่าได้ทำการคบหากับพระอนุเถระนั้น?'

พระมหาเถระ. ผู้มีอายุ ผมหาพูดอย่างนั้นไม่ นัยว่า ท่านพูดอย่างนี้ ในระหว่างของเรา.

พระอนุเถระ. ท่านผู้เจริญ แม้ผมก็ได้พูด.

ในขณะนั้น พระเถระทั้งสองนั้นก็ทราบได้ว่า "พระธรรมกถึกนั้น จักใคร่ทำลายเราทั้งสอง จึงพูดอย่างนั้น" แล้วยังกันและกันให้แสดงโทษแล้ว. พระเถระทั้งสองนั้น ไม่ได้ความสบายใจตลอด ๑๐๐ ปี เป็นผู้พร้อมเพรียงกันในวันนั้น ชวนกันว่า "มาเถิด, เราจักคร่าพระธรรมกถึกนั้นออกจากวิหารนั้น" แล้วหลีกไป ได้ถึงวิหารนั้นโดยลำดับ. แม้พระธรรมกถึกก็เห็นพระเถระทั้งสองแล้ว เข้าไปใกล้ เพื่อรับบาตรและจีวร. พระเถระทั้งสองจึงพูดว่า "ท่านไม่ควรจะอยู่ในวิหารนี้ (ต่อไป)." พระธรรมกถึกนั้นไม่อาจดำรงอยู่ได้ ออกหนีไปในทันใดนั่นเอง. ครั้งนั้น สมณธรรมที่เธอบำเพ็ญแล้วสิ้นสองหมื่นปี มิได้อำนาจเพื่อจะทรงเธอไว้ได้. เธอเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ใหม่

อยู่สิ้นพุทธันดรหนึ่ง มีอรรถภาพมีประการดังกล่าวแล้ว เสวยทุกข์อยู่ที่
ภูเขาคิชฌกูฏในบัดนี้.

พระศาสดาตรัสพระธรรมเทศนา

พระศาสดา ครั้นทรงนำบุรพกรรมนี้ ของสุกรเปรตนั้นมาแล้ว
ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาว่าภิกษุ พึงเป็นผู้เข้าไปสงบด้วยกาย
เป็นต้น" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๔. วาจานุรกุชี มนสา สุตํ วุโธ

กาเยน จ อกุสลํ น กยิรา

เอเต ตโย กมุมเปเต วิโสชเย

อาราชเย มคฺคํ อธิปปเวทิตํ .

"บุคคลผู้มีปกตริทษาวาจา ดำรงดีแล้วด้วยใจ

และไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย พึงยังกรรมบกทั้งสาม

เหล่านี้ให้หมดจด พึงยินดีทางที่ท่านผู้แสวงหาคุณ

ปราศแล้ว."

แก้อรรถ

ความแห่งพระคาถานั้นว่า "บุคคล ชื่อว่าผู้มีปกตริตามรักษาวาจา
เพราะเว้นทุจริต* ๔, ชื่อว่าดำรงใจแล้วด้วยดี เพราะไม่ยังมโนทุจริตมี
อภิชฌาเป็นต้นให้เกิดขึ้น. และเมื่อสู่กายทุจริต มีปาณาติบาตเป็นต้น
ชื่อว่าไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย, พึงยังกรรมบก ๓ เหล่านั้น ให้หมดจด
ด้วยอาการอย่างนี้; ก็เมื่อให้หมดจดได้อย่างนั้น ชื่อว่าพึงยินดีมรรคมี
๑. วิทจริต ๔ คือ ๑. พุคเทจ ๒. พุคคำหยาบ ๓. พุคต่อเสียด ๔. พุคเพื่อเจ้า คือตัดเลียงซึ่ง
ประโยชน์ตนและคนอื่น.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 117

องค์ ๘ อันท่านผู้แสวงหาคุณทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้แสวงหาคุณคือศีลเป็นต้น ประกาศแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสุกรปรต จบ.

๕. เรื่องพระโปฐิเถระ [๒๐๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระ
นามว่าโปฐิเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โยคา เว " เป็นต้น.

รู้มากแต่เอาตัวไม่รอด

ดังได้สดับมา พระโปฐิเถระนั้นเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของ
พระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ บอกรธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป. พระศาสดา
ทรงดำริว่า " ภิกษุนี้ ย่อมไม่มีแม้ความคิดว่า 'เราจักทำการสลัดออก
จากทุกข์แก่ตน; เราจักยังเธอให้สังเวช.' "

จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ย่อมตรัสกะพระเถระนั้น ในเวลาที่พระ-
เถระมาสู่ที่บารุงของพระองค์ว่า " มาเถิด คุณโบลานเปล้า, นั่งเถิด คุณ
โบลานเปล้า, ไปเถิด คุณโบลานเปล้า, แม้ในเวลาที่พระเถระลุกไป ก็
ตรัสว่า " คุณโบลานเปล้า ไปแล้ว." พระโปฐิเถระนั้นคิดว่า "เราย่อม
ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถถา, บอกรธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป
ถึง ๑๘ คณะใหญ่, ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดายังตรัสเรียกเราเนื่อง ๆ
ว่า 'คุณโบลานเปล้า' พระศาสดาตรัสเรียกเราอย่างนี้ เพราะความไม่มี
คุณวิเศษ มีมานเป็นต้นแน่แท้." ท่านมีความสังเวชเกิดขึ้นแล้ว จึงคิดว่า
"บัดนี้ เราจักเข้าไปสู่ป่าแล้วทำสมณธรรม" จัดแจงบาตรและจีวรเอง
ที่เดียว ได้ออกไปพร้อมด้วยภิกษุผู้เรียนธรรม แล้วออกไปภายหลังภิกษุ
ทั้งหมดในเวลาใกล้รุ่ง. พวกภิกษุนั่งสาธยายอยู่ในบริเวณ ไม่ได้กำหนด
ท่านว่า " อาจารย์." พระเถระไปสิ้นสองพันโยชน์แล้ว, เข้าไปหาภิกษุ

๓๐ รูป ผู้อยู่ในอวาสราวป่าแห่งหนึ่ง ไหว้พระสังฆเถระแล้ว กล่าวว่า
" ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของกระผม."

พระสังฆเถระ. " ผู้มีอายุ ท่านเป็นพระธรรมกถึก, สิ่งอะไรชื่อว่า
อันพวกเราพึงทราบได้ ก็เพราะอาศัยท่าน, เหตุไฉนท่านจึงพูดอย่างนี้ ?

พระโฏฐิตะ. ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านจง
เป็นที่พึ่งของกระผม.

วิธีจัดมานะของพระโฏฐิตะ

ก็พระเถระเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนเป็นพระชินาสพทั้งนั้น. ลำดับนั้น
พระมหาเถระ ส่งพระโฏฐิตะนั้นไปสู่สำนักพระอนุเถระ ด้วยคิดว่า
" ภิกษุนี้มีมานะ เพราะอาศัยการเรียนแท้." แม้พระอนุเถระนั้นก็กล่าว
กะพระโฏฐิตะนั้น อย่างนั้นเหมือนกัน. ถึงพระเถระทั้งหมด เมื่อส่ง
ท่านไปโดยท่านองนี้ ก็ส่งไปสู่สำนักของสามเณรผู้มีอายุ ๘ ขวบ ผู้ใหม่
กว่าสามเณรทั้งหมด ซึ่งนั่งทำกรรมคือการเย็บผ้าอยู่ในที่พักกลางวัน.
พระเถระทั้งหลายนำมานะของท่านออกได้ ด้วยอุบายอย่างนี้.

พระโฏฐิตะหมดมานะ

พระโฏฐิตะนั้น มีมานะอันพระเถระทั้งหลายนำออกแล้ว จึง
ประคองอัญชลีในสำนักของสามเณรแล้วกล่าวว่า " ท่านสัตบุรุษ ขอท่าน
จงเป็นที่พึ่งของผม."

สามเณร. ตายจริง ท่านอาจารย์ ท่านพูดอะไรนั้น, ท่านเป็น
คนแก่ เป็นพหูสูต, เหตุอะไร ๆ พึงเป็นกิจอันสมควรรู้ในสำนักของท่าน

พระโฏฐิตะ. ท่านสัตบุรุษ ท่านอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านจงเป็น
ที่พึ่งของผมให้ได้.

สามเณร. ท่านขอรับ หากท่านจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้ไซ้,
ผมจักเป็นที่พึ่งของท่าน.

พระโฆฏิยะ. ผมเป็นได้ ท่านสัตบุรุษ, เมื่อท่านกล่าวว่า 'จงเข้าไปสู่ไฟ,' ผมจักเข้าไปแม้สู่ไฟได้ทีเดียว.

พระโฆฏิยะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสามเณร

ลำดับนั้น สามเณรจึงแสดงสระ ๆ หนึ่งในที่ไม่ไกล แล้วกล่าวกะท่านว่า " ท่านขอรับ ท่านนั่งห่มตามเดิมนั้นแหละ จงลงไปสู่สระนี้." จจริงอยู่ สามเณรนั้น แม้รู้ความที่จิวรสองชั้นซึ่งมีราคามาก อันพระเถระนั้นนั่งห่มแล้ว เมื่อจะทดลองว่า " พระเถระจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้หรือไม่" จึงกล่าวอย่างนั้น. แม้พระเถระก็ลงไปด้วยคำ ๆ เดียวเท่านั้น. ลำดับนั้น ในเวลาที่ชายจิวรเปียก สามเณรจึงกล่าวกะท่านว่า " มาเถิด ท่านขอรับ" แล้วกล่าวกะท่านผู้มายืนอยู่ด้วยคำ ๆ เดียวเท่านั้นว่า " ท่านผู้เจริญ ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง มีช่องอยู่ ๖ ช่อง, ในช่องเหล่านั้น เห็นเข้าไปภายในโดยช่อง ๆ หนึ่ง บุคคลประสงค์จะจับมัน จึงอุดช่องทั้ง ๕ นอกนี้ ทำลายช่องที่ ๖ แล้ว จึงจับเอาโดยช่องที่มันเข้าไปนั่นเอง; บรรดา ทวารทั้งหก แม้ท่านจงปิดทวารทั้ง ๕ อย่างนั้นแล้ว จงเริ่มตั้งกรรมนี้ไว้ในมโนทวาร." ด้วยนัยมีประมาณเท่านี้ ความแจ่มแจ้งได้มีแก่ภิกษุผู้เป็นพหูสูต คุจการลูกโพล่งขึ้นแห่งดวงประทีปฉะนั้น. พระโฆฏิยะนั้นกล่าวว่า " ท่านสัตบุรุษ คำมีประมาณเท่านี้แหละพอละ" แล้วจึงหยั่งลงในกรชก^๒ ปรรกสมณะธรรม.

๑. คำว่า กรรม ในที่นี้ ได้แก่ บริกรรม หรือกัมมัญฐาน. ๒. แปลว่า ในกายบังเกิดด้วยรูป มีในสรีระ.

ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งปัญญา

พระศาสดาประทับนั่งในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์เทียว ทอดพระเนตรดูภิกษุเหล่านั้นแล้วดำริว่า " ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีปัญญา (กว้างขวาง) คุงแผ่นดิน ด้วยประการใดแล; การที่เรอตั้งตนไว้ด้วยประการนั้นนั้นแล ย่อมสมควร." แล้วทรงเปล่งพระรัศมีไป ประหนึ่งตรัสอยู่กับภิกษุเหล่านั้น ตรัสพระภาษิตนี้ว่า :-

๕. โยคา เว ชายตี ฐิริ อโยคา ฐิริสงฺขโย
เอตฺ เตวธา ปลฺ ญตุวา ภวาย วิภวาย จ
ตตตฺตานํ นิเวสฺสยฺ ยถา ฐิริ ปวทุตฺติ.

"ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบแล, ความ
สิ้นไปแห่งปัญญาเพราะการไม่ประกอบ, บัณฑิตรู้
ทาง ๒ แพร่ง แห่งความเจริญและความเสื่อมนั้น
แล้ว พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้น
ได้."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยคา ความว่า เพราะการกระทำไว้
ในใจโดยอุบายอันแยบคายในอารมณ์ ๓๘.

คำว่า ' ฐิริ ' นั้น เป็นชื่อแห่งปัญญาอันกว้างขวาง เสมอด้วย
แผ่นดิน. ความพินาศ ชื่อว่า ความสิ้นไป.

สองบทว่า เอตฺ เตวธา ปลฺ คือ ซึ่งการประกอบและการไม่
ประกอบนั้น.

บาทพระคาถาว่า ภวาย วิภวาย จ คือ แห่งความเจริญและ
ความไม่เจริญ.

บทว่า ตถตฺตานํ ความว่า บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ โดยประการที่
ปัญญากล่าวคือภุรนี้จะเจริญขึ้นได้.

ในกาลจบพระคาถา พระโฐลเถระตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้ .

เรื่องพระโฐลเถระ จบ.

๖. เรื่องพระเถระแก่ [๒๐๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุแก่
หลายรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " วณฺ์ จินฺทล " เป็นต้น.

พวกภิกษุมืดซอมราวาสอกบวช

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้นในเวลาเป็นคฤหัสถ์เป็นภิกษุมืด เป็นผู้
มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก ในกรุงสาวัตถี เป็นสหายกันและกัน ทำบุญร่วมกัน
ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว คิดว่า " พวกเราเป็นคนแก่,
ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนของพวกเรา" ดังนี้แล้ว ทูลขอ
บรรพชาจะพระศาสดา บวชแล้ว, แต่เพราะความเป็นคนแก่ ไม่สามารถ
เล่าเรียนธรรมได้ จึงให้คนสร้างบรรณศาลาไว้ในที่สุดวิหาร แล้วอยู่รวม
กัน, แม้เมื่อเที่ยวไปบิณฑบาต โดยมากก็ไปเรือนของบุตรและภรรยา
นั้นแหละแล้วฉัน.

พวกภิกษุแก่ร้องไห้รำพันถึงอุบาสิกา

ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่งมีภรรยาเก่าชื่อนางมธุรสปาณิกา.
นางได้มีอุปการะแก่ภิกษุเหล่านั้นแม่ทุกรูป; เพราะฉะนั้น ภิกษุแม่ทุกรูป
ถืออาหารที่ตนได้แล้ว ไปนั่งฉันที่เรือนของนางนั้นแหละ. ฝ่ายนางก็ถวาย
แกงและกับแก่ภิกษุเหล่านั้น ตามที่ตนจัดไว้.

นางอันอาพาชชนิดใดชนิดหนึ่งถูกต้องแล้ว ได้ทำกาละแล้ว. ลำดับ
นั้น พระเถระแก่เหล่านั้นประชุมกันในบรรณศาลาของพระเถระผู้สหาย

กอดคอกันและกันร้องไห้รำพันอยู่ว่า " อุบาสิกาผู้มีรสมืออันอร่อยทำกาละเสียแล้ว." และอันภิกษุทั้งหลายวิ่งเข้าไปโดยรอบ แล้วถามว่า " นี่เรื่องอะไรกัน ? ท่าน " จึงกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ ภรรยาเก่าของสหายของพวกผมทำกาละเสียแล้ว, นางเป็นผู้มีอุปการะแก่พวกผมเหลือเกิน, บัดนี้พวกผมจักได้ผู้เห็นปานนั้นแต่ไหน, พวกผมร้องไห้เพราะเหตุนี้."

พระศาสดาตรัสถามชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมแล้ว. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? ในบัดนี้ " เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้ " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน เมื่อนางมธรรพานิคนั้นเกิดในกำเนิดกา เทียวไปริมฝั่งสมุทร ถูกลูกคลื่นสมุทร (ซัด) เข้าไปสู่สมุทรให้ตายแล้ว ภิกษุเหล่านั้น (เกิด) เป็นกา ร้องไห้รำพันแล้ว, คิดว่า ' พวกเรจักนำนางท่านนั้นไป,' จึงพากันวิดมหาสมุทรด้วยจะงอยปากลำบากแล้ว." ทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ตรัสถามชาดกให้พิสดารว่า :-

"เออ ก็ คางของพวกเราล้าแล้ว, และปากซีด,

พวกเราจงดเสียเถิด พวกเรา (วิตต่อไปก็) ไม่

สำเร็จ, เพราะห้วงน้ำใหญยังเต็มอยู่อย่างเดิม."

แล้วตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออาศัยป่า คือราคะ โทสะ และโมหะ จึงถึงทุกข์นี้, การที่พวกเธอตัดป่านั้นเสีย ควร, พวกเธอจักเป็นผู้หมดทุกข์ได้ด้วยอาการอย่างนั้น" แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๑. ปุ. ชา. เอก. ๒๓/๔๒ อรรถกถา. ๒/๕๓๓.

๖. วัน จินฺท มา รุกข์ วนโต ชายตี ภยั

เจตฺวา วนญจ วนกญจ นิพฺพนา โหถ ภิกฺขโว.

ยาวั หิ วนโต น จิขฺชติ

อณฺมตฺโตปี นรฺสฺส นาริสุ

ปฏฺวิพฺพชฺฌโน ว ตาว โส

วจุโร จีรปโกว มาตริ.

" ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสดูงป่า อย่าตัดต้นไม้,
ภัยย่อมเกิดแต่กิเลสดูงป่า, ภิกษุทั้งหลาย ท่าน
ทั้งหลาย จงตัดกิเลสดูงป่า และดูงหมูไม้ตั้งอยู่ใน
ป่าแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิเลสดูงป่าเกิด; เพราะกิเลสดูง
หมูไม้ตั้งอยู่ในป่า ถึงมีประมาณนิดหน่อยของนรชน
ยังไม่ขาดในนารีทั้งหลายเพียงใด, เขาเป็นเหมือน
ลูกโคที่ยังค้ำน้ำนม มีใจปฏิบัติในมารดาเพียง
นั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา รุกข์ ความว่า ก็เมื่อพระศาสดา
ตรัสว่า " ท่านทั้งหลายจงตัดป่า," ภิกษุเหล่านั้นผู้บวชชังไม่นาน ความ
คิดในความเป็นผู้ใคร่เพื่อตัดต้นไม้จะเกิดขึ้นว่า " พระศาสดาย่อมให้พวก
เราถือมีดเป็นต้นตัดป่า;" เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงห้าม
ภิกษุเหล่านั้นว่า " เราพูดคำนั้น หมายถึงป่าคือกิเลสมีรากจะเป็นต้น
(ต่างหาก) มิได้พูดหมายเอาต้นไม้" จึงตรัสว่า "อย่าตัดต้นไม้."

บทว่า วนโต ความว่า ภัยแต่สัตว์ร้ายมีสี่หะเป็นต้น ย่อมเกิด

จากป่าตามปกติ ฉันทไค; แม้ก็มีชาติเป็นต้น ย่อมเกิดจากป่าคือกิเลส ฉันทนั้น.

ในสองบทว่า วณ วณญญจ^๑ นี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า ต้นไม้ใหญ่ ชื่อว่าป่า, ต้นไม้เล็กที่ตั้งอยู่ในป่านั้น ชื่อว่าหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า อีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้ที่เกิดก่อนชื่อว่าป่า ที่เกิดต่อ ๆ กันมา ชื่อว่าหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า (ฉันทไค); กิเลสใหญ่ ๆ อันคร่าสัตว์ไว้ในภพ ชื่อว่ากิเลสจุป่า, กิเลสที่ให้ผลในปัจจุบัน ชื่อว่ากิเลสจุหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า; อีกอย่างหนึ่ง กิเลสที่เกิดก่อน ชื่อว่ากิเลสจุป่า ที่เกิดต่อ ๆ มา ชื่อว่ากิเลสจุหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่านั้นเหมือนกัน. ก็กิเลสชาตแม้ทั้งสองอย่างนั้น อันพระโยคี พึงตัดด้วยญาณที่สัมปยุตด้วยมรรคที่ ๔, เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "จงตัดกิเลสจุป่า และจุหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า."

สองบทว่า นิพพนา โหธ แปลว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มี กิเลสเกิด.

สองบทว่า ยาวณฺหิ วณฺญโรท^๒ ความว่า หมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่า คือ กิเลสนั้น ถึงแม้ประมาณนิดหน่อยของนรชน ยังไม่ขาดในนารีทั้งหลาย เพียงใด, เขาก็เป็นเหมือนลูกโคตัวยังค้ำน้ำนม มีใจปฏิบัติ คือมีจิต ช้องในมารดาเพียงนั้น.

ในเวลาจบเทศนา พระเถระแก่เหล่านั้นตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระแก่ จบ.

๑. บาลีเป็น วณญจ. ๒. ยาว หิ วณโ.

๘. เรื่องสัททวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ [๒๑๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัททวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อจุฉินฺท " เป็นต้น.

มาณพวชนแล้วได้กัมมัญฐานไม่ถูกอหยาตัย

ได้ยินว่า บุตรของนายช่างทองคนหนึ่งมีรูปสวย บวชในสำนักของพระเถระแล้ว. พระเถระดำริว่า " พวกคนหนุ่ม มีราคะหนา " แล้วได้ให้อุสวกัมมัญฐานแก่ท่าน เพื่อกำจัดราคะ. แต่กัมมัญฐานนั้นไม่เป็นที่สบายสำหรับท่าน; เพราะเหตุนั้น ท่านเข้าไปสู่ป่าแล้ว พยายามอยู่สิ้น ๓ เดือนไม่ได้แม้ซึ่งคุณมาตรว่าความเป็นผู้มีจิตแน่วแน่วแล้ว จึงมาสู่สำนักของพระเถระอีก, เมื่อพระเถระกล่าวว่า " ท่าน กัมมัญฐานมาปรากฏแก่ท่านแล้วหรือ ? " จึงบอกความเป็นไปนั้น. ครั้นนั้น พระเถระกล่าว (กะท่าน) ว่า " การถึงการปลงใจว่า ' กัมมัญฐานไม่สำเร็จ, ' ดังนี้ ย่อมไม่สมควร " แล้วบอกกัมมัญฐานนั้นแหละให้ดีขึ้นอีก แล้วได้ให้แก่ท่าน. แม้ในวาระที่ ๒ ท่านก็ไม่อาจยังคุณวิเศษอะไร ๆ ให้เกิดขึ้นได้ จึง (กลับ) มาบอกแก่พระเถระ. แม้พระเถระบอกกัมมัญฐานนั่นเอง ทำให้มีเหตุมีอุปมา. ท่านก็มาบอกความที่กัมมัญฐานไม่สำเร็จแม้อีก. พระเถระคิดว่า " ภิกษุผู้ทำ (ความเพียร) ย่อมทราบนิวัตรธรรม มีความพอใจในกามเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในตนว่า ' มีอยู่ ' และที่ไม่มีว่า ' ไม่มี ; ' ก็ภิกษุแม้นี้ เป็นผู้ทำ (ความเพียร) มิใช่เป็นผู้ไม่ทำ, เป็นผู้ปฏิบัติ มิใช่เป็นผู้ไม่ปฏิบัติ; แต่เราไม่รู้อัธยาศัยของภิกษุนั้น, ภิกษุนั้นจักเป็นผู้อันพระพุทธเจ้าพึงแนะ

นำ " จึงพาท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาในเวลาเย็น แล้วกราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมดว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้เป็นสัทธิวิหาริกของข้าพระองค์, ข้าพระองค์ให้กัมมัญฐานชื่อนี้แก่ภิกษุนี้ ด้วยเหตุนี้."

พระศาสดาประทานกัมมัญฐานที่เหมาะสมแก่ภิกษุนั้น

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า " ชื่อว่าอาสยานุสยญาณนั้น ย่อมมีแก่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ผู้บำเพ็ญบารมีแล้ว ยังหมั่นโลกธาตุให้มันลือแล้ว ถึงความเป็นพระสัพพัญญูนั้นแล" แล้วทรงรำพึงอยู่ว่า " ภิกษุนี้บวชจากสกุลไหนหนอแล ?" ทรงทราบว่ " จากสกุลช่างทอง, ทรงพิจารณาอศภาพที่ล่วงมาแล้ว ทรงเห็นอศภาพ ๕๐๐ ของภิกษุนั้น อันเกิดโดยลำดับเฉพาะในสกุลช่างทอง แล้วทรงดำริว่า " ภิกษุหนุ่มนี้ ทำหน้าที่ช่างทองอยู่ตลอดกาลนาน หลอมแต่ทองมีสีสุกอย่างเดียว ด้วยคิดว่า ' เราจักทำให้เป็นดอกกรณิการและดอกปทุมเป็นต้น. อสุภปฏิภูมิกัมมัญฐานไม่เหมาะแก่ภิกษุหนุ่มนี้, กัมมัญฐานที่พอใจเท่านั้น จึงจะเป็นกัมมัญฐานที่สบายแก่เธอ" จึงตรัสว่า " สารีบุตร เธอจักเห็นภิกษุที่เธอให้กัมมัญฐาน ถ้าหากแล้วตลอด ๔ เดือน บรรลุพระอรหัตในภายหลังภัดในวันนี้นั้นแหละ เธอไปเถิด" ดังนี้แล้ว ทรงส่งพระเถระไป ทรงนิรมิตดอกปทุมทอง ประมาณเท่าจักรด้วยพระฤทธิ์ แล้วทรงทำให้เป็นเหมือนหลังหยาดน้ำจากใบและก้าน แล้วได้ประทานให้ด้วยพระดำรัสว่า " เธอเถิด ภิกษุ เธอจงถือเอาดอกปทุมนี้ไปวางไว้ที่กองทรายที่ท้ายวิหาร นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า แล้วทำปริกรรมว่า ' โลหิตกัม โลหิตกัม ' (สีแดง สีแดง). เมื่อภิกษุนั้นรับดอกปทุมจากพระหัตถ์ของพระศาสดาเท่านั้น, จิตก็เลื่อมใสแล้ว, ท่านไปยังท้ายวิหารพูนทรายขึ้นแล้ว เสียบก้าน

ดอกปทุมที่กองทรายนั้นแล้ว นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า เริ่มบริกรรมว่า
" โลหิตกัม โลหิตกัม ."

ภิกษุ นั้นสำเร็จคุณวิเศษ

ครั้งนั้น นิเวศน์ทั้งหลายของท่านระงับแล้วในขณะนั้นนั่นเอง อุป-
จารณานเกิดแล้ว. ท่านยังปลุกมณเฑาะว์ให้เกิดขึ้น ในลำดับแห่งอุปจารณ
นั้น ให้ถึงความเป็นผู้ชำนาญโดยอาการ ๕ นั่งอยู่ตามเดิมเที่ยว บรรลุ
ณทั้งหลายมีทุกขนิมิตเป็นต้นแล้ว นั่งเล่นงานในจิตตนิมิตที่ชำนาญ
อยู่.

พระศาสดา ทรงทราบว่าณทั้งหลายเกิดขึ้นแก่ภิกษุ นั้นแล้ว ทรง
พิจารณาว่า " ภิกษุ นี้จักอาจเพื่อยังคุณวิเศษอันยิ่งให้เกิดขึ้นตามธรรมดา
ของตนหรือหนอ ?" ทรงทราบว่า ' จักไม่อาจ ' แล้วทรงอธิษฐานว่า
" ขอดอกปทุม นั้นจงเหี่ยวแห้งไป" ดอกปทุม นั้นได้เหี่ยวแห้งมีสีดำ เหมือน
ดอกปทุม ที่ถูกขี้ด้วยมือจะนั้น. ภิกษุ นั้นออกจากณแล้ว แลดูดอกปทุม
นั้น เห็นอนิจจลักษณะว่า " ทำไมหนอแล ดอกปทุม นี้ถูกขราระทพบ
แล้วจึงปรากฏได้, แม้เมื่ออุปาทินนทสังขารอันชรายังครอบงำได้อย่างนี้,
ในอุปาทินนทสังขารก็ไม่จำเป็นต้องพุดถึง, อันชราคงจักครอบงำอุปาทินนท-
สังขารแม้นี้." ก็ครั้งอนิจจลักษณะนั้น อันท่านเห็นแล้ว, ทุกขลักษณะและ
อนัตตลักษณะก็ย่อมเป็นอันเห็นแล้วเหมือนกัน. ภพ ๓ ปรากฏแล้วแก่
ท่านจุไฟติดทั่วแล้ว และจุชชาตพจน์บุคคลผูกไว้ที่คอ.

ในขณะนั้น พวกเด็กลงสู่สระแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลภิกษุ นั้น เต็ด

๑. อาการ ๕ คือ อวัชชนะ การนีก, สมาปชชนะ การเข้า, วุฏฐานะ การออก, อธิฏฐานะ
การตั้งใจปรารถนา, ปิจจเวกขณะ การพิจารณา.

ดอกโกมุททั้งหลายแล้ว ทำให้เป็นกองไว้บนบก. ภิกษุนั้นแลดูดอกโกมุท
ทั้งหลายบนบกและในน้ำ. ลำดับนั้น ดอกโกมุทในน้ำงดงาม ปรากฏ
แก่เธอประดุจหลังน้ำออกอยู่. ดอกโกมุทนอกนี้เหี่ยวแห้งแล้วที่ปลาย ๆ.
ภิกษุนั้นเห็นอนิจจลักษณะเป็นต้นคิดขึ้นว่า " ขรย่อมกระทบอนุปาตินน-
กสังขารอย่างนี้, ทำไมจึงจักไม่กระทบอนุปาตินนกสังขารเล่า ?"

จงตัดความเยื่อใย เจริญทางสงบ

พระศาสดาทรงทราบว่า " บัดนี้ ก็มัญฐานปรากฏแก่ภิกษุนี้อแล้ว,
ประทับนั่งในพระคันธกุฎีเหี่ยว ทรงเปล่งพระรัศมีไป. พระรัศมีนั้น
กระทบหน้าภิกษุนั้น, ครั้นเมื่อท่านพิจารณาอยู่ว่า " นั่นอะไรหนอ ?"
พระศาสดาได้เป็นประหนึ่งว่าเสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ตรงหน้า. ท่านลุกขึ้น
แล้วประคองอัญชลี. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงกำหนดธรรมเป็นที่สบาย
ของเธอแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๗. อุจฺฉินฺท สิเนหมตฺตโน

อุมุทํ สารทิกํ ว ปาณินา

สนฺติมคฺคเม พฺรหฺม

นิพฺพานํ สุคเตน เทสิตํ .

" เธอจงตัดความเยื่อใยของตนเสีย เหมือน

บุคคลถอนดอกโกมุท ที่เกิดในสระทกาสด้วยมือ, จง

เจริญทางแห่งสันติทีเดียว, (เพราะ) พระนิพพาน

อันพระสูตรแสดงแล้ว."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุจฺจนฺต** คือ จงตัดด้วยอหัตมรรค.
บทว่า **สารทิก** ได้แก่ ที่เกิดแล้วในสวาทกาล.

บทว่า **สนฺติมคฺค** คือ ซึ่งทางอันมีองค์ ๘ ที่ยังสัตว์ให้ถึงพระ-
นิพพาน. บทว่า **พฺรุห** คือ จงเจริญ. บทว่า **นิพฺพาน** ความว่า เพราะ
พระนิพพานอันพระสุคตทรงแสดงแล้ว; เพราะฉะนั้น ท่านจงเจริญทาง
แห่งพระนิพพานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัททวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๘. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก [๒๑๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพ่อค้ามีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศนาว่า "อิธ วสุธ" เป็นต้น.

พ่อค้าไม่ทราบความตายที่จะมาถึงตน

ดังได้สดับมา พ่อค้านั้นบรรทุกผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำ จนเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม จากกรุงพาราณสีแล้ว มาสู่กรุงสาวัตถีเพื่อค้าขาย. เขาถึงฝั่งแม่น้ำแล้ว คิดว่า "พรุ่งนี้เราจึงจักข้ามแม่น้ำ" ปลดเกวียนแล้วพักอยู่ที่ฝั่งนั้นนั่นแล. ตอนกลางคืน มหาเมฆตั้งขึ้นแล้วยังฝนให้ตก. แม่น้ำเต็มด้วยน้ำได้ทรงอยู่ตลอด ๗ วัน. ถึงในพระนคร พวกชนก็เล่นนักษัตรกันตลอด ๗ วัน. กิจด้วยผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำไม่มี. พ่อค้าจึงคิดว่า "เรา มาสู่ที่ไกล, ถ้าเราจักไปอีก, ความเนิ่นช้าก็จักมี, เราจักอยู่ทำการงานของเราในที่นี้แหละ ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน แล้วขายผ้า เหล่านี้."

พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในพระนคร ทรงทราบจิต (ความคิด) ของเขาแล้ว ทรงทำความขมขื่นให้ปรากฏ, พระอานนทเถระ ทูลถามเหตุแห่งการทรงขมขื่น จึงตรัสว่า "อานนทฺ เธอเห็นพ่อค้ามีทรัพย์มากหรือ?"

อานนทฺ. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เขาไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของตน จึงได้ตั้งจิตเพื่ออยู่ขายสิ่งของในที่นี้แหละตลอดปีนี้.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อันตรายจักมีแก่เขาหรือ ?

พระศาสดาตรัสว่า "เออ อานนท์ เขาเป็นอยู่ได้ตลอด ๗ วัน
เท่านั้น ก็จักตั้งอยู่ในปากแห่งมัจจุ (ตาย) " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิต
พระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ความเพียรเครื่องเผากิเลส ควรทำในวันนี้
ทีเดียวก่อน, ใครพึงรู้ได้ว่า 'ความตายจะมีในวันพรุ่งนี้,'
เพราะว่า ความผัดเพี้ยนด้วยความตาย ซึ่งมีเสนา
ใหญ่นั้น ไม่มีเลย.' มุนีผู้สงบ ย่อมเรียกบุคคลผู้มี
ปกติอยู่อย่างนั้น มีความเพียร ไม่เกียจคร้าน ตลอด
กลางวันและกลางคืน นั้นแลว่า 'ผู้มีราตรีเดียว
เจริญ.' "

อานนท์. ข้าพระองค์จักไปบอกแก่เขา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ เธอคุ้นเคยกัน ก็ไปเถิด.

พระเถระไปสู่ที่แห่งเกวียนแล้วเที่ยวไปเพื่อภิกษา. พ่อค้าต้อนรับ
พระเถระด้วยอาหาร. ลำดับนั้น พระเถระจึงกล่าวกะพ้อค้านั้นว่า " ท่าน
จักอยู่ในที่นี้ ตลอดกาลเท่าไร ? "

พ้อค้า. ท่านผู้เจริญ ผมมาแต่ที่ไกล, ถ้าจักไปอีก, ความเนิ่นช้า
จักมี; ผมจักอยู่ในที่นี้ตลอดปีนี้ ขายสิ่งของ (หมด) แล้วจักไป.

อานนท์. อุบาสก อันตรายแห่งชีวิตรู้ได้ยาก, การทำความไม่
ประมาท จึงจะควร.

๑. ม. อุปริ. ๑๔/๓๔๘.

พ่อค้า. ท่านผู้เจริญ ก็อันตรายจักมีหรือ ?

อานนท์. เออ อุบาสก, ชีวิตของท่านจักเป็นไปได้อีกตลอด ๗ วันเท่านั้น.

เขาเป็นผู้มีใจสังเวชแล้ว นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วรับมาตรเพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา.

คนเขลาย่อมไม่รู้อันตรายแห่งชีวิต

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนาแก่เขา ตรัสว่า "อุบาสก ธรรมดาบัณฑิตคิดว่า 'เรাজักอยู่ในที่นี้แน่และตลอดฤดูฝน เป็นต้น, จักประกอบกิจการงานชนิดนี้ ๆ' ย่อมไม่กลัว, ควรคิดถึงอันตรายแห่งชีวิตของตนเท่านั้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๘. อิธ วสุธัมมํ วสฺสิตามิ อิธ เหมนุคคิมฺหิตุ

อิตฺติ พาลโถ วิจฺจเนตฺติ อนุตฺตรายํ น พุชฺเชตฺติ.

"คนพาลย่อมคิดว่า 'เรাজักอยู่ในที่นี้ตลอดฤดู

ฝน, จักอยู่ในที่นี้ ในฤดูหนาวและฤดูร้อน' หา

อันตรายไม่."

แก้เอรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิธ วสุธัมมํ ความว่า เรাজักอยู่ทำการงานชนิดนี้ ๆ ในที่นี้ ตลอดฤดูฝน ๔ เดือน.

บทว่า เหมนุคคิมฺหิตุ ความว่า คนพาลผู้ไม่รู้ประโยชน์อันเป็นไปในทิวชัฏฐรรณและสัสมปรายภพ ย่อมคิดอย่างนี้ว่า "เรাজักอยู่ทำการงานชนิดนี้ ๆ ในที่นี้แน่และ ตลอด ๔ เดือน แม้ในฤดูหนาวและฤดูร้อน."

บพว่า อนุตรายิ ความว่า ย่อมไม่รู้จักอันตรายแห่งชีวิตของตนว่า
"เราจักตายในกาล ในประเทศ หรือในวัยชื่อนั้น."

ในกาลจบเทศนา พ่อค้ำนั้นดำรงอยู่ในโศคาปีตติผลแล้ว, เทศนา
ได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว. ฝ่ายพ่อค้าตามส่งเสด็จ
พระศาสดาแล้ว กลับมานอนบนที่นอน ด้วยคิดว่า "ดูเหมือนโรคใน
ศีรษะจะเกิดขึ้นแก่เรา," นอนแล้วด้วยอาการนั้นแหละ. ทำกาละแล้ว
บังเกิดในดุสิตวิมาน ดังนี้แล.

เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก จบ.

๘. เรื่องนางกิสาโคตมี [๒๑๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกิสาโคตมี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ตั ปุตุตปสุตมมุตต " เป็นต้น.

ความตายเป็นของเที่ยง

เรื่องข้าพเจ้ากล่าวให้พิสดารไว้แล้ว ในการพรรณนาพระคาถาใน สหัสสวรรค ว่า:-

"ก็ผู้ใดไม่เห็นบทอันไม่ตาย พึงเป็นอยู่สิ้น ๑๐๐

ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นอมตบท ยัง

ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น."

ก็ในคราวนั้น พระศาสดาตรัสว่า " กิสาโคตมี เมล็ดพันธุ์ผักกาด ประมาณหยิบมือหนึ่ง ท่านได้แล้วหรือ ?"

กิสาโคตมี. ไม่ได้ พระเจ้าข้า. (เพราะ) ในบ้านทั้งสิ้น คนตาย แหะเลมมากกว่าคนเป็นอยู่.

มัจจุยอมพานระไปเหมือนห้วงน้ำใหญ่

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า " ท่านเข้าใจว่า ' บุตรของเรา เท่านั้น ตาแล้ว,' ความตายนั้น เป็นธรรมเที่ยงแท้ของสรรพสัตว์, เพราะมัจจุราชคร่าสรรพสัตว์ผู้มีอริยาศย์ยังไม่เต็มเปี่ยมเท่านั้น ชัดลงไป ในสมุทรคือออบาข คูกห้วงน้ำใหญ่ ฉะนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดง ธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๕. ต่ ปุตุตปสุตมมุตตํ พุยาสตตมณลํ นรํ

สุตตํ คามํ มโหโฆว มจฺจุ อาทาย จจฺจติ.

" มจฺจุ พานระนัณ ผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์

ผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่

พัดเอาชาวบ้านผู้หลับไปฉะนั้น."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบอกว่า ต่ ปุตุตปสุตมมุตตํ ความว่า ซึ่ง
นระนั้นผู้ได้บุตรและปศุสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งถึงพร้อมด้วยรูปและกำลังเป็นต้น
แล้ว มัวเมาคือประมาทแล้ว ด้วยบุตรและปศุสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้ว่า " บุตร
ของเรามีรูปสวย มีกำลังสมบูรณ์ ฉลาด สามารถในกิจทุกอย่าง, โคของ
เรามีรูปร่าง ปราศจากโรค สามารถนำของไปได้มาก, แม่วัวของเรา
มีน้ำนมมาก."

บทว่า พุยาสตตมณลํ ความว่า เชื่อว่าผู้มีใจข้องแล้ว (ในอารมณ์)
เพราะได้บรรดาเงินและทองเป็นต้น หรือสมณบริวารทั้งหลาย มีบาตร
และจีวรเป็นต้น บางอย่างเท่านั้นแล้ว ประารถนาให้อื่นๆ ขึ้นไปกว่านั้น.
อีกอย่างหนึ่ง เชื่อว่าผู้มีใจข้องอยู่ในอารมณ์ต่างๆ เพราะต้องอยู่ในบรรดา
อารมณ์ทั้งหลาย ที่จะพึงรู้ด้วยจักขุเป็นต้น หรือบรรดาสมณบริวาร
ทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้ว ในอารมณ์และบริวารอันตนได้แล้ว
นั้นแล.

สอนบอกว่า สุตตํ คามํ ได้แก่ หมู่สัตว์ผู้เข้าถึงความหลับ.

บทว่า มโหโฆว เป็นต้น ความว่า ห้วงมหานทีใหญ่ ทั้งลึก

ทั้งกว้าง พุชชขว้านเห็นปานนั้นไปหมด โดยที่สุดแม้สุนัขก็มีให้เหลือไว้
ฉันใด; มัจจุร่อมพานระมีประการดังกล่าวแล้วไปฉันนั้น.

ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตมิตั้งอยู่ในโศคาปัดติผลแล้ว. เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางกิสาโคตมิ จบ.

๑๐. เรื่องนางปญฺจารา [๒๑๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางปญฺจารา ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " น สนฺติ ปุตุตา " เป็นต้น.

ไม่มีใครต้านทานมัจจุได้

เรื่องข้าพเจ้ากล่าวพิสดารไว้แล้ว ในการพรรณนาพระคาถาใน สหสสวรรค ว่า:-

" ก็ผู้ใดไม่เห็นความเกิดและความเสื่อม พึงเป็น
อยู่สิ้น ๑๐๐ ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เห็นความ
เกิดและความเสื่อม ยังประเสริฐกว่าความเป็นอยู่
ของผู้นั้น. "

ก็ในกาลนั้น พระศาสดาทรงทราบนางปญฺจาราว่า มีความโศก
เบาบางแล้ว จึงตรัสว่า " ปญฺจารา ชื่อว่าปิยชนทั้งหลายมีบุตรเป็นต้น
ย่อมไม่สามารถเป็นผู้ต้านทานหรือป้องกัน ของบุคคลผู้ไปสู่ปรโลกได้.
เพราะฉะนั้น ชนเหล่านั้นแม้มีอยู่ ก็ชื่อว่าไม่มีแท้ อันการที่บัณฑิตชำระศีล
ให้หมดจดแล้ว ชำระหนทางเป็นที่ไปพระนิพพานเพื่อตนนั้นแล ย่อม
ควร " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้
ว่า :-

๑๐. น สนฺติ ปุตุตา ตามาย น ปีตา นปี พนฺธว
อนฺตเกนาธิปฺนฺนสฺส นตฺถิ ญฺาติสฺส ตามตา

เอตมตถวสํ ฌตฺวา ปณฺทิตํ สีสํ วุโธ

นิพฺพานคมนํ มคฺคํ จิปรฺเม วิโสธเย.

"บัณฑิตทราบอำนาจเนื้อความว่า ' บุตรทั้งหลาย
ย่อมไม่มีเพื่อด้านทาน, บิดาและพวกพ้องทั้งหลาย
ก็ไม่มีเพื่อด้านทาน, เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำ
แล้ว, ความด้านทานในญาติทั้งหลายย่อมไม่มี,'
ดังนี้แล้ว เป็นผู้สำรวมในศีล พึงชำระทางเป็นที่ไป
พระนิพพานให้หมดจดพลันทีเดียว."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตาณาย ความว่า เพื่อความเป็นผู้ด้าน
ทาน คือเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นที่พึง.

ญาติและเพื่อนผู้ใจดีที่เหลือเว้นบุตรและมารดาบิดาเสีย ชื่อว่าพวก
พ้อง.

บทว่า อนุตฺตเกนาธิปฺนฺนสฺส คือ ผู้ถูกความตายครอบงำ. จริงอยู่
ในปัจจุบันกาล ปิยชนทั้งหลาย มีบุตรเป็นต้น แม้เป็นผู้ด้านทานได้ ด้วย
การให้ข้าวและน้ำเป็นต้น และด้วยการช่วยกิจที่เกิดขึ้นแล้ว (แต่) ใน
เวลาตาย ชื่อย่อมไม่มีประโยชน์แก่การด้านทาน คือเพื่อประโยชน์แก่
การป้องกัน เพราะความเป็นผู้ไม่สามารถเพื่อถ่วงความตาย โดยอุบาย
อะไร ๆ ได้; เพราะเหตุนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "นตฺถิ
ณาสีสุ ตาณตา."

บทว่า เอตมตฺถวสฺ ความว่า บัณฑิตทราบเหตุนี้ว่า กล่าวคือความ
ที่ชนเหล่านั้น เป็นผู้ไม่สามารถ เพื่อจะเป็นผู้ต้านทานแก่กันและกันแล้ว
เป็นผู้สำรวม คือรักษา ได้แก่คุ้มครองด้วยปาริสุทธิศีล ๔ พึงชำระทาง
มีองค์ ๘ เป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจดโดยรีบด่วน.

ในเวลาจบเทศนา นางปฐาจาราตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลแล้ว, ชน
แม่เหล่านี้อันเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโศคาปัตติผลเป็นต้นแล้ว
ดังนี้แล.

เรื่องนางปฐาจารา จบ.

มรรคาวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๐ จบ.

คาถาธรรมบท

ปณณกวรรคที่ ๒๑^๑

ว่าด้วยหมวดเบ็ดเตล็ด

[๓๑] ๑.ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูลย์ พึงสละสุขพอ
ประมาณเสีย ผู้มีปัญญา เมื่อเห็นสุขอันไพบูลย์ ก็
พึงสละสุขพอประมาณเสีย.

๒.ผู้ใดยอมปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะก่อ
ทุกข์ในผู้อื่น ผู้นั้นเป็นผู้ระคนด้วยเครื่องระคนคือเวร
ยอมไม่พ้นจากเวรได้.

๓.ก็ภิกษุละทิ้งสิ่งที่ควรทำ แต่ทำสิ่งที่ไม่ควร
ทำ อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้มี
มานะประดุจไม้้ออันยกขึ้นแล้ว ประมาทแล้ว ส่วน
สติอันเป็นไปในกาย อันภิกษุเหล่าใดปรารถนด้วยดี
เป็นนิตย ภิกษุเหล่านั้นมีปกติทำเนือง ๆ ในกิจที่ควร
ทำ ย่อมไม่เสพลสิ่งที่ไม่ควรทำ อาสวะทั้งหลายของ
ภิกษุเหล่านั้น ผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ย่อมถึงความ
ตั้งอยู่ไม่ได้.

๔.บุคคลฆาตมารดาบิดา ฆ่าพระราชผู้เป็น
กษัตริย์ทั้งสอง และฆ่าแวนแคว้นพร้อมด้วยเจ้า-

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๕ เรื่อง.

พนักงานเก็บส่วยแล้ว เป็นพราหมณ์ไม่มีทุกข์ ไป
อยู่.

บุคคลมามารดาบิดา มาพระราชผู้เป็นพราหมณ์
ทั้งสองได้แล้ว และมาหมวด ๕ แห่งนิวรรณ์มีวิจิ-
กฉานนิวรรณ์ เช่นกับหนทางที่เลื้อไคร่งเที่ยวไปเป็น
ที่ ๕ แล้ว เป็นพราหมณ์ไม่มีทุกข์ ไปอยู่.

๕. สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระพุทธเจ้า
เป็นนิตย์ ทั้งกลางวันกลางคืน (ชนเหล่านั้น) เป็น
สาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ
สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระธรรมเป็นนิตย์
ทั้งกลางวันกลางคืน (ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของ
พระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ สติของชน
เหล่าใดไปแล้วในพระสงฆ์เป็นนิตย์ ทั้งกลางวันและ
กลางคืน (ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม
ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ สติของชนเหล่าใดไป
แล้วในกายเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน (ชน
เหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีใน
กาลทุกเมื่อ ใจของชนเหล่าใดยินดีแล้วในอันไม่
เบียดเบียนทั้งกลางวันทั้งกลางคืน (ชนเหล่านั้น)
เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุก
เมื่อ ใจของชนเหล่าใดยินดีแล้วในภาวนา ทั้งกลาง-

วันและกลางคืน (ชนเหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ.

๖. การบวชก็ยาก การยินดีก็ยาก เรือนที่ปกครองไม่ดีให้เกิดทุกข์ การอยู่ร่วมกับผู้เสมอกันเป็นทุกข์ ผู้เดินทางไกลก็ถูกทุกข์ติดตาม เพราะฉะนั้น ไม่พึงเป็นผู้เดินทางไกล และไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม.

๗. ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยศและโภคะ จะไปประเทศใด ๆ ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว.

๘. สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ไกล เหมือนภูเขามหิมพานต์ (ส่วน) อสัตบุรุษย่อมไม่ปรากฏในที่นี้ เหมือนลูกศรอันเขาขัด (ยิง) ไปในราตรีฉะนั้น.

๙. ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียว ที่นอนคนเดียว พึงเป็นผู้เดียว ไม่เกียจคร้านเที่ยวไป เป็นผู้เดียว ทรมาณตน เป็นผู้ยินดียิ่งในราวป่า.

จบปกิณณการรรคที่ ๒๑

๒๑. ปกิณณกวรรคพรรณนา

๑. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ [๒๑๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรพกรรมของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "มตฺตาสุขปริจฺจาคา" เป็นต้น.

เกิดภัย ๓ อย่างในเมืองไพศาลี

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมืองไพศาลีได้เป็นเมืองมั่งคั่งกว้างขวาง มีชนมาก มีมนุษย์เคลื่อนกล่น. ก็ในเมืองไพศาลินั้นได้มีกษัตริย์ครอบครองราชสมบัติตามวาระกันถึงเจ็ดพันเจ็ดร้อยพระองค์. ปราสาทเพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับของกษัตริย์เหล่านั้น ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, เรือนยอดก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน; สถานที่รื่นรมย์และสระโบกขรณี เพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับอยู่ในพระราชอุทยาน ก็ได้มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน.

โดยสมัยอื่นอีก เมืองไพศาลินั้นได้เป็นเมืองมีภิกษาหาได้ยาก ข้าวกล้าเสียหาย. ที่แรกพวกมนุษย์ที่ขัดสนในเมืองไพศาลินั้น ได้ตายแล้ว (มากกว่ามาก) เพราะโทษคือความหิว. พวกมนุษย์ก็เข้าไปสู่พระนคร เพราะกลืนซากศพของมนุษย์เหล่านั้น อันเขาทิ้งไว้ในที่นั้น ๆ, มนุษย์ทั้งหลายได้ตายมากกว่ามาก เพราะอุปัทวะที่เกิดจากมนุษย์. อหิวาตกโรคเกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะความปฏิกูลด้วยกลืนศพแห่งมนุษย์เหล่านั้น.

ภย ๓ อย่าง คือ "ภยเกิดแต่ภิกษาหาได้ยาก ๑ ภยเกิดแต่มนุษย ๑
ภยเกิดแต่โรค ๑" เกิดขึ้นแล้วด้วยประการฉะนี้.

ชาวนครประชุมกันแล้ว กราบทูลพระราชาว่า "มหาราช ภย ๓
อย่างเกิดขึ้นแล้วในพระนครนี้, ในกาลก่อนแต่กาลนี้ จนถึงพระราชา
ชั้น ๓ ชื่อว่าภยเห็นปานนี้ไม่เคยเกิดขึ้นแล้ว; เพราะว่าในรัชกาลของ
พระราชาผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ภยเห็นปานนี้ย่อมไม่เกิดขึ้น."

พระราชารับสั่งให้ทำการประชุมชนทั้งปวงในท้องพระโรงแล้ว
ตรัสว่า "ถ้าว่าความไม่ทรงธรรมของเรามีอยู่ไซ้, ท่านทั้งหลายจงตรวจ
ดูซึ่งเหตุนี้." ชาวเมืองไพศาลีตรวจดูประเพณีทุกอย่าง ไม่เห็นโทษ
อะไร ๆ ของพระราชา จึงกราบทูลว่า "มหาราช โทษของพระองค์
ไม่มี" จึงปรึกษากันว่า "อย่างไรหนอแล ภยของพวกเรานี้พึงถึงความ
สงบ?" บรรดาชนเหล่านั้น เมื่อบางพวกกล่าวว่า "ภยพึงถึงความสงบ
ด้วยการพลีกรรม ด้วยการบวงสรวง ด้วยการกระทำมงคล," ชนเหล่า
นั้นทำพิธีนั้นทั้งหมด ก็ไม่อาจป้องกันได้.

ชนพวกอื่นกล่าวกันอย่างนี้ว่า "ครูทั้ง ๖ มีอำนาจมาก, พอเมื่อ
ครูทั้ง ๖ มาในที่นี้แล้ว, ภยพึงสงบไป." อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า "พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก, อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้นมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่สรรพ-
สัตว์; เมื่อพระองค์เสด็จมาในที่นี้แล้ว, ภยเหล่านี้พึงถึงความสงบได้."
ชนแม้ทุกจำพวกชอบใจถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า "เดี๋ยวนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอแล?"

ชาวเมืองไพศาลีให้ไปทูลเชิญพระศาสดา

ก็ในกาลนั้น เมื่อคฤหัสถ์ที่เข้าจำพรรษาใกล้เข้ามาแล้ว, พระศาสดาทรงประทานปณิญาแก่พระเจ้าพิมพิสาร แล้วเสด็จอยู่ในพระเวฬุวัน.

ก็โดยสมัยนั้น เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลิ ทรงบรรลुโศคาปัตติผล พร้อมด้วยพระเจ้าพิมพิสารในสมาคมแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ประทับนั่งในที่ใกล้แห่งบริษัณนั้น. ชาวเมืองไพศาลี ตระเตรียมบรรณาการใหญ่ ส่งเจ้ามหาลิลิจฉวีและบุตรของปุโรหิตไปด้วยสิ่งว่า " ท่านทั้งหลาย จงยังพระเจ้าพิมพิสารให้ยินยอมแล้ว นำพระศาสดามาในพระนครนี้." เจ้ามหาลิลิจฉวีและบุตรปุโรหิตเหล่านั้นไปแล้ว ถวายบรรณาการแด่พระราชากราบทูลความเป็นไปนั้นให้ทรงทราบแล้วอ่อนน้อมว่า " มหาราช ขอพระองค์ทรงส่งพระศาสดาไปยังพระนครแห่งข้าพระองค์."

พระราชา ตรัสว่า " ท่านทั้งหลายจงรู้เอาเองเถิด" แล้วไม่ทรงรับ (บรรณาการนั้น). ชนเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายบังคมแล้ว ทูลอ่อนน้อมว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเมืองไพศาลีเกิดภัย ๓ อย่าง, เมื่อพระองค์เสด็จไป, ภัยเหล่านั้นก็จักสงบ, เชิญเสด็จเถิดพระเจ้าข้า. ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไป." พระศาสดาทรงสดับคำของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทรงทราบว่า " ในเมืองไพศาลี เมื่อเราสวครัตนสูตร, อาชญาจักแผ่ไปตลอดแสนโกฏิจักรวาล, ในกาลจบพระสูตร การบรรลุธรรมจักมีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน, ภัยเหล่านั้นก็จักสงบไป" แล้วทรงรับถ้อยคำของชนเหล่านั้น.

พระศาสดาเสด็จเมืองไพศาลี

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับข่าวว่า " นัยว่า พระศาสดาทรงรับการ

เสด็จไปยังเมืองไพศาลี " แล้ว รับสั่งให้ทำการป่าวร้องในพระนครเข้าไป
เฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า " พระองค์ทรงรับการเสด็จไปเมืองไพศาลีหรือ
พระเจ้าข้า?" เมื่อพระศาสดาตรัสว่า " ขอถวายพระพร มหาบพิตร"
ทูลว่า " ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ทรงรอก่อน พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์
จัดแจงหนทางก่อน " แล้วรับสั่งให้ปราบพื้นที่ ๕ โยชน์ในระหว่างกรุง-
ราชคฤห์และแม่น้ำคงคา (ต่อกัน) ให้สม่าเสมอ ให้จัดแจงวิหารไว้ในที่
โยชน์หนึ่ง ๆ จึงกราบทูลกาลเป็นที่เสด็จไปแด่พระศาสดา.

ครั้งนั้น พระศาสดาเสด็จเดินทางกับภิกษุ ๕๐๐ รูป. พระราชา
รับสั่งให้โปรยดอกไม้ ๕ สี โดยส่วนสูงประมาณเพียงเข่า ในระหว่าง
โยชน์หนึ่ง ๆ แล้วให้ยกธงชัย ชงแผ่นผ้า และต้นกล้วยเป็นคัน ให้คัน
เสวตฉัตร ๒ คันซ้อนกันแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า คันเสวตฉัตรแก่ภิกษุ
รูปละคัน ๆ พร้อมทั้งบริวาร ทรงทำบูชาด้วยดอกไม้และของหอมเป็นคัน
ทรงอาราธนาพระศาสดาให้ประทับอยู่ในวิหารแห่งหนึ่ง ๆ ถวายมหาทาน
แล้ว ให้เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำคงคาโดย ๕ วัน ทรงประทับเรือในที่นั้น พลาง
ทรงส่งข่าวไปแก่ชาวเมืองไพศาลีว่า " ชาวเมืองไพศาลีจงจัดแจงหนทาง
ทำการรับรองพระศาสดาเถิด."

ชาวเมืองไพศาลีจัดการต้อนรับพระศาสดา

ชาวเมืองไพศาลีเหล่านั้น คิดว่า " เราทั้งหลายจักทำการบูชาวิภูณ
(๒ เท่า) แล้วปราบพื้นที่ประมาณ ๑ โยชน์ ในระหว่างเมืองไพศาลีและ
แม่น้ำคงคา (ต่อกัน) ให้สม่าเสมอ แล้วเตรียมเสวตฉัตรซ้อน ๆ กัน
ด้วยเสวตฉัตร เพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ๔ คัน เพื่อภิกษุรูปละ ๒ คัน
ทำการบูชาอยู่ ได้มายืนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาแล้ว.

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงขนานเรือ ๒ ลำ ให้ทำพลับพลา ให้ประดับด้วยพวงดอกไม้เป็นต้น ปลูกพุทธรักษาสำเร็จด้วยรัตนะทุกอย่างไว้. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนพุทธรักษานั้น. แม้ภิกษุทั้งหลายก็ขึ้นสู่เรือ นั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว. พระราชาเมื่อตามส่งเสด็จจึงไปสู่น้ำประมาณเพียงพระศอ กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาทราบใด, หม่อมฉันจักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคานี้นั้นและทราบนั้น" ส่งเรือไปแล้วก็เสด็จกลับ. พระศาสดาเสด็จไปในแม่น้ำคงคาสันทางไกลประมาณโยชน์หนึ่ง จึงถึงแดนของชาวเมืองไพศาลี.

เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ทรงต้อนรับพระศาสดา ดูน้ำประมาณเพียงพระศอ นำเรือเข้ายังฝั่งแล้ว เชิญเสด็จพระศาสดาให้ลงจากเรือ. พอเมื่อพระศาสดาเสด็จขึ้นจากเรือเหยียบฝั่งแม่น้ำเท่านั้น, มหาเมฆตั้งขึ้นยังฝนโบกขรพรรษให้ตกแล้ว. ในที่ทุก ๆ แห่ง น้ำประมาณเพียงเข่า เพียงขาเพียงสะเอวเป็นต้น ไหลบ่าพัดพาเอาซากศพทั้งปวง ให้เข้าไปในแม่น้ำคงคาแล้ว. ภูมิภาคได้สะอาดแล้ว. เจ้าลิจฉวีทั้งหลายทูลให้พระศาสดาประทับอยู่ที่โยชน์หนึ่ง ๆ ถวายมหาทานทำการบูชาให้เป็น ๒ เทา นำเสด็จไปสู่เมืองไพศาลี โดย ๓ วัน. ท้าวสักกเทวราชอันหมู่เทวดาแวดล้อมได้เสด็จมาแล้ว. อมนุษย์ทั้งหลายหนีไปโดยมาก เพราะเทวดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกันแล้ว.

น้ามนต์แห่งพระปริตรมีอำนาจมาก

พระศาสดา ประทับยืนที่ประตูพระนครในเวลาเย็น ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาแล้ว ตรัสว่า "อานนท เธอจงเรียนรัตนสูตรนี้แล้ว เทียวไปกับเจ้าลิจฉวี कुमारทั้งหลาย ทำพระปริตรในระหว่างกำแพง ๓ ชั้น

ในเมืองไพศาลี." พระเถระเรียนรัตนสูตรที่พระศาสดาประทานแล้ว เอา
บาตรสำเร็จด้วยศิลาของพระศาสดาคักน้ำ ยืนอยู่ประคองพระนครแล้ว.
ระลึกถึงพระพุทธรูปของพระตถาคตเหล่านั้นทั้งหมด จำเดิมแต่ตั้งความ
เพียรไว้ว่า " พระบารมี ๓๐ ถ้วน คือบารมี ๑๐ อุปปบารมี ๑๐ ปรมัตถ-
บารมี ๑๐ มหาบริจาต ๕ จริยา ๓ คือ โลภัตถจริยา ๑ ญัตตถจริยา ๑
พุทธานุจริยา ๑ การก้าวลงสู่พระครรภ์ในภพที่สุด การประสูติ การเสด็จ
ออกมหาภิเนษกรรม การทรงประพฤติกุศลความเพียร การชำนะมาร การ
แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณเหนือบัลลังก์ไม้โพธิ์ การยังพระธรรมจักร
ให้เป็นไป และพระโลกุตระธรรม ๔ " แล้วเข้าไปยังพระนคร เทียวทำ
พระปริตรในระหว่างกำแพงทั้ง ๓ ตลอด ๓ ขามแห่งราตรี. เมื่อคำสักล่าว
" ยงฺกิลฺลิจิ " เป็นต้น อันพระเถระนั้นกล่าวแล้วเท่านั้น, น้ำที่สาคลขึ้นไป
เบื่องบนตกลงบนกระหม่อมของอมนุษย์ทั้งหลาย.

จำเดิมแต่การกล่าวคาถาว่า " ยานีธ ภูตานิ " เป็นต้น, หยาดน้ำ
เป็นราวกะว่าเทริดเงินพุ่งขึ้นในอากาศ แล้วตกลง ณ เบื่องบนแห่งมนุษย์
ทั้งหลายผู้ป่วย. มนุษย์ทั้งหลายหายโรคในทันใดนั่นเอง แล้วลุกขึ้นเวดล้อม
พระเถระ. ก็จำเดิมแต่บทว่า " ยงฺกิลฺลิจิ " เป็นต้น อันพระเถระกล่าว
แล้ว อมนุษย์ทั้งหลายถูกเมื่อน้ำกระทบแล้ว ๆ ยังไม่หนีไปก่อน ที่อาศัย
กองหยากเยื่อและส่วนแห่งฝาเรือน เป็นต้น ก็หนีไปแล้วโดยประตุนั้น ๆ.
ประตูทั้งหลายไม่มีช่องว่างแล้ว. อมนุษย์เหล่านั้นเมื่อไม่ได้โอกาส ก็ทำลาย
กำแพงหนีไป. มหาชนประพรมท้องพระโรงในท่ามกลางพระนครด้วย
ของหอมทั้งปวง ผูกผ้าแพดานอันวิจิตรด้วยดาวทองเป็นต้นในเบื่องบน
ตกแต่งพุทธอาสน์ นำเสด็จพระศาสดามาแล้ว.

พระศาสดา ประทับนั่งบนอาสนะอันตกแต่งแล้ว. ทั้งภิกษุสงฆ์ ทั้ง
หมู่เจ้าลิจฉวีนั่งแวดล้อมพระศาสดาแล้ว. แม้ท้าวสักกเทวราชอันหมู่เทวดา
แวดล้อมแล้ว ได้ประทับยืนในโอกาสสมควร. ฝ่ายพระเถระเที่ยวไปสู่พระ-
นครทั้งสี่โดยลำดับแล้ว มาถึงมหาชนผู้หายโรค ถวายบังคมพระศาสดา
นั่งแล้ว พระศาสดาทรงตรวจดูบริษัธแล้ว ได้ทรงภายิตรัตนสูตรนั้น
นั่นเอง. ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล้ว.

พระศาสดา ทรงแสดงรัตนสูตรนั้นเหมือนกันตลอด ๗ วัน คือแม้
ในวันรุ่งขึ้น ก็ทรงแสดงอย่างนั้น ทรงทราบความที่ภัยทั้งปวงสงบแล้ว
ตรัสเตือนหมู่เจ้าลิจฉวีแล้ว เสด็จออกจากเมืองไพศาลี. เจ้าลิจฉวี
ทั้งหลายทรงทำสักการะทวิคูณ นำเสด็จพระศาสดาไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา
โดย ๓ วันอีก.

พวกพระยานาคทำการบูชาพระศาสดา

พระยานาคทั้งหลายผู้เกิดในแม่น้ำคงคา คิดว่ามนุษย์ทั้งหลายย่อมทำ
สักการะแด่พระตถาคต, เราทั้งหลายจะทำอะไรหนอ?" พระยานาคเหล่านั้น
นิรมิตเรือสำเร็จด้วยทองคำ เงิน และแก้วมณี จัดตั้งบัลลังก์สำเร็จด้วย
ทองคำ เงิน และแก้วมณี ทำน้ำให้คายด้วยดอกปทุม ๕ สี แล้วทูล
อ้อนวอนพระศาสดา เพื่อประโยชน์เสด็จขึ้นเรือของตน ๆ ว่า " ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงทำการอนุเคราะห์แม่แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย
เถิด." มนุษย์และนาคทั้งหลายย่อมทำการบูชาพระตถาคต.

เทวดาทั้งปวง ตั้งตั้งแต่เทวดาผู้สถิต ณ ภาควิถี ตลอดถึงพรหม-
โลกชั้นนอกนิมิตคิดว่า " พวกเราจะทำอะไรหนอ?" แล้วทำสักการะ.
บรรดามนุษย์และอมมนุษย์เหล่านั้น นาคทั้งหลายยกฉัตรซ้อน ๆ กันขึ้น

ประมาณโยชน์หนึ่ง. จัตรที่ซ้อน ๆ กัน อันมนุษย์และอมมนุษย์ทั้งหลาย
คือนาคภายใต้ มนุษย์ที่พื้นดิน ภูมิมัญญูกเทวดาที่ต้นไม้ กอไม้ และภูเขา
เป็นต้น อากาสัญญูกเทวดาในกลางหาว ต่างก็ยกขึ้นแล้ว ตั้งต้นแต่นาคภพ
ตลอดถึงพรหมโลก โดยรอบจักรวาล ด้วยประการฉะนี้. ในระหว่าง
จักรมีธงชัย, ในระหว่างธงชัยมีธงแผ่นผ้า, ในระหว่าง ๆ แห่งธงเหล่านั้น
ได้มีเครื่องสักการะมีพวงดอกไม้ จูณเครื่องอบ และกระแจะ เป็นต้น.
เทพบุตรทั้งหลายประดับประดาด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ถือเพศแห่งคน
เล่นมหรสพ ปาวร้องเที่ยวไปในอากาศ. ได้ยินว่า สมาคม ๑ แห่งเท่านั้น
คือ " สมาคมในเวลาแสดงยมกปาฏิหาริย์ ๑ สมาคมในเวลาเสด็จลงจาก
เทวโลก ๑ สมาคมในเวลาลงสู่คองคานิ ๑ " ได้เป็นสมาคมใหญ่.

พระเจ้าพิมพิสารให้เตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอีก

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ทรงตระเตรียมสักการะทิวาณ จากสักการะ
อันพวกเจ้าลิจฉวีทำ ได้ทรงยื่นแลดูการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่

ที่ฝั่งโน้น. พระศาสดาทอดพระเนตรการบริจาตใหญ่ ของพระราชา
ทั้งหลายใน ๒ ฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา และทรงทราบอริยาสัยของสัตว์ทั้งหลาย
มีนาคเป็นต้น แล้วทรงนิรมิตพระพุทธรูปพระองค์หนึ่ง ๆ มีภิกษุ
องค์ละ ๕๐๐ เป็นบริวารไว้ที่เรือลำหนึ่ง ๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นอันหมู่
นาคแวดล้อมแล้ว ได้ประทับนั่ง ณ ภายใต้แห่งเศวตฉัตรคันหนึ่ง ๆ และ
คันกัลปพฤกษ์และพวงระเบียบดอกไม้. ทรงนิรมิตพระพุทธรูปพระองค์
หนึ่ง ๆ พร้อมทั้งบริวารในโอกาสแห่งหนึ่ง ๆ แม้ในเทวดาทั้งหลายมี
เทวดาชั้นภูมิมัญญูกะเป็นต้น. เมื่อห้องจักรวาลทั้งสิ้นเกิดเป็นประหนึ่งว่า
มีมหรสพอันเดียวและมีการเล่นอันเดียว ด้วยประการฉะนี้แล้ว, พระศาสดา

เมื่อจะทรงทำการอนุเคราะห์แก่นาคทั้งหลาย ได้เสด็จขึ้นสู่เรือแก้วลำหนึ่ง.
แม้บรรดานาคทั้งหลายรูปหนึ่ง ๆ ก็ขึ้นสู่เรือลำหนึ่ง ๆ เหมือนกัน.

พระยานาคทั้งหลาย นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้
เข้าไปสู่สำนักภพ ฟังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดาตลอดคืนยังรุ่ง
ในวันที่ ๒ อังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยของควรเสวย
ด้วยของควรบริโภคนั้นเป็นทิพย์. พระศาสดาทรงทำอนุโมทนาแล้วออก
จากนาคภพ อันเทวดาในจักรวาลทั้งสี่บูชาอยู่ ทรงข้ามแม่น้ำคงคา
ด้วยเรือ ๕๐๐ ลำแล้ว.

พระราชาทรงต้อนรับ อัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จลงจากเรือ ทรงทำ
สักการะทิวาณ จากสักการะอันเจ้าโลกิวิทั้งหลายทำในเวลาเสด็จมา นำ
พระศาสดามาสู่กรุงราชคฤห์ โดย ๕ วัน โดยนัยก่อนนั้นแล.

พวกภิกษุชมพุทธานุภาพ

ในวันที่ ๒ พวกภิกษุกลับจากบิณฑบาตแล้ว ในเวลาเย็นนั่งประชุม
กันในโรงธรรม สนทนากันว่า "น่าชม! อานุภาพของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย. น่าประหลาดใจ! เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพากันเลื่อมใสใน
พระศาสดา; พระราชาทั้งหลายทรงทำพื้นที่ให้สมำเสมอในหนทาง ๘ โยชน์
ทั้งฝั่งนี้ฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำคงคา เกลี้ยทรายลงลาดดอกไม่มีสีต่าง ๆ โดย
ส่วนสูงประมาณเพียงเข่า ด้วยความเลื่อมใสอันเป็นไปแล้วในพระพุทธเจ้า,
น้ำในแม่น้ำคงคาก็ดำดาย ด้วยดอกปทุม ๕ สี ด้วยอานุภาพนาค, เทวดา
ทั้งหลายก็ยกฉัตรซ้อน ๆ กันขึ้นตลอดถึงอกนิรุฎภพ, ห่องจักรวาลทั้งสี่
เกิดเป็นเพียงดังว่ามีเครื่องประดับเป็นอันเดียว และมีมหรสพเป็นอันเดียว."

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรวะ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยถาเชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เครื่องบูชาและสักการะนี้ มิได้บังเกิดขึ้นแก่เราด้วยพุทธานุภาพ, มิได้เกิดขึ้นด้วยอานุภาพนาคนและเทวดาและพรหม, แต่ว่าเกิดด้วยอานุภาพแห่งการบริจาคมีประมาณน้อยในอดีต" อันภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอนแล้ว ใครจะประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า :-

เรื่องสุติมมานพ

ในอดีตกาล ในเมืองคักกสิลา ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อสังขะ. เขามีบุตร (คนหนึ่ง) เป็นมาณพชื่อสุติมะ มีอายุย่างเข้า ๑๖ ปี. ในวันหนึ่ง สุติมมานพนั้นเข้าไปหาบิดาแล้ว กล่าวว่า "พ่อ ผมปรารถนาจะเข้าไปสู่เมืองพาราณสีท่องมนต์." ลำดับนั้น บิดากล่าวกะเขาว่า "พ่อ ถ้ากระนั้น พราหมณ์ชื่อนั้นเป็นสหายของพ่อ เจ้าจงไปสู่สำนักของสหายนั้น แล้วเรียนเถิด." เขารับคำว่า "ดีละ " แล้วถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ เข้าไปหาพราหมณ์นั้นแล้ว บอกความที่ตนอันบิดาส่งมาแล้ว.

ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นรับเขาไว้ ด้วยคิดว่า "บุตรสหายของเรา" แล้วเริ่มบอกมนต์กะเขา ผู้มีความกระวนกระวายอันระงับแล้วโดยวันเจริญ^๑ สุติมมานพนั้น เรียนเร็วด้วย เรียนได้มากด้วย ทรงจำมนต์ที่เรียนแล้ว ๆ ไม่ให้เสื่อมไป รวากะว่าน้ำมันสีหะอันเขาเทไว้ในภาชนะทองคำ ต่อกาลไม่นานนัก ได้เรียนมนต์ทั้งหมดอันตนพึงเรียนจากปากของอาจารย์ ทำการสาธยายอยู่ ย่อมเห็นเบื้องต้นและท่ามกลางแห่งศิลปที่ตนเรียนแล้วทำ

๑. คินวันติ เป็นวันมงคล.

นั้น, (แต่) ไม่เห็นที่สุด. เขาเข้าไปหาอาจารย์แล้ว กล่าวว่า "ผมยอมเห็นเบื้องต้นและท่ามกลางแห่งศิลป์เท่านั้น, ย่อมไม่เห็นที่สุด," เมื่ออาจารย์กล่าวว่า "พ่อ แม้ฉันก็ไม่เห็น," จึงถามว่า "ข้าแต่อาจารย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครจะรู้ที่สุด." เมื่ออาจารย์กล่าวว่า "พ่อ ฤๅทั้งหลายเหล่านั้นยอมอยู่ในป่าอิสิปตนะ, ฤๅเหล่านั้นพึงรู้, เจ้าเข้าไปสู่สำนักของท่านแล้วจงถามเถิด," จึงเข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ถามว่า "ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายยอมรู้ที่สุดหรือ?"

ปัจเจก. เออ เราทั้งหลายยอมรู้

สุติมะ. ถ้ากระนั้น ขอท่านทั้งหลาย จงบอกแก่ข้าพเจ้า.

ปัจเจก. เราทั้งหลายยอมไม่บอกแก่คนไม่ใช่บรรพชิต, ถ้าท่านมีประสงค์ด้วยที่สุด, จงบวชเถิด.

สุติมาณพณัรับว่า "ดีละ" แล้วบวชในสำนักพระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น. ลำดับนั้น พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นกล่าวแก่ท่านว่า "เธอจงศึกษาข้อนี้ก่อน" แล้วบอกอภิสมาจาริกวัตร โดยนัยเป็นต้นว่า "ท่านพึงนั่งอย่างนี้, พึงห่มอย่างนี้." ท่านศึกษาอยู่ในอภิสมาจาริกวัตรนั้น เพราะความที่ตนมีอุปนิสัยสมบูรณ์ ต่อกาลไม่นานนักก็ตรัสรู้ปัจเจกสัมโพธิปรากฏในเมืองพาราณสีทั้งสิ้น เป็นราวกะว่าพระจันทร์เต็มดวงปรากฏอยู่ในท้องฟ้า ได้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ. ท่านได้ปริณิพพานต่อกาลไม่นานเลย เพราะความที่แห่งกรรมซึ่งอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุยืนอันตนทำแล้ว. ลำดับนั้น พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย และมหาชน (ช่วยกัน) ทำสรีริกของท่านแล้ว ถือนาฏคาถาประคิณฐานพระสถูปไว้ใกล้ประตูพระนคร.

ฝ่ายสังขพราหมณ์ คิดว่า "บุตรของเราไปนานแล้ว, เราจักรู้ความเป็นไปของเขา" ประรณานจะเห็นบุตรนั้น จึงออกจากเมืองดักกสิลา ถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ เห็นหมู่มหาชนประชุมกันแล้ว คิดว่า "ในชนเหล่านี้ แม้คนหนึ่งจักรู้ความเป็นไปแห่งบุตรของเราเป็นแน่." จึงเข้าไปหาแล้ว ถามว่า "มาณพชื้อสุสิมะมาในที่นี้, ท่านทั้งหลายทราบข่าวคราวของเขาบ้างหรือไม่?" มหาชนตอบว่า "เออ พราหมณ์ เรารู้, สุสิมามาพนันสาธยายไตรเพท ในสำนักของพราหมณ์ชื่อนั้น บวชแล้ว ทำให้แจ้งซึ่งปัจเจกโพธิปัญญา ปริณิพพานแล้ว, นี้สติของท่านอันเราทั้งหลายให้ตั้งเฉพาะแล้ว." สังขพราหมณ์นั้น ประหารพื้นดินด้วยมือ ร้องให้คร่ำครวญแล้ว ไปยังลานพระเจดีย์ ถอนหญ้าขึ้นแล้ว เอาผ้าห่มนำทรายมา เกลี่ยลงที่ลานพระเจดีย์ ประพรมด้วยน้ำในลักจัน ทำบูชาด้วยดอกไม้ป่า ยกธงแผ่นผ้าด้วยผ้าสาฎก ผูกฉัตรของตนในเบื้องบนแห่งพระสถูปแล้วก็หลีกไป.

อานิสงส์แห่งการบริจาคสุขพอประมาณ

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในกาลนั้นเราได้เป็นสังขพราหมณ์, เราได้ถอนหญ้าในลานพระเจดีย์ ของพระปัจเจกพุทธะชื้อสุสิมะ, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงทำหนทาง ๘ โยชน์ให้ปราศจากดอกและหนามทำให้สะอาด มีพื้นสม่ำเสมอ, เราได้เกลี่ยทรายลงในลานพระเจดีย์นั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงเกลี่ยทรายลงในหนทาง ๘ โยชน์แล้ว; เราทำการบูชาด้วยดอกไม้ป่าที่พระสถูปนั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงโปรยดอกไม้สีต่าง ๆ ลงในหนทาง ๘ โยชน์, น้ำในคงคาในที่ประมาณ

โยชน์หนึ่งจึงคายไปด้วยดอกปทุม ๕ สี, เราได้ประพรมพื้นที่ในลานพระเจดีย์นั้น ด้วยน้ำในลักจั่น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ฝนโบกขรพรรษจึงตกลงในเมืองไพศาลี, เราได้ยกธงแผ่นผ้าขึ้นและผูกฉัตรไว้บนพระเจดีย์นั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ห่องจักรวาลทั้งสิ้น จึงเป็นราวกะว่ามีมหรสพเป็นอันเดียวกัน ด้วยธงชัย ธงแผ่นผ้า และฉัตรซ้อน ๆ กันเป็นต้นตลอดถึงอภินิหาร, ภิภุทั้งหลาย เพราะเหตุดังนี้แลบุชาสักการะนั้นเกิดในแก่เรา ด้วยพุทธานุภาพก็หาไม่, เกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งนาคเทวดาและพรหมก็หาไม่, แต่ว่าเกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งการบริจาคมีประมาณน้อย ในอดีตกาล ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมจึงตรัสพระภาษานี้ว่า:-

๑. มตฺตาสฺยปฺริจจาคา ปสฺสเส เจ วิปุลํ สุขํ

จเช มตฺตาสฺยํ ชีโร สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขํ .

" ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูรณ์ เพราะสละสุขพอประมาณเสีย, ผู้มีปัญญา เมื่อเห็นสุขอันไพบูรณ์ ก็พึงสละสุขพอประมาณเสีย [จึงจะได้พบสุขอันไพบูรณ์]."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มตฺตาสฺยปฺริจจาคา ความว่า เพราะสละสุขเล็กน้อยพอประมาณ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "มตฺตาสฺย ."
สุขอันโอฬาร ได้แก่สุขคือพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สุขอันไพบูรณ์. ความว่า ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูรณ์นั้น.

ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า " ก็ชื่อว่าสุขพอประมาณ ย่อมเกิด

ขึ้นแก่บุคคลผู้ให้จัดแจงถาดโภชนะถาดหนึ่ง แล้วบริโภคอยู่, ส่วนชื่อว่า
นิพพานสุข อันไพบูลย์ คืออันโอฬาร ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้สละสุขพอ
ประมาณนั้นเสียแล้ว ทำอุโบสถอยู่บ้าง; ให้ทานอยู่บ้าง; เพราะเหตุนั้น
ถ้าบุคคลเห็นสุขอันไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณนั้นเสีย อย่างนั้น,
เมื่อเช่นนั้นบังเกิดเมื่อเห็นสุขอันไพบูลย์นั้นโดยชอบ ก็พึงสละสุขพอประ-
มาณนั้นเสีย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ จบ.

๒. เรื่องกุมาริกินไขไก่ [๒๑๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกากินไขไก่คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ปรทุกฺขุปฺธานน" เป็นต้น.

แม่ไก่ผูกอาฆาตในนางกุมาริกา

ได้ยินว่า บ้านหนึ่งชื่อปณทุระ อยู่ไม่ไกลเมืองสาวัตถี, ในบ้านนั้น มีชาวประมงอยู่คนหนึ่ง. เขาเมื่อไปยังเมืองสาวัตถี เห็นไข่เต่าริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีแล้ว ถือเอาไข่เต่าเหล่านั้นไปสู่เมืองสาวัตถีให้ต้มในเรือนหลังหนึ่งแล้วเคี้ยวกิน ได้ให้ไข่ฟองหนึ่งแก่กุมาริกาในเรือนนั้น. นางเคี้ยวกินไข่เต่านั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่ปรารถนาซึ่งของควรเคี้ยวอย่างอื่น. ครั้งนั้นมารดาของนาง ถือเอาไข่ฟองหนึ่งจากที่แม่ไก่ไข่แล้ว ได้ให้ (แก่นาง). นางเคี้ยวกินไข่ฟองนั้นแล้ว อันความอยากในรสผูกแล้ว จำเดิมแต่นั้น ก็ถือเอาไข่ไก่มาเคี้ยวกินเองทีเดียว. ในเวลาตกฟอง แม่ไก่เห็นกุมาริกานั้นถือเอาไข่ของตนเคี้ยวกินอยู่ ถูกกุมาริกานั้นเบียดเบียนแล้วผูกอาฆาต ตั้งความปรารถนาว่า "บัดนี้เราเคลื่อนจากอัฐภาพนี้แล้ว พึงเกิดเป็นยักษ์ณี เป็นผู้สามารถจะเคี้ยวกินทารกของเจ้า" ทำกาละแล้วบังเกิดเป็นนางแมวในเรือนนั้นนั่นเอง.

การจองเวรกันให้เกิดทุกข์

แม้นางกุมาริกานอกนี้ ทำกาละแล้ว บังเกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน. แม่ไก่ตกฟองทั้งหลายแล้ว. นางแมวมาเคี้ยวกินฟองไข่เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ ก็เคี้ยวกินแล้วเหมือนกัน. แม่ไก่

ทำความเข้าใจกันว่า " เจ้าเลี้ยวกินฟองไข่ทั้งหลายของเราตลอด ๓ คราว
บัดนี้ ยังปรารถนาจะเลี้ยวกินเรา, เราเคลื่อนจากอัทธานี้แล้ว ฟังได้
เพื่อเลี้ยวกินเจ้าพร้อมทั้งลูก " เคลื่อนจากอัทธานั้นแล้ว บังเกิดเป็น
นางเสือเหลือง.

ฝ่ายนางแมวออกนี้ ทำกาละแล้วบังเกิดเป็นนางเนื้อ. ในเวลานาง
เนื้อนั้นคลอดแล้ว นางเสือเหลืองก็มาเลี้ยวกินนางเนื้อนั้นพร้อมด้วยลูก
ทั้งหลาย. สองสัตว์นั้นเลี้ยวกินอยู่อย่างนี้ ยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน
ใน ๕๐๐ อัททา ในที่สุดนางหนึ่งเกิดเป็นยักษ์นิมิ, นางหนึ่งเกิดเป็น
กฤติดาในเมืองสาวัตถี.

เบื้องหน้าแต่นี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในพระคาถาว่า
"น หิ เวเรน เวรานิ " เป็นอาทิ นั้นแล.

แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า " ก็เวรย่อมระงับด้วยความไม่มี
เวร, ย่อมไม่ระงับด้วยเวร," ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ชน
แม้ทั้งสองจึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. **ปรทุกขุปธานน โย อตุตโน สุขมิจุติ**
 เวรลฺล สกฺกํ สญฺโ **เวรา โส น ปริมุจฺจติ.**
 " ผู้ใด ย่อมปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะก่อทุกข์
 ในผู้อื่น, ผู้นั้น เป็นผู้ระคนด้วยเครื่องระคนคือเวร
 ย่อมไม่พ้นจากเวรได้."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปรทุกขุปธานน** ความว่า เพราะก่อ
ทุกข์ในผู้อื่น, อธิบายว่า เพราะยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น.

บาทพระคาถาว่า เวรธ สกฺคธฺ สญฺโธ ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้
ระคนแล้วด้วยเครื่องระคนคือเวร อันตนทำให้แก่กันและกัน ด้วยสามารถ
แห่งการค้าและการค้าตอบ การประหารและการประหารตอบ เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า เวรธ โส น ปริมุจฺจติ ความว่า ย่อมถึงทุกข์
อย่างเดียว ตลอดกาลเป็นนิตย์ ด้วยสามารถแห่งเวร.

ในกาลจบเทศนา นางยักษิณีตั้งอยู่ในสภาวะทั้งหลาย สมทานศีล ๕
พ้นแล้วจากเวร, ฝ่ายกุลธิดานอกนี้ตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว, เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องกุมาริกาгинไข่ไข่ จบ.

๓. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ [๒๑๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยนครภัททิยะ ประทับอยู่ในชาดียววัน
ทรงปรารภภิกษุชาวนครภัททิยะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ยํ หิ กิจจํ "
เป็นต้น.

ภิกษุละเลยสมณกิจ

ดังได้สดับมา ภิกษุชาวนครภัททิยะเหล่านั้น ได้เป็นผู้ชวนชวายน
ในการประดับเจียงเท้า.

สมจริงตามที่พระอุบาลีเถระกล่าวไว้ว่า " ก็โดยสมัยนั้นแล พวก
ภิกษุนครภัททิยะ ตามประกอบความเพียรในการประดับเจียงเท้าชนิด
ต่าง ๆ กันอยู่: ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ซึ่งเจียงเท้าหญาธรรมดา
ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ซึ่งเจียงเท้าหญาปล้อง เจียงเท้าหญามงกระต่าย
เจียงเท้าตันแป้ง เจียงเท้าผ้ากัมพล, ย่อมละทิ้งอุทเทส (ศึกษาเล่าเรียน
ธรรมวินัย) ปฏิปจฺฉา (การไต่ถาม) อธิศีล (อินทริยสังวร) อธิจิต
(สมถภาวนา) อธิปัญญา (วิปัสสนาภาวนา). ภิกษุทั้งหลาย ดำหนิโทษ
ความที่ทำเช่นนั้นของภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลแด่พระศาสดา.

พระศาสดาทรงดำหนิโทษแล้วเทศนา

พระศาสดา ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายมาด้วยกิจอย่างอื่นแล้ว ชวนชวายนในกิจอย่างอื่นแล " ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๓. ยณฺหิ กิจจํ ตปวิทุรํ อกิจจํ ปน กยิริติ°

อุณฺหณํ ปมตฺตานํ เตถฺ วัฏฺฏนฺติ อาสว.

เยสฺสจ สุสมารทฺธา นิจุจฺญํ กายคตา สติ

อภิจฺจนฺเต น เสวนฺติ กิจฺเจ สาตจฺจการิโน

สตานํ สมฺปชานานํ อตุถํ คจฺจนฺติ อาสวา.

" ก็ ภิกษุละทิ้งสิ่งที่ควรทำ, แต่ทำสิ่งที่ไม่ควร
ทำ; อาสวะทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้มี
มานะประดุจไม้ไผ่อันยกขึ้นแล้ว ประมาทแล้ว; ส่วน
สติอันไปในกาย อันภิกษุเหล่าใด บรรลด้วยดีเป็น
นิตย, ภิกษุเหล่านั้นมีปกติทำเนื่อง ๆ ในกิจที่ควรทำ
ย่อมไม่แสพสิ่งที่ไม่ควรทำ; อาสวะทั้งหลายของภิกษุ
เหล่านั้น ผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ย่อมถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า ยํ हि กิจฺจํ ความว่า ก็กรรม
มีอาทิอย่างนี้คือ การคุ้มครองศีลชั้นธัมมทานีได้ การอยู่ป่าเป็น
วัตร การรักษารูปร่าง ความเป็นผู้ยินดีในภาวนา ชื่อว่าเป็นกิจอันควรทำ
ของภิกษุ จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว. แต่ภิกษุเหล่านี้ละเลย ถือทอดทิ้งกิจ
ที่ควรทำของตนเสีย.

บทว่า อภิจฺญํ เป็นต้น ความว่า ก็การประคับร้อม การประคับ
รองเท้า การประคับเขียงเท้า บาตร โอ ฆมกรก ประคคเหว อังสะ ชื่อว่า
เป็นกิจไม่ควรทำของภิกษุ. อธิบายว่า ภิกษุเหล่าใดทำสิ่งนั้น, อาสวะ

๑. อาสวะมี ๔ คือ กามาสวะ อาสวะคือกาม ๑ ภวาสวะ อาสวะคือภพ ๑ ทิฏฐาสวะ อาสวะ
คือความเห็นผิด ๑ อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ๑.

ทั้ง ๔ ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้ชื่อว่า มีมานะประจุไม้้ออันยกขึ้น
แล้ว เพราะการยกมานะเพียงดั่งไม้้อที่เียวไป ชื่อว่าประมาทแล้ว เพราะ
ปล่อยสติ.

บทว่า สุตมารถุชา ได้แก่ ประคองไว้ดีแล้ว.

สองบทว่า กายคตา สติ ได้แก่ ภวานอันเป็นเครื่องตามเห็นกาย.

บทว่า อกิจจ ความว่า ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่เสพ คือไม่ทำสิ่งที่
ไม่ควรทำนั้น มีการประดับรมเป็นต้น.

บทว่า กิจเจ ความว่า ในสิ่งอันตนพึงทำ คือในกรณียะ มีการ
คุ้มครองศีลชั้นธัมมทานะประมาณมิได้เป็นต้น จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว.

บทว่า สาทจจการิโน ได้แก่ มีปกติทำเนืองๆ คือทำไม่หยุด,
อธิบายว่า อาสวะแม้ทั้ง ๔ ของภิกษุเหล่านั้น ผู้ชื่อว่า มีสติ เพราะไม่อยู่
ปราศจากสติ ผู้ชื่อว่า มีสัมปชัญญะ เพราะสัมปชัญญะ ๔ อย่าง คือ
' สาทถกสัมปชัญญะ สัมปายสัมปชัญญะ โคจรสัมปชัญญะ อสัมโมห-
สัมปชัญญะ ' ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือถึงความสิ้นไป ได้แก่ ไม่มี.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว. เทศนาได้มี
ประโยชน์แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ จบ.

๔. เรื่องพระลघณภูกัททิยเถระ [๒๑๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลघณภูกัททิยเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " มาตริ ปิตริ หนตุวา " เป็นต้น.

อาคันตุกิกษุเข้าเฝ้าพระศาสดา

ความพิสดารว่า วันหนึ่งภิกษุอาคันตุกะหลายรูปด้วยกัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ผู้ประทับนั่ง ณ ที่ประทับกลางวัน ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. ขณะนั้นพระลघณภูกัททิยเถระเดินผ่านไปในที่ไม่วุ่นวายแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระศาสดาทรงทราบวารจิต (คือความคิด) ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นหรือ ? ภิกษุนี้เข้ามามารดาบิดาแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไปอยู่ " เมื่อภิกษุเหล่านั้นมองดูหน้ากันและกันแล้ว แล่นไปสู่ความสงสัยว่า " พระศาสดา ตรัสอะไรหนอแล ? " จึงกราบทูลว่า " พระองค์ตรัสคำนั้นชื่ออะไร ? " เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๔. มาตริ ปิตริ หนตุวา ราชาโน เทว จ ขตุติเย

รฏฺฐํ ฐานุจฺริ หนตุวา อนินฺโฆ ยาทิ พฺราหฺมणे.

" บุคคลเข้ามามารดาบิดา มาพระราชผู้เป็นกษัตริย์

ทั้งสอง และมาแว่นแคว้นพร้อมด้วยเจ้าพนักงาน

เก็บส่วยแล้ว เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่."

แก้รรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สาธุจรี** ได้แก่ ผู้เป็นไปกับด้วยผู้จัดการ
ช่วยให้สำเร็จ คือเจ้าพนักงานเก็บส่วย.

ก็ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยว่า ตัณหา ชื่อว่ามารดา
เพราะให้สัตว์ทั้งหลายเกิดในภพ ๓ เพราะบาลีว่า "ตัณหายังบุรุษให้เกิด."

อัสมิมานะ^๑ ชื่อว่าบิดา เพราะอัสมิมานะอาศัยบิดาเกิดขึ้นว่า "เรา
เป็นราชโอรสของพระราชาชื่อโน้น หรือเป็นบุตรของมหาอำมาตย์ของ
พระราชาชื่อโน้น" เป็นต้น.

ทิฏฐิทุกชนิด ย่อมอิงสัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิทั้งสอง เหมือน
ชาวโลกอาศัยพระราชาฉะนั้น, เพราะฉะนั้น สัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ
จึงชื่อว่าพระราชาผู้กษัตริย์สองพระองค์.

อายตนะ ๑๒^๒ ชื่อว่าแว่นแคว้น เพราะคล้ายคลึงกับแว่นแคว้น
โดยอรรถว่ากว้างขวาง. ความกำหนดด้วยอำนาจความยินดี ซึ่งอาศัย
อายตนะนั้น จุจนบุรุษเก็บส่วย จัดการช่วยให้สำเร็จ ชื่อว่าเจ้าพนักงาน
เก็บส่วย.

บทว่า **อนิโฆ** ได้แก่ ไม่มีทุกข์. บทว่า **พราหมโณ** ได้แก่
ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว.

ในพระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ "ผู้ชื่อว่าผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะ
กิเลสเหล่านั้นมีตัณหาเป็นต้น อันตนกำจัดได้ ด้วยคาบถืออรรหัตมรรค-
ญาณ จึงเป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไปอยู่."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

๑. การถือว่าเป็นเรา. ๒. อายตนะภายใน ๖ มีจักขุ เป็นต้น. ภายนอก ๖ มีรูป เป็นต้น.

(พระคาถาที่ ๒)

แม้ในพระคาถาที่ ๒ เรื่องก็เหมือนกับเรื่องก่อนนั่นเอง.

แม้ในกาลนั้น พระศาสดาทรงปรารภพระลกุณฏกภัททิยเถระเหมือนกัน เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

มาตร ปิตร หนตุวา ราชาน เทว จ โสตุลเย

เวยฺยคุมฺพลุจम् หนตุวา อนินฺโฆ ยาคิ พุราหุมนฺ.

" บุคคลฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระราชาผู้เป็นพราหมณ์

ทั้งสองได้แล้ว และฆ่าหมวด ๕ แห่งนิวรรณ์มีวิจิจฉนา-

นิวรรณ์ เช่นกับหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปเป็นที่ ๕

แล้ว เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบอกว่า เทว จ โสตุลเย คือ ผู้เป็นพราหมณ์ทั้งสองด้วย.

ก็ในพระคาถานี้ พระศาสดาตรัสสัตสตทิกฺขุและอุจเจตทิกฺขุให้เป็นพระราชาผู้เป็นพราหมณ์ทั้งสอง เพราะพระองค์เป็นใหญ่ในพระธรรม และเพราะพระองค์เป็นผู้ฉลาดในวิธีเทศนา.

บัณฑิตพึงทราบวิเคราะห์ ในบท เวยฺยคุมฺพลุจम् นี้ ว่าหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไป มีภัยรอบด้าน เดินไปลำบาก ชื่อว่าทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้ว. แม้วิจิจฉนานิวรรณ์ ชื่อว่าเป็นคฤหาสน์ที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้ว เพราะความที่วิจิจฉนานิวรรณ์นั้น คล้ายกับหนทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปแล้วนั้น, วิจิจฉนานิวรรณ์เช่นกับหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้วนั้น เป็นที่ ๕ แห่งหมวด ๕ แห่งนิวรรณ์นั้น เพราะฉะนั้น หมวด ๕ แห่งนิวรรณ์ จึงชื่อว่ามิวิจิจฉนานิวรรณ์ เช่นกับหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้วเป็นที่ ๕.

ในพระคาถาที่ ๒ นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า " ก็บุคคลมาหมวด ๕ แห่ง
นิวรรณ์มีวิจิजनนิวรรณ์เช่นกับทททางที่เสื่อโครงเที่ยวไปแล้วเป็นที่ ๕ นี้
ไม่ให้มีส่วนเหลือ ด้วยดาบถืออหัตมรรคญาณ เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์
เที่ยวไปอยู่."

บทที่เหลือ เป็นเช่นกับบทที่มีในก่อนนั้นแล ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ จบ.

๕. เรื่องนายทาสากฎีกะ [๒๑๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุตรของ
นายทาสากฎีกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " **สุปฺปพฺพุตฺถิ** " เป็นต้น.

เด็กสองคนเล่นขลุบ

ความพิสดารว่า เด็กในพระนครราชคฤห์สองคน คือ " บุตรของ
บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิคนหนึ่ง บุตรของบุคคลผู้เป็นมิชฌาทิฐิคนหนึ่ง"
เล่นขลุบอยู่ด้วยกันเนื่องๆ. ในเด็กสองคนนั้น บุตรของบุคคลผู้เป็น
สัมมาทิฐิ เมื่อจะทอดขลุบ. ระลึกลึงพุทธานุสสติแล้วกล่าวว่า " **นโม
พุทฺธสฺส** " แล้วจึงทอดขลุบ. เด็กนอกนี้ระลึกละเฉพาะพระคุณทั้งหลาย
ของพวกเดียรัจฉานแล้ว กล่าวว่า " **นโม อรหันฺตานิ** " แล้วจึงทอด.
ในเด็กสองคนนั้น บุตรของบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ ย่อมชนะ, เด็กคน
นอกนี้ ย่อมแพ้. บุตรของบุคคลผู้เป็นมิชฌาทิฐินั้น เห็นกิริยาของบุตร
ผู้เป็นสัมมาทิฐินั้นแล้ว คิดว่า " เพื่อนคนนี้ ระลึกละอย่างนั้น กล่าว
แล้วอย่างนั้น ทอดขลุบไปจึงชนะเรา, แม้เราก็จักทำอย่างนั้น (บ้าง)"
ได้ทำการตั้งสมในพุทธานุสสติแล้ว.

เด็กผู้เป็นสัมมาทิฐิไปป่ากับบิดา

ภายหลังวันหนึ่ง บิดาของเด็กผู้เป็นสัมมาทิฐินั้น เทียมเกวียน
แล้วไปเพื่อต้องการไม้ ได้พาเด็กเมื่อนั้นไปแล้ว บรรทุกเกวียนให้เต็ม
แล้วด้วยไม้ในดง จับมาอยู่ (ถึง) ภายนอกเมือง ปล่อยโคไปในที่อันมี
ความสำราญด้วยน้ำ ในที่ไถลป่าช้า แล้วได้กระทำการจัดแจงกัศ.

ลำดับนั้น โคของเขาเข้าไปสู่เมืองกับหมูโคที่เข้าไปสู่เมืองในเวลาเย็น. ฝ่ายนายสากฏิกะเที่ยวติดตามโคอยู่ เข้าไปสู่เมืองแล้วในเวลาเย็น พบโคแล้วจึงออกไปอยู่ ไม่ทันถึงประตู ก็เมื่อเขายังไม่ทันถึงนั้นแหละ, ประตูปิดเสียแล้ว. ขณะนั้น บุตรของเขาผู้เดียวเท่านั้น นอนแล้วใน ภายใต้แห่งเกวียนในส่วนแห่งราตรีกำลังสู่ความหลับแล้ว.

เจริญพุทธานุสสติป้องกันอมนุษย์ได้

ก็กรุงราชคฤห์ แม้ตามปกติก็มากไปด้วยอมนุษย์. อนึ่ง เด็กนี้ ก็นอนแล้วในที่ใกล้แห่งป่าช้า. พวกอมนุษย์ในที่ใกล้แห่งป่าช้านั้นเห็น เขาแล้ว. อมนุษย์คนหนึ่ง ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นเลี่ยนหนามต่อพระ-ศาสนา, อมนุษย์คนหนึ่ง เป็นสัมมาทิฎฐิ.

ในอมนุษย์ทั้งสองนั้น อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิกล่าวว่า "เด็กคนนี้เป็นภิกษุหารของพวกเรา, พวกเราจึงเคี้ยวกินเด็กคนนี่." อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฎฐิอีกนี้ ห้ามอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐินั้น ด้วยคำว่า "อย่าเลย, ท่านอย่าชอบใจเลย." อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐินั้น แม้อู่ออมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฎฐินั้นห้ามอยู่ ก็ไม่เอื้อเฟื้อถ้อยคำของเขา จับทำเด็กคร่ำมาแล้ว.

ในขณะนั้น เด็กนั้นกล่าวว่า "นโม พุทธสฺส" เพราะความที่ตนเป็นผู้ตั้งสมในพุทธานุสสติ. อมนุษย์กลัวภัยใหญ่ จึงได้ถอยไปยืนอยู่แล้ว.

อมนุษย์รักษาและบำรุงเด็กผู้นอนในป่าคนเดียว

ลำดับนั้น อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฎฐิอีกนี้ กล่าวกะอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐินั้นว่า. "พวกเราทำสิ่งอันไม่ควรทำเสียแล้ว, พวกเราจึงทำทัณฑกรรมเพื่อเด็กนั้นเสียเถิด" ดังนี้แล้ว ได้ยืนรักษาเด็กนั้น. อมนุษย์

ผู้เป็นมิฉนาคก็เข้าไปสู่พระนคร ยังคาดโทษนะของพระราชาให้เต็มแล้ว
นำโทษนะมา.

ต่อมา อมมายุแม่ทั้งสองเป็นประจักษ์ว่ามารดาและบิดาของเด็กนั้น
ปลุกเด็กนั้นให้ลุกขึ้นแล้ว ให้บริโกทโทษนะนั้น ประกาศความเป็นไป
นั้นแล้ว จารึกอักษรที่คาดโทษนะ ด้วยอนุภาพของยักษ์ ด้วยอธิษฐานว่า
" พระราชาท่านนั้น จงเห็นอักษรเหล่านี้, คนอื่นจงอย่าเห็น" ดังนี้แล้ว
จึงไป.

ในวันรุ่งขึ้น พวกราชบุรุษทำความโกลาหลยู่ ว่า " พวกโจร
ลักเอาภักษะคือภาชนะไปจากราชตระกูลแล้ว" จึงปิดประตูทั้งหลายแล้ว
ค้นดู เมื่อไม่เห็นในพระนคร จึงออกจากพระนคร ตรวจดูข้างโน้นและ
ข้างนี้ จึงเห็นคาดอันเป็นวิการแห่งทองคำบนเกวียนที่บรรทุกพิน จึงจับ
เด็กนั้น ด้วยความสำคัญว่า " เด็กนี้เป็นโจร" ดังนี้แล้ว แสดง
แด่พระราชา.

เด็กถูกไต่สวน

พระราชาทอดพระเนตรเห็นอักษรทั้งหลายแล้ว ตรัสถามว่า " นี่
อะไรกัน? พ่อ." เด็กนั้นกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ
ข้าพระองค์ไม่ทราบ, มารดาบิดาของข้าพระองค์มาให้บริโกทในราตรี
แล้วได้ขึ้นรักษาอยู่, ข้าพระองค์คิดว่า ' มารดาบิดารักษาเราอยู่' จึงไม่มี
ความกลัวเลย เข้าถึงความหลับแล้ว, ข้าพระองค์ทราบเพียงเท่านี้."

ลำดับนั้น แม้มารดาและบิดาของเด็กนั้น ก็ได้ไปสู่ที่นั่นแล้ว.

พระราชาทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว ทรงพาชนทั้งสามนั้นไปสู่
สำนักพระศาสดา กราบทูลความเป็นไปทั้งปวงแล้ว ทูลถามว่า " ข้าแต่

พระองค์ผู้เจริญ พุทธานุสสติเท่านั้น ย่อมเป็นคุณชาติเครื่องรักษาหรือ
หนอแล? หรือว่าอนุสสติอื่น แม้มีธัมมานุสสติเป็นต้น ก็เป็นคุณชาติ
เครื่องรักษา."

พระสาสดาทรงแสดงฐานะ ๖

ลำดับนั้น พระสาสดาตรัสแก่พระราชานั้นว่า "มหาบพิตร พุทธา-
นุสสติอย่างเดียวเท่านั้น เป็นคุณชาติเครื่องรักษาที่หามิได้, ก็จิตอันชน
เหล่าใดอบรมดีแล้วโดยฐานะ ๖. กิจด้วยอันรักษาและป้องกันอย่างอื่น
หรือด้วยมนต์และโอสถ ย่อมไม่มีแก่ชนเหล่านั้น ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรง
แสดงฐานะ ๖ ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๕. สุปปพุทธํ ปพฺพชฺฌนุติ	ทา โคตมสาวกา
เยสํ ทิवा จ รตุโต จ	นิจุจํ พุทฺธคตา สติ.
ปฺปพุทธํ พุชฺฌนุติ	สทา โคตมสาวกา
สํ ทิवा จ รตุโต จ	นิจุจํ ฆมฺมคตา สติ.
ปฺปพุทธํ ปพฺพชฺฌนุติ	สทา โคตมสาวกา
สํ ทิवा จ รตุโต จ	นิจุจํ สงฺฆคตา สติ.
ปฺปพุทธํ ปพฺพชฺฌนุติ	สทา โคตมสาวกา
สํ ทิवा จ รตุโต จ	นิจุจํ กายคตา สติ.
ปฺปพุทธํ ปพฺพชฺฌนุติ	สทา โคตมสาวกา
สํ ทิवा จ รตุโต จ	อหีสาย รโต มโน.
ปฺปพุทธํ ปพฺพชฺฌนุติ	สทา โคตมสาวกา
สํ ทิवा จ รตุโต จ	ภาวนาย รโต นโน.

"สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระพุทธเจ้า
เป็นนิത്യ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้น
เป็นสาวกของพระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ.

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระธรรมเป็นนิത്യ
ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้น เป็นสาวกของ
พระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ.

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระสงฆ์เป็นนิത്യ
ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้น เป็นสาวกของ
พระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ.

สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในกายเป็นนิത്യ ทั้ง
กลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้นเป็นสาวกของพระ-
โคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ.

ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในอันไม่เบียดเบียน
ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้น เป็นสาวกของ
พระโคตม ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ.

ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในภavana ทั้งกลาง
วันทั้งกลางคืน, ชนเหล่านั้นเป็นสาวกของพระโคตม
ตื่นอยู่ด้วยดีในกาลทุกเมื่อ."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคถาว่า สุปปพุทธํ ปพฺพชฺชณฺติ
ความว่า ชนเหล่านั้นยิตฺสตฺถิอันไปแล้วในพระพุทธเจ้า หลับอยู่นั้นเทียว
เมื่อตื่น เชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดี.

บาทพระเถระว่า สทา โคตมสาวกา ความว่า ชื่อว่าเป็นสาวก
ของพระโคตม เพราะความที่ตนเป็นผู้เกิดแล้วในที่สุดแห่งการพึงแห่ง
พระพุทธรเจ้าผู้โคตมโคตร (และ) เพราะความเป็นที่อันพึงอนุสาสนีของ
พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นนั่นแล.

สองบทว่า พุทธคตา สติ ความว่า สติของชนเหล่าใดปรารภ
พระพุทธรคุณทั้งหลายอันต่างด้วยคุณมีว่า "อิติปิ โส ภควา" เป็นต้น
เกิดขึ้นอยู่ มีอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์, ชนเหล่านั้น ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดีแม้
ในกาลทุกเมื่อ. ก็ชนเหล่านั้น เมื่อไม่อาจ (เพื่อจะกระทำ) อย่างนั้นได้
ทำซึ่งพุทธานุสสติไว้ในใจ ในวันหนึ่ง ๓ เวลา ๒ เวลา (หรือ) แม้เวลา
เดียว ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดีเหมือนกัน.

สองบทว่า ฐมมคตา สติ ความว่า สติที่ปรารภพระธรรมคุณ
ทั้งหลาย อันต่างด้วยคุณมีว่า "สุวากุขาโต ภควตา ฐมโม" เป็นต้น
อันเกิดขึ้นอยู่.

สองบทว่า สงฺฆคตา สติ ความว่า สติที่ปรารภพระสังฆคุณทั้งหลาย
อันต่างด้วยคุณมีว่า "สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ" เป็นต้น
อันเกิดขึ้นอยู่.

สองบทว่า กายคตา สติความว่า สติอันเกิดขึ้นอยู่ ด้วยสามารถ
แห่งอาการ ๓๒ ด้วยสามารถแห่งการอยู่ในป่าช้า ๕ ด้วยสามารถแห่ง
รูปฌานมีนิลกสินอันเป็นไปในภายใน เป็นต้น.

สองบทว่า อหีสาย รโต ความว่า ยินดีแล้วในกรุณาภาวนา
(การเจริญกรุณา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ภิกษุณั้นมี
ใจสรวกด้วยกรุณา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่."

บพว่า ภวานาย ได้แก่ เมตตาทานา, จริ่งอยู่ ภวานาที่เหลื่อ
แม้ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาในบพว่า " ภวานาย "
นี้ เพราะความที่กรุณาภวานาพระองค์ด้รัสไว้แล้วในหนหลังแม้โดยแท้,
ถึงดั่งนั้น เมตตาทานาเท่านั้น พระองค์ทรงประสงค์เอาในบพว่า
" ภวานาย " นี้, คำที่เหลื่อ ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วใน
คาถาดั้นนั้นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ทารกนั้นดำรงอยู่ในโศคาปีตติผล พร้อมด้วย
มารดาและบิดาแล้ว. กรันภายหลัง ชนแม้ทั้งหมดบวชแล้วบรรลุพระ-
อรหัต. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดั่งนี้แล.

เรื่องนายทารุสาภิกขุ จบ.

๖. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร [๒๑๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยกรุงไพศาลี ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีรูปใดรูปหนึ่ง ที่พระธรรมสังคากาจารย์ กล่าวหาเอาไว้ว่า "ภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีรูปใดรูปหนึ่ง อยู่ในราวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ใกล้เมืองไพศาลี. ก็โดยสมัยนั้นแล ในกรุงไพศาลีมีการเล่นมหรสพตลอดคืนยังรุ่ง. ครั้งนั้นแล ภิกษุนั้นได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรีที่เขาตีแล้วและประโคมแล้ว คร่ำครวญอยู่ กล่าวคำนี้นั้นเวลานั้นว่า:-

"พวกเราผู้เดียว ย่อมอยู่ในป่า เหมือนไม้ที่เขา
ทิ้งไว้แล้วในป่า, ในราตรีเช่นนี้ บัดนี้ ใครเล่า?
ที่เลวกว่าพวกเรา."

ครั้นพระธรรมเทศนานี้ว่า "ทูปปพพขัม ทูรภิรม" เป็นต้น.

เสียงกึกก้องเป็นปรปักษ์ต่อสมณเพศ

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเป็นราชโอรสในแคว้นวัชชี สละราชสมบัติที่ถึงแล้วตามวาระ บวชแล้ว ในกรุงไพศาลี, เมื่อทั่วทั้งพระนครอันเขาประดับแล้วด้วยเครื่องประดับทั้งหลาย มีธงชัยและธงแผ่นผ้าเป็นต้น กระทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกันกับชั้นจาตุมหาราช, เมื่อวาระเป็นที่เล่นมหรสพตลอดคืนยังรุ่ง ในวันเพ็ญเป็นที่บานแห่งดอกโกมุทเป็นไปอยู่, ได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรี มีกลองเป็นต้นที่เขาตีแล้ว และเสียงดนตรีมีพิณเป็นต้น ที่เขาประโคมแล้ว, เมื่อพระราชาเจ็ดพันเจ็ดร้อยเจ็ดพระองค์,

๑. ส . ส. ๑๕/ ข้อ ๓๘๓ วัชชีปุตตสูตร.

และข้าราชการบริพารทั้งหลาย มีอุปราชและเสนาบดีเป็นต้นของพระราชพาหนะนั้น ก็มีจำนวนเท่ากันเหมือนกัน ซึ่งมีอยู่ในกรุงไพศาลี ประดับประดาแล้ว ก้าวลงสู่ถนนเพื่อต้องการจะเล่นนักษัตร, จงกรรม (เดินกลับไปกลับมา) อยู่ที่จงกรรมใหญ่ ประมาณ ๖๐ ศอก เห็นพระจันทร์เต็มดวงเด่นอยู่ในกลางท้องฟ้า ยืนฟังแผ่นกระดาน ณ ที่สุดจงกรรมแล้ว มองดูอัตราประคูดไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า เพราะความที่ตนเว้นแล้วจากผ้าสำหรับโปกและเครื่องอลังการ คิดอยู่ว่า "คนอื่นที่เร็วกว่าเรา มีอยู่หรือหนอ?" แม้ประคอบด้วยคุณมีการอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นต้นตามปกติ ในขณะนั้น ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้น จึงกล่าวอย่างนั้น.

เทวดากล่าวคาถาให้เกิดความสังเวช

ท่านได้ยินคาถานี้ ซึ่งเทวดาผู้สิงอยู่ในไพรสมณฑลนั้น กล่าวแล้วว่า*:-

**"ท่านผู้เดียว อยู่ในป่า เหมือนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า, ชนเป็นอันมาก ย่อมกระหยิ่งต่อท่านนั้น รว
กะว่าพวกสัตว์นรก กระหยิ่มต่อชนทั้งหลาย ผู้ไปสู่
สวรรค์จะนั้น.**

ด้วยความประสงคฺว่า "เราจักยังภิกษุนี้ให้สังเวช" ในวันรุ่งขึ้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง.

พระศาสดาทรงแสดงทุกข์ ๕ อย่าง

พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ประสงค์จะประกาศความที่ฉวรवासเป็นทุกข์ จึงทรงรวบรวมทุกข์ ๕ อย่างแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. ถึ . ส. ๑๕/ข้อ ๓๘๕.

๖. **ทูปปพพชฺช ทูริริมฺ** **ทุราวาสา ฆรา ทุกฺขา**
ทุกฺโข สมานํ วาโส **ทูกฺขานุปตฺตทฺธู**
ตสฺมา น จทฺธู สฺยา **น จ ทูกฺขานุปตฺโต สฺยา.**

"การบวชก็ยาก การยินดีก็ยาก เรือนที่ปกครอง
ไม่ดี ให้เกิดทุกข์ การอยู่ร่วมกับผู้เสมอกัน^๑ เป็น
ทุกข์ ผู้เดินทางไกล ก็ถูกทุกข์ติดตาม, เพราะฉะนั้น
ไม่พึงเป็นผู้เดินทางไกล และไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์
ติดตาม."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทูปปพพชฺช** ความว่า ชื่อว่า การละ
กองแห่งโภคะน้อยก็ตาม มากก็ตาม และเครื่องญาติ บวชมอบอุระ (ถวาย
ชีวิต) ในศาสนานี้ เป็นการยาก.

บทว่า **ทูริริมฺ** ความว่า การที่กุลบุตรแม้บวชแล้วอย่างนั้น สืบ
ต่อความเป็นไปแห่งชีวิต ด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ยินดียิ่ง ด้วยสามารถ
แห่งการคุ้มครองคุณคือศีลอันไม่มีประมาณ และบำเพ็ญข้อปฏิบัติธรรม
อันสมควรแก่ธรรมให้บริบูรณ์ เป็นการยาก.

บทว่า **ทุราวาสา** ความว่า กิจราชกิจของพระราชา อิศรกิจของ
อิสรชนทั้งหลาย อันผู้ครองเรือนต้องนำไป, ชนข้างเคียงและสมณ-
พราหมณ์ผู้ประพฤดิธรรม อันผู้ครองเรือนต้องสงเคราะห์, แม้เมื่อเป็น
อย่างนี้ การครองเรือนก็เต็มได้ยาก เหมือนหม้อที่ทะลุและมหาสมุทร;
เพราะฉะนั้น ชื่อว่าเรือนเหล่านั้น ที่ปกครองไม่ดีจึงชื่อว่าให้เกิดทุกข์
๑. ตามนัยขรรคกถา ประสงค์จะให้หมายความว่า การอยู่ร่วมกับผู้ไม่เสมอกัน.

คือให้ลำบากเพื่อจะอยู่ครอบครอง เพราะเหตุนี้มันแน่.

บาทพระคาถาว่า **ทุกโข สมานลั วาโส** ความว่า จริงอยู่ ชนเหล่าใดเป็นคฤหัสถ์ แม้เสมอกันโดยชาติ โคตร ตระกูล และโคละก็ตาม เป็นบรรพชิต เสมอกันโดยคุณทั้งหลาย มีศีล อาจารย์และพาหุสัจจะ เป็นต้น ก็ตาม (แต่) กล่าวคำเป็นต้นว่า "ท่านเป็นใคร ? เราเป็นใคร ?" เป็นผู้ชวนขายในอริกรณีอยู่, ชนเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ไม่เสมอกัน, ชื่อว่าการอยู่ร่วมกับชนเหล่านั้นเป็นทุกข์.

บาทพระคาถาว่า **ทุกขานุปติตุทธ** ความว่า ชนเหล่าใดชื่อว่าผู้เดินทางไกล เพราะความเป็นผู้ดำเนินไปสู่ทางไกล กล่าวคืออวัฏฏะ; ชนเหล่านั้นถูกทุกข์ติดตามแท้.

สองบทว่า **ตสฺมา น จตุรฺร** ความว่า แม้ความเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม ก็เป็นทุกข์ แม้ความเป็นผู้เดินทางไกล ก็เป็นทุกข์; เพราะฉะนั้นบุคคลไม่พึงเป็นผู้ชื่อว่าเดินทางไกล เพราะการเดินทางไกลกล่าวคืออวัฏฏะด้วย ไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์มีประการดังกล่าวแล้วติดตามด้วย.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นเฝ้าหมายในทุกข์ที่พระองค์ตรัสในฐานะ ๕ แล้ว ทำลายสังโยชนอันเป็นส่วนเบื้องต่ำ ๕ อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๒ ๕ ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุวัชชีบุตร จบ.

๑. สักกายทิฎฐิ วิจิกิฉา สิลัพพตปราชส กามราคะ ปภินะ. ๒. รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา.

๗. เรื่องจิตตคฤหบดี [๒๒๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภจิตตคฤหบดี
ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " สตฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน " เป็นต้น.

ลากัฏการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในวรรณนาแห่งพระคาถา ในพาล-
วรรคว่า " อสนฺติ ภาวมิจฺเจยฺย " เป็นต้น. แม้พระคาถา (นี้) ก็มา
แล้วในพาลวรรคนี้เหมือนกัน. จริงอยู่ ในพาลวรรคนี้ ข้าพเจ้ากล่าว
ไว้ว่า

(พระอานนทเถระ ทูลถามพระศาสดาว่า) " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั้น แม้ผู้มาสู่สำนักของพระองค์เท่านั้น
หรือ ? หรือแม้ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน ? "

พระศาสดาตรัสว่า " อานนท เมื่อจิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเรา
ก็ดี ไปในที่อื่นก็ดี, สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น, เพราะอุบาสกนี้ เป็นผู้
ศรัทธาเลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล, อุบาสกผู้เห็นปานนี้ ย่อมไปประเทศ
ใดๆ; ลากัฏการะย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้น ๆ ทีเดียวก " ดังนี้แล้ว จึง
ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๗. สตฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน ยโสภคสมฺปิโต

ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ ตตฺถ ตตฺถเว ปุจฺจิต.

" ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วย

ยศและโกละ จะไปประเทศใด ๆ, ย่อมเป็นผู้อัน
เขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ ที่เดียว."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทฺธโร ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธา
อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ.

บทว่า สีเลน ความว่า สีลมี ๒ อย่าง คือ สีลสำหรับผู้ครองเรือน ๑
สีลสำหรับผู้ไม่ครองเรือน ๑, ใน ๒ อย่างนั้น สีลสำหรับผู้ครองเรือน
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาในบทนี้, ความว่า ผู้ประกอบด้วยสีล
สำหรับผู้ครองเรือนนั้น.

บาทพระคาถาว่า ยโธโลกสมปิโต ความว่า ผู้ประกอบแล้วด้วย
ยศสำหรับผู้ครองเรือน กล่าวคือความมีอุบาสก ๕๐๐ เป็นบริวาร เช่น
ของชนทั้งหลาย มีอนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น และด้วยโกละ ๒ อย่าง
(คือ) โกละมีทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้นอย่างหนึ่ง คืออริยทรัพย์ ๗
อย่างหนึ่ง.

สองบทว่า ยํ ยํ เป็นต้น ความว่า กุลบุตรผู้เห็นปานนี้ ไปสู่ประเทศ
ใด ๆ ในทิศทั้งหลายมีทิศตะวันออกเป็นต้น; ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้วใน
ประเทศนั้น ๆ ด้วยลาภและสักการะเห็นปานนั้นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องจิตตคฤหบดี จบ.

๘. เรื่องนางจุฬาสุภักทา [๒๒๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธิดาของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี ชื่อจุฬาสุภักทา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " พุเร
สนฺโต ปกาเสนฺติ " เป็นต้น.

สองเศรษฐีทำกตีกาต่อกัน

ดังได้สดับมา เศรษฐีบุตรชื่ออุคคะ ชาวอุคคนครได้เป็นสหายของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี ตั้งแต่เวลาที่ยังเป็นหนุ่ม. สหายทั้งสองนั้น เรียน
ศิลปะอยู่ในตระกูลอาจารย์เดียวกัน ทำกตีกาต่อกันว่า " ในเวลาที่เรา
ทั้งสองเจริญวัย เมื่อบุตรและธิดาเกิดแล้ว, ผู้ใดขอธิดาเพื่อประโยชน์แก่
บุตร: ผู้นั้นต้องให้ธิดาแก่ผู้นั้น " เขาทั้งสองเจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ใน
ตำแหน่งเศรษฐีในนครของตน ๆ.

สมัยหนึ่ง อุคคเศรษฐีประกอบการค้าขาย ได้ไปยังกรุงสาวัตถีด้วย
เกวียน ๕๐๐ เล่ม. อนาถบิณฑิกเศรษฐี เรียกนางจุฬาสุภักทาธิดาของตน
มาสั่งว่า " แม่ บิดาของเจ้าชื่ออุคคเศรษฐีมา, กิจที่ควรทำแก่เขา จงเป็น
ภาระของเจ้า. "

อุคคเศรษฐีขอนางจุฬาสุภักทาเพื่อบุตร

นางรับว่า " คีละ " จึงจัดโภชนามีแกงและกัมเป็นต้น ด้วยมือของ
ตนเอง จำเดิมแต่วันอุคคเศรษฐีนั้นมา, เตรียมวัตถุต่าง ๆ มีระเบียบ
ดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้เป็นต้นไว้, ในเวลาบริโภค ก็จัดน้ำ
สำหรับอาบไว้ (คอย) ท่านเศรษฐีนั้น ตั้งแต่เวลาอาบน้ำไป ย่อมทำกิจ
ทุกอย่างสำเร็จเรียบร้อย.

อุคคเสรษฐี เห็นอาจารย์สมภารของนางสุภัททานั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใสในวัน หนึ่ง นั่งอยู่กับอนาถบิณฑิกเสรษฐี ด้วยกถาอันปรารภความสุขแล้ว นึกได้ว่า " ในเวลายังเป็นหนุ่ม เราทั้งสองทำกติกาคืออย่างนี้ไว้แล้ว " จึงขออนางจุฬสุภัททา เพื่อประโยชน์แก่บุตรของตน. แต่อุคคเสรษฐีนั้นโดยปกติเป็นมิชฌาทีฎฐิ; เพราะฉะนั้น อนาถบิณฑิกเสรษฐีจึงกราบทูลความนั้นแด่พระทศพล อันพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของอุคคเสรษฐีแล้วทรงอนุญาต, จึงปรึกษากับภรรยา แล้วรับคำของอุคคเสรษฐีนั้น กำหนดวัน (แต่งงาน) แล้ว, ทำสักการะเป็นอันมาก เหมือนอย่างชนอุชฌัษเสรษฐีทำให้นางวิสาขาผู้เป็นธิดา แล้วส่งไปฉะนั้น, เรียกนางสุภัททามาแล้ว ให้โอวาท ๑๐ ข้อ เป็นต้นว่า " แม่ ธรรมศาสตร์ผู้อยู่ในตระกูลพ่อครัว ไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก " โดยนัยที่ชนอุชฌัษเสรษฐีให้แก่นางวิสาขานั้นแล เมื่อจะส่งไป ยึดเอากุฎุมพี ๘ คนให้เป็นผู้รับรองว่า " ถ้าโทษของธิดาข้าพเจ้าเกิดขึ้นในที่ไปแล้ว, พวกท่านต้องชำระ, " ในวันเป็นที่ส่งธิดานั้นไป ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว, ส่งธิดาไปด้วยสักการะเป็นอันมาก ประหนึ่งจะแสดงความเจริญแห่งผลสุจริตทั้งหลาย อันธิดาทำไว้แล้วในภพก่อนให้ปรากฏแก่ชาวโลก. ในเวลานางถึงอุคคนครโดยลำดับ มหาชนพร้อมกับตระกูลพ่อครัว ได้ทำการต้อนรับ.

ฝ่ายนางจุฬสุภัททานั้น แสดงตนแก่ชาวนครทั้งสิ้น เหมือนนางวิสาขา เพื่อทำสิริสมบัติของตนให้ปรากฏ ยืนอยู่บนรถเข้าไปสู่นคร รับเครื่องบรรณาการที่ชาวนครส่งมาแล้ว ส่งไป [ตอบแทน] แก่ชนเหล่า

๑. นั่งสนทนากันตามสบายกับอนาถบิณฑิกเสรษฐี.

นั้น ๆ ด้วยสามารถแห่งวัตถุตามสมควร ได้ทำชาวนครทั้งสิ้นให้เนื้อ
เป็นอันเดียวกับด้วยคุณของตน.

พ่อผัวให้นางอุพสุกทาไห้ชีเปลือย

ก็ในวันมงคลเป็นต้น พ่อผัวของนาง เมื่อจะทำสักการะแก่พวก
ชีเปลือย ส่งไปด้วยคำว่า " นางจงมาไห้พระสมณะทั้งหลายของพวกเรา. "
นางไม่อาจเพื่อจะดูชีเปลือยทั้งหลาย เพราะละอาย ไม่ปรารถนาจะไป. พ่อ
ผัวนั้น แม่ส่ง (ข่าว) ไปบ่อย ๆ ถูคนางห้ามแล้ว จึงโกรธพูดว่า " พวก
เธอจงขับไล่มันไปเสีย. " นางคิดว่า " พ่อผัวไม่อาจยกโทษแก่เรา เพราะ
เหตุไม่สมควรได้ " ให้คนเรียกกุฎุมพิดาแล้ว บอกความนั้น. กุฎุมพิดา
เหล่านั้น ทราบความที่นางไม่มีโทษ จึงให้เศรษฐียินยอมแล้ว. เขาบอก
แก่ภรรยาว่า " ลูกสะใภ้ไม่ไห้พระสมณะทั้งหลายของเรา ด้วยเข้าใจว่า
" เป็นผู้ไม่มีความละอาย. "

ภรรยาเศรษฐีนั้น คิดว่า " พวกสมณะของลูกสะใภ้ เป็นเช่นไร
หนอแล ? นางสรรเสริญพระสมณะเหล่านั้นเหลือเกิน " ให้คนเรียกนาง
มาแล้ว พูดว่า :-

" พวกพระสมณะของเจ้า เป็นเช่นไร ? เจ้าจึง

สรรเสริญพระสมณะเหล่านั้นนักหนา. พระสมณะ

เหล่านั้น มีปกติอย่างไร ? มีสมาธิอย่างไร ? เจ้า

อันเราถามแล้ว จงบอกเรื่อนั้นแก่เรา. "

ลำดับนั้น นางสุกาทาประกาศคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้า และ
พระสาวกของพระพุทธเจ้า แก่แม่ผัวนั้นอยู่ ให้แม่ผัวยินดีแล้วด้วยคำ
ทั้งหลายมีเป็นต้นอย่างนี้ว่า :-

ลูกสะใภ้บอกสมณภาพแก่แม่ผัว

" ท่านผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ท่านเดิน
ยืนเรียบร้อย, มีจักขุทอดลง พุดพอประมาณ,
พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น. กายกรรมของท่าน
สะอาด. วจีกรรมไม่มัวหมอง, มโนกรรมหมดจดดี.
พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น. ท่านไม่มีมลทิน มี
รัศมีดุจสังข์และมุกดา บริสุทธิทั้งภายใน ภายนอก
เต็มแล้วด้วยธรรมอันหมดจดทั้งหลาย. พวกสมณะ
ของฉันเป็นเช่นนั้น. โลกฟูขึ้นเพราะลาภ และฟูลง
เพราะเสื่อมลาภ, ท่านผู้ตั้งอยู่อย่างเดียวเพราะลาภ
และเสื่อมลาภ. พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น. โลก
ฟูขึ้นเพราะยศ และฟูลงเพราะเสื่อมยศ, ท่านผู้ตั้ง
อยู่อย่างเดียวเพราะยศและเสื่อมยศ, พวกสมณะ
ของฉันเป็นเช่นนั้น. โลกฟูขึ้นเพราะสรรเสริญ และ
ฟูลงแม้เพราะนินทา, ท่านผู้สม่ำเสมอในเพราะ
นินทาและสรรเสริญ, พวกสมณะของฉันเป็นเช่น
นั้น. โลกฟูขึ้นเพราะสุข และฟูลงแม้เพราะทุกข์,
ท่านไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์, พวกสมณะ
ของฉันเป็นเช่นนั้น. "

นางอุพสุภาทานิมนต์ภิกษุสงฆ์ฉันอาหาร

ลำดับนั้น แม่ผัวกล่าวกะนางว่า " เจ้าอาจแสดงสมณะทั้งหลายของ

เจ้า แม่แก่พวกฉันได้หรือ " เมื่อนางตอบว่า " อาจ " จึงพูดว่า " ถ้า
กระนั้น เจ้าจงทำโดยประการที่พวกฉันจะเห็นสมณะเหล่านั้น." นางรับว่า
" ค่ะ " ตระเตรียมมหาทานเพื่อภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว
ยืนอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน ผินหน้าไปเฉพาะพระเชตวัน ให้อาหารโดยเคารพ
ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ระลึกถึงพระพุทธคุณทั้งหลาย ทำการบูชาด้วย
ของหอม เครื่องอบ ดอกไม้และรูป กล่าว (อัญเชิญ) ว่า " ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้านิมิตต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อ
ฉันในวันรุ่งขึ้น, ด้วยสัญญาของข้าพเจ้านี้ ขอพระศาสดาจงทราบว่าเป็น
ผู้อันข้าพเจ้านิมิตต์แล้ว " ดังนี้แล้ว จึงชดดอกมะลิ ๘ กำไปใน
อากาศ.

ดอกไม้ทั้งหลาย ลอยไปเป็นพෙดานอันสำเร็จด้วยระเบียบดอกไม้
ได้คงที่อยู่เบื้องบนพระศาสดา ผู้ทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔.

สัตบุรุษย่อมปรากฏในที่ไกล

ในขณะนั้น เมื่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสดับธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระ-
ศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้. พระศาสดาตรัสว่า " คฤหบดี ตถาคค
รับภัตเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว," เมื่อนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลว่า
" ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนอื่นมาก่อนกว่าข้าพระองค์ไม่มี, พระองค์ทรง
รับภัตของใครหนอแล ? " ตรัสว่า " คฤหบดี นางจุฬสุภทัทานิมิตต์ไว้
แล้ว." เมื่อท่านเศรษฐีกล่าวว่า " นางสุภทัททาอยู่ในที่ไกลที่สุดประมาณ
๑๒๐ โยชน์แต่ที่นี่มิใช่หรือ ? พระเจ้าข้า " ตรัสว่า " จ๊ะ คฤหบดี. ก็สัต-
บุรุษทั้งหลาย แม้อยู่ในที่ไกล ย่อมปรากฏเหมือนยืนอยู่เฉพาะหน้า "
ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๘. ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวโนโต ปพฺพโต

อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺติจิตฺตา ยถา สรา.

" สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ไกล เหมือน

ภูเขาหิมพานต์, (ส่วน) อสัตบุรุษ ย่อมไม่ปรากฏ

ในที่นี้, เหมือนลูกศรอันเขาคัด (ยิง) ไปในราตรี

ฉะนั้น. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺโต เป็นต้น ความว่า ปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่าสัตบุรุษ เพราะความที่กิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้น สงบแล้ว, แต่ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์สัตว์ผู้มีอริการ (บุญ) อันทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน มีกุศลมูลสั่งสมไว้แล้ว (และ) อบรมภาวนาแล้วว่า " สัตบุรุษ. "

บทว่า ปกาเสนฺติ ความว่า แม้ยืนอยู่ที่ไกล เมื่อมาสู่คลองพระญาณแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าย่อมปรากฏได้.

บทว่า หิมวโนโต ความว่า เหมือนอย่างว่า ภูเขาหิมพานต์กว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ สูง ๕๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ย่อมปรากฏ แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ยืนอยู่ในที่ไกล เหมือนตั้งอยู่เฉพาะหน้า ฉะนั้น; สัตบุรุษทั้งหลายย่อมปรากฏ ฉะนั้น.

บทว่า อสนฺเตตฺถ ความว่า บุคคลพาล หากในทิวชัฏรรณ มีปรโลกอันผ่านไปแล้ว เห็นแก่อามิส บวชเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ชื่อว่า อสัตบุรุษ, อสัตบุรุษเหล่านั้น แม้ในในที่นี้ คือในที่ใกล้มณฑลแห่งพระชนูป้องขาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏ คือย่อมไม่ทราบ.

สองบทว่า รตฺติ จิตฺตา คือเหมือนลูกศรที่ยิงไปในราตรี คือในที่มืด ประกอบด้วยองค์ ๔.

อธิบายว่า อสัตบุรุษเหล่านั้น ย่อมไม่ปรากฏเพราะความไม่มีแห่งบุรพเหตุ ซึ่งเป็นอุปนิสัยเห็นปานนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

วิสสุกรรมนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลัง

แม้ท้าวสักกเทวราชแล ทรงทราบว่า " พระศาสดาทรงรับนิมนต์ของนางจุฬาสักกาทาแล้ว " ทรงบังคับวิสสุกรรมเทพบุตรว่า " ท่านจงนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลัง แล้วนำภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ไปสู่อุคคณกรในวันพรุ่งนี้.

ในวันรุ่งขึ้น วิสสุกรรมเทพบุตรนั้น นิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลังแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ประตูแห่งพระเชตวัน. พระศาสดาทรงเลือกแล้ว พาภิกษุจีณาสพฐ์บริสุทธิตั้งนั้น ๕๐๐ รูป พร้อมด้วยบริวารประทับนั่งในเรือนยอดแล้ว ได้เสด็จไปยังอุคคณกร.

อุคคเสรษฐีกลับเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

แม้อุคคเสรษฐีพร้อมด้วยบริวาร แลดูทางเสด็จมาแห่งพระศากยโคตมโดยนัยอันนางสักกาทาให้แล้ว เห็นพระศาสดาเสด็จมาด้วยสิริสมบัติใหญ่ เป็นผู้มิใจเลื่อมใสแล้ว ทำสักการะด้วยวัตถุทั้งหลาย มีระเบียบดอกไม้เป็นต้น ต้อนรับแล้ว ถวายบังคม ถวายมหาทาน นิมนต์ซ้ำอีก ได้ถวายมหาทานสิ้น ๗ วัน.

๑. วันแรม ๑๔-๑๕ ค่ำ ๑ เที่ยงคืน ๑ ดงทิป ๑ ก้อนเมฆ ๑.

แม้พระศาสดา ทรงกำหนดธรรมเป็นที่สบายของเศรษฐีนั้นแล้ว
ทรงแสดงธรรม. สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ทำเศรษฐีนั้นให้เป็นต้น ได้ตรัสรู้
ธรรมแล้ว.

พระศาสดา เพื่อทรงอนุเคราะห์นางสุภัททา จึงรับสั่งให้พระ-
อนุรุทธเถระกลับ ด้วยพระดำรัสว่า " เธอจงพักอยู่ในที่นี่แหละ " แล้วได้
เสด็จไปยังกรุงสาวัตถีทีเดียว. ตั้งแต่นั้นมา ชาวนครนั้นได้มีศรัทธาเลื่อมใส
ดังนี้แล.

เรื่องนางอุพสุภัททา จบ.

๕. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหรี [๒๒๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระ
ชื่อเอกวิหรี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "เอกาสน์ " เป็นต้น.

พวกภิกษุทูลเรื่องพระเถระแก่พระศาสดา

ได้ยินว่า พระเถระนั้นได้เป็นผู้ในปรากฏในระหว่างแห่งบริษัท ๔ ว่า
"นั่งอยู่แต่ผู้เดียว เดินแต่ผู้เดียว ยืนแต่ผู้เดียว." ต่อมาภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลพระเถระนั้นแก่พระตลาคว่า " พระเถระนี้ ชื่อว่ามีรูปอย่างนี้
พระเจ้าข้า."

ภิกษุพึงเป็นผู้สังัด

พระศาสดาประทานสาธุการว่า " สาธุ สาธุ " ดังนี้แล้วทรงสั่งสอน
ว่า " ธรรมคาถาภิกษุ พึงเป็นผู้สังัด " แล้วตรัสอานิสงส์ในวิเวก แล้วจึง
ตรัสพระภาษิตนี้ว่า :-

๕. เอกาสน์ เอกเสยฺย โยโก จรมตฺนุทีโต

โยโก ทมยมตฺตานํ วนนฺเต รมีโต ลียา.

" ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียว ที่นอนคนเดียว, พึง
เป็นผู้เดียว ไม่เกียจคร้านเที่ยวไปเป็นผู้เดียว ทรมาน
ตน เป็นผู้ยินดีจะไปราวป่า."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนว่า เอกาสน์ เอกเสยฺย ความว่า ที่
นั่งของภิกษุผู้ไม่ละมุลกัมมฐาน นั่งแม้ในท่ามกลางแห่งภิกษุตั้งพัน ด้วย

การทำไว้ในใจนั้นนั่นแล ชื่อว่า ที่นั่งคนเดียว. ก็ที่นอนของภิกษุผู้เข้าไป
ตั้งสติไว้แล้วนอนเหนือที่นอนอันเขาปูไว้ ในปราสาทเช่นกับโลหปราสาท
ก็ดี ในท่ามกลางภิกษุตั้งพันรูปก็ดี เป็นที่รองผ้าลาดอันวิจิตร อันควร
แก่ค่ามาก โดย (ตะแคง) ข้างขวา ด้วยมนสิการในมุลกัมมัฏฐาน ชื่อว่า
ที่นอนคนเดียว. ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียวและที่นอนคนเดียวเห็นปานนั้น.

บทว่า **อตฺถิโต** ความว่า ภิกษุเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน ด้วยการอาศัย
กำลังแข็งเลี้ยชีวิต เทียวไปแต่ผู้เดียวในทุก ๆ อิริยาบถ.

บทพระคาถาว่า **เอโก ทมยมตฺตานํ** ความว่า เป็นผู้ ๆ เดียวเท่านั้น
ทรมานตน ด้วยสามารถแห่งการตามประกอบกัมมัฏฐานในที่ทั้งหลายมี
ที่พักกลางคืนเป็นต้น แล้วบรรลุมรรคและผล.

บทพระคาถาว่า **วนฺนุเต รมิโต ลียา** ความว่า ภิกษุเมื่อทรมาน
ตนอย่างนั้น ชื่อว่า พึงเป็นผู้ยินดียิ่ง ในราวป่าอันสงัดจากเสียงทั้งหลาย
มีเสียงสตรีและบุรุษเป็นต้นทีเดียว. เพราะภิกษุผู้มีปกติอยู่พลุกพล่าน ไม่
อาจทรมานตนอย่างนั้นได้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น. ตั้งแต่นั้นมา มหาชนย่อมปรารณาการอยู่คนเดียวเท่านั้น
ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี จบ.

ปกิณณกวรรคพรรณนา จบ

วรรคที่ ๒๑ จบ.

คาถาธรรมบท

นिरยวรรค^๑ที่ ๒๒

ว่าด้วยผู้มีธรรมเลวไปนรก

[๓๒] ๑. ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก หรือแม่
ผู้ใดทำแล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้ามิได้ทำ ชนแม่ทั้งสอง
นั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลกอื่นแล้ว
ย่อมเป็นผู้เสมอกัน.

๒. ชนเป็นอันมาก มีคอปันด้วยผ้ากาสาละ เป็น
ผู้มีธรรมลามก ไม่สำรวม ชนผู้ลามกเหล่านั้น ย่อม
เข้าถึงนรก เพราะกรรมลามกทั้งหลาย.

๓. ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุ
บริโศกยังดีกว่าภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโศกก่อน
ข้าวของชาวแวนแคว้น จะประเสริฐอะไร.

๔. นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น
ย่อมถึงฐานะ ๔ อย่าง คือ การได้สิ่งที่มีโทษ เป็น
ที่ ๑ การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา เป็นที่ ๒
การนิทรา เป็นที่ ๓ นรก เป็นที่ ๔. การได้สิ่ง
มีโทษอย่างหนึ่ง คติลามกอย่างหนึ่ง ความยินดี
ของนรุษผู้กลัว กับด้วยหญิงผู้กลัว มีประมาณน้อย
อย่างหนึ่ง พระราชาย่อมลงอาญาอันหนักอย่างหนึ่ง
เพราะฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น.

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๕ เรื่อง.

๕. หน้าคาที่บุคคลจับไม่ดี ย่อมตามบาดมือ
นั้นเองฉันใด คุณเครื่องเป็นสมณะที่บุคคลดูแคลา
ไม่ดี ย่อมคร่าเขาไปในนรกฉันนั้น. การงานอย่าง
ใดอย่างหนึ่งที่ย่อหย่อน วัตรใดที่เศร้าหมอง พรหม-
จรรย์ที่ระลึกรด้วยความรังเกียจ กรรมทั้ง ๓ อย่างนั้น
ย่อมไม่มีผลมาก. หากว่าบุคคลพึงทำกรรมใด ควร
ทำกรรมนั้นให้จริง ควรบากบั่นทำกรรมนั้นให้มั่น
เพราะว่าสมณธรรมเครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี้ย
ธุลีลง.

๖. กรรมชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า (เพราะ)
กรรมชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง ส่วนบุคคลทำ
กรรมใดแล้ว ไม่ตามเดือดร้อน กรรมนั้นเป็นกรรมดี
อันบุคคลทำแล้วดีกว่า.

๗. ท่านทั้งหลายควรรักษาดน เหมือนกับพวก
มนุษย์ป้องกันปัจฉันทนคร ทั้งภายในและภายนอก
ฉะนั้น. ขณะอย่าได้ล่วงท่านทั้งหลายเสีย เพราะว่า
ชนทั้งหลายผู้ล่วงเสียขณะ เป็นผู้เบียดเสียดกัน
ในนรก เสร้าโศกอยู่.

๘. สัตว์ทั้งหลาย ย่อมละอายเพราะสิ่งอันไม่
ควรละอาย ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย สมา-
ทานมิจฉาทิฎฐิ ย่อมถึงทุกติ. สัตว์ทั้งหลายย่อม

ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย สมาทานมัจฉาทิณฺณิ
ย่อมถึงทุกคติ สัตว์ทั้งหลายมีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควร
กลัวว่าควรกลัว และมีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่
ควรกลัว สมาทานมัจฉาทิณฺณิ ย่อมเข้าถึงทุกคติ.

๕. สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความรู้ว่ามีโทษ ในธรรม
ที่หาโทษนี้ได้ มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ ในธรรมที่
มีโทษ เห็นผู้ถือด้วยดีซึ่งมัจฉาทิณฺณิ ย่อมไปสู่ทุกคติ
สัตว์ทั้งหลายรู้ธรรมที่มีโทษโดยความเป็นธรรมมีโทษ
รู้ธรรมที่หาโทษมิได้โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้
เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งสัมมาทิณฺณิ ย่อมไปสู่ทุกคติ.

จบนิรยวรรคที่ ๒๒

๒๒. นิรยวรรคพรรณนา

๑. เรื่องนางปริยาชิกาชื่อสุนทรี [๒๒๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางปริยาชิกาชื่อสุนทรี ตรัสพระธรรมเทศนาว่า "อภูตวาที" เป็นต้น.

พวกเดียรฉัตรคิดตัดลาภสักการะพระศาสดา

เรื่องมาโดยพิสดารในอุทานนั้นแล้ว "ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้อันมหาชนสักการะ ทำความเคารพ นับถือ บูชาแล้ว" เป็นต้น. ส่วนเนื้อความย่อในเรื่องนี้ มีดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า เมื่อลาภสักการะเช่นกับห้วงน้ำใหญ่แห่งปัญจมหานที เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว, พวกอัญญเดียรฉัตรก็เสื่อมลาภสักการะ เป็นผู้อับแสง ประหนึ่งหิ่งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ร่วมประชุมปรึกษากันว่า "ตั้งแต่กาลแห่งพระสมณโคดมอุบัติขึ้น พวกเราก็ก่อเสื่อมลาภสักการะ, ใคร ๆ ย่อมไม่รู้แม้ความที่เราทั้งหลายมีอยู่, พวกเราจะพึงรวมกันกับใครหนอ ? ก่อโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม แล้วยังลาภสักการะของเธอให้เสื่อมสูญ." "

พวกเดียรฉัตรให้นางสุนทรี ทำลายพระเกียรติพระศาสดา

ครั้งนั้น ความคิดได้เกิดขึ้นแก่อัญญเดียรฉัตรเหล่านั้นว่า "พวกเรา ร่วมกับนางสุนทรีจักสามารถ (ทำได้)." วันหนึ่ง พวกเขา (แก๊ง) ไม่สนทนากะนางสุนทรี ผู้เข้าไปยังอารามเดียรฉัตร ให้อ้วนแล้วยืนอยู่. นางแม่

ปราศรัยบ่อยๆ ก็ไม่ได้คำตอบ จึงถามว่า " พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย ถูกใครๆ เบียดเบียนบ้างหรือ ?"

เดียรถีย์. น้องหญิง นางไม่เห็นพระสมณโคดมที่เที่ยวเบียดเบียนพวกเรา ทำให้เสื่อมลาภสักการะหรือ ?

นางสุนทรี. คิฉัณควรจะทำอย่างไร ในเรื่องนี้ ?

เดียรถีย์. น้องหญิง นางแลมีรูปสวย ถึงความเป็นผู้งามเลิศ จงยกโทษขึ้นแก่พระสมณโคดม แล้วให้มหาชนเชื่อด้อยค่า ทำให้เสื่อมลาภสักการะ.

นางสุนทรีนั้น รับรองว่า " คีละ " แล้วหลีกไป ตั้งแต่นั้นมา นางถือเอาสิ่งของมีระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องอุปโภค การบูรและของเผ็ดร้อนเป็นต้น เดินบ้ายหน้าตรงไปยังพระเชตวัน ในเวลาที่มหาชนฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วกลับเข้าพระนครในเวลาเย็น, ถูกมหาชนถามว่า " ไปไหน " ก็ตอบว่า " ไปสำนักพระสมณโคดม, ฉันอยู่ในพระคันถุภีเดียวกันกับพระสมณโคดมนั่น " แล้วอยู่ในอารามเดียรถีย์แห่งใดแห่งหนึ่ง ว่างลงสู่ทาง (ที่ไปยัง) พระเชตวันแต่เช้าตรู่ เดินบ้ายหน้าสู่พระนคร, นางถูกมหาชนถามว่า " ไปไหนสุนทรี ? " ตอบว่า " ฉันอยู่ในพระคันถุภีเดียวกันกับพระสมณโคดม ให้ท่านยินดีด้วยความยินดี เพราะกิเลสแล้ว จึงกลับมา."

พวกภิกษุถูกพวกเดียรถีย์หาว่ามานางสุนทรี

แต่นั้นมา โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พวกเดียรถีย์ให้กหาปณะแก่พวกนักเลงแล้วกล่าวว่า " พวกท่านจงไปหานางสุนทรี แล้วหมกไว้

ที่ระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ที่ใกล้พระคันธกุฎีของพระสมณโคดมแล้วกลับมา." พวกนักเลงก็ได้ทำอย่างนั้น.

ลำดับนั้น เดียรถียทั้งหลายได้ทำความโกลาหลขึ้นว่า "พวกเราไม่เห็นนางสุนทรี," แล้วทูลแด่พระราชา ถูกระราชตรัสถามว่า "พวกท่านมีความสงสัยที่ไหน?" ทูลว่า "นางสุนทรีอยู่ในพระเชตวันสิ้นวันเท่านี้, พวกอาตมภาพไม่ทราบความเป็นไปของนางในพระเชตวันนั้น." อันพระราชา ทรงอนุญาตว่า "ถ้ากระนั้น พวกท่านจงไป, คั่นพระเชตวันนั้นดูเถิด," พาพวกอุปัฏฐากของตนไปยังพระเชตวัน คั่นอยู่ที่พบนางสุนทรีนั้น ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ จึงยกขึ้นเพียงเข้าไปยังพระนคร ทูลแด่พระราชาว่า "พระสาวกของพระสมณโคดมมานางสุนทรี แล้วหมกไว้ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ด้วยคิดว่า 'จักปิดกรรมลามกที่พระศาสดาทำ.' พระราชา ตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไปเที่ยวประกาศให้ตลอดพระนครเถิด." พวกเดียรถียพากันกล่าวคำเป็นต้นว่า "ขอท่านทั้งหลาย จงดุกรรมของพวกสมณสักขบุตรเถิด " ในถนนแห่งพระนครแล้ว ได้ไปยังพระทวารแห่งพระราชนิเวศน์อีก. พระราชา รับสั่งให้ยกสรีระของนางสุนทรีขึ้นใส่แคร่ในป่าช้าฝังแล้วให้รักษาไว้. ชาวพระนครสาวดีเห็นพระอริยสาวกที่เหลือโดยมากพากันกล่าวคำเป็นต้นว่า "ขอท่านทั้งหลาย จงดุกรรมของพวกสมณสักขบุตรเถิด " แล้วเที่ยวคำพวกภิกษุ ในภายในพระนครบ้าง ภายนอกพระนครบ้าง ในป่าบ้าง. ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต.

พระศาสดาตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น แม้พวกเธอจงกลับใจพวก
มนุษย์เหล่านั้นอย่างนั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. อภุทวาที นิรยํ อุเปติ

โย วาปี กตุวา น กโรมีติ จาห

อุโภปี เต เปจุจ สมา ภวนฺติ

นิหีนกมฺมา มนุชา ปฺรตุถ.

"ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก, หรือแม้
ผู้ใดทำแล้ว กล่าวว่า 'ข้าพเจ้ามิได้ทำ,' ชนแม้ทั้ง
สองนั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลก
อื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภุทวาที ได้แก่ ผู้ไม่เห็นโทษของ
บุคคลอื่นเลย ทำการกล่าวเท็จ ตู้อื่นด้วยคำเปล่า.

บทว่า กตุวา ความว่า หรือผู้ใดทำกรรมลามกแล้ว กล่าวว่า
"ข้าพเจ้ามิได้ทำกรรมนั้น."

หลายบทว่า เปจุจ สมา ภวนฺติ ความว่า ชนแม้ทั้งสองนั้นไปสู่
ปรโลก ย่อมเป็นผู้เสมอกันโดยคติ เพราะการเข้าถึงนรก, คติของชน
เหล่านั้นเท่านั้น ท่านผู้รู้กำหนดไว้แล้ว, แต่อายุของเขาท่านมิได้กำหนด
ไว้; เพราะฉะนั้นทั้งหลายทำบาปกรรมไว้มาก ย่อมไหม้ในนรกนาน ทำ
บาปกรรมไว้น้อย ย่อมไหม้สั้นกาลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น; ก็เพราะกรรมที่

ลามกของชนแม่ทั้งสองนั้นนั่นเอง (เป็นเหตุ), เพราะฉะนั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " นิหิณกมฺมา มนฺหา ปรตฺถ. "

ก็บทว่า ปรตฺถ สัมพันธ์เข้ากับบทว่า ' เปจฺจ ' ข้างหน้า. อธิบาย
ว่า ชนผู้มีกรรมเลวทรามเหล่านั้น ละไปในโลกอื่น คือไปจากโลกนี้
ย่อมเป็นผู้เสมอกันในปรโลก.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิยผลทั้งหลาย มีโศดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

พวกน่านางสุนทรีถูกระหารชีวิต

พระราชฯ ทรงส่งราชบุรุษไปด้วยรับสั่งว่า " พวกเธอจงรู้ความที่
คนอื่นน่านางสุนทรี. " ครั้งนั้น นักเลงเหล่านั้นดื่มสุราอยู่ด้วยกหาปณะ
เหล่านั้น ทำการทะเลาะกันและกัน. คนหนึ่งกล่าวกะคนหนึ่งว่า " แก
น่านางสุนทรีด้วยประหารเพียงทีเดียวแล้ว หมกไว้ในระหว่างกองหยาก-
เยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ดื่มสุราด้วยกหาปณะที่ได้มาจากการประหารนั้น,
เรื่องนั้นขกเลิกเสียเถิด. " พวกราชบุรุษจึงจับนักเลงนั้นไปแสดงแด่พระ-
ราชฯ. ลำดับนั้น พระราชฯ ตรัสถามนักเลงเหล่านั้นว่า " พวกเธอฆ่า
นางสุนทรีหรือ ? "

พวกนักเลง. ข้าแต่สมมติเทพ พระเจ้าข้า.

พระราชฯ. ใครใช้พวกเธอให้ฆ่า ?

พวกนักเลง. พวกอัญญเดียรถีย์ พระเจ้าข้า.

พระราชฯ รับสั่งให้เรียกพวกเดียรถีย์มาแล้ว ทรงบังคับว่า " พวก
เธอจงไปเที่ยวกล่าวทั่วพระนครอย่างนี้ว่า ' นางสุนทรีนี้ ถูกพวกข้าพเจ้า

ผู้ใคร่ยกโทษแก่พระสมณโคดมขึ้น มาแล้ว; โทษของพระสาวกของ
พระสมณโคดมไม่มี, เป็นโทษของข้าพเจ้าฝ่ายเดียว." พวกเดียรถีย์ได้ทำ
อย่างนั้น. มหาชนผู้เขลาเชื่อแล้วในคราวนั้น. พวกเดียรถีย์ก็ดี พวก
นักร้องก็ดี ถึงอาชญาเพราะการฆ่าคน. จำเดิมแต่นั้นมา สักการะได้มี
มากแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย (ตามเคย) ดังนี้แล.

เรื่องนางปริพาชกาซื้อสุนทรีย จบ.

๒. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน [๒๒๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัตว์ทั้งหลาย
ผู้อันอานุภาพแห่งผลทุจริตเบียดเบียน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
" กาสาวกณฺฐา " เป็นต้น.

พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูก

ความพิสดารว่า ท่านพระมหาโมคคัลลานะลงจากภูเขาคิชฌกูฏ
พร้อมกับพระลักษณะเถระ เห็นอรรถภาพของเหล่าเนรียกสัตว์มีเปรตผู้มีแต่
ร่างกระดูกเป็นต้น จึงทำการขี้มขี้ม ถูกพระลักษณะเถระถามถึงเหตุที่
ทำการขี้มขี้ม ก็กล่าวว่า "ผู้มีอายุ (กาลนี้) มิใช่กาลแห่งปัญหานี้, ท่าน
พึงถามผมในสำนักพระตถาคต " อันพระเถระถามในสำนักพระตถาคต
แล้ว บอกความที่ตนเห็นเนรียกสัตว์มีเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูกเป็นต้นแล้ว
จึงบอกกะสหธรรมิก ๕ เหล่า ผู้เร่าร้อนอยู่กับด้วยสมณบริขารมีบาตรจีวร
และประคดเป็นต้น โดยนัยว่า "ผู้มีอายุ ผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้
เห็นภิกษุในพุทธศาสนานี้ไปสู่อากาศ, แม้กายของภิกษุนั้นก็เร่าร้อน."

ผู้มีกรรมลามกยอมเข้าถึงนรก

พระศาสดาตรัสบอกความที่สัตว์เหล่านั้นบวชในศาสนาพระกัสสป-
ทศพลแล้ว ไม่สามารถทำให้สมควรแก่บรรพชา เป็นผู้ลามก เมื่อจะทรง
แสดงผลแห่งทุจริตกรรมของภิกษุผู้ลามกทั้งหลาย ซึ่งนั่งอยู่แล้ว ณ ที่นั้น
ในขณะนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๒. กาสาวกณฺฐา พหโว ปาปธมฺมา อสฺสณฺตา

ปาปา ปาเปหิ กมฺเมหิ นิรยฺนเต อุปฺปชฺเช.

" ชนเป็นอันมาก มีคอปันด้วยผ้ากาสาละ เป็น
ผู้มีธรรมลามก ไม่สำรวม, ชนผู้ลามกเหล่านั้น ย่อม
เข้าถึงนรกเพราะกรรมลามกทั้งหลาย. "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาสาวกณฺหา ได้แก่ ผู้มีคอปันด้วย
ผ้ากาสาละ.

บทว่า ปาปชฺชมา แปลว่า ผู้มีธรรมลามก.

บทว่า อสญฺญตา ได้แก่ ผู้เว้นจากการสำรวมทางกายเป็นต้น.

อธิบายว่า บุคคลผู้ลามกเห็นปานนั้น ย่อมเข้าถึงนรก เพราะอกุศลกรรม
ทั้งหลายที่ตนทำไว้. ชนเหล่านั้น ไหม้ในนรกนั้นแล้ว จูติจากนรกนั้น
ย่อมไหม้แม้ในเปรตวิสัยทั้งหลายอย่างนั้น เพราะกรรมอันเผด็จผลที่ยัง
เหลือ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน จบ.

๓. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชีวักคุมุทา [๒๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยเมืองไพศาลี ประทับอยู่ในป่ามหาวัน
ทรงปรารภเหล่าภิกษุผู้ที่ฝั่งแม่น้ำชีวักคุมุทา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
"เสโย โยคุโพ " เป็นต้น.

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้อง

เรื่อง (มี) มาแล้วในอุตตรินุสสธรรมปาราชิกสิกขาบทนั้นแล. ใน
กาลนั้นแล พระศาสดาตรัสกะพระภิกษุเหล่านั้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย ก็
พวกเธอพากันกล่าวคุณแห่งอุตตรินุสสธรรมของกันและกัน แก่พวก
คฤหัสถ์เพื่อประโยชน์แก่ท้องหรือ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ขอรับ
พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้ว, ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกปริยาย แล้ว
ตรัสพระภาษิตนี้ว่า :-

๓. เสโย โยคุโพ ภตุโต ตตุโต อคฺคิสิชุปโม
 ยญฺเจ ภฺนุเชยฺย ทฺสสึโล รฏฺฐปิณฺฑํ อสฺสณฺโต.
 " ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุ
 บริโศคยังดีกว่า, ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโศค
 ก้อนข้าวของชาวแวนแคว้น จะประเสริฐอะไร ? "

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า ยญฺเจ ภฺนุเชยฺย ความว่า ภิกษุ
ผู้ทุศีล คือผู้ไม่มีศีล ไม่สำรวมทางกายเป็นต้น ปฏิญาณตนว่า " เราเป็น
สมณะ " รับก้อนข้าวที่ชาวแวนแคว้นถวายด้วยศรัทธา อันชื่อว่ารัฐ-
ปิณฑะอันใด แล้วพึงฉัน, ก้อนเหล็กอันร้อนมีสีประหนึ่งไฟ อันภิกษุ

บริโภคนแล้ว ยังประเสริฐกว่า คือดีกว่านั้น. ถามว่า เพราะเหตุไร?"

แก้ว่า เพราะอรรถาพอันเดียว ฟังถูกไฟไหม้ เพราะการบริโภคก่อนเหลืก
นั้นเป็นปัจจัย, แต่ผู้ทุศีลบริโภคก่อนข้าวที่เขาถวายด้วยศรัทธาฟังไหม้ใน
นรกตั้งหลายร้อยชาติ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำช่อวัดคุมทา จบ.

๔. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ [๒๒๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ ซึ่งเป็นหลานของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนา
นี้ว่า " จตุตารี จานานิ " เป็นต้น.

เขมกะเป็นนักแสดงเจ้าชู้ ถูกจับถึง ๓ ครั้ง

ดังได้สดับมา นายเขมกะนั้นเป็นผู้มีรูปสวย. โดยมากหญิงทั้งหลายเห็นเขาแล้ว ภูราก็ครอบงำ ไม่สามารถจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้. แม้เขาก็ได้เป็นผู้ยินดีในปรทการกรรม^๑เหมือนกัน.

ต่อมาในเวลากลางคืน พวกราชบุรุษจับเขานำไปแสดงแด่พระราชา. พระราชามีได้ตรัสอะไรกะเขา ด้วยทรงดำริว่า " เราละอายต่อมหาเศรษฐี " แล้วรับสั่งให้ปล่อยไป. ฝ่ายนายเขมกะนั้นก็มิได้งดเว้นเลย. ต่อมา (อีก) พวกราชบุรุษก็จับเขาแล้วแสดงแด่พระราชาถึงครั้งที่ ๒ ที่ ๓. พระราชาก็รับสั่งให้ปล่อยเช่นเคย. มหาเศรษฐีทราบเรื่องนั้นแล้ว พาเขาไปสำนักพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นแล้วทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดแสดงธรรมแก่นายเขมกะนี้ "

พระศาสดาทรงแสดงโทษแห่งปรทการกรรม

พระศาสดาตรัสสังเวทกถาแก่เขาแล้ว เมื่อจะทรงแสดงโทษในการเสพกรรยาของผู้อื่น ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๑. กรรมคือการคบหาซึ่งกรรยาของผู้อื่น.

๔. จตุตถาริ ฐานานิ นโร ปมตฺโต

อาปชฺชติ ปรรทรูปเสวี

อปฺปญฺญลลภํ นนิกามเสยฺยํ

นินฺทํ ตติยํ นิริยํ จตฺตํ .

อปฺปญฺญลลภโ จ คติ จ ปาปีกา

ภิตฺตสฺส ภิตาย รติ จ โลกิกา

ราชา จ ทณฺฑํ ครุกํ ปณฺเฑติ

ตสฺมา นโร ปรรทํ น เสว.

" นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึงฐานะ ๔ อย่างคือ: การได้สิ่งที่มีโทษ เป็นที่ ๑ การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา เป็นที่ ๒ การนินทา เป็นที่ ๓ นรค เป็นที่ ๔. การได้สิ่งที่มีโทษอย่างหนึ่ง, คติลามกอย่างหนึ่ง, ความยินดีของบุรุษผู้กลัวกับด้วยหญิงผู้กลัว มีประมาณน้อยอย่างหนึ่ง, พระราชาย่อมลงอาญาอันหนักอย่างหนึ่ง, เพราะฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น "

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฐานานิ ได้แก่ เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย .
บทว่า ปมตฺโต ได้แก่ ประกอบด้วยการปล่อยสติ. บทว่า อาปชฺชติ คือ ย่อมถึง.

บทว่า **ปรทารูปเสวี** ความว่า เข้าไปเสพภรรยาของคนอื่นอยู่ ชื่อว่ามักประพฤตินอกทาง.

บทว่า **อပ္ปญฺญลภํ** ได้แก่ การได้อกุศล.

บทว่า **น นิคามเสยฺย** ความว่า บุคคลนั้นไม่ได้การนอนอย่างที่ตนปรารถนา ย่อมได้การนอนตลอดกาลนิคหน้อยเท่านั้น ซึ่งตนไม่ปรารถนา.

บทว่า **อပ္ปญฺญลาโภ จ** ความว่า การได้สิ่งอันไม่เป็นบุญนี้อย่างหนึ่ง คติอันลามก กล่าวคืออนрк เพราะสิ่งอันไม่เป็นบุญนั้น (เป็นเหตุ) อย่างหนึ่ง ย่อมมีแก่บุคคลนั้น อย่างนี้.

สองบทว่า **รติ จ โลภิกา** ความว่า แม้ความยินดีของบุรุษผู้กลัวนั้น กับหญิงผู้กลัวมีประมาณน้อย คือมีนิดหน้อย.

บทว่า **ครุํ** ความว่า อนึ่ง พระราชาย่อมลงอาชญาอย่างหนักด้วยสามารถแห่งการตัดมือเป็นต้น.

บทว่า **ตสฺมา** เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้เสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึงฐานะทั้งหลายมีสิ่งมิใช่บุญเป็นต้นเหล่านั้น; เพราะฉะนั้น นรจึงไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น.

ในกาลจบเทศนา นายเขมกะดำรงอยู่ในโศคาปีติผลแล้ว. ตั้งแต่ นั้นมา มหาชนยังกาลให้ผ่านไปอย่างสบาย.

บุรพกรรมของนายเขมกะ

ถามว่า " กิบุรพกรรมของนายเขมกะนั้น เป็นอย่างไร ? "

แก้ว่า " ดังได้สดับมา ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป

เขาเป็นนักมวยที่เก่งที่สุด ยกชงทอง ๒ แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสถูปของ
พระทศพลแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า "เว้นหญิงที่เป็นญาติสาโลหิต
เสีย หญิงที่เหลือเห็นเราแล้วจงกำหนด." นี่เป็นบุรพกรรมของเขาด้วย
ประการฉะนี้. เพราะฉะนั้น หญิงของคนเหล่านี้เห็นเขาในที่เขาก็คิดแล้ว
จึงไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้ ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของเศรษฐีชื่อเขมกะ จบ

๕. เรื่องภิกษุว่ายาก [๒๒๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุว่ายาก รูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " กุโส ยถา " เป็นต้น.

ภิกษุเดือดหัวแล้วสงสัย

ได้สดับมาว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่แก้ง เด็ดหัวคันหนึ่ง เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น, จึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง บอกความที่กรรมอันตนทำแล้วถามว่า " ผู้มีอายุ ภิกษุใดเด็ดหัว, โทษอะไร ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น ? " ลำดับนั้น ภิกษุนอกนี้ กล่าวกะเธอว่า " ท่านทำความสำคัญว่า ' โทษอะไร ๆ มี ' เพราะเหตุแห่งหัวที่ท่านเด็ดแล้ว, โทษอะไร ๆ ย่อมไม่มีในที่นี้, แต่ท่านแสดงแล้ว ย่อมพ้นได้ แม้ตนเลงก็ได้เอามือทั้งสองถอนหัวแล้วถือไว้. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา.

กรรมที่บุคคลทำย่อหย่อนไม่มีผลมาก

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุนั้นโดยอเนกปริยาย เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๕. กุโส ยถา ทุกฺคหิโต	หตฺถเมวานุกฺกนฺตติ
สามณฺณํ พุปฺปรัมภุจํ	นिरยาชูปกทฺตติ.
ขํ กิณฺณจิ สติลลํ กมฺมํ	สงฺกิลิฏฺฐณฺจ ขํ วตฺติ
สงฺกสฺสริ พุรฺหมจฺริขํ	น ตํ โหติ มหปฺพลํ .
กยิรณฺเจ กยิรณํ °	ทพฺพเมณํ ปฺรกุเม
สติโล หิ ปฺริพฺพาโฆ	ภิกฺขุโย อาภิเรตฺตํ รัชํ .

๑. อรรถกถา. กยิรา เจ กยิราณํ ตรงกับฉบับพม่า.

" หนู้าคาที่บุคคฉับไม่ดี ย่อมตามบาดมือนัน่เอง
ฉันไค, คุณเครื่องเป็นสมณะ ที่บุคคฉลอบค้ำไม่ดี
ย่อมคร่ำเขาไปในนรก ฉันนั้น. การงานอย่างไค
อย่างหนึ่งที่ย่อหย่อน, วัตรไคที่เศร้าหมอง, พรหม-
จรรย์ที่ระลึคด้วยควมรังเกียจ, กรรมทั้งสามอย่าง
นั้น ย่อมไม่มีผลมาก. หากว่าบุคคฉพึงทำกรรมไค
ควรทำกรรมนั้นให้จริง, ควรบากันทำกรรมนั้นให้มัน
เพราะว่าสมณธรรมเครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลีย
ฐลึล."

แก้อรรถ

หนู้ามีคณฉนคไคฉนคหนึ่ง คคที่สุคแม่ใบคาล ชื่อว่า กุโธ ใน
พระคาคานัน. หนู้าคานัน. ผู้ไคฉับไม่ดี ย่อมตามบาด คคคือย่อมฉลอบบาด
มือของผู้นัน ฉันไค; แม้คุณเครื่องเป็นสมณะกล่าวคคคือสมณธรรม ก็ฉันนั้น
เหมือนกัน ชื่อว่าอันบุคคฉลอบค้ำไม่ดี เพราะคคเป็นผู้มีศีลขาคเป็นคัน.

บาทพระคาคาว่า นิรยาฎปคทุกคคค คคควมว่า ย่อมให้เกิดในนรก.

บทว่า สลิล ได้แก่ การงานไร ๆ ที่บุคคฉทำ ทำให้เป็นการ
ยึคคคไคยย่อหย่อน คคทำหละหลวม.

บทว่า สงุกลิลุฉ คคควมว่า ชื่อว่า เศร้าหมองเพราะการเทียวกไปใน
อโคจร มีหญิงแพศยาเป็นคัน.

บทว่า สงุคสุสร ได้แก่ พึงระลึคด้วยควมสงสัยทั้งหลาย คคเห็น
สงฆ์แม่ที่ประชุมกันด้วยกิจอย่างไคอย่างหนึ่ง ในบรรคากิจ มีกิจด้วย
อุโปสถเป็นคัน แล้วระลึคด้วยควมสงสัยของคณ คคคือรังเกียจ ได้แก่

ระวางอย่างนี้ว่า " ภิกษุเหล่านี้ ทราบความประพฤติของเรา มีประสงค์
จะขกวัดรเรา จึงประชุมกันแน่แท้."

สองบพว่า น ตั โหติ ความว่า พรหมจรรย์ กล่าวคือสมณธรรม
นั้น คือเห็นปานนั้น ย่อมไม่มีผลมากแก่บุคคลนั้น, เพราะไม่มีผลมาก
แก่เธอ ก็ย่อมไม่มีผลมากแม้แก่ทายกผู้ถวายภิกษาแก่เธอ (ด้วย).

บพว่า กยิรา เจ ความว่า เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงทำการงานใด,
จงทำการงานนั้นจริง ๆ.

บาทพระคาถาว่า ทพฺพเมณํ ปฺรกุเม ความว่า ควรทำการงาน
นั้นให้เป็นของอันตนทำมันคง คือเป็นผู้มีการสมาทานดำรงมั่นทำการงาน
นั้น.

บพว่า ปรีพพาโซ ได้แก่ สมณธรรมที่บุคคลทำด้วยการขีตถื้อ
ย่อหย่อน อันถึงภาวะมีความขาดเป็นต้น.

บพว่า กยิโย ความว่า สมณธรรมเห็นปานนั้น ย่อมไม่สามารถที่
จะนำออกซึ่งฐิติ มีฐิติคือราคะเป็นต้น ที่มีอยู่ ณ ภายใน โดยที่แท้ ย่อม
เกลี้ยฐิติ มีฐิติคือราคะเป็นต้น แม้อย่างอื่น ณ เบื้องบนของผู้นั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้นแล้ว. ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในความสังวรแล้ว ภายหลัง
เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุว่ายาก จบ.

๖. เรื่องหญิงจีหิง [๒๒๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงจีหิง
คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อกตฺ" เป็นต้น.

หญิงจีหิงทำกรรมชั่วแล้วคิดปกปิด

ได้ยินว่า สามิของหญิงนั้นได้ทำความเชยชิดกับหญิงรับใช้ในเรือน
คนหนึ่ง. หญิงจีหิงนั้น มัดมือมัดเท้าหญิงรับใช้นั้นไว้แล้วตัดหูตัดจมูก
ของเขา จังไว้ในห้องว่างห้องหนึ่ง ปิดประตูแล้ว เพื่อจะปกปิดความที่
กรรมนั้นอันตนทำแล้ว (ชวนสามิ) ว่า " มาเถิดนาย, เราจักไปวัดฟัง
ธรรม " พาสามิไปวัดนั่งฟังธรรมอยู่. ขณะนั้นพวกญาติผู้เป็นแขกของ
นางมายังเรือน (ของนาง) แล้ว เปิดประตูเห็นประการอันเปลี่ยนนั้นแล้ว
แก้หญิงรับใช้ออก. หญิงรับใช้นั้นไปวัด กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระ-
ทศพล ในท่ามกลางบริษัท ๔.

กรรมชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง

พระศาสดาทรงสดับคำของหญิงรับใช้นั้นแล้ว ตรัสว่า " จินฺนํชื่อวํ
ทฺฐริตฺตํ แม้เพียงเล็กน้อยบุคคลไม่ควรทำ ด้วยความสำคัญว่า 'ชนพวก
อื่นย่อมไม่รู้กรรมนี้ของเรา' (ส่วน) สุจริตนั่นแหละ เมื่อคนอื่นแม้ไม่รู้
ก็ควรทำ, เพราะฉะนั้นชื่อว่าทฺฐริตฺตํ แม้บุคคลปกปิดทำ ย่อมทำการเผา
ผลาญในภายหลัง, (ส่วน) สุจริตย่อมยังความปราโมทย์อย่างเดียวให้เกิดขึ้น
ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคานี้ว่า:-

๖. ออกดี ทุกข์ดี เสวยโย ปจฺจมา ตปฺปติ ทุกข์ดี

กตญฺจ สุกฺกดี เสวยโย ยํ กตฺวา นานฺตปฺปติ.

"กรรมชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า, (เพราะ) กรรม

ชั่ว ย่อมเผาผลาญในภายหลัง, ส่วนบุคคลทำกรรม

ใดแล้ว ไม่ตามเดือดร้อน, กรรมนั้น เป็นกรรมดี

อันบุคคลทำแล้วดีกว่า."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกข์ดี ความว่า กรรมอันมีโทษยัง
สัตว์ให้เป็นไปในอบาย ไม่ทำเสียเลยดีกว่า คือประเสริฐ ได้แก่อยอดเยี่ยม.

สองบทว่า ปจฺจมา ตปฺปติ ความว่า เพราะกรรมนั้น ย่อมเผาผลาญ
ในกาลที่ตนตามระลึกถึงแล้ว ๆ รำไป.

บทว่า สุกฺกดี ความว่า ส่วนกรรมอันไม่มีโทษ มีสุขเป็นกำไร
ยังสัตว์ให้เป็นไปในสุคติอย่างเดียว บุคคลทำแล้วดีกว่า.

สองบทว่า ยํ กตฺวา ความว่า บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่
เดือดร้อนในภายหลัง คือในกาลเป็นที่ระลึกถึง ชื่อว่า ย่อมไม่ตามเดือดร้อน
คือเป็นผู้มีโสมนัสอย่างเดียว, กรรมนั้นอันบุคคลทำแล้ว ประเสริฐ.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกและหญิงนั้น ตั้งอยู่ในโศคาปัดติผลแล้ว,
ก็แลชนทั้งหลายทำหึงรับใช้นั้นให้เป็นไท ในที่นั้นนั้นแล แล้วทำให้
เป็นหญิงมีปกติประพฤติธรรม ดังนี้แล.

เรื่องหญิงข้า้หึง จบ.

๗. เรื่องอาคันตุกภิกษุ [๒๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้
อาคันตุกะหลายรูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " นคร ยถา " เป็นต้น.

พวกภิกษุไปกรุงสาวัตถีเพื่อเฝ้าพระศาสดา

ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น เข้าจำพรรษาอยู่ในปัจฉิมนครแห่ง
หนึ่ง ได้อยู่เป็นสุขในเดือนแรก. ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้มาปล้น
บ้านอันที่โคจรของภิกษุเหล่านั้น จับชาวบ้านเป็นเชลยไป. จำเดิม
แต่กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้พากันมาปฏิสังขรณ์ปัจฉิมนครนั้น เพื่อ
ประโยชน์จะป้องกันพวกโจร จึงไม่ได้โอกาสจะอุปัฏฐากภิกษุเหล่านั้น
อย่างแข็งแรง. พวกภิกษุเหล่านั้นจำพรรษาหาความสำราญมิได้ (ครั้น)
ออกพรรษาแล้ว ได้ไปสู่กรุงสาวัตถี เพื่อจะเฝ้าพระศาสดา ถวาย
บังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามสุขทุกข์กะภิกษุเหล่านั้น

พระศาสดาทรงทำการปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้น ตรัสถามว่า
" ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพากันอยู่สบายหรือ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูล
ว่า " พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์อยู่สบายแต่ในเดือนแรกเท่านั้น, ใน
เดือนท่ามกลาง พวกโจรได้ปล้นบ้าน, จำเดิมแต่กาลนั้นมนุษย์ทั้งหลาย
พากันปฏิสังขรณ์นคร ไม่ได้โอกาสจะบำรุงอย่างแข็งแรง; เพราะฉะนั้น
พวกข้าพระองค์ จึงจำพรรษาหาความสำราญมิได้ " จึงตรัสว่า " ช่างเอะ
ภิกษุทั้งหลาย, พวกเธออย่าได้คิดเลย, ธรรมดาว่าความอยู่เป็นสุขสำราญ

ตลอดกาลเป็นนิตย์ อันบุคคลหาได้ยาก; ธรรมดาว่าภิกษุ รักษาอัธยาพ
นั้นแหละ เหมือนกับพวกมนุษย์เหล่านั้นคุ้มครองนครฉะนั้น ข่อมควร "
ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๗. นครี ยถา ปจฺจนตํ คฺคฺคฺตํ สนฺตรพาทิรํ

เอวํ โคเปถ อตฺตานํ ขโณ โว มา อุปจฺจกา

ขณฺหาติตา หิ โสจฺนฺติ นิรยมุหิ สมปฺปิตา.

" ท่านทั้งหลายควรรักษาตน เหมือนกับพวก

มนุษย์ป้องกัน ทั้งภายในและภายนอก

ฉะนั้น, ขณอย่าเข้าไปล่วงท่านทั้งหลายเสีย; เพราะ

ว่าชนทั้งหลายผู้ล่วงเสียซึ่งขณะ เป็นผู้เบียดเสียด

กันไปในนรก เสรีโคกอยู่. "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตรพาทิรํ เป็นต้น ความว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย ปัจจันตณฺครนํ อันมนุษย์เหล่านั้นช่วยกันทำที่มั่นทั้งหลายมี
ประตูและกำแพงเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายใน เขาทำที่มั่นทั้งหลาย
มีป้อมและคูเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายนอก เพราะเหตุนี้ปัจจันตณฺคร
นํ จึงเป็นเมืองที่พวกมนุษย์ทำให้มั่นทั้งภายในทั้งภายนอกรักษาแล้ว
ฉันทฺ; ก็พวกท่านจงเข้าไปตั้งสติไว้ จงปิดทวารทั้ง ๖ อันเป็นภายใน ไม่
ปล่อยสติซึ่งรักษาทวาร ทำอายตนะภายใน ๖ เหล่านั้นให้มั่น ด้วยการไม่
ถือเอาโดยประการที่อายตนะภายนอก ๖ ซึ่งยึดถืออยู่ จะเป็นไปเพื่อขจัด
อายตนะภายในเสีย ไม่ละสติที่รักษาทวาร เพื่อไม่ให้อายตนะภายนอก
เหล่านั้นเข้าไปประพฤติดอยู่ ชื่อว่ารักษาตนไว้ฉันทฺ.

บาทพระคาถาว่า ขโณ โว มา อุปจุจกา ความว่า ก็ผู้ใดไม่
ปกครองตนอย่างนั้น, ขณะนี้แม้ทั้งสิ้น คือ "ขณะเป็นที่บังเกิดขึ้นแห่ง
พระพุทธเจ้า^{นี้} ขณะบังเกิดในมัชฌิมประเทศ ขณะอันได้สัมมาทิฐิ ขณะ
ไม่ขาดแคลนแห่งอายตนะทั้ง ๖ ประการ ย่อมก้าวล่วงเสียซึ่งบุคคลผู้นั้น;
ขณะนั้นจงอย่าก้าวล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย.

บทว่า ขณาติตา เป็นต้น ความว่า เพราะว่า บุคคลเหล่าใดล่วง
เสียซึ่งขณะนั้น, และขณะนั้นล่วงเสียซึ่งบุคคลเหล่านั้น; ชนเหล่านั้นเป็น
ผู้เบียดเสียดกันในนรก คือบังเกิดในนรกนั้นแล้ว เสรีไปเสีย.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสังเวช ตั้งอยู่ในพระ-
อรหัตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอาคันตุกภิกษุ จบ.

๘. เรื่องนิกรนถ์ [๒๓๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกนิกรนถ์
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อลหุจิตายะ" เป็นต้น.

พวกนิกรนถ์ได้วาทะกับพวกภิกษุ

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายเห็นพวกนิกรนถ์แล้ว
สนทนากันว่า "ผู้มีอายุ พวกนิกรนถ์เหล่านี้ประเสริฐกว่าพวกชีเปลือย
ซึ่งไม่ปกปิดโดยประการทั้งปวง, (เพราะว่า) พวกนิกรนถ์ที่ปกปิดแม้ข้าง
หน้าข้างเดียวเท่านั้น ก็เห็นจะเป็นผู้มีความละอาย (อยู่บ้าง)." พวก
นิกรนถ์ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า "พวกเรา ย่อมปกปิดเพราะเหตุนี้ หามิได้
พวกเราปกปิดเพราะเหตุนี้ คือก็ละอองต่าง ๆ มีฝุ่นและธุลีเป็นต้นนั้นเทียว
เป็นของเนื่องด้วยชีวิตินทรีย์, เมื่อเป็นอย่างนั้น ละอองต่าง ๆ มีฝุ่นและ
ธุลีเป็นต้นเหล่านั้น อย่าตกลงในภาชนะภิกษาทั้งหลายของพวกเรา " ดังนี้
แล้ว ทำการพุดกับภิกษุเหล่านั้นอย่างมากมาย ด้วยสามารถแห่งการโต้-
ตอบวาทะกัน. ภิกษุทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้น ใน
กาลที่ตนนั่งแล้ว.

ผู้สมาทานผิดย่อมถึงทุกติ

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ละอาย
ในสิ่งอันไม่ควรละอาย ไม่ละอายในสิ่งอันควรละอาย ย่อมเป็นผู้มีทุกติ
เป็นที่ไปในเบื้องหน้าแน่แท้ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรง
ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๘. อลฺหิตาย ลฺหฺนฺติ ลฺหฺนิตาย น ลฺหฺนเร

มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตุตฺตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตี.

อภเย ภยทสฺสโน ภเย จ อภยทสฺสโน

มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตุตฺตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตี.

"สัตว์ทั้งหลาย ย่อมละอายเพราะสิ่งอันไม่ควร
ละอาย ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย สมาทาน
มิจฉาทิฏฐิ ย่อมถึงทุกติ. สัตว์ทั้งหลาย มีปกติเห็น
ในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว และมีปกติเห็นใน
สิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว สมาทานมิจฉาทิฏฐิย่อม
ถึงทุกติ."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลฺหิตาย ได้แก่ เพราะภาชนะภิกษา
อันไม่ควรละอาย. จริงอยู่ ภาชนะภิกษา ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรละอาย. ก็
สัตว์เหล่านั้น เมื่อปกปิดภาชนะภิกษานั้นแล้วเที่ยวไป ชื่อว่าย่อมละอาย
เพราะภาชนะภิกษาอันไม่ควรละอายนั้น.

บทว่า ลฺหฺนิตาย ความว่า เพราะองค์อันยังหิริให้กำเริบอันไม่
ปกปิดแล้ว. จริงอยู่ องค์อันยังหิริให้กำเริบ ชื่อว่าสิ่งอันควรละอาย ก็
สัตว์เหล่านั้น เมื่อไม่ปกปิดองค์อันยังหิริให้กำเริบนั้นเที่ยวไป ชื่อว่าย่อม
ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย. เพราะเหตุนั้น เมื่อสัตว์เหล่านั้นละอาย
เพราะสิ่งอันไม่ควรละอายอยู่ ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอายอยู่. ชื่อว่า
เป็นมิจฉาทิฏฐิ เพราะภาวะคือความยึดถือเปล่า และเพราะภาวะคือความ
ยึดถือโดยประการอื่น, สัตว์เหล่านั้นสมาทานมิจฉาทิฏฐินั้นแล้วเที่ยวไปอยู่

ชื่อว่าสมาทานมิจฉาทิฏฐิ ย่อมถึงทุกคติอันต่างโดยอบายมिनรกเป็นต้น.

บทว่า อภย เป็นต้น ความว่า ภาชนะภิกษา ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรกลัว เพราะกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ และภัยคือทุจริตหาเกิดขึ้นเพราะอาศัยภาชนะภิกษาไม่. ก็สัตว์ทั้งหลายปกปิดภาชนะนั้นเพราะความกลัว ชื่อว่ามีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว. ก้องค์อันยังหิริให้กำเริบนั้น ชื่อว่าสิ่งอันควรกลัว เพราะกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยอันยังหิริให้กำเริบ. และเพราะไม่ปกปิดองค์อันยังหิริให้กำเริบ จึงชื่อว่า ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว. สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าสมาทานมิจฉาทิฏฐิ เพราะคำที่ตนสมาทานการยึดถือเปล่านั้น และการยึดถือโดยประการอื่น ย่อมถึงทุกคติ.

ในกาลจบเทศนา พวกนิครนถ์เป็นอันมาก มีใจสังเวชแล้วววช, เทศนาสำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนิครนถ์ จบ.

๕. เรื่องสาวกเดียรฉัตร [๒๓๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกสาวก-
เดียรฉัตร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อวชเช" เป็นต้น.

บุตรพวกเดียรฉัตรสอนบุตรไม่ให้ไหว้สมณะ

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่งพวกสาวกอัญญเดียรฉัตร เห็นพวกลูก ๆ
ของตนพร้อมทั้งบริวาร เล่นอยู่กับพวกลูกของพวกอุบาสกผู้เป็นสัมมา-
ทิฎฐิ ในเวลาลูกเหล่านั้นมาเรือนแล้ว จึงต่างให้กระทำปฏิญาณว่า "สมณะ
พวกศากยบุตร พวกเจ้าไม่พึงไหว้, แม้วิหารของสมณะเหล่านั้น พวก
เจ้าก็ไม่พึงเข้าไป." วันหนึ่ง ลูกของพวกอัญญเดียรฉัตรเหล่านั้น กำลัง
เล่นอยู่ในที่ใกล้แห่งซุ้มประตูนอกพระเชตวันวิหาร มีความระหายน่าขึ้น.
ทีนั้น พวกเขาส่งเด็กของอุบาสกคนหนึ่งไปสู่พระวิหาร สั่งว่า "เจ้าไป
ดื่มน้ำในวิหารนั้นแล้ว จงนำมาเพื่อพวกเราบ้าง." เด็กนั้นก็เข้าไปยัง
พระวิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลความเช่นนั้น.

บุตรพวกเดียรฉัตรนับถือพระพุทธศาสนา

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสแก่เด็กนั้นว่า "เจ้าเท่านั้น ดื่มน้ำแล้วไป
จงส่งแม่พวกเด็กนอกนี้มา เพื่อต้องการแก้การดื่มน้ำในที่นี้เทียว." เขา
ได้ทำอย่างนั้น. พวกเด็กเหล่านั้นมาดื่มน้ำแล้ว. พระศาสดารับสั่งให้หา
เด็กเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสธรรมกถาที่สบายแก่เด็กเหล่านั้น ทรงทำเด็ก
เหล่านั้นให้มีศรัทธามั่นคงแล้ว ให้ตั้งอยู่ในสภาวะและศีล. เด็กเหล่านั้น
ไปสู่เรือนของตน ๆ แล้ว แจ้งความนั้นแก่มารดาและบิดา. ครั้งนั้น
มารดาและบิดาของพวกเขาส่งถึงความโสมนัสปริเทวนาว่า "ลูกของพวก

เรา เกิดเป็นคนมีทัญญูวิบัติเสียแล้ว." ครั้งนั้น คนที่สนิทสนมของพวกนั้น เป็นคนฉลาด มากล่าวธรรมแก่คนเหล่านั้น เพื่อต้องการแก้ยังความ โทมนัสให้สงบ.

มารดาและบิดาของพวกเด็กเหล่านั้น ฟังถ้อยคำของคนเหล่านั้น แล้วจึงกล่าวว่า " พวกเราจักมอบพวกเด็ก ๆ เหล่านี้แก่พระสมณ โคดมเสีย ทีเดียว" ดังนี้แล้ว นำไปสู่พระวิหารพร้อมด้วยหมู่ญาติเป็นอันมาก.

ความเห็นเป็นเหตุให้สัตว์ไปทุกคติและสุคติ

พระศาสดาทรงตรวจดูอาสยะของคนเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดง ธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๕. อวชฺเช วชฺชมติโน วชฺเช จ อวชฺชทสุตฺติโน

มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตุตฺตา คจฺจนฺตฺติ ทฺวคฺคตฺติ.

วชฺชณฺจ วชฺชโต ญตฺวา อวชฺชณฺจ อวชฺชโต

สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา สตุตฺตา คจฺจนฺตฺติ สฺวคฺคตฺติ.

"สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความรู้ว่ามีโทษในธรรมที่หา โทษมิได้ มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ในธรรมที่มีโทษ เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งมิจฉาทิฏฐิ ย่อมไปสู่ทุกคติ. สัตว์ ทั้งหมด รู้ธรรมที่มีโทษ โดยความเป็นธรรมมีโทษ รู้ธรรมที่หาโทษมิได้ โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้ เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งสมมาทิฏฐิ ย่อมไป สู่สุคติ."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อวชฺเช คือ ในสมมาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ และในธรรมที่เป็นอุปนิสัยแห่งสมมาทิฏฐินั้น.

บทว่า วชฺสมติโน คือมีมติเกิดขึ้นว่า "นี้มีโทษ." แต่สัตว์
เหล่านั้น มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ ในธรรมที่มีโทษ คือมิจฉาทิฏฐิมี
วัตถุ ๑๐ และคือธรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น. อธิบายว่า สัตว์
ทั้งหลาย เชื่อว่าผู้ถือด้วยดีซึ่งมิจฉาทิฏฐิ เพราะความที่ตนถือด้วยดีแล้วซึ่ง
มิจฉาทิฏฐินั้น คือความรู้ธรรมที่หาโทษมิได้ โดยความเป็นธรรมมีโทษ
และรู้ธรรมที่มีโทษ โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้แล้วยึดถือมัน ย่อม
ไปสู่ทุกคติ.

ความแห่งพระคาถาที่ ๒ บัณฑิตพึงทราบโดยความตรงกันข้ามกับ
ที่กล่าวแล้ว.

ในกาลจบเทศนา คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ดำรงอยู่ในสภาวะ ๓
แล้ว พึงธรรมอื่นๆ อีกอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องสาวกเดียรฉิย์ จบ.

นิริยวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๒ จบ.

คาถาธรรมบท

นาควรรคที่ ๒๓

ว่าด้วยความอดกลั้นต่อคำล่วงเกินเหมือนช้างทนลูกศร

[๓๓] ๑. เราจักอดกลั้นคำล่วงเกิน เหมือนช้างอดทนต่อ

ลูกศรที่ตกจากแสงในสงครามจะนั้น เพราะชนเป็น
อันมากเป็นผู้ทุศีล. ชนทั้งหลายย่อมนำสัตว์พาหนะที่
ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชาย่อมทรงสัตว์พาหนะ
ที่ฝึกแล้ว บุคคลผู้อดกลั้นคำล่วงเกินได้ฝึก (ตน) แล้ว
เป็นผู้ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย ม้าอัสตร ๑
ม้าสินธพผู้อาชาไนย ๑ ช้างใหญ่ชนิดกฤษร ๑ ที่
ฝึกแล้วย่อมเป็นสัตว์ประเสริฐ แต่บุคคลที่มีคนฝึก
แล้วย่อมประเสริฐกว่า (สัตว์พิเศษนั้น).

๒. ก็บุคคลพึงไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปด้วยยาน
เหล่านี้ เหมือนคนผู้ฝึก (ตน) แล้ว ไปสู่ทิศที่ยังไม่
เคยไป ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ฝึกดีแล้วจะนั้นหามิได้.

๓. กฤษร นามว่า ชนปาลกะ. ตถมันจัต ห้าม
ไต่ยาก ถูกขังไว้ ไม่บริโภคฟ่อนหญ้า กฤษรระลึก
ถึง (แต่) นาควัน

๔. ในกาลใด บุคคลเป็นผู้กินมาก นกขัง
และมักหลับกระสับกระส่าย ประหนึ่งสุกรใหญ่ที่ถูก

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๘ เรื่อง.

ปรนปรีด้วยอาหารจะนั้น ในกาลนั้น เขาเป็นคน
มันซึม ย่อมเข้าไปถึงห้องรำไป.

๕. เมื่อก่อน จิตนี้ได้เที่ยวจาริกไป ตามอาการ
ที่ปรารถนาตามอารมณ์ที่ใคร่ (และ) ตามความสบาย
วันนี้เรจักข่มมันด้วยโยนิโสมนสิการ ประหนึ่งนาย
ควาญช้าง ข่มช้างที่จับมันจะนั้น.

๖. ท่านทั้งหลาย จงยินดีในความไม่ประมาท
จงตามรักษาจิตของตน จงถอนตนขึ้นจากหล่ม ประ-
หนึ่งช้างที่จมลงในเปือกตม ถอนตนขึ้นได้จะนั้น.

๗. ถ้าว่าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษา
ตัว มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ไว้เป็นผู้
เที่ยวไปด้วยกันไซ้ เขาพึงครอบงำอันตรายทั้งสิ้น
เสียแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติ เที่ยวไปกับสหาย
นั้น หากว่าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษา
ตัว มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ไว้เป็นผู้
เที่ยวไปด้วยกันไซ้ เขาพึงเที่ยวไปคนเดียว เหมือน
พระราชาทรงละแฉ่นแฉวัน ที่ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว
(หรือ) เหมือนช้างชื่อว่ามาตังคะ ละโขลงแล้ว เที่ยว
ไปในป่าตัวเดียวจะนั้น. ความเที่ยวไปแห่งบุคคลคน
เดียวประเสริฐกว่า เพราะคุณเครื่องเป็นสหายไม่
มีอยู่ในชนพาล บุคคลนั้นพึงเป็นผู้ผู้เดียวเที่ยวไป
เหมือนช้างชื่อมาตังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อย

เที่ยวไปอยู่ในป่าฉะนั้น และไม่พึงทำบาปทั้งหลาย.

๘. เมื่อความต้องการเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำ

ความสุขมาให้ ความยินดีด้วยปัจจัยนอกน ๗ (ตาม
มีตามได้) นำความสุขมาให้ บุญนำความสุขมาให้
ในขณะสิ้นชีวิต การละทุกข์ทั้งปวงเสียได้นำความ
สุขมาให้ ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่มารดา นำความสุ
ขมาให้ในโลก อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่บิดา นำ
ความสุขมาให้ ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่สมณะ นำ
ความสุขมาให้ในโลก อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่
พราหมณ์นำความสุขมาให้ ศีลนำความสุขมาให้
ตราบเท่าเรา ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว นำความสุขมา
ให้ การได้เฉพาะซึ่งปัญญา นำความสุขมาให้ การ
ไม่ทำบาปทั้งหลาย นำความสุขมาให้.

จบนาควรรคที่ ๒๓

๒๓. นาควรรควรรณา

๑. เรื่องของพระองค์ [๒๓๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี^๑ ทรงปรารภพระองค์
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อหิ นาคโค" เป็นต้น.

พระศาสดาถูกพวกมิจฉาทิฎฐิด่า

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในวรรณาแห่งพระคาถาแรกแห่ง
อัปมาทรรคนั้นแล. จริงอยู่ในที่นั้นข้าพเจ้ากล่าวไว้ดังนี้ว่า "พระนาง
มาคันทียา ไม่อาจทำอะไร ๆ แก่หญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุข
เหล่านั้นได้" จึงทรงดำริว่า "เราจักทำกิจที่ควรทำแก่พระสมณโคดมให้
ได้" ดังนี้แล้ว ให้สินจ้างแก่ชาวนครทั้งหลายแล้ว กล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย
พร้อมกับพวกผู้ชายที่เป็นทาสและกรรมกร จงดำรงบริภาษพระสมณโคดม
ผู้เสด็จเที่ยวเข้ามาภายในพระนคร ให้หนีไป."

พวกมิจฉาทิฎฐิผู้ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ติดตามพระศาสดา
ผู้เสด็จเข้าไปภายในพระนคร ดำอยู่ บริภาษอยู่ ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ ว่า
"เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นโค
เจ้าเป็นลา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน, สุกติไม่มีสำหรับเจ้า
ทุกติเท่านั้นอันเจ้าพึงหวัง."

๑. นครหลวงแห่งแคว้นวังสะ.

พระอานนท์ทูลให้เสด็จไปนครอื่นก็ไม่เสด็จไป

ท่านพระอานนท์สดับค้ำนั้นแล้ว ได้กราบทูลคำนี้กะพระศาสดาว่า
'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชวนครเหล่านี้ ย่อมดำ ย่อมบริภาษเราทั้งหลาย,
เราทั้งหลายไปในที่อื่นจากพระนครนี้เถิด.'

พระศาสดา. ไปไหน อานนท์ ?

พระอานนท์. สุนครอื่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อมนุษย์ทั้งหลายในที่นั้น ดำอยู่ บริภาษอยู่, เราจัก
ไปในที่ไหนอีก อานนท์ ?

พระอานนท์. สุนครอื่นแม้จากนครนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อมนุษย์ในที่นั้น ดำอยู่ บริภาษอยู่ เราทั้งหลาย
จักไปในที่ไหน (อีก)เล่า อานนท์ ?

พระอานนท์. สุนครอื่นแม้จากนครนั้น (อีก) พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ การทำอย่างนั้นไม่ควร, อธิกรณ์เกิดขึ้น
ในที่ใด, เมื่อมันสงบแล้วในนั้นนั่นแหละ, การไปสู่ที่อื่นจึงควร; อานนท์
ก็เขาพวกไหนเล่า ย่อมดำ ?

พระอานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนทั้งหมดจนกระทั่งทาสและ
กรรมกร ย่อมดำ.

พระศาสดาทรงอดกลั้นคำล่วงเกินได้

พระศาสดาตรัสว่า " อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างที่เข้าสู่สงคราม,
การอดทนต่อลูกศรที่เล่นมาจาก ๔ ทิศ เป็นภาระของช้างที่เข้าสู่สงคราม
ฉันใด, ชื่อว่าการอดทนถ้อยคำที่ชนพุทธิลแม้มากกล่าวแล้ว เป็นภาระของ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 228
เรานั้นเหมือนกัน " เมื่อทรงปรารภพระองค์แสดงธรรม ได้ทรงภาษิต
พระคาถาเหล่านี้ ในนาควรรคว่า:-

๑. อหิ นาโคว สงฺคาม จาปาโต ปติตฺถํ สรํ
 อติวากฺยนฺตติกุขิสฺส ทฺสสฺสึโล หิ พหุชฺชน.
 ทนฺตํ นยฺนติ สมิตฺติ ทนฺตํ ราชากิรฺรหติ
 ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺสเสสฺส โยติวากฺยนฺตติกุขติ.
 วรมสฺสตรรา ทนฺตา โยติวากฺยนฺตติกุขติ.
 กุญฺชรรา จ มหานาคา อตฺตทนฺโต ตโต วรํ .

" เราจักอดกลั้นคำล่วงเกิน เหมือนช้างอดทนต่อ
ลูกศรที่ตกจากแฉ่งในสงครามฉะนั้น, เพราะชนเป็น
อันมากเป็นผู้ทุศีล. ชนทั้งหลาย ย่อมนำสัตว์พาหนะ
ที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม, พระราชาย่อมทรงสัตว์
พาหนะที่ฝึกแล้ว, บุคคลผู้อดกลั้นคำล่วงเกินได้ ฝึก
(ตน) แล้ว เป็นผู้ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย, ม้า
อัสดร ๑ ม้าสินธพผู้อาชาไนย ๑ ช้างใหญ่ชนิด
กุญชร ๑ ที่ฝึกแล้วย่อมเป็นสัตว์ประเสริฐ, แต่
บุคคลที่มีตนฝึกแล้ว ย่อมประเสริฐกว่า (สัตว์พิเศษ
นั้น)."

 แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาโคว คือ เหมือนช้าง.
สองบทว่า จาปาโต ปติตฺถํ ความว่า หลุดออกไปจากธนู.
บทว่า อติวากฺยํ ความว่า ซึ่งคำล่วงเกิน ที่เป็นไปแล้วด้วย

สามารถแห่งอนริยโอาหาร ๘.^๑

บทว่า **ตติกุขิสฺส** ความว่า ช้างใหญ่ที่เขาฝึกหัดดีแล้ว เข้าสู่สงคราม เป็นสัตว์อดทน ไม่พริ้วพริ้งซึ่งลูกศรที่หลุดจากแสงตกลงที่ตน ชื่อว่า ย่อมทนทานต่อการประหารทั้งหลาย มีประหารด้วยหอกเป็นต้นได้ ฉะนั้น เรา ก็จักอดกลั้น คือจักทนทานคำล่วงเกิน มีรูปอย่างนั้น ฉะนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **ทุสฺสิโล** หิ ความว่า เพราะโลกิยมหาชนนี้เป็นอันมาก เป็นผู้ทุศีล เทียบเปล่งถ้อยคำเลียดสีด้วยอำนาจแห่งความชอบใจของตน, การอดกลั้น คือการวางเฉย ในถ้อยคำนั้น เป็นภาระของเรา.

บทว่า **สมิตี** ความว่า ถิ่นทั้งหลาย เมื่อจะไปสู่ท่ามกลางมหาชน ในสมาคมสถาน มีอุทยานและสนามกรีฑาเป็นต้น เทียมโคหรือม้าที่ฝึกแล้วเท่านั้นเข้าที่ขานแล้ว ย่อมนำไป.

บทว่า **ราชา** ความว่า แม้พระราชา เมื่อเสด็จไปสู่ที่เห็นปาน นั้นนั้นแหละ ย่อมทรงสัตว์พาหนะเฉพาะที่ฝึกแล้ว.

บทว่า **มนุสฺเสสุ** ความว่า แม้ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ฝึกแล้ว คือผู้สิ้นพยศแล้วแล^๒ ด้วยอริยมรรค ๔ เป็นผู้ประเสริฐ.

๑. อนริยโอาหาร ๘ คือ:-

๑. อทิฏฺเฐ ทิฏฺฐวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่าเห็น.
๒. อสฺสฺสฺเต สฺสฺสฺสฺวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ได้ยินว่าได้ยิน.
๓. อมฺมุเต มุคฺคฺวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่รู้ว่ารู้.
๔. อวิญฺเญเต วิญฺเญตฺวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ทราบชัดว่าทราบชัด.
๕. ทิฏฺเฐ อทิฏฺฐวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่าไม่เห็น.
๖. สฺสฺสฺเต อสฺสฺสฺสฺวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ได้ยินว่าไม่ได้ยิน.
๗. มฺมุเต อมฺมุคฺคฺวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่รู้ว่าไม่รู้.
๘. วิญฺเญเต อวิญฺเญตฺวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ทราบชัดว่าไม่ทราบชัด.

๒. นิพฺพิเสว= มีความเสพผิดออกแล้วเทียว.

บทว่า โยติวกุญ ความว่า บุคคลใดยอมอดกลั้น ก็ยอมไม่ได้ตอบ ไม่พริ้นพริ้งถึงคำล่วงเกินมีรูปเช่นนั้น แม้อันเขากล่าวซ้ำซากอยู่ บุคคลผู้ฝึกแล้วเห็นปานนั้น เป็นผู้ประเสริฐ.

ม้าที่เกิดจากแม่ม้าโดยพ่อลา ชื่อว่า ม้าอัสตร. บทว่า อาชาเนีย ความว่า ม้าตัวสามารถเพื่อจะพลันรู้เหตุที่นายสารถิผู้ฝึกมาให้กระทำ.

ม้าที่เกิดในแคว้นสินธพ ชื่อว่า ม้าสินธพ. ช้างใหญ่ที่เรียกว่ากุญชร ชื่อว่า มหานาค.

บทว่า อุตตทนุโต เป็นต้น ความว่า ม้าอัสตรก็ดี ม้าสินธพก็ดี ช้างกุญชรก็ดี เหล่านั้น ที่ฝึกแล้วเที่ยว เป็นสัตว์ประเสริฐ, ที่ยังไม่ได้ฝึกหาประเสริฐไม่, แต่บุคคลใด ชื่อว่ามีตนฝึกแล้ว คือหมดพยศแล้ว เพราะความที่ตนเป็นผู้ฝึกด้วยอริยมรรค ๔. บุคคลนี้ยอมประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะ มีม้าอัสตร เป็นต้นเหล่านั้น คือยอมเป็นผู้ยิ่งกว่าสัตว์พาหนะ มีม้าอัสตร เป็นต้นเหล่านั้นแม้ทั้งสิ้น.

ในกาลจบเทศนา มหาชนแม่ทั้งหมดนั้น ผู้รับสินจ้างแล้วยินดีว่า อยู่ในที่ทั้งหลาย มีถนนและทางสามแยก เป็นต้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องของพระองค์ จบ.

๒. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง [๒๓๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เคยเป็นนายหัตถาจารย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " น หิ เอเตหิ " เป็นต้น.

ควาญช้างฝึกช้างให้ดีได้เพราะได้นัยจากภิกษุ

ได้ยินว่า วันหนึ่ง ภิกษุนั้นเห็นนายควาญช้าง* ผู้ตั้งใจว่า " เราจักฝึกช้างสักตัวหนึ่ง" แล้วไม่อาจเพื่อจะให้ช้างสำเหนียกเหตุที่ตนปรารถนาได้ อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำจิวดี จึงเรียกภิกษุทั้งหลายซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้มาแล้วกล่าวว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย หากว่านายหัตถาจารย์นี้ พึงแทงช้างตัวนี้ในที่ช่อโน้นไซ้, เขาพึงให้มันสำเหนียกเหตุนี้ได้โดยเร็วทีเดียว." เขาสดับคำของภิกษุนั้นแล้ว จึงทำอย่างนั้น ก็ฝึกช้างตัวนั้นให้เรียบร้อยได้.^๒ ภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา.

ฝึกตนดีแล้วย่อมไปสู่ที่ไม่เคยไปได้

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า " เขาว่าเธอพูดอย่างนั้นจริงหรือ?" เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่า " จริง พระเจ้าข้า " ทรงติเตียนภิกษุนั้นแล้ว ตรัสว่า " บุรุษเปล่า เธอต้องการอะไร ด้วยยานคือช้าง หรือยานอย่างอื่น ที่ฝึกแล้ว ? เพราะชื่อว่าคนผู้สามารถเพื่อจะไปสู่สถานที่ไม่เคยไปด้วยยานเหล่านี้ หามิได้, แต่ผู้มีตนฝึกดีแล้วอาจไปสู่สถานที่ไม่เคยไปได้; เพราะฉะนั้น เธอจงฝึกตนเท่านั้น, เธอจะต้องการอะไรด้วยการฝึกสัตว์พาหนะเหล่านั้น " แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑. หตุถิมกั ซึ่งบุคคลผู้ฝึกซึ่งช้าง. ๒. สทนตุ ให้เป็นสัตว์ที่ฝึกดีแล้ว.

๒. น หิ เอเตหิ ยานเหติ กจฺเจยฺย อคตํ ทิสํ

ยถาตุตฺตา สุตฺนเตน ทนฺโต ทนฺเตน กจฺจติ.

" กัณฺฐกฺลพิงฺโกปสุทฺธิสฺสทิสํยังมฺเอยฺยไปด้วยยานเหล่า

นี้ เหมือนคนผู้ฝึก (ตน) แล้ว ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคย

ไป ด้วยคนที่ฝึกแล้ว ฝึกดีแล้วจะนั่นหาได้."

แก้อรรถ

พระคานานัน มีความว่า กัณฺฐกฺลใด ๆ พึงไปสู่ทิศ คือพระนิพพาน
ที่นับว่ายังไม่ได้ไป เพราะความเป็นทิศที่ตนยังไม่เคยไป แม้โดยที่สุด
ด้วยความฝัน ด้วยยานทั้งหลาย มียานคือช้างเป็นต้นเหล่านี้ได้, เหมือน
บุคคลผู้ฝึก (ตน) แล้ว คือผู้หมดพญศ มีปัญญา ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไป
แล้วนั้น คือบรรลู่ถึงภูมิแห่งท่านที่ฝึก (ตน) แล้ว ด้วยตนที่ฝึกแล้ว
ด้วยการฝึกอินทรีย์ในส่วนเบื้องต้น ทรمانดีแล้ว ด้วยอริยมรรคภาวนา
ในส่วนเบื้องหลังจะนั้นก็หามิได้; เพราะฉะนั้น การฝึกตนเท่านั้น จึง
ประเสริฐสำหรับเธอ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลู่อริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง จบ.

๓. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า [๒๓๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพวกบุตรของพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า "ชนปาลโก" เป็นต้น.

บุตรบำรุงบิดาเพราะอยากได้สมบัติ

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี มีสมบัติประมาณ ๘ แสน ทำอวามงคผลแก่บุตร ๔ คน ผู้เจริญแล้ว ได้ให้ทรัพย์ ๔ แสน. ต่อมา เมื่อพราหมณ์ของเขาทำกาละ (ตาย) ไปแล้ว พวกบุตรจึงปรึกษาร่วมกันว่า "หากพ่อของเรานี้จักนำพราหมณ์คนอื่นมาไซ้, ด้วยอำนาจแห่งบุตรทั้งหลาย ที่เกิดในท้องของนาง ตระกูลก็จักทำลาย; เอาเถิดพวกเรา (ช่วยกัน) สงเคราะห์ท่าน." พวกเขาบำรุงพราหมณ์เฒ่านั้น อยู่ด้วยปัจจัยมีอาหารเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นอันประณีต ทำกิจมีการนวดพั้นมือและเท้าเป็นต้นอยู่ ครั้นบำรุงแล้ว วันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์เฒ่านั้นนอนหลับกลางวันแล้วลุกขึ้นแล้ว, จึงนวดพั้นมือและเท้าพลางพูดถึงโทษในฆราวาสต่างๆ กันแล้ว วิงวอนว่า พวกผมจักทะนุบำรุงคุณพ่อโดยทำนองนี้ตลอดชีพ, ขอคุณพ่อโปรดให้แม่ทรัพย์ที่ยังเหลือแก่พวกผมเถิด." พราหมณ์ให้ทรัพย์แก่บุตรอีกคนละแสน แบ่งเครื่องอุปโภคทั้งหมดให้เป็น ๔ ส่วน มอบให้ เหลือไว้เพียงผ้านุ่งห่มของตน. บุตรคนหัวปีทะนุบำรุงพราหมณ์นั้น ๒-๓ วัน.

พราหมณ์เที่ยวขอกทานเขากิน

ต่อมาวันหนึ่ง ลูกสะใภ้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู พูดกับพราหมณ์เฒ่านั้น
ผู้อาบน้ำแล้วเดินมาอยู่ อย่างนี้ว่า " ทรัพย์ ๑๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ ที่คุณพ่อ
ให้แก่บุตรคนหัวปี ยิ่งกว่า (บุตรทั้งหลาย) มีอยู่หรือ, คุณพ่อให้ทรัพย์
แก่บุตรทุกคน คนละ ๒ แสนมิใช่หรือ? ไฉนคุณพ่อจึงไม่รู้จักทางแห่ง
เรือนของบุตรที่เหลือเล่า?"

แม้เขาถูกถามนางว่า " อีหญิงถ่อย มึงจงรีบหาย," โกรธแล้ว
ได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น, โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เขาถูกลูกสะใภ้
อื่นให้เตลิดไปจากเรือนแม่นั้น ด้วยอุบายนี้เหมือนกันแล (ได้ไปยังเรือน
ของบุตรคนอื่น) เมื่อไม่ได้การเข้าไปแม่ในเรือนหลังหนึ่งอย่างนี้ด้วย
ประการฉะนี้ จึงบวชเป็นชีปะขาว เพื่อยกศึกษาอยู่ โดยกาลล่วงไป
ทศุโทรมลงเพราะชรา มีสรีระเศร้าหมองเพราะโภชนะไม่ดินอนลำบาก
เพื่อยกศึกษาอยู่(กลับ) มา ทอดหลังลงนอน ก้าวลงสู่ความหลับแล้ว ลูกขึ้น
นั่งมองดูตน ซึ่งมีความกระวนกระวายระงับแล้ว ไม่เห็นที่พึ่งของตน
ในบุตรทั้งหลาย จึงคิดว่า " ได้ยินว่า พระสมณโคดมไม่สยิวพระพักตร์
มีพระพักตร์เบิกบาน^๑ ตรัสถ้อยคำไพเราะ ทรงฉลาดในการต้อนรับ, เรา
อาจเข้าไปหาพระสมณโคดมแล้ว ได้รับการต้อนรับ." เขาจัดแจงฝ้านุ่ง
ผ้าห่มเรียบร้อยแล้ว หยิบภาชนะกักขา ถือไม้เท้า ได้ไปยังสำนัก
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

สมจริง แม้พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ก็กล่าวคำนี้ไว้ว่า
" ครั้งนั้นแล พราหมณ์มหาศาลคนใดคนหนึ่ง ผู้เศร้าหมอง มีผ้าห่ม
๑. อุตุตานมูโข มีพระพักตร์หงาย .

อันเศรษฐีหมอง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยสถานที่พระองค์ประทับ
อยู่."

พระศาสดา ทรงทำปฏิสันถารกับเขาผู้นั้น ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้
ตรัสคำนี้ว่า "พราหมณ์ เพราะอะไรหนอแล ท่านจึงเป็นผู้เศรษฐีหมอง
มีผ้าห่มอันเศรษฐีหมอง?"

พราหมณ์ทูลว่า "ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์มีบุตรอยู่
๔ คนในโลกนี้, บุตรเหล่านั้น ถูกภรรยาอุยง จึงขับข้าพระองค์ออกเสีย
จากเรือน."

พระศาสดาให้พราหมณ์เรียนคาถา

พระศาสดาตรัสว่า "พราหมณ์ ถ้ากระนั้น ท่านจงเรียนคาถา
เหล่านี้ เมื่อหม่อมหาชนประชุมกันในสภา, เมื่อบุตรทั้งหลาย (ของท่าน)
นั่งแล้ว จงกล่าวว่:-

"ข้าพเจ้าจักผลิตเพลีนด้วยบุตรที่เกิดแล้วเหล่า

ใด, และปรารธนาความเจริญแก่บุตรเหล่าใด, บุตร
เหล่านั้นถูกภรรยาอุยง^๑ ย่อมรุกรานข้าพเจ้าเหมือน
สุนัขรุกรานสุกรฉะนั้น. ได้ยินว่า บุตรเหล่านั้นเป็น
อัสติบุรุษ เลวทราม เรียกข้าพเจ้าว่า 'พ่อ พ่อ'
พวกเขาคืออากษส (มาแล้ว) โดยรูปเพียงดังบุตร
ย่อมทอดทิ้งข้าพเจ้าผู้ถึงความเสื่อม (แก่) บิดาแม่
ของเหล่าพาลชน เป็นคนแก่ ต้องเที่ยวขอทานที่เรือน
ของชนเหล่านั้น เหมือนม้าที่แก่ใช้การงานไม่ได้ ถูก

๑. บุตรเหล่านั้นคบคิดกับภรรยา ก็ว่า.

เขาพรากไปจากอาหารฉะนั้น. นัยว่า ไม้เท้าของ
ข้าพเจ้าแลยังประเสริฐกว่า, บุตรทั้งหลายไม่เชื่อฟัง
จะประเสริฐอะไร. (เพราะ) ไม้เท้ากันโคตุก็ได้, อนึ่ง
กันสุนัขก็ได้, มีไว้ (ยืน) ข้างหน้าเวลามีคนตีได้, (ใช้)
หยั่งลงไปในที่ลึกก็ได้, เพราะอานุภาพแห่งไม้เท้า
คนแก่เช่นข้าพเจ้า พลาดแล้วก็กลับยืนขึ้น (อีกได้)."

พราหมณ์ได้อุบายดี

เขาเรียนคาถาเหล่านั้น ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อ
พวกบุตรประดับประดาด้วยสรรพalingแล้ว ย่างเข้าไปสู่สถานนั้น นั่ง
เหนืออาสนะที่ควรแก่ค่ามาก ในท่ามกลางพวกพราหมณ์ ในวันประชุม
พราหมณ์เห็นปานนั้น, ตกลงใจว่า "กาลนี้เป็นกาลของเราแล้ว" เข้า
ไปสู่ท่ามกลางสภา ชูมือขึ้นแล้วกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าประสงค์
จะกล่าวคาถาแก่ท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายจักฟังไหม?" เมื่อพราหมณ์
เหล่านั้นกล่าวว่า "กล่าวเถิด ๆ พราหมณ์ พวกเรจักฟัง," ได้ขึ้นกล่าว
เทียว.

ก็โดยสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีวิตรอยู่อย่างนี้ว่า "บุตรใดใช้สอย
ทรัพย์ที่เป็นของมารดาบิดา (แต่) ไม่เลี้ยงมารดาบิดา. บุตรนั้นต้องถูกฆ่า."
เพราะฉะนั้น บุตรของพราหมณ์เหล่านั้น จึงฟูบลงแทบเท้าของบิดา
จึงวอนว่า "คุณพ่อขอรับ ขอคุณพ่อโปรดให้ชีวิตแก่พวกกระผมเถิด."
เพราะความที่หทัยของบิดาเป็นธรรมชาติอ่อนโยน เขาจึงกล่าวว่า " ท่าน

ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าให้บุตรน้อยทั้งหลายของข้าพเจ้าพินาศ
เสียเลย; พวกเขาจักเลี้ยงดูข้าพเจ้า."

ทันใดนั้น มนุษย์ทั้งหลาย จึงกล่าวกะพวกบุตรของเขาว่า "ท่าน
ผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้ไป หากพวกท่านจักไม่ประคับประคองบิดาให้ดีไซ้,
พวกเราจักฆ่าพวกท่านเสีย." บุตรเหล่านั้นกลัวแล้ว เชิญบิดาให้นั่ง
บนตั่ง ยกขึ้นนำไปสู่เรือนด้วยตนเอง ทาสีระด้วยน้ำมัน ขัดสี (ให้สะอาด)
ใช้วัตถุมีกลิ่นหอมเป็นต้นขโลมแล้ว ให้เรียกพราหมณ์ทั้งหลายมาแล้ว
สั่งว่า "ตั้งแต่วันนี้ไป เธอทั้งหลายจงประคับประคองบิดาของพวกฉัน
ให้ดี, ถ้าเธอทั้งหลายจักถึงความประมาทแล้วไซ้, พวกฉันจักตีเตียน
เธอทั้งหลาย" แล้วให้บริโภคนกกระทาอันประณีต.

พราหมณ์คิดถึงอุปการคุณของพระศาสดา

พราหมณ์อาศัยโภชนะดีและการนอนสบาย โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน
ก็เกิดมีกำลังมีอินทรีย์เปล่งปลั่ง มองดูอัธภาพแล้วดำริว่า "สมบัตินี้ เรา
ได้เพราะอาศัยพระสมณโคดม" ถือเอาผ้าคู่หนึ่งเพื่อประโยชน์แก่ความ
เป็นบรรณาการ ไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีปฏิสันถารอัน
พระองค์ทรงทำแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง วางผ้าคู่ นั้นลงแทบบาทมูลของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์
ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ย่อมแสวงหาทรัพย์เป็นส่วนแห่งอาจารย์ เพื่ออาจารย์,
ขอพระโคตมผู้เจริญ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของข้าพระองค์ โปรดรับทรัพย์
เป็นส่วนอาจารย์." พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับผ้าคู่ นั้น เพื่ออนุเคราะห์
เขาแล้ว ทรงแสดงธรรม.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในสภาวะแล้ว จึงกราบทูล

อย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายธูภัก ๒ ที่จาก
ธูภัก ๔ ที่ ซึ่งบุตรทั้งหลายให้แก่ข้าพระองค์นั้น แต่พระองค์."

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสว่า " งามละ พราหมณ์, แต่เราจักไปสู่
สถานที่ชอบใจเท่านั้น " แล้วทรงส่งเขาไป.

พราหมณ์ไปถึงเรือนแล้ว บอกพวกบุตรว่า " พ่อทั้งหลาย พระ-
สมณโคตมเป็นสหายของพ่อ, พ่อถวายธูภัก ๒ ที่แก่พระองค์, เจ้า
ทั้งหลายอย่าละเลยในเมื่อพระองค์เสด็จมาถึงนะ," บุตรทั้งหลายรับว่า
" ดีละ คุณพ่อ."

พระศาสดาโปรดบุตรพราหมณ์

วันรุ่งขึ้น พระศาสดาเสด็จไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปถึงประตูเรือน
แห่งบุตรคนหัวปี (ของพราหมณ์), เขาเห็นพระศาสดาแล้ว รับบาตร เชิญ
เสด็จให้เข้าไปสู่เรือน เชิญให้ประทับนั่ง ณ บัลลังก์ซึ่งควรแก่ค่ามากแล้ว
ได้ถวายโภชนะอันประณีต. พระศาสดาได้เสด็จไปสู่เรือนของบุตรพราหมณ์
ทั้งสี่ตามลำดับ คือ วันรุ่งขึ้น ของบุตรนอกนี้, . วันรุ่งขึ้น ของบุตรนอกนี้.
พวกเขาทุกคนได้ทำสักการะอย่างนั้นเหมือนกัน.

ต่อมาวันหนึ่ง บุตรคนหัวปี เมื่อการมงคลปรากฏเฉพาะแล้วจึงพูด
กะบิดาว่า " คุณพ่อขอรับ พวกกระผมจะให้มงคลแก่ใคร ? "

พราหมณ์, พ่อไม่รู้จักคนอื่น, พระสมณโคตมเป็นสหายซึ่งพ่อ
มิใช่หรือ ?

บุตรคนหัวปี. ถ้ากระนั้น คุณพ่อโปรดนิมนต์พระองค์พร้อมกับ
ภิกษุ ๕๐๐ รูป เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้.

พราหมณ์ได้ทำอย่างนั้น. วันรุ่งขึ้น พระศาสดาพร้อมด้วยบริวาร

ได้เสด็จไปยังบ้านของเขา. เขานิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
ให้นั่งในเรือนซึ่งฉาบทาด้วยโคลมยสค ประดับด้วยสรรพาลังการแล้ว
อังกาสด้วยมธุปายาสขึ้น และด้วยขาทินิยะอันประณีต.

ก็ในระหว่างแห่งภักตนั้นแหละ บุตร ๔ คนของพราหมณ์นั่งใน
สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า " ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย
ประดับประดาของบิดาของพวกข้าพระองค์ ไม่ประมาณ, โปรดทอดพระเนตร
อัฐภาพของท่านเถิด."

บำรุงมารดาบิดาเป็นมงคล

พระศาสดาตรัสว่า " ท่านทั้งหลายทำกรรมงามแล้ว, ชื่อว่าการเลี้ยง
มารดาบิดา โบราณบัณฑิตทั้งหลาย (เคย) ประพฤติมาแล้วเหมือนกัน "
แล้วตรัสมาตุโปสกนาคชาดก๑ ในเอกาทสนิบาตนี้โดยพิสดารว่า " เพราะ
ช้างนั้นหลีกไปเสีย ต้นอ้อยข้างและไม้โมกมันจึงงอกขึ้นไสว" ดังนี้เป็นต้น
แล้วได้ทรงภาษิตพระคานา^๒นี้ว่า :-

๓. ธนपालโก นาม กุณฺชโร

กฏกุปฺเภทโน ทูณฺนิวารโย

พทุโร กพลํ น ญฺชติ

สุมรติ นาควนสฺส กุณฺชโร.

"กุณฺชโร นามว่า ธนपालกะ ตกมันจัต ห้ามได้

ยาก ลูกช้างไว้ ไม่บริโภคฟอนหญ้า กุณฺชโรระลึกถึง

(แต่) นาควัน^๒."

๑. พุ. ขา. ๒๗/๓๐๓. อรรถกถา. ๖/๑. ๒. สุมรติ เป็นอีกรูปหนึ่งของสรติ. นาควนสฺส
แปลกันว่า ซึ่งป่าแห่งไม้กาะทิง เป็นฉัฏฐวิภักตติลงในอรรถแห่งทุติยาวิภักติ..

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธนปาลโก นาม นั้นเป็นชื่อของช้าง
ที่พระเจ้ากาสิกราช ทรงส่งนายหัตถาจารย์ไปให้จับในนาควันอันรื่นรมย์
ในครั้งนั้น.

บทว่า กฏุปปเภทโน ความว่า ตกมันจัด. อันที่จริง ในกาล
เป็นที่ตกมันของช้างทั้งหลาย หมวกหูทั้ง ๒ ย่อมแตกเอี่ยม, แม้ตามปกติ
ในกาลนั้น ช้างทั้งหลาย ย่อมไม่นำพาซึ่งขอ ปฏัก หรือโตมร ย่อมเป็น
สัตว์ดุร้าย, แต่ช้างธนปาละนั้น ครุร้ายนักทีเดียว; เพราะฉะนั้น พระ-
ศาสดาจึงตรัสว่า กฏุปปเภทโน ทุนุณิวารโย.

บาทพระคาถาว่า พทฺธ กพลํ น ญญชติ ความว่า ช้างธนปาละ
นั้น มิได้ถูกตกปลอกไว้, แต่ถูกเขานำไปสู่โรงช้าง ให้แควงด้วยม่าน
อันวิจิตรแล้ว พักไว้บนพื้นที่ซึ่งทำการประพรมด้วยของหอม มีเพดาน
วิจิตรคาดไว้ ณ เบื้องบน แม้อันพระราชำให้บำรุงด้วยโภชนะมีรสเลิศ
ต่าง ๆ ควรแก่พระราชำ ก็มีไยดีจะบริโภคะอะไร ๆ. อันคำว่า " พทฺธ
กพลํ น ญญชติ" (นี้) พระศาสดาตรัสหมายถึงอาการเพียงช้างถูกส่ง
เข้าไปสู่โรงช้าง.

สองบทว่า สุมรติ นาควนสุต ความว่า ช้างธนปาละนั้นระลึก
ถึงนาควัน ซึ่งเป็นที่อยู่อันรื่นรมย์แท้หามิได้, ก็มารดาของช้างนั้น
ได้เป็นสัตว์ถึงทุกข์เพราะพราจากบุตรในป่า, ช้างนั้นบำเพ็ญมาตาปิตุ-
อุปัฏฐานธรรมนั้นแล. ดำริว่า " ประโยชน์อะไรของเราด้วยโภชนะนี้"
ระลึกลงมาตาปิตุอุปัฏฐานธรรม ซึ่งประกอบด้วยธรรมเท่านั้น; ก็ช้างนั้น

อยู่ในนาควันนั้นนั่นแล อาจบำเพ็ญมาตาปิตุอุปัฏฐานธรรมนั้นได้, เพราะ-
ฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า " สุเมรติ นาควนสุธ กุณฺขโร "

เมื่อพระศาสดา ครั้นทรงนำบุตรพริษาของพระองค์นี้มาตรัสอยู่นั้น
แล บุตรของพราหมณ์แม่ทั้งหมด ยังอัสสุธารให้ไหลแล้ว มีหทัยอ่อน
เงี้ยวโศกลงสดับแล้ว. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบถึงธรรมเป็น
ที่สบายของพวกเขาแล้ว จึงทรงแสดงธรรมประกาศสัจจะทั้งหลาย.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์พร้อมกับบุตรและลูกสะใภ้ทั้งหลาย
ดำรงอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของพราหมณ์เต่า จบ.

๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล [๒๓๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "มิตฺธี ยทา" เป็นต้น.

พระเจ้าปเสนทิโกศลว่่วงเพราะเสวยจุลินไป

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระราชาเสวยข้าวสุกแห่งข้าวสารทะนานหนึ่ง กับสุปพัญชนะพอควรแก่ข้าวสุกนั้น. วันหนึ่ง ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่ทรงบรรเทาความเมาในภักได้เลย ได้เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอันลำบาก พลิกไปข้างนี้และข้างนี้ แม้ถูกความว่่วงครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะผทมตรง ๆ ได้ จึงประทับนั่ง ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงติการบริโภคน

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า "มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันได้ทรงพักผ่อนเลย เสด็จมากระมัง?"

พระราชา. "ถูกละ พระเจ้าข้า, ตั้งแต่กาลที่บริโภคนแล้ว หม่อมฉันมีทุกข์มาก."

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า "มหาบพิตร คนบริโภคนมากเกินไป ย่อมมีทุกข์อย่างนี้" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. มิตฺธี ยทา โหติ มหคฺขมโส จ

นิทฺทายิตา สมฺปรีวตฺตสยิ

มหาวราโห นีวาปฺปญฺโง

ปฺนปฺปนํ คพฺภมุเปติ มนฺโท.

"ในกาลใด บุคคลเป็นผู้กินมาก นกั่วง และมัก
นอนหลับกระสับกระส่าย ประหนึ่งสุกรใหญ่ ที่ถูก
ปรนปรีด้วยอาหารฉะนั้น ในกาลนั้น เขาเป็นคน
มันซึม ย่อมเข้าไปถึงห้องรำไป."

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิทุธิ ความว่า ผู้อันความท้อแท้และ
ความง่วงเหงาครอบงำ.

บทว่า มหคฺชโส ความว่า ผู้บริโภคมาก เหมือนอาหารหัตถก-
พราหมณ์ อลังสาฎกพราหมณ์ ตัตถวัฏฏกพราหมณ์ กากมาสกพราหมณ์
และกุตตัมมิกพราหมณ์ คนใดคนหนึ่ง.

บทว่า นิวาปญฺโฐ ความว่า ถูกปรนปรีด้วยข้าวหมูมีรำ
เป็นต้น. จริงอยู่ สุกรบ้านเขาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เวลายังอ่อน ในเวลาที่มีสรีระ
อ้วน ไม่ได้เพื่อจะออกจากเรือนไปข้างนอก ส่ายไปส่ายมาในที่ต่าง ๆ
มิได้เคยเป็นต้นแล้ว ย่อมนอนหายใจฟูฟุดอยู่เท่านั้น. ท่านกล่าวคำ
อธิบายนี้ว่า "บุคคลผู้มีความง่วงงุน กินจุ และเมื่อไม่อาจยังอึดภาพให้
เป็นไปด้วยอิริยาบถอย่างอื่น มักนอนหลับพลิกกลับไปกลับมาตามปกติ
เหมือนสุกรใหญ่ที่ถูกปรนปรีด้วยเหยื่อฉะนั้น ในขณะที่ใด; ในขณะที่นั้น
เขาย่อมไม่อาจเพื่มนสิการไตรลักษณ์ คือ "อนิจจัง ทุกขัง อนตฺตา" ได้,
เพราะไม่มนสิการไตรลักษณ์เหล่านั้น จึงชื่อว่ามิปัญญาทิบ ย่อมเข้าห้อง
คือไม่พ้น ไปจากการอยู่ในห้อง.

พระศาสดาทรงบอกอุบายบรรเทาหินจู

ในกาลจบเทศนา พระศาสดาได้ตรัสพระคาถานี้ด้วยสามารถอุปการะ
แก่พระราชาวา:-

" คนผู้มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้

แล้วนั้น ย่อมมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย แก่ช้า อายุยืน."

ดังนี้แล้ว โปรดให้อุตตรมาณพเรียนไว้แล้ว ทรงแนะนำอุบายว่า " เธอ
พึงกล่าวคาถานี้เฉพาะในเวลา que พระราชาเสวย, และพึงให้พระราชาทรง
ลดโภชนะลงด้วยอุบายนี้," เขาได้กระทำเช่นนั้น.

สมัยต่อมา พระราชาทรงกระปรีกระเปร่า มีพระสรีระเบา ทรงถึง
ความสำราญ เพราะความที่ทรงมีพระกระยาหารทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง
ทรงมีความคุ้นเคยบังเกิดขึ้นในพระศาสดาแล้ว ทรงให้ออสทิสทานเป็นไป
๗ วัน. ในเพราะทรงอันโมทนาทาน มหาชนซึ่งมาประชุม (ณ ที่นั้น)
บรรลุลุณวิเศษใหญ่แล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

๕. เรื่องสาณูสามเณร [๒๓๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณร ชื่อ
สาณู ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อิทํ ปุเร" เป็นต้น.

สาณูสามเณรประกาศธรรม

ได้ยินว่า สามเณรนั้นได้เป็นบุตรน้อยคนเดียวของอุบาลิกาคนหนึ่ง.
ครั้งนั้น นางให้เธอบรรพชาในกาลที่เธอเป็นเด็กทีเดียวก. ตั้งแต่กาลที่
บรรพชาแล้ว เธอได้เป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร. เธอได้กระทำวัตรแก่
อาจารย์ อุปัชฌายะ และพระอาคันตุกะทั้งหลายทีเดียวก. ตลอด ๘ วัน
ของเดือน เธอลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ เข้าไปตักน้ำในโรงน้ำ ปิดกวาดโรง
ธัมมัสสวนะ ตามประทีป ประกาศธัมมัสสวนะด้วยน้ำเสียงอันไพเราะ.
ภิกษุทั้งหลายทราบเรี่ยวแรงของเธอแล้ว ย่อมเชื้อเชิญว่า "จงกล่าวบท
ทกาทะเถติ สามเณร." เธอไม่กระทำใด่อื่นใด ๆ ว่า "ลมเสียดแทง
หทัยของผมน, หรือโรคไอบีเยคเบียนผมน" ขึ้นสู่ธรรมาสัน กล่าวบททกาทะ
เหมือนจะให้น้ำในอากาศตกลง เมื่อจะลง ย่อมกล่าวว่า "ข้าพเจ้าให้ส่วน
บุญ ในเพราะการกล่าวนี้แก่มารดาและบิดาของข้าพเจ้า." มนุษย์ทั้งหลาย
หาทราบความที่เธอให้ส่วนบุญแก่มารดาและบิดาไม่.

ยักษิณีเคยเป็นมารดาของสาณูสามเณร

ก็มารดาของเธอเกิดเป็นยักษิณีในอรรถภาพเป็นลำดับ นางมากับ
เทวดาทั้งหลาย ฟังธรรมแล้ว (เมื่อจะอนุโมทนา) ส่วนบุญที่สามเณรให้
ย่อมกล่าวว่า "ฉันขออนุโมทนา พ่อ." ก็ธรรมดาภิกษุทั้งหลาย ผู้สมบูรณ์

ด้วยศีล ย่อมเป็นที่รักของโลกพร้อมทั้งเทวโลก; เพราะฉะนั้น พวกเทวดาที่มีความสะอาด มีความเคารพในสามเณร ย่อมสำคัญเธอเหมือนมหาพรหม และกองเพลิง. และย่อมเห็นนางชัณณินั้นเป็นที่น่าสนใจ เพราะการละในสามเณร; ในสมัยทั้งหลาย มีสมัยฟังธรรมและสมัยที่ยักยัประชุมกันเป็นต้น อมนุษย์ทั้งหลายย่อมให้อาสนะที่ดี น้ำที่ดี อาหารที่ดี แก่นางชัณณินี้ ด้วยคิดว่า "นางชัณณินี้ เป็นมารดาของสามเณร" ยักยัทั้งหลายแม้ที่มีศักดิ์ใหญ่ เห็นนางชัณณินี้แล้ว ย่อมหลีกเลี่ยงให้, ย่อมลุกขึ้นจากอาสนะ.

ชัณณินี้เข้าสู่กายสามเณร

ครั้นสามเณรนั้นถึงความเจริญ มีอินทรีย์แก่กล้า ถูกความไม่ยินดี ยิ่งบีบคั้น ไม่สามารถจะบรรเทาความไม่ยินดียิ่งลงได้ ปล่อยมและเล็บไว้ยาว มีผ้านุ่งและผ้าห่มมอมแมม ไม่แข็งแรงใดๆ หยิบบาตรจีวรขึ้นแล้ว ได้ไปเรือนของมารดาฟังคนเคียว. อุบาสิกาเห็นบุตรแล้วไหวกล่าวว่า "พ่อ ครั้งก่อน พ่อมาในที่นี้พร้อมกับอาจารย์และอุปัชฌายะ หรือพร้อมกับภิกษุหนุ่มและสามเณร, เพราะเหตุไร ในวันนี้พ่อจึงมาคนเดียวเล่า?" เธอแจ้งความที่ตนกระสัน (ให้มารดาทราบ) แล้ว. อุบาสิกามีศรัทธา แม้แสดงโทษในฆราวาสโดยประการต่างๆ ตักเตือนบุตรอยู่ก็ไม่อาจให้เธอยินยอมได้ (แต่) ก็ไม่เสือกไสไปเสีย ด้วยคิดว่า "ถึงอย่างไร เธอพึงกำหนดได้แม้ตามธรรมชาติของตน" กล่าวว่า "พ่อ โปรดรออยู่จนกว่าฉันจะจัดยาและภัตเพื่อพ่อเสร็จ, ฉันจักนำผ้าสะอาดมาถวายแก่พ่อ ผู้ดื่มยา กระทำกตกิจแล้ว" แล้วได้ตกแต่งอาสนะถวาย. สามเณรนั่งลงแล้ว. อุบาสิกาจัดแจงยาและของเคี้ยวเสร็จโดยครุเดียว

เท่านั้น ได้ถวายเป็นแล้ว. ลำดับนั้น อุบาสิกาคิดว่า "เราจักจัดแจงภักต"
นั่งลงในที่ไม่ไกล ชาวข้าวอยู่.

สมัยนั้น นางยักษิณีนั้นใคร่ครวญอยู่ว่า "สามเณรอยู่ที่ไหนหนอ
เล่า? เธอได้ภิกษาหาร หรือยังไม่ได้" ทราบความที่เธอนั่งอยู่แล้ว
ด้วยความเป็นผู้ใคร่จะสึก จึงคิดว่า "ก็เธออย่าพึงยังความละอายให้เกิด
ขึ้นแก่เราในระหว่างเทวคาทั้งหลายเลย, เราจะไป จักกระทำอันตรายใน
การสึกของเธอ" ดังนี้แล้ว จึงมาสิงในสรีระของสามเณรนั้น บิดคอให้
ล้มลงเหนือแผ่นดิน. เธอมีตาทั้งสองเหลือก มีน้ำลายไหล ดิ้นรนอยู่บน
แผ่นดิน. อุบาสิกาเห็นอาการแปลกกนั้นของบุตร รีบมาชวนบุตรแล้ว
ให้นอนบนดัก. ชาวบ้านทั้งสี่นมากระทำการเช่นสรวงมีพิธีกรรมเป็นต้น.

อุบาสิกาคำครวญ

ส่วนอุบาสิกาคำครวญ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า:-

"ชนเหล่าใด ย่อมรักษาอุโบสถที่ประกอบด้วย
องค์ ๘ ตลอดคฤที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปี
และตลอดปาริหารียปีษ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่,
ยักษ์ทั้งหลายย่อมไม่เล่นด้วยชนเหล่านั้น ข้าพเจ้า
ได้สดับคำของพระอรหันต์ทั้งหลายดังนี้. ในวันนี้
บัดนี้เอง ข้าพเจ้านั้นเห็นอยู่ ยักษ์ทั้งหลาย เล่นกับ
सानุสามเณร."

นางยักษิณิฟังคำของอุบาสิกาแล้ว จึงกล่าวว่า:-

"ยักษ์ทั้งหลาย ย่อมไม่เล่นกับเหล่าชนผู้รักษา
อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ตลอดคฤที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และ

ที่ ๘ แห่งปักษ์ และตลอดปาริหารยปักษ์ ผู้ประพฤติ
พรหมจรรย์อยู่, ท่านได้สดับคำของพระอรหันต์ทั้ง-
หลายดังนี้ดีแล้ว."

ดังนี้แล้ว จึงกล่าว (ต่อไปอีก) ว่า :-

"ขอท่านจงบอกคำนี้ของยักษทั้งหลาย กะสาณู-
สามเณร ผู้รู้สึกขึ้นแล้วว่า 'ท่านอย่าได้กระทำบาป
กรรมในที่แจ้งหรือในที่ลับ; หากว่าท่านจักกระทำบาป
กรรมก็ตาม กำลังกระทำอยู่ก็ตาม ท่านถึงจะเหาะ
หนีไป ก็ห้ามการหลุดพ้นจากทุกข์ไม่."

นางยักษิณีนั่นกล่าวว่า "ความพินยอมไม่มีแก่ท่านผู้แม้กระทำ
บาปกรรมอย่างนี้แล้ว เหาะหนีไปอยู่เหมือนนก" ดังนี้แล้ว ก็ปล่อย
สามเณร.

สามเณรนั้น ลืมตาขึ้นแล้ว เห็นมารดากำลังสยายผมร้องไห้สะอึก
สะอื้นอยู่ และชาวบ้านทั้งส้นประชุมกันอยู่แล้ว ไม่ทราบความที่ตนถูก
ยักษสัง จึงนึกสงสัยขึ้นว่า "เมื่อก่อนเรานั่งบนตั่ง, มารดาของเรานั่ง
ชาวข้าว ณ ที่ไม่ไกล, แต่บัดนี้ เรา (กลับ) นอนเหนือแผ่นดิน; นี้อะไร
กันหนอ?" นอนอยู่เหียว กล่าวกะมารดาว่า :-

"โยม ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคนที่ตายไป

แล้ว หรือยังเป็นอยู่ (แต่) ไม่ปรากฏ: โยม โยม

เห็นฉันซึ่งเป็นอยู่ ไฉนจึงร้องไห้ถึงฉันเล่า? โยม."

ครั้งนั้น มารดาเมื่อจะแสดงโทษในการมาเพื่อจะสีกอีกของบุคคล
ผู้ละเมิดกฎหมายและกิเลสกำบวมแล้วแก่เธอ จึงกล่าวว่า :-

" ลูก (ถูกแล้ว) คนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคนที่
ตายไปแล้ว หรือยังเป็นอยู่ (แต่) ไม่ปรากฏ; ก็ผู้ใด
ละกามทั้งหลายได้แล้ว ยังจะเวียนมาในกามนี้อีก,
ลูก คนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงผู้นั้นบ้าง, เพราะเขา
(ถึง) เป็นอยู่ต่อไป ก็เหมือนตายแล้ว."

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงโทษในการครอบครอง
เรือน ทำการครอบครองเรือนให้เป็นเช่นกับเถาเรียงทิว และให้เป็นเช่น
กับเหว จึงกล่าวอีกว่า :-

" พ่อ พ่อถูกยกขึ้นจากเถาเรียงแล้ว ยังปรารถนา
จะตกลงสู่เถาเรียง (อีก), พ่อ พ่อถูกยกขึ้นจากเหวแล้ว
ยังปรารถนาเพื่อจะตกลงไปสู่เหว (อีก)."

ต่อมา เพื่อจะแสดงว่า " ลูก ขอพ่อจงมีความเจริญเกิด, ก็ฉันจะ
ปรับทุกข์แก่ใคร จะให้ใครช่วยคิดเนื้อความนี้ว่า ' บุตรน้อยของเรานี้ อัน
เรานำออกให้บวชในพระพุทธศาสนา ประหนึ่งภณทะที่ถูกนำออกจาก
เรือนซึ่งกำลังถูกไฟไหม้แล้ว ยังปรารถนาเพื่อรุ่มร้อนในฆราวาสอีก, ขอ
ท่านทั้งหลายจงช่วยวิงเต้น จงช่วยต้านทาน แก่ข้าพเจ้าด้วยเกิด" นาง
จึงกล่าวคาถานี้กะสาธุสามเณรนั้นว่า :-

" ขอท่านทั้งหลาย จงช่วยวิงเต้น ความเจริญจง
มีแก่ท่าน, ข้าพเจ้าจะปรับทุกข์แก่ใครเล่า ท่านเป็น
อุจภณทะ ซึ่งถูกนำออกจากเรือนที่ถูกไฟไหม้แล้ว
ยังปรารถนาเพื่อจะถูกไฟไหม้อีก."

सानุสามเณรนั้น กำหนดได้ในเมื่อมารดากล่าวอยู่ จึงกล่าวว่า "ฉัน
"ไม่มีความต้องการด้วยความเป็นภคิษฐ์." ครั้งนั้น มารดาของเธอกล่าวว่า
" สาธุ พ่อ" พอใจแล้ว ให้บริโภคนิมนต์อันประณีต ถวายว่า " พ่อ พ่อ
มีกมลฝนเท่าไร ?" ทราบความที่เธอมีกมลฝนครบแล้ว ก็จัดแจงไตรจีวร
ให้. เธอมีบาตรจีวรครบ ได้อุปสมบทแล้ว.

ต่อมา พระศาสดาเมื่อจะทรงยังความอดุสาหะในการข่มจิตให้เกิดขึ้น
แก่เธอผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน จึงตรัสว่า " ธรรมว่าจิตนี้ที่ข่มจาริกไป
ในอารมณ์ต่าง ๆ ตลอดกาลนาน, ชื่อว่าความสวัสดี ย่อมไม่มีแก่บุคคล
ผู้ไม่ข่มจิตนั้นลงไปได้, เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรทำความเพียรในการ
ข่มจิต เหมือนนายหัตถาจารย์ทำความพยายามในการข่มช้างมันด้วยขอ
ฉะนั้น" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๕. อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกํ

เยนิจฺจกํ ยตุถกามํ ยถาสฺสํ

ตทชฺชทํ นิคุลหตุสสามิ โยนิโส

หตุธิปฺปภินฺนํ วีย อํ กุสกุคฺโค.

" เมื่อก่อน จิตนี้ได้เที่ยวจาริกไป ตามอาการที่

ปรารถนา ตามอารมณ์ที่ใคร่ (และ) ตามความ

สบาย, วันนี้ เราจักข่มมันด้วยโยนิโสมนสิการ

ประหนึ่งนายควาญช้าง ข่มช้างที่ข่มมันฉะนั้น."

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า; ก่อนแต่จะ ชื่อว่าจิตนี้ที่ข่มจาริกไป
ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้นตลอดกาลนาน, ชื่อว่าตามอาการที่ปรารถนา

ด้วยสามารถแห่งอาการแห่งกิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้น อันเป็นเหตุ
ปรารภณา, ชื่อว่า (เที่ยวไป) ตามอารมณ์เป็นที่ใคร่ ด้วยสามารถแห่ง
อารมณ์เป็นที่เกิดความใคร่แห่งจิตนั้นนั่นแหละ, ชื่อว่าตามความสบาย
เพราะเมื่อมันเที่ยวด้วยอาการใด ความสุขจึงมี ก็เที่ยวไปด้วยอาการนั้น
นั่นแหละ, วันนี้ เราจักข่มจิตด้วยโยนิโสมนสิการ คือจักไม่ยอมให้มัน
ก้าวล่วงได้ เหมือนบุรุษผู้กุมขมิ้น (ในมือ) ผู้ฉลาด ก็อนายหัตถาจารย์
ข่มช้างจับมัน คือตกมันไว้ด้วยขมะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ผู้เข้าไป
เพื่อสดับธรรมพร้อมกับพระสาธุ. ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เรียนพระพุทธวจนะ
คือพระไตรปิฎกแล้ว ได้เป็นพระธรรมกถึกที่เชี่ยวชาญ ดำรง (ชีพ) อยู่
ตลอด ๑๒๐ ปี ยังชมพูทวีปทั้งสิ้นให้กระฉ่อนแล้วปรินิพพาน ดังนี้แล.

เรื่องสาธุตามณเฑร จบ.

๖. เรื่องช้างซื้อปาเวอร์กะ [๒๓๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภช้างซื้อปาเวอร์กะของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อุปปมาทราตา" เป็นต้น.

ช้างของพระเจ้าโกศลติดหล่ม

ดังได้สดับมา ช้างนั้นในกาลเป็นหนุ่ม เป็นสัตว์มีกำลังมาก โดยสมัยอื่นอีก ถูกกำลังแห่งลมซึ่งเกิดขึ้นเพราะชราตัดทอน ลงไปสู่สระใหญ่สระหนึ่ง ติดอยู่ในหล่มแล้ว ไม่ได้อาจเพื่อจะขึ้นได้. มหาชนเห็นช้างนั้นแล้ว จึงสนทนากันขึ้นว่า "ช้างซื้อแม้เห็นปานนี้ ยังถึงทุกข์พลภาพนี้." พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงบังคับนายหัตถาจารย์ว่า "เธอจงไปจูงยกช้างนั้นให้ขึ้นจากหล่ม." เขาไปแล้วแสดงการรบขึ้นที่นั่น ให้ตีกลองรบขึ้นแล้ว. ช้างซึ่งเป็นเชื้อชาติแห่งสัตว์มีมานะ ลุกขึ้นโดยเร็ว ดำรงอยู่บนบกได้. ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระศาสดา. พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวนั้นถอนตนขึ้นจากหล่มคือเปือกตมตามปกติก่อน, ส่วนเธอทั้งหลาย เล่นลงแล้วในหล่มกิเลส; เพราะฉะนั้น แม้เธอทั้งหลายจงเริ่มตั้ง (ความเพียร) โดยแยบคายแล้ว ถอนตนขึ้นจากหล่มคือกิเลสนั้นเถิด" แล้วตรัสพระภาษิตนี้ว่า:-

๖. อุปปมาทราตา โห

สจิตตมनुกฺขล

ทฺตุคา อฺตุรฺรตฺตฺตานํ

ปงฺเก สนฺโนว กฺุณฺชโร.

" ท่านทั้งหลาย จงยินดีในความไม่ประมาท, จง
ตามรักษาจิตของตน, จงถอนตนขึ้นจากหล่ม ประหนึ่ง
ช้างที่จมลงในเปือกตม ถอนตนขึ้นได้ฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาทตา ความว่า ท่านทั้งหลาย
จงยินดีในความไม่อยู่ปราศจากสติ.

บทว่า สจิตฺตํ ความว่า จงรักษาจิตของตนในอารมณ์ทั้งหลายมีรูป
เป็นต้น โดยอาการที่มันจะทำความก้าวล่วงไม่ได้.

บทว่า สนฺโน ความว่า ช้างที่จมลงไปแล้วในเปือกตมตัวนั้น ทำ
ความพยายามด้วยเท้าหน้าและเท้าหลัง ถอนตนขึ้นพ้นจากเปือกตม ดำรง
อยู่บนบกได้ ฉะนั้น, แม้ท่านทั้งหลายก็จงถอนตนขึ้นจากหล่มคือกิเลส
คือยังตนให้ดำรงอยู่บนบกคือพระนิพพาน ฉะนั้นเถิด.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว ดัง
นี้แล.

เรื่องช้างชื้อปาเวระกะ จบ

๓. เรื่องสัมพหุลภิกขุ [๒๓๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยป่าชื้อปาลิไลยกะ ประทับอยู่ในไพรสณฑ์ ชื่อรักขิตะ ทรงปรารภภิกขุเป็นอันมาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สเจ ลภถ " เป็นต้น.

ภิกขุ ๕๐๐ รูปอยากเข้าเฝ้าพระศาสดา

เรื่องมาในอรรถกถาแห่งพระคถาว่า "ปเร จ น วิชานนติ" เป็นต้น ในยมกวรรคแล้วแล. อันที่จริง ข้าพเจ้ากล่าวเรื่องนี้แล้วว่า " การประทับอยู่ของพระตถาคตเจ้า ผู้ซึ่งพระยาช้างในไพรสณฑ์ ชื่อรักขิตะนั้น บำรุงอยู่ ได้ปรากฏไปในสกลชมพูทวีปแล้ว. ตระกูลใหญ่มีอาทิอย่างนี้ คือ " ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบลิกา " ส่งข่าวไปจาก พระนครสาวัตถีแก่พระอนนทเถระว่า " ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดง พระศาสดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด." ภิกขุประมาณ ๕๐๐ รูป แม้ผู้มีปกติ อยู่ในทิศ ออกพรรษาแล้ว เข้าไปหาพระอนนทเถระ วิงวอนว่า " อานนท์ ผู้มีอายุ เราทั้งหลายฟังธรรมกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ต่อ กาลนานแล้ว, คีละ อานนท์ผู้มีอายุ เราทั้งหลายฟังได้เพื่อฟังธรรมกถา ณ ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า."

ช้างปาลิไลยกะจับไม้จะตีพระอนนท

พระเถระ พาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ไพรสณฑ์ชื่อรักขิตะนั้นแล้ว คำริ ว่า " การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตเจ้า ผู้มีปกติประทับอยู่พระองค์เดียว ตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุมิประมาณเท่านี้ ไม่สมควร " ดังนี้แล้ว

องค์เดียวเท่านั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา. ช้างชื่อปาลิไลยกะเห็นท่านแล้ว
จับไม้เถาแน่นไป. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นแล้วตรัสว่า " เจ้าจง
หลีกไป ปาลิไลยกะ, อย่าห้าม, นั่นเป็นพุทธปฏิมา." มันทั้งท่อนไม้
ลงในที่นั่นนั่นเอง ถ้ามโดยเอื้อเพื่อถึงการรับบาตรและจีวร. พระเถระ
มิได้ให้. ช้างคิดว่า " ถ้าภิกษุนี้จักเป็นผู้มีวัตรอันเรียนแล้วไซ้, ท่านจัก
ไม่วางบริวารของตนลงบนแผ่นดินที่ประทับนั่งของพระศาสดา." พระ-
เถระวางบาตรและจีวรลงบนพื้น. แท้จริง ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวัตรทั้งหลาย
ย่อมไม่วางบริวารของตนลงบนที่นั่งหรือที่นอนของครู. พระเถระถวาย
บังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาตรัสถามว่า " เธอ
มารูปเดียวเท่านั้นหรือ ?" ทรงสดับความที่พระเถระมากับภิกษุประมาณ
๕๐๐ รูป ตรัสว่า " ภิกษุพวกนั้นอยู่ที่ไหนเล่า ?" เมื่อพระเถระกราบทูล
ว่า " ข้าพระองค์ เมื่อไม่ทราบจิตของพระองค์ จึงพักไว้ข้างนอก (ก่อน)
แล้วมาเฝ้า," ตรัสว่า " จงเรียกภิกษุเหล่านั้นเข้ามาเถิด." พระเถระได้
กระทำอย่างนั้น.

เที่ยวไปคนเดียวดีกว่าไปกับเพื่อนชั่ว

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้นแล้ว, เมื่อภิกษุเหล่า-
นั้นกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทฺธ-
เจ้าผู้สุขุมล และเป็นกษัตริย์ผู้สุขุมล, พระองค์ผู้เดียวประทับยืนและ
ประทับนั่งอยู่ตลอดไตรมาส ทรงทำกรรมที่ทำได้โดยยากแล้ว, ผู้กระทำ
วัตรและปฏิวัตรที่ดี ผู้ถวายวัตถุมีน้ำบ้วนพระโอษฐ์เป็นต้นก็ดี ชะรอยจะ
มิได้มี," จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย จิตทุกอย่าง ช้างปาลิไลยกะทำแล้ว

แก่เรา, อันที่จริง การที่บุคคลเมื่อได้สหายผู้มีรูปเช่นนี้ อยู่ร่วมกัน สมควร
แล้ว, เมื่อบุคคลไม่ได้ การเที่ยวไปคนเดียวเท่านั้นเป็นการประเสริฐ"
แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ไว้ในนาควรรคว่า:-

๗. สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ

สทุธิจํ ฐาฐุวิหริธํ

อภิกุญฺญ สพฺพานิ ปริสุตฺตานิ

จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมา.

โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ

สทุธิจํ ฐาฐุวิหริธํ

ราชาว รฏฺถํ วิจิตํ ปหาย

เอโก จเร มาตงฺครณฺเณว นาโค.

เอกสุตฺ จริตํ เสยฺโย นตฺถิ พาเล สหายตา

เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา

อปฺโปตฺตกุโก มาตงฺครณฺเณว นาโค.

" ถ้าว้า บุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษา

ตัว มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ไว้เป็น
ผู้เที่ยวไปด้วยกันไซ้, เขาพึงครอบงำอันตรายทั้งสิ้น
เสียแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติ เที่ยวไปกับ
สหายนั้น. หากว่า บุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญา
เครื่องรักษาตัว มีธรรมเครื่องอยู่เป็นอันดี เป็นนัก
ปราชญ์ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซ้, เขาพึงเที่ยว

ไปคนเดียว เหมือนพระราชาทรงละแฉ่งแฉ่ง ที่
ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว (หรือ) เหมือนช้างชื่อว่า
มาตังคะ ละโขลงแล้ว เทียวไปในป่าตัวเดียวฉะนั้น.
ความที่เข้าไปแห่งบุคคลคนเดียวประเสริฐกว่า, เพราะ
คุณเครื่องเป็นสหาย ไม่มีอยู่ในชนพาล; บุคคลนั้น
พึงเป็นผู้เดียวที่เข้าไป เหมือนช้างชื่อมาตังคะ ตัว
มีความขวนขวายน้อยเทียวไปอยู่ในป่าฉะนั้น และ
ไม่พึงทำบาปทั้งหลาย."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิปถ คือผู้ประกอบปัญญาเครื่องรักษา
ตน.

บทว่า สาธุวิหริริ คือผู้มีธรรมเครื่องอยู่อันเจริญ เป็นบัณฑิต.

บทว่า ปริสุตยานิ เป็นต้น ความว่า เขาเมื่อได้สหายผู้มีเมตตาเป็น
วิหารธรรมเช่นนั้น พึงครอบงำอันตรายทั้งหลาย คือ "อันตรายที่ปรากฏ
มีสีหะและพยัคฆ์ เป็นต้น และอันตรายที่ปกปิด มีราคะและโทสะ เป็นต้น "
ทั้งหมดทีเดียวแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติมั่นคง เทียวไป คืออยู่กับ
สหายนั้น.

สองบทว่า ราชาว รฏฐิ ความว่า เหมือนพระราชผู้ฤทธิ ทรงละ
แฉ่งแฉ่งผนวชอยู่ฉะนั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า "พระราชผู้มี
ภูมิประเทศอันพระองค์ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว ทรงละแฉ่งแฉ่งที่ทรงชนะ
เด็ดขาดแล้วเสีย ด้วยทรงดำริว่า ชื่อว่าความเป็นพระราชา นี้ เป็นที่ตั้ง
แห่งความประมาทอันใหญ่, ประโยชน์อะไรของเราด้วยราชสมบัติที่เรา

ครอบครองแล้ว' ลำดับนั้นแหละเสด็จเข้าไปยังป่าใหญ่ ผนวชเป็นดาบส แล้วเสด็จเที่ยวไปเฉพาะพระองค์เดียวในอริยาบถทั้ง ๔ ฉันทะ; บุคคลพึงเที่ยวไปเฉพาะผู้เดียวฉันทนั้น."

สองบทว่า มาตงฺครณฺเวย นาโค ความว่าเหมือนอย่างว่า พระยาช้างตัวนี้ได้ชื่อว่า "มาตังคะ" เพราะพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า "เราเลื่อยอมอยู่นับเนียดด้วยพวกช้างพลาย ช้างพัง ช้างสะเทิน และลูกช้างทั้งหลาย, เราเลื่อยอมเคี้ยวกินหญ้าที่เขาเคี้ยบปลายแล้ว, และเขาเลื่อยอมเคี้ยวกินกิ่งไม้อันพอหักได้ที่เขาหักลงแล้วๆ. และเราเลื่อยอมดื่มน้ำที่ชุ่ม, เมื่อเราหยั่งลง (สู่ทำน้ำ) และก้าวขึ้น (จากทำน้ำ) เหล่าช้างพังเลื่อยอมเดินเสียดสีกายไป, ถ้าอย่างไร เราตัวเดียวเท่านั้น พึงหลีกออกไปจากโขลงอยู่" ดังนี้แล้วดำเนินไปด้วยความรู้ ละโขลงแล้ว เลื่อยอมเที่ยวไปในป่านี้ตามสบายตัวเดียวเท่านั้น ในอริยาบถทั้งปวง ฉันทะ; บุคคลพึงเที่ยวไปคนเดียวเท่านั้น แม้ฉันทนั้น.

บทว่า เอกสุต ความว่า ความเที่ยวไปแห่งบรรพชิตผู้ยินดีอยู่แล้ว ในเอกิภาพ ตั้งแต่กาลที่ตนบวช ชื่อว่า ผู้ผู้เดียวเท่านั้นประเสริฐ.

บาทพระคาถาว่า นคฺคิ พาลเ สหายตา ความว่า เพราะคุณธรรมนี้ คือ "จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงค์คุณ ๑๓ วิปัสสนาญาณ มรรค ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ อมตมหานิพพาน" ชื่อว่าคุณเครื่องเป็นสหาย. บุคคลไม่อาจบรรลุลูกคุณเครื่องเป็นสหายนั้น เพราะอาศัยเหล่าพาลชน เพราะฉะนั้น คุณเครื่องเป็นสหาย จึงชื่อว่า ไม่มีในพาลชน.

๑. สาขางุคฺคิ ซึ่งรุกขาวัยวะอันบุคคลพึงหักคือกิ่งไม้.

บทว่า เอโก เป็นต้น ความว่า เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงเป็นผู้
ผู้เดียวเท่านั้นเที่ยวไปในอิริยาบถทั้งปวง, และไม่พึงทำบาปทั้งหลาย แม้มี
ประมาณน้อย. อธิบายว่า "บุคคลนั้น พึงเป็นผู้เดียวเท่านั้นเที่ยวไป
เหมือนช้างชื่อมาดังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อย คือไม่มีอาลัย เที่ยวไป
ตามสบายในสถานที่ที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ ในป่านี้นั้น, และไม่พึงทำ
บาปทั้งหลายแม้มีประมาณน้อย.

เพราะฉะนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงเนื้อความนี้ว่า "แม้ท่าน
ทั้งหลาย เมื่อไม่ได้สหายมีรูปเช่นนี้ พึงเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียวเท่านั้น"
จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้แก่ภิกษุเหล่านั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง ๕๐๐ รูป ดำรงอยู่ในพระ-
อรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกขุ จบ.

๘.เรื่องมาร [๒๓๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ กุฏิซึ่งตั้งอยู่ในป่าที่ข้างป่าหิมพานต์ ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อตุลุมหิ" เป็นต้น.

มารทูลให้พระศาสดาทรงครองราชสมบัติ

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระราชาทั้งหลายทรงครอบครองราชสมบัติ เบียดเบียนเหล่ามนุษย์. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็น มนุษย์ทั้งหลายถูกเบียดเบียนด้วยการลงอาชญา ในรัชสมัยของพระราชา ผู้มิได้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงดำริด้วยสามารถแห่งความกรุณาอย่างนี้ว่า "เรา อาจเพื่อจะครอบครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่น เบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่น เศร้าโศก หรือหนอ?"

มารผู้มีบาปทราบพระปริวิตกข้อนั้นของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึง ดำริว่า "พระสมณโคดมทรงดำริว่า 'เราอาจเพื่อครอบครองราชสมบัติ หรือหนอ?' บัดนี้ พระสมณโคดมนี้ จักเป็นผู้ใคร่เพื่อครอบครอง ราชสมบัติ, ก็ชื่อว่าราชสมบัตินี้ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เมื่อพระ- สมณโคดมครอบครองราชสมบัติอยู่นั้นอยู่, เราอาจเพื่อได้โอกาส; เรา จะไป, จักยังความอุตสาหะให้เกิดขึ้นแก่พระองค์." แล้วเข้าไปเฝ้าพระ- ศาสดากราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรง ครองราชสมบัติ, ขอพระสุคตเจ้าจงทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่ เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่ เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่นเศร้าโศก."

พระศาสดาตรัสถามเหตุที่มารทูล

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสถามว่า " มารผู้มีบาป ก็ท่านเห็นอะไรของเรา ผู้ซึ่งท่านกล่าวอย่างนี้?" เมื่อมารกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล ทรงอบรมอิทธิบาททั้ง ๔ ดีแล้ว, ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงจำนงหวัง พึงทรงน้อมนึกถึงเขาหลวงหิมวันต์ว่า " จงเป็นทอง" และเขาหลวงที่ทรงน้อมนึกถึงนั้น พึงเป็นทองทีเดียว, แม้ข้าพระองค์จักทำกิจที่ควรทำด้วยทรัพย์ เพื่อพระองค์, เพราะเหตุนี้พระองค์จักทรงครอบครองราชสมบัติโดยธรรม" ดังนี้แล้ว ทรงยังมาให้สังเกตด้วยคาถาเหล่านี้ว่า:-

" บรรพต พึงเป็นของล้วนด้วยทองคำที่สุกปลั่ง,
แม้ความที่บรรพตนั้น (ทวีขึ้น) เป็น ๒ เท่า^๒ ก็ยัง
ไม่เพียงพอแก่บุคคลคนหนึ่ง บุคคลทราบดังนี้แล้ว
พึงประพตแต่พอสมควร. ผู้เกิดมาคนใด ได้เห็นทุกข์
ว่ามีกามใดเป็นแดนมอบให้ (เป็นเหตุ), โฉนผู้ที่
เกิดมาคนนั้น จะพึงน้อมไปในกามนั้นได้เล่า ? ผู้ที่
เกิดมารู้จักอุปธิ (สภาพเข้าไปทรงไว้) ว่า ' เป็น
ธรรมเครื่องข้อง ' ในโลกแล้ว พึงศึกษาเพื่อนำอุปธิ
นั้นนั้นแล ออกเสีย."

แล้วตรัสว่า " มารผู้ลามก โอวาทของท่านเป็นอย่างอื่นที่เดียวแล, ของเราก็คือเป็นอย่างอื่น (คนละอย่างกัน), จินตนาการว่าการศึกษาธรรมกับท่าน

๑. ตั . ศ. ๑๕/๑๗๐. ๒. แม้ประชุมแห่งบรรพต ๒ ลกก็ว่า.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 262
ยอมไม่มี, เพราะเรายอมสอนอย่างนี้" แล้วได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้
ว่า:-

๘. อตุลมุหิ ชาตมุหิ สุขา สหaya

ตุณฺณิ สุขา ยา อิตฺตเรน

ปฺลณฺณํ สุขํ ชีวิตสงฺขมฺหิ

สพฺพสฺส ทฺภุขสฺส สุขํ ปหานํ .

สุขา มตฺเตยฺยตา โลเก อโธ เปตฺเตยฺยตา สุขา

สุขา สามณฺณตา โลเก อโธ พุรฺหมณฺณตา สุขา

สุขํ ยาว ชรา ลีลํ สุขา สทฺธา ปตฺติจฺจตา

สุโข ปณฺณาย ปฏฺฐาโก ปานานํ อกรณํ สุขํ .

" เมื่อความต้องการเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำ

ความสุขมาให้, ความยินดีด้วยปัจจัยนอกนี้ ๆ (ตาม
มีตามได้) นำความสุขมาให้, บุญนำความสุขมาให้
ในขณะสิ้นชีวิต, การละทุกข์ทั้งปวงเสียได้ นำความ
สุขมาให้. ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่มารดา นำความสุ
ขมาให้ในโลก, อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่บิดา นำ
ความสุขมาให้. ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่สมณะ นำ
ความสุขมาให้ ในโลก, อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูล
แก่พรหมณ์ นำความสุขมาให้. ศีลนำความสุขมาให้
ตราบเท่าชรา, ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว นำความสุขมา
ให้, การได้เฉพาะซึ่งปัญญา นำความสุขมาให้, การ
ไม่ทำบาปทั้งหลาย นำความสุขมาให้."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตุมฺหิ** ความว่า ก็เมื่อกิจ มีการ
ทำจิรวเป็นต้นก็ดี มีการระงับอธิกรณ์เป็นต้นก็ดี บังเกิดขึ้นแก่บรรพชิต
บ้าง. (หรือ) เมื่อกิจ มีกสิกรรมเป็นต้นก็ดี มีการถูกเหล่าชนผู้อาศัย
ร่วมด้วยฝักฝ่ายที่มีกำลังช้ายก็ดี บังเกิดขึ้นแก่ฤหัสถ์บ้าง, สหายเหล่าใด
สามารถเพื่อยังกิจนั้นให้สำเร็จได้ หรือให้สงบได้, สหายผู้เห็นปานนั้น
นำความสุขมาให้.

สองบทว่า **ตฺถจฺจิ สุขา** ความว่า ก็แม้ฤหัสถ์ทั้งหลาย ผู้ไม่
สันโดษแล้วด้วยของแห่งตน จึงปรารถนาทุจริตกรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น,
แม้บรรพชิตทั้งหลายผู้ไม่สันโดษด้วยปัจจัยของตน จึงปรารถนาเนสนา
มีประการต่าง ๆ, เพราะเหตุนี้ ฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งสองนั้น จึงไม่
ประสบความสุขเลย; เพราะฉะนั้น ความสันโดษด้วยของมีอยู่แห่งตน
นอกนี้ ๆ คือเล็กน้อยหรือมากมายนี้เอง นำความสุขมาให้.

บทว่า **ปฺญญํ** ความว่า ก็บุญกรรมที่เริ่มทำไว้ตามอริยาศัยอย่างไร
นั้นแล นำความสุขมาให้ในมรรณกาล.

บทว่า **สพฺพสฺส** ความว่า อนึ่ง พระอรหันต์ กล่าวคือการละ
วิญญูทัชทั้งสิ้นได้นั้นแล ชื่อนำความสุขมาให้ในโลกนี้.

การปฏิบัติชอบในมารดา ชื่อว่า มตฺเตยฺยตา. การปฏิบัติชอบใน
บิดา ชื่อว่า **เปตฺเตยฺยตา** การทะนุบำรุงมารดาบิดานี้แล พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยบทแม้ทั้งสอง. อันที่จริง มารดาและบิดาทราบว่า
บุตรทั้งหลายไม่บำรุงแล้ว ย่อมฝังทรัพย์อันเป็นของมีอยู่แห่งตนเสียใน
แผ่นดินบ้าง ย่อมสละให้แก่ชนเหล่าอื่นบ้าง, อนึ่ง การนินทาย่อมเป็นไป

แก่บุตรเหล่านั้นว่า "คนพวกนี้ไม่ทะนุบำรุงมารดาบิดา," บุตรเหล่านั้น
ย่อมบังเกิดแม่ในकुณนรก เพราะกายแตกทำลายไป; ส่วนบุตรเหล่าใด
ทะนุบำรุงมารดาบิดาโดยเคารพ, บุตรเหล่านั้นย่อมได้รับทรัพย์อันเป็น
ของมีอยู่ของมารดาบิดาเหล่านั้น ทั้งย่อมได้ซึ่งการสรรเสริญ, เพราะ
ร่างกายแตกทำลายไป ย่อมบังเกิดในสวรรค์; เพราะฉะนั้น แม้ทั้งสอง
ข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "นำความสุขมาให้" ดังนี้.

การปฏิบัติชอบในบรรพชิตทั้งหลาย ชื่อว่า สามญฺญตา. การ
ปฏิบัติชอบในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกแห่งพระ-
พุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีบาปอันลอยเสียแล้วเท่านั้น ชื่อว่า พุรหมญฺญตา.
ความเป็นคือการบำรุงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก
ทั้งหลายเหล่านั้นด้วยปัจจัย ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วแม้ด้วยบท
ทั้งสอง. แม้ข้อนี้ พระองค์ก็ตรัสว่า ชื่อนำความสุขมาให้ในโลก (นี้).

บทว่า สิลฺล เป็นต้น ความว่า แท้จริง เครื่องอสังการทั้งหลาย
มีแก้วมณี คุ่มหู และผ้าแดง เป็นต้น ย่อมมงดามสำหรับชนผู้ตั้งอยู่แล้วใน
วินัยนั้น ๆ เท่านั้น, เครื่องอสังการของคนหนุ่ม จะมงดามในกาลแก่ หรือ
เครื่องอสังการของคนแก่ จะมงดามในกาลหนุ่ม ก็หาไม่, อนึ่ง (เครื่อง
อสังการที่ตกแต่งไม่ถูกกาลนี้) ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายถ้ายเดียว เพราะ
ให้การครหาบังเกิดขึ้นว่า "คนนั้นชะรอยจะเป็นบ้า" ส่วนประเภทแห่ง
ศีลมีศีล ๕ และศีล ๑๐ เป็นต้น ย่อมมงดามในทุก ๆ วินัย ทั้งแก่คนหนุ่ม
ทั้งแก่คนแก่ทีเดียว, ย่อมนำมาแต่ความโสมนัสถ้ายเดียว เพราะให้ความ
สรรเสริญบังเกิดขึ้นว่า "โอ ท่านผู้นี้มีศีลหนอ" เพราะฉะนั้น พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "สุขํ ยาว ชรา สิลฺล."

สองบทว่า สทุธา ปติฏฺฐิตา ความว่า ศรัทธาที่เป็นโลกียะและ
โลกุตระแม้ทั้งสองอย่าง เป็นคุณสมบัติไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นแล้วเทียว นำ
ความสุขมาให้.

บาทพระคาถาว่า สุโข ปญญาปฏฺฐิตาโก ความว่า การได้เฉพาะ
ปัญญาแม้ที่เป็นโลกียะและโลกุตระ นำความสุขมาให้.

สองบทว่า ปาปํ อกรรม ความว่า อนึ่ง การไม่กระทำความ
ทั้งหลายด้วยอำนาจแห่งเสตุมาตะ (คืออริยมรรค) นำความสุขมาให้ใน
โลกนี้.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

นาควรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๓ จบ.

คาถาธรรมบท

ตัณหาวรรคที่ ๒๔^๑

ว่าด้วยตัณหา

- [๓๔] ๑. ตัณหาจุจเฉย้านทราย ย่อมเจริญแต่คนผู้มี
ปกติประมาท เขาย่อมเร่ร้อนไปสู่ภพน้อยภพใหญ่
ดังวานรปรารถนาผลไม้เร่ร้อนไปในป่าฉะนั้น ตัณหา
นี้เป็นธรรมชาติลามก มักแผ่ซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ
ในโลก ย่อมครอบงำบุคคลใด ความโศกทั้งหลาย
ย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น จุจหย้าคมบางอันฝนตรرد
แล้วงอกงามอยู่ฉะนั้น แต่ผู้ใดย่ำยีตัณหานั่นซึ่งเป็น
ธรรมชาติลามก ยากที่ใครในโลกจะล่วงไปได้ ความ
โศกทั้งหลาย ย่อมตกไปจากผู้นั้น เหมือนหยาดน้ำ
ตกไปจากใบบัวฉะนั้น เพราะฉะนั้น เราบอกกะท่าน
ทั้งหลายว่า ความเจริญจะมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาที่
ประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ท่านทั้งหลายจงขุดรากตัณหา
เสียเถิด ประหนึ่งผู้ต้องการแฝก ขุดหย้าคมบาง
เสียฉะนั้น มารอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อยๆ จุจ
กระแสน้ำระรานไม้อ้อฉะนั้น.
๒. ต้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึง
บุคคลตัดแล้ว ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว แม้ฉันใด

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๑๒ เรื่อง.

ทุกซ์นี้ เมื่อค้นหาญัตยอันบุคคลยังจัดไม่ได้แล้ว
ย่อมเกิดขึ้นรำไป แม้ฉนั้น กระแส (แห่งค้นหา)
๓๖ อันไหลไปรณอารมณ์เป็นที่พอใจ เป็นธรรมชาติ
กล้า ย่อมมีแก่บุคคลใด ความดำริทั้งหลายอันใหญ่
อาศัยระคะย่อมนำบุคคลนั้นผู้มีทวิภูชัวไป กระแส
(แห่งค้นหาทั้งหลาย) ย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง
ค้นหาจุจเภาวัลย์แตกขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่ ก็ท่านทั้ง-
หลายเห็นค้นหานั้น เป็นดังเภาวัลย์เกิดแล้ว จงตัด
รากเสียด้วยปัญญา โสมนัสทั้งหลายที่ซ่านไป และ
เปื้อนค้นหาจุจยางเหนียวย่อมมีแก่สัตว์ สัตว์ทั้ง-
หลายนั้นอาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหาความ
สุข นระเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติชรา
หมู่สัตว์อันค้นหาผู้ทำความคินรนล้อมไว้แล้ว ย่อม
กระเสือกกระสน เหมือนกระต่ายอันนายพรานดักได้
แล้วฉะนั้น หมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์และกิเลส
เครื่องข้อง ย่อมเข้าถึงทุกซ์บ้อย ๆ อยู่ชำนาน หมู่สัตว์
อันค้นหาผู้ทำความคินรนล้อมไว้แล้ว ย่อมกระเสือก
กระสนเหมือนกระต่ายที่นายพรานดักได้แล้วฉะนั้น
เพราะเหตุนี้ กิษุหวังธรรมเป็นที่สำรอกกิเลสแก่
ตน พึงบรรเทาค้นหาผู้ทำความคินรนเสีย.

๓. บุคคลใด มีอาลัยจุจหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่า
ออกแล้ว น้อมไปในป่า (คือตปธรรม) พ้นจากป่า

แล้ว ยังเล่นไปสู้ป่าตามเดิม ท่านทั้งหลายจงแลดู
บุคคลนั้นนั่นแล เขาพ้นแล้ว (จากเครื่องผูก) ยัง
เล่นไปสู้เครื่องผูกตามเดิม.

๔. เครื่องจองจำใด เกิดแต่เหล็ก เกิดแต่ไม้
และเกิดแต่หญ้าปล้อง ผู้มีปัญญาทั้งหลาย หากกล่าว
เครื่องจองจำนั้นว่าเป็นของมันคงไม่ ความกำหนดใด
ของชนทั้งหลายผู้กำหนดยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและ
คัมพูทั้งหลาย และความเยื่อใยในบุตรและในภรรยา
ทั้งหลายใด นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวความกำหนด
และครามเยื่อใยนั้นว่ามันคง.

๕. สัตว์ผู้กำหนดแล้วด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่
กระแสน้ำหา เหมือนแมลงมูมตกไปยังใยที่ตัวทำ
ไว้เองฉะนั้น ชีรชนทั้งหลายตัดกระแสน้ำหาแม่น้ำนั้น
แล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย ละเว้นทุกข์ทั้งปวง.

๖. ท่านจงเปลื้อง (อาลัย) ในก่อนเสีย จง
เปลื้อง (อาลัย) ข้างหลังเสีย จงเปลื้อง (อาลัย)
ในท่ามกลางเสีย จึงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ มีใจหลุดพ้น
ในธรรมทั้งปวง จะไม่เข้าถึงชาติและชราอีก.

๗. ตัณหาย่อมเจริญยิ่งแก่ชนผู้ถูกวิคยาโย มี
ราคะจัด เห็นอารมณ์ว่างาม บุคคลนั้นแลย่อมทำ
เครื่องผูกให้มั่น ส่วนภิกษุใด ยินดีในธรรมเป็นที่เข้า
ไประงับวิคก เจริญอุสุภณานอยู่ มีสติทุกเมื่อ ภิกษุ

นั่นแล จักทำค้นหาให้สูญสิ้นได้ ภิกษุ นั้น จะตัด
เครื่องผูกแห่งมารได้.

๘. (ผู้ใด) ถึงความสำเร็จ มีปกติไม่สะดุ้ง มี
ค้นหาไปปราศแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่ววนใจ ได้
ตัดลูกศรอันให้ไปสู่ภพทั้งหลายเสียแล้ว กายนี้
(ของผู้นั้น) ชื่อว่าไม่มีที่สุด (ผู้ใด) มีค้นหาไป
ปราศแล้ว ไม่มีความถือมั่น จลลิตในบทแห่งนิรุตติ
รู้ที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลาย และรู้เบื้องต้นและ
เบื้องปลายแห่งอักษรทั้งหลาย ผู้นั้นแล มีสรีระมีใน
ที่สุด เราย่อมเรียกว่า ผู้มีปัญญามาก เป็นมหาบุรุษ.

๙. เราเป็นผู้ครอบงำธรรมได้ทั้งหมด รู้ธรรม
ทุกอย่าง ไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวง ละธรรมได้แล้ว
ทุกอย่าง พ้นแล้วในเพราะธรรมเป็นที่ลื่นไถลแห่ง
ค้นหา รู้เองแล้ว จะพึงอ้างใครเล่า (ว่าเป็นอุปัชฌาย์
อาจารย์)

๑๐. ธรรมทานย่อมชนะทานทั้งปวง รสแห่ง
ธรรมย่อมชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรม ย่อม
ชนะความยินดีทั้งปวง ความลื่นไถลแห่งค้นหา ย่อม
ชนะทุกข์ทั้งปวง.

๑๑. โภคะทั้งหลาย ย่อมฆ่าคนทรมปัญญา แต่
ไม่ฆ่าคนผู้แสวงหาฝั่งโดยปกติ คนทรมปัญญา

ย่อมฆ่าตนเหมือนฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยาก
ในโลกะ.

๑๒. นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมูสัตว์นี้ก็มี
ราคะเป็นโทษ ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศ-
จากราคะ จึงเป็นของมีผลมาก นาทั้งหลายมีหญ้า
เป็นโทษ หมูสัตว์ก็มีโทษเป็นโทษฉะนั้นแล ทาน
ที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโทษะ จึงมีผลมาก นาทั้ง-
หลายมีหญ้าเป็นโทษ หมูสัตว์นี้ก็มีโมหะเป็นโทษ
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโมหะจึงมีผล
มาก นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมูสัตว์นี้ก็มี ความ
อยากเป็นโทษ ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจาก
ความอยาก จึงมีผลมาก.

จบคัมภีร์ทวารวศที่ ๒๔

๒๔. ตัณหาวรรคพรรณนา

๑. เรื่องปลาช็อกปีละ [๒๔๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปลาช็อกปีละ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " มนุชฺสส " เป็นต้น.

สองพี่น้องออกบวช

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนาม ว่ากัสสป ปรินิพพานแล้ว กุลบุตรสองคนพี่น้องออกบวชในสำนักแห่ง พระสาวกทั้งหลาย.

บรรดากุลบุตรสองคนนั้น คนพี่ได้ชื่อว่าโสธนะ, คนน้องช็อกปีละ. ส่วนมารดาของทั้งสองนั้น ชื่อว่าสาธนี, น้องสาวชื่อดาปนา. แม้ หลานทั้งสองนั้น ก็บวชแล้วใน (สำนัก) ภิกษุณี. เมื่อคนเหล่านั้นบวช แล้วอย่างนั้น พี่น้องทั้งสองทำวัตรและปฏิบัติแก่พระอาจารย์และพระ- อุปัชฌายะอยู่ วันหนึ่ง ถามว่า " ท่านขอรับ ชุระในพระศาสนานี้มี เท่าไร ? " ได้ยินว่า " ชุระมี ๒ อย่าง คือ คันถชุระ ๑ วิปัสสนา- ชุระ ๑, " ภิกษุผู้เป็นพี่คิดว่า " เราจักบำเพ็ญวิปัสสนาชุระ " อยู่ในสำนัก แห่งพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ ๕ พรรษาแล้ว เรียนกัมมัญฐานจน ถึงพระอรหัต เข้าไปสู่ป่าพายามอยู่ ก็บรรลุพระอรหัตผล.

น้องชายเมาในคันถชุระ

ภิกษุน้องชายคิดว่า " เรายังหนุ่มก่อน, ในเวลาแกจึงจักบำเพ็ญ

วิปัสสนาธุระ" จึงเริ่มตั้งคันถธุระ เรียนพระไตรปิฎก. บรืวารเป็นอันมากได้เกิดขึ้น เพราะอาศัยปริยัติของเธอ, ลากก็ได้เกิดขึ้น เพราะอาศัยบรืวาร. เธอมาแล้วด้วยความเมาในความเป็นผู้สดับมาก อันความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว เพราะเป็นผู้สำคัญตัวว่าฉลาดยิ่ง ย่อมกล่าวแม่สิ่งที่เป็นกัปปิยะ อันคนเหล่าอื่นกล่าวแล้วว่า "เป็นอกัปปิยะ," กล่าวแม่สิ่งที่เป็นอกัปปิยะว่า "เป็นกัปปิยะ," กล่าวแม่สิ่งที่มีโทษว่า "ไม่มีโทษ," กล่าวแม่สิ่งไม่มีโทษว่า "มีโทษ." เธอแม่อันภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลายกล่าวว่า "คุณกปิละ คุณอย่าได้กล่าวอย่างนี้" แล้ว แสดงธรรมและวินัยกล่าวสอนอยู่ ก็กล่าวว่า "พวกท่านจะรู้อะไร? พวกท่าน เช่นกับกำมือเปล่า" เป็นต้นแล้ว ก็เที่ยวพูดवादภิกษุทั้งหลายอยู่.

น้องชายไม่เชื่อพี่

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายบอกเนื้อความนั้นแม่แก่พระโสธนเถระผู้เป็นพี่ชายของเธอแล้ว. แม่พระโสธนเถระเข้าไปหาเธอแล้ว ตักเตือนว่า "คุณกปิละ ก็การปฏิบัติชอบของภิกษุทั้งหลายผู้เช่นเธอชื่อว่าเป็นอายุพระศาสนา; เพราะฉะนั้น เธออย่าได้ละการปฏิบัติชอบแล้ว กล่าวคัดค้านสิ่งที่เป็นกัปปิยะเป็นต้นอย่างนั้นเลย." เธอมิได้เอื้อเพื่อถ้อยคำแม่ของท่าน. แม่เมื่อเป็นเช่นนี้ พระเถระก็ตักเตือนเธอ ๒ - ๓ ครั้ง ทราบเธอผู้ไม่รับคำตักเตือนว่า "ภิกษุนี้ไม่ทำตามคำของเรา" จึงกล่าวว่า "คุณ ถ้ายังนั้น เธอจักปรากฏด้วยกรรมของตน ดังนี้แล้ว หลีกไป.

น้องชายเสียคนเพราะถูกทอดทิ้ง

จำเดิมแต่นั้น ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก แม่เหล่าอื่น ทอดทิ้ง

เธอแล้ว. เธอเป็นผู้มีความประพฤดิชั่ว อันพวกผู้มีความประพฤดิชั่ว
แวดล้อมอยู่ วันหนึ่ง คิดว่า "เราจักสวดปาติโมกข์" จึงถือพัดไปนั่ง
บนธรรมาสน์ในโรงอุโบสถแล้ว ถามว่า "ผู้มีอายุ ปาติโมกข์ย่อมเป็นไป
เพื่อภิกษุทั้งหลายผู้ประชุมกันแล้วในที่นี้หรือ?" เห็นภิกษุทั้งหลายนิ่งเสีย
ด้วยคิดว่า "ประโยชน์อะไร ด้วยคำได้ตอบที่เราให้แก่ภิกษุ?" จึง
กล่าวว่า "ผู้มีอายุ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ไม่มี, ประโยชน์อะไรด้วย
ปาติโมกข์ ที่พวกท่านจะฟังหรือไม่ฟัง" ดังนี้แล้ว ก็ลุกไปจากอาสนะ.
เธอยังศาสนาถือปฏิบัติของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปให้
เสื่อมลงแล้วด้วยอาการอย่างนี้. แม้พระโสชนเถระก็ปรินิพพานในวันนั้น
เอง.

ในกาลสิ้นอายุ ภิกษุกปิละเกิดในอเวจีมหานรก. มารดาและน้อง-
สาวของเธอเมื่อนั้น ถึงทิฏฐานาคติของเธอนั้นแล คำบริภาษภิกษุทั้งหลาย
ผู้มีศีลเป็นที่รักแล้ว ก็บังเกิดในอเวจีมหานรกนั้นเหมือนกัน.

โจรเกิดในเทวโลกด้วยอำนาจของศีล

ก็ในกาลนั้น บุรุษ ๕๐๐ คนทำโจรกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้น
เป็นอยู่ด้วยกิริยาของโจร ถูกพวกมนุษย์ในชนบทตามจับแล้ว หนีเข้าป่า
ไม่เห็นที่พึ่งอะไรในป่านั้น เห็นภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง
ไหวแล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้า
เถิด."

พระเถระกล่าวว่า "ชื่อว่าที่พึ่งเช่นกับศีล ย่อมไม่มีแก่ท่านทั้งหลาย,
พวกท่านแม้ทั้งหมดจงสมาทานศีล ๕ เถิด."

โจรเหล่านั้นรับว่า "ดีละ" ดังนี้แล้ว สมาทานศีลทั้งหลาย.

ลำดับนั้น พระเถระตักเตือนโจรเหล่านั้นว่า "บัดนี้ พวกท่านเป็นผู้มีศีล; พวกท่านไม่ควรล่วงศีลแม้เพราะเหตุแห่งชีวิตเลย; ความประทุษร้ายทางใจ ก็ไม่ควรทำ." โจรเหล่านั้นรับว่า "ดีละ" แล้ว.

ครั้งนั้น ชาวชนบทเหล่านั้น (มา) ถึงที่นั่นแล้ว ค้นหาข้างโน้นข้างนี้ พบโจรเหล่านั้นแล้ว ก็ช่วยกันปลงชีวิตเสียทั้งหมด. พวกโจรเหล่านั้นทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในเทวโลก. หัวหน้าโจรได้เป็นหัวหน้าเทพบุตร.

เทพบุตรถือปฏิสนธิในตระกูลชาวประมง

เทพบุตรเหล่านั้น ท่องเที่ยวไปในเทวโลกสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ด้วยอำนาจอนุโลมและปฏิโลม ในพุทธรูปบาทกาลนี้ บังเกิดแล้วในบ้านชาวประมง ๕๐๐ ตระกูล ใกล้ประตูพระนครสาวัตถี. หัวหน้าเทพบุตรถือปฏิสนธิในเรือนของหัวหน้าชาวประมง, พวกเทพบุตรนอกนี้ ถือปฏิสนธิในเรือนชาวประมงนอกนี้. การถือปฏิสนธิและการออกจากท้องมารดาแห่งชนเหล่านั้น ได้มีแล้วในวันเดียวกันทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

หัวหน้าชาวประมงให้คนเที่ยวแสวงหาว่า "พวกทารกแม่เหล่าอื่นในบ้านนี้ เกิดแล้วในวันนี้มีอยู่บ้างไหม?" ได้ยินความที่ทารกเหล่านั้นเกิดแล้ว จึงสั่งให้ ๆ ทรพย์ค่าเลี้ยงดูแก่ชาวประมงเหล่านั้น ด้วยตั้งใจว่า "พวกทารกนั้น จักเป็นสหายของบุตรเรา." ทารกเหล่านั้นแม้ทุกคนเป็นสหายเล่นสนุกสนานร่วมกัน ได้เป็นผู้เจริญวัยโดยลำดับแล้ว บรรดาเด็กเหล่านั้น บุตรของหัวหน้าชาวประมงได้เป็นผู้เยี่ยมโดยยศและอำนาจ.

กบิละเกิดเป็นปลาใหญ่

แม้ภิกษุกบิละ ไหม้ในนรกสิ้นพุทธันดรหนึ่งแล้ว ในกาลนั้น

บังเกิดเป็นปลาใหญ่ในแม่น้ำอจิรวดี มีสีเหมือนทองคำ มีปากเหม็น ด้วย
เศษแห่งวิบาก.

ต่อมาวันหนึ่ง สหายเหล่านั้นปรึกษากันว่า "เราจักจับปลา" จึง
ถือเอาเครื่องจับสัตว์น้ำมีแหเป็นต้น ทอดไปในแม่น้ำ. ที่นั่นปลานั้นได้
เข้าไปสู่ภายในแหของคนเหล่านั้น. ชาวบ้านประมงทั้งหมด เห็นปลานั้น
แล้ว ได้ส่งเสียงเอื้ออึงว่า "ลูกของพวกเราเมื่อจับปลาครั้งแรก จับได้
ปลาทองแล้ว, คราวนี้ พระราชาจักพระราชทานทรัพย์แก่เราเพียงพอ."
สหายเหล่านั้นแล เอาปลาใส่เรือ ยกเรือขึ้นแล้วก็ไปสู่พระราชสำนัก.

แม้เมื่อพระราชาทอดพระเนตรเห็นปลานั้น ตรัสว่า "นั่นอะไร?"
พวกเขาได้กราบทูลว่า "ปลา พระเจ้าข้า." พระราชาทอดพระเนตรเห็น
ปลาที่มีสีเหมือนทองคำ ทรงดำริว่า "พระศาสดาจักทรงทราบเหตุที่ปลานั้น
เป็นทองคำ" ดังนี้แล้ว รับสั่งให้คนถือปลา ได้เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มี-
พระภาคเจ้า. เมื่อปากอันปลาพ้ออ้าเท่านั้น พระเชตะวันทั้งสิ้น ได้มีกลิ่น
เหม็นเหลือเกิน.

พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า เพราะเหตุไร ปลา
จึงมีสีเหมือนทองคำ? และเพราะเหตุไร กลิ่นเหม็นจึงพุ่งออกจากปาก
ของมัน?"

พระศาสดา. มหาบพิตร ปลานี้ได้เป็นภิกษุชื่อกปิละ เป็นพหูสูต
มีบริวารมาก ในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป,
ถูกความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว คำบริภาษพวกภิกษุผู้ไม่ถือคำ
ของตน ยังพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ให้
เสื่อมลงแล้ว. เขาบังเกิดในอเวจีด้วยกรรมนั้นแล้ว บัดนี้เกิดเป็นปลา

ด้วยเศษแห่งวิบาก; ก็เพราะเธอบอกพระพุทธรวณะ กล่าวสรรเสริญคุณ พระพุทธเจ้าสิ้นกาลนาน, จึงได้อัฏฐกามีสีเหมือนทองคำนี้ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น. เธอได้เป็นผู้บริภาษภิกษุทั้งหลาย กลิ่นเหม็นจึงพุ่งออกจากปากของเธอ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น; มหาบพิตร อาตมภาพจะให้ปลานั้น พุด.

พระราชา. ให้พุดเถิด พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามปลาวา "เจ้าช็อกปิละหรือ ? "

ปลา. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ช็อกปิละ.

พระศาสดา. เจ้ามาจากที่ไหน ?

ปลา. มาจากอเวจีมหานรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พระโสธนะพี่ชายใหญ่ของเจ้าไปไหน ?

ปลา. ปรีนิพพานแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็นางสาธนีมารดาของเจ้าเล่าไปไหน ?

ปลา. เกิดในนรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางดาปนาน้องสาวของเจ้าไปไหน ?

ปลา. เกิดในมหานรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. บัดนี้เจ้าจักไปที่ไหน ?

ปลาช็อกปิละกราบทูลว่า " จักไปสู่อเวจีมหานรกดังเดิม พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้ว อันความเดือดร้อนครอบงำแล้ว เอาสิริชะฟาตเรือ ทำกาละในทันทีนั่นเอง เกิดในนรกแล้ว. มหาชนได้สดใจมีโลมชาดิชู้ชนแล้ว.

พระศาสดาตรัสกปิธสูตร

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูวาระจิตของบริษัทผู้ประชุม

กันในขณะที่นั้น เพื่อจะทรงแสดงธรรมให้สมควรแก่ขณะนั้น จึงตรัส
กปิลสูตรในสุตตนิบาตว่า "นักปราชญ์ทั้งหลาย ได้กล่าวการประพบัติ
ธรรม ๑ การประพบัติพหุจรรย ๑ นั้น ว่าเป็นแก้วอันสูงสุด" ดังนี้
เป็นต้นแล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๑. มนุชสูต ปมุตตจาริโน

ตณฺห วฑฺฒติ มาลฺว วีย

โส ปลวตี หุราหุรี

ผลมิจุลฺม ว วนสุมี วานโร.

ยํ เอสา สหตี ชมฺมี ตณฺหา โลเก วิสตุติกา

โสกา ตสฺส ปวฑฺฒนฺติ อภิวฑฺฒํ ว ฬิณฺณํ .

โย เจ ตํ สหตี ชมฺมี ตณฺหํ โลเก หุระจฺจยํ

โสกา ตมฺหา ปปตฺนฺติ อุตฺตปิณฺฑว โปกฺขรา.

ตํ โว วทามิ ภทฺทํ โว ยาวนฺเตตฺถ สมากตา

ตณฺหา ย มฺลํ ขณฺธ อุตฺตโรว ฬิณฺณํ .

มา โว นพฺมํ ว โสโถว มาโร ภณฺชิ ปุณฺปุณฺณํ .

" ตัณหา คือเกาแผ่นดินทราย ย่อมเจริญแก่คนผู้มี
ปกติประพบัติประมาณ. เขาย่อมเร่ร้อนไปสู่ภพน้อย
ใหญ่ ดังวานรปรารถนาผลไม้เร่ร้อนไปในป่าฉะนั้น.
ตัณหานี้เป็นธรรมชาติลามก มักแผ่ชานไปในอารมณ์
ต่างๆในโลก ย่อมครอบงำบุคคลใด ความโศก
ทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น, ดูจงอย่าคบบางอัน

๑. ขุ. ส. ๒๕/ ข้อ ๓๒๑. ธรรมจริยสูตร.

ฝนตกรดแล้วงอกงามอยู่จะนั้น, แต่ผู้ใด ย่อมย่ำยี
ต้นหานัน ซึ่งเป็นธรรมชาติลามก ยากที่ใครในโลก
จะล่วงไปได้, ความโศกทั้งหลาย ย่อมตกไปจากผู้
นั้น เหมือนหยาดน้ำตกไปจากใบบัวจะนั้น. เพราะ-
ฉะนั้น เราบอกกะท่านทั้งหลายว่า ความเจริญจะมี
แก่ท่านทั้งหลาย บรรดาที่ประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้
ท่านทั้งหลายจงขุดรากค้นหาเสียเถิด, ประหนึ่งผู้
ต้องการแฝก ขุดหญ้าคมบางเสียจะนั้น, มารอย่า
ระรานท่านทั้งหลายบ่อยๆ ดูกระแสน้ำระรานไม้
อ้อจะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปมตฺตจาริโน ความว่า ฆานไม่เจริญ
เหี่ยว วิปัสสนา มรรค และผล ก็ไม่เจริญ แก่บุคคลผู้มีปกติประพฤติ
ประมาท ด้วยความประมาท มีการปล่อยสติเป็นลักษณะ อธิบายว่า
เหมือนอย่างว่า เครือเถาย่านทรายร้อยรัด รังรัดต้นไม้อยู่ ย่อมเจริญเพื่อ
ความพินาศแห่งต้นไม้ นั่นฉันใด, ค้นหาที่ฉันนั้น ชื่อว่าเจริญแก่บุคคล
นั้น เพราะอาศัยทวารทั้ง ๖ เกิดขึ้นบ่อยๆ.

บาทพระคาถาว่า โส ปริปลวฺติ หุราหุริ ความว่า บุคคลนั้น คือ
ผู้เป็นไปในคติแห่งค้นหา ย่อมเร่ร่อนคือเล่นไปในภพน้อยใหญ่. ถามว่า
"เขาขอมเร่ร่อนไปเหมือนอะไร?" แก้วว่า "เหมือนวานรตัวปรารณา
ผลไม้ โลดไปในป่าจะนั้น." อธิบายว่า วานรเมื่อปรารณาผลไม้ ขอม
โลดไปในป่า. มันจับกิ่งไม้นั้นๆ ปล่อยกิ่งนั้นแล้ว จับกิ่งอื่น. ปล่อย
๑. บาลีเป็น ปลวดี.

ถึงเมื่อนั้นแล้ว จับกิ่งอื่น ย่อมไม่ถึงความเป็นสัตว์ที่บุคคลควรกล่าวได้ว่า "มันไม่ได้ถึงไม่จึงนั่งเจ้าแล้ว" ฉะนั้น; บุคคลผู้เป็นไปในคติแห่งค้นหา ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เร่ร่อนไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ ย่อมไม่ถึงความเป็นผู้ใด ๆ ควรพูดได้ว่า "เขาไม่ได้อารมณ์แล้ว จึงถึงความไม่เป็นไปตาม ความทะเยอทะยาน."

บทว่า ย เป็นตัน ความว่า ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ นี้ ชื่อว่า ลามก เพราะความเป็นของชั่ว ถึงซึ่งอันนับว่า 'วิสตฺติกา' เพราะความที่ตัณหานั้น เป็นธรรมชาติชานไป คือว่าข้องอยู่ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น โดยความเป็นจุจอาหารเจือด้วยพิษ โดยความเป็นจุจดอกไม้เจือด้วยพิษ โดยความเป็นคุณผลไม้เจือด้วยพิษ โดยความเป็นจุจเครื่องบริโภคนเจือด้วยพิษ ย่อมครอบงำบุคคลใด, ความโสกทั้งหลายมีวิภวัญจะเป็นมูล ย่อมเจริญยิ่งในภายในของบุคคลนั้น เหมือนหญ้าคุมบางที่ฝนตรครอยู่บ่อย ๆ ย่อมงอกงามในป่าฉะนั้น.

บทว่า ทฺรจฺจยํ เป็นตัน ความว่า ก็บุคคลใด ย่อมข่ม คือย่อมครอบงำตัณหานั้น คือมีประการที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ชื่อว่ายากที่ใครจะล่วงได้ เพราะเป็นของยากจะก้าวล่วงคือละได้, ความโสกทั้งหลายมีวิภวัญเป็นมูล ย่อมตกไปจากบุคคลนั้น; คือไม่ตั้งอยู่ได้เหมือนหยาดน้ำตกไปบนใบบัว คือบนใบดอกปทุม ไม่ติดอยู่ได้ฉะนั้น.

หลายบทว่า ตํ โว วทามิ คือ เพราะเหตุนี้ เราขอกล่าวกะท่านทั้งหลาย.

สองบทว่า ภทฺทํ โว ความว่า ความเจริญจะมีแก่ท่านทั้งหลาย, อธิบายว่า ท่านทั้งหลาย อย่าได้ถึงความพินาศ จุกปิดภิกขุรูปนี้.

บทว่า มลฺลํ เป็นต้น ความว่า ท่านทั้งหลายจงชุกครากแห่งตัณหา อันเป็นไปในทวาร ๖ นี้ ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยพระอรหัตมรรค. ถามว่า "ชุกครากแห่งตัณหานั้น เหมือนอะไร ? แก้ว " เหมือนผู้ต้องการแฝก ชุกคณฺฐาคมบางจะนั้น." อธิบายว่าบุรุษผู้ต้องการแฝก ย่อมชุกคณฺฐาคมบาง ด้วยจอบใหญ่ฉุดฉุด; ท่านทั้งหลาย จงชุกครากแห่งตัณหานั้นเสียฉันทันที.

สองบาทคาถาว่า มา โว นหํ ว โสโตว มาโร ภณฺชิ ปุณฺณปุณฺ ความว่า กิเลสมาร มรณมาร และเทวบุตรมาร จงอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อย ๆ เหมือนกระแสน้ำพัดมาโดยกำลังแรง ระรานไม่ถอยซึ่งเกิดอยู่ริมกระแสน้ำจะนั้น.

ในกาลจบเทศนา บุตรของชาวประมงทั้ง ๕๐๐ ถึงความสังเวช บรรณนาการทำที่สุดแห่งทุกข์ บวชในสำนักพระศาสดา ทำที่สุดแห่งทุกข์ ต่อกาลไม่นานเท่าไร ได้เป็นผู้มีการบริโภคนิเวศอันเดียว โดยธรรมเป็นเครื่องบริโภคนิเวศ คืออเนกวิหิตธรรมและสมาบัติธรรม ร่วมกับพระศาสดา ดังนี้แล.

เรื่องปลาช็อกปีละ จบ.

๑. กิ่งพระคาถาสุดท้าย.

๒. เรื่องนางลูกสุกร [๒๔๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางลูกสุกร
กินคูดัวหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยถาปี มูล " เป็นต้น.

พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของนางลูกสุกร

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อ
บิณฑบาต ทอดพระเนตรเห็นนางลูกสุกรตัวหนึ่ง จึงได้ทรงทำการแย้ม
(พระโอษฐ์) ให้ปรากฏ. เมื่อพระองค์ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) อยู่
พระอานนทเถระได้เห็นมณฑลแห่งทสสโนภาส ซึ่งเปล่งออกจากช่อง
พระโอษฐ์ จึงทูลถามเหตุแห่งการแย้ม (พระโอษฐ์) ว่า " พระเจ้าข้า
อะไรหนอแลเป็นเหตุ? อะไรเป็นปัจจัยแห่งการทำการแย้มให้ปรากฏ."

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระอานนทนั้นว่า " อานนท เธอ
เห็นนางลูกสุกรนั้นไหม ? "

พระอานนท. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางลูกสุกรนั้น ได้เกิดเป็นแม่ไก่อ อยู่ในที่ใกล้โรงฉันทน์
แห่งหนึ่ง ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากุสันธะ, นาง
ไก่อ้นั้น ฟังเสียงประกาศธรรมของภิกษุผู้เป็นโยคาวจรรูปหนึ่ง สาธยาย
วิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่ จุตจากอรรถภาพนั้นแล้ว ได้เกิดในราชตระกูล เป็น
ราชธิดาพระนามว่า อุพพรี, ในกาลต่อมา พระนางเสด็จเข้าไปยังสถาน
เป็นที่ถ้ำอุจจาละ ทอดพระเนตรเห็นหมู่หนอนแล้วยังปลุกเสกสัญญาให้เกิด
ขึ้นในที่นั้น ได้ปฐมฌานแล้ว, พระนางดำรงอยู่ในอรรถภาพนั้นจนสิ้นอายุ

จตุจกัฏฐภาพนั้นแล้ว เกิดในพรหมโลก, ก็แลพระนางครั้นจตุจกัฏฐภาพนั้นแล้ว สืบสนอยู่ด้วยอำนาจคติ จึงเกิดแล้วในกำเนิดสุกกรในบัดนี้, เราเห็นเหตุนี้ จึงได้ทำการแย้มให้ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลายมีพระอานนทเถระเป็นประมุข สดับเรื่องนั้นแล้วได้ความสังเวชเป็นอันมาก.

ราคตัณหาให้โทษมาก

พระศาสดา ทรงยังความสังเวชให้เกิดแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงประกาศโทษแห่งราคตัณหา ประทับยืนอยู่ระหว่างถนนนั่นเอง ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๒. ยถาปี มูเล อนุปตฺตเว ทพฺพห

ฉินฺโนปี รุกฺโข ปฺนเรว รุหติ

เอวมฺปิ ตณฺหานุสเย อนฺนุหเต

นิพฺพตฺตติ ทุกฺขมิตํ ปฺนปฺปन्नํ .

ยสฺส จตฺตีสตีโสตา มนาปสฺสวนา ภูสา

มหา วหนฺติ ทฺวทฺธิจฺฉิ สงฺกปฺปา รากฺนิสฺสิตา.

สวณฺติ สพฺพธี โสตา ลตา อุพฺพิชฺช ติจฺฉจฺติ

ตณฺจ ทิสฺวา ลตํ ชาตํ มฺลํ ปญฺญาย ฉินฺนท.

สริตานิ สีนฺหิตานิ จ

โสมนสฺसानิ ภวณฺติ ชนฺตุน

เต สาทิสฺตา สุขฺสิโน

เต เว ชาติชฺรูปคา นรา.

ตลฺลีนาย ปฺรกุชฺตา ปชา

ปริสปปนฺติ สโสว พาทิต

ลํ โยชนสงฺกสฺสตุตา

ทุกฺขมฺเปนฺติ ปุณฺนปุณฺ จิราย.

ตลฺลิตาย ปุรฺกฺขตา ปชา

ปริสปปนฺติ สโสว พาทิต

ตสฺมา ตลฺลิตํ วิโนทเย

ภิกฺขุ อากงฺขํ วิราคมตฺตโน.

" ต้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึง
บุคคลตัดแล้ว ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว แม้นั้นใด,
ทุกข์นี้ เมื่อตัดหนูลัย อันบุคคลยังขจัดไม่ได้แล้ว
ย่อมเกิดขึ้นร่ำไป แม้นั้นนั้น. กระแส (แห่งตัณหา)
๓๖ อันไหลไปในอารมณ์เป็นที่พอใจ เป็นธรรมชาติ
กล้า ย่อมมีแก่บุคคลใด, ความดำริทั้งหลายอันใหญ่
อาศัยรากย่อมนำจุดบุคคลนั้น ผู้มีทิฏฐิชั่วไป. กระแส
(แห่งตัณหาทั้งหลาย) ย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง
ตัณหาจุดเถาว์ลยแตกขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่, ก็ท่านทั้ง-
หลายเห็นตัณหานั้น เป็นดังเถาว์ลยเกิดแล้ว จงตัด
รากเสียด้วยปัญญาเถิด. โสมนัสทั้งหลายที่ชานไป
และเปื้อนตัณหาดุจยางเหนียว^๑ ย่อมมีแก่สัตว์, สัตว์
ทั้งหลายนั้น อาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหา
ความสุข, นระเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติ
๑. โดยพยัญชนะแปลว่า เป็นไปแล้วกับด้วยตัณหาดุจยางเหนียว.

ขรา. หมูสัตว์อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล่อมไว้แล้ว
ย่อมกระเสือกกระสน เหมือนกระต่ายอันนายพราน
ดักได้แล้วจะนั้น, หมูสัตว์ผู้ซึ่งอยู่ในสังโยชน์และ
กิเลสเครื่องข้อง ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อยๆ อยู่ช้านาน.
หมูสัตว์อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนล่อมไว้แล้ว ย่อม
กระเสือกกระสนเหมือนกระต่ายที่นายพรานดักได้แล้ว
จะนั้น. เพราะเหตุนี้ กิษุหวังธรรมเป็นที่ล้ารอก
กิเลสแก่ตน พึงบรรเทาตัณหาผู้ทำความดิ้นรนเสีย."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มูเล เป็นต้น ความว่า เมื่อรากทั้ง ๕
(ของต้นไม้ใด) ซึ่งทอดตรงแน่วไปใน ๔ ทิศ และในภายในได้ ชื่อว่าไม่มี
อันตราย เพราะอันตรายชนิดใดชนิดหนึ่ง บรรดาอันตรายมีการตัด การ
ผ่า และการเจาะเป็นต้น ชื่อว่ามั่นคง เพราะถึงความเป็นของมั่นคง
ต้นไม้ (นั้น) แม้ถูกบุคคลร่นแล้ว ณ เบื้องบน ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว
ด้วยอำนาจกิ่งใหญ่หน่อย ฉะนั้น, ทุกข์นี้ ที่ต่างด้วยทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้น
เมื่ออนุสัยคือความนอนเนื่องแห่งตัณหาอันเป็นไปทางทวาร ๖ อันพระ-
อรหัตมรรคญาณยังไม่จัด คือยังตัดไม่ขาดแล้ว ย่อมเกิดร่าไปในภพนั้นๆ
จนได้ ฉะนั้นนั่นแล.

บทว่า ยสฺส เป็นต้น ความว่า ตัณหาประกอบด้วยกระแส ๓๖
ด้วยสามารถแห่งตัณหาวิจริตเหล่านี้ คือตัณหาวิจริตอิงอายตนะภายใน ๑๘^๑
ตัณหาวิจริตอิงอายตนะภายนอก ๑๘^๒ ด้วยประการฉะนี้ ชื่อว่าไหลไปใน
๑. ๒. ดูความพิสดารใน อภิ. วิ. ๓๕/๕๓๐.

อารมณ์เป็นที่ชอบใจ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมไหลไป คือเป็นไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้น อันเป็นที่ชอบใจ เป็นธรรมชาติกล้า คือมีกำลัง ย่อมมีแก่บุคคลใด, ความดำริทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นธรรมชาติใหญ่ เพราะความเป็นของใหญ่ โดยอันเกิดขึ้นบ่อย ๆ ไม่อาศัยงานหรือวิปัสสนาอาศัยระคะ ย่อมนำบุคคลนั้นผู้ชื่อว่ามีทูลฐิชั่ว เพราะความเป็นผู้มีญาณวิบัติไป.

บาทพระคาถาว่า **สวณฺติ สพุพฺธิ โสตา** ความว่า กระแสต้นหาเหล่านี้ ชื่อว่าย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง เพราะไหลไปในอารมณ์ทั้งปวงมีรูปเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งทวารมีจักขุทวารเป็นต้น หรือเพราะค้นหาทั้งหมด คือรูปค้นหา สัททค้นหา คันธค้นหา รสค้นหา โสภณูปหา ธรรมค้นหา ไหลไปในภพทั้งปวง.

บทว่า **ลตา** ความว่า ค้นหาได้ซึ่งว่า ลตา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเหมือนเรือเถา โดยอรรถว่า เป็นเครื่องพัวพัน และโดยอรรถว่า เป็นเครื่องรัดไว้.

สองบทว่า **อุพฺภิซฺช ติฏฺฐติ** ความว่า ค้นหาจุเถาวัลย์เกิดขึ้น โดยทวาร ๖ แล้ว ย่อมตั้งอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น.

สองบทว่า **ตณฺจ ทิสฺวา** ความว่า ก็ท่านเห็นค้นหาดังเรือเถานั้น ด้วยอำนาจแห่งที่มันเกิดแล้วว่า "ค้นหานี้ เมื่อจะเกิดย่อมเกิดขึ้นในปิยรูปและสาตรูปนี้."

บทว่า **ปญฺญา** ความว่า ท่านทั้งหลายจงตัดที่ราก ด้วยมรรคปัญญา จุณบุคคลตัดซึ่งเรือเถาที่เกิดในป่าด้วยมีดฉะนั้น.

บทว่า **สริทานิ** คือแผ่ชานไป ได้แก่ชิมชาบไป.

บทว่า **สินฺหิตานิ จ** ความว่า และเปื้อนค้นหาเพียงดั่งยางเหนียว ด้วยอำนาจค้นหาเพียงดั่งยางเหนียว อันเป็นไปในบริวาร มีจิวรเป็นต้น, อธิบายว่า อันยางเหนียวคือค้นหาจบตาแล้ว.

บทว่า **โสมนสฺสุทานิ** ความว่า โสมนัสทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมมีแก่สัตว์ผู้เป็นไปในอำนาจค้นหา.

สองบทว่า **เต สาทลิตา** ความว่า บุคคลเหล่านั้น คือผู้เป็นไปในอำนาจแห่งค้นหา เป็นผู้อาศัยความสำราญ คืออาศัยความสุขนั่นเอง จึงเป็นผู้แสวงหาความสุข คือเป็นผู้เสาะหาความสุข.

บทว่า **เต เว** เป็นต้น ความว่า เหล่านระผู้เห็นปานนี้ย่อมเข้าถึงความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายแท้ ฉะนั้นจึงเป็นผู้ชื่อว่าเข้าถึงชาติและชรา.

บทว่า **ปชา** เป็นต้น ความว่า สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ค้นหาที่ถึงซึ่งอันนับว่า "**ตณฺหา**" (ความคั่นรณ) เพราะทำซึ่งความสะดุ้งแวดล้อม คือห้อมล้อมแล้ว.

บทว่า **พาริโต** ความว่า (สัตว์เหล่านั้น) ย่อมกระเสือกกระสน คือ หวาดกลัว คุกกระดากตัวที่นายพรานดักได้ในป่าฉะนั้น.

บทว่า **อโยชนสงฺกตฺตา** ความว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้อันสังโยชน ๑๐ อย่าง และกิเลสเรื่องข้องคือราคะเป็นต้นผูกไว้แล้ว หรือเป็นผู้ติดแล้วในสังโยชนเป็นต้นนั้น.

บทว่า จิราย ความว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงทุกขมีชาติเป็นต้น
ร่ำไปสิ้นกาลนาน คือตลอดระยะเวลาที่ยาว.

บทว่า ตสุมา เป็นต้น ความว่า เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้อันคณา
ซึ่งทำความสะดุ้งล่อมิไว้ คือรังรัดไว้แล้ว, ฉะนั้น เมื่อภิกษุปรารณา
หวังอยู่ซึ่งธรรมที่สิ้นกำหนด คือพระนิพพาน อันเป็นที่ไปปราศกิเลสมี
ราคะเป็นต้นเพื่อตน พึงบรรเทา คือพึงจับไล่นำออกถึงเสียซึ่งต้นหาผู้
ทำความสะดุ้งนั้น ด้วยพระอรหัตมรรคนั้นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น.

นางลูกสุกรแม่นั้นแล จูติจากอัฐภาพนั้นแล้ว เกิดในราชตระกูล
ในสุวรรณภูมิ, จูติจากอัฐภาพนั้นแล้ว เกิดในกรุงพาราณสีเหมือนอย่าง
นั้นแหละ, จูติจากอัฐภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนพ่อค้าม้าที่ทำสุปปรกะ,
จูติจากอัฐภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนของนายเรือที่ทำคาวีระ, จูติจาก
อัฐภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนของอิสรชน ในเมืองอนูราชบุรี, จูติจาก
อัฐภาพนั้นแล้ว เกิดเป็นธิดาในเรือนของกุกุมพิจื่อสุมนะ ในเภกกันตคาม
ในทิศทักษิณของเมืองนั้นแล้ว ชื่อสุมนา ตามชื่อ (ของกุกุมพินั้น). ต่อมา
บิดาของนาง เมื่อชนทั้งหลายถึงบ้านนั้นแล้ว ได้ไปสู่แคว้นที่ฉวาปีอยู่ใน
บ้านช้อมหามุนีคาม. อำมาตย์ของพระเจ้าทูลฐคามณี นามว่าลคุณภูกอดิม-
พระ ไปที่บ้านนั้นด้วยกรณีกิจบางอย่าง เห็นนางแล้ว ทำการมงคล
อย่างใหญ่ พานางไปสู่บ้านมหาปุณณคามแล้ว. ครั้งนั้น พระมหาอตุล-
เถระผู้อยู่ในมหาวิหารชื่อโกฏิบรรพต เทียวไปในบ้านนั้น เพื่อบิณฑบาต-

ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนาง เห็นนางแล้ว จึงกล่าวกะถิกษุทั้งหลายว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อว่านางลูกสุกร ถึงความเป็นภรรยาของมหาอำมาตย์ ชื่อลลณภูทกอดิมนต์แล้ว, โอ! น้าอัสจรรยจริง." นางฟังคำนั้นแล้วเพิก ฆพในอดีตขึ้นได้ กลับได้ญาณอันเป็นเหตุระลึกชาติ. ในขณะนั้นนางเอง มีความสังเวชเกิดขึ้นแล้ว อ่อนนอนสามิพวชในสำนักพระเถรีผู้ประกอบด้วยพละ ๕ ด้วยอิศริยยศอย่างใหญ่ ได้ฟังกถาพรรณนามหาสติปัญญาสูตร ในทิศสมหาวิหารแล้ว ตั้งอยู่ในโศคาปีติผล, ภายหลัง เมื่อพระเจ้าทูลฐคามณีทรงปราบทมิฬได้แล้ว พระสุนนาเถรีไปสู่บ้านเภกกันตคาม ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดานั้นเทียว อยู่ในบ้านนั้น ฟังอาสีวิสุปมสูตรในกัลลคมหาวิหาร บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ในวันปริณิพพาน นางถูกพวกภิกษุณิชักถามแล้ว ได้เล่าประวัติทั้งหมดนี้อย่างละเอียด* แก่ภิกษุณิสงฆ์ แล้วสนทนากับพระมหาตีสเถระ ผู้กล่าวบทแห่งธรรม ผู้มีปกติอยู่ในมณฑลาราม ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ผู้ประชุมกันแล้ว กล่าวว่า "ในกาลก่อน ข้าพเจ้าจุติจากกำเนิดมนุษย์แล้ว เป็นแม่ไก่ ถึงการตัดศีรษะจากสำนักเหยี่ยวในอัทธานั้นแล้ว (ไป) เกิดในกรุงราชคฤห์ แล้วบวชในสำนักนางปริพาชกาทั้งหลาย แล้วเกิดในภูมิปฐมมาน จุติจากอัทธานั้นแล้ว เกิดในตระกูลเศรษฐี ต่อกาลไม่นานนัก จุติแล้วไปสู่กำเนิดสุกร จุติจากอัทธานั้นแล้ว ไปสู่สุวรรณภูมิ จุติจากอัทธานั้นแล้ว ไปสู่เมืองพาราณสี จุติจากอัทธานั้นแล้วไปสู่ท่าสุปปรากะ จุติจากอัทธานั้นแล้วไปสู่ท่าคาวีระ จุติจากอัทธานั้นแล้ว ไปสู่เมืองอนูราชบุรี จุติจากอัทธานั้นแล้ว ไปสู่บ้านเภกกันตคาม, ข้าพเจ้า

๑. นิรันดร์ แปลว่า หาระหว่างมิได้ ถึงความแปลตามนั้น.

ได้ถึงอัตรา ๑๓ อันสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างนั้น ด้วยประการฉะนี้ บัดนี้ เกิด
ในอัตราอันอุกฤษณ์แล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายแม่ทั้งหมด จงยังธรรม
เป็นกุศลทั้งหลายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด." ดังนี้แล้ว ยัง
บริษัท ๔ ให้สังเวชแล้วปรินิพพาน ดังนี้แล.

เรื่องนางอุกฤษณ์ จบ.

๓. เรื่องวิพนักตภิกษุ [๒๔๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภวิพนักตภิกษุรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โย นิพพณฺฺโฏ " เป็นต้น.

เธอลีกออกไปทำโจรกรรมเลียงชีพ

ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่งเป็นสัทธาวิหริกของพระมหากัสสปเถระ แม้ยังฉาน ๔ ให้เกิดขึ้นแล้ว เห็นรูปารมณอันเป็นวิสภาค (ข้าศึก) ในเรือนของนายช่างทองผู้เป็นลุงของตน มีจิตปฏิพัทธ์ในรูปารมณนั้น ลีกแล้ว.

ต่อมา เพราะความเป็นผู้เกียจคร้าน พวกมนุษย์จึงไล่เขาผู้ไม่ปรารถนาจะทำการงาน ออกเสียจากเรือน. เขาเที่ยวเลียงชีพอยู่ด้วยโจรกรรม เพราะการคลุกคลีด้วยมิตรชั่ว.

ต่อมาในวันหนึ่ง พวกราชบุรุษจับเขาได้แล้ว มัดแขนไพล่หลังผูกอย่างมั่นคง เขียนด้วยหวายทุก ๆ ทาง ๔ แพร่ง แล้วนำไปสู่ตะแลงแกง.

พระเถระ เข้าไปเพื่อเที่ยวบิณฑบาต เห็นเขาถูกพวกราชบุรุษนำไปโดยประตูด้านทักษิณ จึงขอให้พวกราชบุรุษผ่อนเครื่องจองจำให้หย่อนแล้ว พู่ว่า " เธอจงระลึกรู้ถึงกัมมฏฐานที่เธอเคยสั่งสมแล้วในก่อนอีก." เขาได้ความเกิดขึ้นแห่งสติเพราะโอวาทนั้นแล้ว ได้ยังจิตุดมมานให้เกิดขึ้นอีก.

ลำดับนั้น พวกราชบุรุษนำเขาไปสู่ตะแลงแกง ให้เขานอนหงายบนหลาว ด้วยคิดว่า " พวกเราจักฆ่าเสีย." เขาไม่กลัว ไม่สะดุ้ง.

๑. ภิกษุผู้หม่นไปผิด (ลีก).

พวกมนุษย์ประหลาดใจเพราะเห็นเขาไม่กลัว

ลำดับนั้น มนุษย์ทั้งหลายผู้ยืนอยู่ในทิศากนั้น ๆ แม้เงียดเงื่อ
เครื่องประหารทั้งหลายมีดาบ หอก และโคมระเป็นคันแก่เขา เห็นเขา
มิได้สะดุ้งเลย ต่างพูดว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงดูบุรุษคนนี้เถิด,
เขาไม่หวั่นไหว ไม่สะทกสะท้านในท่ามกลางแห่งบุรุษผู้มีอาวุธในมือ แม้
หลายร้อยคน, โอ! น้าอัศจรรย์จริง" ดังนี้แล้วเกิดมีความอัศจรรย์และ
ประหลาดใจ บันลือถันสนั่น (ไป) กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระราชา.

พระราชาทรงสดับเหตุนี้แล้ว ตรัสว่า " พวกท่านจงปล่อยเขา
เสียเถิด" ดังนี้แล้ว เสด็จไปแม้ยังสำนักพระศาสดา กราบทูลเนื้อความ
นั้นแล้ว.

พระศาสดา ทรงเปล่งพระโอภาสไปแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม
แก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๓. โย นิพพณฺฏโฐ วนาธิมุตฺโต

วนมุตฺโต วนเมว ชาวติ

ตํ ปุคฺคฺลเมว ปสฺสธ

มุตฺโต พนฺธฺนเมว ชาวติ.

" บุคคลใด มีอ้ายจุจหมูไม้ันตั้งอยู่ในป่าออก
แล้ว น้อมไปในป่า (คือตปธรรม) พ้นจากป่าแล้ว
ยังเล่นไปสู่ป่าตามเดิม, ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้น
นั่นแล; เขาพ้นแล้ว (จากเครื่องผูก) ยังเล่นไปสู่
เครื่องผูกตามเดิม."

๑. โคมระ หอกซัด.

แก้อรธ

เนื้อความแห่งพระคานี้ว่า " บุคคลใด เชื่อว่ามีอาลัยจุहुไม่
อันตั้งอยู่ในป่าออกแล้ว เพราะความที่ตนละทิ้งจุहुไม่อันตั้งอยู่ในป่า
กล่าวคืออาลัยในความเป็นคฤหัสถ์แล้ววช น้อมไปในป่าคือตปะ กล่าว
คือวิหารธรรม เป็นผู้พ้นจากป่าคือตัณหา ซึ่งจัดเป็นเครื่องผูกคือการ
ครองเรือนแล้ว ยังเล่นไปหาป่าคือตัณหานั้นแหละ อันเป็นเครื่องผูกคือ
การครองเรือนนั้นอีก, ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้นอย่างนั้น; บุคคลนั้น
พ้นจากเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว ยังเล่นไปสู่เครื่องผูกคือการ
ครองเรือนอีกทีเดียว.

เขานั่งฟังธรรมเทศนา นี้ อยู่บนปลายหลาว ในระหว่างพวกราช-
บุรุษนั้นแล เริ่มตั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้ว ยก (จิต) ขึ้นสู่
ไตรลักษณ์ พิจารณาอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายบรรลุโสดาปัตติผลแล้วเสวยสุข
เกิดแต่สมาบัติอยู่ เหาะขึ้นสู่เวหาสมาสู่สำนักพระศาสดาทางอากาศนั่นเอง
ถวายบังคมพระศาสดาแล้ววช ได้บรรลุพระอรหัต ฌ ทามกลางบริษัท
พร้อมด้วยพระราชนันเอง ดังนี้แล.

เรื่องวิพจน์ตกภิกษุ จบ.

๔. เรื่องเรือนจำ [๒๔๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเรือนจำ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น ตั ทพฺหิ " เป็นต้น.

พวกภิกษุเห็นโจรถูกจองจำนึกแปลกใจ

ดังได้สดับมา ในกาลครั้งหนึ่ง พวกราชบุรุษนำพวกโจร ผู้ตัดช่องผู้ปล้นในหนทางเปลี่ยว และผู้ฆ่ามนุษย์เป็นอันมาก ทูลเสนอแก่พระเจ้าโกศลแล้ว. พระราชารับสั่งให้จองจำโจรเหล่านั้นไว้ ด้วยเครื่องจองจำคือข้อ เครื่องจองจำคือเชือก และเครื่องจองจำคือตรวนทั้งหลาย. พวกภิกษุชาวชนบท แม้มีประมาณ ๓๐ รูปแล ใครจะเฝ้าพระศาสดา มาเฝ้าถวายบังคมแล้ว ในวันรุ่งขึ้นเที่ยวไปในกรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต ไปถึงเรือนจำเห็นโจรเหล่านั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาเข้าในเวลาเย็น กราบทูลถามว่า " พระเจ้าข้า วันนี้ พวกข้าพระองค์กำลังเที่ยวไปบิณฑบาต เห็นโจรเป็นอันมากในเรือนจำ ถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำคือข้อเป็นต้น เสวยทุกข์มาก พวกเขาย่อมไม่อาจที่จะตัดเครื่องจองจำเหล่านั้นหนีไปได้; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จินตนาการว่าเครื่องจองจำชนิดอื่น ที่มั่นคงกว่าเครื่องจองจำเหล่านั้น มีอยู่หรือ "

เครื่องจองจำคือกิเลสตัดได้ยากยิ่ง

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เครื่องจองจำเหล่านั้นจะชื่อว่าเครื่องจองจำอะไร; ส่วนเครื่องจองจำคือกิเลส กล่าวคือตัณหา ใน "

สวัญญาณกทรัพย์และอวิญญานกทรัพย์ทั้งหลาย มีทรัพย์คือ ข้าวเปลือก บุตรและภรรยาเป็นต้น เป็นเครื่องจองจำที่มั่นคงกว่าเครื่องจองจำคือชื่อ เป็นต้นเหล่านั้น ด้วยอันคุณด้วยร้อย คุณด้วยพัน คุณด้วยแสน, แต่โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ตัดเครื่องจองจำนั้นแม้ชนิดใหญ่ที่ตัดได้ยาก ด้วยประการดังนี้แล้ว เข้าสู่ป่าหิมพานต์บวช." ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

" ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุง พาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดแล้วในตระกูลคฤหบดีตถกยาตระกูลหนึ่ง. เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัย บิดาได้ทำกาละแล้ว. พระโพธิสัตว์นั้นทำการรับจ้างเลี้ยงมารดา. ต่อมา มารดากระทำนางกุลธิดาคนหนึ่งไว้ในเรือน เพื่อพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ไม่ปรารถนาเลย ในกาลต่อมาก็ได้กระทำกาละแล้ว. ฝ่ายภรรยาของพระโพธิสัตว์นั้นตั้งครรภ์แล้ว. พระโพธิสัตว์นั้นไม่ทราบว่าการตั้งขึ้นเลย จึงกล่าวว่า "นางผู้เจริญ หล่อนจงทำการรับจ้างเลี้ยงชีพเถิด, ฉันจักบวช."

นางกล่าวว่า " นาย ครรภ์ตั้งขึ้นแล้วแก่อันมิใช่หรือ ? เมื่อคิดนั้นคลอดแล้ว ท่านจักเห็นทารกแล้ว จึงบวช." พระโพธิสัตว์นั้น รับว่า " ดีละ " ในกาลแห่งนางคลอดแล้ว จึงอำลาว่า "นางผู้เจริญ หล่อนคลอดโดยสวัสดิแล้ว, บัดนี้ ฉันจักบวชละ." ที่นั้นนางกล่าวกะพระโพธิสัตว์นั้นว่า " ท่านจงรอ เวลาที่ลูกน้อยของท่านหย่านมก่อน " แล้วก็ตั้งครรภ์อีก.

พระโพธิสัตว์นั้นดำริว่า " เราไม่สามารถจะให้นางคนนี้อินยอมแล้ว

ไปได้. เราจักไม่บอกแก่นางละ จักหนีไปบวช." ท่านไม่บอกแก่นางเลย
ลุกขึ้นแล้วในส่วนราตรี หนีไปแล้ว.

ครั้งนั้น คนรักษาพระนครได้จับท่านไว้แล้ว. ท่านกล่าวว่า "นาย
ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นผู้เลี้ยมมารดา, ขอท่านทั้งหลายจงปล่อยข้าพเจ้าเสียเถิด"
ให้เขาปล่อยตนแล้ว พักอยู่ที่แห่งหนึ่ง แล้วเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ บวช
เป็นฤาษี ยังอธิษฐานและสมาบัติให้เกิดแล้ว เล่นฌานอยู่. ท่านอยู่ในที่
นั้นนั่นเอง เปล่งอุทานขึ้นว่า "เครื่องผูกคือบุตรและภรรยา เครื่องผูก
คือกิเลส อันบุคคลตัดได้โดยยาก ชื่อแม่เห็นปานนั้น เราตัดได้แล้ว."

พระศาสดาทรงแสดงเครื่องจองจำ ๒ อย่าง

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประกาศ
อุทานที่พระโพธิสัตว์นั้นเปล่งแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. น ตัม ทพฺพํ พนฺธนมมาหุ ชีรา

ยทายสํ ทารุขํ ปพฺพชฌจ

สารถุตรตุตา มณฺญญทเลสุ

ปฺมุเตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขา.

เอตํ ทพฺพํ พนฺธนมมาหุ ชีรา

โอหารินํ สิริลลํ ทุปฺปมฺมจํ

เอตํ ปี เจตฺวาน ปริพฺพชนฺติ

อนเปกฺขิโน กามสฺสํ ปหาย.

" เครื่องจองจำใด เกิดแต่เหล็ก เกิดแต่ไม้ และ

เกิดแต่หญ้าปล้อง ผู้มีปัญญาทั้งหลาย หากกล่าวเครื่อง

จงจำนั้น ว่าเป็นของมันคงไม่. ความกำหนดใด
ของชนทั้งหลายผู้กำหนด ยินดียิ่งนัก ในแควมณี
และคຸ່ມหูทั้งหลาย และความเยื่อใยในบุตร^๑ แลใน
ภรรยาทั้งหลายใด, นักปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวความ
กำหนดและความเยื่อใยนั้นว่า เป็นเครื่องจองจำอัน
มันคง มีปกติเหนียวลง อันหย่อน (แต่) เปลื้องได้
โดยยาก. นักปราชญ์ทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกเหล่านั้น
แล้ว เป็นผู้ไม่มีภัยดี ละกามสุขแล้วบวช.^๒"

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชีรา เป็นต้น ความว่า บุรุษผู้เป็น
บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น หากกล่าวเครื่องจองจำที่เกิดแต่
เหล็ก กล่าวคือตรวน ชื่อว่า เกิดแต่เหล็ก ที่เกิดแต่ไม้ กล่าวคือ ชื่อ กา
และเครื่องจองจำคือเชือก ที่เขาเอาหญ้าปล้อง หรือวัตถุอย่างอื่น มีปอ
 เป็นต้น ฟันทำเป็นเชือก ว่า "เป็นของมันคง" ไม่, เพราะความเป็น
เครื่องจองจำ ที่บุคคลสามารถตัดด้วยศาสตราทั้งหลาย มีดาบ เป็นต้น ได้.

บทว่า สารตุตตรตุตา ได้แก่ เป็นผู้กำหนดนักแล้ว, อธิบายว่า ผู้
กำหนดด้วยระชาจะจัด.

บทว่า มณิกุณฑเลสุ คือในแควมณีและคຸ່ມหูทั้งหลาย, อีกอย่าง
หนึ่ง (คือ) ในคຸ່ມหูทั้งหลายอันวิจิตรด้วยแควมณี.

บทว่า ทพฺหิ ความว่า ความกำหนดใด ของชนทั้งหลาย ผู้กำหนด

๑. แปลเติมอย่างอรรถกถา. ๒. บ. ๒๕/๖๐, ขา. ทก. ๒๗/ข้อ ๒๕๑. อรรถกถา
๓/๑๘๕. พันธนาการชาดก.

ยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและดั่งมูทั้งหลายนั่นแล และความเชื่อใจ คือความ
ทะยานอยากได้ในบุตรและภรรยาใด, บุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย ย่อม
กล่าวความกำหนดและความเชื่อใจนั้น อันเป็นเครื่องผูกซึ่งสำเร็จด้วยกิเลส
ว่า "มัน."

บทว่า โอหารินิ ความว่า ชื่อว่า มีปกติเห็นชั่วลง เพราะย่อมหลุดลง
ก็นำไปในเบื้องต่ำ เพราะคร่ำมาแล้วให้ตกไปในอบาย ๔.

บทว่า ลีลิลิ ความว่า ชื่อว่า หย่อน เพราะย่อมไม่บาดผิวหนัง
และเนื้อ คือย่อมไม่นำโลหิตออกในที่ที่ผูก ได้แก่ ไม่ให้รู้สึกแม้ความเป็น
เครื่องผูก ย่อมให้ทำการงานทั้งหลาย ในที่ทั้งหลายมีทางบกและทางน้ำ
เป็นต้นได้.

บทว่า ทุปฺปมฺลจฺญ ความว่า ชื่อว่า เปลื้องได้โดยยาก ก็เพราะ
เครื่องผูกคือกิเลส อันเกิดขึ้นด้วยสามารพแห่งความโลภแม้คราวเดียว
ย่อมเป็นกิเลสชาตอันบุคคลเปลื้องได้โดยยาก เหมือนเต่าเปลื้องจากที่เป็น
ที่ผูกได้ยากฉะนั้น.

สองบทว่า เอตํ ปี เจตุวาน ความว่า นักปราชญ์ทั้งหลายตัดเครื่อง
ผูกคือกิเลส นั้น แม้อันมันอย่างนั้น ด้วยพระขรรค์คือญาณ เป็นผู้หมด
ความเชื่อใจ ละกามสุขแล้ว เว้นรอบ คือหลักออก, อธิบายว่า ย่อม
บวช.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเรือนจำ จบ.

๕. เรื่องพระนางเขมา [๒๔๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร พระนามว่าเขมา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "เยราครตุตา" เป็นต้น.

หนามบ่งหนาม

ได้สดับมา พระนางเขมานั้นตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ได้เป็นผู้มีพระรูปงดงามน่าเลื่อมใสอย่างเหลือเกิน. ก็พระนางได้ทรงสดับว่า "ทราบว่ พระศาสดาตรัสติโทษของรูป" จึงไม่ปรารถนาจะเสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา. พระราชาทรงทราบความที่พระอัครมเหสินั้นมัวเมาอยู่ในรูป จึงตรัสให้พวกนักกวีแต่งเพลงขับเกี่ยวไปในทางพรรณนาพระเวฬุวัน แล้วก็รับสั่งให้พระราชทานแก่พวกนักฟ้อน เป็นต้น. เมื่อนักฟ้อนเหล่านั้นขับเพลงเหล่านั้นอยู่ พระนางทรงสดับแล้ว พระเวฬุวันได้เป็นประหนึ่งไม่เคยทอดพระเนตรและทรงสดับแล้ว. พระนางตรัสถามว่า "พวกท่านขับหมายถึงอุทยานแห่งไหน?" เมื่อพวกนักขับทูลว่า " หมายถึงอุทยานเวฬุวันของพระองค์ พระเทเหวี" ก็ได้ทรงปรารถนาจะเสด็จไปพระอุทยาน. พระศาสดาทรงทราบการเสด็จมาของพระนาง เมื่อประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัทแล จึงทรงนิรมิตหญิงรูปงาม ยืนถือพัดก้านตาลพัดอยู่ที่ข้างพระองค์

ฝ่ายพระนางเขมาเทวี เสด็จเข้าไปอยู่แล ทอดพระเนตรเห็นหญิงนั้น จึงทรงดำริว่า "ชนทั้งหลาย ย่อมพูดกันว่า 'พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตรัสโทษของรูป,' ก็หญิงนี้ ยืนพักอยู่ในสำนักของพระองค์, เราไม่เข้า
ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยวของหญิงนี้, รูปหญิงเช่นนี้ เราไม่เคยเห็น, ชนทั้งหลาย
เห็นจะกล่าวคู่พระศาสดา ด้วยคำไม่จริง" ดังนี้แล้ว ก็มีใส่ใจถึงเสียงพระ-
คำรัสของพระศากยโคต ได้ประทับยืนทอดพระเนตรดูหญิงนั้นนั่นแล.

ในร่างกายนี้ไม่มีสาระ

พระศาสดาทรงทราบเนื้อความที่พระนางมีมานะจัดเกิดขึ้นในรูปนั้น
เมื่อจะทรงแสดงรูปนั้นด้วยอำนาจวิมปลมวายเป็นต้น จึงทรงแสดงทำให้
เหลือเพียงกระดูกในที่สุด โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล.

พระนางเขมาพทอดพระเนตรเห็นรูปนั้น จึงทรงดำริว่า "รูปนั้น
แม้เห็นปานนี้ ก็ถึงความสิ้นความเสื่อมไปโดยครู่เดียวเท่านั้น, สาระใน
รูปนี้ ไม่มีหนอ?"

พระศาสดาทรงตรวจดูวาระจิตของพระนางเขมานั้นแล้ว จึงตรัสว่า
"เขมา เธอคิดว่า 'สาระมีอยู่ในรูปนี้หรือ?' เธอจงดูความที่รูปนั้นหา
สาระมิได้ ในบัดนี้" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"เขมา เธอจงดูร่างกายอันอาดูร ไม่สะอาดเน่า

เปื่อย ไหลออกทั้งข้างบน ไหลออกทั้งข้างล่าง อันคน

พาลทั้งหลาย ปรารถนายิ่งนัก."

ในกาลจบพระคาถา พระนางดำรงอยู่ในโศคาปีติผล.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระนางว่า "เขมา สัตว์เหล่านี้ เยื่อ
อยู่ด้วยราคะ ร้อนอยู่ด้วยโทสะ งงวยอยู่ด้วยโมหะ จึงไม่อาจเพื่อก้าว
ล่วงกระแสน้ำของตนไปได้ ต้องข้องอยู่ในกระแสน้ำนั้นนั่นเอง "
ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๕. เย รากรตตานุปตฺนติ โสถิ

สยิ กตฺติ มกฺกฏโกว ชาลํ

เอตมฺปิ เจตฺวาน วชนฺติ ชีรา

อนเปกฺขิโน สพุพฺพุทฺขํ ปหาย.

"สัตว์ผู้กำหนดแล้วด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระ-
แสตณหา เหมือนแมลงมูม ตกไปยังใยที่ตัวทำไว้
เองฉะนั้น. ชีรชนทั้งหลาย ตัดกระแสตณหาเมื่อนั้น
แล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย ละเว้นทุกข์ทั้งปวงไป."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า มกฺกฏโกว ชาลํ ความว่า เหมือน
อย่างว่า แมลงมูมทำข่ายคือใยแล้ว ก็นอนอยู่ในศูนย์ใยในที่ท่ามกลาง
แล้วก็รีบวิ่งไปมาตักแตนหรือตัวแมลง ที่ตกไปในริมสายใย สือบกิริยา
ของมันแล้ว ก็กลับมานอนอยู่在那นัอย่างเดิมฉันใด; สัตว์ทั้งหลาย
เหล่าใด ผู้กำหนดแล้วด้วยราคะ^๑ โกรธแล้วด้วยโทสะ^๒ หลงแล้วด้วยโมหะ,
สัตว์เหล่านั้นย่อมตกไปสู่กระแสตณหาที่ตัวทำไว้เอง คือเขาไม่อาจเพื่อ
ก้าวล่วงกระแสนหานั้นไปได้ ฉะนั้นเหมือนกัน; กระแสตณหา บุคคล
ล่วงได้ยากอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า เอตมฺปิ เจตฺวาน วชนฺติ ชีรา ความว่า บัณฑิต
ทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกนั้นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย คือไม่มีอาลัย ละทุกข์
ทั้งปวงด้วยอรหัตมรรคแล้ว ก็เว้น คือไป.

๑. ผู้อันราคะข้อมแล้ว. ๒. อันโทสะประทุษร้ายแล้ว.

ในกาลจบเทศนา พระนางเขมาทรงดำรงอยู่ในพระอรหัต. เทศนา
"ได้มีประโยชน์แม่แก้วหาชนแล้ว. พระศาสดาตรัสกะพระราชว่า "มหา-
บพิตร พระนางเขมาจะบวชหรือปรีนิพพาน จังควรร ?"

พระราช. โปรดให้พระนางบวชเถิด พระเจ้าข้า, อย่าเลยด้วยการ
ปรีนิพพาน.

พระนางบรรพชาแล้ว ก็ได้เป็นสาวิกาผู้เลิศ ดังนี้แล.

เรื่องพระนางเขมา จบ.

๖. เรื่องบุตรเศรษฐีซื้ออุกคเสน [๒๔๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอุกคเสน ตรีศพระธรรมเทศนาว่า " มุญจ ปุเร " เป็นต้น.

อุกคเสนรักใคร่หญิงนักฟ้อน

ได้ย่นว่า เมื่อครบปีหรือ ๖ เดือนแล้ว พวกนักฟ้อนประมาณ ๕๐๐ ไปยังกรุงราชคฤห์ ทำมหรสพ (ถวาย) แต่พระราชาตลอด ๗ วัน ได้เงินและทองเป็นอันมาก, การตกรางวัลในระหว่างๆ ไม่มีสิ้นสุด. มหาชน ต่างก็ยืนบนเตียงเป็นต้น คุ่มมหรสพ.

ลำดับนั้น ฆิณิกนักหกคะเมนคนหนึ่ง ขึ้นไปสู่ไม้แป้น หกคะเมน เบื้องบนของไม้แป้นนั้น เดินฟ้อนและจับร้องบนอากาศ ณ ที่สุดแห่งไม้แป้นนั้น.

สมัยนั้น บุตรเศรษฐีซื้ออุกคเสน ขึ้นอยู่บนเตียงที่ (ตั้ง) ซ้อนๆ กันกับด้วยสหาย แลดูหญิงนั้น มีความรักเกิดขึ้นในอาการทั้งหลาย มีการแกว่งมือและเท้าเป็นต้นของนาง ไปสู่เรือนแล้วคิดว่า " เราเมื่อได้นาง จึงจักเป็นอยู่, เมื่อเราไม่ได้ก็จะตายเสียในที่นี้แหละ" ดังนี้แล้ว ก็ทำการตัดอาหาร นอนอยู่บนเตียง; แม้ถูกมารดาบิดาถามว่า " พ่อเจ้าเป็นโรคอะไร?" ก็บอกว่า " เมื่อฉันได้ลูกสาวของนักฟ้อนคนนั้น ก็จะมีชีวิตอยู่, เมื่อฉันไม่ได้ ก็ตายเสียในที่นี้แหละ," แม้เมื่อมารดาไปลอบว่า " พ่อเจ้าอย่าทำอย่างนี้เลย, พวกเราจักนำนางกุมาริกาคนอื่น ซึ่งสมควรแก่

ตระกูลและโคละของพวกเรา มาให้แก่เจ้า" ก็ยังนอนกล่าวอย่างนั้น เหมือนกัน.

อุคคเสนได้นางนักฟ้อนสมประสงค์

ลำดับนั้นบิดาของเขา แม้อ่อนวอนเป็นอันมาก เมื่อไม่สามารถจะ ให้เขายินยอมได้ จึงเรียกสหายของนักฟ้อนมา ให้ทรัพย์พันหาปณะแล้ว ส่งไปด้วยสั่งว่า " ท่านจงรับเอาหาปณะเหล่านี้แล้ว ให้ลูกสาวของท่าน แก่บุตรชายของฉันทเกิด."

นักฟ้อนนั้นกล่าวว่า " ข้าพเจ้ารับเอาหาปณะแล้วก็ให้ไม่ได้; ถ้าว่าบุตรชาย (ของท่าน) นั้น ไม่ได้ลูกสาว (ของข้าพเจ้า) นี้แล้ว ไม่อาจจะ เป็นอยู่ไฉไร, ถ้ากระนั้น บุตรของท่านจงเที่ยวไปกับด้วยพวกข้าพเจ้า เกิด, ข้าพเจ้าจักให้ลูกสาวแก่เขา." มารดาบิดาบอกความนั้นแก่บุตรแล้ว. เขาพูดว่า " ฉันทจักเที่ยวไปกับพวกนักฟ้อนนั้น" ไม่เอื้อเฟื้อถ้อยคำของ มารดาบิดาเหล่านั้น แม้อ่อนวอนอยู่ ได้ออกไปยังสำนักของนักฟ้อน แล้ว.

นักฟ้อนนั้น ให้ลูกสาวแก่เขาแล้ว เที่ยวแสดงศิลปะในบ้านนิคม และราชธานี กับด้วยเขานั้นแหละ.

ฝ่ายนางนั้น อาศัยการอยู่ร่วมกับบุตรเศรษฐีนั้น ต่อกาลไม่นาน นกก็ได้บุตร เมื่อจะเข้าบุตรนั้น จึงพูดว่า " ลูกของคนเฝ้าเกวียน, ลูก ของคนหาบของ, ลูกของคนไม่รู้อะไร."

ฝ่ายบุตรเศรษฐีนั้น ขนหญ้ามาให้โคทั้งหลาย ในที่แห่งชนเหล่านั้น ทำการกลับเกวียนพักอยู่แล้ว, (และ) ยกเอาสิ่งของที่ได้ในที่แสดงศิลปะ แล้วนำไป, นัยว่า หญิงนั้นหมายเอาบุตรเศรษฐีนั้นนั่นเอง เมื่อจะเข้าบุตร

จึงกล่าวอย่างนั้นนั่นแล. บุตรเศรษฐีนั้นทราบความที่นางขับร้องปรารภ
ตน จึงถามว่า " หล่อนพูดหมายถึงฉันหรือ ?"

ภรรยา. จ๊ะ ฉันพูดหมายถึงท่าน.

บุตรเศรษฐี. เมื่อเช่นนั้นฉันจักหนีละ.

นางกล่าวว่า " ก็อะไรจะไรของฉัน ด้วยท่านผู้หนีไปหรือ
มาแล้ว " ดังนี้แล้ว ก็ขับเพลงบทนั้นนั่นแลเรื่อยไป.

ได้ยินว่า นางอาศัยรูปสมบัติของตน และทรัพย์ซึ่งเป็นรายได้ จึง
มิได้เกรงใจบุตรเศรษฐีนั้น ในเรื่องอะไร ๆ.

บุตรเศรษฐีนั้น คิดอยู่ว่า "นางนี้ มีการถือตัวเช่นนี้ เพราะอาศัย
อะไรเล่าหนอ ?" ทราบว่า " เพราะอาศัยศิลปะ " จึงคิดว่า " ช่างเถิด,
เราก็จักเรียนศิลปะ " แล้วก็เข้าไปหาพ่อตา เรียนศิลปะอันเป็นความรู้ของ
พ่อตานั่น แสดงศิลปะ ในบ้านนิคมเป็นต้นอยู่ มาถึงกรุงราชคฤห์โดย
ลำดับ ให้ป้าร้องว่า " ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ บุตรเศรษฐีซื้ออุกคเสน
จักแสดงศิลปะแก่ชาวพระนคร."

อุกคเสนแสดงศิลปะ

ชาวพระนคร ให้ผูกเตียงซ้อนๆ กันเป็นต้นแล้ว ประชุมกันใน
วันที่ ๗.

ฝ่ายอุกคเสนนั้น ได้ขึ้นไปสู่ไม้แป้น (สูง) ๖๐ ศอก ยืนอยู่บนปลาย
ไม้แป้นนั้น.

ในวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรง
เห็นอุกคเสนนั้น เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ จึงทรงใคร่-

ครวญอยู่ว่า "เหตุอะไรหนอ? จักมี" ได้ทราบข่าวว่า "พรุ่งนี้บุตรเศรษฐี จักขึ้นบนปลายไม้เป็น ด้วยหวังว่า "จักแสดงศิลปะ มหาชนจักประชุม กันเพื่อดูเขา, เราจักแสดงคาถาประกอบด้วยบท ๔ ในสมาคมนั้น; การ บรรลุธรรมจักมีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐ เพราะฟังธรรมนั้น, แม้อุคคเสนก็จัก ตั้งอยู่ในพระอรหัต."

ในวันรุ่งขึ้น พระองค์ทรงกำหนดเวลาแล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต. ฝ่ายอุคคเสน เมื่อพระศาสดา ยังไม่ทันเสด็จเข้าไปภายในพระนครนั้นแล จึงให้สัญญาณด้วยนิ้วมือแก่ มหาชน เพื่อต้องการให้เอิกเกริก ขึ้นบนปลายไม้เป็นหอคะเมนในอากาศ นั้นเองสิ้น ๗ ครั้ง ลงมาแล้วได้ขึ้นบนปลายไม้เป็นอีก.

อุคคเสนแสดงศิลปะแก่พระมหาโมคคัลลานะ

ขณะนั้น พระศาสดากำลังเสด็จไปสู่พระนคร, ทรงกระทำโดย อาการที่บริสุทธิไม่แลดูเขา, ให้ดูเฉพาะพระองค์เท่านั้น. อุคคเสนแลดู บริสุทธิ์แล้ว ถึงความเสียใจว่า "บริสุทธิจะไม่แลดูเรา" จึงคิดว่า "ศิลปะ นี้เราพึงแสดง (ประจำ) ปี, ก็เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปยังพระนคร บริสุทธิ์ไม่แลดูเรา แลดูแต่พระศาสดาเท่านั้น; การแสดงศิลปะของเรา เปล่า (ประโยชน์) แล้วหนอ."

พระศาสดาทรงทราบความคิดของเขา จึงตรัสเรียกพระมหาโมค- คัลลานะมาแล้ว ตรัสว่า "โมคคัลลานะ เธอจงไป, พุทธกะบุตรเศรษฐีว่า "นับว่า ท่าน"จักแสดงศิลปะ" พระเถระไปยืนอยู่ ณ ภายใต้ไม้เป็นนั้นแล เรียกบุตรเศรษฐีมาแล้ว กล่าวคำนี้ว่า:-

๑. คำว่า 'ท่าน' ในที่นี้ เป็นปฐมบุรุษ.

" เจริญเถิด อุกคเสน บุตรคนพื่อน ผู้มีกำลังมาก

เจริญท่านจงดู, เจริญท่านทำความยินดีแก่บริษัทเถิด,

เจริญท่านทำให้มหาชนร่าเริงเถิด."

เขาได้ยินถ้อยคำของพระเถระแล้ว เป็นผู้มิใช่ยินดี หวังว่า " พระ-
ศาสดามีพระประสงค์จะดูศิลปะของเรา " จึงยืนบนปลายไม้ไปแล้วกล่าว
คาถานี้ว่า:-

" เจริญเถิด ท่านโมคคัลลานะ ผู้มีปัญญามาก มี

ฤทธิ์มาก เจริญท่านจงดู, กระผมจะทำความยินดีแก่

บริษัท, จะยังมหาชนให้ร่าเริง."

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็กระโดดจากปลายไม้เป็น ขึ้นสู่
อากาศ หกคะแนน ๑๔ ครั้งในอากาศแล้ว ลงมาขึ้นอยู่บนปลายไม้เป็น
(ตามเดิม).

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า " อุกคเสน ธรรมดาบัณฑิต
ต้องละความอาลัยรักใคร่ในชั้นทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และ
ปัจจุบันเสียแล้ว พ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้นจึงควร ดังนี้แล้ว ตรัส
พระคาถานี้ว่า:-

๖. มุญจ ปุเร มุญจ ปจฺจโต

มชฺฌม มุญจ ภวสฺส ปารคฺค

สพฺพตฺถ วิมุตฺตมานโส

น ปุณฺ ชาติขรํ อุเปหิสิ.

" ท่านจงเปลื้อง (อาลัย) ในก่อนเสีย จงเปลื้อง

(อาลัย) ข้างหลังเสีย, จงเปลื้อง (อาลัย) ในท่ามกลางเสีย, จึงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ มีใจหลุดพ้นในธรรมทั้งปวง จะไม่เข้าถึงชาติและชราอีก."

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า มุญจ ปุเร ความว่า จงเปลื้องอาลัย คือความยินดี หมกมุ่น ปรารณา ขลุขลุข ความถือ ลูบลล่า ความอยาก ในชั้นทั้งหลายที่เป็นอดีตเสีย.

บทว่า ปจฺจโต ความว่า จงเปลื้องอาลัยเป็นต้น ในชั้นทั้งหลายที่เป็นอนาคตเสีย.

บทว่า มชฺเณ ความว่า จงเปลื้องอาลัยเหล่านั้น ในชั้นทั้งหลายแม้ที่เป็นปัจจุบันเสีย.

สอนบทว่า ภวสุส ปารุ ความว่า เมื่อปฏิบัติได้อย่างนั้น จักเป็นผู้ถึงฝั่ง คือไปแล้วสู่ฝั่งแห่งภพแม้ทั้ง ๓ อย่างได้ ด้วยอำนาจแห่งอันกำหนดรู้ ละ เจริญ และทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง มีใจพ้นแล้วในสังขตธรรมทั้งปวง ต่างด้วยชั้น ชาติ อายุตนะ เป็นต้นอยู่ ต่อไปไม่ต้องเข้าถึงชาติ ชรา และมรณะ.

ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ทั้ง ๘๔,๐๐๐ แล้ว.

อุคคเสนทูลขอบรรพชาอุปสมบท

ฝ่ายบุตรเศรษฐี กำลังยืนอยู่บนปลายไม้เป็น บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฎิสัมภิตาแล้ว ลงจากไม้เป็นมาสู่ที่ใกล้พระศาสดา ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ทูลขอบรรพชาจะพระศาสดา. ลำดับนั้น

พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาตรัสกะนายอุคคเสนนั้นว่า " ท่าน
จงเป็นภิกษุมาเถิด." อุคคเสนนั้นได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริวาร ๘ ประหนึ่ง
พระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ ในขณะนั้นนั่นเอง.

ต่อมา พวกภิกษุถามท่านว่า " คุณอุคคเสน เมื่อคุณลงจากปลาย
ไม้แป้น (สูง) ตั้ง ๖๐ ศอก ขึ้นชื่อว่าความกลัว ไม่ได้มีหรือ ? " เมื่อ
ท่านตอบว่า " คุณ ความกลัวย่อมไม่มีแก่ผมเล่น," จึงกราบทูลแด่พระ-
ศาสดาว่า " พระเจ้าข้า พระอุคคเสนพูดอยู่ว่า 'ผมไม่กลัว' เธอพูดไม่
จริง ย่อมอวดคุณวิเศษ" พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุ
ผู้มีสังโยชนอันตัดได้แล้ว เช่นกับอุคคเสนผู้บุตรของเรา หากกลัว หา
พรั่นพรึงไม่" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรคว่า :-

" เรา กล่าวผู้ที่ตัดสังโยชนทั้งหมดได้ ไม่สะดุ้ง

ผู้ล่วงกิเลสเป็นเครื่องข้อง ไม่ประกอบด้วยโยคะ

กิเลสแล้วว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา การบรรลุลหรรณพพิเศษ ได้มีแล้วแก่ชนเป็นอัน
มาก.

รุ่งขึ้นวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุ
ทั้งหลาย เหตุคือการอาศัยลูกสาวนักฟ้อน เทียวไปกับด้วยนักฟ้อนของ
ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตตอย่างนี้ เป็นอย่างไรหนอแล ?
เหตุแห่งอุปนิสัยพระอรหัตตเป็นอย่างไร ? "

พระศาสดาตรัสบอกอุปนิสัยของพระอุคคเสน

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องข้อนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เหตุแม่ทั้งสองนั้น อันอุคคเสนนี้ผู้เสียชีวิตไปแล้ว " เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงชักอติตนิทานมา (ตรัส) ว่า :-

" ดังได้สดับมา ในอดีตกาล เมื่อสุพรรณเจดีย์สำหรับพระกัสสป-ทสพล อันเขากระทำอยู่ พวกกุลบุตรชาวพระนครพาราณสี บรรทุกของเคี้ยวของบริโภคนั้นเป็นอันมากในยานทั้งหลาย กำลังไปสู่เจดีย์สถาน ด้วยตั้งใจว่า " พวกเราจักทำหัตถกรรม " พวกพระเถระองค์หนึ่ง กำลังเข้าไปเพื่อบิณฑบาตในระหว่างทางแล้ว . ลำดับนั้นนางกุลธิดาคนหนึ่ง แลเห็นพระเถระแล้ว จึงกล่าวกะสามีว่า " นาย พระผู้เป็นเจ้าของเราเข้ามาอยู่เพื่อบิณฑบาต, อนึ่ง ของเคี้ยวของบริโภคนั้นของเราในยาน มีเป็นอันมาก, นายจงนำบาตรของท่านมา, เราทั้งสองจักถวายภิกษา. " สามีนำบาตรมาแล้ว. ภรรยาจึงนำบาตรนั้นให้เต็ม ด้วยของควรเคี้ยวของควรบริโภคนั้นแล้ว ให้สามีวางลงในมือของพระเถระ แม่ทั้งสองคนทำความปรารถนาว่า " ท่านเจ้าข้า ดิฉันทั้งสองคนพึงมีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้วนั้นเทียว. " พระเถระเมื่อนั้น เป็นพระจีณาสพ, เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเล็งดู ทราบภาวะ คืออันจะสำเร็จความปรารถนาของเขาทั้งสองนั้นแล้ว ได้ทำการข่ม. หลุนั้นเห็นอาการนั้นเข้า จึงพูดกะสามีว่า " นาย พระคุณเจ้าของเรา ย่อมทำอาการข่ม, ท่านจักเป็นเด็กนักรักเพื่อน. " ฝ่ายสามีของนางตอบว่า " นางผู้เจริญ ก็จักเป็นอย่างนั้น " ดังนี้แล้ว หลีกไป. นี่เป็นบุรพกรรมของเขาทั้งสองนั้น.

สามีภรรยานั้น ดำรงอยู่ในอภัพนั้นชั่วอายุแล้ว ก็เกิดในเทวโลก
เคลื่อนจากที่นั้นแล้ว, หญิงนั้นเกิดในเรือนของคนนักฟ้อน, ชายเกิดใน
เรือนของเศรษฐี. พระอุคคเสนนั้น เพราะความที่ให้คำตอบแก่ภรรยา
นั้นว่า " จักเป็นอย่างนั้น นางผู้เจริญ" จึงต้องเที่ยวไปกับพวกนักฟ้อน,
อาศัยบิณฑบาตที่ถวายแล้วแก่พระเถรผู้จีณาสพ จึงบรรลुพระอรหัตแล้ว,

ฝ่ายธิดาของนักฟ้อนนั้น คิดว่า " อันใดเป็นคติของสามีของเรา,
อันนั่นเอง ก็เป็นคติแม่ของเรา" ดังนี้แล้ว บรรพชาในสำนักของภิกษุณี
ทั้งหลายแล้ว ดำรงอยู่ในพระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน จบ.

๗. เรื่องจุพฺพนุคหบัณฑิต [๒๔๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " วิตกกุมถิตสูส " เป็นต้น.

ภิกษุหนุ่มรักใคร่หญิงรุ่นสาว

ดังได้สดับมา ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งจับสลากของตนในโรงสลาก ถือเอาข้าวต้มตามสลากไปสู่โรงฉัน ค้มอยู่. ภิกษุนั้น ไม่ได้ให้น้ำในโรงฉันนั้น ได้ไปยืนยังเรือนหลังหนึ่ง เพื่อต้องการน้ำ, หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งเ็นเรือนนั้น พอเห็นภิกษุนั้น ก็เกิดความสเนหา กล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ เมื่อมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม ท่านพึงมาในเรือนนี้แหละ แม้อีก."

ตั้งแต่นั้น ภิกษุนั้นไม่ได้น้ำดื่มในกาลใด, ก็ไปเรือนนั้นนั่นแล ในกาลนั้น.

ฝ่ายหญิงนั้น รับบาตรของเธอแล้ว ถวายน้ำดื่ม. เมื่อกาลล่วงไปด้วยอาการอย่างนั้น รุ่งขึ้นวันหนึ่ง นางถวายแม่ข้าวต้มแล้วนิมนต์ให้นั่งในเรือนนั้นแล ได้ถวายข้าวสวสแล้ว. นางนั่ง ณ ที่ใกล้ภิกษุนั้นแล้ว เอ่ยถ้อยคำขึ้นว่า " ท่านผู้เจริญ ในเรือนนี้ อะไร ๆ ชื่อว่า ข่อมไม่มี หามีไม่, ดิฉันยังไม่ได้แต่คนจัดการเท่านั้น."

ภิกษุนั้น สดับถ้อยคำของหญิงนั้นแล้ว โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็กระสันแล้ว.

ภิกษุหนุ่มถูกนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะพบภิกษุนั้น จึงถามว่า " ผู้มีอายุ เหตุไร ? ท่านจึงเป็นผู้ขอมเหลือทนนักขึ้น," เมื่อภิกษุนั้นตอบว่า " ผู้มีอายุ

ผมเป็นผู้กระสัน," จึงนำไปสู่สำนักพระอาจารย์และอุปัชฌายะ. อาจารย์และอุปัชฌาย์แม่เหล่านั้ ก็นำภิกษุนั้นไปสำนักพระศาสดา กราบทูลความนั้นแล้ว.

พระศาสดาทรงแสดงบุรพกรรมของภิกษุนั้น

พระศาสดาตรัสถามว่า " ภิกษุ นั้ว่า เธอเป็นผู้กระสันจริงหรือ ?" เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า " จริง " จึงตรัสว่า " ภิกษุ เหตุไร ? เธอบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ปรารภความเพียรเช่นดังเรา จึงไม่ให้เขาเรียกตนว่า ' พระโสดาบัน ' หรือ ' พระสกทาคามี ' กลับให้เขาเรียกว่า ' เป็นผู้กระสัน ' ได้, เธอทำกรรมหนักเสียแล้ว" จึงทรงซักถามว่า " เพราะเหตุไร ? เธอจึงเป็นผู้กระสัน " เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หญิงคนหนึ่ง พுகะข้าพระองค์อย่างนี้," จึงตรัสว่า " ภิกษุ กิริยาของนางนั้น ไม่น่าอัศจรรย์: เพราะในกาลก่อน นางละบัณฑิตผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว ยังความสืเนหาในบุรุษคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นให้เกิดขึ้น ทำบัณฑิตผู้เลศนั้นให้ถึงความสิ้นชีวิต" อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงประกาศเรื่องนั้น จึงทรงทำให้แจ้งซึ่งความที่จุพณुकหบัณฑิต เรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในกรุงคถกสิลา พาริชาผู้อันอาจารย์นั้นยินดีให้แล้ว ไปสู่กรุงพาราณสี เมื่อตนฆ่าโจรตาย ๔๕ คน ด้วยลูกศร ๔๕ ลูก ที่ปากดงแห่งหนึ่ง, เมื่อลูกศรหมดแล้ว จึงจับโจรผู้หัวหน้าฟาดให้ล้มลงที่พื้นดิน. กล่าววว่า " นางผู้เจริญ หล่อนจงนำดาบมา," นาง (กลับ) ทำความสืเนหาในโจรซึ่งตนเห็นในขณะนั้นแล้ว วางด้ามดาบไว้ในมือโจร ให้โจรฆ่าแล้วในกาลเป็นจุพณुकหบัณฑิต ในอดีตกาล และภาวะคือโจรพาหญิงนั้นไป พลังคิด

ว่า "หญิงนี้เห็นชายอื่นแล้ว จักให้เขาฆ่าเราบ้างเช่นเดียวกับสามีของตน, เราจักต้องการอะไรด้วยหญิงนี้" เห็นแม่น้ำสายหนึ่ง จึงพักนางไว้ที่ฝั่งนี้ ถือเอาห่อภัณฑะของนางไป สั่งว่า "หล่อนจงรออยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่า ฉันนำห่อภัณฑะข้ามไป" ละนางไว้ ณ ฝั่งนั้นนั่นเอง (หนี) ไปเสีย แล้ว ครัสตฺวพระนุคคหชาคกนีในปัญจนินบาต ให้พิสดารว่า:-

"พราหมณ์ ท่านถือน้ำภัณฑะทั้งหมด ข้ามฝั่ง
ได้แล้ว, จงรีบกลับมารับฉัน ให้ข้ามไปในบัดนี้โดยเร็ว
บ้างนะ ผู้เจริญ."

"แม่นางงาม ยอมแลกฉัน ผู้มีใจชั่ว ไม่ได้
เซยชิด ด้วยผิวผู้เซยชิดมานาน, แม่นางงาม พึง
แลกขายอื่นแม้ด้วยฉัน, ฉันจักไปจากที่นี่ให้ไกล
ที่สุดที่จะไกลได้."

"ใครนี้ ทำการหัวเราะอยู่ที่กอดะไคร่น้ำ, ในที่นี้
การพ่อนกก็ดี การจับกิ้งก่าก็ดี การประโคนกิ้งก่าดี ที่บุคคลจัด
ตั้งขึ้น มิได้มี, แม่นางงาม ผู้มีตะโพกอันผ่องผาย
ทำไมเล่า? แม่จึงซิกซี้ในกาลเป็นที่ร้องไห้."^๑

"สุนัขจิ้งจอก ขาติขัมพุกะ ผู้โง่เขลา ทราวม
ปัญญา เจ้ามีปัญญาน้อย, เจ้าเสื่อมจากปลาและขึ้น
(เนื้อ) แล้วก็ซบเซาอยู่ ดุจสัตว์กำพร้า."

๑. พุ. ขา. ๒๗/ข้อ ๘๑๘. อรรถกถา. ๔/๑๕๐๖. ๒. โดยพยัญชนะ แปลว่า ในกาลใช้กาล
เป็นที่หัวเราะ.

" โทษของคนเหล่านี้ เห็นได้ง่าย, ส่วนโทษ
ของตน เห็นได้ยาก, หล่อนนั่นเอง เสื่อมทั้งผิวทั้งซู้
ซบเซาอยู่ แม่ (ยิ่ง) กว่าเรา."

" พระยาเนื้อ ชาติซ่มพุกะ เรื่องนั้น เป็นเหมือน
เจ้ากล่าว. ฉะนั้น ไปจากที่นี่แล้ว จักเป็นผู้ไปตาม
อำนาจของภัสดาแน่แท้."

" ผู้ใดพึงนำภานะดินไปได้, แม่ภานะสำริด
ผู้นั้นก็พึงนำไปได้; หล่อนทำชั่วจนชั่ว, ก็จักทำชั่ว
อย่างนั้นแม้อีก."

แล้วตรัสว่า " ในกาลนั้น จูพทรนุคคหบัณฑิตได้เป็นเธอ, หญิงนั้นได้เป็น
หญิงรุ่นสาวนี้ในบัดนี้, ท้าวสักกเทวราช ผู้มาโดยรูปสุนัขจึงจอก ทำการ
ข่มขืนนางนั้น เป็นเรานี้แหละ" แล้วทรงโอวาทภิกษุนั้นว่า " หญิงนั้น
ปลงบัณฑิตผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้น จากชีวิต เพราะความสืเนหาในชาย
คนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นอย่างนี้; ภิกษุเธอจงคัดค้านหาของเธอ อัน
ปรารถนาหญิงนั้นเกิดขึ้นเสีย" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป
จึงทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๗. วิตกุกมถิตสุส ชนตุโน

ติพุพราคสุส สุภานุปสุลิโน

ภิกขุโย ตณฺหา ปวทุตติ

เอส โข ทพฺหํ กโรติ พนฺธํ .

วิตกฺกุปฺสเม จ โย รโต

อสุภํ ภายตี สทา สโต

เอส โข วุยนุติกาหติ

เอสจุเจจฺจติ มารพนฺธํ .

" ตัณหา ย่อมเจริญยิ่งแก่ชนผู้ถูกวิตกย่ำยี มี
ราคะจัด เห็นอารมณ์ว่างาม, บุคคลนั้นแลย่อมทำ
เครื่องผูกให้มัน. ส่วนภิกษุใด ยินดีในธรรมเป็นที่เข้า
ไประงับวิตก เจริญอุสฺสภานอยู่ มีสติทุกเมื่อ, ภิกษุ
นั้นแล จักทำตัณหาให้สูญสิ้นได้ ภิกษุนั้น จะตัด
เครื่องผูกแห่งมารได้."

แก้orroธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิตกฺกมฺมิตฺตสฺส ได้แก่ ผู้ถูกวิตก ๓
มีกามวิตกเป็นต้นย่ำยี้.

บทว่า ติพฺพพราศฺส คือ ผู้มีราคะหนาแน่น.

บทว่า สุภานุปฺปสฺสโน ความว่า เชื่อว่า ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่า " งาม "
เพราะความเป็นผู้มีใจอันตนปล่อยไป ในอารมณ์อันน่าปรารถนาทั้งหลาย
ด้วยสามารถแห่งการยึดถือโดยสุกฺกนิมิตเป็นต้น.

บทว่า ตณฺหา เป็นต้น ความว่า บรรดาฉานเป็นต้น แม้ฉานหนึ่ง
ย่อมไม่เจริญแก่บุคคลผู้เห็นปานนั้น. โดยที่แท้ ตัณหาเกิดทางทวาร ๖
ย่อมเจริญยิ่ง.

บทว่า เอส โข ความว่า บุคคลนั้นแล ย่อมทำเครื่องผูกคือตัณหา
ชื่อว่า ให้มัน.

บทว่า วิตกฺกุปฺปสฺเม ความว่า บรรดาอุสฺสภะ ๑๐ ในปฐมฉานกล่าว
คือธรรมเป็นที่ระงับมิจฉาวิตกทั้งหลาย.

สองบทว่า สทา สโต ความว่า ภิกษุใด เป็นผู้ยินดียิ่งในปฐมฌานนี้
ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นเป็นนิตย์เจริญอสุกขานนั้นอยู่.

บทว่า พุณฺณติกาหติ ความว่า ภิกษุนั้น จักทำตัณหาอันจะให้เกิด
ในภพ ๓ ให้ไปปราศได้.

บทว่า มารพนฺธุนํ ความว่า ภิกษุนั้น จักตัดแม้เครื่องผูกแห่งมาร
กล่าวคือวัฏฏะอันเป็นไปในภุมิ ๓ เสียได้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว, เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุพพนุคคหัตถิต จบ.

๑. บาลีเป็น พุณฺณติกาหติ.

๘. เรื่องมาร [๒๔๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "นิรุจ คโต" เป็นต้น.

มารแปลงเป็นช้างรัดกระหม่อมพระราहुล

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งเวลาวิกาล พระเถระเป็นอันมากเข้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ไปถึงที่เป็นที่อยู่ของพระราहुลเถระแล้วก็ไล่ท่านให้ลุกขึ้น. ท่านเมื่อไม่เห็นที่เป็นที่อยู่ในที่อื่น จึงไปนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎีของพระตถาคต. คราวนั้น ท่านผู้มีอายุนั้นบรรลुพระอรหัตแล้วได้เป็นผู้ยังไม่มีพรหมาเล.

มารชื่อว่าสวัสดิ ดำรงอยู่ในภพนั้นแหละ เห็นท่านผู้มีอายุนั้นนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี จึงคิดว่า "พระหน่อเนื้อผู้แทงใจของพระสมณโคดมนอนข้างนอก, ส่วนพระองค์ผสมในภายในพระคันธกุฎี; เมื่อเราบีบคั้นพระหน่อเนื้อ พระองค์เองก็จัก (เป็นเหมือน) ถูกบีบคั้น (ด้วย)." มารนั้น นิรมิตเพศเป็นพระยาช้างใหญ่มา เองวงรัดกระหม่อมพระเถระ แล้วร้องคุนกระเรียนด้วยเสียงดัง.

พระศาสดาทรงแสดงเหตุที่พระราहुลไม่กลัว

พระศาสดาพมในพระคันธกุฎี ทรงทราบว่ช้างนั้นเป็นมาร จึงตรัสว่า "มาร คนเช่นท่านนั้นแม้ตั้งแสน ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้ความกลัวเกิดแก่บุตรของเราได้, เพราะว่าบุตรของเรามีปกติไม่สะดุ้ง มีคณหาไปปราศจากแล้ว มีความเพียรใหญ่ มีปัญญามาก" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๘. นิรุจน์ คโต อสนุตาสิ วิตตโณห อนงคโณ

อจุณินฺทิ ภวสตุลลานิ อนฺติโมยํ สมฺมสฺสโย.

วิตตโณห อนาทาโน นินฺรุตฺติปทโกวิท

อกฺขรานิ สมนิปาตํ ชลฺลนา ปุพฺพปฺปรานิ จ

ส เว อนฺติมสสารีโร มหาปญฺโญ มหาปุริโสติ วุจฺจติ.

"(ผู้ใด) ถึงความสำเร็จ มีปกติไม่สะดุ้ง มีคณหา

ไปปราศแล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่ววนใจ ได้ตัดลูกศร

อันให้ไปสู่ภพทั้งหลายเสียแล้ว, ภายนี้ (ของผู้นั้น)

ชื่อว่ามีในที่สุด. (ผู้ใด) มีคณหาไปปราศแล้ว ไม่มี

ความถือมั่น จลลตในภพแห่งนิรุติ รู้ที่ประชุมแห่ง

อักษรทั้งหลาย. และรู้เบื้องต้นและเบื้องปลายแห่ง

อักษรทั้งหลาย. ผู้นั้นแล มีสรีระมีในที่สุด เราย่อม

เรียกว่าผู้มีปัญญามาก เป็นมหาบุรุษ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า นิรุจน์ คโต ความว่า พระอรหันต์
ชื่อว่า ความสำเร็จของบรรพชิตทั้งหลาย ในพระศาสนานี้, ถึง คือบรรลุ
พระอรหันต์นั้น.

บทว่า อสนุตาสิ คือ ผู้ชื่อว่าไม่สะดุ้ง เพราะไม่มีกิเลสเครื่องสะดุ้ง
คือราคะเป็นต้น ในภายใน.

บาทพระคาถาว่า อจุณินฺทิ ภวสตุลลานิ คือ ได้ตัดลูกศรอันมีปกติ
ให้ไปสู่ภพทั้งสิ้น.

บทว่า สมุสสุโย คือ ร่างกายนี้ ของผู้นั้นมีในที่สุด.

บทว่า อนาทาโน คือ ผู้ไม่มีการยึดถือในชั้นเป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า นิรุติปทโกวิโท ความว่า ผู้ฉลาดในปฏิสัมภิทา
แม้ทั้ง ๔ คือ ในนิรุติ และบทที่เหลือ.

สองบาทพระคาถาว่า อุกุขราณํ สนฺนปาคํ ชลฺญา ปุพฺพาปรานิ จ
ความว่า ย่อมรู้หมวดหมู่แห่งอักษร กล่าวคือที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลาย
และรู้อักษรเบื้องปลายด้วยอักษรเบื้องต้น และอักษรเบื้องต้นด้วยอักษร
เบื้องปลาย. ชื่อว่า รู้จักอักษรเบื้องปลายด้วยอักษรเบื้องต้น คือเมื่อเบื้องต้น
ปรากฏอยู่ ในท่ามกลางและที่สุด แม้ไม่ปรากฏ, ก็ย่อมรู้ได้ว่า "นี้เป็น
ท่ามกลางแห่งอักษรเหล่านี้, นี่เป็นที่สุด," ชื่อว่า ย่อมรู้จักอักษรเบื้องต้น
ด้วยอักษรเบื้องปลาย คือเมื่อที่สุดปรากฏอยู่ เมื่อเบื้องต้นและท่ามกลาง
แม้ไม่ปรากฏ, ก็ย่อมรู้ได้ว่า "นี้เป็นท่ามกลางแห่งอักษรเหล่านี้, นี่เป็น
เบื้องต้น" เมื่อท่ามกลางปรากฏอยู่ เมื่อเบื้องต้นและที่สุดแม้ไม่ปรากฏ,
ย่อมทราบได้เหมือนกันว่า "นี้เป็นเบื้องต้นแห่งอักษรเหล่านี้, นี่เป็น
ที่สุด."

บทว่า มหาปญฺโญ ความว่า ท่านผู้มีสรีระตั้งอยู่ในที่สุคนธ์นั้นพระ-
ศาสดาตรัสเรียกว่า ผู้มีปัญญามาก เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา
อันกำหนดถือเอาซึ่งอรรถ ธรรม นิรุติ และปฏิภาณ และศีลชั้นเป็นต้น
อันใหญ่ และตรัสว่าเป็นมหาบุรุษ เพราะความเป็นผู้มีจิตพ้นแล้ว โดย
พระบาลีว่า "สารีบุตร เราเรียกผู้มีจิตพ้นแล้วแล ว่า "มหาบุรุษ."

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 320

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น.

ฝ่ายมารผู้มีบาปคิดว่า "พระสมณโคตม ย่อมทรงรู้จักเรา" แล้ว
อันตรธานไปในที่นั่นนั่นเอง ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๕. เรื่องอุปกาชีวิต [๒๔๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาทรงปรารภอาชีวิตชื่ออุปกะ ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " สพฺพภาณู " เป็นต้น.

อุปกาชีวิตทูลถามพระศาสดา

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระศาสดาทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงยังกาลให้ล่วงไปที่ควงไม้โพธิ์ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงถือบาตรและจีวรของพระองค์ เสด็จดำเนินไปเส้นทางประมาณ ๑๘ โยชน์มุ่งกรุงพาราณสี เพื่อทรงยังพระธรรมจักรให้เป็นไป ได้ทอดพระเนตรเห็นอาชีวิตชื่ออุปกะ ในระหว่างทาง.

ฝ่ายอุปกาชีวิตนั้น เห็นพระศาสดาแล้ว ทูลถามว่า " ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสแล, ผิวพรรณก็บริสุทธิผุดผ่อง; ผู้มีอายุ ท่านบวชเฉพาะใคร ? ใครเป็นศาสดาของท่าน ? หรือท่านชอบใจธรรมของใคร ? "

พระศาสดาตรัสตอบอุปกาชีวิต

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสว่า " เราไม่มีอุปัชฌาย์หรืออาจารย์" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้แก่อุปกาชีวิตนั้น ว่า :-

๕. สพฺพภาณู สพฺพวิทูหมสุมิ

สพฺพเพสุ ฌมฺเมสุ อานุปลิตฺโต

สพฺพพลฺลวโห ตณฺหกุขเย วิมุตฺโต

สยฺ อภินุณาย กมฺมทุทิสฺสยฺ ฯ

" เราเป็นผู้ครอบงำธรรมได้ทั้งหมด รู้ธรรมทุก

อย่าง ไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวง ละธรรมได้ทุกอย่าง

พ้นแล้ว ในเพราะธรรมเป็นที่ลี้ไปแห่งตัณหา รู้เอง
แล้ว จะพึงอ้างใครเล่า? (ว่าเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์)."

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพภาณ คือ กรอบงำธรรมอันเป็น
ไปในกัมมิ ๓ ได้ทั้งหมด.

บทว่า สพุพวิฑ คือ ผู้มีธรรมอันเป็นไปในกัมมิ ๔ ทั้งปวงอันรู้แล้ว.

สองบทว่า สพุเพสุ ธมฺเมสุ ความว่า ผู้อันค้นหาและทักขิ
ทั้งหลายจนหาไม่ได้ ในธรรมอันเป็นไปในกัมมิ ๓ แม้ทั้งสิ้น.

บทว่า สพุพณฺห คือ ผู้ละธรรมอันเป็นไปในกัมมิ ๓ ทั้งหมด
ดำรงอยู่.

สองบทว่า ตณฺหุขเย วิมุตฺโต คือผู้พ้นแล้วในเพราะพระอรหัต
กล่าวคือธรรมเป็นที่ลี้ไปแห่งตัณหา ที่ตนให้เกิดขึ้นแล้ว ในที่สุดแห่ง
ความสิ้นไปแห่งตัณหา ด้วยวิมุตติอันเป็นของพระอเสชะ.

สองบทว่า สย อภินฺนํ คือรู้ธรรมต่างด้วยอภิญฺเญยธรรม
เป็นต้นได้เองทีเดียว.

บทว่า กมฺมฺทิสฺสยํ ความว่า เราจะพึงอ้างใครเล่าว่า "นี้เป็น
อุปัชฌาย์หรืออาจารย์ของเรา."

ในกาลจบเทศนา อุปกาชีวก ไม่ยินดี ไม่คัดค้านพระดำรัสของ
พระตถาคตเลย, แต่เขาสั่นศีรษะ แลบลิ้น ยึดเอาทางที่เดินไปคนเดียว
ได้ไปยังที่เป็นที่อาศัยอยู่ของนายพรานแห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุปกาชีวก จบ.

๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช [๒๔๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท้าวสักกเทวราช ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สัพพทานิ " เป็นต้น.

ปัญหา ๔ ข้อของเทวดา

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เทพดาในดาวดึงส์เทวโลกประชุมกันแล้ว ตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อว่า " บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหนหนอแล ? บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม, บรรดารสทั้งหลาย รสชนิดไหน ? บัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม, บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน ? บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ, ความสิ้นไปแห่งคณหาแล บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร ? แม้เทพดาองค์หนึ่ง ก็มิสามารถจะวินิจฉัยปัญหาเหล่านั้นได้. ก็เทพดาองค์หนึ่ง ถามกะเทพดาองค์หนึ่ง, แม้เทพดาองค์นั้น ก็ถามเทพดาองค์อื่นอีก, ก็เทพดาทั้งหลาย ถามกันและกันอย่างนั้น ด้วยอาการอย่างนั้น ได้ท่องเที่ยวไปในหมื่นจักรวาลถึง ๑๒ ปี.

เทวดาพากันไปถามปัญหาท้าวมหาราชทั้ง ๔

เทวดาในหมื่นจักรวาล ไม่เห็นเนื้อความแห่งปัญญาโดยกาลแม้มีประมาณเท่านี้ ประชุมกันแล้ว ไปยังสำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔, เมื่อท้าวมหาราชกล่าวว่า " พ่อทั้งหลาย ทำไมจึงมีเทพสันนิบาตกันใหญ่ ? " จึงกล่าวว่า " พวกผมหันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อแล้ว เมื่อไม่สามารถจะวินิจฉัยได้ จึงมายังสำนักของท่าน, " เมื่อท้าวมหาราชกล่าวว่า " ชื่อปัญหาอะไรกัน ? พ่อ " (จึงบอกเนื้อความนั้น) ว่า " พวกผมหันตั้งปัญหา

เหล่านี้ได้คือ 'บรรดาทาน รส และความยินดี ทาน รส และความยินดี ชนิดไหนหนอแล ประเสริฐสุด? ความสิ้นไปแห่งตัณหาเที่ยว ประเสริฐสุด เพราะเหตุไร?' จึงมาหา.

ท้าวมหาราชทั้ง ๘ กล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย แม้พวกเราที่หาญเนื้อ ความแห่งปัญหาเหล่านี้ไม่; แต่พระราชของพวกเรา ทรงดำริอรรถที่ชน ตั้งพันคิดแล้ว ย่อมทรงทราบโดยขณะเดียวเท่านั้น, พระองค์ประเสริฐวิเศษกว่าพวกเราทั้งหลาย ทั้งทางปัญญาและทางบุญ, พวกเราจึงไปยังสำนักของพระองค์เถิด" แล้วพาหมู่เทพดาเหล่านั้นแลไปยังสำนักของท้าวสักกเทวราช, ถึงเมื่อท้าวสักกเทวราชนั้นตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย ทำไมจึงมีเทพสันนิบาตกันใหญ่?" ก็กราบทูลเนื้อความนั้น.

ท้าวสักกเทวราชพาพวกเทพดาไปเฝ้าพระศาสดา

ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย คนอื่นย่อมไม่สามารถรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ได้, ปัญหาเหล่านั้น เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า, แล้วครั้นถามว่า "ก็เดี๋ยวนี้ พระศาสดาประทับอยู่ ณ ที่ไหน?" ทรงสดับว่า "ในพระเชตวันวิหาร" จึงตรัสว่า "พวกเธอมาเถิด, พวกเราจักไปยังสำนักของพระองค์" ทรงพร้อมด้วยหมู่เทพดา ให้พระเชตวันทั้งสิ้นสว่างไสวในส่วนแห่งราตรี เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง, เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "มหายาปิตร ทำไมพระองค์จึงเสด็จมาพร้อมกับหมู่เทพดามากมาย?" จึงกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า หมู่เทพดาพากันตั้งปัญหาชื่อเหล่านี้, คนอื่นที่ชื่อว่าสามารถรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ได้ หามีไม่, ขอพระองค์ได้ทรงประกาศเนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ แก่พวกข้าพระองค์เถิด."

พระศาสดาทรงแก้ปัญหา

พระศาสดาตรัสว่า " คีละ มหาบพิตร ตถาคตบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ บริจาคมหาบริจาค^๑ แท่งตลอดพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ก็เพื่อตัดความสงสัยของชนผู้เช่นพระองค์นี้แหละ, ขอพระองค์จงทรงสดับปัญหาที่พระองค์ถามแล้วเกิด: บรรดาทานทุกชนิด ธรรมทานเป็นเยี่ยม, บรรดา รสทุกชนิด รสแห่งพระธรรมเป็นยอด, บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ, ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหาประเสริฐที่สุดแท้ เพราะความเป็นเหตุให้สัตว์บรรลุพระอรหัต" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถา นี้ว่า :-

๑๐. สพุพพานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

สพุพ รัส ธมฺมรโส ชินาติ

สพุพ รัตติ ธมฺมรตติ ชินาติ

ตณฺหกุขโย สพุพทุกฺโข ชนาติ.

" ธรรมทาน ย่อมชนะทานทั้งปวง, รสแห่ง

ธรรม ย่อมชนะรสทั้งปวง, ความยินดีในธรรม

ย่อมชนะความยินดีทั้งปวง, ความสิ้นไปแห่งตัณหา

ย่อมชนะทุกข์ทั้งปวง."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพพานํ เป็นต้น ความว่า ก็ถ้าบุคคลถึงถวายไตรจีวรเช่นกับใบตองอ่อน แต่พระพุทธรูปเจ้าพระปัจเจก-พุทธรูปเจ้าแล้วพระจีณาสพทั้งหลาย ผู้นั่งติด ๆ กัน ในห้องจักรวาลตลอด

๑. หมายถึงบริจาค ๕ คือ :- ๑. องฺกปริจาค บริจาคอวัยวะ. ๒. ธนปริจาค บริจาคทรัพย์. ๓. ปุตุตปริจาค บริจาคบุตร. ๔. ทารปริจาค บริจาคเมีย. ๕. ชีวิดปริจาค บริจาคชีวิตร.

ถึงพรหมโลก. การอนุโมทนาเทียว ที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงทำด้วย พระคาถา ๔ บาทในสมาคมนั้นประเสริฐ; ก็ท่านนั้น ห้ามคำถึงเสีย ที่ ๑๖ แห่งพระคานานั้นไม่. การแสดงก็ดี การกล่าวสอนก็ดี การสดับ ก็ดี ซึ่งธรรม เป็นของใหญ่ ด้วยประการฉะนี้. อนึ่ง บุคคลใดให้ทำการฟังธรรม, อานิสงส์เป็นอันมากก็ย่อมมีแก่บุคคลนั้นแท้. ธรรมทาน นั้นแหละ ที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นให้เป็นไปแล้ว แม้ด้วยอำนาจอนุโมทนา โดยที่สุดด้วยพระคาถา ๔ บาท ประเสริฐที่สุดกว่าทานที่ทายกบรรจुบาตร ให้เต็มด้วยบิณฑบาตอันประณีตแล้วถวายแก่บริษัทเห็นปานนั้นนั่นแหละ บ้าง กว่าเกศัฆทานที่ทายกบรรจुบาตรให้เต็มด้วยเนยใสและน้ำมันเป็นต้น แล้วถวายบ้าง กว่าเสนาสนทานที่ทายกให้สร้างวิหารเช่นกับมหาวิหาร และปราสาทเช่นกับโลหปราสาทตั้งหลายแสนแล้วถวายบ้าง กว่าการบริจาค ที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้นปรารภวิหารทั้งหลายแล้วทำบ้าง. เพราะเหตุไร? เพราะว่าชนทั้งหลาย เมื่อจะทำบุญเห็นปานนั้น ต่อฟังธรรม แล้วเท่านั้นจึงทำได้. ไม่ได้ฟัง ก็หาทำได้; ก็ถ้าว่าสัตว์เหล่านี้ไม่ฟัง ฟังธรรมไซ้, เขาก็ไม่ฟังถวายข้าวยาคุประมาณกระบวยหนึ่งบ้าง ภัต ประมาณทัพพีหนึ่งบ้าง; เพราะเหตุนี้ ธรรมทานนั้นแหละ จึงประเสริฐ ที่สุดกว่าทานทุกชนิด.

อีกอย่างหนึ่ง เว้นพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเสีย แม้ พระสาวกทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น ผู้ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งสามารถ นับหยาดน้ำได้ ในเมื่อฝนตกตลอดกาลปีทั้งสิ้น ก็ยังไม่สามารถจะบรรลु โสดาปัตติผลเป็นต้น โดยธรรมดาของตนได้; ต่อฟังธรรมที่พระอัสสชิเถระเป็นต้นแสดงแล้ว จึงทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล, และทำให้แจ้งซึ่ง

สาวกบารมีญาณ ด้วยพระธรรมเทศนาของพระศาสดา; เพราะเหตุเมื่อนี้
มหาบพิตร^๑ ธรรมทานนั้นแหละจึงประเสริฐที่สุด. เพราะเหตุนี้ พระ-
ศาสดาจึงตรัสว่า "สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ."

อนึ่ง รสมีรสเกิดแต่ลำต้นเป็นต้นทุกชนิด โดยส่วนสูงแม้รสแห่ง
สุราโภชนาของเทพดาทั้งหลาย ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการยังสัตว์ให้ตกไปใน
สังสารวัฏ แล้วเสวยทุกข์โดยแท้. ส่วนพระธรรมรสกล่าวคือโพธิปักขิย-
ธรรม ๓๗ ประการ และกล่าวคือโลกุตระธรรม ๕ ประการนี้แหละ
ประเสริฐกว่ารสทั้งปวง. เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า "สพฺพธมฺม-
รสํ ชินาติ."

อนึ่ง แม้ความยินดีในบุตร ความยินดีในธิดา ความยินดีในทรัพย์
ความยินดีในสตรี และความยินดีมีประเภทมิใช่อ่างเดียวอันต่างด้วยความ
ยินดีในการพ้อนการจับการประโคนเป็นต้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการยัง
สัตว์ให้ตกไปในสังสารวัฏ แล้วเสวยทุกข์โดยแท้; ส่วนความอิจฉา ซึ่ง
เกิดขึ้น ณ ภายในของผู้แสดงกตติ ผู้ฟังกตติ ผู้กล่าวสอนกตติ ซึ่งธรรม ย่อม
ให้เกิดความเบิกบานใจ ให้น้ำตาไหล ให้เกิดขึ้นชูชัน ความอิจฉานั้น
ย่อมทำที่สุดแห่งสังสารวัฏ มีพระอรหัตเป็นปริโยสาน; ความยินดีใน
ธรรม เห็นปานนี้แหละ ประเสริฐกว่าความยินดีทั้งปวง. เพราะเหตุนี้
พระศาสดา จึงตรัสว่า "สพฺพธมฺมํ ชินาติ."

ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหา คือพระอรหัตซึ่งเกิดขึ้นในที่สุดแห่ง

๑. น่าจะเป็นบทเกิน, เพราะใครไม่สามารถทำเนื้อความเช่นนี้ ให้พระคำรัสของพระศาสดาได้.

๒. Celestial food ambrosia อาหารทิพย์ (อาหารของเทพดาในเรื่องนิยาย

ถือกันว่าทำให้ผู้บริโภคนิรันดร์ ไม่ตาย ให้ความงามและความหนุ่มสาวอยู่ชั่วนิรันดร์) ของเกินเครื่องดื่ม
อันโอชะรส.

ความสิ้นไปแห่งตัณหา, พระอรหันต์นั้น ประเสริฐกว่าทุกอย่างแท้ เพราะ
ครอบงำวิญญูทุกข์แม่ทั้งสิ้น. เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า

" ตณฺหุภุโข สพฺพภูโข จินาติ."

เมื่อพระศาสดา ตรัสเนื้อความแห่งพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้
อยู่นั้นแล ธรรมภิกษุได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว.

แม้ท้าวสักกะ ทรงสดับธรรมคาถาของพระศาสดา ถวายบังคมพระ-
ศาสดาแล้ว ทูลว่า พระเจ้าข้า เพื่อประโยชน์อะไร พระองค์จึงไม่รับสั่งให้
ให้ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์ ในธรรมทานอันชื่อว่าเยี่ยมอย่างนี้? จำเดิม
แต่บัดนี้ไป ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกแก่ภิกษุสงฆ์แล้วรับสั่งให้ ๆ ส่วน
บุญแก่พวกข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า." พระศาสดา ทรงสดับคำของ
ท้าวเธอแล้ว รับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย
ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พวกเธอทำการฟังธรรมใหญ่ก็ดี การฟังธรรมตาม
ปกติก็ดี กล่าวอุปนิสสนกถาก็ดี โดยที่สุดแม้การอนุโมทนา แล้วพึง
ให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวง."

เรื่องท้าวสักกะเทวราช จบ.

๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่บุตร [๒๕๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีผู้ชื่อว่า
อปุตตะ ตรีศพระธรรมเทศานี้ว่า "หนนฺติ โภคา ทุมฺเมธ " เป็นต้น.

ประวัติครั้งยังมีชีวิตของอปุตตะเศรษฐี

ดังได้สดับมา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับการทำกาละของเศรษฐี
นั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า "ทรัพย์สมบัติที่ไรบุตร จะถึงแก่ใคร ?" ทรงสดับ
ว่า "ถึงแก่พระราช" จึงให้นำทรัพย์จากเรือนของเศรษฐีนั้น มาสู่
ราชตระกูล (กินเวลาถึง) ๗ วัน แล้วจึงเสด็จเข้าไปสู่สำนักพระศาสดา
เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ขอเชิญมาพบพิตร พระองค์เสด็จมาจากไหน
หนอ ? แต่ยวัน" จึงกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ถือบิดีผู้เป็นเศรษฐี
ในกรุงสาวัตถีนี้ ทำกาละเสียแล้ว. ข้าพระองค์นำทรัพย์สมบัติซึ่งไรบุตร
นั้น ไปภายในราชสำนักแล้วจึงมา."

เรื่องทั้งปวง พึงทราบตามนัยที่มาในพระสูตรนั้นแหละ.

เมื่อพระราชาทราบทูลข้อความอย่างนี้ว่า "ได้ยินว่า เศรษฐีนั้น เมื่อ
เขานำโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ เข้าไปให้ด้วยถาดทอง ก็กล่าวว่า 'พวกมนุษย์
ย่อมกินโภชนะชื่อว่าเห็นปานนี้ (เที่ยวหรือ?), พวกเจ้าจะทำการเยาะเย้ย
กับเราในเรือนนี้หรือ?' เมื่อเขาเข้าไปตั้งโภชนะไว้ให้ก็ประหาร (มนุษย์
เหล่านั้น) ด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ให้หนีไปแล้ว บริโภคข้าว
ปลายเกวียน มีน้ำผักดองเป็นที่ ๒ ด้วยกล่าวว่า 'นี่จึงเป็นโภชนะของพวก
มนุษย์,' แม้เมื่อเขาเข้าไปตั้งผ้า ยาน และร่มที่น่าพอใจไว้ให้ ก็ประหาร

มนุษย์ (เหล่านั้น) ด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ให้หนีไปแล้ว ทรง
ฝ่าป่าน, มีร่มใบไม้อันทรงไว้ (ถือไว้) อยู่ ย่อมไปด้วยรถเก่า ๆ "
พระศาสดาจึงตรัสเล่าบุรพกรรมของอุปตกเศรษฐีนั้นว่า :-

บุรพกรรมของอุปตกเศรษฐี

" มหาบพิตร เรื่องเคยมีมาแล้ว กฤหบดีผู้เศรษฐีนั้น ต้อนรับ
พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตลลิจิ ด้วยบิณฑบาต, กล่าวว่า ' ท่านทั้งหลาย
จงให้บิณฑะแก่สมณะ' ดังนี้แล้ว ก็ถูกจากอาสนะหลีกไป. ได้ยินว่า เมื่อ
เศรษฐีนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้โง่เขลา กล่าวอย่างนั้นแล้วหลีกไป ภรรยา
ของเขาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส คิดว่า ' นานเทียวหนอ เราจึงได้ยินคำว่า
' จงให้' จากปากของเศรษฐีนี้, มโนรถของเรา จะเต็มในวันนี้, เรา
จักถวายบิณฑบาต' แล้วรับบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ให้เต็มด้วย
โภชนะอันประณีตแล้วถวาย. ฝ่ายเศรษฐีนั้นกลับมา เห็นพระปัจเจก-
พุทธเจ้านั้น จึงถามว่า " สมณะท่านได้อะไร ๆ แล้วหรือ " แล้วจับบาตร
เห็นบิณฑบาตอันประณีต ก็มีความเดือดร้อน จึงคิดอย่างนี้ว่า " พวกทาส
หรือพวกกรรมกรพึงกินบิณฑบาตนี้ ยังดีกว่า, เพราะว่า พวกเขา ครั้น
กินบิณฑบาตนี้แล้ว จักทำการงานให้เรา; ส่วนสมณะนี้ ครั้นไปกินแล้ว
ก็จักนอนหลับ; บิณฑบาตของเราจิบหายเสียแล้ว" อนึ่ง เศรษฐีนั้นปลง
แล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งซึ่งพี่ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ.
ได้ยินว่า เด็กนั้นจับนิ้วมือของเศรษฐีนั้น เทียวไปอยู่กล่าวว่า " ยานนี้
เป็นของบิดาฉัน, โคนี่ก็ของท่าน." ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า " ในบัดนี้
เด็กนี้ยังกล่าวอย่างนี้ก่อน, ก็ในกาลที่เด็กนี้ถึงความเจริญแล้ว ใครจัก

รักษาโรคทรัพย์ทั้งหลายในเรือนนี้ได้" จึงนำเด็กนั้นไปสู่ป่า จับที่คอ แล้วบีบคอเหมือนบีบหัวมัน ให้ตายแล้วที่โคนกอไม้แห่งหนึ่ง แล้วทิ้งเด็ก นั้นไว้ในที่นั้นนั่นแหละ." นี่เป็นบุรพกรรมของเศรษฐีนั้น.

สรุปกรรมและผลแห่งกรรมของเศรษฐี

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า " มหาบพิตร ด้วย ผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐี ต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตครสิจิ ด้วยบิณฑบาตนั้นแล เศรษฐีนั้นจึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ถึง ๗ ครั้ง; ด้วย ผลที่เหลืออยู่แห่งกรรมนั้นนั่นแล เศรษฐีจึงครองความเป็นเศรษฐีอยู่ใน กรุงสาวัตถีนี้แล ถึง ๗ ครั้ง. มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้ เศรษฐีนั้นให้ทานแล้ว มีความเดือดร้อนในภายหลังว่า 'พวกทาสหรือ กรรมกร พึงบริโภคบิณฑบาตนี้ยังดีกว่า,' จิตของเศรษฐีนั้น จึงไม่น้อม ไปเพื่อการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย, ไม่น้อมไปเพื่อการใช้สอยผ้าอย่าง ฟุ่มเฟือย, ไม่น้อมไปเพื่อการใช้สอยยานอย่างฟุ่มเฟือย ไม่น้อมไปเพื่อ บริโภคกามคุณ ๕ อันดียิ่ง. มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐี นั้น ปลงแล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งของพี่ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่ง ทรัพย์สมบัติ; เศรษฐีนั้นจึงไหม้แล้วในนรกสิ้นปีเป็นอันมาก สิ้นร้อยปี เป็นอันมาก สิ้นพันปีเป็นอันมาก สิ้นแสนปีเป็นอันมาก. ชนทั้งหลายยัง ทรัพย์สมบัติที่ไ้บุตรครั้งที่ ๗ นี้ให้เข้าสู่พระคลังหลวง ด้วยผลอันเหลือ อยู่แห่งกรรมนั้นแล. มหาบพิตร อนึ่งเล่า บุญเก่าของคฤหบดีผู้เศรษฐีนั้น แล หมดสิ้นแล้ว และบุญใหม่อันคฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นไม่สั่งสมแล้ว, มหา- บพิตร ก็ในวันนี้ คฤหบดีผู้เศรษฐีใหม่อยู่ในมหาโรจวนรก."

โกะย้อมฆ่าคนผู้ทรมปัญญา

พระราชาทรงสดับพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว จึงกราบทูลว่า
"พระเจ้าข้า น้าอัสจรรย นี่เป็นกรรมอันหนัก, เศรษฐินัน เมื่อโกะ
เชื่อว่ามิประมาณเท่านี้ มีอยู่ ไม่ใช่สอยด้วยตนเองเลย, เมื่อพระพุทธเจ้า
เช่นกับพระองค์ ประทับอยู่ในวิหารใกล้ๆ ก็มิได้ทำบุญกรรม."

พระศาสดาตรัสว่า "จริงเช่นนั้น มหาบพิตร เชื่อว่าบุคคลผู้มีปัญญา
ทรม ได้โกะทั้งหลายแล้วย้อมไม่แสวงหาหนีพพาน, อนึ่ง ตัณหาซึ่งเกิด
ขึ้นเพราะอาศัยโกะทั้งหลาย ย้อมฆ่าคนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน" ดังนี้แล้ว
ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑๑. หนนุติ โกลา ทุมเมธฺ โน จ ปารคเวลิโน

โกลตณฺหยา ทุมเมโธ หนนุติ อญฺเฬว อตุตฺถํ .

ติสฺสโทสานิ เขตฺตานิ รากฺโขสเส อญฺ ปชา

ตสุมา หิ วิตรากฺเส ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ .

"โกะทั้งหลาย ย้อมฆ่าคนทรมปัญญา, แต่
ไม่ฆ่าคนผู้แสวงหาฝั่งโดยปกติ; คนทรมปัญญา
ย้อมฆ่าคนเหมือนฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยาก
ในโกะ."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า โน จ ปารคเวลิโน ความว่า
แต่โกะทั้งหลาย ย้อมไม่ฆ่าบุคคลผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานโดยปกติ.

บทพระคาถาว่า หนนุติ อญฺเฬว อตุตฺถํ ความว่า บุคคลผู้มี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 333

ทรมปัญญา ย่อมฆ่าตนเองดูหมิ่นผู้อื่น เพราะความทะยานอยาก ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยโอกาสทั้งหลาย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล้ว

เรื่องเศรษฐีผู้มีบุตร จบ.

๑๒. เรื่องอังกรเทพบุตร [๒๕๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่บนแท่นบัณทุกัมพลศิลา ทรงปรารภ
อังกรเทพบุตร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ตินโทธานี เขตุนานิ "
เป็นต้น.

ทานที่เลือกให้พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญ

ข้าพเจ้าทำเรื่องให้พิสดารแล้วแล ในพระคาถาว่า " เย ฌานปุปฺผตา
ธีรา " เป็นต้น. สมจริงดังคำที่ข้าพเจ้าปรารภอินทเทเพบุตรกล่าวไว้ใน
เรื่องนั้นดังนี้ว่า : " ได้ยินว่า อินทเทเพบุตรนั้นยังภิกษาทัพพีหนึ่ง ที่เข
นำมาเพื่อตน ให้ถึงแล้วแก่พระอนุรุธเถระผู้เข้าไปสู่ภายในหมู่บ้านเพื่อ
บิณฑบาต. บุญนั้นของอินทเทเพบุตรนั้น มีผลมากกว่าทานที่อังกร-
เทเพบุตร ทำระบิยบแห่งเตาประมาณ ๑๒ โยชน์ ถวายแล้วสิ้นหมื่นปี "
เพราะเหตุนั้น อินทเทเพบุตร จึงกล่าวอย่างนั้น. เมื่ออินทเทเพบุตร
กล่าวอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาจึงตรัสว่า " อังคุระ ชื่อว่าการเลือกให้ทาน
ย่อมควร, ทาน (ของอินทกะ) นั้น เป็นของมีผลมาก ดังพืชที่หวานดีแล้ว
ในนาดี อย่างนั้น, แต่ท่านไม่ได้ทำอย่างนั้น, เพราะฉะนั้น ทานของท่าน
จึงไม่มีผลมาก " เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ จึงตรัสว่า :-

" บุคคลควรเลือกให้ทาน ในเขตที่ดินให้แล้ว

จะมีผลมาก. เพราะการเลือกให้ พระสุตฺตทรง
สรรเสริญแล้ว: ทานที่ให้ในท่านผู้เป็นภิกขุโดย-
บุคคลในชีวลโลกนี้ เป็นของมีผลมากเหมือนพืชที่
หวานในนาดีฉะนั้น."

เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๑๒. ติณโทธานี เขตุนานิ โอสโทสา อัย ปชา
 ตสุมา หิ วิตโทเสสุ ทินนุ โหติ มหปผล .
 ติณโทธานี เขตุนานิ โอมโทสา อัย ปชา
 ตสุมา หิ วิตโอมเสสุ ทินนุ โหติ มหปผล .
 ติณโทธานี เขตุนานิ อิจฺจาทิสสา อัย ปชา
 ตสุมา หิ วิตติจฺเจสุ ทินนุ โหติ มหปผล .

" นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีโรค
เป็นโทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจาก
โรค จึงมีผลมาก. นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ,
หมูสัตว์นี้มีโทษเป็นโทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ใน
ท่านผู้ปราศจากโทษ จึงมีผลมาก. นาทั้งหลายมี
หญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีโมหะเป็นโทษ; ฉะนั้น
แล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโมหะ จึงมีผลมาก.
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีความอยาก
เป็นโทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจาก
ความอยาก จึงมีผลมาก."

 แก้อรรถ

 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ติณโทธานี ความว่า ความจริงหญ้า
ทั้งหลายมีข้าวฟ่างเป็นต้น เมื่อออกขึ้น ย่อมประทุษร้ายนาแห่งบุพพณ-

ชาติ^๑ และอุปรัณชาติ,^๒ เพราะเหตุนี้ นาล่านั้นจึงไม่งอกงามมาก
ได้; ราคะเมื่อเกิดขึ้นในภายในแม่แห่งสัตว์ทั้งหลาย ย่อมประทุษร้ายสัตว์
ทั้งหลาย, เพราะเหตุนี้ ทานที่ให้ในคนที่ถูกราคะประทุษร้ายเหล่านั้น
จึงเป็นของไม่มีผลมาก; ส่วนทานที่ให้ในพระชีนาสพทั้งหลาย เป็นของมี
ผลมาก; เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า " นาทัน
หยาเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้มีราคะเป็นโทษ; ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่าน
ผู้ปราศจากราคะ จึงเป็นของมีผลมาก."

แม้ในคาถาที่เหลือ ก็นัยนี้แหละ.

ในกาลจบเทศนา อังคุรเทพบุตร และอินทกเทพบุตร ก็ดำรงอยู่
ในโศดาปัตติผล, เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่เหล่าเทพบุตรผู้ประชุม
กันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอังคุรเทพบุตร จบ.

คัมภาวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๔ จบ.

๑. บุพพัณชาติ=พืชที่จะพึงกินอ่อน ได้แก่ข้าวทุกชนิด. ๒. อุปรัณชาติ=พืชที่จะพึงกิน
ที่หยาบ หรืออาหาร คือถั่วและผักอื่น ๆ.

คาถาธรรมบท

ภิกขุวรรคที่ ๒๕

ว่าด้วยทางเดินของภิกษุ

[๓๕] ๑. ความสำรวมทางตา เป็นคุณยังประโยชน์ให้

สำเร็จ ความสำรวมทางหู เป็นคุณยังประโยชน์ให้
สำเร็จ ความสำรวมทางจมูก เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ความสำรวมทางลิ้น เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ความสำรวมทางกาย เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ความสำรวมทางใจ เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทวารทั้งปวง ย่อม
พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

๒. บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวบุคคลผู้มีมือสำรวม
แล้ว มีเท้าสำรวมแล้ว มีวาจาสำรวมแล้ว มีตน
สำรวมแล้ว ยินดีในธรรมอันเป็นไปภายใน มีจิต
ตั้งมั่นแล้ว เป็นคนโดดเดี่ยว สันโดษว่า เป็นภิกษุ.

๓. ภิกษุใดสำรวมปาก มีปกติกล่าวด้วยปัญญา
ไม่ฟุ้งซ่านแสดงอรรถและธรรม ภาษิตของภิกษุนั้น
ย่อมไพเราะ.

๔. ภิกษุมิธรรมเป็นที่มา ยินดีแล้วในธรรม
ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม ระลึกถึงธรรมอยู่ ย่อมไม่
เสื่อมจากพระสัทธรรม.

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๒ เรื่อง.

๕. ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน ไม่ควรเที่ยว
ปรารภลาภของผู้อื่น ภิกษุเมื่อปรารภลาภของผู้
อื่น ไม่ประสบสมาธิ ถ้าภิกษุแม้เป็นผู้มีลาภน้อย ก็
ไม่ดูหมิ่นลาภของตน เทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญ
ภิกษุนั้นแล (ว่า) ผู้มีอาชีพหมจดจ่อ ไม่เกียจคร้าน.

๖. ความยึดถือในนามรูปว่าเป็นของของเรา ไม่
มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง อนึ่ง ผู้ใดไม่เศร้าโศก
เพราะนามรูปนั้นไม่มีอยู่ ผู้นั้นแล เราเรียกว่า ภิกษุ.

๗. ภิกษุใด มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสใน
พระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นพึงบรรลุปุณ्यอันสงบ เป็นที่
เข้าไปรับสังฆารอันเป็นสุข ภิกษุ เธอจงวิคเรื่อนี้
เรื่อที่เธอวิคแล้วจักถึงเร็ว เธอตัดราคะและโทสะได้
แล้ว แต่นี้จักถึงพระนิพพาน ภิกษุพึงตัดกรรม ๕ อย่าง
พึงละกรรม ๕ อย่าง และพึงยังคุณธรรม ๕ ให้เจริญ
ยิ่ง ๆ ขึ้น ภิกษุผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่าง ได้
แล้ว เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้ ภิกษุ เธอจงเพ่ง
และอย่าประมาท จิตของเธออย่าหมุนไปในกามคุณ
เธออย่าเป็นผู้ประมาทกลืนกินก้อนแห่งโลหะ เธอ
อย่าเป็นผู้อันกรรมแผดเผาอยู่ คร่ำครวญว่า นี่ทุกข์
ฉานย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่มีปัญญา ปัญญาย่อมไม่
มีแก่ผู้ไม่มีฉาน ฉานและปัญญาย่อมมีในบุคคลใด
บุคคลนั้นแล ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้พระนิพพาน ความ

ยินดีมิใช่ของมีอยู่แห่งมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไป
แล้วสู่เรือนว่าง ผู้มีจิตสงบแล้ว ผู้เห็นแจ้งธรรมอยู่
โดยชอบ ภิกษุพิจารณาอยู่ ซึ่งความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไปแห่งขั้นทั้งหลาย โดยอาการใด ๆ
เธอย่อมได้ปิติและปราโมทย์โดยอาการนั้น ๆ การ
ได้ปิติและปราโมทย์นั้น เป็นธรรมอันไม่ตายของผู้รู้
แจ้งทั้งหลาย ธรรมนี้คือ ความคุ้มครองอินทรีย์ ๑
ความสันโดษ ๑ ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑
เป็นเบื้องต้น ในธรรมอันไม่ตายนั่น มีอยู่แก่ภิกษุผู้มี
ปัญญาในพระศาสนา นี้ เธอจงคบมิตรที่ดีงาม
อาชีวะอันหมดจด ไม่เกียจคร้าน ภิกษุพึงเป็นผู้
ประพฤติในปฏิสันถาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจาระ
เพราะเหตุนี้ เธอจักเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ กระ-
ทำที่สุดแห่งทุกขได้.

๘. ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงปลดเปลื้องราคะ
และโทสะเสีย เหมือนมะลิเครื่องปล่อยดอกทั้งหลายที่
เหี่ยวเสียฉะนั้น.

๙. ภิกษุผู้มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบ ผู้
ตั้งมั่นดีแล้ว มีอามิสในโลกอันคายเสียแล้ว เรา
เรียกว่า ผู้สงบระงับ.

๑๐. เธอจงตัดเตือนตนด้วยตน จงพิจารณาดู
ตนนั้นด้วยตน ภิกษุ เธอนั้นมีสติ ปกครองตนได้แล้ว

จักอยู่สบาย ตนแหละเห็นนาละของตน ตนแหละ
เป็นคตของตน เพราะฉะนั้น เธอจงสวณตนให้
เหมือนอย่างพ่อค้าม้าสวณม้าตัวเจริญฉะนั้น.

๑๑. ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใส
แล้วในพระพุทธศาสนา พึงบรรลุสันตพ เป็นที่
เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข.

๑๒. ภิกษุใดแล ยังหนุ่มพากเพียรอยู่ในพระ-
พุทธศาสนา ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง ดูก
พระจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอก (เมฆ) สว่างอยู่ฉะนั้น.

จบภิกขุวรรคที่ ๒๕

๒๕. ภิกขุวรรคพรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป [๒๕๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " จกขุณา ตัม วโร สาธุ" เป็นต้น.

ภิกษุ ๕ รูปรักษาทวารต่างกัน

ดังได้สดับมา บรรดาภิกษุ ๕ รูปนั้น รูปหนึ่ง ๆ ย่อมรักษาทวารทั้ง ๕ มีจักษุทวารเป็นต้น รูปละทวารเท่านั้น.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกเธอประชุมกันแล้วเถียงกันว่า "ผมย่อมรักษาทวารที่รักษาเขาได้ยาก, ผมย่อมรักษาทวารที่รักษาได้ยาก" แล้วกล่าวว่า " พวกเราทูลถามพระศาสดาแล้ว จักรู้เนื้อความนี้" จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลถามว่า " พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์รักษาทวารมีจักษุทวารเป็นต้นอยู่ ย่อมสำคัญว่า ' ทวารที่ตน ๆ รักษาแน่นแล เป็นสิ่งที่รักษาได้โดยยาก, บรรดาพวกข้าพระองค์ ใครหนอแล? ย่อมรักษาทวารที่รักษาได้โดยยาก."

พระศาสดาทรงแก้ความเข้าใจผิดของภิกษุ ๕ รูป

พระศาสดาไม่ทรงยังภิกษุแม้รูปหนึ่งให้น้อยใจแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทวารเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นสิ่งที่รักษาได้โดยยากแท้; อีกอย่างหนึ่งแล พวกเธอไม่สำรวมแล้วทวารทั้ง ๕ ในบัดนี้เท่านั้น หาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน พวกเธอก็ไม่สำรวมแล้ว; ก็พวกเธอไม่ประพฤติ

ในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต ก็เพราะความที่
ทวารเหล่านั้น อันตนไม่สำรวมแล้วนั้นแล" อันภิกษุเหล่านั้นทูลวิงวอน
ว่า "เมื่อไร ? พระเจ้าข้า" จึงทรงยังเรื่องดักกสิลชาดกให้พิสดาร๑ แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"เราทั้งหลาย ไม่ได้ถึงอำนาจแห่งรากษสทั้ง-
หลายเลย เพราะความเป็นผู้ตั้งมั่น ด้วยความเพียร
อันมั่น ในอุบายเครื่องแนะนำของท่านผู้ฉลาด และ
เพราะความเป็นผู้ฉลาดต่อภัย, ความสวัสดิ จากภัย
ใหญ่นั้น ได้มีแล้วแก่เรา."

ซึ่งพระมหาสัตว์ผู้ได้รับอภิเษกแล้ว ในเมื่อราชตระกูลถึงความสิ้นไปแห่ง
ชีวิต เพราะอำนาจแห่งรากษสทั้งหลาย ประทับนั่งเหนือราชอาสน์ ณ
ภายใต้เศวตฉัตร ทอดพระเนตรดูสิริสมบัติของพระองค์แล้ว ตรัสว่า
" ชื่อว่าความเพียรนี้ สัตว์ทั้งหลายควรทำแท้ " แล้วทรงเปล่งด้วยอำนาจ
แห่งความเบิกบาน ทรงประชุมชาดกว่า " แมื่กาลนั้น เธอทั้งหลายเป็น
ชน ๕ คน มีอาวุธในมือ แวดล้อมพระมหาสัตว์ซึ่งเสด็จออกไปเพื่อ
ประโยชน์จะยึดเอาราชสมบัติในเมืองดักกสิลา เดินทางไปไม่สำรวมแล้ว
ในอารมณ์มีรูปารมณ์เป็นต้น ที่รากษสทั้งหลายนำเข้ามา ด้วยอำนาจแห่ง
ทวารมีจักขุทวารเป็นต้น ในระหว่างทาง ไม่ประพฤตินโอวาทของ
บัณฑิต แลดูอยู่ ถูกรากษสทั้งหลายเคี้ยวกิน ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต,
๑. พุ. ขา. ๒๗/ข้อ ๔๓. ปญฺจกิริกชาดก. อรรถกถา. ๒/๓๕๓.

ส่วนพระราชผู้ทรงสำรวมในอารมณ์เหล่านั้น ไม่เอื้อเฟื่องถึงนางยักษิณี
ผู้มีเพศดุจเทพยดา แม้ติดตามไปอยู่ข้างหลังๆ เสด็จถึงเมืองดักกสิลาโดย
สวัสดีภาพ แล้วถึงความเป็นพระราชาก็เราแล" แล้วตรัสว่า "ธรรมคา
ภิกษุ ควรสำรวมทวารแม่ทั้งหมด, เพราะว่า ภิกษุสำรวมทวารเหล่านั้น
นั้นแล ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม
ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านั้นว่า :-

๑. จกขุหา	ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร
มานเนน	ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร
กายเนน	ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร
มนสา	ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร
สพฺพุตถ	ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร
ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร	ธัมมวโร

" ความสำรวมทางตา เป็นคุณยังประโยชน์ให้
สำเร็จ, ความสำรวมทางหู เป็นคุณยังประโยชน์ให้
สำเร็จ, ความสำรวมทางจมูก เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางลิ้น เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางกาย เป็นคุณยังประโยชน์
ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางวาจา เป็นคุณยังประ-
โยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมทางใจ เป็นคุณยัง
ประโยชน์ให้สำเร็จ, ความสำรวมในทวารทั้งปวง
เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ, ภิกษุผู้สำรวมแล้วใน
ทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้."

แก้orro

พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า จกฺขุณา เป็นต้น ในพระคานานั้น ดังต่อไปนี้ :-

ก็ในกาลใด รูปารมณฺมาสู่คลองในจักขุทวารของภิกษุ, ในกาลนั้น เมื่อภิกษุไม่ยินดีในอารมณ์ที่น่าปรารถนา ไม่ยินร้ายในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่ยังความหลงให้เกิดขึ้นในเพราะความเพ่งเล็งอันไม่สม่าเสมอ, ความสำรวม คือความกั้น ได้แก่ความปิด หมายถึงความคุ้มครอง ชื่อว่าเป็นกิริยาอันภิกษุทำแล้วในทวารนั้น; ความสำรวมทางจักขุณั้นเห็นปานนั้น ของภิกษุณั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ. นัยแม้ในทวารอื่นมีโสทวาร เป็นต้น ก็เหมือนกับนัยนี้.

ก็ความสำรวมหรือความไม่สำรวม ย่อมไม่เกิดในทวารทั้งหลายมีจักขุทวาร เป็นต้นเลย, แต่ความสำรวมหรือความไม่สำรวมนี้ ย่อมได้ในวิถีแห่งชวนจิตข้างหน้า; จริงอยู่ ในคราวนั้น ความไม่สำรวมเมื่อเกิดขึ้นเป็นอกุศลธรรม ๕ อย่างนี้ คือ "ความไม่เชื่อ ความไม่อดทน ความเกียจคร้าน ความหลงลืมสติ ความไม่รู้" ย่อมได้ในอกุศลวิถี. ความสำรวมเมื่อเกิดขึ้นเป็นกุศลธรรม ๕ อย่างนี้ คือ "ความเชื่อ ความอดทน ความเพียร ความระลึกได้ ความรู้" ย่อมได้ในกุศลวิถี.

ก็ปสาทกายก็ดี โจปนากายก็ดี ย่อมได้ในสองบทนี้ว่า " กายนํ อํ วโร " ก็คำว่าปสาทกายและโจปนากาย แม้ทั้งสองนั้น คือกายทวารนั่นเอง. ในกายทวารทั้งสองนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความสำรวมและความไม่สำรวมไว้ในปสาททวารเทียว. ครัสปาณาติบาต อทินนาทาน และ

มีอาจารย์ซึ่งมีปสาททวารนั้นเป็นที่ตั้งไว้แม้ในโจปนทวาร. ทวารนั้น ชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะอกุศลธรรมเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในอกุศลวิถิ พร้อมด้วยปสาททวารและโจปนทวารเหล่านั้น, ทวารนั้น ชื่อว่าเป็นอันภิกษุสำรวมแล้ว. เพราะวิริยทั้งหลาย มีเจตราเป็นเครื่องเว้นจากปณาดิบาทเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในกุศลวิถิ.

โจปนวาจา ตรัสไว้แม้ในสองบทนี้ว่า "สาธุ วาจา" ทวารนั้น ชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะวิหังการทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ พร้อมด้วยโจปนวาจานั้น, ชื่อว่า อันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะวิริยทั้งหลาย มีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น.

มโนทุจริตทั้งหลายมีอกิฆमाเป็นต้น กับด้วยใจอื่นจากใจที่เล่นไป ย่อมไม่มีแม้ในสองบทนี้ว่า "มนสา อัมโร." แต่ทวารนั้น ชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะมโนทุจริตทั้งหลายมีอกิฆมาเป็นต้นซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในขณะแห่งชวนจิตในมโนทวาร, ชื่อว่าอันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะมโนสุจริตทั้งหลายมีอนกิฆมาเป็นต้น (ซึ่งเกิดขึ้นในขณะแห่งชวนจิตในมโนทวาร).

สองบทว่า สาธุ สัพพุตถ ความว่า ความสำรวมแม้ในทวารทั้งปวงมีจักขุทวารเป็นต้นเหล่านั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงทวารที่ภิกษุสำรวม ๘ อย่าง และทวารที่ภิกษุไม่สำรวม ๘ อย่าง ด้วยพระพุทธรจน์เพียงเท่านี้. ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในทวารที่ไม่สำรวม ๘ อย่างนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ซึ่งมีวิภูฏะเป็นมูลทั้งสิ้น, ส่วนภิกษุผู้ตั้งอยู่ในทวารที่สำรวม ย่อมพ้นจากทุกข์ซึ่งมีวิภูฏะเป็นมูลแม้ทั้งสิ้น;

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 346

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " สัพพตฺถ ตํ วุโธ ภิกฺขุ
สัพพทฺถุชา ปมฺจุจฺติ."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๕ รูปตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล, เทศนาได้มี
ประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕ รูป จบ.

๒. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ [๒๕๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าหงส์รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " หตุตสญฺญโต " เป็นต้น.

สองสหายออกบวช

ดังได้สดับมา สหายสองคนชาวกรุงสาวัตถี ได้บรรพชาอุปสมบทใน (สำนัก) ภิกษุทั้งหลายแล้ว โดยมากเที่ยวไปด้วยกัน.

ในวันหนึ่ง ภิกษุสองรูปนั้นไปสู่ม้าน้ำจิวดี สรงน้ำแล้วผิงแดดอยู่ ได้ยินพูดกันถึงสาราณียกถา. ในขณะนั้น หงส์สองตัวบินมาโดยอากาศ.

ภิกษุรูปหนึ่งคิดตาหงส์ด้วยก้อนกรวด

ขณะนั้น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งหยิบก้อนกรวดแล้วพูดว่า " ผมจักคิดตาของหงส์ตัวหนึ่ง," ภิกษุนอกนี้กล่าวว่า " ท่านจักไม่สามารถ."

ภิกษุรูปที่หนึ่ง. ตาข้างนี้จึงยกไว้, ผมจักคิดตาข้างโน้น.

ภิกษุรูปที่สอง. แม้ตาข้างนี้ ท่านก็จักไม่สามารถ (คิด) เหมือนกัน.

ภิกษุรูปที่หนึ่ง. พูดว่า " ถ้าอย่างนั้น ท่านจงคอยดู" แล้วหยิบกรวดก้อนที่สอง คิดไปทางข้างหลังของหงส์. หงส์ได้ยินเสียงก้อนกรวดจึงหนีวุด. ขณะนั้น เธอหยิบก้อนกรวดกลมอีกก้อนหนึ่ง แล้วคิดหงส์ตัวนั้นที่ตาข้างโน้น ให้ทะลุออกตาข้างนี้. หงส์ร้อง ม้วนตกลงแทบเท้าของภิกษุเหล่านี้นั่นแล.

ภิกษุทั้งหลายติเตียนแล้วทูลแด่พระศาสดา

ภิกษุทั้งหลาย ยืนอยู่ในที่นั้น ๆ เห็นแล้ว จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ เรอบวชในพระพุทธศาสนา ทำปาณาติบาต (นับว่า) ทำกรรมไม่สมควร" แล้วพาภิกษุทั้งสองรูปนั้นไปเฝ้าพระตถาคต.

พระศาสดาประทานโอวาท

พระศาสดาตรัสถามว่า "ภิกษุ ได้ยินว่า เธอทำปาณาติบาตจริง หรือ?" เมื่อเธอกราบทูลว่า "จริง พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "ภิกษุ เธอ บวชในพระศาสนาที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์ เห็นปานนี้ ได้ทำแล้ว อย่างนี้ เพราะเหตุอะไร? บัณฑิตในปางก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ ทรงอุบัติ อยู่ในท่ามกลางเรือน ทำความรังเกียจในฐานะแม้มีประมาณ น้อย, ส่วนเรอบวชในพระพุทธศาสนาเห็นปานนี้ หาได้ทำแม้มาตรว่า ความรังเกียจไม่" อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทาน มา (ตรัส) ว่า :-

ศีล ๕ ชื่อภุชกรรม

" ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าธนัญชัยเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนคร ชื่ออินทปัตตะ ในแคว้นกुरु, พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระอัครมเหสีของพระราชานั้น ถึงความเป็นผู้รู้เคยสาแล้วโดยลำดับ ทรงเรียนศิลปะทั้งหลายในเมืองดักกสิลาแล้ว อันพระบิดาทรงให้ดำรงใน ตำแหน่งอุปราช ในกาลต่อมา โดยกาลเป็นที่ล่วงไปแห่งพระบิดา ได้รับ ราชสมบัติแล้ว ไม่ทรงละเมิดราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ^๑ ทรงประพฤติ

๑. ราชธรรม ๑๐ คือ:- ทาน ๑ การให้ ๑ สิล ๑ ปริจาค ๑ การบริจาค ๑ อาชว ๑ ความ ซื่อตรง ๑ มทุ ๑ ความอ่อนโยน ๑ ๑ ตปี ๑ ความเพียร ๑ อุกโก ๑ ความไม่โกรธ ๑ อวิหี ๑ ความไม่เบียดเบียน ๑ ขนุ ๑ ความอดทน ๑ อวิโร ๑ ความไม่พิโรธ ๑.

อยู่ในกรุงธรรมแล้ว. ศิด ๕ ชื่อว่ากรุงธรรม. พระโพธิสัตว์ทรงรักษาศิด ๕ นั้น ทำให้บริสุทธิ. พระชนนี พระอักรมเหสี พระอนุชา อุปราช พราหมณ์ปุโรหิต อำมาตย์ผู้ถือเชือก^๑ นายสารถิ เศรษฐี มหาอำมาตย์ ผู้เป็นขุนคลัง^๒ คนรักษาประตู นางวรรณทาสี^๓ ผู้เป็นหญิงงามเมือง ของพระโพธิสัตว์นั้น ย่อมรักษาศิด ๕ เหมือนพระโพธิสัตว์ ด้วยประการ ฉะนี้.

แคว้นกาลิงคะเกิดฝนแล้ง

เมื่อชนทั้ง ๑๑ คนนี้ รักษากรุงธรรมอยู่อย่างนั้น, เมื่อพระราชาทรงพระนามว่ากาลิงคะ เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครทันทบุรี ในแคว้น กาลิงคะ ฝนมิได้ตกในแคว้นของพระองค์แล้ว. ก็ช้างมงคล ชื่อว่าอัญ- ชนาสกะของพระมหาสัตว์ เป็นสัตว์มีบุญมาก. ชาวแคว้นพากันกราบทูล ด้วยคำสำคัญว่า " เมื่อนำช้างนั้นมาแล้ว ฝนจักตก."

พระราชาทรงส่งพวกพราหมณ์ไป เพื่อต้องการนำช้างนั้นมา. พราหมณ์เหล่านั้นไปแล้ว ทูลขอช้างกะพระมหาสัตว์แล้ว. เพื่อจะทรง แสดงอาการขอนี้ของพราหมณ์เหล่านั้น พระศาสดาจึงตรัสชาดก^๔ในดิ- นิบาตนี้เป็นต้นว่า :-

" ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งชน ข้าพระพุทธ- เจ้าทั้งหลาย ทราบศรัทธาและศีลของพระองค์แล้ว ขอพระราชทานแลกทองด้วยช้าง ซึ่งมีสีดุจดอกอัญ- ชัน ไปในแคว้นกาลิงคะ."

๑. พนักงานรางวัล. ๒. โทณมาปโก ผู้ดวงวัดดูด้วยทะนนาน. โทณะหนึ่งเท่ากับ ๔ อาพหก.
๓. หญิงคนใช้รูปงาม ๔. บ. ขา. ๒๗/ข้อ ๔๒๗. กุฎธรรมชาดก. อรรถกถา. ๔/ ๑๑๕.

ก็เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายนำช้างมาแล้ว, เมื่อฝนไม่ตก, ด้วยทรง
สำคัญว่า "พระราชานั้นทรงรักษากุศุธรรม; เพราะฉะนั้น ฝนจึงตกใน
แคว้นของพระองค์" พระเจ้ากาลิงคะ จึงทรงส่งพวกพราหมณ์และอำมาตย์
ไปอีก ด้วยพระดำรัสว่า " พวกท่านจงจาริกกุศุธรรมที่พระราชานั้นรักษา
ลงในแผ่นทองคำแล้วนำมา." เมื่อพราหมณ์และอำมาตย์เหล่านั้นไปทูลขอ
อยู่, ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด นับแต่พระราชาเป็นต้น กระทำอาการสักว่า
ความรังเกียจบางอย่างในสิ่งทั้งหลายของตน ๆ แล้ว ห้ามว่า " ศีลของ
พวกเราไม่บริสุทธิ์ " ถูกพราหมณ์และอำมาตย์เหล่านั้นอ่อนน้อมหนักเข้า
ว่า " ความทำลายแห่งศีล หาได้มีด้วยเหตุเพียงเท่านั้นไม่ว่าง " จึงได้บอกศีล
ทั้งหลายของตน ๆ แล้ว.

พระเจ้ากาลิงคะทรงรักษากุศุธรรมฝนจึงตก

พระเจ้ากาลิงคะ ได้ทอดพระเนตรกุศุธรรมที่พวกพราหมณ์และ
อำมาตย์จาริกลงในแผ่นทองคำนำมา ทรงสมาทานบำเพ็ญให้บริบูรณ์ด้วย
ดี. ฝนจึงตกในแคว้นของพระองค์, แคว้นแคว้นได้เกษม มีภิกษาหาได้
โดยง่ายแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า:-

" หญิงแพศยาในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบลวรรณา,
คนรักษาประตู ได้เป็นภิกษุชื่อว่าปุณณะ, อำมาตย์ผู้
ถือเชือก ได้เป็นกัจจานภิกษุ, และอำมาตย์ผู้เป็น
ขุนคลัง ได้เป็นโกลิตะ, เศรษฐีในครั้งนั้น ได้เป็น
สารีบุตร, นายสารถิ ได้เป็นอนรุทธะ, พราหมณ์

ได้เป็นกัศสปเถระ, อุปราช ได้เป็นนันทบัณฑิต,
พระมเหสี ได้เป็นมารดาของราหุล, พระชนนี ได้
เป็นพระนางมายาเทวี, พระเจ้ากुरु ได้เป็นพระโพธิ-
สัตว์; พวกเธอจงจำชาดกไว้ด้วยอาการอย่างนี้"

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ บัณฑิตในครั้งก่อน เมื่อความรำคาญ
แม้มีประมาณน้อยเกิดขึ้นแล้ว, ทำสีลัพพตของตนให้เป็นเครื่องรังเกียจแล้ว
อย่างนี้, ส่วนเธอ บวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยเรา ยัง
ทำปาณาติบาตอยู่ (นับว่า) ได้ทำกรรมอันหนักยิ่งนัก; ธรรมดาภิกษุ ควร
เป็นผู้สำรวมด้วยมือ เท้า และวาจา" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. หุตถสญฺญโต ปาถสญฺญโต

วาจาย สญฺญโต สญฺจตุตฺโต

อชฺณตุตฺตรโต สมาหิตो

เอโก สนฺตุลิตฺโต ตมาหุ ภิกขุ.

" บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวบุคคลผู้มีมือสำรวม

แล้ว มีเท้าสำรวมแล้ว มีวาจาสำรวมแล้ว มีตน

สำรวมแล้ว ยินดีในธรรมอันเป็นไปภายใน มีจิต

ตั้งมั่นแล้ว เป็นคนโดดเดี่ยว สันโดษว่า " เป็น

ภิกษุ."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หุตถสญฺญโต ความว่า ชื่อว่าผู้มีมือ
อันสำรวมแล้ว เพราะความไม่มีการคะนองมือเป็นต้น* หรือการประหาร
สัตว์เหล่าอื่นเป็นต้นด้วยมือ.

๑. การขังมือให้เล่นเป็นต้น.

นัยแม้ในบทที่สอง ก็เหมือนนัยนี้.

ก็ชื่อว่าผู้มีวาจาอันสำรวมแล้ว เพราะไม่ทำวจีทุจริต มีพูดเท็จทาง
วาจาเป็นต้น.

บทว่า **สยฺยตตฺตโม** คือผู้มีอัธยาอันสำรวมแล้ว, อธิบายว่า ผู้
ไม่ทำอาการแปลก มีโคลงกาย สั่นศีรษะ และยักคิ้ว เป็นต้น.

บทว่า **อหฺมตฺตรโต** ความว่า ผู้ยินดีในการเจริญกัมมัญฐาน
กล่าวคือโคจรธรรมอันเป็นไป ณ ภายใน.

บทว่า **สมาหิต** คือ ผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีแล้ว.

สองบทว่า **เอโก สนฺตุสฺสิต** ความว่า เป็นผู้มีปกติอยู่ผู้เดียวยินดี
แล้วด้วยดี คือมีใจยินดีแล้วด้วยอธิคมแห่งตน จำเดิมแต่การประพฤติใน
วิปัสสนา. จริงอยู่ พระเสขบุคคลแม้ทุกจำพวก ตั้งตั้งแต่กัลยาณปุณฺณ
ย่อมยินดีด้วยอธิคมแห่งตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้สันโดษ, ส่วนพระ-
อรหันต์ เป็นผู้ยินดีแล้วโดยส่วนเดียวแล; พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมาย
เอาพระอรหันต์นั้น จึงตรัสคำนั้นว่า "**เอโก สนฺตุสฺสิต**."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมาหงส์ จบ.

๓. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ [๒๕๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชื่อ
โกกาลิกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โย มุขสณฺณโต " เป็นต้น.

พระโกกาลิกะเกิดในนรกเพราะคำพระอัครสาวก

เรื่องมาแล้วในพระสูตรว่า " ครั้งนั้นแล ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ได้
เข้าไปเฝ้าโดยสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ " เป็นต้น. แม้เนื้อ
ความแห่งเรื่องนั้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้
แล้วในอรรถกถานั้นแล.ท

ก็เมื่อพระโกกาลิกะเกิดในปทุมนรก, ภิกษุทั้งหลายสนทนากันใน
โรงธรรมว่า " โอ ! ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ถึงความพินาศแล้ว เพราะอาศัย
ปากของตน, ก็เมื่อเธอคำพระอัครสาวกทั้งสองอยู่นั้นแล, แผ่นดินได้ให้
ช่องแล้ว."

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่ง
ประชุมกันด้วยกถาอะไร ในกาลบัดนี้ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
" ด้วยกถาข้อนี้," จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อโกกาลิกะ นิบพาย
เพราะอาศัยปากของตนในบัดนี้เท่านั้น หามิได้, แม้ในกาลก่อน โกกาลิกะ
ก็นิบพายแล้วเพราะอาศัยปากของตนเหมือนกัน " อันภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่
จะดับเนื้อความนั้นทูลอ้อนวอนแล้ว เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น
ได้ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า:-

๑. ตี . ศ. ๑๕/๒๑๕. ขุ. ศุ. ๒๕/๔๕๘.

หงส์สองตัวพาเต่าผู้สหายไปถ้ำของตน

ในอดีตกาล เต่าอาศัยอยู่ในสระแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ. ลูกหงส์สองตัวเที่ยวไปเพื่อหากินอยู่ ทำความคุ้นเคยกับเต่านั้น เป็นผู้สนิทสนมอย่างแน่นแฟ้น ในวันหนึ่ง จึงถามเต่าว่า "เพื่อนเอ๋ย ที่อยู่ของพวกเราในถ้ำทอง บนพื้นแห่งภูเขาชื่อจิตตกุฎ ในหิมวันตประเทศ เป็นประเทศที่น่ารื่นรมย์ ท่านจักไปกับพวกเราไหม?"

เต่า. จักไปกับได้อย่างไร ?

หงส์. พวกเรจักนำท่านไป, ถ้าว่าท่านสามารถเพื่อจะรักษาปากไว้ได้.

เต่า. เพื่อนเอ๋ย จักอาจ, ขอท่านทั้งหลายจงพาฉัน ไปเถิด.

หงส์ทั้งสองพูดว่า " ดีละ" แล้วให้เต่าคาบท่อนไม้ท่อนหนึ่ง ส่วนตนคาบปลายทั้งสองแห่งท่อนไม้นั้น แล้วบินไปสู่อากาศ.

เต่าหลุดจากท่อนไม้ที่คาบตกลงตาย

พวกเด็กชาวบ้าน เห็นเต่าถูกหงส์นำไปอยู่อย่างนั้น จึงพูดกันว่า "หงส์สองตัวนำเต่าไปอยู่ด้วยท่อนไม้." เต่าใครจะพูดว่า " ฝ่าพิวสหายทั้งสองนำเราไปอยู่, ประโยชน์อะไรของพวกเอง ในเพราะข้อนี้ อ้ายพวกเด็กเปรตชั่วร้าย" จึงปล่อยท่อนไม้จากที่ตนคาบไว้ในเวลาถึงส่วนเบื้องบนพระราชนิเวศน์ ในพระนครพาราณสี เพราะความที่หงส์ทั้งสองเป็นสัตว์มีกำลังเร็ว จึงตกลงไปในพระลานหลวงแตกเป็นสองภาค.

การพูดมากไม่ถูกเวลาให้โทษ

พระศาสดาครั้งทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ทรงยังพหูภาษาคก^๑ ในทุกนิบาตนี้ให้พิสดารว่า :-

๑. พุ. ขา. ๒๓/๒๓๕. กัจฉปชาดก. อรรถกถา. ๓/๒๓๕.

"แต่เปล่งวาจา ได้มาแล้วหนอ, เมื่อท่อน
ไม้ที่ตนคาบไว้ดีแล้ว, ก็มา (ตน) ด้วยวาจาอันเป็น
ของ ๆ ตน. ข้าแต่พระองค์ผู้แก้วกล้าประเสริฐใน
หมู่คน บุคคลเห็นเหตุเช่นนั้นแล้ว ควรเปล่งวาจาที่ดี
ไม่ควรเปล่งวาจาที่ล่วงเลยเวลา. พระองค์ย่อม
ทอดพระเนตรเห็นแต่ถึงความฉิบหายเพราะพูดมาก
(มิใช่หรือ)"

แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ธรรมคาถิกษุพึงเป็นผู้สำรวมปากประพฤติ
สมาธิเสมอ ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓.โย มุขสยฺยโต ภิกฺขุ มนุสฺสกาณิ อนุทฺธโต

อตุลํ ฆมฺมมฺยจ ทิเปติ มธฺรํ ตสฺส ภาสิตํ .

" ภิกษุใด สำรวมปาก มีปกติกล่าวด้วยปัญญา

ไม่ฟุ้งซ่าน แสดงอรรถและธรรม, ภาษิตของภิกษุ

นั้น ย่อมไพเราะ."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุขสยฺยโต ความว่า ชื่อว่าผู้สำรวม
แล้วด้วยปาก เพราะไม่พูดคำเป็นต้นว่า " เจ้าเป็นคนชาติชั่ว เจ้าเป็นคน
ทุศีล" แม้จะคนทั้งหลายมีทาสและคนจัณฑาลเป็นต้น.

บทว่า มนุสฺสกาณิ ความว่า ปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ว่า มนฺตา, ผู้มีปกติพูดด้วยปัญญานั้น.

บทว่า อนุทฺธโต ได้แก่ ผู้มีจิตสงบแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **อตุถิ ธมฺมณฺจ ทิเปติ** ความว่า ย่อมแสดง
อรรถแห่งภายิตและธรรมคือเทศนา.

บทว่า **มฐุริ** ความว่า ภายิตของภิกษุเห็นปานนั้น ชื่อว่าไพเราะ.

ส่วนภิกษุใด ให้อรรถอย่างเดียวกันพร้อม, ไม่ให้พระบาลีถึงพร้อม;
ให้พระบาลีอย่างเดียวกันพร้อม, ไม่ให้อรรถถึงพร้อม; ก็หรือไม่ให้ทั้ง
สองอย่างถึงพร้อม, ภายิตของภิกษุนั้น หาชื่อว่าเป็นภายิตที่ไพเราะไม่.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ จบ.

๔. เรื่องพระธรรมารามเถระ [๒๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระธรรมารามเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ฐมมารโม ฐมมโรโต " เป็นต้น.

พระภิกษุปรึกษาเรื่องปริณิพพานของพระศาสดา

ดังได้สดับมา เมื่อพระศาสดาตรัสบอกว่า " การปริณิพพานของเราจักมีโดยล่วงไป ๔ เดือน ตั้งแต่เดือนนี้ , " ภิกษุหลายพันรูปเที่ยวเวดล้อมพระศาสดาแล้ว.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชน ไม่อาจเพื่อจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้. ธรรมสังเวชเกิดแก่ภิกษุผู้พิจารณาแล้ว. ภิกษุทั้งหลายทักท้วงปรึกษากันว่า " เราจักทำอะไรหนอแล ? " ดังนี้แล้ว ก็เที่ยวไปโดยรวมกันเป็นพวกๆ.

พระธรรมารามะไม่เกี่ยวข้องด้วย

ส่วนภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าธรรมารามะ ไม่เข้าไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย, อันภิกษุทั้งหลายพูดว่า " อย่างไร ? ผู้มีอายุ ก็ไม่ให้แม่คำตอบคิดว่า " ขว่วว่า พระศาสดาจักปริณิพพานโดยล่วงไป เดือน ๔ เดือน, ส่วนเราเป็นผู้มีโรคยังไม่ไปปราศแล้ว เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ จักพยายามบรรลुพระอรหัต " ดังนี้แล้ว ก็เป็นผู้ๆ เดียวเท่านั้นอยู่ นึกคิด ระลึก ถึงธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงแล้ว. ภิกษุทั้งหลายกราบทูล (เรื่องนั้น) แต่พระตถาคตว่า " พระเจ้าข้า พระธรรมารามะมิได้มีแม่สักว่าความเชื่อใจในพระองค์ ไม่ทำแม่สักว่าการปรึกษากับพวกข้าพระองค์ว่า

"ข้าว่า พระศาสดาจักปรินิพพาน, พวกเรাজักทำ อย่างไรกันเล่า?"

พระศาสนารับสั่งให้หาตัว

พระศาสดารับสั่งให้เรียกเธอมาแล้ว ตรัสถามว่า "ข้าว่า เธอทำ
อย่างนั้น จริงหรือ?"

พระธรรมารามะ. จริง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะเหตุอะไร ?.

พระธรรมารามะ. ข้าว่า พระองค์จักปรินิพพานโดยกาลล่วงไป
เดือน, ส่วนข้าพระองค์ เป็นผู้มิราคะไม่ไปปราศ, เมื่อพระองค์ยังทรง
พระชนม์อยู่นี้แหละ, ข้าพระองค์จักพยายามบรรลुพระอรหัต เพราะเหตุ
นั้น ข้าพระองค์จึงนึก คิด ระลึก ถึงธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้วอยู่.

พระศาสดาทรงอนุโมทนาด้วย

พระศาสดาประทานสาธุการแก่เธอว่า " คีละ ๆ" แล้วตรัสว่า
" ภิคุทั้งหลาย อันภิคุผู้มีความรักใคร่ในเราแม้รูปอื่น พึงเป็นเช่นภิคุ
ธรรมารามะนี้แหละ, แท้จริง ภิคุทั้งหลาย เมื่อทำการบูชาด้วยระเบียบ
และของหอมเป็นต้น หาชื่อว่าทำการบูชาแก่เราไม่, ผู้ปฏิบัติธรรมสมควร
แก่กรรมเท่านั้น จึงชื่อว่าบูชาเรา," ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. **ธมมาราโม ธมฺมรโต ธมฺมํ อนุวิจินฺตยํ**

ธมฺมํ อนุสฺสรั ภิคุฯ สทฺธมฺมา น ปริหาติ.

" ภิคุผู้มีธรรมเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรม

ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม ระลึกถึงธรรมอยู่ ย่อมไม่เสื่อม

จากพระสัทธรรม."

แก้อรธ

พึงทราบวิเคราะห์ในบทเหล่านั้นว่า :- ธรรมคือสมณะและวิปัสสนา เป็นที่มายินดีของภิกษุนั้น เพราะอรรถว่าเป็นที่อยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ผู้มีธรรมเป็นที่มายินดี, ผู้ยินดีแล้วในธรรมนั้นนั่นแล เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าผู้ยินดีแล้วในธรรม, ชื่อว่าผู้ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม เพราะนึกถึง ธรรมนั้นนั่นแหละบ่อย ๆ, อธิบายว่า ผู้นึกถึงธรรมนั้นอยู่.

บทว่า อนุสูตร ได้แก่ ระลึกถึงธรรมนั้นนั่นแหละอยู่.

บทว่า สทฺธมฺมา ความว่า ภิกษุเห็นปานนั้น ย่อมไม่เสื่อมจาก โพรปิกขัยธรรม ๓๗ ประเภท และจากโลกุตตรธรรม ๕.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต, เทศนาได้มี ประโยชน์แม้แก่ผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระธรรมารามเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง [๒๕๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้คบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " สลากันนาติมญฺเญยฺย " เป็นต้น.

ภิกษุคบภิกษุพวกพระเทวทัตเพราะเห็นแก่ลาภ

ดังได้สดับมา ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัตรูปหนึ่ง ได้เป็นสหายของภิกษุรูปนั้น. ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัตนั้น เห็นเธอเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตกับภิกษุทั้งหลาย ทำกิจแล้ว (กลับ) มา จึงถามว่า " ท่านไปไหน ?."

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระศาสดา. ผมไปอยู่ที่ชื่อนั้นเพื่อเที่ยวบิณฑบาต.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัต. ท่านได้บิณฑบาตแล้วหรือ ?

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระศาสดา. เออ เราได้แล้ว.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัต. ในที่นี้แหละ พวกผมมีลาภและสักการะเป็นอันมาก, ขอท่านจงอยู่ในที่นี้แหละสัก ๒-๓ วันเถิด.

เธออยู่ในที่นั้น ๒-๓ วันตามคำของภิกษุนั้นแล้ว ก็ได้ไปสู่ที่อยู่ของตนตามเดิม.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า ภิกษุนี้บริโภคลาภและสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระเทวทัต, เธอเป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัต."

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า เธอได้ทำอย่างนั้น จริงหรือ ?."

ภิกษุ. จริง พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์อาศัยภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งอยู่ในที่นั้น ๒-๓ วัน; ก็แต่ว่า ข้าพระองค์มิได้ชอบใจลัทธิของพระเทวทัต.

ภิกษุควรยินดีในลาภของตนเท่านั้น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะเธอว่า " เธอไม่ชอบใจลัทธิ (ของพระเทวทัต) ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เธอเที่ยวไปประหนึ่งว่าชอบใจลัทธิของชนผู้ที่เธอพบเห็นแล้วทีเดียวกะ; เธอทำอย่างนั้นในบัดนี้เท่านั้นก็หา มิได้, แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้เห็นปานนั้นเหมือนกัน," อันภิกษุทั้งหลายทูลวิงวอนว่า " พระเจ้าข้า ในบัดนี้ พวกข้าพระองค์เห็นภิกษุนี้ด้วยตนเองก่อน, แต่ในกาลก่อน ภิกษุนี้พอใจลัทธิของใครเที่ยวไป ? ขอพระองค์โปรดตรัสบอกแก่พวกข้าพระองค์เถิด," จึงทรงนำอดีตนิทานมา ทรงยังมหิลามุขชาดก^๑ นี้ให้พิสดารว่า :-

" ช้างข้อมหิลามุข ฟังคำของพวกโจรก่อนแล้ว

เที่ยวฟาดบุคคลผู้ไปตามอยู่, แต่พอฟังคำของสมณะ

ผู้สำรวจดีแล้ว ก็เป็นช้างประเสริฐ ตั้งอยู่แล้วในคุณ

ทั้งปวง."

แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุเป็นผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น, การปรารถนาลาภของผู้อื่น ไม่สมควร, เพราะบรรดาฆาตกร วิปีศนา มรรค และผลทั้งหลาย แม้ธรรมสักอย่างหนึ่งย่อมไม่เกิดขึ้น

แก้ภิกษุผู้ปรารถนาลาภของผู้อื่น, แต่คุณชาติทั้งหลายมีฉนวนเป็นต้น ย่อม
เกิดขึ้นแก้ภิกษุผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดง
ธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๕. สลากัม นาติมณฺเญยฺย นาณฺเณถํ ปิหฺยณฺเญจเร

อณฺเณถํ ปิหฺยํ ภิกฺขุ สมฺมาธิ นาสิจฺจุจฺติ.

อปฺปลาโหปิ เจ ภิกฺขุ สลากัม นาติมณฺเณติ

ตํ เว เทวา ปถํ สนฺติ สุทฺธสาชิวํ อตฺนุทิตํ .

" ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน, ไม่ควรเที่ยว
ปรารถนาลาภของผู้อื่น, ภิกษุเมื่อปรารถนาลาภของ
ผู้อื่น ย่อมไม่ประสบสมานะ; ถ้าภิกษุแม้เป็นผู้มีลาภ
น้อย ก็ไม่ดูหมิ่นลาภของตน, เทพดาทั้งหลาย ย่อม
สรรเสริญภิกษุนั้นแล (ว่า) ผู้มีอาชีพหมดจด ไม่
เกียจคร้าน."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สลากัม ได้แก้ ลาภที่เกิดขึ้นแก่ตน.
จริงอยู่ ภิกษุผู้เว้นการเที่ยวไปตามตามลำดับตรอก เลี้ยงชีพอยู่ด้วยการ
แสวงหาอันไม่สมควร ชื่อว่าดูหมิ่น คือดูแคลน ได้แก้ รังเกียจลาภของ
ตน; เพราะเหตุนี้ ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน ด้วยการไม่ทำอย่าง
นั้น.

สองบทว่า อณฺเณถํ ปิหฺยํ ความว่า ไม่ควรเที่ยวปรารถนาลาภ
ของคนเหล่านี้.

บาทพระคาถาว่า สมาริ นาสิจจติ ความว่า ก็ภิกษุเมื่อปรารธนา
ลาภของชนเหล่าอื่นอยู่ ถึงความชวนชวนในการทำบริขารมีจีวรเป็นต้น
แก่ชนเหล่านั้น ย่อมไม่บรรลุปปนาสมาธิ หรืออุปปจารสมาธิ.

บาทพระคาถาว่า สลาลิ นาคิมณฺณติ ความว่า ภิกษุแม้เป็นผู้มี
ลาภน้อย เมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอกโดยลำดับแห่งตระกูลสูงและต่ำ
ชื่อว่า ไม่ดูแลนลาภของตน.

บทว่า ตํ เว เป็นต้น ความว่าเทพดาทั้งหลายย่อมสรรเสริญ คือ
ชมเชย ภิกษุนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่ามัวชิวะหมดจด เพราะความ
เป็นผู้มีชีวิตเป็นสาระ ชื่อว่าผู้ไม่เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้ไม่ย่อท้อ
ด้วยอาศัยกำลังแข็งเลียงชีพ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องปัญจักคทายกพราหมณ์ [๒๕๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ชื่อ
ปัญจักคทายก ตรัสพระธรรมเทศนาว่า "สพฺพโส นามรูปสฺมิ"
เป็นต้น.

เหตุที่พราหมณ์ได้ชื่อว่าปัญจักคทายก

ดังได้สดับมา พราหมณ์นั้นย่อมถวายทานชื่อเขตต์คคะ^๑ ในเวลา
แห่งนาข้าวกล้าอันตนเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วนั้นแล, ในเวลาขนข้าวลาน ก็
ถวายชื่อขลัคคคะ,^๒ ในเวลานวด ก็ถวายทานชื่อขลภันท์คคะ,^๓ ในเวลาเอา
ข้าวสารลงในหม้อ ก็ถวายทานชื่ออุกขลิคคคะ,^๔ ในเวลาที่ตนคดข้าวใส่
ภาชนะ ก็ถวายทานชื่อปาฏิกคคะ,^๕ พราหมณ์ย่อมถวายทานอันเลิศทั้ง ๕
อย่างนี้.

พราหมณ์นั้น ชื่อว่า ยังไม่ให้แก่ปฏิกาทกผู้ที่มาถึงแล้ว ย่อมไม่
บริโภค. เพราะเหตุนี้ เขาจึงได้มีชื่อว่า "ปัญจักคทายก" นั้นแล.

พระศาสดาเสด็จไปโปรดพราหมณ์และภรรยา

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์นั้น และ
นางพราหมณีของเขา จึงได้เสด็จไปในเวลาบริโภคของพราหมณ์ แล้ว
ประทับยืนอยู่ที่ประตู. แม้พราหมณ์นั้นบ่าหน้าไปภายในเรือน นั่ง
บริโภคอยู่ที่หน้าประตู, เขาไม่เห็นพระศาสดาผู้ประทับยืนอยู่ที่ประตู.

๑. ทานอันเลิศในนา ๒. ทานอันเลิศในลาน. ๓. ทานอันเลิศในคราวนวด. ๔. ทาน
อันเลิศในคราวเทข้าวสารลงหม้อข้าว. ๕. ทานอันเลิศในคราวคดข้าวสุกใส่ภาชนะ.

ส่วนนางพราหมณ์ของเขา กำลังเล็งดูเขาอยู่ เห็นพระศาสดาจึงคิดว่า "พราหมณ์นี้ ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๕ (ก่อน) แล้วจึงบริโภคน้ำ, ก็บัดนี้ พระสมณโคตมเสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ประตู; ถ้าว่าพราหมณ์เห็นพระสมณโคตมนี้แล้ว จักนำภักตของตนไปถวาย, เราจักไม่อาจเพื่อจะหุงต้มเพื่อเขาได้อีก." นางคิดว่า "พราหมณ์นี้จักไม่เห็นพระสมณโคตมด้วยอาการอย่างนี้" จึงหันหลังให้พระศาสดา ได้ยินกัมมลังบังพระศาสดานั้น ไขว่ข้างหลังพราหมณ์นั้น ประคองบังพระจันทร์เต็มดวงด้วยฝ่ามือฉะนั้น. นางพราหมณ์ยืนอยู่อย่างนั้นนั่นแหละ แล้วก็รำลึกถึง^๑ดูพระศาสดาด้วยหางตา ด้วยคิดว่า "พระศาสดาเสด็จไปแล้วหรือยัง."

พราหมณ์เห็นพระศาสดา

พระศาสดาได้ประทับยืนอยู่ในที่เดิมนั่นเอง. ส่วนนางมิได้พูดว่า "นิมนต์พระองค์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด" ก็เพราะกลัวพราหมณ์จะได้ยิน, แต่นางถอยไป แล้วพูดค่อย ๆ ว่า "นิมนต์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด."

พระศาสดาทรงสั่งพระเสีร^๒ด้วยอาการอันทรงแสดงว่า "เราจักไม่ไป" เมื่อพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่เคารพของชาวโลก ทรงสั่งพระเสีรด้วยอาการอันแสดงว่า "เราจักไม่ไป," นางไม่อาจอดกลั้นไว้ได้ จึงหวัระดังถันขึ้น.

ขณะนั้น พระศาสดาทรงเปล่งพระรัศมีไปตรงเรือน. แม้พราหมณ์นั่งหันหลังให้แล้วนั้นแล ได้ยินเสียงหวัระของนางพราหมณ์ และมองเห็นแสงสว่างแห่งพระรัศมีอันมีวรัณะ ๖ ประการ จึงได้เห็นพระศาสดา.

๑. สตถุ ปิฎฐิ ทตฺวา ให้ซึ่งหลังแต่พระศาสดา. ๒. สตถาริ อหฺมกฺขิเกน โอบอเกสิ มองดูพระศาสดาด้วยตาครึ่งหนึ่ง. ๓. เพ่งเพื่อจะพูดอย่างเดียว หาใส่ใจถึงเสขิยวัตรไม่.

พราหมณ์ถวายภัตแด่พระศาสดา

ธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายยังไม่ได้ทรงแสดงพระองค์แก่ชนทั้งหลายผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยเหตุ ในบ้านหรือในป่าแล้ว ย่อมไม่เสด็จหลักไป. แม้พราหมณ์เห็นพระศาสดาแล้ว จึงพูดว่า "นางผู้เจริญ หล่อนไม่บอกพระราชบุตรผู้เสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ประตูแก่เรา ให้เราฉิบหายเสียแล้ว, หล่อนทำกรรมหนัก" ดังนี้แล้ว ก็ถือเอาภาชนะแห่งโกชนะที่ตนบริโภคล้วครั้งหนึ่ง ไปยังสำนักพระศาสดา แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๔ แล้ว จึงบริโภคร; แต่ส่วนแห่งภัตส่วนหนึ่งเท่านั้น อันข้าพระองค์แบ่งครึ่งจากส่วนนี้บริโภคร, ส่วนแห่งภัตส่วนหนึ่งยังเหลืออยู่; ขอพระองค์ได้โปรดรับภัตส่วนนี้ของข้าพระองค์เถิด."

พราหมณ์เลื่อมใสพระดำรัสของพระศาสดา

พระศาสดาไม่ตรัสว่า "เราไม่มีความต้องการด้วยภัตอันเป็นเดนของท่าน" ตรัสว่า "พราหมณ์ ส่วนอันเลิศก็ดี ภัตที่ท่านแบ่งครึ่งบริโภครแล้วก็ดี เป็นของสมควรแก่เราทั้งนั้น, แมื่อก่อนภัตที่เป็นเดน เป็นของสมควรแก่เราเหมือนกัน, พราหมณ์ เพราะพวกเราเป็นผู้อาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้เลี้ยงชีพ เป็นเช่นกับพวกเปรต" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

" ภิกษุผู้อาศัยอาหารที่บุคคลอื่นให้เลี้ยงชีพ ได้

ก่อนภัตอันใดจากส่วนที่เลิศก็ตาม จากส่วนปาน

กลางก็ตาม จากส่วนที่เหลือก็ตาม. ภิกษุนั้นเป็นผู้

ไม่ควรเพื่อชมก่อนภัตนั้น, และไม่ใช่ผู้ติเตียน

แล้ว ขบฉันก่อนภักตินั้น, ชีรชรทั้งหลายย่อมสรร-
เสริญแม้ซึ่งภิกษุนั้นว่า เป็นมุนี."

พราหมณ์พอได้ฟังพระคานานี้ ก็เป็นผู้มีจิตเลื่อมใส แล้วคิดว่า
" โอ! น่าอัศจรรย์จริง, พระราชาบุตรผู้ชื่อว่าเจ้าแห่งดวงประทีป มิได้
ตรัสว่า 'เราไม่มีความต้องการด้วยภักดีอันเป็นแดนของท่าน' ยังตรัสอย่าง
นั้น " แล้วยืนอยู่ที่ประตุนั้นเอง ทูลถามปัญหาจะพระศาสดาว่า " ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ พระองค์ตรัสเรียกพวกสาวกของพระองค์ว่า 'ภิกษุ'
ด้วยเหตุเพียงเท่าไร? บุคคลชื่อว่า เป็นภิกษุ."

คนผู้ไม่กำหนดไม่คิดในนามรูปชื่อว่าภิกษุ

พระศาสดาทรงใคร่ครวญว่า " ธรรมเทศนาเช่นไรหนอ? จึงจะ
เป็นเครื่องสบายแก่พราหมณ์นี้ " ทรงดำริว่า " ชนทั้งสองนี้ ในกาล
ของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัลลสพ ได้ฟังคำของภิกษุทั้งหลายผู้กล่าว
อยู่ว่า 'นามรูป,' การที่เราไม่ละนามรูปแหละ แล้วแสดงธรรมแก่ชน
ทั้งสองนั้น ย่อมควร " แล้วจึงตรัสว่า " พราหมณ์ บุคคลผู้ไม่กำหนด
ไม่ข้องอยู่ในนามรูป ชื่อว่าเป็นภิกษุ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคานานี้ว่า :-

๖. สพุพโส นามรูปสุมี ยสฺส นตฺถิ มมายิตํ

อสตา จ น โสจติ ส เว ภิกฺขุติ วุจฺจติ.

" ความยึดถือในนามรูปว่าเป็นของ ๆ เรา ไม่มี
แก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง, อนึ่ง ผู้ใดไม่เศร้าโศก
เพราะนามรูปนั้นไม่มีอยู่, ผู้นั้นแล เราเรียกว่า
ภิกษุ."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพโส คือ ในนามรูปทั้งปวงที่เป็น
ไปแล้วด้วยอำนาจขั้น ๕ คือนามขั้น ๔ มีเวทนาเป็นต้น และรูป
ขั้น.

บทว่า มมายิต์ ความว่า ความยึดถือว่า 'เรา' หรือว่า 'ของเรา'
ไม่มีแก่ผู้ใด.

บาทพระคาถาว่า อสตา จ น โสจติ ความว่า เมื่อนามรูปนั้นถึง
ความสิ้นและความเสื่อม ผู้ใดยอมไม่เศร้าโศก คือไม่เดือดร้อนว่า "รูป
ของเราสิ้นไปแล้ว ฯลฯ วิญญาณของเราสิ้นไปแล้ว คือเห็น (ตามความ
เป็นจริง) ว่า "นามรูป ซึ่งมีความสิ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดานี้แล
สิ้นไปแล้ว."

บทว่า ส เว เป็นต้น ความว่า ผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น ได้แก่
ผู้เว้นจากความยึดถือในนามรูปซึ่งมีอยู่ว่าเป็นของเราก็คือ ผู้ไม่เศร้าโศก
เพราะนามรูปนั้น ซึ่งไม่มีอยู่ก็ดี พระศาสดาตรัสเรียกว่า 'ภิกษุ'

ในกาลจบเทศนา เมียและพี่ทั้งสองตั้งอยู่ในพระอนาคามีผลแล้ว,
เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องปัจจุจกคทายกพราหมณ์ จบ.

๓. เรื่องสัมพหุลภิกขุ [๒๕๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกขุมากรูป
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " เมตฺตาวิhari " เป็นต้น.

ประวัติพระโสณกุฎทิมบะ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมื่อท่านพระมหากัจจนาจะอาศัยกรรม-
นกร ในวันติชนบท อยู่ที่เขาชื่อปวัตตะ, อุบาสกชื่อโสณกุฎทิมบะ
เลื่อมใสในธรรมกถาของพระเถระ ใครจะบวชในสำนักของพระเถระ แม้
ถูกพระเถระพูดห้ามถึง ๒ ครั้งว่า " โสณะ พรหมจรรย์มีกัณฑ์หนึ่ง นอน
ผู้เดียว ตลอดชีพ เป็นสิ่งที่บุคคลทำได้ด้วยยากแล " ก็เป็นผู้เกิดอุตสาหะ
อย่างแรงกล้าในการบรรพชา ในวาระที่ ๓ วิงวอนพระเถระ บรรพชา
แล้ว โดยล่วงไป ๓ ปีจึงได้อุปสมบท เพราะทักขิณาปถชนบทมีภิกขุ
น้อย เป็นผู้ใคร่จะเฝ้าพระศาสดาเฉพาะพระพักตร์ จึงอำลาพระอุปัชฌายะ
ถือเอาข่าวที่พระอุปัชฌายะให้แล้วไปสู่พระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคม
พระศาสดา ได้รับการปฏิสันถารแล้ว ผู้เฝ้าพระศาสดาทรงอนุญาตเสนา-
สนะในพระคันธกุฎีเดียวกันทีเดียว ให้ราตรีส่วนมากล่วงไปอยู่ข้างนอก^๑
แล้วเข้าไปสู่พระคันธกุฎีในเวลากลางคืน ให้ส่วนแห่งกลางคืนนั้นล่วงไป
แล้วที่เสนาสนะอันถึงแล้วแก่ตน ในเวลาใกล้รุ่งอันพระศาสดาทรงเชื้อเชิญ
แล้ว ได้สวดพระสูตรหมัดด้วยกัน ๑๖ สูตร โดยทำนองสรภัญญะที่จัด
เป็นอัฐกวรรค.^๒

๑. อชโณกาส ในที่กลางแจ้ง. ๒. อฏฺฐกวรรคิกานิติ: อฏฺฐกวรรคกุตตานิ กามสูตรดาทีนิ
โสฬสสูตรตานิ พระสูตร ๑๖ สูตร มีกามสูตรเป็นต้น ที่จัดเป็นอัฐกวรรค พระสูตรเหล่านี้มีอยู่
ใน ขุ. ส. ๒๕/๔๘๕-๕๒๓.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงอนุโมทนาเป็นพิเศษ จึงได้
ประทานสาธุการแก่ท่านในเวลาจบสภัญญะว่า " ดีละ ๆ ภิกษุ."

ภุมมัญญกเทพดา นาค และสุบรรณ ฟังสาธุการที่พระศาสดา
ประทานแล้ว ได้ให้สาธุการแล้ว; เสียงสาธุการเป็นอันเดียวกัน ได้มีแล้ว
ตลอดพรหมโลกอย่างนั้น ด้วยประการดังนี้.

ในขณะนั้น แม้เทพดาผู้สิงอยู่ในเรือนของมหาอุบาสิกา ผู้เป็น
มารดาของพระเถระ ในกัณฐกนคร ในที่สุด (ไกล) ประมาณ ๑๒๐
โยชน์ แต่พระเชตวันมหาวิหาร ก็ได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดังแล้ว.

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกา ถามเทพดานั้นว่า " นั่น ใครให้สาธุการ ?"

เทพดา. เราเอง นื่องหญิง.

มหาอุบาสิกา. ท่านเป็นใคร ?

เทพดา. เราเป็นเทพดา สิงอยู่ในเรือนของท่าน.

มหาอุบาสิกา. ในกาลก่อนแต่นี้ ท่านมิได้ให้สาธุการแก่เรา เพราะ
เหตุไร ? วันนี้จึงให้.

เทพดา. เรามีได้ให้สาธุการแก่ท่าน.

มหาอุบาสิกา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านให้สาธุการแก่ใคร ?

เทพดา. เราให้แก่พระโสณกุฎทิณเถระ ผู้เป็นบุตรของท่าน.

มหาอุบาสิกา. บุตรของเราทำอะไร ?

เทพดา. ในวันนี้ บุตรของท่านอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระ-
ศาสดา แล้วแสดงธรรมแก่พระศาสดา, พระศาสดาทรงสดับธรรมแห่ง
บุตรของท่าน แล้วก็ทรงเลื่อมใส จึงได้ประทานสาธุการ, เพราะเหตุนี้
แม้เราจึงให้สาธุการแก่พระเถระนั้น, ก็เพราะรับสาธุการของพระสัมมา-

สัมพุทธเจ้า จึงเกิดสาธารณเป็นเสียงเดียวกันไปหมด นับตั้งต้นแต่ภูมัญ-
ฐกเทพดาตลอดถึงพรหมโลก.

มหาอุบาลิกา. นาย ก็บุตรของเราแสดงธรรมแก่พระศาสดา หรือ
พระศาสดาแสดงแก่บุตรของเรา.

เทพดา. บุตรของท่านแสดงธรรมแก่พระศาสดา.

เมื่อเทพดากล่าวอยู่อย่างนั้น, ปีติมีวาระ ๕ ประการ เกิดขึ้นแก่
อุบาลิกา แผลไปทั่วสรีระทั้งสิ้น. ครั้งนั้น มหาอุบาลิกานั้น ได้มีความคิด
อย่างนี้ว่า " หากว่า บุตรของเราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา
แล้วยังสามารถแสดงธรรมแก่พระศาสดาได้, ก็จักสามารถให้แสดงธรรม
แม้แก่เราได้เหมือนกัน, ในเวลาบุตรมาถึง เราจักให้ทำการฟังธรรมกัน
แล้วฟังธรรมกถา."

พระโสมะทูลขอพร ๕ ประการกะพระศาสดา

ฝ่ายพระโสมเถระแล เมื่อพระศาสดาประทานสาธุการแล้ว, คิดว่า
"เวลานี้ เป็นเวลาสมควรที่จะกราบทูลข่าวที่พระอุปัชฌายะให้มา" ดังนี้
แล้ว จึงทูลขอพร ๕ ประการ^๑ กะพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งต้นแต่การ
อุปสมบทด้วยคณะสงฆ์มีภิกษุผู้ทรงวินัยเป็นที่ ๕ ในชนบททั้งหลายซึ่งตั้ง
อยู่ปลายแดนแล้ว อยู่ในสำนักของพระศาสดา ๒-๓ วันเท่านั้น ทูลลา
พระศาสดาว่า " ข้าพระองค์จักเยี่ยมพระอุปัชฌายะ" ได้ออกจากพระ-
เชตวันวิหาร ไปสู่สำนักพระอุปัชฌายะโดยลำดับ.

๑. ขอให้อุปสมบทด้วยคณะเพียง ๕ รูปได้ ๑ ขอให้ใช้รองเท้าหลายชั้นได้ ๑ ขอให้อาบน้ำได้
เนื่องนิตย์ ๑ ขอให้ใช้เครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังได้ ๑ (๔ ข้อนี้เฉพาะในปัจฉิมชนบท) มี
มนุษย์ตั้งถวายจีวรแก่ภิกษุอยู่นอกสีมา ภิกษุผู้รับสั่งจึงมาบอกให้เขารับ แต่เขอรั้งเกียจไม่ยอม
รับ ด้วยกลัวเป็นนิสสัยคติย์ ขออย่าให้เป็นนิสสัยคติย์ ๑. มหาวักค์ ๕/๓๔.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระพาท่านเที่ยวไปบิณฑบาต ได้ไปถึงประตู
เรือนของอุบาสิกาผู้เป็นมารดา.

ฝ่ายอุบาสิกา นั้น เห็นบุตรแล้วก็ดีใจ ไหว้แล้ว อังคาสโดยเคารพ
แล้วถามว่า " พ่อ ได้ยินว่า คุณอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา
แล้วแสดงธรรมแก่พระศาสดา จริงหรือ ? "

พระโสณะ. เรื่องนี้ ใครบอกแก่โยม ? อุบาสิกา.

มหาอุบาสิกา. พ่อ เทวดาผู้สิงอยู่ในเรือนนี้ ให้สาธุการด้วยเสียง
อันดัง, เมื่อโยมถามว่า ' นั่นใคร ' ก็กล่าวว่า ' เราเอง ' แล้วบอกอย่าง
นั้นนั่นแหละ, เพราะฟังเรื่องนั้น โยมจึงได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ' ถ้าว่า
บุตรของเราแสดงธรรมแก่พระศาสดาได้ไซ้, ก็จักอาจแสดงธรรม
แม้แก่เราได้. '

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกา กล่าวกะพระโสณะนั้นว่า " พ่อ เพราะคุณ
แสดงธรรมเฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาได้แล้ว, คุณก็จักอาจแสดง
แม้แก่โยมได้เหมือนกัน, ในวันชื่อนั้น โยมจักให้ทำการฟังธรรมกัน
แล้วจักฟังธรรมของคุณ " พระโสณะรับนิมิตต์แล้ว.

อุบาสิกา คิดว่า " เราถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ ทำการบูชาแล้วจักฟัง
ธรรมแก่บุตรของเรา " จึงได้ตั้งให้หญิงทาสีคนเดียวเท่านั้นให้เป็น
คนเฝ้าเรือน แล้วได้พาเอาบริวารชนทั้งสิ้นไป เพื่อฟังธรรมของ
บุตรผู้จะก้าวขึ้นสู่ธรรมาสน์ที่ประดับประดาไว้แล้ว ในมณฑปที่ตนให้
สร้างไว้ภายในพระนคร เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม แสดงธรรมอยู่.

พวกโจรเข้าปล้นเรือนมหาอุบาสิกา

ก็ในเวลานั้น พวกโจร ๕๐๐ เทียมองหาช่องในเรือนของอุบาสิกา

นั้นอยู่. ก็เรือนของอุบาสิกานั้น ล้อมด้วยกำแพง ๗ ชั้น ประกอบด้วย
ซุ้มประตู ๗ ซุ้ม. เขาล่ามสุนัขที่ดูไว้ในที่นั้น ๆ ทุกๆ ซุ้มประตู; อนึ่ง
เขาขุดคูไว้ในที่น้ำตกแห่งชายคาภายในเรือน แล้วก็ใส่ดินจนเต็ม, เวลา
กลางวัน ดินบกนั้นปรากฏเป็นประตูว่าละลายเดือดพล่านอยู่เพราะแสง
แดด (เผา), ในเวลากลางคืน ปรากฏเป็นก้อนแข็งกระด้าง, เขาปัก
ขวากเหล็กใหญ่ไว้ที่พื้นในระหว่างคูนั้นติด ๆ กันไป. พวกโจรเหล่านั้น
ไม่ได้โอกาส เพราะอาศัยการรักษานี้ และเพราะอาศัยความที่อุบาสิกายู่
ภายในเรือน วันนั้นทราบความอุบาสิกานั้นไปแล้ว จึงขุดอุโมงค์เข้าไป
สู่เรือน โดยทางเบื้องล่างแห่งคูดินและขวากเหล็กทีเดียว แล้วส่งหัวหน้า
โจรไปสู่สำนักของอุบาสิกานั้น ด้วยสั่งว่า "ถ้าว่าอุบาสิกานั้น ได้ยินว่า
พวกเราเข้าไปในที่นี้แล้ว กลับมุงหน้ามายังเรือน, ท่านจงฟันอุบาสิกานั้น
ให้ตายเสียด้วยดาบ." หัวหน้าโจรนั้น ได้ไปยืนอยู่ในสำนักของอุบาสิกา
นั้น.

ฝ่ายพวกโจร จุดไฟให้สว่างในภายในเรือน แล้วเปิดประตูห้องเก็บ
กหาปณะ. นางทาสีนั้นเห็นพวกโจรแล้ว จึงไปสู่สำนักอุบาสิกา บอกว่า
"คุณนาย โจรเป็นอันมากเข้าไปสู่เรือน จักประตูห้องเก็บกหาปณะ
แล้ว."

มหาอุบาสิกา. พวกโจรจงชนเอากหาปณะที่ตนค้นพบแล้วไปเถิด,
เราจะพึงกรรมกตาแห่งบุตรของเรา, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่กรรมของเรา
เลย, เจ้าจงไปเรือนเสียเถิด.

ฝ่ายพวกโจร ทำห้องเก็บกหาปณะให้ว่างเปล่าแล้ว จึงจัดห้องเก็บ
เงิน. นางทาสีนั้นก็มาแจ้งเนื้อความแก่นั่นอีก. อุบาสิกาพูดว่า "พวกโจร

จงชนเอาทรัพย์ที่ตนปรารถนาไปเถิด, เราจะฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา
เจ้าอย่าทำอันตรายแก่เราเลย" แล้วก็ส่งนางทาสีนั้นออกไปอีก.

พวกโจรทำแม่ห้องเก็บเงินให้ว่างเปล่าแล้ว จึงจัดห้องเก็บทอง.
นางทาสีนั้นก็ไปแจ้งเนื้อความนั้นแก่อุบาสิกาแม่อีก.

ครั้งนั้น อุบาสิกาเรียกนางทาสีมา แล้วพูดว่า " ชะนางตัวดี เจ้า
มาสำนักเราหลายครั้งแล้ว แม่เราสั่งว่า ' พวกโจรจงชนเอาไปตามชอบใจ
เถิด, เราจะฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่เราเลย '
ก็หาเอื้อเพื่อถ้อยคำของเราไม่ ยังขึ้นมาซ้ำ ๆ ซาก ๆ ร่ำไป, ที่นี้ ถ้าเจ้า
จักมา, เราจักรู้สิ่งที่ควรทำแก่เจ้า, เจ้าจงกลับบ้านเสียเถิด" แล้วส่งให้
กลับ.

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

นายโจรฟังถ้อยคำของอุบาสิกานั้นแล้ว คิดว่า " เมื่อพวกเรานำสิ่ง
ของ ๆ หญิงเห็นปานนี้ไป, สายฟ้าพึงตกฟาดกระหม่อม" ดังนี้แล้ว จึงไป
สำนักพวกโจร สั่งว่า " พวกท่านจงชนเอาสิ่งของ ๆ อุบาสิกาไปไว้ตาม
เดิมโดยเร็ว." โจรเหล่านั้น ให้ห้องเก็บกหาปณะเต็มด้วยกหาปณะ ให้
ห้องเก็บเงินและทองเต็มไปด้วยเงินและทองแล้ว. ได้ยินว่า ความที่ธรรม
ย่อมรักษานุคคลผู้ประพฤติธรรมเป็นธรรมดา, เพราะเหตุนี้แล พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า :-

" ธรรมแล ย่อมรักษานุคคลผู้ประพฤติธรรม,

ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้,

นี้เป็นอันสงสันในธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว: ผู้มี

ปกติประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปสู่ทุกข์."

พวกโจรได้ไปยืนอยู่ในที่เป็นที่พึงธรรม. ฝ่ายพระเถระแสดงธรรมแล้ว เมื่อราตรีสว่าง จึงลงจากอาสนะ. ในขณะนั้นหัวหน้าโจรหมอบลงแทบเท้าของอุบาสิกา พู่ว่า "คุณนาย โปรดอดโทษแก่ผมเถิด."

อุบาสิกา. นี้อะไรกัน ? พ่อ.

หัวหน้าโจร. ผมผูกอาฆาตในคุณนาย ประสงค์จะมาคุณนาย จึงได้ยื่น (กุม) อยู่.

อุบาสิกา. พ่อ ถ้าเช่นนั้น จันอดโทษให้.

พวกโจรเลื่อมใสขอบวชกะพระโสณะ

แม้พวกโจรที่เหลือ ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน เมื่ออุบาสิกาพูดว่า "พ่อทั้งหลาย จันอดโทษให้" จึงพูดว่า "คุณนาย ถ้าว่าคุณนายอดโทษแก่พวกผมไซ้, ขอคุณนายให้ ๆ บรรพชาแก่พวกผม ในสำนักแห่งบุตรของคุณนายเถิด." อุบาสิกานั้นไหว้บุตรแล้ว พู่ว่า "พ่อ โจรพวกนี้เลื่อมใสในคุณของโยม และธรรมกถาของคุณแล้ว จึงพากันขอบรรพชา, ขอคุณจงให้โจรพวกนี้บวชเถิด. "

พระเถระพูดว่า " ดีละ " แล้วให้ตัดชายผ้าที่โจรเหล่านั้นนุ่งแล้ว ให้ข้อมด้วยดินแดง ให้พวกเขาบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีล. แม้ในเวลาที่พักพวกเขาอุปสมบทแล้ว พระเถระได้ให้พระกัมมัฏฐานต่าง ๆ แก่ภิกษุเหล่านั้นร้อยละอย่าง. ภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้นเรียนพระกัมมัฏฐาน ๘ อย่างต่าง ๆ กัน แล้วพากันขึ้นไปสู่ภูเขาสูงหนึ่ง นั่งทำสมณธรรมได้ร่มไม้แน่น ๆ แล้ว.

พระศาสดา ประทับนั่งอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารอันไกลกันได้ ๑๒๐ โยชน์นั้นแล ทรงเล็งดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงกำหนดพระธรรมเทศนาด้วยอำนาจแห่งความประพฤติของเธอเหล่านั้น ทรงเปล่งพระรัศมีไป

ประหนึ่งว่าประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้า ได้ทรงภาสิตพระคาถา
เหล่านี้ว่า :-

๑. เมตฺตาวิหารี โย ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสนเ
อริคฺจุเจ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขํ .
สึญจ ภิกฺขุ อิมํ นาวิ สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ
เจตฺวา รากฺขจ โทสญจ ตโต นิพฺพานเมหิสิ.
ปฺลจ จินฺนเต ปฺลจ ชเห ปฺลจ อุตฺตริ ภาวเย
ปฺลจสงฺกาคีโค ภิกฺขุ โอมติณฺโณติ วุจฺจติ.
ณาย ภิกฺขุ มา จ ปมาโท
มา เต กามคฺเชณ ฆมฺมสุตฺต จิตฺตํ
มา โลหคฺคํ คิลี ปมตฺโต
มา กนฺที พุทฺธมิตฺตํ ทายฺหมาโน.
นตฺถิ ฌานํ อปฺลฺลสฺส ปฺลฺลญา นตฺถิ อฌายโต
ยมฺหิ ฌานญจ ปฺลฺลญา จ ส เว นิพฺพานสนฺติเก.
สุญฺญาคารํ ปวิฏฺฐสฺส สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน
อมาณฺสี รติ โหติ สมฺมา ฆมฺมํ วิปฺลฺสโต.
ยโต ยโต สมฺมสฺติ ขนฺธานํ อุตฺตยพฺพํ
ลภตี ปิตฺติปาโมหํ อธิ ปฺลฺลสฺส ภิกฺขุโน
ตตฺถายมาที ภาวตี อธิ ปฺลฺลสฺส ภิกฺขุโน
อินฺทฺริยคฺคตฺติ สนฺตญฺจํ ปาติโมกฺเข จ ตํ วโร
มิตฺเต ฆสฺสสุ กุลยาณเ สุทฺธธาซีเว อตฺตนฺทิตฺเต.

ปฐิสถาณารวุตตยสฺส อาจารย์สุโธ สิริยา

ตโต ปาโมชฺชพหุโล ทุกขสฺสหนฺตํ กริสฺสติ.

" ภิกษุใด นี่ปกติดอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา, ภิกษุนั้น พึงบรรลุปหอันสงบ เป็นที่เข้าไปประจักษ์สัจจขาร อันเป็นสุข. ภิกษุ เธอจงวิตเรื่อนี้, เรือที่เธอวิตแล้ว จักถึงเร็ว; เธอตัดราคะและโทสะได้แล้ว แต่นั้นจักถึงพระนิพพาน. ภิกษุพึงตัดธรรม ๕ อย่าง พึงละธรรม ๕ อย่าง และพึงยังคุณธรรม ๕ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น, ภิกษุผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่างได้แล้ว เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้. ภิกษุ เธอจงเพ่งและอย่าประมาท, จิตของเธออย่าหมุนไปเป็นกามคุณ, เธออย่าเป็นผู้ประมาทกลั่นกินก้อนแห่งโลหะ, เธออย่าเป็นผู้อันกรรมแผดเผาอยู่ คร่ำครวญว่า 'นี่ทุกข์.' ฌานย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่มีปัญญา, ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน. ฌานและปัญญาย่อมมีในบุคคลใด, บุคคลนั้นแล ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้พระนิพพาน. ความยินดีมิใช่ของมีอยู่แห่งมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไปแล้วสู่เรือนนางผู้มีจิตสงบแล้ว ผู้เห็นแจ้งธรรมอยู่โดยชอบ. ภิกษุ พิจารณาอยู่ ซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งจันท์ทั้งหลายโดยอาการใด ๆ, เธอย่อมได้ปิติและปราโมทย์โดยอาการนั้น ๆ, การได้ปิติและปราโมทย์

นั่น เป็นธรรมอันไม่ตายของผู้รู้แจ้งทั้งหลาย, ธรรม
นี้ คือความคุ้มครองซึ่งอินทรีย์ ๑ ความสันโดษ ๑
ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑ เป็นเบื้องต้นใน
ธรรมอันไม่ตายนั่น มีอยู่แก่ภิกษุผู้มีปัญญาในพระ-
ศาสนานี้. เธอจงคบมิตรที่ดีงาม มีอาชีพอันหมด
จด มีเกียจคร้าน. ภิกษุพึงเป็นผู้ประพฤตินปฏิ-
สังสาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจาระ; เพราะเหตุนั้น
เธอจักเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ กระทำที่สุดแห่ง
ทุกขได้."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เมตตาวิหารี ความว่า บุคคลผู้ทำกรรม
ในพระกัมมัฏฐานอันประกอบด้วยเมตตาอยู่ก็ดี ผู้ยังฉานหมวด ๓ และ
หมวด ๔ ให้เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งเมตตาแล้วดำรงอยู่ก็ดี ชื่อว่า ผู้มีปกติ
อยู่ด้วยเมตตาโดยแท้.

คำว่า ปสนโน ความว่า ก็ภิกษุใดเป็นผู้เลื่อมใสแล้ว, อธิบายว่า
ย่อมปลูกฝังความเลื่อมใสลงในพระพุทธศาสนานั้นแล.

สองบทว่า ปทํ สนฺตุ นั้น เป็นชื่อแห่งพระนิพพาน. จจริงอยู่ ภิกษุ
ผู้เห็นปานนั้น ย่อมบรรลु, อธิบายว่า ย่อมประสบโดยแท้ ซึ่งพระนิพพาน
อันเป็นส่วนแห่งความสงบ ชื่อว่าเป็นที่เข้าไปประจักษ์สังขาร เพราะความ
ที่สังขารทั้งปวงเป็นสภาพระจดับแล้ว ซึ่งมีชื่ออันได้แล้วว่า 'สุข' เพราะ
ความเป็นสุขอย่างยิ่ง.

บาทพระคาถาว่า **สิญจ ภิกขุ อิมํ นาวํ** ความว่า ภิกขุเธอจงวิดเรือ กล่าวคืออัฐภาพนี้ ซึ่งมีน้ำคือมิจฉาวิดกทั้งเสีย.

บาทพระคาถาว่า **ลิตฺตา เต ลหุเมสุตฺติ** ความว่าเหมือนอย่างว่าเรือที่เพียบแล้วด้วยน้ำในมหาสมุทรนั้นแล ชื่อว่าอันเขาวิดแล้ว เพราะความที่น้ำอันเขาปิดช่องทั้งหลายวิดแล้ว เป็นเรือที่เบา ไม่อับปางในมหาสมุทร ย่อมแล่นไปถึงทำได้เร็วทันใจ; เรือคืออัฐภาพนี้ของท่านนี้ที่เต็มแล้วด้วยน้ำคือมิจฉาวิดกทั้งนั้น ชื่อว่าอันเธอวิดแล้ว เพราะความที่น้ำคือมิจฉาวิดก ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว อันเธอปิดช่องทั้งหลายมีจักขุทวารเป็นต้น ด้วยความสำรวม วิดออกแล้วจึงเบา ไม่จมลงในสังสารวัฏ จักพลันถึงพระนิพพาน.

บทว่า **เจตฺวา** เป็นต้น ความว่า เธอจงตัดเครื่องผูกคืออระและโทสะ, ครั้นตัดเครื่องผูกเหล่านั้นแล้ว จักบรรลुพระอรหัต, อธิบายว่าแต่นั้น คือในกาลต่อมา จักบรรลुอนุปาติเสสนิพพาน.

สองบทว่า **ปญฺจ ฉินฺเต** คือ ฟังตัดสังโยชน์อันมีในส่วนเบื้องต่ำ ๕ อย่าง อันยังสัตว์ให้ถึงอบายชั้นต่ำ ด้วยหมวด ๓ แห่งมรรคชั้นต่ำ คุณบุรุษตัดเชือกอันผูกแล้วที่เท้าด้วยศัสตราฉะนั้น.

สองบทว่า **ปญฺจ ขเห** ความว่า ฟังละ คือทิ้ง, อธิบายว่า ฟังตัดสังโยชน์อันมีในส่วนเบื้องบน ๕ อย่าง อันยังสัตว์ให้ถึงเทวโลกชั้นสูง ด้วยพระอรหัตมรรค คุณบุรุษตัดเชือกอันรัดไว้ที่คอฉะนั้น.

บาทพระคาถาว่า **ปญฺจ อุตฺตริ ภาวเย** คือ ฟังยังอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นให้เจริญยิ่ง เพื่อประโยชน์แก่การละสังโยชน์อันมีในส่วนเบื้องบน.

บทว่า **ปณฺจสฺสกาติโก** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุชื่อว่าผู้ล่วง
กิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่างได้ เพราะก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง คือราคะ
โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ ๕ อย่าง พระศาสดาตรัสเรียกว่า "ผู้ข้าม
โอฆะได้;" อธิบายว่า ภิกษุนั้น พระศาสดาตรัสเรียกว่า "ผู้ข้ามโอฆะ
๔ ได้แท้จริง."

สองบทว่า **ณาย ภิกฺขุ** ความว่า ภิกษุ เธอจงเพ่งด้วยอำนาจแห่ง
ฌาน^๑ ๒ และชื่อว่า อย่างประมาทแล้ว เพราะความเป็นผู้มีปกติไม่ประมาท
ในกายกรรมเป็นต้นอยู่.

บทว่า **ภมฺมสฺส** คือ จิตของเธอ จงอย่าหม่นไปในกามคุณ ๕ อย่าง.

บทว่า **มา โลหฺกุพฺ** ความว่า ก็ชนทั้งหลายผู้ประมาทแล้วด้วยความ
เลินเล่อมีปล่อยสติเป็นลักษณะ ย่อมกลืนกินก้อนโลหะที่ร้อนแล้วในนรก,
เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวกะเธอ: เธออย่าเป็นผู้ประมาท กลืนกินก้อน
โลหะ, อย่าถูกไฟแผดเผาในนรก คร่ำครวญว่า "นี้ทุกข์ นี้ทุกข์."

สองบทว่า **นตฺถิ ฌานํ** ความว่า ชื่อว่าฌาน ย่อมไม่มีแก่ผู้หา
ปัญญามิได้ ด้วยปัญญาเป็นเหตุพยายามอันยังฌานให้เกิดขึ้น.

สองบทว่า **นตฺถิ ปญฺญา** ความว่า ก็ปัญญาซึ่งมีลักษณะที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความ
เป็นจริง" ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่เพ่ง.

บาทพระคาถาว่า **ยมฺหิ ฌานญจ ปญฺญา จ** ความว่า ฌานและ
ปัญญาแม้ทั้งสองนี้มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้นชื่อว่าตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้
แห่งพระนิพพานโดยแท้ทีเดียว.

๑. อารัมมณปนิชฌาน และลักษณะปนิชฌาน.

บาทพระคาถาว่า **สุญฺณาการํ ปวิญฺจสุตฺต** คือ ผู้ไม่ละพระกัมมัญฐาน
นั่งอยู่ ด้วยการทำให้พระกัมมัญฐานไว้ในใจในโอกาสที่สังคบางแห่งนั้นแล.

บทว่า **สนฺตจิตฺตสุตฺต** คือ ผู้มีจิตอันสงบแล้ว.

บทว่า **สมฺมา** เป็นต้น ความว่า ความยินดีมิใช่เป็นของมีอยู่แห่ง
มนุษย์ กล่าวคือวิปัสสนากัมม ความยินดีอันเป็นทิพย์ กล่าวคือสมาบัติ ๘
กัมมิตี ย่อมมี อธิบายว่า ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นแจ้งซึ่งธรรมโดยเหตุ
โดยการณ.

บาทพระคาถาว่า **ยโต ยโต สมฺมสตี** ความว่า ทำกรรมใน
อารมณ์ ๓๘ ประการ โดยอาการใด ๆ, คือทำกรรมในกาลทั้งหลาย
มีกาลก่อนเกิดเป็นต้น ในกาลใด ๆ ที่ตนชอบใจแล้ว, หรือทำกรรมใน
พระกัมมัญฐานที่ตนชอบใจแล้ว เชื่อว่าย่อมพิจารณาเห็น.

บทว่า **อุทยพฺพยุ** คือ ซึ่งความเกิดขึ้นแห่งจันท์ ๕ โดยลักษณะ
๒๕^๑ และความเสื่อมแห่งจันท์ ๕ โดยลักษณะ ๒๕^๒ เหมือนกัน.

บทว่า **ปีติปโมทฺห** คือ เมื่อพิจารณาความเกิดขึ้นและความเสื่อม
ไปแห่งจันท์ทั้งหลายอย่างนั้นอยู่ เชื่อว่าย่อมได้ปีติในธรรมและปราโมทย์ใน
ธรรม.

บทว่า **อมตํ** ความว่า เมื่อนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย เป็นสภาพ
ปรากฏตั้งขึ้นอยู่ ปีติและปราโมทย์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น เชื่อว่าเป็นอมตะของ

๑. รูปเกิดขึ้นเพราะอวิชชา. ๒...เพราะตัณหา. ๓...เพราะกรรม. ๔...เพราะอาหาร

๕. ความเกิดขึ้นของรูปอย่างเดียว ไม่อาศัยเหตุปัจจัย. ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ก็เหมือนกัน ต่างแต่ข้อ ๔ ให้เปลี่ยนว่า เกิดขึ้นเพราะผัสสะ วิญญาณเกิดขึ้นเพราะนามรูป ๕x๕
จึงเป็น ๒๕. ๒. ในลักษณะความเสื่อม พึงทราบโดยนัยตรงกันข้าม.

ท่านผู้รู้ทั้งหลาย คือของผู้เป็นบัณฑิตโดยแท้ เพราะความที่ปิติและ
ปราโมทย์เป็นธรรมที่ให้สัตว์ถึงอมตมหานิพพาน.

บาทพระคาถาว่า ตตุรยมาที ภวติ คือ นี่เป็นเบื้องต้น คือปิติ
และปราโมทย์นี้ เป็นฐานะมีในเบื้องต้นในอมตธรรมนั้น.

สองบทว่า อิธ ปญฺญสุต คือ แก่ภิกษุผู้ฉลาดในพระศาสนา.

บัดนี้ พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงฐานะอันมีในเบื้องต้นที่พระองค์
ตรัสว่า "อาที" นั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "อินุทฺริยคุตฺติ." จริงอยู่
ปาริสุทฺธิสึล ๔ ชื่อว่า เป็นฐานะมีในเบื้องต้น.

ความสำรวมอินทรีย์ ชื่อว่า อินุทฺริยคุตฺติ ในพระคานนั้น. ความ
สันโดษด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า สนฺตุฏฺฐิ อาชีวปาริสุทฺธิสึลและปัจจัยสัน-
นิสิตสึล พระศาสดาตรัสไว้ด้วยบทว่า สนฺตุฏฺฐิ นั้น.

ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลที่ประเสริฐสุด กล่าวคือพระปาติ-
โมกข์ พระศาสดาตรัสไว้ด้วยบทว่า ปาติโมกฺเข.

บาทพระคาถาว่า มิตุเต ภชฺสสุ กุลยาณ ความว่า ท่านละสหาย
ผู้ไม่สมควร มีการงานอันสละแล้ว จงคบ คือ จงเสพ มิตรที่ดีงาม ผู้
ชื่อว่า มีอาชีวะอันบริสุทธิ์ เพราะมีชีวิตประกอบด้วยสาระ และชื่อว่า ผู้ไม่
เกียจคร้าน เพราะอาศัยกำลังแข็งเลียงชีพ.

บาทพระคาถาว่า ปฏิสันฺถารุคฺคยสุต คือ พึงเป็นผู้ชื่อว่าประพฤติ
ในปฏิสันถาร เพราะความเป็นผู้ประพฤติเต็มที่แล้วด้วยอามิสปฏิสันถาร
และธรรมปฏิสันถาร, อธิบายว่า พึงเป็นผู้ทำปฏิสันถาร.

บทว่า อาจารกุลโล ความว่า แม้ศีลก็ชื่อว่า มรรยาท ถึงวัตรปฏิบัติ

ก็ชื่อว่า มรรยาท, พึงเป็นผู้ฉลาด, อธิบายว่า พึงเป็นผู้เลียบแหลม ในมรรยาทนั้น.

บาทพระคาถาว่า ตโต ปาโมชฺชพหุโล ความว่า เธอชื่อว่าเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ เพราะความเป็นผู้บันเทิงในธรรม อันเกิดขึ้นแล้วจากการประพฤติปฏิบัติสัจธรรม และจากความเป็นผู้ฉลาดในมรรยาทนั้น จักทำที่สุดแห่งวิญญูทุกข์แม้ทั้งสิ้นได้.

บรรดาบทพระคาถาเหล่านี้ ที่พระศาสดาทรงแสดงด้วยอย่างนี้ ในกาลจบพระคาถาหนึ่ง ๆ ภิกษุร้อยหนึ่ง ๆ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในที่แห่งคนนั่งแล้ว ๆ นั้นแล เหาะขึ้นไปสู่เวหาสแล้ว ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ก้าวล่วงทางกัณดาร ๑๒๐ โยชน์ทางอากาศนั้นแล ชมเชยพระสรีระซึ่งมีสีดุจทองของพระตถาคตเจ้า ถวายบังคมพระบาทแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกษุ จบ.

๘. เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป [๒๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "วสุธิกา วีย ปุปฺผานิ" เป็นต้น.

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้นเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดา บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่า เห็นดอกมะลิที่บ้านแล้วแต่เข้าตรู หลุดออกจากขั้วในเวลาเย็น จึงพากันพยายาม ด้วยหวังว่า "พวกเราจักหลุดพ้นจากกิเลสมีรากะเป็นต้น ก่อนกว่าดอกไม้ทั้งหลายหลุดออกจากขั้ว.

ภิกษุควรพยายามให้หลุดพ้นจากวัฏทุกข์

พระศาสดาทรงตรวจดูภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุพึงพยายามเพื่อหลุดพ้นจากวัฏทุกข์ให้ได้ ดูกุจดอกไม้ที่หลุดจากขั้วฉะนั้น." ประทับนั่งที่พระคันธกุฏินั้นเอง ทรงเปล่งพระรัศมีไปแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๘. วสุธิกา วีย ปุปฺผานิ มทุทวานิ ปมฺมุจฺจติ
เอวํ รากญฺจ โทสญฺจ วิปฺปมฺมุจฺเจถ ภิกฺขโว.
"ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงปลดเปลื้องรากะและ
โทสะเสีย เหมือนมะลิเครื่องปล่อยดอกทั้งหลายที่
เหี่ยวเสียฉะนั้น."

แก้อรรถ

มะลิ ชื่อว่า วสุธิกา ในพระคาถานั้น.

บทว่า มชฺชวานิ^๑ แปลว่า เหี่ยวแล้ว.

๑. ส. ย. มทุทวานิ. ม. มจฺจวานิ. บาลี มทุทวานิ.

ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า :-

" มะลิเครือ ย่อมปล่อยคือย่อมสลัดซึ่งดอกที่บานแล้วในวันวาน ใน
วันรุ่งขึ้นเป็นดอกไม้เก่า เสียดจากขั้วนั้นใด; แม้ท่านทั้งหลายก็จงปลด-
เปลื้องโทษทั้งหลายมีราคะเป็นต้นจันนั้นเกิด."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม่ทั้งหมดตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป จบ.

๕. เรื่องพระสันตกายเถระ [๒๖๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสันตกายเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " สนฺตกาโย " เป็นต้น.

พระเถระเคยเกิดเป็นราชสีห์

ดังได้สดับมา ชื่อว่าการคะนองมือและเท้าของพระเถระนั้น มิได้มีแล้ว. ท่านได้เป็นผู้เว้นจากการบิดกาย เป็นผู้มื่อตภาพสงบ.

ได้ยินว่า พระเถระนั้นมาจากกำเนิดแห่งราชสีห์. นัยว่า ราชสีห์ทั้งหลาย ถือเอาอาหารในวันหนึ่งแล้ว เข้าไปสู่ถ้ำเงิน ถ้ำทอง ถ้ำแก้วมณี และถ้ำแก้วประพาฬ ถ้ำใดถ้ำหนึ่ง นอนที่จूरณแห่งมโนศิลา และหรรดาสลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ลุกขึ้นแล้ว ตรวจดูที่แห่งตนนอนแล้ว, ถ้ำเห็นว่าจूरณแห่งมโนศิลาและหรรดาสลอดจัดกระจายแล้ว เพราะความที่หาง หู หรือเท้าอันตัวกระดูกแล้ว จึงคิดว่า " การทำเช่นนี้ ไม่สมควรแก่ชาติหรือโคตรของเจ้า" แล้วก็นอนอดอาหารไปอีกสลอด ๗ วัน; แต่เมื่อไม่มีความที่จूरณทั้งหลายจัดกระจายไป จึงคิดว่า " การทำเช่นนี้สมควรแก่ชาติและโคตรของเจ้า" ดังนี้แล้ว ก็ออกจากที่อาศัย บิดกาย ขำเลื้อยคูทิสทั้งหลาย บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง แล้วก็หลีกไปหากิน. ภิกษุนี้มาแล้วโดยกำเนิดแห่งราชสีห์เห็นปานนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นความประพฤดิเรียบร้อยทางกายของท่าน จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า ภิกษุผู้เช่นกับพระสันตกายเถระ พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็นแล้ว, ก็การคะนองมือ คะนองเท้า หรือการบิดกายของภิกษุนี้ ในที่แห่งภิกษุนี้นั่งแล้ว มิได้มี."

ภิกษุควรเป็นผู้สงบ

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย
ธรรมคาภิกษุ พึงเป็นผู้สงบทางทวารทั้งหลายมีกายทวารเป็นต้นโดยแท้
เหมือนสันตกายเถระฉะนั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

ธ. สนฺตกาโย สนฺตวาโจ สนฺตมโน สฺสมาหิตो

วณฺตโลกามิสฺส ภิกฺขุ อุปฺสฺสฺสโตติ วุจฺจติ.

" ภิกษุผู้มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบ ผู้

ตั้งมั่นดีแล้ว มีอามิสในโลกอันกายเสียแล้ว เรา

เรียกว่า " ผู้สงบระงับ."

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตกาโย เป็นต้น ความว่า ชื่อว่า
ผู้มีกายสงบแล้ว เพราะความไม่มีกายทุจริตทั้งหลายมีปาณาติบาต เป็นต้น.
ชื่อว่า ผู้มีวาจาสงบแล้ว เพราะความไม่มีวจีทุจริตทั้งหลาย มีมุสาวาท
 เป็นต้น, ชื่อว่า มีใจสงบแล้ว เพราะความไม่มีมโนทุจริตทั้งหลายมี
อกิขณา เป็นต้น, ชื่อว่า ผู้ตั้งมั่นดีแล้ว เพราะความที่ทวารทั้ง ๓ มีกาย
 เป็นต้นตั้งมั่นแล้วด้วยดี, ชื่อว่า มีอามิสในโลกอันกายเสียแล้ว เพราะความ
ที่อามิสในโลกเป็นของอันตนสํารอกเสียแล้วด้วยมรรค ๔, พระศาสดา
ตรัสเรียกว่า 'ชื่อว่าผู้สงบ' เพราะความที่กิเลสทั้งหลายมีรากะ เป็นต้นใน
ภายในสงบระงับแล้ว.

ในกาลจบเทศนา พระเถระตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว, เทศนาได้
เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระสันตกายเถระ จบ.

๑๐. เรื่องพระนังคलगูเระ [๒๖๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนังคलगูเระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อดุตนา โจทยุตตานํ " เป็นต้น.

คนเจ็บใจบวชในพระพุทธศาสนา

ดังได้สดับมา มนุษย์เจ็บใจผู้หนึ่ง ทำการรับจ้างของชนเหล่าอื่น เลี้ยงชีพ. ภิกษุรูปหนึ่ง เห็นเขานุ่งผ้าท่อนเก่า แบกไถ เดินไปอยู่ จึงพูดอย่างนี้ว่า " ก็เธอบวช จะไม่ประเสริฐกว่าการเป็นอยู่อย่างนี้หรือ."

มนุษย์เจ็บใจ. ใครจักให้กระผมผู้เป็นอยู่อย่างนี้บวชเล่าขอรับ.

ภิกษุ. หากเธอจักบวช, ฉันก็จักให้เธอบวช.

มนุษย์เจ็บใจ. " ดีละ ขอรับ, ถ้าท่านจักให้กระผมบวช กระผม ก็จักบวช."

ครั้งนั้น พระเถระนำเขาไปสู่พระเชตวัน แล้วให้อาบน้ำด้วยมือของตน พักไว้ในโรงแล้วให้บวช ให้เขาเก็บไถ พร้อมกับผ้าท่อนเก่าที่เขาห่อไว้ที่กึ่งไม้ไถลัดเขตแดนแห่งโรจน์แล. แม้ในเวลาอุปสมบท เธอได้ปรากฏชื่อว่า " นังคलगูเระ " นั้นแล.

ภิกษุมิอุบายสอนตนเองย่อมระงับความกระสัน

พระนังคलगูเระนั้น อาศัยลากลักการะซึ่งเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเลี้ยงชีพอยู่ กระสันขึ้นแล้ว เมื่อไม่สามารถเพื่อจะบรรเทาได้ จึงตกลงใจว่า " บัดนี้ เราจักไม่นุ่งห่มผ้ากาสาเยทั้งหลายที่เขาให้ด้วยศรัทธาไปละ" ดังนี้แล้ว ก็ไปยังโคนต้นไม้ ให้โอวาทตนด้วยตนเองว่า

"เจ้าผู้ไม่มีหิริ หมดยางอาย เจ้าอยากจะนุ่งห่มผ้าจีวรผืนนี้ ลีกลไปทำการรับจ้างเลี้ยงชีพ (หรือ)." เมื่อท่านโอวาทคนอยู่อย่างนั้นแล จิตถึงความเป็นธรรมชาติเบา (คลายกระสัน) แล้ว.

ท่านกลับมาแล้ว โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็กระสันขึ้นอีก จึงสอนตนเหมือนอย่างนั้นนั้นแล, ท่านกลับใจได้อีก. ในเวลากระสันขึ้นมา ท่านไปในที่นั้นแล้ว โอวาทตนโดยทำนองนี้แล.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านไปอยู่ในที่นั้นเนื่อง ๆ จึงถามว่า " ท่านนั่งคลกฏเฐระ เหตุไร ท่านจึงไปในที่นั้น."

ท่านตอบว่า " ผมไปยังสำนักอาจารย์ ขอรับ " ดังนี้แล้วต่อมา ๒-๓ วันเท่านั้น (ก็) บรรลุพระอรหัตผล.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะทำการล้อเล่นกับท่าน จึงกล่าวว่า " ท่านนั่งคลกฏเฐระผู้หลักผู้ใหญ่ ทางที่เที่ยวไปของท่าน เป็นประหนึ่งหารอยมิได้แล้ว, ชะรอยท่านจะไม่ไปยังสำนักของอาจารย์อีกกระมัง"

พระเถระ. อย่างนั้น ขอรับ: เมื่อกิเลสเครื่องเกี่ยวข้องยังมีอยู่ ผมได้ไปแล้ว, แต่บัดนี้ กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง ผมตัดเสียได้แล้ว เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไป.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำตอบนั้นแล้ว เข้าใจว่า " ภิกษุนี้ พุคไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตผล" ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

ภิกษุควรเป็นผู้เตือนตน

พระศาสดาตรัสว่า "เออ ภิกษุทั้งหลาย นั่งคลกฏเฐระบุตรของเรา

เตือนตนด้วยตนเองแล แล้วจึงถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต " ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๑๐. **อุตตนา โจทยุตตานํ ปญฺมํ เสตมุตตนา**

โส อุตตลุตโต สติมา สุขํ ภิกฺขุ วิหาสิ.

อุตตา หิ อุตตโน นาโถ อุตตา หิ อุตตโน คติ

ตสฺมา สยุมม อุตตานํ อสฺสํ ภทฺรํ ว วาณิโช.

" เธอจงตักเตือนตนด้วยตน, จงพิจารณาตน
นั้นด้วยตน, ภิกษุ เธอนั้นมีสติ ปกครองตนได้แล้ว
จักอยู่สบาย. ตนแหละ เป็นนาถะของตน, ตน
แหละ เป็นคติของตน; เพราะฉะนั้น เธอจงสงวน
ตนให้เหมือนอย่างพ่อค้าม้า สงวนม้าตัวเจริญฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โจทยุตตานํ ความว่า จงตักเตือน
ตนด้วยตนเอง คือจงยังตนให้รู้สึกด้วยตนเอง.

บทว่า ปญฺมํ เส คือตรวจตราคุณด้วยตนเอง.

บทว่าโส เป็นต้น ความว่า ภิกษุ เธอ นั้นเมื่อตักเตือนพิจารณา
คุณอย่างนั้นอยู่, เป็นผู้ชื่อว่า ปกครองตนได้ เพราะความเป็นผู้มีตน
ปกครองแล้วด้วยตนเอง เป็นผู้ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่น
แล้ว จักอยู่สบายทุกสรรพอิริยาบถ.

บทว่า นาโถ ความว่า เป็นที่อาศัย คือเป็นที่พำนัก (คนอื่นใคร
เล่า พึงเป็นที่พึงได้) เพราะบุคคลอาศัยในอรรถภาพของผู้อื่น ไม่อาจเพื่อ
เป็นผู้กระทำกุศลแล้ว มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า หรือเป็นผู้ยังมรรค

ให้เจริญแล้ว ทำผลให้แจ้งได้; เพราะเหตุนั้น จึงมีอธิบายว่า "คนอื่น
ชื่อว่าใครเล่า พึงเป็นที่พึงได้."

บทว่า ตสุมา เป็นต้น ความว่า เหตุที่ตนแลเป็นคติ คือเป็นที่
พำนัก ได้แก่เป็นสรณะของตน.

พ้อคำม้าอาสัสม้าตัวเจริญ คือม้าอาชาไนยนั้น บรรณาลากอยู่
จึงเกิดกันการเที่ยวไปในวิสมสถาน (ที่ไม่สมควร) แห่งม้านั้น ให้อาบน้ำ
ให้บริโภคน้ำอยู่ ตั้งสามครั้งต่อวัน ชื่อว่า ย่อมสงวน คือประดับประคอง
ฉันท, แม้วัวเธอ เมื่อป้องกันความเกิดขึ้นแห่งอกุศลซึ่งยังไม่เกิด ขจัด
ที่เกิดขึ้นแล้วเพราะการหลงลืมสติเสีย (ก็) ชื่อว่า สงวนคือปกครองตน
ฉันทนั้น; เมื่อเธอสงวนตนได้อย่างนี้อยู่ เธอจักบรรลุลุณพิเศษทั้งที่เป็น
โลกิยะทั้งที่เป็นโลกุตระ เริ่มแต่ปฐมฌานเป็นต้นไป.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนังคณภูเถระ จบ.

๑๐. เรื่องพระวักกलिเถระ [๒๖๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระวักกलिเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " ปาโมชฺชพหุล ภิขุ " เป็นต้น.

ผู้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นพระตถาคต

ดังได้สดับมา ท่านวักกलिเถระนั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้ว, เห็นพระตถาคตเสด็จเข้าไปเพื่อบิณฑบาต แลดูพระสรีระสมบัติของพระศาสดาแล้ว ไม่อ้อมด้วยการเห็นพระสรีระสมบัติ, จึงบรรพชาในสำนักพระศาสดา ด้วยเข้าใจว่า " เราจักได้เห็นพระตถาคตเจ้าเป็นนิตยกาล ด้วยอุบายนี้ " ดังนี้แล้ว, ก็ยืนอยู่ในที่อันตนยืนอยู่แล้ว สามารถเพื่อจะแลเห็นพระทศพลได้, ละกิจวัตรทั้งหลาย มีการสาธยายและมนสิการในพระกัมมัฏฐานเป็นต้น เทียมมองดูพระศาสดาอยู่.

พระศาสดาทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของท่านอยู่ จึงไม่ตรัสอะไร (ต่อ) ทรงทราบว่า " บัดนี้ ญาณของเธอถึงความแก่กล้าแล้ว " จึงตรัสโอวาทว่า " วักกलि ประโยชน์อะไรของเธอ ด้วยการเฝ้าดูกายเน่านี, วักกलि คนใดแลเห็นธรรม, คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นเรา (ผู้ตถาคต) คนใดเห็นเรา (ผู้ตถาคต), คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นธรรม. "

พระวักกลินั้น แม้อันพระศาสดาสอนแล้วอย่างนั้น ก็ไม่อาจเพื่อละการดูพระศาสดาไปในที่อื่นได้เลย.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงดำริว่า " ภิขุนี้ " ไม่ได้ความสังเวชแล้ว

จักไม่ได้ตรัสรู้" เมื่อวัสสุปนาสิกสมัยใกล้เข้ามาแล้ว จึงเสด็จไปสู่กรุง-
ราชคฤห์ ในวันเช้าพรรษา ทรงขับไล่ท่านด้วยพระดำรัสว่า " วักกิ
เธอจงหลีกไป." ท่านคิดว่า " พระศาสดา ไม่รับสั่งกะเรา " ไม่อาจ
เพื่อดำรงอยู่ ณ ที่ตรงพระพักตร์ของพระศาสดาได้ตลอดไตรมาส จึงคิดว่า
" ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิต, เราจักให้ตนตกจากภูเขาสีหะ " ดังนี้
แล้ว จึงขึ้นภูเขาสีหะ. พระศาสดาทรงทราบความเมื่อเช้าของท่าน
แล้ว ทรงดำริว่า " ภิกษุนี้ เมื่อไม่ได้ความปลอดภัยจากสำนักของเรา,
พึงยังอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้งหลายให้ฉิบหาย " จึงทรงเปล่งพระรัศมี
ไปแล้ว เพื่อจะทรงแสดงพระองค์ (ให้ปรากฏ).

ลำดับนั้น จำเดิมแต่เวลาท่านเห็นพระศาสดาแล้ว ความเศร้าโศก
แม้มาถึงเพียงนั้น หายไปแล้ว.

พระศาสดาเป็นประจักษ์ว่ายังสระที่แห้งให้เต็มด้วยน้ำ เพื่อทรงยังปิตี
และปราโมทย์อันมีกำลังให้เกิดแก่พระเถระ จึงตรัสพระภาษิตนี้ว่า:-

๑๑. ปาโมชฺซพหฺุโล ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสนเ

อริคฺจุเจ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขํ .

" ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ เลื่อมใสแล้วในพระ-

พุทธศาสนา พึงบรรลุดันตบถ เป็นที่เข้าไปสงบ

สังขาร เป็นสุข."

แก้อรรถ

พึงทราบเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้ว่า:-

๑. น พุชฺฌิสฺสติ แปลว่า จักไม่รู้สึกตัวก็ได้ อธิบายว่า มัวแต่พะวงอยู่ด้วยการดูพระรูปพระ-
ศาสดา ความรู้สึกตัวเพื่อจะทำความเพียร บรรลุดรรรมพิเศษ ย่อมไม่มี.

ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ แม้โดยปกติ ย่อมปลุกความเลื่อมใสใน
พระพุทธศาสนา, ภิกษุนั้นเลื่อมใส (ในพระพุทธศาสนา) แล้วอย่างนั้น
พึงบรรลุพระนิพพานในพระพุทธศาสนา อันได้ชื่อว่า " สันตบพ เป็นที่
เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข."

ก็แลพระศาสดาครั้งตรัสพระคาถานี้แล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ ได้
ตรัสพระคาถาเหล่านี้แก่พระวัคคลิเถระว่า :-

" มาเถิด วัคคลิ เชออย่ากลัว จงแลดูพระตถาคต,
เราจักยกเธอขึ้น เหมือนบุคคลพวยช้างตัวจมใน
เปือกตมขึ้นฉะนั้น. มาเถิด วัคคลิ เชออย่ากลัว จง
แลดูพระตถาคต, เราจักยกเธอขึ้น เหมือนบุคคลที่
ช่วยพระจันทร์ที่ถูกราหูจับฉะนั้น."

ท่านยังปิติอย่างแรงกล้าให้เกิดขึ้นแล้วว่า " เราได้เห็นพระทศพลแล้ว"
และคำร้องเรียกว่า ' มาเถิด ' จึงคิดว่า " เราพึงไปโดยทางไหนหนอ ?"
เมื่อไม่เห็นทางเป็นที่ไป จึงเหาะขึ้นไปในอากาศในที่เฉพาะพระพักตร์
พระทศพล เมื่อเท่าที่แรกตั้งอยู่ที่ภูเขานั้นแล, นึกถึงพระคาถาที่พระ-
ศาสดาตรัสแล้ว ข่มปิติได้ในอากาศนั้นแล บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระตถาคตอยู่นั้นแล ได้ลงมายืนอยู่
ในสำนักพระศาสดาแล้ว.

ครั้นในกาลต่อมา พระศาสดาทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสัพพัตถาธิมุต ดังนี้แล.

เรื่องพระวัคคลิเถระ จบ.

๑๒. เรื่องสุมนสามเณร [๒๖๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภสุมนสามเณร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "โย หเว" เป็นต้น.

บุรพกรรมของพระอนุรุทธะ

อนุบุพพิทกถาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้ :-

ความพิสดารว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระ กุลบุตรผู้หนึ่ง เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษुरูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุ ในท่ามกลางบริษัท ๔ ประรณาสมบัติ นั้น จึงนิมนต์พระศาสดา ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุขสิ้น ๗ วัน แล้วตั้งความปรารภว่า " พระเจ้าข้า แม้ข้าพระองค์ พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุ ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่งในอนาคต."

พระศาสดาทรงตรวจดูสิ้นแสนกัลป์ ทรงทราบความสำเร็จแห่ง ความปรารภของเขาแล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า " ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ แต่ภัทรกัลป์นี้ เธอจักเป็นผู้ชื่อว่าอนุรุทธะระ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ ได้ทิพยจักขุ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม." เขาฟัง คำพยากรณ์นั้นแล้ว ลำคัญสมบัตินั้นดูว่าอันตนบรรลุในวันพรุ่งนี้, เมื่อ พระศาสดาปริณิพพานแล้ว, จึงถามการบริกรรมเพื่ออันได้ทิพยจักขุกะ พวกภิกษุ ให้ทำโคมตันหลายพันต้น ล้อมพระสถูปทองอัน (สูงใหญ่ได้) ๗ โยชน์ แล้วให้ทำการบูชาด้วยประทีป จูติจากอัทธภาพนั้นแล้ว เกิดใน

เทวโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษยโลกสิ้นแสนกัลป์ ในกัลป์นี้
เกิดในตระกูลของคนเชื้อใจ ในกรุงพาราณสี อาศัยศุมนเศรษฐี เป็นคน
ชนหน้าของเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีพแล้ว. เขาได้มีชื่อว่า "อन्नการะ." แม้
ศุมนเศรษฐีก็ถวายมหาทาน ในพระนครนั้น ตลอดกาลเป็นนิตย์.

ภายหลังวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธะนามว่าอุปปริฐฐะ ออกจาก
นิโรธสมาบัติที่เขาคันธมาทน์แล้ว คิดว่า "วันนี้ เราจักทำความอนุเคราะห์
แก่ใครหนอแล?" ทราบว่า "วันนี้ การที่เราทำความอนุเคราะห์แก่นุรุษ
ชื่ออन्नการะ ควร, ก็บัดนี้ เขาชนหน้าจากดงแล้วจักมาเรือน" ดังนี้
แล้ว จึงถือบาตรและจีวรไปด้วยฤทธิ์ ปราภุเฉพาะหน้าของอन्नการะ.
อन्नการะเห็นท่านมีบาตรเปล่าในมือแล้ว ถามว่า "ท่านขอรับ ท่านได้
ภิกษาบ้างแล้วหรือ?" เมื่อท่านตอบว่า " เราจักได้ละ ท่านผู้มีบุญมาก "
จึงเรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดร่อน
เถิด" ดังนี้แล้ว ก็ทิ้งหาบหญ้าไว้ ไปสู่เรือนโดยเร็ว ถามภรรยาว่า " นาง
ผู้เจริญ ภักส่วนที่ห่อนเก็บไว้เพื่อฉันมีหรือไม่? " เมื่อนางตอบว่า " มี
อยู่ นาย," จึงกลับมาโดยเร็ว รับบาตรของพระปัจเจกพุทธะไปสู่เรือน
ด้วยคิดว่า " เมื่อความที่เราเป็นผู้ปรารถนาเพื่อจะให้ มีอยู่ ไทยธรรมไม
มี, เมื่อไทยธรรมมี เราไม่ได้ปฎิภาหุ แต่วันนี้ปฎิภาหุเราก็พบแล้ว
และไทยธรรมของเราก็มีอยู่, เป็นลาภของเราหนอ" ให้เทกตกลงในบาตร
แล้วนำกลับมาตั่งไว้ในมือพระปัจเจกพุทธะแล้วตั้งความปรารถนาว่า :-

" ก็ด้วยทานอันนี้ ความเป็นผู้ขาดสนอย่าได้มี
แล้วแก่ข้าพเจ้า, ชื่อว่าคำว่า ไม่มี อย่ามีแล้วใน
ภพน้อยภพใหญ่.

ท่านเจ้าข้า ขอข้าพเจ้าพึงพ้นจากการเลียงชีพอันผิดเคืองเห็นปานนี้,
ไม่พึงได้ฟังบทว่า 'ไม่มี' เลย."

พระปัจเจกพุทธะกระทำอนุโมทนาว่า " ขอความปรารถนาของท่าน
จงเป็นอย่างนั้นเถิด ท่านผู้มีบุญมาก" ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป.

เทพดาผู้สิงอยู่ในจักรแม่ของสุมนเศรษฐี กล่าวว่า:-

" น่าชื่นใจจริง ท่านเป็นทานเยี่ยม อันนถาระ

ตั้งไว้ดีแล้วในพระอุปริกฐปัจเจกพุทธะ "

ดังนี้แล้วก็ได้ให้สาธุการสามครั้ง.

ครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกะเทพดานั้นว่า "ท่านไม่เห็นเราผู้ถวายทาน
อยู่สิ้นกาลประมาณเท่านี้หรือ ? "

เทพดา. ข้าพเจ้าปรารถนาของท่านแล้วให้สาธุการก็หาไม่, แต่
สาธุการนี้ ข้าพเจ้าให้เป็นไปแล้ว ก็เพราะความเลื่อมใสในบิณฑบาตที่
อันนถาระถวายแล้วแก่พระอุปริกฐปัจเจกพุทธะ.

เศรษฐีนั้นคิดว่า " น่าอัศจรรย์จริง ท่านผู้เจริญ: เราถวายทาน
สิ้นกาลเท่านี้ ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้เทพดาให้สาธุการได้, อันนถาระ
อาศัยเราเป็นอยู่ ยังให้เทพดาสาธุการด้วยบิณฑบาตหนเดียวเท่านั้นได้,
เราจักทำสิ่งอันสมควรกันในงานของเขา แล้วทำบิณฑบาตนั้นให้เป็น
ของ ๆ เราเสีย " ดังนี้แล้ว จึงให้เรียกเขามาถามว่า " วันนี้ เจ้าได้ให้
อะไรแก่ใครบ้าง ? "

อันนถาระ. นายขอรับ, วันนี้ กระผมถวายภัตตาหารแก่พระ-
อุปริกฐปัจเจกพุทธะ.

เศรษฐี. เอาเถอะ พ่อ เจ้าจงถือเอาหาปณะ แล้วให้บิดาบาต
นั้นแก่นันเกิด.

อन्नภาระ. ให้ไม่ได้ดอกนาย.

เศรษฐีนั้น ขึ้นราคาให้จนถึงพัน. ฝ่ายอन्नภาระนี้ ก็ได้ให้แม่
ด้วยทรัพย์ตั้งพัน. ลำดับนั้น เศรษฐีกล่าวกะเขาว่า "ผู้เจริญ ชื่อนั้น
จงยกไว้เถิด, ถ้าเจ้าไม่ให้บิดาบาต, จงถือเอาทรัพย์พันหนึ่ง แล้วให้ส่วน
บุญแก่นันเกิด."

เขากล่าวว่า " กระผมปรึกษากับพระผู้เป็นเจ้าแล้ว จักรู้ได้ " รีบ
ไปทันพระปัจเจกพุทธะแล้วเรียนถามว่า " ท่านผู้เจริญ สุมณเศรษฐีให้
ทรัพย์พันหนึ่ง แล้วขอส่วนบุญในบิดาบาตของท่าน, กระผมจะทำ
อย่างไร ? "

ทีนั้น ท่านนำข้อความมาเปรียบเทียบแก่เขาว่า " แม้ฉันใด ท่าน
ผู้เป็นบัณฑิต ประทีปในเรือนหลังหนึ่งในบ้าน ๑๐๐ ตระกูล ฟิงดู
โพล่งขึ้น, พวกชนที่เหลือ เอน้ำมันของตนชุบไฟแล้วฟิงไปจุดไฟดวง
อื่นแล้วถือเอา; แสงสว่างของประทีปดวงเดิม อन्नบุคคลจะฟิงกล่าวว่า
'มี' หรือว่า 'ไม่มี' "

อन्नภาระ. แสงสว่างย่อมมีมากกว่า ขอรับ.

พระปัจเจกพุทธะ. ฉะนั้นนั่นแล ท่านผู้เป็นบัณฑิต จะเป็นข้า
ยาคุกระบวยหนึ่ง หรือภิกษาทัพพีหนึ่งก็ตาม, เมื่อบุคคลให้ส่วนบุญใน
บิดาบาตของตนแก่ผู้อื่นอยู่, ให้แก่คนไปเท่าใด, บุญเท่านั้นย่อมเจริญ;
ก็ท่านได้ให้บิดาบาตส่วนหนึ่งเท่านั้น, แต่เมื่อท่านให้ส่วนบุญแก่เศรษฐี,
บิดาบาตชื่อว่า เป็นสองส่วน: ส่วนหนึ่งเป็นของท่าน ส่วนหนึ่งเป็นของ
เศรษฐี.

เขารับว่า " คีละ ท่านผู้เจริญ " แล้ว ไหว้พระปัจเจกพุทธะนั้น
แล้วไปสู่อำนาจของเศรษฐี กล่าวว่า " นายของท่านจงรับเอาส่วนบุญเกิด."
เศรษฐี. ถ้ากระนั้น พ่อจงรับเอาภพณะเหล่านี้ไป.

อन्नการะ. กระผมไม่ได้ขายบิณฑบาต, กระผมให้ส่วนบุญแก่ท่าน
ด้วยศรัทธา.

เศรษฐีกล่าวว่า " เข้าใจด้วยศรัทธา, ถึงเราก็บูชาคุณของเจ้า;
ด้วยศรัทธา จงรับเอาไปเกิดพ่อ, อนึ่ง จำเดิมแต่นี้ไป เจ้าอย่าได้ทำการ
งานด้วยมือของตน, จงปลูกเรือนอยู่ริมถนนเกิด, และจงถือเอาวัตถุ
ทุกอย่างที่เจ้าต้องการ จากสำนักของฉัน. "

ก็บิณฑบาตที่บุคคลถวายแก่ท่านผู้ออกจากนิโรธ ย่อมให้ผลในวัน
นั้นนั่นเอง; เพราะฉะนั้น แม้พระราชาทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว จึง
รับสั่งให้เรียกอन्नการะมาแล้ว ทรงรับส่วนบุญ พระราชทานโกละมาก
มาย แล้วรับสั่งให้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่เขา.

ประวัติพระอนรุทธะ

อन्नการะนั้น เป็นสหายของสุมนเศรษฐี ทำบุญทั้งหลายตลอด
ชีวิต จุตติจากอภัพพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลก
และมนุษยโลก, ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในค้ำหนักของเจ้าศากยะ
พระนามว่าอมิตทนะ ในพระนครกบิลพัสดุ์. พระประยูรญาติทั้งหลาย
ทรงขนานพระนามแก่พระกุมารนั้นว่า " อนรุทธะ. " พระกุมารนั้น เป็น
พระกนิษฐภดาของเจ้ามหานามศากยะ เป็นพระโอรสของพระเจ้าอาของ
พระศาสดา ได้เป็นผู้สุขุมลชาอย่างยิ่ง มีบุญมาก.

ได้ยินว่า วันหนึ่ง เมื่อกษัตริย์หกพระองค์เล่นขลุบเอาชนะกันทำ
คะแนนกัน, เจ้านุรุทธะแพ้, จึงส่งข่าวไปยังสำนักของพระมารดาเพื่อ
ต้องการขนม. พระมารดานั้น เอาภาชนะทองคำใบใหญ่บรรจุให้เต็มแล้ว
ส่งขนม (ให้). เจ้านุรุทธะเสวยขนมแล้ว ทรงเล่นแพ้ไปอีก ก็ส่งข่าวไป
อย่างนั้นเหมือนกัน.

เมื่อคนนำขนมมาอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง, ในครั้งที่ ๔ พระมารดาส่งข่าว
ไปว่า "บัดนี้ ขนมไม่มี." เจ้านุรุทธะ ทรงสดับคำของพระมารดานั้น,
แล้ว ทำความสำคัญว่า "ขนมที่ชื่อว่าไม่มี จักมีในบัดนี้" เพราะความ
ที่บอกว่า "ไม่มี" เป็นบทที่ตนไม่เคยสดับแล้ว จึงทรงส่งไปด้วยพระดำรัส
ว่า "เจ้าจงไป, จงนำขนมไม่มีมา."

ครั้งนั้นพระมารดาของพระกุมารนั้น, เมื่อคนรับใช้ ทูลว่า "ข้าแต่
พระแม่เจ้า นัยว่า ขอพระแม่เจ้าจงให้ขนมไม่มี," จึงทรงดำริว่า "บพว่า
'ไม่มี' อันบุตรของเราไม่เคยฟังมาแล้ว, เราพึงให้เขารู้ความที่ขนมไม่มี
นั้นอย่างไรได้หนอแล?" จึงทรงล้างถาดทองคำปิดด้วยถาดทองคำใบอื่น
ส่งไปว่า "เอาเถิด พ่อ เจ้าจงให้ถาดทองคำนี้แก่บุตรของเรา."

ขณะนั้น เทพดาทั้งหลายผู้รักษาพระนคร คิดว่า "เจ้านุรุทธะ
ผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ถวายภักตอันเป็นส่วน (ของตน) แก่พระปัจเจกพุทธะ
นามว่าอุปปริฎฐะ แล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า 'เราไม่พึงได้ฟังบพว่า
'ไม่มี' ในกาลแห่งตนเป็นคนชนหน้าชื่ออันนภาระ. หากว่า เราทราบ
ความนั้นแล้ว พึงเฉยเสียไซ้, แม้ศิระของเราพึงแตกออก ๗ เลี่ยง"
จึงบรรจุถาดให้เต็มด้วยขนมทิพย์ทั้งหลายแล้ว. บุรุษนั้นนำถาดมาวางไว้ใน
สำนักของเจ้าศากยะเหล่านั้น แล้วเปิดออก. กลิ่นของขนมทิพย์เหล่านั้น

แผ่ฐานไปทั่วพระนคร. ก็เมื่อขนมพอสักว่าอันเจ้าสาकยะเหล่านั้น ทรงวางไว้ในพระโอษฐ์ กลืนนั้นได้เผไปสู่เส้นสำหรับรตต์ ๗ พันตั้งอยู่แล้ว.

เจ้าอนุรุธะทรงดำริว่า "ในกาลก่อนแต่นี้ พระมารดาเห็นจะไม่ทรงรักเรา. เพราะในกาลอื่น พระองค์ท่านไม่เคยทอดขนมไม่มีแก่เรา." พระกุมารนั้นไปแล้ว ทูลกะพระมารดาอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระมารดา หม่อมฉันไม่เป็นที่รักของพระองค์หรือ?"

มารดา. พ่อ พุคะอะไร? เจ้าเป็นที่รักยิ่งของแม่ แม้กว่านัยน์ตาทั้งสอง แม้กว่าเนื้อในหทัย.

อนุรุธะ. ข้าแต่พระแม่เจ้า ถ้าหม่อมฉันเป็นที่รักของพระองค์ไซ้. เพราะเหตุอะไร? ในกาลก่อน พระองค์จึงไม่ได้ประทานขนมไม่มีเห็นปานนี้แก่หม่อมฉัน.

พระนางตรัสถามบุรุษนั้นว่า "พ่อ อะไรได้มีในถาดหรือ?"

บุรุษนั้นทูลว่า "มี พระแม่เจ้า, ถาดเต็มเปี่ยมด้วยขนมทั้งหลาย, ขนมเห็นปานนี้ ข้าพระองค์ไม่เคยเห็น."

พระนางดำริว่า "บุตรของเราได้ทำบุญไว้แล้ว, ขนมหิพยจักเป็นของอันเทพดาทั้งหลายส่งไปให้บุตรของเรา."

แม้เจ้าอนุรุธะ ก็ทูลกะพระมารดาว่า "ข้าแต่พระแม่เจ้า ขนมหเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยกินเลย, จำเดิมแต่นี้ พระองค์พึงทอดเฉพาะขนมไม่มีเท่านั้น แก่หม่อมฉัน."

จำเดิมแต่นั้น พระนางทรงล้างถาดทองคำแล้ว ปิดด้วยถาดใบอื่นส่งไป (ให้) ในเวลาเจ้าอนุรุธะทูลว่า "หม่อมฉันมีประสงคจะบริโภคขนม." เทพดาทั้งหลายย่อมยังถาดให้เต็ม (ด้วยขนม). พระกุมารนั้น

เมื่ออยู่ในท่ามกลางวัง มิได้ทราบเนื้อความแห่งบทว่า "ไม่มี" ด้วย
อาการอย่างนี้ เสดยแต่ขณมทิพย์ทั้งนั้น.

ก็เมื่อโอรสของเจ้าศากยะผนวชตามลำดับตระกูล เพื่อเป็นบริวาร
ของพระศาสดา, เมื่อเจ้ามหานามศากยะตรัสว่า "พ่อ ในตระกูลของพวก
เรา ใคร ๆ ซึ่งบวชแล้วไม่มี, เธอหรือฉันควรจะบวช." เจ้าอนุรุทร
ตรัสว่า "หม่อมฉันเป็นสุขุมลชาตอย่างยิ่ง ไม่สามารถจะบวชได้."

เจ้ามหานาม. ถ้ากระนั้น เธอจงเรียนการงานเสีย. ฉันจักบวช.

เจ้าอนุรุทร. ชื่อว่าการงานนี้ เป็นอย่างไร ?

จริงอยู่ เจ้าอนุรุทรย่อมไม่ทราบแม้ที่เกิดขึ้นแห่งภักต, จักทราบ
การงานได้อย่างไร ? เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

ก็วันหนึ่ง เจ้าศากยะสามพระองค์ คือ อนุรุทร ภัททิยะ กิมพิละ
ปรึกษากันว่า "ชื่อว่าภักต เกิดในที่ไหน ?" บรรดาเจ้าศากยะทั้งสาม
พระองค์นั้น เจ้ากิมพิละตรัสว่า "ภักตเกิดขึ้นในฉาง." ได้ยินว่าวันหนึ่ง
เจ้ากิมพิละนั้น ได้เห็นข้าวเปลือกที่เขาขึ้นใส่ในฉาง; เพราะฉะนั้น จึงตรัส
อย่างนี้ ด้วยสำคัญว่า "ภักต ย่อมเกิดขึ้นในฉาง."

ครั้งนั้น เจ้าภัททิยะตรัสกะเจ้ากิมพิละนั้นว่า "ท่านยังไม่ทราบ"
ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ธรรมดาภักต ย่อมเกิดขึ้นในหม้อข้าว." ได้ยินว่า
วันหนึ่ง เจ้าภัททิยะนั้น เห็นชนทั้งหลายคดภักตออกจากหม้อข้าวนั้นแล้ว
ได้ทำความสำคัญว่า "ภักตนั้นเกิดขึ้นในหม้อนี้เอง," เพราะฉะนั้น จึงตรัส
อย่างนั้น.

เจ้าอนุรุทรตรัสกะเจ้าทั้งสองนั้นว่า "แม้ท่านทั้งสองก็ยังไม่
ทราบ" แล้วตรัสว่า "ภักตเกิดขึ้นในถาดทองคำใบใหญ่" ซึ่งสูงได้

๑. โตก.

สอกลามา." ได้ยินว่า ท่านไม่เคยเห็นเขาดำขาวเปลือก ไม่เคยเห็นเขาหุงกัต, ท่านเห็นแต่กัตที่เขาคดออกไว้ในถาดทองคำแล้ว ตั้งไว้ข้างหน้าท่านนั้น; เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ทำความสำคัญว่า "กัตนั้น ย่อมเกิดขึ้นในถาดนั้นเอง; เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น. กุลบุตรผู้มีบุญมาก เมื่อไม่รู้แม่ที่เกิดขึ้นแห่งกัตอย่างนั้น จักรู้การงานทั้งหลายอย่างไรได้.

เจ้าอนรุทธะนั้น ได้สดับความที่การงานทั้งหลายที่เจ้าพี่ได้รับบอก โดยนัยเป็นต้นว่า "อนรุทธะ จงมาเถิด, ฉันจักสอนเพื่อการอยู่ครองเรือน แก่เธอ: อันผู้อยู่ครองเรือน จำต้องไถนาก่อน " ดังนี้ เป็นของไม่มีที่สิ้นสุด จึงทูลลาพระมารดาว่า " ความต้องการด้วยการอยู่ครองเรือนของหม่อมฉัน ไม่มี" แล้วเสด็จออกไปพร้อมกับพระโอรสของเจ้าศากยะห้าพระองค์มีเจ้าภททิยะเป็นประมุข เข้าไปเฝ้าพระศาสดาที่อนุปิยอัมพวัน ทรงผนวชแล้ว, ก็แลครั้นผนวชแล้ว พระอนรุทธะเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งซึ่งวิชา ๓ โดยลำดับ เป็นผู้นั่งบนอาสนะเดียว สามารถเล็งดูโลกธาตุพื้นหนึ่งได้ ด้วยทิพยจักขุ คุุผลมะขามป้อมที่บุคคลาวงไว้บนฝ่ามือจะนั้น จึงเปล่งอุทานขึ้นว่า :-

" เราย่อมระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาส,^๑ ทิพยจักขุเรา

ก็ชำระแล้ว, เราเป็นผู้ได้วิชา ๓ เป็นผู้ถึงฤทธิ,

คำสอนของพระพุทธเจ้า อันเราทำแล้ว."

พิจารณาคว้า " เราทำกรรมอะไรหนอ? จึงได้สมบัตินี้ " ทราบได้ว่า " เราได้ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ " ทราบ (ต่อไป) อีกว่า " เราท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ในกาล ๑. จันธอันอาศัยอยู่ในกาลก่อน.

ชื่อโน้น ได้อาศัยสุมนเศรษฐี ในกรุงพาราณสีเลี้ยงชีพ เป็นผู้ชื่อว่า
อन्नการะ" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า:-

" ในกาลก่อน เราเป็นผู้ชื่อว่าอन्नการะ เป็นคน

เข็ญใจ ขนหย้า เราถวายบิณฑบาตแก่พระอุปริฎฐ-

ปัจเจกพุทธะ ผู้มียศ."

พระเถระระลึกถึงสหายเก่า

ครั้งนั้น ท่านได้มีความปริวิตกจะนี้ว่า " สุมนเศรษฐีผู้เป็นสหาย
ของเรา ได้กหาปณะแล้วรับเอาส่วนบุญจากบิณฑบาตซึ่งเราถวายแก่พระ-
อุปริฎฐปัจเจกพุทธะ ในกาลนั้น, บัดนี้ เกิดในที่ไหนหนอแล?" ที่นั้น
ท่านได้เล็งเห็นเศรษฐีนั้นว่า " บ้านชื่อว่ามณฑนิคม มีอยู่ที่เชิงเขาใกล้คงไฟ
ไหม้. อุบาสกชื่อมหาสมณะในมณฑนิคมนั้น มีบุตรสองคน คือมหาสมณะ,
จุพสมณะ, ในบุตรสองคนนั้น สุมนเศรษฐี เกิดเป็นจุพสมณะ;" ก็แล
ครั้นเห็นแล้ว คิดว่า " เมื่อเราไปในที่นั้น, อุปการะจะมีหรือไม่มีหนอ?"
ท่านใคร่ครวญอยู่ได้เห็นเหตุนี้ว่า " เมื่อเราไปในที่นั้น. จุพสมณะนั้น
มีอายุ ๘ ขวบเท่านั้นจักออกบวช, และจักบรรลุนิพพานในเวลาปลงผม
เสร็จนั่นเอง;" ก็แลท่านครั้นเห็นแล้ว เมื่อภายในกาลฝนใกล้เข้ามา จึง
ไปทางอากาศลงที่ประตูบ้าน. ส่วนมหาสมณะอุบาสก เป็นผู้คุ้นเคยของ
พระเถระแม้ในกาลก่อนเหมือนกัน. เขาเห็นพระเถระครองจีวรในเวลา
บิณฑบาต จึงกล่าวกะมหาสมณะผู้บุตรว่า " พ่อ พระผู้เป็นเจ้าของนรุตระ-
เถระของเรามาแล้ว; เจ้าจงไปรับบาตรของท่านให้ทันเวลาที่ใครๆ คนอื่น
ยังไม่รับบาตรของท่านไป; พ่อจักให้เขาปูอาสนะไว้." มหาสมณะได้ทำ
อย่างนั้นแล้ว. อุบาสกอังกาสพระเถระภายในเรือนโดยเคารพแล้ว รับ

ปฏินุญาเพื่อต้องการแก่การอยู่ (จำพรรษา) ตลอดไตรมาส. พระเถระรับ
นิมนต์แล้ว.

ครั้งนั้น อุบาสกปฏิบัติพระเถระนั้นตลอดไตรมาส เป็นเหมือน
ปฏิบัติอยู่วันเดียว ในวันมหาปวารณา จึงนำไตรจีวรและอาหารวัตถุ
มีน้ำอ้อย น้ำมัน และข้าวสารเป็นต้นมาแล้ว วางไว้ใกล้เท้าของพระเถระ
เรียนว่า "ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรับเถิด ขอรับ."

ไม่รับวัตถุกลับได้สามเณร

พระเถระ. อย่าเลยอุบาสก ความต้องการด้วยวัตถุนี้ของฉัน ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ นี่ชื่อว่า วัสสาวาสกิลาก (คือลากอันเกิดแก่
ผู้อยู่จำพรรษา), ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรับวัตถุนั้นไว้เถิด.

พระเถระ. ช่างเถิด อุบาสก.

อุบาสก. ท่านยอมไม่รับเพื่ออะไร ? ขอรับ.

พระเถระ. แม้สามเณรผู้เป็นกับปียการก ในสำนักของฉันก็ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นมหาสุมนะเป็นบุตรของกระผม
จักเป็นสามเณร.

พระเถระ. อุบาสก ความต้องการด้วยมหาสุมนะของฉันก็ไม่มี.

อุบาสก, ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าจงให้จุพสุมนะ
บวชเถิด.

พระเถระ. รับว่า "ดีละ" แล้วให้จุพสุมนะบวช. จุพสุมนะนั้น
บรรลอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง.

พระเถระ อยู่ในที่นั่นกับจุฬสมณสามเณรนั้นประมาณถึงเดือนแล้ว
ลาพวกญาติของเธอว่า "พวกฉันจักเฝ้าพระศาสดา" ดังนี้แล้วไปทาง
อากาศ ลงที่กระท่อมอันตั้งอยู่ในป่า ในหิมวันตประเทศ.

พระเถระปรารภความเพียรเสมอ

ก็พระเถระ แม้ตามปกติเป็นผู้ปรารภความเพียร. เมื่อท่านกำลัง
จงกรมอยู่ในที่นั้น ในคืนแรกและคืนต่อมา ลมในท้องต้งขึ้นแล้ว.

ครั้งนั้น สามเณรเห็นท่านลำบาก จึงเรียนถามว่า "ท่านขอรับ
โรคอะไร ? ย่อมเสียดแทงท่าน."

พระเถระ. ลมเสียดท้องเกิดขึ้นแก่ฉันแล้ว.

สามเณร. แม้ในกาลอื่น ลมเสียดท้องเคยเกิดขึ้นหรือ ขอรับ.

พระเถระ. เออ ผู้มีอายุ.

สามเณร. ความสบาย ย่อมมีด้วยอะไรเล่า ? ขอรับ.

พระเถระ. เมื่อฉันได้น้ำดื่มจากสระอนินดาต, ความสบายย่อมมี
ผู้มีอายุ.

สามเณร. ท่านขอรับ ถ้ากระนั้น กระผมจะนำมา (ถวาย).

พระเถระ. เธอจักอาจ (นำมา) หรือ ? สามเณร.

สามเณร. อาจอยู่ ขอรับ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น นาคราชชื่อปนนกะ ในสระอนินดาตย่อม
รู้จักฉัน. เธอจงบอกแก่นาคราชนั้น แล้วนำขวดน้ำดื่มขวดหนึ่งมาเพื่อ
ประโยชน์แก่การประกอบขยาเถิด.

เธอรับว่า "ศิละ" แล้วให้พระอุปัชฌายะ เหาะขึ้นสู่เวหาสได้ไป
ตลอดที่ ๕๐๐ โยชน์แล้ว.

สามเณรต่อสู้กับพระยานาค

ก็วันนั้น นาคราชมีนาคนักฟ้อนแวดล้อมแล้ว ปรารถนาจะเล่นน้ำ.
นาคราชนั้น พอได้เห็นสามเณรผู้ไปอยู่เท่านั้น ก็โกรธคิดเห็นว่า " สมณะ
โง่งมนี้ เทียวไปรยฝุ่นที่เท้าของตนลงกระหม่อมของเรา, สมณะโง่งมนี้
จักเป็นผู้มาแล้วเพื่อต้องการน้ำดื่มในสระอโนดาต, บัดนี้เราจะไม่ให้น้ำดื่ม
แก่เธอ " ดังนี้แล้ว นอนปิดสระอโนดาตซึ่งมีประมาณถึง ๕๐๐ โยชน์ด้วย
พังพาน คุงนุคคปิดหม้อข้าวด้วยเถาใหญ่ฉะนั้น.

สามเณร พอแลดูอาการของนาคราชแล้วก็ทราบว่ " นาคราชนี้
โกรธแล้ว " จึงกล่าวคำนี้ว่า :-

" นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟัง
(คำ) ของข้าพเจ้าเถิด, จงให้หม้อน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้วเพื่อประโยชน์แก่น้ำสำหรับประ-
กอบยา."

นาคราชฟังคำนั้นแล้ว กล่าวคำนี้ว่า :-

" แม่น้ำใหญ่ชื่อคงคา ณ เบื้องทิศบูรพา ย่อมไหล
ไปสู่มหาสมุทร, ท่านจงนำเอาน้ำดื่มจากแม่น้ำคงคา
นั้นไปเถิด."

สามเณรฟังคำนั้นแล้วคิดว่า " พระยานาคนี้จักไม่ให้ตามความ
ปรารถนาของตน, เราจักทำพลการให้มันรู้านุภาพใหญ่ จักข่มพระยานาค
นี้แล้ว จึงจักนำน้ำดื่มไป " ดังนี้แล้ว กล่าวว่า " มหาราช พระอุปัชฌายะ
ให้ข้าพเจ้านำน้ำดื่มมาจากสระอโนดาตเท่านั้น, เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 408
จกน้ำดื่มนี้อย่างเดียวไป, ท่านจงเลิกไปเสียอย่าห้ามข้าพเจ้าเลย" ดังนี้
แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า:-

" ข้าพเจ้าจกน้ำดื่มไปจากสระอนาคตนี้เท่า
นั้น, ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความต้องการด้วยน้ำดื่มนี้เท่านั้น,
ถ้าเรี่ยวแรงและกำลังมีอยู่ไซ้, นาคราชท่านจงขัด
ขวางไว้เถิด."

ครั้งนั้น พระยานาคกล่าวกะเธอว่า :-

" สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูกผู้ชาย
ไซ้, ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน, เชิญท่านนำ
น้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด."

ลำดับนั้น สามเณรตอบกะพระยานาคนั้นว่า " มหาราช ข้าพเจ้าจัก
นำไปอย่างนั้น, เมื่อพระยานาคพูดว่า " เมื่อท่านสามารถก็จงนำไปเถิด"
รับปฎิญาณถึง ๓ ครั้งว่า " ถ้ากระนั้น ท่านจงรู้ด้วยดีเถิด " แล้วคิดว่า
" การที่เราแสดงอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาแล้วจึงนำน้ำไป สมควรอยู่"
ได้ไปสู่สำนักของพวกอากาสัญญกเทพดา ก่อน. เทพดาเหล่านั้นมาไหว้แล้ว
กล่าวว่า " อะไรงั้น ? ขอรับ " แล้วพากันยืนอยู่.

สามเณรกล่าวว่า " สงครามของข้าพเจ้ากับป็นนกนาคราชจักมี ที่
หลังสระอนาคตนี้, พวกท่านจงไปในที่นั้นแล้ว ดูความชนะและความ
แพ้." สามเณรนั้นเข้าไปหาทั่วโลกบาลทั้ง ๔ และทั่วสักกะ ทั่วสุยาม
ทั่วสันดุสิต ทั่วสุนิมิต และทั่วสวัสดิ์ แล้วบอกเนื้อความนั้นโดย
ทำนองนั้นแล. ต่อแต่นั้น สามเณรไปโดยลำดับจนถึงพรหมโลก อัน
พรหมทั้งหลาย ในที่นั้นๆ ผู้มาไหว้แล้วยืนอยู่ถามว่า " อะไรงั้น ? ขอรับ "
จึงแจ้งเนื้อความนั้น.

สามเณรนั้นเที่ยวไปบอกในที่ทุกแห่งๆ โดยครูเดียวเท่านั้น เว้น
เสียแต่อสัญญิสัตว์และรูปพรหม ด้วยอาการอย่างนี้.

ถึงเทพดาทุกๆ จำพวกฟังคำของเธอแล้ว ประชุมกันเต็มอากาศ
ไม่มีที่ว่าง ที่หลังสระอนาคต จุจรรณแห่งขนมที่บุคคลใส่ไว้ในทะนาน
ฉะนั้น.

สามเณรเชิญเทพดามาดูการรบ

เมื่อหมู่เทพดาประชุมกันแล้ว, สามเณรยืน ณ อากาศ กล่าวกะ
พระยานาคว่า:-

" นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟัง
คำของข้าพเจ้า ท่านจงให้หมอน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าเป็นผู้มาเพื่อต้องการน้ำประกอบยา."
ทีนั้น นาคกล่าวกะเธอว่า :-

" สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอยู่อย่างลูก
ผู้ชายไซ้, ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน, ท่านจงนำ
น้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด."

สามเณรนั้นรับคำปฏิญาณของนาคราชถึง ๓ ครั้งแล้ว ยืน ณ อากาสนั้นเอง
นิรมิตอภาพเป็นพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์ แล้วลงจากอากาศ เหยียบ
ที่พังพานของพระยานาค กดให้หน้าคว่ำลงแล้ว. ในทันทีนั้นเอง เมื่อ
สามเณรพอสักว่าเหยียบพังพานของพระยานาคเท่านั้น แผ่นพังพานได้
หดเข้าประมาณเท่าทัพพี จุจนั่งสดอันบุรุษผู้มีกำลังเหยียบแล้วฉะนั้น.
ในที่ซึ่งพ้นจากพังพานของพระยานาคออกมา สายน้ำประมาณเท่าลำตาล

พุ่งขึ้นแล้ว. สามเณรยังขวน้ำดื่มให้เต็ม ฌ อากาสนั่นเอง. หมู่เทพได้ให้สาธุการแล้ว.

พระยานาคแพ้สามเณร

นาคราชละอาย โกรธต่อสามเณรแล้ว. นัยน์ตาทั้งสองของนาคราชนั้นได้มีสีดุจดอกขบา. พระยานาคนั้นคิดว่า " สมณะโสดนี้ให้หมู่เทพประชุมกันแล้ว ถือเอาน้ำดื่ม ยังเราให้ละอายแล้ว, เราจะจับเธอ สอดมือเข้าไปปากแล้ว ขยี้เนื้อหทัยของเธอเสีย, หรือจะจับเธอที่เท้า แล้วขว้างไปปากแม่น้ำข้างโน้น " ดังนี้แล้วติดตามไปโดยเร็ว. แม้ติดตามไปอยู่ ก็ไม่สามารถจะทันสามเณรได้เลย.

สามเณรมาแล้ว วางน้ำดื่มไว้ในมือพระอุปัชฌายะ เรียนว่า " ขอท่านจงดื่มเถิด ขอรับ."

พระยานาคพูดเท็จแต่สามเณรไม่พูดเท็จ

แม้พระยานากก็มาข้างหลัง กล่าวว่า " ท่านอนุรุธะผู้เจริญ สามเณรถือเอาน้ำซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ได้ให้เลยมา, ขอท่านจงอย่าดื่ม."

พระเถระ. ถามว่า " นัยว่า อย่างนั้นหรือ ? สามเณร."

สามเณร. ขอนิมนต์ท่านดื่มเถิด ขอรับ, น้ำดื่มอันพระยานาคนี้ให้แล้ว กระผมจึงนำมา.

พระเถระทราบว่ " จินฺนาชื่อว่ากล่าวคำเท็จของสามเณรผู้เป็นจิณาสพ ย่อมไม่มี " จึงดื่มน้ำแล้ว. อาพาธของท่านสงบลงในขณะนั้นเอง.

นาคราชกล่าวกะพระเถระอีกว่า " ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นผู้อันสามเณรให้หมู่เทพทั้งหมดประชุมกันให้ละอายแล้ว ข้าพเจ้าจักฝ่าหทัยของเธอ, หรือจักจับเธอที่เท้า และขว้างไปที่ฝั่งแม่น้ำข้างโน้น."

พระเถระกล่าวว่า " มหาราช สามเณรมีอานุภาพมาก, ท่านจักไม่สามารถเพื่อสู้รบกับสามเณรได้; ท่านจงให้สามเณรนั้น อุดโทษแล้วกลับไปเสียเถิด."

พระยานาคขอขมาสามเณร

พระยานาคนั้น ย่อมรู้อานุภาพของสามเณรแม้เอง, แต่คิดตามมาเพราะความละอาย.

ลำดับนั้น พระยานาคให้สามเณรนั้นอุดโทษตามคำของพระเถระ ทำความชอบพอกันฉันมิตรกับเธอ จึงกล่าวว่า " จำเดิมความต้องการด้วยน้ำในสระอนาคตมียู่, กิจด้วยการมาแห่งพระผู้เป็นเจ้าย่อมไม่มี พระผู้เป็นเจ้าพึงส่ง (ข่าว) ไปถึงข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าเองจักนำน้ำมาถวาย " ดังนี้แล้ว หลีกไป, แม้พระเถระก็พาสามเณรไปแล้ว .

พระศาสดาทรงทราบความมาแห่งพระเถระแล้ว ประทับนั่งทอดพระเนตรการมาแห่งพระเถระบนปราสาทของมิกการมารดา. ถึงพวกภิกษุก็เห็นพระเถระซึ่งกำลังมา ลูกขึ้นต้อนรับ รับบาตรและจีวร.

พวกภิกษุล้อเลียนสามเณร

ครั้งนั้น ภิกษุนางพวกจับสามเณรที่ศีรษะข้าง ที่หูทั้ง ๒ ข้าง ที่แขนข้าง พลังเข่า กล่าวว่า " ไม่กระสันหรือ ? สามเณร." พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นภิกษุซึ่งภิกษุนั้นแล้ว ทรงดำริว่า " กรรมของภิกษุเหล่านี้หยาบจริง. ภิกษุเหล่านี้ จับสามเณรเป็นคูกจับอสรพิษที่คอ, พวกเขารู้อานุภาพของสามเณรไม่; วันนี้ การที่เราทำคุณของสุมน-สามเณรให้ปรากฏ สมควรอยู่." แม้พระเถระก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

พระศาสดาทรงทำคุณของสามเณรให้ปรากฏ

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วยท่านแล้ว ตรัสเรียกพระอานนท-
เถระมาว่า " อานนท์ เราเป็นผู้มีความประสงค์เพื่อจะล้างเท้าทั้งสองด้วย
น้ำในสระอโนดาต เธอจงให้หม้อแก่พวกสามเณรแล้วให้น้ำนำมาเถิด."
พระเถระ ให้สามเณรประมาณ ๕๐๐ ในวิหารประชุมกันแล้ว.

บรรดาสามเณรเหล่านั้น สุมสามเณรได้เป็นผู้ใหม่กว่าสามเณร
ทั้งหมด. พระเถระกล่าวกะสามเณรผู้แก่กว่าสามเณรทั้งหมดว่า " สามเณร
พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้งสองด้วยน้ำในสระอโนดาต,
เธอจงถือหม้อน้ำไปนำน้ำมาเถิด." สามเณรนั้นไม่ปรารถนา ด้วยกล่าวว่า
" กระผมไม่สามารถ ขอรับ." พระเถระถามสามเณรทั้งหลายแม้ที่เหลือ
โดยลำดับ. แม้สามเณรเหล่านั้น ก็พูดปฏิเสธอย่างนั้นแล.

มีคำถามว่า " ก็บรรดาสามเณรเหล่านี้ เณรผู้เป็นจิณาสพ
ไม่มีหรือ ?"

แก้ว่า " มีอยู่. แต่สามเณรเหล่านั้นไม่ปรารถนา ด้วยคิดเห็นว่า
" พวกดอกไม้นี้ พระศาสดาไม่ทรงผูกไว้เพื่อพวกเรา พระองค์ทรงผูกไว้
เพื่อสุมสามเณรองค์เดียว. แต่พวกสามเณรผู้เป็นปุณฺณชนไม่ปรารถนา
ก็เพราะความที่ตนเป็นผู้ไม่สามารถนั่นเอง. "

ก็ในที่สุด เมื่อวาระถึงแก่สุมสามเณรเข้า, พระเถระกล่าวว่า
" สามเณร พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้งสองด้วยน้ำ
ในสระอโนดาต, ได้ยินว่า เธอจงถือเอาหม้อไปตักน้ำมา" สุมสามเณร
นั้น เรียนว่า " เมื่อพระศาสดาทรงให้น้ำมา, กระผมจักนำมา" ดังนี้แล้ว
ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า

พระองค์ให้ข้าพระองค์นำน้ำมาจากสระอนาคาหรือ? พระเจ้าข้า "

พระศาสดา ตรัสว่า " อย่างนั้น สุมนะ."

สุมนสามเณรนั้น เอามือจับหม้อใหญ่ใบหนึ่ง ซึ่งจุน้ำได้ตั้ง ๖๐
หม้อ ในบรรดาหม้อสำหรับเสนาสนะ ซึ่งเลี่ยมคาดด้วยทองแท่ง อัน
นางวิสาขาให้สร้างไว้ หิ้วไปด้วยคิดว่า " ความต้องการของเราด้วยหม้อ
อันเรายกขึ้นตั้งไว้บนจะยอบ่านี้ ย่อมไม่มี " เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้า
ต่อหิมวันตประเทศ รีบไปแล้ว.

นาคราชเห็นสามเณรซึ่งกำลังมาแต่ไกลเทียว จึงต้อนรับ แยกหม้อ
ด้วยจะยอบ่า กล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า เมื่อผู้รับใช้เช่นข้าพเจ้ามีอยู่เพราะ
อะไร พระผู้เป็นเจ้าจึงมาเสียเอง; เมื่อความต้องการน้ำมีอยู่, เหตุไร?
พระผู้เป็นเจ้าจึงไม่ส่งเพียงข่าวสาสน์มา" ดังนี้แล้ว เอามือตักน้ำแบกเอง
กล่าวว่า " นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าล่วงหน้าไปก่อนเถิดขอรับ, ข้าพเจ้าเอง
จักนำไป." สามเณรกล่าวว่า " มหาราช ท่านจงหยุด, ข้าพเจ้าเองเป็นผู้
อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช้มา " ดังนี้ให้พระยานาคกลับแล้ว เอามือจับ
ที่ขอบปากหม้อ เหาะมาทางอากาศ.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงแลดูเธอซึ่งกำลังมา ตรัสเรียกพวกภิกษุ
มาแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูการเยื้องกรายของสามเณร,
เธอย่อมคงามดูพระยาหงส์ในอากาศฉะนั้น."

แม้สามเณรนั้นวางหม้อน้ำแล้ว ได้ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืนอยู่.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " สุมนะ เธอมีอายุได้เท่าไร?
สามเณรกราบทูลว่า " มีอายุ ๘ ขวบ พระเจ้าข้า." พระศาสดาตรัสว่า
" สุมนะ ถ้ากระนั้น ตั้งแต่วันนี้ เธอจะเป็นภิกษุเถิด" ดังนี้แล้ว
ได้ประทานทาสชอุปสมบท.

ได้ยินว่า สามเณรผู้มีอายุ ๗ ปี ๒ รูปเท่านั้น ได้อุปสมบท คือสมณ-
สามเณรนี้รูปหนึ่ง โสปากสามเณรรูปหนึ่ง เมื่อสมณสามเณรนั้นอุปสมบท
แล้วอย่างนั้น พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย
กรรมนี้น่าอัศจรรย์:- อนุภาพของสามเณรน้อย แม้เห็นปานนี้ก็มีได้,
อนุภาพเห็นปานนี้ พวกเราไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่กาลนี้."

สมบัติย่อมสำเร็จแก่เด็ก ๆ ได้

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอ
นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?" เมื่อพวกเธอกราบทูลว่า "ด้วยเรื่อง
ชื่อนี้ พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในศาสนาของเรา บุคคล
แม้เป็นเด็ก ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้เหมือนกัน" เมื่อ
จะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑๒. โย หเว ททโร ภิกขุ ยุณฺหติ พุทฺธสฺสเน
โส อิมํ โลกํ ปภาสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมหา.

"ภิกษุใด แลยังหนุ่ม พากเพียรอยู่ในพระพุทธ-
ศาสนา, ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่างดุจพระจันทร์
ที่พ้นแล้วจากหมอก (เมฆ) สว่างอยู่ฉะนั้น."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยุณฺหติ** ได้แก่ พากเพียร คือ
พยายามอยู่.

บทว่า **ปภาสติ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุนั้นย่อมยังโลกต่างโดย
ขันธโลกเป็นต้น ให้สว่างได้ คือยอมทำให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 415

ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยอรหัตมรรคของตน ดูพระจันทร์ที่พ้นแล้วจาก
เครื่องกำบังมีหมอกเป็นต้นฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสุมนสามเณร จบ.

ภิกขุวรรควรรคนา จบ.

วรรคที่ ๒๕ จบ.

คาถาธรรมบท

พราหมณวรรค^๑ที่ ๒๖

ว่าด้วยคุณธรรมของผู้เป็นพราหมณ์

[๓๖] ๑. พราหมณ์ ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา

จงบรรเทาทุกสิ่งทั้งหลายเสีย ท่านรู้ความสิ้นไปแห่ง
สังขารทั้งหลายแล้ว เป็นผู้รู้พระนิพพาน อันอะไร ๆ
กระทำไม่ได้แล้วนะ พราหมณ์.

๒. ในกาลใด พราหมณ์เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรม
ทั้งสอง ในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงของ
พราหมณ์ผู้รู้ อยู่ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้.

๓. ฝั่งที่ดี ที่มีไชฝั่งที่ดี ฝั่งและที่มีไชฝั่งที่ดี
ไม่มีแก่ผู้ใด เราเรียกผู้ซึ่งมีความกระวนกระวาย
ไปปราศแล้ว ผู้พราศ (จากกิเลส) ได้แล้วว่า เป็น
พราหมณ์.

๔. เราเรียกบุคคลผู้มีความเพ่ง ผู้ปราศจากธุลี
อยู่แต่ผู้เดียว มีกิจอันกระทำแล้ว หาอาสวะมิได้
บรรลุประโยชน์อันสูงสุดแล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๕. พระอาทิตย์ ย่อมส่องแสงในกลางวัน
พระจันทร์ย่อมรุ่งเรืองในกลางคืน กษัตริย์ทรงเครื่อง
รบแล้ว ย่อมรุ่งเรือง พราหมณ์ผู้มีความเพ่ง ย่อม

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๓๕ เรื่อง.

รุ่งเรือง ส่วนพระพุทเจ้า ย่อมรุ่งเรืองด้วยเดช
ตลอดกลางวันและกลางคืน.

๖. บุคคลมีบาปอันลอยแล้วแล เราเรียกว่า
พราหมณ์ บุคคลที่เราเรียกว่า สมณะ เพราะความ
ประพฤดิเรียบร้อย บุคคลจับไถ่มลทินของตนอยู่
เพราะเหตุนั้น เราเรียกว่า บรรพชิต.

๗. พราหมณ์ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์ ไม่
ควรจอง (เวร) แก่เขา นาคีเดียนพราหมณ์ผู้ประหาร
พราหมณ์ นาคีเดียนพราหมณ์ผู้จอง (เวร) ยิ่งกว่า
พราหมณ์ผู้ประหารนั้น. ความเกียจกันใจจากอารมณ์
อันเป็นที่รักทั้งหลายใด ความเกียจกันนั้นย่อมเป็น
ความประเสริฐไม่น้อยแก่พราหมณ์ ใจอันสัมปยุต
ด้วยความเบียดเบียน ย่อมกลับได้จากวัตถุใด ๆ
ความทุกข์ย่อมสงบได้เพราะวัตถุนั้น ๆ นั้นแล.

๘. ความชั่วทางกาย วาจา และใจของบุคคลใด
ไม่มี เราเรียกบุคคลนั้น ผู้สำรวมแล้วโดยฐานะ ๓ ว่า
เป็นพราหมณ์.

๙. บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าทรงแสดงแล้วจากอาจารย์ใด พึงนอบน้อมอาจารย์
นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชา
เพลิงอยู่ณนั้น.

๑๐. บุคคลย่อมเป็นพราหมณ์ ด้วยชญา ด้วย

โคตร ด้วยชาติหามีได้ สัจจะและธรรมมีอยู่ในผู้ใด
ผู้นั้นเป็นผู้สะอาด และผู้นั้น เป็นพราหมณ์.

๑๑. ผู้มีปัญญาทราชม ประโยชน์อะไรด้วยชญา
ทั้งหลายของเธอ ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วย
หนังสัตว์ของเธอ ภายในของเธอกรูกรัง เธอยอม
เกลี้ยเกลตาแต่ภายนอก.

๑๒. เราเรียกชนผู้ทรงผ้าบังสุกุล ผู้พอม สะพรั่ง
ด้วยเอ็น ผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในป่านั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๑๓. เราไม่เรียกบุคคลผู้เกิดแต่กำเนิด ผู้มี
มารดาเป็นแดนเกิดว่าเป็นพราหมณ์ เขาย่อมเป็นผู้
ชื่อว่าโกวาทิ เขาย่อมเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล เรา
เรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ถือนั่นว่า เป็น
พราหมณ์.

๑๔. ผู้ใดแล ตัดสังโยชน์ทั้งปวงได้แล้ว ย่อม
ไม่สะดุ้ง เราเรียกผู้นั้น ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องได้
ผู้หลุดพ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๑๕. เราเรียกบุคคลผู้ตัดชะเนาะ เชือก และ
เครื่องต่อพร้อมทั้งสาย ผู้มีลัมสลักอันถอนขึ้นแล้ว
ผู้รู้แล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๑๖. ผู้ใด ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นซึ่งคำดำและ
การตีและการจองจำได้ เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีกำลังคือ
ขันติ มีหมู่พลว่า เป็นพราหมณ์.

๑๗. เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตร มีศีล ไม่มีตัณหา
เครื่องฟูขึ้น ผู้ฝึกแล้ว มีสรีระในที่สุดนั้นว่า เป็น
พราหมณ์.

๑๘. ผู้ใด ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำ
ไม่ติดอยู่บนใบบัว เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ตั้ง
อยู่บนปลายเหล็กแหลมฉะนั้น เราเรียกผู้นั้นว่า เป็น
พราหมณ์.

๑๙. ผู้ใด ในศาสนานี้แล รู้ชัดความสิ้นไปแห่ง
ทุกข์ของตน เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีภาระอันปลงแล้ว
ผู้ปรากฏได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๒๐. เราเรียกผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์
ฉลาดในทางและมีไช้ทาง บรรลุประโยชน์สูงสุดนั้น
ว่า เป็นพราหมณ์.

๒๑. เราเรียกบุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยชนสอง
จำพวก คือ คฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑ ผู้ไม่มีอาลัย
เที่ยวไป ผู้ปรารภน้อยนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๒๒. ผู้ใด วางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย ผู้สะอึก
และผู้มั่นคง ไม่ฆ่าเอง ไม่ฆ่าให้ผู้อื่นฆ่า เราเรียกผู้
นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๒๓. เราขอมเรียกบุคคลผู้ไม่เกลียดแค้น ใน
บุคคลผู้เกลียดแค้น ผู้ดับเสียได้ในบุคคลผู้มีอาชญาใน
ตน ผู้ไม่ถือมั่นในบุคคลผู้ถือมั่นนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๒๔. รากะ โทสะ มานะและมักขะ อันผู้ใด
ให้ตกไปแล้ว เหมือนเมล็ดพันธุ์ฝักกาดตกไปจาก
ปลายเหล็กแหลมจะนั้น เราเรียกผู้นั้นว่า เป็น
พราหมณ์.

๒๕. ผู้ใด พึงกล่าวถ้อยคำอันไม่ระคายหู อัน
ให้รู้กันได้เป็นคำจริง อันเป็นเหตุไม่ยังใคร ๆ ให้
ขัดใจ เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๒๖. ผู้ใด ไม่ถือเอาของยาวหรือสั้น น้อยหรือ
ใหญ่ งามหรือไม่งาม อันเขาไม่ให้แล้วในโลกนี้
เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๒๗. ความหลังของผู้ใด ไม่มีในโลกนี้และโลก
หน้า เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความหลัง พราก (กิเลส)
ได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๒๘. ความอาลัยของบุคคลใดไม่มี บุคคลใดรู้
ชัดแล้ว เป็นผู้ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่
อย่างไร เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ยังลงสู่อมตะ ตาม
บรรลุแล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๒๙. ผู้ใด ถ่วงบุญและบาปทั้งสอง และกิเลส
เครื่องข้องเสียได้ในโลกนี้ เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มี
ความโศก มีธุลีไปปราศแล้ว ผู้บริสุทธฺิแล้วว่าเป็น
พราหมณ์.

๓๐. เราเรียกผู้บริสุทธฺิ ผ่องใส ไม่ขุนมัว มีภพ

เครื่องเพลิดเพลินสิ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์ที่
ปราศจากมลทินนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๓๑. ผู้ใด ล้วงทางอ้อม หล่ม สงสาร และ
โมหะนี้ไปแล้วเป็นผู้ข้ามไปได้ ถึงฝั่ง มีปกติเพ่ง หา
กิเลสเครื่องหวั่นไหวมิได้ ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุ
กล่าวว่อย่างไร ไม่ถือมัน ดับแล้ว เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์.

๓๒. บุคคลใด ละกามทั้งหลายในโลกนี้แล้ว
เป็นผู้ไม่มีเรื้อน งดเว้นเสียได้ เราเรียกบุคคลนั้นผู้
มีกามและภพสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๓๓. ผู้ใด ละตัณหาในโลกนี้ได้แล้ว เป็นผู้ไม่มี
เรื้อน เว้นเสียได้ เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีตัณหาและภพ
อันสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๓๔. ผู้ใด ละกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของ
มนุษย์ ล้วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของทิพย์ได้
แล้ว เราเรียกผู้นั้น ซึ่งปราศกิเลสเครื่องประกอบ
ทั้งปวงได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์.

๓๕. เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งละความยินดีและ
ความไม่ยินดีได้แล้ว ผู้เย็น ไม่มีอุปธิ ครอบงำโลก
ทั้งปวง ผู้แก้แล้วล้าว่า เป็นพราหมณ์.

๓๖. ผู้ใด รู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย โดย
ประการทั้งปวง เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่ข้อง ไปได้ รู้แล้ว

ว่าเป็นพราหมณ์. เทพดาคนธรรพ์และหม่อมมนุษย์
ย่อมไม่รู้คติของผู้ใด เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีอาสวะสิ้น
แล้ว ผู้ใดกลกิเลสว่า เป็นพราหมณ์.

๓๓. ความกังวลในก่อน ในภายหลัง และใน
ท่ามกลางของผู้ใดไม่มี เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความ
กังวล ไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นพราหมณ์.

๓๔. เราเรียกบุคคลผู้องอาจ ประเสริฐ แก้ว
กล้า แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ ไม่
หวั่นไหว ผู้ล้างแล้ว ผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๓๕. บุคคลใด รู้หน้าที่อาศัยอยู่ในก่อน ทั้งเห็น
สวรรค์และอบาย อนึ่ง บรรลุความสิ้นไปแห่งชาติ
เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี เราเรียกบุคคล
นั้น ซึ่งมีพรหมจรรย์อันอยู่เสร็จสรรพแล้วว่า เป็น
พราหมณ์.

จบพราหมณวรรคที่ ๒๖

๒๖. พราหมณวรรคพรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก [๒๖๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ฉินฺท โสถํ ปฺรกุณฺหม" เป็นต้น.

พวกภิกษุรังเกียจวาทะของพราหมณ์

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีจิตเลื่อมใส เริ่มตั้งนิตยภัตเพื่อภิกษุมีประมาณ ๑๖ รูป ไว้ในเรือนของตน รับบาตรในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้ว กล่าวว่า "ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เจริญ จงมา, ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เจริญ จงนั่ง" เมื่อจะกล่าวคำอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็กล่าวคำประกอบเฉพาะด้วยวาทะว่าพระอรหันต์เท่านั้น. บรรดาภิกษุเหล่านั้น พวกที่เป็นปุถุชนคิดกันว่า "พราหมณ์นี้ มีความสำคัญในพวกเราว่าเป็นพระอรหันต์" พวกที่เป็นพระจีณาสพก็คิดว่า "พราหมณ์นี้ ย่อมรู้ความที่พวกเราเป็นพระจีณาสพ," ภิกษุแม้ทั้งหมดนั้น ประพฤติรังเกียจอยู่อย่างนี้ จึงไม่ไปสู่เรือนของพราหมณ์นั้น. เขาเป็นผู้มีทุกข์เสียใจ คิดว่า "ทำไมหนอแล พระผู้เป็นเจ้าจึงไม่มา" จึงไปยังวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้น.

ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่ยินดีต่อวาทะนั้น

พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุ

ทั้งหลาย ข้อนั้นอย่างไร " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว, จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอยังยินดีว่าทะว่า เป็นพระอรหันต์ อยู่หรือ."

พวกภิกษุ. พวกข้าพระองค์ไม่ยินดี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น, คำนั้น เป็นคำกล่าวด้วยความ เลื่อมใสของมนุษย์ทั้งหลาย, ภิกษุทั้งหลาย ไม่เป็นอาบัติในเพราะการ กล่าวด้วยความเลื่อมใส; ก็แลอีกอย่างหนึ่ง ความรักใคร่ในพระอรหันต์ ทั้งหลายของพราหมณ์ มีประมาณยิ่ง; เหตุนั้น แม้พวกเธอตัดกระแส ตัณหาแล้วบรรลุพระอรหันต์นั้นแล ควร" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดง ธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑. ฉินฺหุ โสถํ ปฺรกุณฺณม กาม ปนฺนุ พฺราหฺมณ

สงฺฆารานํ ขยํ ลตฺวา อกตญฺญลฺล พฺราหฺมณ.

" พราหมณ์ ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา, จงบรรเทาทุกขทั้งหลายเสีย, ท่านรู้ความสิ้นไปแห่ง สังขารทั้งหลายแล้ว เป็นผู้รู้พระนิพพานอันอะไร ๆ กระทำไม่ได้แน่ พราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปฺรกุณฺณม เป็นต้น ความว่า ขึ้นชื่อว่า กระแสตัณหา ใด ๆ ไม่อาจที่จะตัดได้ด้วยพยายามมีประมาณ น้อย; เหตุนี้ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา ด้วยความบากบั่นอย่างใหญ่ ซึ่งสัมปยุตด้วยญาณ คือจงบรรเทา ได้แก่ จงขับไล่กามแม้ทั้งสองเสียเถิด.

คำว่า พฺราหฺมณ นั้น เป็นคำร้องเรียกพระชีนาสพทั้งหลาย.

บทว่า **สงฺขารานํ** ความว่า รู้ความสิ้นไปแห่งขันธ ๕.

บทว่า **อกตัญญู** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะเป็นผู้ชื่อว่า
อกตัญญู. เพราะรู้พระนิพพาน อันอะไร ๆ บรรดาโลกธาตุทั้งหลายมี
ทองคำเป็นต้น ทำไม่ได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก จบ.

๒. เรื่องกิกขุมากรูป [๒๖๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกิกขุมากรูป
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยทา ทวยเสฐ ธมฺเมสุ " เป็นต้น.

พระสารีบุตรทูลถามปัญหาเพื่อพวกกิกขุ

ในวันหนึ่ง กิกขุผู้อยู่ในทิศประมาณ ๓๐ รูป มาถวายบังคมพระ-
ศาสดาแล้วนั่ง. พระสารีบุตรเถระเล็งเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของกิกขุ
เหล่านั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ยืนอยู่เทียว ทูลถามปัญหานี้ว่า
" พระเจ้าข้า ธรรมทั้งหลายที่พระองค์ตรัสเรียกว่า ' ธรรม ๒ ประการ ๆ
ดังนี้; ธรรม ๒ ประการนี้เป็นไฉนหนอแล ? "

ที่นั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า " สารีบุตร สมณะและวิปัสสนา
เรียกว่าธรรม ๒ ประการแล " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒. ยทา ทวยเสฐ ธมฺเมสุ ปารคฺช โหติ พฺราหฺมโณ

อถสุส สพุเพ สํ โยคา อตฺถํ คจฺจนฺติ ขานโต.

" ในกาลใด พราหมณ์เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรมสอง

ในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงของพราหมณ์

ผู้รู้อยู่ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทา เป็นต้น ความว่า ในกาลใด
พระขีณาสพเป็นผู้ถึงฝั่ง ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา อันตั้งอยู่โดย
ส่วน ๒ ด้วยอำนาจแห่งการถึงฝั่งคืออภิญญาเป็นต้น, ในกาลนั้นกิเลส

เครื่องประกอบทั้งหลาย มีกิเลสเครื่องประกอบคือกำเป็นต้นทั้งปวง ซึ่ง
สามารถเพื่อประกอบไว้ในวิฤทธะของพระชินาสพน์ ผู้รู้้อย่างนี้ ย่อม
ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือความสิ้นไป.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม่ทั้งหมด ตั้งอยู่ในพระอรหัต
แล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมารูป จบ.

๓. เรื่องมาร [๒๖๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมาร ตรัส
พระธรรมเทศานี้ว่า "ยสุส ปาริ อปาริ วา" เป็นต้น.

มารปลอมตัวทูลถามเรื่องฝัน

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง มารนั้นปลอมเป็นบุรุษคนใดคนหนึ่งเข้าไป
เฝ้าพระศาสดา แล้วทูลถามว่า "พระเจ้าข้า สถานที่อันพระองค์ตรัสว่า
'ฝัน ๆ' อะไรหนอแล ? ที่ชื่อว่าฝันนั้น."

พระศาสดาทรงทราบว่ "นี้เป็นมาร " จึงตรัสว่า "มารผู้มีบาป
ประโยชน์อะไรของท่านด้วยฝัน, ฝันนั้น อันผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย
พึงถึง " ดังนี้แล้ว ตรัสพระภาษิตว่า :-

๓. ยสุส ปาริ อปาริ วา ปาราปาริ น วิชชติ

วิททูทริ วิสณฺณุตตํ ตมहि พุรุมิ พุราหฺมณฺ .

" ฝันก็ดี ที่มีไข้ฝันก็ดี ฝันและมีไข้ฝันก็ดี ไม่มี

แก่ผู้ใด, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีความกระวนกระวาย

ไปปราศแล้ว ผู้พราศ (จากกิเลส) ได้แล้วว่า เป็น

พราหมณ์."

แก้รรถ

อายตนะอันเป็นไปในภายใน ๖ ชื่อว่า ปาริ ในพระภาษิตนั้น.
อายตนะอันมี ณ ภายนอก ๖ ชื่อว่า อปาริ . อายตนะทั้งสองนั้น ชื่อว่า
ปาราปาริ .

บพว่า น วิชฺชติ ความว่า ฟังและที่มิใช่ฟังทั้งหมดนั้น ไม่มีแก่
ผู้ใด เพราะความไม่มีการยึดถือว่า "เรา" หรือว่า "ของเรา," เราเรียก
ผู้นั้น ซึ่งชื่อว่ามีกรรมกระวนกระวายไปปราศแล้ว เพราะอันไปปราศ
แห่งความกระวนกระวายคือกิเลสทั้งหลาย ผู้ปราศจากกิเลสทั้งปวงได้แล้ว
ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๔. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง [๒๖๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์
คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ฌายี " เป็นต้น.

พราหมณ์ทูลถามเรื่องพราหมณ์กะพระศาสดา

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นคิดว่า " พระศาสดา ตรัสเรียกสาวกของ
พระองค์ว่า 'พราหมณ์,' ส่วนเราเป็นพราหมณ์โดยชาติและโคตร, การ
ที่พระองค์จะตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ควร." เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา
ทูลถามเนื้อความนั้นแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า " เรามิได้เรียกบุคคลว่า 'พราหมณ์' ด้วยเหตุ
สักว่าชาติและโคตร, แต่เราเรียกบุคคลผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุดนั้นเท่า
นั้น (ว่าเป็นพราหมณ์)" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๔. ฌายี วิรขมาสินี กตกิจจំ อนาสวํ

อุตุตมคฺคํ ตมทํ พุรุมิ พฺราหฺมณํ .

" เราเรียกบุคคลผู้มีความเพ่ง ผู้ปราศจากธุลี
อยู่แต่ผู้เดียว มีกิจอันกระทำแล้ว หาอาสวะมิได้
บรรลุประโยชน์อันสูงสุดแล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฌายี เป็นต้น ความว่า เราเรียก
บุคคลผู้เพ่งอยู่ด้วยฌาน ๒ อย่าง ผู้ปราศจากธุลี ด้วยธุลีคือกาม อยู่แต่

ผู้เดียวในป่า ชื่อว่ามีกิจอันกระทำแล้ว เพราะกิจ ๑๖ อย่างอันตนทำ ด้วยมรรค ๔ แล้ว ชื่อว่าหาอาสวะมิได้ เพราะไม่มีอาสวะทั้งหลาย บรรลุประโยชน์อันสูงสุด คือพระอรหัตแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว, เทศนา ได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑. ทุกซ์ มีกิจ ๔:- ปิณฑุตถ ในอรรถว่าเบียดเบียน ๑. สงฺขตตุถ ในอรรถว่าป้างจย ประชุมแต่ง ๑. สนฺดาปนตุถ ในอรรถว่าเร้าร้อน ๑. วิปริณามตุถ ในอรรถว่าแปรปรวน ๑.

สมุทฺธ มีกิจ ๔:- อายุหนตุถ ในอรรถว่าทำให้เกิดกองทุกซ์ ๑. นิทานตุถ ในอรรถว่า เป็นเหตุแห่งทุกซ์ ๑. สงฺโยคตุถ ในอรรถว่าประกอบไว้ด้วยสังสารทุกซ์ ๑. ปลิโพธนตุถ ในอรรถว่าขังอยู่ในเรือนจำคือสังสารทุกซ์ ๑.

นิโรธ มีกิจ ๔:- นิสุสรณตุถ ในอรรถว่าออกจากอุปธิ ๑. วิเวกตุถ ในอรรถว่าสงัด จากหมู่คือกิเลส ๑. อสงฺขตตุถ ในอรรถว่าป้างจยประชุมแต่งไม่ได้ ๑. อมตตุถ ในอรรถว่า เป็นอมตรส (ไม่รู้จักตาย) ๑.

มรรค มีกิจ ๔:- นิยุยานตุถ ในอรรถว่าออกจากสงสาร ๑. เหตุตุถ ในอรรถว่า เป็นเหตุแห่งพระนิพพาน ๑. ทสฺสณตุถ ในอรรถว่าเห็นพระนิพพาน ๑. อธิปเตยฺยตุถ ในอรรถว่าเป็นอธิบดีในอันเห็นพระนิพพาน ๑.

๕. เรื่องพระอนนทเถระ [๒๖๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในปราสาทของอุบาสิกาชื่อนิคมารดา ทรงปรารภพระอนนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ทิวา ตปติ อาทิจโจ " เป็นต้น.

รศมีของวัตถุ ๕ อย่างต่างกัน

ได้ยินว่า ในวันมหาปวารณา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงประดับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ครบถ้วน ทรงถือเอาวัตถุทั้งหลายมีของหอมเป็นต้น ได้เสด็จไปยังวิหารแล้ว .

ในขณะนั้น พระกาฬทายีเถระนั่งเข้าฌานอยู่ที่ท้ายบริษัท. ก็คำว่า ' กาฬทายีเถระ ' นั้น เป็นชื่อของท่านเอง. สรีระ (ของท่าน) มีสีเพียง ดังทองคำ. ก็ในขณะนั้นพระจันทร์กำลังขึ้น, พระอาทิตย์กำลังอัสดงคต.

พระอนนทเถระ แลดูรศมีของพระอาทิตย์ซึ่งกำลังอัสดงคตและ ของพระจันทร์ซึ่งกำลังขึ้น แล้วมองดูพระสรีโรภาสของพระราชา สรีโรภาสของพระเถระ และพระสรีโรภาสของพระตถาคต. ในท่านเหล่านั้น พระศาสดาย่อมไพโรจน์ลွ่งรศมีทั้งปวง. พระเถระถวายบังคมพระศาสดา แล้ว กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า " ในวันนี้ เมื่อข้าพระองค์แลดูรศมีเหล่านี้ อยู่, พระรศมีของพระองค์เท่านั้นข้าพระองค์ชอบใจ, เพราะว่า พระสรีระของพระองค์ ย่อมไพโรจน์ลွ่งรศมีทั้งปวง."

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า " อนนท! ธรรมดาพระอาทิตย์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางวัน, พระจันทร์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางคืน, พระราชา

ย่อมรู้เรื่องในเวลาประดับแล้วเท่านั้น, พระจิณาสพ ละความระคนด้วย
หมุ่แล้ว ย่อมรู้เรื่องในภายในสมบัติเท่านั้น, ส่วนพระพุทธเจ้า ย่อม
รู้เรื่องด้วยเดช ๕ อย่าง ทั้งในกลางคืน ทั้งในกลางวัน " ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๕. ทิวา ตปติ อาทิจุโธ รตติมาภาติ จนุทิมา
สนุนทุโธ ขตุติโย ตปิต ฌายี ตปติ พุรหุมนโธ
อถ สพุพมโหระตติ พุทุโธ ตปติ เตชสา.

" พระอาทิตย์ ย่อมส่องแสงในกลางวัน,
พระจันทร์ ย่อมรู้เรื่องในกลางคืน, กษัตริย์ ทรง
เครื่องรบแล้ว ย่อมรู้เรื่อง, พราหมณ์ผู้มีความเพ่ง
ย่อมรู้เรื่อง. ส่วนพระพุทธเจ้า ย่อมรู้เรื่องด้วยเดช
ตลอดกลางวันและกลางคืน."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า ทิวา ตปติ ความว่า พระอาทิตย์
ย่อมรู้เรื่องเฉพาะในกลางวัน, แต่แม้ทางที่พระอาทิตย์นั้นไปในกลางคืน
หาปรากฏไม่.

บทว่า จนุทิมา ความว่า แม้พระจันทร์ ที่พ้นแล้วจากหมอก
เป็นคืน ก็รู้เรื่องเฉพาะในกลางคืน, หารู้เรื่องในกลางวันไม่.

บทว่า สนุนทุโธ ความว่า พระราชาผู้ทรงประดับด้วยเครื่อง
อิสริยาภรณ์ทั้งปวงอันวิจิตรด้วยทองและแก้วมณี อันเสนาเมือง ๔^๐ น
แวดล้อมแล้วเท่านั้น ย่อมรู้เรื่อง, ท้าวเธอประทับอยู่ด้วยเพศอันบุคคล
ไม่รู้ (ปลอมเพศ) หารู้เรื่องไม่.

๑. พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า.

บทว่า ฌายี ความว่า ฝ่ายพระจินาสพ เปลื้องหมู่แล้ว เพ่งอยู่
เทียว ชื่อว่าข่อมรุ่งเรือง.

บทว่า เตชสา ความว่า ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงครอบงำ
เดชแห่งการทูลด้วยเดชแห่งศีล เดชแห่งคุณอันชั่ว ด้วยเดชแห่งคุณ
เดชแห่งปัญญาธรรมด้วยเดชแห่งปัญญา เดชแห่งสิ่งมิใช่บุญด้วยเดชแห่ง
บุญ เดชแห่งอธรรมด้วยเดชแห่งธรรม ข่อมรุ่งเรืองด้วยเดช ๕ อย่างนี้
ตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอนนทเถระ จบ.

๖. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง [๒๖๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " พาคิตปาโป " เป็นต้น.

พราหมณ์บวชนอกพระพุทธศาสนา

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่งบวชแล้ว ด้วยการบวชในภายนอก (พระศาสนา) คิดว่า " พระสมณโคดม เรียกสาวกของพระองค์ ' บรรพชิต ' ส่วนเราก็เป็นบรรพชิต, การพระองค์เรียกเรอย่างนั้นบ้าง ก็ควร " แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น.

พระศาสดาตรัสว่า " เราหาเรียกว่า ' บรรพชิต ' ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ไม่, ส่วนบุคคลผู้ชื่อว่า เป็นบรรพชิต เพราะความที่มลทินคือกิเลสทั้งหลาย อันตนเว้นได้ขาด " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๖. พาคิตปาโป हि पुराहुमो

สมจริยา สมโณติ วุจ्जติ

ปพฺพาชยมตฺตโน มลํ

ตสฺมา ปพฺพิโตติ วุจ्जติ.

" บุคคลผู้มีบาปอันลอยแล้วแล เราเรียกว่า

'พราหมณ์,' บุคคลที่เราเรียกว่า ' สมณะ ' เพราะ

ความประพฤติเรียบร้อย, บุคคลขับไล่มลทินของตน

อยู่ เพราะเหตุนั้น เราเรียกว่า ' บรรพชิต. "

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมจริยาย คือ เพราะความประพฤติ
ระงับซึ่งอกุศลธรรมทั้งปวง.

บทว่า ตสุมา ความว่า บุคคลที่พระศาสดาตรัสเรียกว่า 'พราหมณ์'
เพราะความเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว, บุคคลที่พระศาสดาตรัสเรียกว่า
'สมณะ' เพราะความประพฤติสงบซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลาย; เหตุฉะนั้น ผู้ใด
ประพฤติชอบได้ คือขจัดมลทินมีรากะเป็นต้นของตนอยู่, แม้ผู้นั้น พระ-
ศาสดาก็ตรัสเรียกว่า 'บรรพชิต' เพราะการจับไล่นั้น.

ในกาลจบเทศนา บรรพชิตนั้นดำรงอยู่ในโศคาปัตติผลแล้ว, เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ [๒๗๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " น พุราหมณสุต " เป็นต้น.

พระเถระถูกพราหมณ์ตี

ได้ยินว่า มนุษย์เป็นอันมากในที่แห่งหนึ่ง กล่าวคุณถาของพระเถระว่า " น่าชม พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ประคบแล้วด้วยกำลังคือขันติ, เมื่อชนเหล่าอื่นด่าอยู่ก็ตาม ประหารอยู่ก็ตาม แม้เหตุสักว่าความโกรธ ย่อมไม่มี."

ครั้งนั้น พราหมณ์มีจิตาภิกษุคนหนึ่ง ถามว่า " ใครนั่น ไม่โกรธ."

พวกมนุษย์. พระเถระของพวกเขา.

พราหมณ์. บุคคลผู้ช่วยให้ท่านโกรธ จักไม่มีกระมัง?

พวกมนุษย์. พราหมณ์. ชื่อนั้น หามีไม่.

พราหมณ์. ถ้าเช่นนั้น เราจักช่วยให้ท่านโกรธ.

พวกมนุษย์. ถ้าท่านสามารถไซ้, ก็จงช่วยให้พระเถระโกรธเถิด.

พราหมณ์นั้น คิดว่า "เออละ, เราจักรู้จักที่ควรทำ" ดังนี้แล้ว เห็นพระเถระเข้าไปเพื่อศึกษา จึงเดินไปโดยส่วนข้างหลัง ได้ให้การประหารด้วยฝ่ามืออย่างแรงที่กลางหลัง.

พระเถระมิได้คำนึงถึงเลยว่ " นี่ชื่ออะไรกัน" เดินไปแล้ว. ความเร่าร้อนเกิดขึ้นทั่วสรีระของพราหมณ์. เขาตกลงใจว่า " แหมพระผู้เป็นเจ้าสมบุรณ์ด้วยคุณ" ดังนี้แล้ว หมอบลงแทบเท้าของพระเถระ เรียกว่า

"ขอท่านจงอดโทษแก่กระผมเถิด ขอรับ" เมื่อพระเถระกล่าวว่า "นี่อะไรกัน?" จึงเรียนว่า "กระผมประหารท่านเพื่อประสงค์จะทดลองดู."

พระเถระกล่าวว่า "ช่างเถิด, เราอดโทษให้ท่าน." พราหมณ์จึงเรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านอดโทษให้กระผมไซ้." ก็ของนั่งรับภิกษาในเรือนของกระผมเถิด" ดังนี้แล้ว ได้รับบาตรของพระเถระ. ฝ่ายพระเถระได้ให้บาตรแล้ว. พราหมณ์นำพระเถระไปเรือนอากาศแล้ว.

พวกมนุษย์โกรธแล้ว ต่างก็คิดว่า "พระผู้เป็นเจ้าของพวกเราผู้หาโทษมิได้ ถูกพราหมณ์นี้ประหารแล้ว, ความพินาศจากท่อนไม้ไม่มีแก่พราหมณ์นั้น, พวกเราจักฆ่ามันเสียในที่นี้แหละ" ดังนี้แล้ว มีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นในมือ ได้ยื่นช่มอยู่ที่ประตูเรือนของพราหมณ์.

พระเถระลุกขึ้นเดินไปอยู่ ได้ให้บาตรในมือของพราหมณ์.

พวกมนุษย์เห็นพราหมณ์นั้นเดินไปกับพระเถระ จึงเรียนว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงรับบาตรของท่านแล้วให้พราหมณ์กลับเสีย" พระเถระกล่าวว่า "นี่เรื่องอะไรกัน? อุบาสก."

พวกมนุษย์. พราหมณ์ประหารท่าน, พวกกระผมจักรู้จักที่ควรทำแก่เขา.

พระเถระ. ก็ท่านถูกพราหมณ์นี้ประหารหรือ, หรือเราถูก?

พวกมนุษย์. ท่านถูก ขอรับ.

พระเถระกล่าวว่า "พราหมณ์นั้นประหารเราแล้ว (แต่) ได้ขอขมาแล้ว, พวกท่านจงไปกันเถิด" ส่งพวกมนุษย์ไปแล้ว ให้พราหมณ์กลับได้ไปสู่วิหารนั้นเทียว.

ภิกษุทั้งหลายยกโทษว่า "นี่ชื่ออย่างไร ? พระสารีบุตรเถระถูก
พราหมณ์ใดประหารแล้ว ยังนั่งรับศึกษาในเรือนของพราหมณ์นั้น นั้น
แหละ มาแล้ว; จำเดิมแต่กาลที่พระเถระถูกพราหมณ์นั้นประหารแล้ว ต่อ
ไปนี้ เขาก็ไม่ละอายต่อใคร ๆ, จักเที่ยวดีภิกษุทั้งหลายที่เหลือ."

พราหมณ์ไม่ควรประหารพราหมณ์

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอ
นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วย
ถ้อยคำชื่อนี้" แล้ว, ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ชื่อว่าประหาร
พราหมณ์ ย่อมไม่มี, แต่พราหมณ์ผู้สมณะจักเป็นผู้ถูกพราหมณ์คฤหัสถ์
ประหารได้; จินตนาการว่า ความโกรธนั้นย่อมถึงความถอนขึ้นได้ ด้วย
อนาคามิมรรค" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภักติพระศาสดา
เหล่านั้นว่า :-

๑. น พุราหุณสุส ปหเรยฺย นาสฺส มุญฺเจจ พุราหุณโณ

ธ พุราหุณสุส หนุตาริ ตโต ธิ ยสุส มุญฺจติ.

น พุราหุณสุสเสตทภิกฺขุจि เสยฺโย

ยทานิเสโร มนโส ปิเยหิ

ยโต ยโต หีสมนโน นีวตฺตติ

ตโต ตโต สมฺมตฺติเมว ทุกฺขํ .

"พราหมณ์ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์ ไม่ควร

จอง (เวร) แก่เขา, นาคีเตียนพราหมณ์ผู้จอง

(เวร) ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้ประหารนั้น. ความเกลียดกัน

ใจ จากอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายใด, ความเกียด
กันนั้น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่น้อยแก่พราหมณ์,
ใจอันสัมปยุตด้วยความเบียดเบียน ย่อมกลับได้จาก
วัตถุใด ๆ, ความทุกข์ย่อมสงบได้เพราะวัตถุนั้น ๆ
นั่นแล."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปหเรยฺย ความว่า พราหมณ์ผู้จีณาสพ
รู้ชื่อว่า "เราเป็น (พระจีณาสพ)" ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์จีณาสพ
หรือพราหมณ์อื่น.

สองบทว่า นาสฺย มุญฺเจจ ความว่า พราหมณ์จีณาสพแม้ฉัน ถูก
เขาประหารแล้ว ไม่ควรจองเวรแก่เขาผู้ประหารแล้วยืนอยู่, คือไม่ควร
ทำความโกรธในพราหมณ์นั้น.

บทว่า ธิ พฺราหมณฺสุต ความว่า เราย่อมติเตียนพราหมณ์ผู้ประหาร
พราหมณ์จีณาสพ.

บทว่า ตโต ธิ ความว่า ก็ผู้ใด ประหารตอบซึ่งเขาผู้ประหารอยู่
ชื่อว่า ย่อมจองเวรในเบื้องบนของเขา, เราติเตียนผู้จองเวรนั้น แม้กว่าผู้
ประหารนั้นที่เดียว.

สองบทว่า เอตทกิลฺยฺจ เสยฺโย ความว่า การไม่ด่าตอบซึ่งบุคคล
ผู้ด่าอยู่ หรือการไม่ประหารตอบซึ่งบุคคลผู้ประหารอยู่ ของพระจีณาสพ
ใด, การไม่ด่าตอบหรือการไม่ประหารตอบนั้น ย่อมเป็นความประเสริฐ
ไม่ใช่น้อย คือไม่เป็นความประเสริฐที่มีประมาณน้อย แก่พราหมณ์ผู้เป็น
จีณาสพนั้น, ที่แท้ย่อมเป็นความประเสริฐอันมีประมาณยิ่งที่เดียว.

บาทพระคาถาว่า ยทานิเสธ มนโส ปิเยหิ ความว่า ก็ความ
เกิดขึ้นแห่งความโกรธ ชื่อว่าอารมณ์เป็นที่รักแห่งใจ ของบุคคลผู้มัก
โกรธ, ก็บุคคลผู้มักโกรธนั้น จะผิดในมารดาบิดาก็ดี ในพระพุทธรเจ้า
เป็นต้นก็ดี ก็เพราะอารมณ์เป็นที่รักเหล่านั้น, เหตุนี้ความเกลียดกันใจ
จากอารมณ์อันเป็นที่รักเหล่านั้น คือความข่มขี้จิตอันเกิดขึ้นอยู่ ด้วยอำนาจ
ความโกรธ ของบุคคลผู้มักโกรธนั้นใจ, ความเกลียดกันนั้น ย่อมเป็น
ความประเสริฐไม่น้อย.

ใจอันสัมปยุตด้วยความโกรธ ชื่อว่า หิสมโน, ใจอันสัมปยุตด้วย
ความโกรธของเขานั้น เมื่อถึงความถอนขึ้นด้วยอนาคามิมรรค ชื่อว่าย่อม
กลับได้จากวัตถุใด ๆ.

สองบทว่า ตโต ตโต ความว่า วัตถุทุกข์แม้ทั้งสิ้น ย่อมกลับได้
เพราะวัตถุนั้น ๆ นั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี [๒๗๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางมหาปชาบดีโคตมี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ยสุส กาเยน" เป็นต้น.

พระศาสดาทรงบัญญัติกรรม ๘

ความพิสดารว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมกับบริวารรับกรรม ๘ ประการ^๑ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้ว ในเมื่อเรื่องยังไม่เกิดขึ้น เหมือนนรุษผู้มีชาติมักประดับรับพวงดอกไม้หอมด้วยเศียรเกล้าได้อุปสมบทแล้ว. อุปัชฌายะหรืออาจารย์อื่นของพระนางไม่มี. ภิกษุทั้งหลาย ปรารภพระเถรีผู้มีอุปสมบทอันได้แล้วอย่างนั้น โดยสมัยอื่นสนทนากันว่า "อาจารย์และอุปัชฌายะของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ย่อมไม่ปรากฏ, พระนางถือเอาผ้ากาสาเยทั้งหลายด้วยมือของตนเอง."

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลายประพตฺติรังเกียจอยู่ ย่อมไม่ทำอุโบสถ ไม่ทำปวารณาร่วมกับพระนางเลย. ภิกษุทั้งหลายนั้นไปกราบทูลเนื้อความนั้นแม้แด่พระตถาคตแล้ว.

คนที่ควรเรียกว่าพราหมณ์

พระศาสดาทรงสดับคำของภิกษุทั้งหลายแล้ว จึงตรัสว่า "กรรม ๘ ประการ เราให้แล้วแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี, เราเองเป็นอาจารย์

๑. ภิกษุถึงมีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ต้องกราบไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทให้วันนั้น ๑. ต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสภิกษุ ๑. ต้องหวังต่อธรรมทั้ง ๒ คือ ถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกทั้งเดือน ๑. ออกพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑. ต้องแสวงหาอุปสมบทแก่นางสิกขมานาผู้ศึกษาในธรรม ๖ สิ้น ๒ ปี

ปิกขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑. ต้องแสวงหาอุปสมบทแก่นางสิกขมานาผู้ศึกษาในธรรม ๖ สิ้น ๒ ปี

แล้วในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ๑. ค่าแข่งภิกษุไม่ได้ ๑. ปิดทางไม่ให้ภิกษุสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุกล่าวสอนอย่างเดียว ๑. วิ. จุลล. ๗/๓๓๒.

เราเองเป็นอุปัชฌายะของพระนาง, ชื่อว่าความรังเกียจในพระจีณาสพ
ทั้งหลาย ผู้เว้นแล้วจากทุจริตทั้งหลายมีกายทุจริตเป็นต้น อันเธอทั้งหลาย
"ไม่ควรทำ" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๘. ยสุส กาเยน วาจา มนสา นตฺถิ ทุกฺกตํ
ธํ วุตํ ตีหิ จาเนหิ ตมํ พุรุมิ พุราหฺมณํ .

" ความชั่วทางกาย วาจา และใจ ของบุคคลใด
ไม่มี, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ตำรวมแล้วโดยฐานะ ๓
ว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

กรรมมิโทษ คือมีทุกข์เป็นกำไร อันยังสัตว์ให้เป็นไปในอบาย
ชื่อว่า ทุกฺกตํ ในพระคานัน.

สองบทว่า ตีหิ จาเนหิ ความว่า เราเรียกบุคคลผู้มีทวารอันปิด
แล้ว เพื่อต้องการห้ามความเข้าไปแห่งทุจริตเป็นต้น โดยเหตุ ๓ มีกาย
เป็นต้นเหล่านั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี จบ.

๕. เรื่องพระสารีบุตรเถระ [๒๗๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยมฺหา ธมฺมํ วิชานเยยฺย " เป็นต้น.

พระสารีบุตรเคารพในพระอัสสชิผู้อาจารย์

ได้ยินว่า ท่านพระสารีบุตรนั้น จำเดิมแต่กาลที่ท่านฟังธรรมในสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผล สดับว่า " พระเถระย่อมอยู่ในทิสใด " ก็ประคองอัญชลีไปทางทิศนั้น นอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นแล.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า " พระสารีบุตรเป็นมิจจาทิฎฐิ ถึงวันนี้ก็เที่ยวนอนน้อมทิศทั้งหลายอยู่ " ดังนี้แล้ว กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระ-
ตถาคต.

พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสถามว่า " สารีบุตร นัยว่า เธอเที่ยวนอนน้อมทิศทั้งหลายอยู่ จริงหรือ ? " เมื่อพระเถระกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า พระองค์เท่านั้นย่อมทรงทราบความเป็นคืออันนอนน้อมหรือไม่นอนน้อมทิศทั้งหลาย ของข้าพระองค์ " ดังนี้แล้ว, ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรย่อมไม่นอนน้อมทิศทั้งหลาย, แต่เพราะความที่เธอฟังธรรมจากสำนักของพระอัสสชิเถระ แล้วบรรลุโสดาปัตติผล จึงนอนน้อมอาจารย์ของตน; เพราะว่ ภิกษุอาศัยอาจารย์ใด ย่อมรู้ธรรม, ภิกษุนั้นพึงนอนน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอนน้อมไฟอยู่ฉะนั้น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๕. ยมฺหา ฌมฺมํ วิชาเนยฺย สฺมาสมฺพุทฺธเทสิถํ

สกุจฺจํ นํ นมสฺเสยฺย อคฺคิหุตฺตํ ว พฺราหฺมโณ.

" บุคคลพึงรู้แจ้งธรรม อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทรงแสดงแล้ว จากอาจารย์ใด, พึงนอบน้อมอาจารย์

นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชา

เพลิงอยู่นั่น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อคฺคิหุตฺตํ ว ความว่า บุคคลพึงรู้แจ้ง
ธรรมอันพระตถาคตประกาศแล้ว จากอาจารย์ใด, พึงนอบน้อมอาจารย์
นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชาเพลิงโดยเคารพ ด้วย
การบำเรอด้วยดี และด้วยกิจทั้งหลายมีอุทิศพิธีกรรมเป็นต้นฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑๐. เรื่องชฎิลพราหมณ์ [๒๗๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชฎิลพราหมณ์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "น ชฎาหิ" เป็นต้น.

ชฎิลต้องการให้ตรัสเรียกตนว่าพราหมณ์

ได้ยินว่า ชฎิลพราหมณ์นั้นคิดว่า "เราเกิดดีแล้วทั้งฝ่ายมารดา ทั้งฝ่ายบิดา เกิดในตระกูลพราหมณ์, ถ้าพระสมณโคดมตรัสเรียกพระสาวกทั้งหลายของพระองค์ว่า 'พราหมณ์' การที่พระองค์ตรัสเรียกเราอย่างนั้น" บ้าง ก็ควร " ดังนี้แล้ว จึงไปยังสำนักพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น.

ลักษณะแห่งพราหมณ์

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า "พราหมณ์ เราไม่เรียกว่า 'พราหมณ์' ด้วยเหตุสักว่าชฎา ไม่เรียกด้วยเหตุสักว่าชาติและโคตร, แต่เราเรียกผู้มีสัจจะอันแทงตลอดแล้วเท่านั้นว่า "เป็นพราหมณ์" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑๐. น ชฎาหิ น โคตเตหิ น ขจุจา โหติ พุราหุมนโ

ยมุหิ สจุญจ ฐมุโม จ โส สุจิ โส จ พุราหุมน.

"บุคคลย่อมเป็นพราหมณ์ ด้วยชฎา ด้วยโคตร

ด้วยชาติ หามิได้, สัจจะและธรรมมีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้น

เป็นผู้สะอาด และผู้นั้นเป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สจฺจํ** เป็นต้น ความว่า สัญญาอัน
แทงตลอดซึ่งสัจจะ ๔ อย่าง ด้วยอาการ ๑๖ แล้วตั้งอยู่ และโลกุตระ-
ธรรม ๘ มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้นเป็นผู้สะอาด และเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องขุทฺติพราหมณ์ จบ.

๑๑. เรื่องกุหกพราหมณ์ [๒๗๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ทรงปรารภกุหกพราหมณ์ ผู้มีวัตรดั่งค้างคาวคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " กิณเต " เป็นต้น.

พราหมณ์ลวงเอาสิ่งของของชาวเมือง

ได้ยืมว่า พราหมณ์นั้นขึ้นดั้นกลุ่มดั้นหนึ่ง ไกล่ประดูพระนครเวสาลี เอาเท้าทั้งสองเหยียดกึ่งไม้ ห้อยหัวลงอยู่ กล่าวว่ " ท่านทั้งหลายจงให้ โคนแดง ๑๐๐ แก่เรา จงให้กหาปณะทั้งหลายแก่เรา จงให้หญิงบำเรอแก่เรา, ถ้าท่านทั้งหลายจักไม่ให้, เราตกจากดั้นกลุ่มนี้ตาย จักทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร." ในกาลเป็นที่เสด็จเข้าไปยังพระนครแม่ของพระตถาคต ผู้อันหมู่ภิกษุแวดล้อมแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว แม้ในกาลเป็นที่เสด็จออกไป ก็เห็นเขาห้อยอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน.

ฝ่ายชาวพระนครต่างก็คิดว่า " พราหมณ์นี้ ห้อยอยู่อย่างนี้ตั้งแต่เข้า ฟังตกลง (ตา) ทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร " กลัวความลุ่มจมแห่งพระนคร จึงยอมรับว่า " พวกเราจะให้ของทุกอย่างที่พราหมณ์นั้นขอ " แล้วได้ให้. เขาได้ลรับเอาสิ่งของทั้งปวงไป.

ภิกษุทั้งหลายเห็นเขาเที่ยวไปคูจแม่โค ไกล่อุปจารแห่งวิหาร จำได้ จึงถามว่า " พราหมณ์ ท่านได้สิ่งของตามปรารภมาแล้วหรือ ? " ได้ฟังว่า " ขอรับ กระผมได้แล้ว " จึงกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระตถาคต ณ ภายในวิหาร.

พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของพราหมณ์

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์นั้นเป็นโจรหลอกลวง

ในกาลนี้เท่านั้น หามิได้, ถึงในกาลก่อน ก็เป็นโจรหลอกลวงแล้วเหมือนกัน; ก็บัดนี้ พรหมณ์นั้นย่อมหลอกลวงพาลชนได้, แต่ในกาลนั้น ไม่อาจเพื่อหลอกลวงบัณฑิตทั้งหลายได้" ดังนี้แล้ว อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า:-

"ในอดีตกาล ดาบสหลอกลวงรูปหนึ่ง อาศัยกาลิกคามตำบลหนึ่ง ย่อมสำเร็จการอยู่. ตระกูลหนึ่งบำรุงเธอ คือ:- ย่อมถวายส่วนหนึ่งแม่แก่เธอ จากของควรเคี้ยวและของควรบริโภคนั้นเกิดขึ้นแล้วในกลางวัน เหมือนให้แก่บุตรของตน, เก็บส่วนอันเกิดขึ้นในตอนเย็นไว้ถวายในวันที่ ๒.

ต่อมาวันหนึ่ง ตระกูลนั้นได้นื้อเหี้ย (มา) ในเวลาเย็น แยกไว้เรียบร้อยแล้ว เก็บส่วนหนึ่งจากส่วนที่แกล้งนั้นไว้ ถวายแก่เธอในวันที่ ๒. ดาบสพอกินนื้อแล้ว ถูกความอยากในรสผูกพันแล้ว ถามว่า "นื้อชื่อ นื้ออะไร?" ได้ฟังว่า "นื้อเหี้ย" ดังนี้แล้ว เทียวไปเพื่อภิกษา รับเอาเนยใสนมสัสมและเครื่องเผ็ดร้อนเป็นต้น ไปยังบรรณศาลา แล้วเก็บไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ก็พระยาเหี้ยอยู่ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ณ ที่ไม่ไกลแห่งบรรณศาลา. พระยาเหี้ยมาเพื่อไหว้พระดาบสตามกาลสมควร.

ก็ในวันนั้น ดาบสนั้นคิดว่า "เราจักฆ่าเหี้ยนั้น" ดังนี้แล้ว ช้อนท่อนไม้ไว้ นั่งทำที่เหมือนหลับอยู่ ณ ที่ใกล้จอมปลวกนั้น.

พระยาเหี้ย ออกจากจอมปลวกแล้ว มายังสำนักของเธอ กำหนดอาการได้แล้ว จึงกลับจากที่นั้น ด้วยคิดว่า "วันนี้ เราไม่ชอบใจอาการ

ของอาจารย์." คาบสรู้ความกลับของเหียนั้นแล้วข้างท่อนไม้ไปเพื่อ
ประสงค์จะมาเหียนั้น. ท่อนไม้พลัดไป, พระยาเหี้ยเข้าไปสู่จอมปลวกแล้ว
โพล่ศีรษะออกจากจอมปลวกนั้นแล้วเล็ดทางที่มา กล่าวกะดาบสาว :-

" ข้าพเจ้า ลำคัญท่านผู้ไม่สำรวมว่าเป็นสมณะ

จึงเข้าไปหาแล้ว, ท่านนั้น ย่อมไม่เป็นสมณะ โดย
ประการที่ท่านเอาไม้ประหารข้าพเจ้า; ท่านผู้มีปัญญา
ทราบ ประโยชน์อะไรด้วยชฎาทั้งหลายของท่าน,
ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วยหนังสัตว์ของท่าน,
ภายในของท่านรกรุงรัง ท่านย่อมเกลียดเกลียดแต่ภายใน
นอก."

ครั้งนั้น คาบสเพื่อจะล่อพระยาเหี้ยนั้น ด้วยของมีอยู่ของตน จึง
กล่าวอย่างนี้ว่า :-

" เหี้ย ท่านจงกลับมา จงบริโภคข้าวสุกแห่ง
ข้าวสาลีทั้งหลาย, น้ำมันและเกลือของข้าพเจ้ามีอยู่,
ดีปติของข้าพเจ้าก็มีเพียงพอ."

พระยาเหี้ยฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า " ท่านกล่าวโดยประการใด ๆ ;
ความที่ข้าพเจ้าประสงค์เพื่อหนีไปอย่างเดียว ย่อมมีโดยประการนั้น ๆ "
ดังนี้แล้ว กล่าวคานี้ว่า :-

" ข้าพเจ้านั้น ยิ่งจักเข้าไปสู่จอมปลวกลึกตั้ง ๑๐๐

ชั่วบุรุษ น้ำมันและเกลือของท่านจะเป็นประโยชน์
อะไร ? ดีปติที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า."

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว กล่าวว่ " ข้าพเจ้าได้ทำควมสำคัญ
ในท่านว่าเป็นสมณะสันกาลประมาณเท่านี้, บัดนี้ ท่านขว้างทอนไม้ไป
เพราะความเป็นผู้ประสงค์จะประหารข้าพเจ้า, ท่านไม่เป็นสมณะแต่กาล
ที่ท่านขว้างทอนไม้ไปแล้วทีเดียว, ประโยชน์อะไรด้วยทวาททั้งหลายของ
บุคคลผู้ทรมปัญญาเช่นท่าน, ประโยชน์อะไรด้วยหนังสือชินะพร้อม
ทั้งกิบ. เพราะภายในของท่านรกรุงรัง, ท่านยอมเกลี้ยงเกลแต่ภายนอก
อย่างเดียวเท่านั้น."

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่ " พรหมณ์
นี้ ได้เป็นดาบสผู้หลอกลวงในกาลนั้น, ส่วนพระยาเหี้ย ได้เป็นเรานี้เอง "
ดังนี้ แล้วทรงประมวลชาดก เมื่อจะทรงแสดงเหตุแห่งดาบสนั้น ถูกเหี้ย
ตัวฉลาดข่มในกาลนั้น จึงตรัสพระภาษานี้ว่ :-

๑๑. กิณเต ชฎาหิ ทุมเมธ กิณเต อชินสาฎิยา

 อพุกนุตรนุเต คหณ พาหิรี ปริมชชติ.

 "ผู้มีปัญญาทรม ประโยชน์อะไรด้วยชฎา
 ทั้งหลายของเธอ, ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วย
 หนังสือชินะของเธอ; ภายในของเธอรกรุงรัง,
 เธอยอมเกลี้ยงเกลแต่ภายนอก. "

 แก้รรถ

 บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่ กิณเต ชฎาหิ ความว่ คุณก่อน
 ผู้ทรมปัญญา ประโยชน์อะไรด้วยชฎาเหล่านี้ แม้อันเธอเกล้าไว้ดีแล้ว
 และด้วยผ้าสาฎกที่ทำด้วยหนังสือชินะนี้ พร้อมทั้งกิบอันเธอแต่งแล้ว
 ของเธอ.

บทว่า อพฺภนฺตรํ ความว่า ในภายในของเธอรุ่งรังด้วยกิเลสมี
รากะเป็นต้น, เธอย่อมเกลียดเกลตาแต่ภายนอก เหมือนคูช้างคูถช้างคูถม้าเกลียด-
เกลตาแต่ภายนอกอย่างเดียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกุหกพราหมณ์ จบ.

๑๒. เรื่องนางกิสาโคตมี [๒๗๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภนางกิสาโคตมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ปี สุกุลธรี" เป็นต้น.

นางโคตมีเห็นท้าวสักกะ

ได้ยินว่า ในกาลนั้นท้าวสักกะเข้าไปเฝ้าพระศาสดา พร้อมกับเทวบริษัทย ในที่สุดแห่งปฐมยาม ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ทรงสดับธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ในขณะนั้น นางกิสาโคตมีคิดว่า "เราจักเฝ้าพระศาสดา" เหาะมาทางอากาศแล้ว เห็นท้าวสักกะ จึงกลับไปเสีย* ท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นนางผู้ถวายบังคมแล้ว กลับไปอยู่ ทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่อไร ? พอมารับเห็นพระองค์แล้วก็กลับ."

นางกิสาโคตมีเลิกลาทางทรงผ้าบังสุกุล

พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น ชื่อกิสาโคตมี เป็นธิดาของตถาคต เป็นยอดแห่งพระเถรีผู้ทรงผ้าบังสุกุลทั้งหลาย" ดังนี้
ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑๒. ปี สุกุลธรี ชนุตฺตํ กิสนุชฌมนิสนุตฺตํ

เอกํ วณฺสุมิ ฌายนฺตุ ตมहि พุรุมิ พุราหฺมณฺ .

"เราเรียกชนผู้ทรงผ้าบังสุกุล ผู้ผอม สะพรั่ง

ด้วยเอ็น ผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในป่านั้นว่า เป็นพราหมณ์."

๑. การเที่ยวไปกลางคืนเสมอ ๆ ภิกษุณีมิได้ประพฤติ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิลฺล ความว่า ก็ชนทั้งหลายผู้ทรงผ้าบังสุกุล บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันสมควรแก่ตน ย่อมเป็นผู้มีเนื้อและโลหิตน้อย และเป็นผู้มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น; เหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสอย่างนั้น.

สองบทว่า เอกํ วนสฺมึ ความว่า เราย่อมเรียกบุคคลผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในที่สงัดนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางกิสาโคตมี จบ.

๑๓. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง [๒๗๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น จาห์ " เป็นต้น.

พราหมณ์เข้าเฝ้าพระศาสดา

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นคิดว่า "พระสมณโคดม ตรัสเรียกสาวกทั้งหลายของพระองค์ว่า 'พราหมณ์,' ส่วนเราก็เป็นผู้เกิดในกำเนิดพราหมณ์, การที่พระองค์ตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ย่อมควร" ดังนี้แล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น.

ลักษณะแห่งพราหมณ์

ลำดับนั้น พระศาสดาจึงตรัสกะเขาว่า "พราหมณ์ เราย่อมไม่เรียกว่า 'พราหมณ์' ด้วยเหตุสักว่าเกิดในกำเนิดพราหมณ์เท่านั้น, ส่วนผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ถือมั่น, เราเรียกผู้นั้นว่า 'เป็นพราหมณ์' " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๓. น จาห์ พุราหฺมณํ พุรุมิ โยนิञฺ มตฺติสฺสภวํ

โกวาทิ นาม โส โหติ ส เว โหติ สกฺกยจโน

อภฺยจณํ อนาทนํ ตมฺหํ พุรุมิ พุราหฺมณํ .

" เราไม่เรียกบุคคลผู้เกิดแต่กำเนิด ผู้มีมารดาเป็นแดนเกิดว่า เป็นพราหมณ์; เขาย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โกวาทิ, เขาย่อมเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล, เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ถือมั่นนั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยนิชฺ ได้แก่ ผู้เกิดแล้วแต่กำเนิด.

บทว่า มตฺติสมฺภว ความว่า ผู้เกิดแล้วในท้องอันเป็นของมีอยู่แห่งมารดาผู้เป็นพราหมณ์.

บทว่า โภวาทิ ความว่า ก็เขาเที่ยวกล่าวอยู่ว่า "ผู้เจริญ ผู้เจริญ" ในคำที่ร้องเรียกกันเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โภวาทิ, เขาแล ยังเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล ด้วยกิเลสเครื่องกังวลทั้งหลายมีราคะเป็นต้น; แต่เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ด้วยกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นอาทิ ผู้ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑๔. เรื่องอุกคเสน [๒๗๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเศรษฐีบุตร
ชื่ออุกคเสน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สพฺพสฺสโยชนํ" เป็นต้น.

พระอรหันต์ย่อมไม่กลัว

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในอรรถแห่งพระคาถาว่า "มฺหจ
ปฺเร มฺหจ ปจฺจโต" เป็นต้นนั้นแล.

ก็ในกาลนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "พระ-
เจ้าข้า พระอุกคเสนยอมกล่าวว่า 'เราไม่กลัว' ชะรอยว่าจะพยากรณ์
พระอรหันต์ผลด้วยคำไม่จริง," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เช่นกับ
บุตรของเรา มีสังโยชนอันตัดได้แล้ว ย่อมไม่กลัวเลย" ดังนี้แล้ว ตรัส
พระคาถานี้ว่า :-

๑๔. สพฺพสฺส โยชนํ เจตฺวา โย เว น ปริตฺตสฺสตี

สฺงคาคคิ วิธํ ยุตฺตํ ตมฺหิ พุริมิ พุราหฺมณฺ .

"ผู้ใดแล ตัดสังโยชนทั้งปวงได้แล้ว ย่อมไม่

สะดุ้ง, เราเรียกผู้นั้น ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องได้

ผู้หลุดพ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพสฺสโยชนํ ได้แก่ สังโยชน ๑๐
อย่าง.

บทว่า น ปริตฺตสฺสตี ได้แก่ ย่อมไม่กลัวเพราะค้นหา.

บทว่า ตมฺหิ ตัดบทเป็น ตํ อหิ ความว่าเราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า

๑. บาลี เป็น สพฺพสฺส โยชนํ .

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 458

ก้ำวล่วงกิเลสเครื่องข้อง เพราะความที่กิเลสเครื่องข้องทั้งหลาย มีรากะ
เป็นต้น อันล่วงได้แล้ว ผู้ชื่อว่าพรากได้แล้ว เพราะไม่มีแห่งโยคะแม่ ๔
ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุคคเสน จบ.

๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน [๒๖๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ ๒ คน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "เลตุวา นทุธี" เป็นต้น.

พราหมณ์สองคนเอาโคแข่งขันกัน

ได้ยินว่า ในพราหมณ์สองคนนั้น พราหมณ์คนหนึ่งมีโคชื่อว่า จูฬโรหิต, คนหนึ่งมีโคชื่อว่ามหาโรหิต.

ในวันหนึ่ง เขาทั้งสองเถียงกันว่า "โคของท่านแข็งแรง หรือโคของเราแข็งแรง" ดังนี้แล้ว ต่างกล่าวกันว่า "ประโยชน์อะไรของเราทั้งหลาย ด้วยการเถียงกัน, เราแข่งกันแล้ว จักรู้" ยังเกวียนให้เต็มด้วยทรายที่ฝังแม่น้ำอจิรวดี แล้วเทียมโค.

ในขณะนั้น แม้ภิกษุทั้งหลายก็ได้ไปแล้วในที่นั้น เพื่อสงวน้ำ. พราหมณ์ทั้งหลายแข่งโคกันแล้ว. เกวียนได้หยุดนิ่งอยู่, ส่วนชนะและเชือกทั้งหลายขาดแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ไปยังวิหาร กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

ควรตัดชนะและเชือกภายใน

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชนะและเชือกนั้นเป็นแต่ภายนอก, คนใดคนหนึ่งก็ตัดชนะและเชือกเหล่านั้นได้ทั้งนั้น, ฝ่ายภิกษุตัดชนะคือความโกรธ และเชือกคือตัณหาอันเป็นไปในภายในควร" ดังนี้แล้ว ตรัสพระภาษานี้ว่า :-

๑๕. เจตวา นทธี วรตุตถจ สนุทานิ สหนุกุมิ

อุกจิตตปลิฆิ พุฑุฑิ ตมทํ พุริมิ พุราหมณิ .

" เราเรียกบุคคลผู้ตัดชะเนาะ เชือก และเครื่อง
ต่อพร้อมทั้งหลาย ผู้มีลิมสลักอันถอนขึ้นแล้ว ผู้รู้แล้ว
นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นทธี ได้แก่ ความโกรธอันเป็นไปโดย
ความเป็นเครื่องผูกมัด.

บทว่า วรตุตถิ ได้แก่ ตัดหาอันเป็นไปโดยความเป็นเครื่องผูก.

บาทพระคาถาว่า สนุทานิ สหนุกุมิ เป็นต้น ความว่า เราเรียก
บุคคลผู้ตัดเครื่องต่อคือทิวา ๖๒^๒ อันประกอบด้วยสายคืออนุสัย แม้ทั้งปวง
นี้ตั้งอยู่แล้ว ผู้ชื่อว่า มีลิมสลักอันถอนขึ้นแล้ว เพราะความที่ลิมสลักคือ
อวิชชาเป็นของอันถอนถอนขึ้นแล้ว ผู้ชื่อว่า รู้แล้วเพราะรู้สัจจะ ๔ นั้นว่า
เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูปตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว. เทศนา
ได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ ๒ คน จบ.

๑. ม. ไป. และ อรรถกถา เป็น สนุทานิ . ๒. ที. สี. ๕/๔๕.

๑๖. เรื่องอภโกสกภารทวาชพราหมณ์ [๒๗๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอภโกสก-
ภารทวาชพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อภโกส " เป็นต้น.

นางธัญยานีถูกค่า

ความพิสดารว่า นางพราหมณ์ชื่อธัญยานี ของภารทวาชพราหมณ์
ผู้พี่ชายของอภโกสกภารทวาชพราหมณ์ ได้เป็นโสดาบันแล้ว. นางงาม
ก็ดี ใจก็ดี พลาดก็ดี เปล่งอุทานนี้ว่า " นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ความนอบน้อม จงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็น
พระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น)."

วันหนึ่ง ในเวลาที่อังคาสพราหมณ์ นางพลาดแล้ว เปล่งอุทาน
ขึ้นอย่างนั้นนั่นแล ด้วยเสียงอันดัง. พราหมณ์โกรธแล้ว กล่าวว่า " หญิง
ถ้อยนี้ พลาดแล้วในทีเดียวที่หนึ่ง ข้อมกล่าวสรรเสริญพระสมณะหวัไล้นั้น
อย่างนี้ทุกที " ดังนี้แล้ว กล่าวว่า " หญิงถ้อย บัดนี้ข้าจักไปยกวาทะต่อ
ศาสดานั้นของเจ้า."

ลำดับนั้น นางจึงกล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า " จงไปเถิดพราหมณ์
ดิฉันไม่เห็นบุคคลผู้จะยกวาทะต่อพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้: เออ ก็ครั้น
ไปแล้ว จงทูลถามปัญหากะพระผู้มีพระภาคเจ้า." เขาไปสู่สำนักพระ-
ศาสดา ไม่ถวายเป็นขมเลย ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว, เมื่อจะทูลถาม
ปัญหา จึงกล่าวคาถานี้ว่า:-

"บุคคลฆ่าอะไรได้ลิ จังอยู่เป็นสุข, ฆ่าอะไร
ได้ลิ จังไม่เศร้าโศก, ข้าแต่พระโคตม พระองค์
ย่อมขอบใจซึ่งการฆ่าธรรมอะไรลิ ซึ่งเป็นธรรมอัน
เอก."

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงพยากรณ์ปัญหาแก่เขา จึงตรัส
พระภาษีนีว่า :-

"บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว จังอยู่เป็นสุข. ฆ่า
ความโกรธได้แล้วจึงไม่เศร้าโศก, พราหมณ์ พระ-
อริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญการฆ่าความโกรธ
อันมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน, เพราะบุคคลนั้นฆ่า
ความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก."

พราหมณ์ ๔ คนบรรลुพระอรหัตผล

เขาเลื่อมใสในพระศาสดา บวชแล้วบรรลुพระอรหัต.

ครั้งนั้น อภิโกสกภารทวาชพราหมณ์ผู้น้องชายของเขา ได้ฟังว่า
"ได้ยินว่า พี่ชายของเราบวชแล้ว" ก็โกรธ จึงมาด่าพระศาสดาด้วย
วาจาหยาบคาย ซึ่งมีใจว่าจาตบुरुย. แม้เขาก็ถูกพระศาสดาให้รู้สำนึก
แล้ว ด้วยข้ออุปมาด้วยการให้ของควรเคี้ยวเป็นต้นแก่แขกทั้งหลาย เลื่อม-
ใสในพระศาสดา บวชแล้วบรรลुพระอรหัต.

น้องชายทั้งสองของเธอแม้อื่นอีก คือสุนทริกภารทวาชะ พิลังคก-
ภารทวาชะ (พากัน) ด่าพระศาสดาเหมือนกัน อันพระศาสดาทรงแนะนำ
บวชแล้วบรรลुพระอรหัต.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย คุณของพระพุทธเจ้าในอัสสจรยัหนอ: เมื่อพราหมณ์พี่น้องชายทั้ง ๔ ดำอยู่, พระศาสดาไม่ตรัสอะไร ๆ กลับเป็นที่พึงของพราหมณ์เหล่านั้นอีก."

พระศาสดาเป็นที่พึงของมหาชน

พระศาสดา เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยกลาอะไรหนอ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกลาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ประทุษร้าย ในชนทั้งหลายผู้ประทุษร้าย เพราะความที่เราประกอบด้วยกำลังคือขันติ ย่อมเป็นที่พึงของมหาชนโดยแท้ ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑๖. **อกโกสั วรพนฺธญจ อทฺฐโง โย ตติกฺขติ**

ขนฺตีพฺลํ พลาณิกํ ตมทํ พุรุมิ พฺราหฺมณํ .

"ผู้ใด ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นซึ่งคำคำและการตีและการจำจองได้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีกำลังคือขันติ มีหมู่พลว่า เป็นพราหมณ์."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อทฺฐโง** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดเป็นผู้มีใจไม่โกรธ อดกลั้นคำคำและคำบริภาษ ด้วยอักษโกสวัตถุ ๑๐ และการตีด้วยฝ่ามือ เป็นต้น และการจำด้วยเครื่องจำคือข้อ เป็นต้น, เราเรียกผู้นั้น ก็ผู้เห็นปานนั้น ซึ่งชื่อว่ามีกำลังคือขันติ เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยกำลังคือขันติ ผู้ชื่อว่ามีหมู่พล เพราะความเป็นผู้ประกอบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 464
ด้วยกำลังคือขันติ อันเป็นหมู่ เพราะเกิดขึ้นบ่อยๆ นั้นแล ว่า เป็น
พราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอภิกโกสกภารทวารพราหมณ์ จบ.

๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ [๒๘๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อกุโธณัม" เป็นต้น.

พระเถระสละทรัพย์ออกบวช

ได้ยินว่า ในกาลนั้นพระเถระเที่ยวไปบิณฑบาตกับด้วยภิกษุ ๕๐๐0 รูป ได้ไปยังประตูเรือนของมารดา ในบ้านนาลกะ.

ครั้งนั้น นางนิมนต์ให้ท่านนั่งแล้ว อังคาสอยู่ คำว่า "ผู้เจริญ ท่านไม่ได้ของเคี้ยวที่เป็นเดน และน้ำข้าวที่เป็นเดน ก็สมควรจะกินน้ำข้าวที่ติดอยู่ทางหลังกระบวย ในเรือนของคนอื่น, ท่านสละทรัพย์ ๘๐ โกฏิวชเสียได้, ท่านให้เราลิมหายแล้ว, บัดนี้ท่านจงบริโภคนิด." นางพลางถวายภัตแด่แก่ภิกษุทั้งหลาย กล่าวว่า "บุตรของเราถูกท่านทั้งหลายทำให้เป็นคนรับใช้ของตนแล้ว, บัดนี้ พวกท่านจงบริโภคนิด," พระเถระรับภิกษาแล้วได้ตรงไปยังวิหารที่เดียว.

ครั้งนั้น ท่านพระราหุล เอื้อเพื่อพระศาสดาด้วยบิณฑบาตแล้ว. ที่นั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า "ราหุล พวกเธอไป ณ ที่ไหน."

พระราหุล. พวกข้าพระองค์ไปยังบ้านของย่า พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็อุปัชฌายะของเธอ ถูกย่ำกล่าวอย่างไร ?

พระราหุล. พระเจ้าข้า พระอุปัชฌายะของข้าพระองค์ ถูกย่ำคำแล้ว.

พระศาสดา. อุปัชฌายะของเธอถูกฆ่าอย่างไร ?

พระราหุล. ว่ากล่าวถ้อยคำชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ส่วนอุปัชฌายะของเธอ ว่าอย่างไร ?

พระราหุล. ไม่ว่าอะไร ๆ เลย พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลายสรรเสริญพระเถระ

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว สนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย คุณทั้งหลายของพระสารีบุตรเถระนำอสังขรย์หนอ: เมื่อมารดาของท่านค้าอยู่ชื่อนั้น แม้เหตุสักว่าความโกรธ มิได้มีเลย."

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนากันด้วยกลาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกลาชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระปิณาสพทั้งหลายเป็นผู้โกรธเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๑๗. อกุโธนํ วตุนฺตํ สีลวนฺตํ อนุสฺสทํ

ทนฺตํ อนุตฺตมสาริํ ตมํ พุริ พุราหฺมณํ .

"เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตร มีศีล ไม่มีคณา
เครื่องฟูขึ้น ผู้ฝึกแล้ว มีสรีระในที่สุดนั้นว่า เป็น
พราหมณ์."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วตุนฺตํ เป็นต้น ความว่า เราเรียกผู้ประกอบด้วยวัตรคือธุดงค์ ผู้มีศีลด้วยปาริสุทธศีล ๔ ผู้ชื่อว่าไม่มีคณา

๑. บาลีเป็น วตุนฺตํ .

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 467

เครื่องฟุ้ง เพราะไม่มีเครื่องฟุ้งคือค้นหา ผู้ชื่อว่าฝึกแล้ว เพราะฝึก
อินทรีย์ ๖ ผู้ชื่อว่ามัสระมีในที่สุด เพราะอรรถภาพอันตั้งอยู่ในที่สุคนธ์
ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑๘. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี [๒๘๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุบลวรรณาเถรี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " วาริ โปกุขรปตุเตว " เป็นต้น.

มหาชนเข้าใจว่าพระชีณาสพยินดีกามสุข

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้วแล ในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า

" มธฺวา มณฺยตี พาโล " เป็นต้น.

จริงอยู่ ในที่นั้นข้าพเจ้ากล่าวว่ " โดยสมัยอื่นอีก มหาชนสนทนากันในโรงธรรมว่า " ถึงพระชีณาสพทั้งหลาย ชะรอยจะยังเสพกาม, ทำไมจักไม่เสพ ? เพราะท่านเหล่านั้น ไม่ใช่ไม้ผุ ไม่ใช่จอมปลวก ยังมีเนื้อ และสรีระสดชื่นอยู่เทียว; เหตุนั้น แม้พระชีณาสพเหล่านั้น จึ่งยังยินดีกามสุขมีอยู่."

พระชีณาสพไม่ติดอยู่ในกาม

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยกถาข้อนี้" จึ่งตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พระชีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่ยินดีซึ่งกามสุข ไม่เสพกาม, เหมือนอย่างว่าหยาดน้ำที่ตกลงบนใบบัว ย่อมไม่ติด ไม่ค้างอยู่, ย่อมกลิ้งตกไปทีเดียวฉับใด; อนึ่ง เหมือนเมล็ดพันธุ์ ผักกาด ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลม, ย่อมกลิ้งตกไปทีเดียว

๑. มาใน รัชมปัทมสูตรกถา ภาค ๒ พาลวรรค เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี.

ฉันใด; แม้กามทั้งสองอย่าง ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ ในจิตของพระปัญญา
อันนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาใน
พราหมณวรรคนี้ว่า :-

๑๘. วาริ โปกฺขรปฺตฺเตว อารกฺเขริว สาสโป
โย น ลิมฺปติ กามสฺส ตมฺหํ พุรุมิ พฺราหฺมณํ .
" ผู้ใด ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่
ติดอยู่บนใบบัว เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาด ไม่ตั้ง
อยู่บนปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็น
พราหมณ์."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบอกว่า โย น ลิมฺปติ เป็นต้น ความว่า
ผู้ใด ย่อมไม่ติดแม้ในกามทั้งสองอย่างในภายใน คือไม่ตั้งอยู่ในกามนั้น
อย่างนี้นั้นแล, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี จบ.

๑. บาลีเป็น ลิมฺปติ.

๑๕. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง [๒๘๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โย ทุกขสุต " เป็นต้น.

ทาสของพราหมณ์หนีไปบวช

ได้ยินว่า ทาสคนหนึ่งของพราหมณ์นั้น เมื่อลี้ภัยบวชอันพระศาสดา ยังไม่ทรงบัญญัติ หนีไปบวชบรรลุพระอรหันต์แล้ว. พราหมณ์ค้นหาอยู่ก็ไม่พบ ในวันหนึ่งพบท่านเข้าไปบิณฑบาตกับพระศาสดาที่ระหว่างประตู ได้ยึดจีวรไว้อย่างมั่น. พระศาสดาเสด็จกลับ ตรัสถามว่า " นี่อะไรกัน ? พราหมณ์."

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ (ภิกษุนี้) เป็นทาสของข้าพระองค์.

พระศาสดา. พราหมณ์ ภิกษุนั้น เป็นผู้มีการะอันปลงแล้ว.

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า " เป็นผู้มีการะอันปลงแล้ว," พราหมณ์กำหนดได้ว่า " เป็นพระอรหันต์." เหตุนั้น เมื่อพราหมณ์กราบทูลแม่อีกว่า " อย่างนั้นหรือ ? พระโคตมผู้เจริญ."

พระศาสดาตรัสว่า " ถูกแล้ว พราหมณ์ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีการะอันปลงแล้ว " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑๕. โย ทุกขสุต ปชานาติ อิเชว ขยมตฺตโน
 ปนฺนภาрі วิสฺสณฺณตฺตํ ตมฺหิ พฺรุมิ พฺรหฺมณฺ .

"ผู้ใด ในศาสนานี้แล รู้ชัดความสิ้นไปแห่งทุกข์
ของตน, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีภาระอันปลงแล้ว ผู้
พรากรได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกฺขสฺส ได้แก่ ชันธทุกข์.

บทว่า ปุณฺณการี เป็นต้น ความว่า เราเรียกผู้มีภาระคือขันธอัน
ปลงแล้ว ผู้พรากรได้แล้วจากโยคะ ๔ หรือสรรพกิเลสนั้นว่า เป็น
พราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้นตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว. เทศนา
ได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๒๐. เรื่องพระเขมาภิษุณี [๒๔๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภพระเขมาภิษุณี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "คมฺภีรปญฺญ" เป็นต้น.

พระเขมาภิษุณีพบท้าวสักกะ

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาพบกับเทวบริษัทยุติ ในระหว่างแห่งปฐมยาม ประทับนั่งสดับธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงอยู่ ในสำนักพระศาสดา.

ในขณะนั้น พระเขมาภิษุณีมาด้วยคำริว่า "จักเฝ้าพระศาสดา" เห็นท้าวสักกะแล้ว ยืนอยู่ในอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็กลับไป.

ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นพระเขมานั้นแล้ว พูถามว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่ออะไร? มายืนอยู่ในอากาศนั่นเอง ถวายบังคมแล้วก็กลับไป."

ลักษณะแห่งพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา

พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น เป็นธิดาของตถาคต ชื่อเขมา เป็นผู้มียุปัญญามาก จลตาดในทางและมีไช้ทาง" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒๐. คมฺภีรปญฺญ เมธาวิ มคฺคามคฺคสุส โกวิทํ

อุตุตมคฺคํ อนุปฺปตฺตํ ตมํหํ พุริมิ พุราหฺมณํ .

" เราเรียกผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์ ฉลาด
ในทางและมีไช้ทาง บรรลุประโยชน์สูงสุด นั้นว่า
เป็นพราหมณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คมภิรปญญ เป็นต้น ความว่า เรา
เรียกบุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญา อันเป็นไปในธรรมทั้งหลายมีขั้นเป็นต้น
อันลึกซึ้ง ผู้เป็นปราชญ์ ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ผู้ชื่อว่า
ฉลาด ในทางและมีไช้ทาง เพราะความเป็นผู้ฉลาดในทางและมีไช้ทาง
อย่างนี้ คือ นี่เป็นทางแห่งทุกคติ, นี่เป็นทางแห่งสุคติ, นี่เป็นทางแห่ง
พระนิพพาน, นี่มีไช้ทาง, ผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุด กล่าวคือพระ-
อรหันต์นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเขมาภิคุณฺโณ จบ.

๒๑. เรื่องพระติสสเถระอยู่ในเงื้อมเขา [๒๘๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ผู้อยู่ในเงื้อมเขา ตรัสพระธรรมเทศนาว่า " อลฺ สญฺจิ " เป็นต้น.

เทพดากลัวผู้มีศีลบริสุทธิ

ได้ยินว่า พระเถระนั้นเรียนกัมมัญฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พลองตรวจดูเสนาสนะเป็นที่สบาย ถึงเงื้อมถ้ำแห่งหนึ่ง. ในขณะที่ท่านถึงนั่นเอง จิตของท่านได้ (ถึง) ความเป็นธรรมชาติแน่นอนแล้ว. ท่านคิดว่า " เราเมื่ออยู่ในที่นี่ จักสามารถเพื่อให้กิจแห่งบรรพชิตสำเร็จได้.

เทพดาผู้สิงอยู่แม้ที่ถ้ำคิดว่า " ภิกษุผู้มีศีลมาแล้ว, การที่เราอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับภิกษุนี้ ลำบาก; ก็ภิกษุนี้จักอยู่ในที่สันราตรีหนึ่งเท่านั้น ก็จักจากไป" จึงพาบุตรทั้งหลายออกไป.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระเข้าไปสู่โจรคามแต่เช้าตรู่ เพื่อบิณฑบาต.

ครั้งนั้น อุบาสิกคนหนึ่งเห็นท่านแล้ว กลับได้ความรักเพียงดังบุตรแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือน ให้ฉันแล้ว อ้อนวอนเพื่อต้องการให้อาศัยตนอยู่ตลอด ๓ เดือน. ฝ่ายท่านก็รับ ด้วยคิดว่า " เราอาศัยอุบาสิกนี้สามารถเพื่อทำการสลัดออกจากภพได้" ดังนี้แล้ว ได้ไปยังถ้ำนั้นแล.

เทพดาเห็นท่านกำลังเดินมา คิดว่า " พระเถระนี้จักเป็นผู้อันใคร ๆ นิมนต์ไว้แน่แท้, ท่านคงจักไปในวันพรุ่งนี้หรือมะรืนนี้."

เทพดาคิดอบายให้ภิกษุไปจากที่นั่น

เมื่อเวลาประมาณถึงเดือนล่วงไปแล้วอย่างนี้, เทพดาก็คิดว่า "ภิกษุนี้ เห็นจักอยู่ในที่นี้จริง ๆ สิ้นภายในฤดูฝน, ก็การที่เราจับบุตรน้อยทั้งหลายอยู่ในที่อันเดียวกันกับผู้มีศีล เป็นการทำได้ยาก; อนึ่งเราไม่อาจจะกล่าวกะภิกษุนี้ว่า 'ท่านจงออกไปเสีย' ดังนี้ได้, ความพลั้งพลาดในศีลของภิกษุนี้มีอยู่ไหมหนอ?" ดังนี้แล้ว ตรวจดูอยู่ด้วยทิพยจักขุ ก็ยังไม่เห็นความพลั้งพลาดในศีลของท่าน ตั้งแต่เวลาอุปสมบท จึงคิดว่า "ศีลของท่านบริสุทธิ์, เราจักทำเหตุบางอย่างนั้นเทียว ให้ความเสื่อมเสียเกิดขึ้นแก่ท่าน" ดังนี้แล้ว จึง (เข้าไป) สิงในสระของบุตรคนใหญ่ของอุบาสิกา ในตระกูลอุปัฏฐาก บิดคอแล้ว, นัยน์ตาทั้งสองของบุตรนั้นเหลือกแล้ว, น้ำลายไหลออกจากปาก. อุบาสิกาเห็นบุตรนั้นแล้ว ร้องว่า "นี่อะไรกัน?"

ครั้งนั้น เทพดามีรูปไม่ปรากฏ กล่าวกะอุบาสิกานั้นอย่างนี้ว่า "บุตรนั้นเราจับไว้แล้ว, เราไม่มีความต้องการแม้ด้วยพลีกรรม, แต่ท่านจงขอชะเอมเครื่องกะพระเถระผู้เข้าถึงตระกูลของท่านแล้ว เอาชะเอมเครื่องนั้นทอดน้ำมันแล้ว จงให้แก่บุตรนี้โดยวิธีนาคอุทิศ, เมื่อทำอย่างนี้ เราจักปล่อยบุตรนี้."

อุบาสิกา. บุตรนั้น จงฉิบหายหรือตายไปก็ตามเถิด, ฉันไม่อาจจะขอชะเอมเครื่องกะพระผู้เป็นเจ้าได้.

เทพดา. ถ้าท่านไม่อาจจะขอชะเอมเครื่องไฉไร, ท่านจงบอกเพื่อใส่ผงหิงคุลงในจุมูกของบุตรนั้น.

อุบาสิกา. ฉันไม่อาจเพื่อกล่าวคำแม้อย่างนี้ได้.

เทพดา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเหล้าล้างเท้าของพระเถระนั้น ลงบน
ศิระ (บุตร) เกิด.

อุบาลีกากล่าวว่า "ฉันอาจทำข้อนี้ได้," นิมนต์ให้พระเถระผู้มาตาม
เวลานั่งแล้ว ถวายข้าวยาและของเคี้ยว ล้างเท้าของพระเถระผู้นั่งอยู่ใน
ระหว่างภักดิ์ รองเอน้ำไว้แล้ว เรียนให้ทราบ ว่า "ท่านผู้เจริญ ฉันจะรด
น้ำนี้ลงบนศิระของเด็ก," เมื่อท่านอนุญาตว่า "จงรดเถิด," ได้ทำ
อย่างนั้นแล้ว. เทพดาปล่อยเด็กนั้นในขณะนั้นเอง แล้วได้ไปยืนอยู่ที่
ประตูถ้า

แม้พระเถระ ในเวลาเสร็จภักดิ์กิจ ลุกจากอาสนะ สารยาอาการ
๓๒ อยู่เที่ยว เพราะความที่ท่านเป็นผู้ไม่ละเลยกัมมัญฐาน หลีกไปแล้ว.

ครั้นในเวลาท่านถึงประตูถ้า เทพดานั้นกล่าวกะท่านว่า "พ่อ
หมอใหญ่ ท่านอย่าเข้ามาในที่นี้." ท่านยืนอยู่ ณ ที่นั้นเอง กล่าวว่า
"ท่านเป็นใคร ?"

เทพดา. ข้าพเจ้าเป็นเทพดาผู้สิงอยู่ในที่นี่.

พระเถระคิดว่า "ที่อื่นเราทำเวชกรรมมีอยู่หรือหนอแล?" ดังนี้
แล้ว ตรวจดูจำเดิมแต่กาลอุปสมบท ก็ยังไม่เห็นความเศร้าหมองหรือต่าง
พร้อยในศีลของตน จึงกล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่เห็นที่ที่ข้าพเจ้าทำเวชกรรม
เลย, ท่านกล่าวอย่างนี้ เพราะเหตุไร?"

เทพดา. ท่านไม่เห็นหรือ ?

พระเถระ. เออ เราไม่เห็น.

เทพดา. ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะบอกแก่ท่าน.

พระเถระ. (เชิญ) ท่านจงบอก.

เทพดา. การพูดในสิ่งที่ไกลจกไว้ก่อนเกิด, ในวันนี้เอง ท่าน
รดน้ำล้างเท้าแก่บุตรของอุปัฏฐาก ซึ่งถูกมนุษย์สังแล้ว บนศีรษะ หรือ
ไม่ได้รด.

พระเถระ. เออ เราได้รด.

เทพดา. นั่นเป็นไรเล่า? ท่านไม่เห็นหรือ ?

พระเถระ. ท่านกล่าวประสงค์เหตุนั้นหรือ ?

เทพดา. จ๊ะ ข้าพเจ้ากล่าวประสงค์เหตุนั้น.

ผู้มีศีลบริสุทธิไม่ต้องร้อนใจ

พระเถระคิดว่า " โอหนอ ตนเราตั้งไว้ชอบแล้ว, เราประพฤติ
สมควรแก่ศาสนาแล้วจริง, แม้เทพดามีได้เห็นความเศร้าหมองหรือต่าง
พร้อยในจตุปาริสุทธิศีลของเรา ได้เห็นแต่เพียงน้ำล้างเท้า อันเรารดแล้ว
บนศีรษะของทารก." ปิติมิกำลังเพราะปรารถนาศิลเกิดขึ้นแล้วแก่ท่าน. ท่าน
ข่มปิตีอันมีกำลังนั้นไว้แล้ว ไม่ทำแม้การยกเท้าขึ้น บรรลุพระอรหัตใน
ที่นั่นนั่นเอง แล้วกล่าวว่า " ท่านประทุษร้ายสมณะผู้บริสุทธิเช่นเรา, ท่าน
อย่าอยู่ในชัฏแห่งป่านี้, ท่านนั่นแล จงออกไปเสีย" เมื่อจะสอนเทพดา
จึงเปล่งอุทานนี้ว่า :-

" การอยู่ของเราบริสุทธิแล้วหนอ, ท่านอย่า

ประทุษร้ายเราผู้ไม่มีมลทิน ผู้มีตบะ ผู้บริสุทธิแล้ว,

ท่านจงออกจากป่าใหญ่เสียเถิด."

ท่านอยู่ในที่นั่นนั่นแล ตลอดไตรมาส ออกพรรษาแล้วไปยังสำนัก
พระศาสดา ถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า " ผู้มีอายุ กิจแห่งบรรพชิตท่านให้

ถึงที่สุดแล้วหรือ?" จึงบอกเรื่องนั้นทั้งหมด จำเดิมแต่การเข้าจำพรรษา
ในถ้ำนั้น แก่ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ท่าน
ถูกเทพด่าว่ากล่าวอย่างนั้น ไม่โกรธหรือ?" กล่าวว่า "ผมไม่โกรธ."

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคตว่า "พระเจ้าข้า
ภิกษุนี้ยอมพยากรณ์พระอรหันต์ผล, แม้ถูกเทพด่าว่ากล่าวคำชื่อนี้อยู่ ย่อม
กล่าวได้ว่า 'เราไม่โกรธ'."

ลักษณะพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุ
ทั้งหลาย บุตรของเรายอมไม่โกรธเลย, เพราะขึ้นชื่อว่าความเกี่ยวข้องกับ
ด้วยคฤหัสถ์หรือด้วยบรรพชิตทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรานั้น, บุตร
ของเรานั้น ไม่เกี่ยวข้อง ประรณาน้อย สันโดษ" ดังนี้แล้ว เมื่อจะ
ทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒๑. อัส สญฺจํ กหฺมฺเจหิ อนาคาเรหิ จฺญํ

อโนกสริ อปฺปิจฺจํ ตมฺหํ พุริมิ พุราหฺมณํ .

"เราเรียกบุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชน ๒ จำพวก

คือคฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑ ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป ผู้

ประรณาน้อยนั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัส สญฺจํ ความว่า ชื่อว่า ผู้ไม่เกี่ยวข้อง
เพราะความไม่มีความเกี่ยวข้องด้วยการดู การฟัง การสนทนา การบริโภค
และด้วยกาย.

บทว่า อุภย ได้แก่ ผู้ไม่เกี่ยวข้องกับชนแม่ ๒ จำพวก คือ
คฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑.

บทว่า โนภการี ได้แก่ ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป. อธิบายว่า เราเรียก
ผู้นั้น คือเห็นปานนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื่อมเขา จบ.

๒๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง [๒๘๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " นิชาย " เป็นต้น.

ภิกษุเดินทางร่วมกับหญิงแม่ไม่รู้ก็มีโทษ

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเรียนกัมมัญฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว พยายามอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า " เราจักกราบทูลคุณอันตนได้แล้ว แต่พระศาสดา " จึงออกจากป่านั้น.

ครั้งนั้น หญิงคนหนึ่งในบ้านตำบลหนึ่ง ทำการทะเลาะกับสามี, เมื่อสามีนั้นออกไปภายนอก, คิดว่า " เราจักไปสู่เรือนตระกูล " จึงเดินทางไป พบภิกษุนั้นในระหว่างทาง คิดว่า " เราจักอาศัยพระเถระนี้ไป " จึงติดตามไปข้างหลัง ๆ. แต่พระเถระไม่เห็นนาง.

ครั้งนั้น สามีของนางมาสู่เรือน ไม่เห็นนาง คิดว่า " นางจักไปสู่บ้านแห่งตระกูลแล้ว " ติดตามไปพบนางแล้วคิดว่า " อันหญิงนี้คนเดียว ไม่อาจเดินข้ามคดนี้ได้, มันอาศัยอะไรหนอ ? จึงไปได้ " ดังนี้แล้วตรวจดูอยู่ เห็นพระเถระแล้ว คิดว่า " พระเถระนี้จักเป็นผู้พาหญิงนี้ออกไปแล้ว " จึงขู่พระเถระ.

ครั้งนั้น หญิงนั้นจึงกล่าวกะสามีนั้นว่า " ท่านผู้เจริญนั้น มิได้เห็น มิได้ร้องเรียกฉันเลย, คุณอย่าได้ว่ากล่าวอะไร ๆ กะท่านเลย."

พระเถระถูกสามีของหญิงนั้นตีแต่ไม่โกรธ

สามีนั้น มีความโกรธเกิดขึ้นว่า " ก็เจ้าจักไม่บอกบุคคลผู้พาเจ้าไป แก่เราหรือ ? เราจักทำกรรมอันสมควรแก่ภิกษุนี้ (แทน) ตัวเจ้าให้ได้."

ด้วยความอาฆาตในหญิง จึงตีพระเถระ แล้วพาหญิงนั้นกลับไป.

ทวัตรระของพระเถระได้เป็นปมเกิดขึ้นแล้ว. ครั้นในกาลแห่งพระเถระนั้นมาสู่วิหาร ภิกษุทั้งหลายพากันนวดสรีระ เห็นปมแล้วถามว่า "นี่อะไร?" ท่านบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุเหล่านั้น.

ลำดับนั้น พวกภิกษุถามท่านว่า "ผู้มีอายุ ก็เมื่อบุรุษนั้นประหารอยู่อย่างนั้น, ท่านได้กล่าวอะไร? หรือความโกรธเกิดแก่ท่านไหม?" พระเถระกล่าวว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ความโกรธย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา."

ภิกษุเหล่านั้น ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุเหล่านั้น อันข้าพระองค์ทั้งหลายกล่าวอยู่ว่า 'ความโกรธย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านไหม' ยังกล่าวได้ว่า 'ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความโกรธย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา,' ภิกษุเหล่านั้นกล่าวคำไม่จริง พยากรณ์หรือหัตผล."

พระชินาสพแม่ลูกตีก็ไม่โกรธ

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชินาสพทั้งหลาย มีอาชญาอันวางแล้ว, พระชินาสพเหล่านั้น ย่อมไม่ทำความโกรธในชนทั้งหลาย แม้ผู้ประหารอยู่" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒๒. นิชาย ทณฺฑํ ญฺเตสุ คเสสุ ถาวเรสุ จ

โย น หนฺติ น ขาเตติ ตมํ พฺรุมิ พฺราหฺมณํ .

"ผู้ใดวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย ผู้สะดุ้งและ
ผู้มันคง ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า, เราเรียกผู้นั้น
ว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิธาย ได้แก่ วางแล้ว คือ ปลงลงแล้ว.

สองบทว่า ตสฺสุ ถาเวธฺ จ ความว่า ผู้ชื่อว่าสะดุ้ง เพราะความสะดุ้งด้วยสามารถแห่งค้นหา และผู้ชื่อว่า มั่นคง เพราะความเป็นผู้มั่นคง โดยความไม่มีแห่งค้นหา.

สองบทว่า โย น หนฺติ เป็นต้น ความว่า ผู้ใด ชื่อว่ามีอาชญาอันวางแล้ว เพราะความเป็นผู้มีปฏิมะไปปราศแล้วในสัตว์ทั้งปวงอย่างนี้ ย่อมไม่ฆ่าเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า ซึ่งสัตว์อะไรๆ, เราเรียกผู้้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๒๓. เรื่องสามเณร [๒๘๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรทั้งหลาย ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อวิรุทฺธ" เป็นต้น.

พราหมณ์เสียใจเพราะได้สามเณรน้อย

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่ง จัดแจงอุทเทสภัตไว้เพื่อภิกษุ ๔ รูป กล่าวกะพราหมณ์ว่า "พราหมณ์ ท่านจงไปวิหารแล้ว เจาะจงนำพราหมณ์แก่ ๔ คนมา." พราหมณ์นั้นไปสู่วิหารแล้วกล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงเจ้าจงให้พราหมณ์ ๔ คนแก่ผม."

สามเณรผู้เป็นจิณาสพ ๔ รูป ซึ่งมีอายุ ๗ ปี คือ "สังกัจจสามเณร บัณฑิตสามเณร โสปกสามเณร เรวดสามเณร" ถึงแล้วแก่พราหมณ์นั้น.

พราหมณ์ แต่งตั้งอาสนะทั้งหลายควรแก่ค่ามากไว้ เห็นสามเณรแล้ว โกรธ บ่นพึมพำอยู่ เหมือนเกลือกอันบุคคลไล่ลงที่เตาไฟ กล่าวว่า "ท่านไปวิหารแล้ว พาเด็ก ๔ คนแม้ปูนหลานของตนซึ่งไม่สมควรมาแล้ว" จงไม่ให้สามเณรเหล่านั้นนั่งบนอาสนะเหล่านั้น ลาดตั้งที่ต่ำๆ แล้วกล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงนั่งบนตั่งเหล่านั้น" กล่าวว่า "พราหมณ์ ท่านจงไป จงเลือกพราหมณ์แก่แล้วนำมา."

แม้ครสาวกทั้งสองก็ไม่ใช่ที่พอใจของพราหมณ์

พราหมณ์ไปสู่วิหาร พบพระสารีบุตรเถระแล้ว เรียนว่า "มาเถิด ท่าน, เราจักไปสู่เรือนของเราทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว นำมา. พระเถระมาเห็นสามเณรทั้งหลายแล้ว ถามว่า "พราหมณ์เหล่านี้ได้ภัตแล้วหรือ?"

เมื่อเขาตอบว่า " ยังไม่ได้," จึงทราบความที่เขาจัดกัณฑ์ไว้เพื่อพราหมณ์ ๔ คนเท่านั้น กล่าวว่ " พวกท่านจงนำบาตรของเรามา" แล้วรับบาตรหลีกไป.

ฝ่ายพราหมณ์ ถามว่า " พราหมณ์นี้กล่าวอะไร ?" เมื่อพราหมณ์ตอบว่า " ท่านกล่าวว่า ' การที่พราหมณ์ผู้นั่งอยู่เหล่านั้นได้ (ก่อน) จึงควร, จงนำบาตรของเรามา, รับเอาบาตรของตนแล้วไป" จึงกล่าวว่า " พระเถระนั้น เห็นจะไม่ประสงค์เพื่อจะฉัน, ท่านจงรีบไปเลือกดูพราหมณ์อื่นแล้วนำมา."

พราหมณ์ไปพบพระมหาโมคคัลลานเถระ ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน นำมาแล้ว.

แม้ท่าน เห็นสามเณรทั้งหลายแล้ว ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็รับบาตรหลีกไป.

ลำดับนั้น พราหมณ์กล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า " พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประสงค์เพื่อจะฉันกระมัง ? ท่านจงไปสู่โรงสวดของพราหมณ์ นำพราหมณ์แก่คนหนึ่งมา."

ฝ่ายสามเณรทั้งหลาย ไม่ได้อะไร ๆ จำเดิมแต่เช้า ถูกความหิวบีบคั้น นั่งอยู่แล้ว.

ท้าวสักกะปลอมเป็นพราหมณ์แก้มาทรมานพราหมณ์

ครั้งนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว เพราะเดชคุณของสามเณรเหล่านั้น. ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบความที่สามเณรเหล่านั้นนั่งหิวโหยอยู่ตั้งแต่เช้า ทรงดำริว่า " การที่เราไปในที่นั้น

ควร" จึง (แปลง) เป็นพราหมณ์แก่คร่ำคร่าเพราะชรา ประทับนั่งอยู่บน
อาสนะที่เลิศของพราหมณ์ทั้งหลาย ในโรงสวดของพราหมณ์นั้น. พราหมณ์
พอเห็นท้าวสักกะนั้นแล้วคิดว่า " คราวนี้พราหมณ์ของเราจักพอใจ"
กล่าวว่า " มาเถิดท่าน, พวกเราก็จักไปสู่เรือน" ได้พาท้าวเธอไปสู่เรือน
แล้ว.

พราหมณ์ พอเห็นท้าวสักกะนั้น มีจิตยินดีแล้ว ลาดเครื่องลาด
บนอาสนะ ๒ (ซ้อน) ในที่เดียวกัน กล่าวว่า " พระผู้เป็นเจ้า เชิญท่าน
นั่งบนเครื่องลาดนี้เถิด."

ท้าวสักกะเสด็จเข้าไปสู่เรือน แล้วไหว้สามเณรทั้ง ๔ รูปด้วยเบญ-
จางคประดิษฐ์ แล้วจึงประทับนั่งโดยบัลลังก์ที่พื้นท้ายอาสนะของสามเณร
เหล่านั้น.

ครั้งนั้น พราหมณ์เห็นท้าวเธอกล่าวกะพราหมณ์ว่า " แ่จริง
พราหมณ์ท่านนำมาแล้ว, ท่านพาพราหมณ์บ้าเมื่อนั้นมา (อีก), พราหมณ์
นั้นเที่ยวไหว้สามเณรปนหหลานของตนได้; ประโยชน์อะไรด้วยพราหมณ์นี้,
ท่านจงขับไล่พราหมณ์นี้ออกไปเสีย." พราหมณ์แปลงนั้น ถูกเขาจับที่คอ
ข้าง ที่มือข้าง ที่รักแร้ข้าง ลุคคร่าออกไปอยู่ ก็ยังไม่ปรารถนาแม้เพื่อจะ
ลุกขึ้น.

ลำดับนั้น พราหมณ์กล่าวกะพราหมณ์ผู้สามีนันว่า " พราหมณ์มา
เถิด, ท่านจงจับที่มือข้างหนึ่ง, ฉันจักจับที่มือข้างหนึ่ง." ทั้งสองคนจับ
ที่มือทั้งสองแล้วโบยที่หลังอยู่ ได้ช่วยกันคร่าไปไว้ในภายนอกแต่ประตู
เรือนแล้ว.

ฝ่ายท้าวสักกะ ก็คงประทับนั่งในที่ตนนั่งนั้นแล กวักพระหัตถ์แล้ว ทั้งสองฝ่าเมียนั้น กลับมาเห็นท้าวสักกะนั้นประทับนั่งอยู่อย่างเดิม ร้องอยู่ด้วยความกลัว ปล่อยไปแล้ว. ในขณะนั้น ท้าวสักกะให้เขาทราบความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะแล้ว.

ลำดับนั้น ฝ่าเมียทั้งสองได้ถวายอาหารแก่สามเณรเหล่านั้นแล้ว. จนแม้ทั้ง ๕ รับอาหารแล้ว, รูปหนึ่งทำลายมณฑลข้อฟ้าไป, รูปหนึ่งทำลายส่วนเบื้องหน้าแห่งหลังคาไป, รูปหนึ่งทำลายส่วนเบื้องหลังแห่งหลังคาไป, รูปหนึ่งค้ำลงในแผ่นดินไป, ฝ่ายท้าวสักกะก็เสด็จออกไปโดยทางหนึ่ง, จนแม้ทั้ง ๕ ได้ไปสู่ที่ทั้ง ๕ ด้วยประการฉะนี้.

พวกสามเณรเล่าเรื่องที่ถูกรบกวน

ก็แล จำเดิมแต่บัดนั้นมา ทราบว่าเรือนนั้น ชื่อว่าเป็นเรือนมีช่อง ๕. ในกาลที่สามเณรไปสู่วิหาร ภิกษุทั้งหลาย ถามแม้ซึ่งสามเณรทั้งหลายว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย เรื่องนี้เป็นเช่นไรกัน ?"

พวกสามเณร. ท่านทั้งหลายจงอย่าถามพวกกระผม, จำเดิมแต่กาลที่พราหมณ์เห็นพวกกระผมแล้ว พราหมณ์ถูกความโกรธครอบงำ ไม่ให้พวกกระผมนั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ แล้วยังกล่าวว่า 'ท่านจงนำพราหมณ์เข้ามาเร็ว,' อุปัชฌายะของพวกกระผมมาเห็นพวกกระผมแล้ว กล่าวว่า 'การที่พราหมณ์ผู้นั่งอยู่เหล่านี้ได้ (อาหารก่อน) ควร,' ให้นำบาตรมาแล้วออกไป, เมื่อนางพราหมณ์กล่าวว่า 'ท่านจงนำพราหมณ์แก่อื่นมา,' พราหมณ์นำพระมหาโมคคัลลานเถระมาแล้ว, ท่านเห็นพวกกระผม ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วหลีกไป, ที่นั้น พราหมณ์กล่าวว่า 'พราหมณ์เหล่านี้ เป็นผู้ไม่ประสงค์จะฉัน, ท่านจงไป, จงนำพราหมณ์แก่คนหนึ่ง

จากโรงสวดของพราหมณ์มาเถิด' แล้วส่งพราหมณ์ไป, พราหมณ์นั้นไปที่โรงสวดนั้นแล้ว นำท้าวสักกะผู้เสด็จมาด้วยเพศแห่งพราหมณ์มา, ในกาลที่ท้าวสักกะนั้นเสด็จมาแล้ว ศิวเมฆทั้งสองจึงได้ถวายอาหารแก่พวกกระผม.

ภิกษุทั้งหลาย. พวกเธอไม่โกรธแก่เขา ผู้ทำอยู่อย่างนั้นหรือ ?

พวกสามเณร. พวกกระผมไม่โกรธ.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว กราบพูลแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า สามเณรเหล่านี้ กล่าวคำไม่จริงว่า 'พวกกระผมไม่โกรธ' ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล."

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมไม่เคียดแค้นในชนทั้งหลาย แม้ผู้เคียดแค้นแล้วเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๒๓. อวิรุทฺธํ วิรุทฺเธสุ อคฺคตทณฺฑาเส นินฺนํ

สาทาเนสุ อนาทานํ คมทํ พุรุมิ พุราหฺมณํ .

"เราย่อมเรียกบุคคลผู้ไม่เคียดแค้น ในบุคคลผู้เคียดแค้น ผู้ด่าร้ายได้ในบุคคลผู้มีอาชญาในตน ผู้ไม่ถือมั่นในบุคคลผู้ถือมั่นนั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อวิรุทฺธํ เป็นต้น ความว่า เราย่อมเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่าไม่เคียดแค้น เพราะความไม่มีอาชญาในพวกโลกิยมหาชน แม้ผู้เคียดแค้นแล้ว ด้วยอำนาจแห่งความอาชญา

ผู้เชื่อว่าดับเสียได้ ก็คือผู้มีอาชญาอันปลงแล้ว ในชนทั้งหลาย ผู้เชื่อว่ามี
อาชญาในตน เพราะความที่เข้าเป็นผู้ไม่เว้นจากการให้ประหารชนเหล่าอื่น
ในเมื่อท่อนไม้หรือศัสตราในมือ แม้ไม่มีอยู่ ผู้เชื่อว่ามีถือมัน เพราะ
ความไม่มีการยึดถือมัน ในชนทั้งหลาย ผู้เชื่อว่ามีความถือมัน เพราะความ
ที่ยึดถือขั้นทั้ง ๕ ว่า "เรา" ว่า "ของเขา" ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสามเณร จบ.

๒๔. เรื่องพระมหาปิ่นถกเถระ [๒๘๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาปิ่นถกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ยสุธ ราโค จ" เป็นต้น.

มหาปิ่นถกเข้าไล่พระผู้น้องชายจากวิหาร

ความพิสดารว่า ท่านมหาปิ่นถกนั้นเข้าไล่พระอนุชปิ่นถก ผู้ไม่อาจเพื่อกระทำ (ท่อง) คาถาหนึ่งให้คล่องแคล่วได้โดย ๔ เดือน ออกจากวิหารด้วยคำว่า "เธอเป็นผู้อภัยแม่ในพระศาสนา ทั้งเป็นผู้เสื่อมแล้วจากโภคะของกฤหัสถ์, ประโยชน์อะไรของเธอด้วยการอยู่ในวิหารนี้, เธอจงออกไปเสียจากวิหารนี้, แล้วปิดประตู."

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมชื่อนี้พระมหาปิ่นถกทำได้, ชะรอยความโกรธย่อมเกิดมีขึ้นแม้แก่พระชีนาสพทั้งหลาย."

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยถ้อยคำชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย กิเลสทั้งหลายมีรากะ เป็นต้น ย่อมไม่มีแก่พระชีนาสพทั้งหลาย, แต่บุตรของเราทำกรรมนั้น เพราะความที่ตนเป็นผู้มั่งอรรธเป็นเบื้องหน้า และเพราะเป็นผู้มั่งธรรมเป็นเบื้องหน้า" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๒๔. ยสุธ ราโค จ โทโส จ มาโน มกุโข จ ปาติโต

สาสปีริว อารคคา ตมห์ พุริมิ พุราหุณฺณ .

" ราคะ โทสะ มานะและมักขะ อันผู้ใดให้ตก
ไปแล้ว เหมือนเมล็ดพันธุ์ฝักกาดตกไปจากปลาย
เหล็กแหลมฉะนั้น เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อารคฺคา เป็นต้น ความว่า กิเลส
ทั้งหลายมีราคะ เป็นต้นเหล่านั้น และมักขะมีอันลบหลู่คุณของผู้อื่นเป็น
ลักษณะนี้ อันผู้ใดให้ตกไปแล้ว เหมือนเมล็ดพันธุ์ฝักกาดตกไปจาก
ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, กิเลสเหล่านั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่ในจิตเหมือนเมล็ด
พันธุ์ฝักกาดไม่ติดอยู่ที่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็น
พราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาปັນถกเถระ จบ.

๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ [๒๘๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระปิลินทวัจฉเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อกุกกั " เป็นต้น.

พระปิลินทวัจฉะใช้วาตะว่าคนถ้อยจนติดปาก

ได้ยินว่า ท่านปิลินทวัจฉะนั้น กล่าวคำเป็นต้นว่า " คนถ้อย จงมา, คนถ้อย จงไป " ย่อมร้องเรียกทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิต ด้วยวาตะว่าคนถ้อยทั้งนั้น.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุเป็นอันมากกราบทูลแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า ท่านปิลินทวัจฉะ ย่อมร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาตะว่าคนถ้อย."

พระศาสดารับสั่งให้หาท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า " ปิลินทวัจฉะ ได้ยินว่า เธอร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาตะว่าคนถ้อยจริงหรือ ? " เมื่อท่านกราบทูลว่า " อย่างนั้น พระเจ้าข้า " จึงทรงกระทำบุพเพนิวาสของท่านปิลินทวัจฉะนั้นไว้ในพระหฤทัย แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ายกโทษแก่ภิกษุชื่อปิลินทวัจฉะเลย, ภิกษุทั้งหลาย วัจฉะหา มีโทษในภายใน ร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาตะว่า คนถ้อยไม่, ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ชาติของภิกษุชื่อวัจฉะไม่สับสนกัน, ทั้งหมดนั้นเกิดแล้วในตระกูลพราหมณ์ ในภายหลัง, วาตะคนถ้อยนั้น เธอร้องเรียกมาแล้วตลอดกาลนาน, ถ้อยคำกระทบกระทั่งชนเหล่าอื่น อันเป็นคำระคายหู คำหยาบคายนั้นเทียว ชื่อว่าย่อมไม่มีแก่พระชินาสพ, เพราะวาบุตรของ

เรากล่าวอย่างนั้น ด้วยอำนาจแห่งความเคยชิน" เมื่อจะทรงแสดงธรรม
จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒๕. อุกกุสส วิญญาปนี คิริ สจฺจํ อุทฺธิรเย

ยาย นากิสฺส กณฺธิ ตมฺหํ พุรุมิ พุราหมณฺ .

"ผู้ใด ฟังกล่าวถ้อยคำอันไม่ระคายหู อันให้รู้
กันได้ เป็นคำจริง อันเป็นเหตุไม่ยังใคร ๆ ให้ขัดใจ,
เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกกุสส ได้แก่ คำไม่หยาบ.

บทว่า วิญญาปนี ได้แก่ ให้รู้เนื้อความกันได้.

บทว่า สจฺจํ ได้แก่ เป็นเนื้อความอันจริง.

บทว่า นากิสฺส เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่พึงยังบุคคลอื่นให้ข้อง
ใจด้วยอำนาจแห่งการให้เขาโกรธ ด้วยถ้อยคำอันใด, ธรรมดาพระชีนาสพ
ฟังกล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้นนั่นแล; เหตุนั้น เราจึงเรียกผู้นั้นว่า เป็น
พราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ จบ.

๒๖. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง [๒๘๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โยธ ที่ม " เป็นต้น.

พระจินาสพลื้อเอาของคนอื่นด้วยบังสุกุลสัญญา

ได้ยินว่า พราหมณ์มีจนาที่ทักขิณคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี เปลื้องผ้าสาฎกสำหรับห่ม วางไว้ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เพราะกลัวถูกกลืนตัวจับนั่งผืนหน้าออกมาข้างนอกประตูเรือน.

ลำดับนั้น พระจินาสพลรูปหนึ่งทำภักติกแล้ว กำลังเดินไปสู่วิหาร เห็นผ้าสาฎกนั้นแล้ว เหลียวดูข้างโน้นและข้างนี้ เมื่อไม่เห็นใครๆ จึงคิดว่า " ผ้าสาฎกนี้หาเจ้าของมิได้ " แล้วอธิฐานเป็นผ้าบังสุกุล ถืเอาแล้ว.

ขณะนั้น พราหมณ์เห็นท่านแล้ว ค่ำพลางเข้าไปหา กล่าวว่า " สมณะโกลัน ท่านถืเอาผ้าสาฎกของข้าพเจ้าทำไม ? "

พระจินาสพล. พราหมณ์ นั้นผ้าสาฎกของท่านหรือ ?

พราหมณ์. เออ สมณะ.

พระจินาสพล. กล่าวว่า " ฉันไม่เห็นใครๆ จึงถืเอาผ้าสาฎกนั้นด้วยสัญญาว่าเป็นผ้าบังสุกุล, ท่านจงรับเอาผ้านั้นเถิด " ให้ (ผ้าสาฎก) แก่พราหมณ์นั้นแล้วไปสู่วิหาร บอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายฟังคำของท่านแล้ว เมื่อจะทำการเยาะเย้ยกับด้วยท่าน จึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุ ผ้าสาฎกยาวหรือสั้น หยาบหรือละเอียดหนอแล ? "

พระชีณาสพกล่าวว่ "ผู้มีอายุทั้งหลาย ผ้าสาฎกยาวหรือสั้น หยาบหรือตะเอยก็ดีช่างเกิด, ความอาลัยในผ้าสาฎกนั้นของผมไม่มี ผมถือเอาด้วยความสำคัญว่าผ้าบังสุกุล (ต่างหาก)."

ภิกษุทั้งหลายฟังคำนั้นแล้ว กราบทูลแด่พระตถาคตว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุนั้นกล่าวคำไม่จริง พยากรณ์พระอรหันต์ผล."

พระชีณาสพไม่ถือเอาของคนอื่นด้วยเจตนาขโมย

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นกล่าวคำจริง, ธรรมดาพระชีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่ถือเอาสิ่งของๆ คนเหล่าอื่น " ดังนี้แล้ว ครัสพระกาลนี้ว่า :-

๒๖. โยธ ทัณ ว รสุสิ วา อญฺ ญลฺ สุภาสุภํ

โลเก อทินนํ นาทิยติ ตมहि พุรุมิ พุราหุณฺ .

"ผู้ใด ไม่ถือเอาของยาวหรือสั้น น้อยหรือใหญ่

งามหรือไม่งาม อันเขาไม่ให้แล้ว ในโลกนี้, เรา

เรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

ฟังทราบเนื้อความแห่งพระคานัน (ดังนี้) :-

ความว่า บุคคลใด ย่อมไม่ถือเอาสิ่งของยาวหรือสั้น บรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าสาฎกและเครื่องประดับเป็นต้น น้อยหรือใหญ่ บรรดาวัตถุทั้งหลาย มีแก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น งามหรือไม่งาม ด้วยอำนาจ

๑. ตสฺสฺสโต....อตุโธ นี้อาจจะแปลได้อีกนัยหนึ่งว่า เนื้อความว่า....ดังนี้ เป็นเนื้อความแห่งคำอันเป็นคานัน.

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 495
แห่งวัดอุอันมีค่ามากและมีค่าน้อย อันบุคคลอื่นหวงแหนแล้วในโลกนี้,
เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ [๒๕๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อาสายุสสุ " เป็นต้น.

พวกภิกษุเข้าใจว่าพระสารีบุตรยังมีตัณหา

ได้ยินว่า พระเถระนั้นมีภิกษุประมาณ ๕๐๐ เป็นบริวาร ไปสู่วิหารแห่งหนึ่งในชนบท แล้วเข้าจำพรรษา.

มนุษย์ทั้งหลาย เห็นพระเถระแล้ว ตระเตรียมผ้าจ่านำพรรษาไว้เป็นอันมาก. พระเถระพิจารณาแล้ว เมื่อผ้าจ่านำพรรษาทั้งปวงยังไม่ทันถึง (แก่ท่าน) นั้นเทียว, เมื่อจะไปสู่สำนักพระศาสดา สังกะภิกษุทั้งหลายไว้ว่า " เมื่อผ้าจ่านำพรรษามนุษย์ทั้งหลายนำมาแล้วเพื่อภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย พวกท่านรับไว้แล้วเพื่อส่งไป, หรือเก็บไว้แล้วพึงส่งข้าไป." ก็แลพระเถระ ครั้นสั่งอย่างนี้แล้ว ได้ไปสู่นักพระศาสดา.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า " ถึงทุกวันนี้ตัณหาของพระสารีบุตรเถระ จะร่อยจะยังมีอยู่แน่, จริงอย่างนั้น พระเถระสั่งไว้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า 'เมื่อพวกภิกษุถวายผ้าจ่านำพรรษาแล้ว, พวกท่านพึงส่งผ้าจ่านำพรรษาไป แก่พวกสัทธวัหาริกของตน, หรือเก็บไว้แล้วพึงส่งข้าไป' ดังนี้แล้ว จึงมา."

พระศาสดาเปลื้องความเข้าใจผิดของพวกภิกษุ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนากันด้วยถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นกราบทูลว่า

'ด้วยถาขื่อนี้,' จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ดัณหาย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา, แต่เรากล่าวอย่างนั้น ก็ด้วยคิดว่า 'ก็ความเสื่อมจากบุญของพวกมนุษย์ และความเสื่อมจากลาภที่ชอบธรรม ของภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย อย่าได้มี" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๒๓. อาสา ยสฺส น วิชฺชนฺติ อสุมี โสเก ปรมฺหิ จ
นิราสยํ วิธํ ยุตํ ตมํ หิ พฺรุมิ พฺราหฺมณํ .

" ความหวังของผู้ใด ไม่มีในโลกนี้และโลกหน้า,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความหวัง พราก (กิเลส) ได้
แล้วว่า เป็นพราหมณ์."

แก้รรถ

ตัณหา ชื่อว่า อาสา ในพระคาถานั้น.
บทว่า นิราสยํ ๑ ได้แก่ ไม่มีตัณหา.
บทว่า วิธํ ยุตํ ความว่า เราเรียกผู้พรากได้แล้วจากกิเลสทั้งปวง
นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑. บาลีเป็น นิราสย .

๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ [๒๕๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ยสุสาธยา" เป็นต้น.

พระศาสดาทรงแสดงลักษณะแห่งพราหมณ์

เรื่องก็เช่นกับเรื่องมีในก่อนนั่นเอง. แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดา ตรัสความที่พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นผู้ไม่มีค้นหาแล้ว ตรัสพระคาถา นี้ว่า :-

๒๘. ยสุสาธยา น วิชฺขนฺติ อญฺญา อถฺกฺกธึ
อมฺโถกฺขํ อนุปฺปตฺตํ ตมฺหํ พุริมิ พุราหฺมณํ .

" ความอาศัยของบุคคลใดไม่มี, บุคคลใคร่รู้ชัด
แล้ว เป็นผู้ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่อย่างไร,
เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ยังลงสู่อมตะ ตามบรรลุลแล้วว่
เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

ค้นหา ชื่อว่ อาศัย ในพระคาถานั้น.

บาทพระคาถาว่ อญฺญา อถฺกฺกธึ ความว่ ผู้รู้วัตถุ ๘ ตามความ
เป็นจริงแล้ว เป็นผู้ไม่มีความสงสัย ด้วยความสงสัยซึ่งมีวัตถุ ๘.

บาทพระคาถาว่ อมฺโถกฺขํ อนุปฺปตฺตํ ความว่ เราเรียกบุคคล
นั้น ผู้ยังลงสู่พระนิพพานชื่ออมตะ ตามบรรลุลแล้ว ว่เป็นพราหมณ์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 499

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ จบ.

๒๕. เรื่องพระเวศเถระ [๒๕๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภพระเวศเถระ
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โยธ ปุณฺณณฺจ " เป็นต้น.

พระชีณาสพไม่มีบุญและบาป

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า " คาม
วา ยทิ วา ญญเณ " เป็นต้นแล้วนั้นแล.

จริงอยู่ ในเรื่องนั้นข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า " ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย
สนทนากันว่า " น้าอัสจรรย สามเณรมีลาภ, น้าอัสจรรยสามเณรมีบุญ;
รูปเดียว (แท้) สร้างเรือนยอด ๕๐๐ หลังเพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปได้."

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอ
นั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วย
กถาข้อนี้ " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุญย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา,
บาปก็มีได้มี; บุญบาปทั้งสองเธอละเสียแล้ว " ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๒๕. โยธ ปุณฺณณฺจ ปาปญฺจ อุโห สงฺคํ อุปจฺจคา

อโสกํ วิรชํ สุกุทฺธํ ตมฺหํ พุรุมิ พุราหฺมณฺ .

" ผู้ใดล่วงบุญและบาปทั้งสอง และกิเลสเครื่อง
ข้องเสียได้ในโลกนี้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความโสก
มีธุลีไปปราศแล้ว ผู้บริสุทธฺ์แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ความว่า ละบุญและบาปแม่ทั้งสอง

บทว่า **สงคํ** ได้แก่ กิเลสเครื่องข้องอันต่างด้วยราคะเป็นต้น.

บทว่า **อุปจจกา** ได้แก่ ก้าวล่วงแล้ว. อธิบายว่า เราเรียกผู้ซึ่ง
ชื่อว่าไม่มีความโศก เพราะไม่มีความโศกอันมีวิภูฏะเป็นมูล ผู้ชื่อว่ามิธุลี
ไปปราศแล้ว เพราะไม่มีธุลีคือราคะเป็นต้นในภายใน ผู้ชื่อว่าบริสุทธิ์แล้ว
เพราะความเป็นผู้ไม่มีอุปกิเลสนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเรวตเถระ จบ.

๓๐. เรื่องพระจันทาทเถระ [๒๕๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระจันทาทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " จันท ว " เป็นต้น.

พระจันทาทเถระเป็นพ่อค้าไม้จันทร์แดง

อนุพพิทกาในเรื่องของพระจันทาทเถระ ดังต่อไปนี้ :-

"ได้ยินว่า ในอดีตกาล พ่อค้าในกรุงพาราณสีคนหนึ่งคิดว่า " เราจักไปสู่ปัจฉินตชนบทแล้ว นำไม้จันทร์แดงมา " ขนเอาวัตถุเป็นอันมาก มีผ้าและเครื่องอาภรณ์ เป็นต้น ไปยังปัจฉินตชนบท ด้วยเกวียน ๕๐๐ ชีตที่ปักไกล่ประตูบ้านแล้ว ถามพวกเด็กเลี้ยงโคในดงว่า " มนุษย์ไร ๆ ในบ้านนี้ ผู้ทำงานที่เชิงเขามีอยู่หรือ ? "

พวกเด็กเลี้ยงโค. จะ มีอยู่.

พ่อค้า. มนุษย์นั้นชื่ออะไร ?

พวกเด็กเลี้ยงโค. มนุษย์นั้นชื่อโน้น.

พ่อค้า. ก็ภรรยาหรือพวกบุตรของเขา มีชื่ออย่างไร ?

พวกเด็กเลี้ยงโค. เขามีชื่อนั้น ๆ.

พ่อค้า. ก็เรือนของเขาอยู่ที่ไหน ?

พวกเด็กเลี้ยงโค. เรือนของเขาอยู่ที่ชื่อนั้น .

พ่อค้านั้น นั่งบนยานน้อยอันสบาย ไปสู่ประตูเรือนของเขาตามสัญญาที่พวกเด็กเหล่านั้นให้แล้ว ลงจากยาน เข้าไปสู่เรือนแล้วเรียกหาหญิงนั้นว่า " ชื่อโน้น." หญิงนั้นคิดว่า " บุคคลนี้ จักเป็นญาติของพวกเราคนหนึ่ง " จึงมาโดยเร็ว ปูอาสนะไว้ (รับรอง).

พ่อค้านั้น นั่งบนอาสนะนั้นแล้ว ระบุชื่อถามว่า " สหายของฉันทัน
ไปไหน ? "

หญิง. ไปสู่ป่า นาย.

พ่อค้า ระบุชื่อของคนทั้งปวงเที่ยว ถามว่า " บุตรของฉันทันชื่อนั้น
ธิดาของฉันทันชื่อนั้น ไปไหน ? ดังนี้แล้ว กล่าวว่า " ท่านพึงให้ผ้าและ
เครื่องอาภรณ์เหล่านี้ แก่ชนเหล่านั้น, ในเวลาที่แม่สหายของฉันทันกลับมาแล้ว
จากคง หล่อนพึงให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์นี้ " แล้วได้ให้ (วัตถุเหล่านั้น).
นางทำสักการะอย่างยิ่งแก่เขาแล้ว ในเวลาที่สามีมา จึงกล่าวว่า " นาย
บุคลนี้ จำเดิมแต่เขามาแล้ว ระบุชื่อของชนทั้งปวงแล้ว ให้สิ่งนี้และ
สิ่งนี้ " ฝ่ายสามีของหญิงนั้น ก็ทำกิจอันควรทำแก่เขา.

ครั้นในเวลาเย็น พ่อค้านั่งบนที่นอน ถามเขาว่า " สหาย ท่าน
เที่ยวไปที่เชิงเขา เคยเห็นอะไรมาก ? "

ชายเจ้าถิ่น. ฉันทันไม่เห็นอย่างอื่น, แต่ฉันทันเห็นต้นไม้ชนิดที่มีกิ่ง
แดงมาก.

พ่อค้า. ต้นไม้ (ชนิดนั้น) มีมากหรือ ?

ชายเจ้าถิ่น. จะ ต้นไม้ (ชนิดนั้น) มีมาก.

พ่อค้า กล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงไม้เหล่านั้นแก่ฉันทัน "
ดังนี้แล้ว ไปกับเขา ตัดต้นจันทน์แดงบรรทุกให้เต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม
แล้ว เมื่อเดินมา กล่าวกะชาชนันว่า " สหาย เรือนของฉันทันมีอยู่ในที่ชื่อนั้น
ในกรุงพาราณสี, ท่านพึงมายังสำนักของตลอดกาลตามกาล, ฉันทันไม่มี
ความต้องการด้วยเครื่องบรรณาการอย่างอื่น, ท่านพื้งนำมาเฉพาะแต่ต้นไม้

ที่มีกิ่งแดงเท่านั้น. เขารับรองว่า " คีละ " แล้วเมื่อมาสู่สำนักของพ่อค้า นั้นตลอดกาลตามกาล ย่อมนำมาแต่ไม้จันทน์แดงเท่านั้น. แม้พ่อค้า นั้น ก็ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่เขา.

โดยสมัยอื่นอีกแต่กาลนั้น เมื่อพระกัศสปทศพลปรินิพพานแล้ว เมื่อสฤงษทองอันเขาประดิษฐานไว้แล้ว, บุรุษนั้นได้บรรทุกไม้จันทน์แดง เป็นอันมาก ไปสู่กรุงพาราณสี.

ครั้งนั้น พ่อค้าเป็นผู้เป็นสหายของเขา ให้บดไม้จันทน์เป็นอันมาก ให้เต็มถาดแล้ว กล่าวว่า " สหาย ท่านจงมา, พวกเราจักไปสู่ที่ก่อเจดีย์ จนกว่าจะหุงกัต (สุก) แล้วจึงกลับ " ได้พาเขาไปในที่นั้นทำการบูชาด้วย ไม้จันทน์แล้ว.

สหายชาวปัจฉิมชนบทของเขาเมื่อนั้น ได้สร้างที่จุมนถแห่ง พระจันทร์ด้วยไม้จันทน์ ในห้องแห่งพระเจดีย์, บุรพกรรมของเขามี เพียงนี้เท่านั้น.

อนิสถการบูชาด้วยไม้จันทน์แดง

เขาจุติจากอภัพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ยังพุทธันดรหนึ่งให้สิ้น ไปแล้วในเทวโลกนั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ มหาศาล ในกรุงราชคฤห์. รัศมีเช่นกับด้วยมณฑลพระจันทร์ตั้งขึ้นจาก มณฑลแห่งนาภีของเขา. เพราะเหตุนี้ พวกญาติจึงขนานนามของเขาว่า " จันทกะ " นัยว่า นั่นเป็นผลแห่งการทำที่จุมนถแห่งพระจันทร์ ใน พระเจดีย์ของเขา.

พราหมณ์ทั้งหลายคิดกันว่า " พวกเราอาจเพื่อพาเอาพราหมณ์นี้ไป หากินกะโลกเขาได้ " ดังนี้แล้ว ให้เขานั่งบนยานน้อย เทียวกล่าวว่า

"ผู้ใดเอามือลูบคลำศีรษะของจันทากพราหมณ์นี้, ผู้นั้นจะได้อิสริยสมบัติ
ชื่อเห็นปานนี้."

ชนทั้งหลาย เมื่อให้ทรัพย์ร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าง แสนหนึ่ง
บ้างนั้นแล จึงจะได้เพื่อเอามือลูบคลำศีรษะของพราหมณ์นั้น.

พราหมณ์เหล่านั้น เทียวไปเนื่อง ๆ อยู่อย่างนี้ ก็ถึงกรุงสาวัตถี
โดยลำดับ ยึดเอาที่พักในระหว่างแห่งพระนครและวิหารแล้ว.

อริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิแม่ในกรุงสาวัตถี ถวายทานในกาลก่อน
แห่งกัถแล้ว ในกาลภายหลังกัถ มีมือถือของหอมระเบียบดอกไม้ผ้าและ
เกตุขเป็นต้น ไปเพื่อฟังธรรม. พราหมณ์ทั้งหลายเห็นอริยสาวกเหล่านั้น
แล้ว ถามว่า "ท่านทั้งหลายจะไปไหนกัน ?"

อริยสาวก. พวกเราจักไปสู่สำนักของพระศาสดา เพื่อฟังธรรม.
พวกพราหมณ์. ท่านทั้งหลายจงมา, ท่านทั้งหลายไปในที่นั้นแล้ว
จักทำอะไร ? อานุภาพเช่นกับด้วยอานุภาพของจันทากพราหมณ์ ของ
พวกข้าพเจ้าไม่มี, เพราะว่าชนทั้งหลายลูบคลำศีรษะของจันทากพราหมณ์
นั้น ย่อมได้สมบัติชื่อนี้, ท่านทั้งหลายจงมา, จงดูจันทากพราหมณ์นั้น.

อริยสาวกเหล่านั้นกล่าวว่า "ชื่อว่าอานุภาพของจันทากพราหมณ์
ของท่านทั้งหลาย เป็นอย่างไร ? พระศาสดาของพวกเราท่านนั้น มี
อานุภาพมาก."

อริยสาวกและพวกพราหมณ์เหล่านั้น ไม่อาจเพื่อยังกันและกันให้
ยินยอมได้ จึงกล่าวว่า "พวกเราไปสู่วิหารแล้ว จักรู้อานุภาพของจันทาก-
พราหมณ์ หรือของพระศาสดาของพวกเรา" ดังนี้แล้วได้พาจันทาก-
พราหมณ์นั้นไปสู่วิหารแล้ว.

จันทกพรหมณ์อับเฉาในสำนักพระศาสดา

พระศาสดา เมื่อจันทกพรหมณ์นั้น พอเข้าไปสู่สำนักของพระองค์, ได้ทรงทำให้รัศมีเพียงดังพระจันทร์หายไปเสีย. จันทกพรหมณ์นั้น ได้เป็นประหนึ่งกาในกระเช้าถ่าน ในสำนักพระศาสดา.

ครั้งนั้น พรหมณ์ทั้งหลายจึงนำเขาไปไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. รัศมีได้กลับเป็นปกติอย่างเดิม. พรหมณ์ก็นำมาสู่สำนักพระศาสดาอีก. รัศมีก็หายไปอย่างนั้นเหมือนกัน. จันทกพรหมณ์ไปแล้วอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เห็นรัศมีหายไปอยู่ จึงคิดว่า "ผู้นี้ เห็นจะรู้มนต์เป็นเครื่องหายไปแห่งรัศมี." เขาจึงทูลถามพระศาสดาว่า "พระองค์ทรงทราบมนต์เป็นเครื่องหายไปแห่งรัศมีหรือหนอแล?"

พระศาสดา. เออ เรารู้.

จันทกเถ ถ้อยคำนั้น ขอพระองค์จงประทานแก่ข้าพระองค์บ้าง.

พระศาสดา. เราไม่อาจเพื่อให้แก่บุคคลผู้ไม่บวช.

จันทกะนั้นกล่าวกะพรวพรหมณ์ว่า "เมื่อฉันเรียนมนต์นั้นแล้ว จันจักเป็นผู้ประเสริฐในชมพูทวีปทั้งสิ้น, พวกท่านจงรออยู่ที่นี้ก่อน, จันจักบวชเรียนมนต์โดย ๒-๓ วัน เท่านั้น." เขาทูลขอการบรรพชาะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดาจึงตรัสบอกอาการ ๓๒ แก่จันทกภิกษุ. เธอทูลถามว่า "นี่อะไร?"

พระศาสดา. นี่เป็นปริกรรมแห่งมนต์, เธอควรสาธยาย.

แม้พวกรพรหมณ์มาในระหว่าง ๆ แล้ว ถามว่า "ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือ?"

จันทกะ. ยังก่อน. ฉันกำลังเรียน.

เขาบรรลุประอรหัตโดย ๒-๓ วันเท่านั้น ในเวลาที่พวกพราหมณ์
มาถามแล้ว กล่าวว่า " ท่านทั้งหลายจงไปเถิด. เดียวนี้ฉันเป็นผู้มีธรรม
เครื่องไม่ไปเสียแล้ว."

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า ภิกษุนี้
กล่าวคำไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล."

พระชีณาสพกล่าวแต่คำจริง

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ จันทกะบุตรของเรา
มีอาสวะสิ้นแล้ว ย่อมกล่าวแต่คำจริงเท่านั้น " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถา
นี้ว่า:-

๓๐. จนุท ว วิมล สุทฺธ วิปฺปสนฺนมนาวิล

นฺนทิกวปริกฺชีณํ ตมทํ พฺรุมิ พฺราหฺมณ .

" เราเรียกผู้บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว มีภพ
เครื่องเพติดเพติดสิ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์ ที่
ปราศจากมลทินนั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิมล ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมี
หมอกเป็นต้น.

บทว่า สุทฺธ ได้แก่ ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า วิปฺปสนฺน ได้แก่ มีจิตผ่องใสแล้ว.

บทว่า นมนาวิล ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมีกิเลสเป็นต้น.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 508

บทว่า นนุทิกวปริกฺขิณฺ ความว่า เราเรียกผู้มีตักหาในภพทั้ง ๓
สิ้นแล้วนับว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระจันทาทเถระ จบ.

๓๑. เรื่องพระสีวลีเถระ [๒๕๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองกุณฑลโกธียะ ประทับอยู่ในป่าชื่อ
กุณฑลวาน ทรงปรารภพระสีวลีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " โย อิม "
เป็นต้น.

พระนางสุปปวาสาทรงอดกลั้นทุกข์ได้ด้วยวิตก ๓ ข้อ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระธิดาของพระโกธียวงส์ พระ-
นามว่าสุปปวาสา ทรงครรภ์สิ้น ๗ ปี มีครรภ์อันหลง (มาอีก) ๗ วัน
ถูกทุกขเวทนาเกล้าเผ็ดร้อนทุกข์ต้องแล้ว, ทรงอดกลั้นทุกข์นั้น ด้วยวิตก
๓ ข้อเหล่านี้คือ " (๑) พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงแสดงธรรม
เพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้แหละ, พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้
ตรัสรู้เองโดยชอบหนอ; (๒) พระสงฆ์สาวกใดปฏิบัติเพื่อละทุกข์แห่งรูป
นี้แหละ, พระสงฆ์สาวกนั้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้
ปฏิบัติดีแล้วหนอ; (๓) ทุกข์เห็นปานนี้ " ไม่มีในพระนิพพานใด.
พระนิพพานนั้น เป็นสุขดีหนอ" ดังนี้แล้ว ทรงส่งพระสวามีไปสู่สำนัก
ของพระศาสดา, เมื่อพระสวามีนั้น กราบทูลการถวายบังคมแด่พระศาสดา
ตามคำของพระนางแล้ว, ในขณะที่พระศาสดาตรัสว่า " พระธิดาโกธียวงส์
พระนามว่าสุปปวาสาจะเป็นผู้มีสุข ไม่มีโรค, ประสูติพระโอรสซึ่งหาโรค
มิได้เกิด " ดังนี้แหละ เป็นผู้สบาย หายพระโรค ประสูติพระโอรส
ผู้หาโรคมิได้แล้ว ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วได้
ทรงถวายมหาทาน สิ้น ๗ วัน.

พระโอรสได้บรรลुพระอรหัต

แม้พระโอรสของพระนาง ถือเอาธมมกรกรองน้ำถวายพระสงฆ์ได้
จำเดิมแต่วันที่ประสูติแล้ว. ในกาลต่อมา พระโอรสนั้นเสด็จออกบรรพชา
แล้วบรรลุพระอรหัต.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุ
ทั้งหลาย พวกท่านจงดู.. ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตชื่อ
เห็นปานนี้ ยังสวดยทุกข์ในท้องของมารดาตลอดกาล ประมาณเท่านี้,
จะป่วยกล่าวไปใยเล่าถึงชนเหล่าอื่น; ทุกข์เป็นอันมากหนอ อันภิกษุนี้
ถอนแล้ว."

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอ
นั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วย
กถาข้อนี้" จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เออ บุตรของเราพ้นจากทุกข์
ประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้ ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้วอยู่" ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓๑. โย อิม ปลิปถิ ทุกฺคิ ลํ สारํ โหมหจฺจคา

ติณฺโณ ปารคโต ฌายี อนนฺโห อถกฺกถิ

อนุปาทาย นิพฺพุโต ตมํ พุริ มุหํหณฺ .

"ผู้ใด ล่วงทางอ้อม หล่ม สงสาร และโมหะ
นี้ไปแล้ว เป็นผู้ข้ามไปได้ ถึงฝั่ง มีปกติเพ่ง หากิเลส
เครื่องหวั่นไหวมิได้ ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่
อย่างไร ไม่ถื้อมัน ดับแล้ว, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็น
พราหมณ์."

แก้อรธ

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคานัน (ดังนี้) :-

ความว่า ภิกษุใด ล่องทางคือราคะ หล่มคือกิเลส สังสารวัฏ และ
โมหะอันไม่ให้แทงตลอดอริยสัจทั้ง ๔ นี้ไปแล้ว, เป็นผู้ข้ามโอฆะทั้ง ๔
ได้ ถึงฝั่งแล้วโดยลำดับ, มีปกติเพ่งด้วยมาน ๒ อย่าง, เชื่อว่าหากิเลส
เครื่องหวั่นไหวมิได้ เพราะไม่มีตัณหา, เชื่อว่าไม่มีความสงสัยเป็นเหตุ
กล่าวว่อย่างไร เพราะไม่มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวว่อย่างไร, เชื่อว่าไม่ถือ
มั่นแล้ว เพราะไม่มีอุปาทาน เชื่อว่าดับแล้ว เพราะอันดับไปแห่งกิเลส;
เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลुอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสีวลีเถระ จบ.

๓๒. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ [๒๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสุนทรสมุทรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "โยธ กามะ" เป็นต้น.

กุลบุตรออกบวช

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี กุลบุตรคนหนึ่งชื่อสุนทรสมุทรกุมาร เกิดในตระกูลใหญ่อันมีสมบัติ ๔๐ โกฏิ.

วันหนึ่ง เขาเห็นมหาชนมียของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ ไปสู่พระเชตวันเพื่อต้องการฟังธรรม ในเวลาภายหลังภัดจึงถามว่า "พวกท่านจะไปไหนกัน"? เมื่อมหาชนนั้นบอกว่า "พวกฉันจะไปสู่สำนักพระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม, กล่าววว่า "ฉันก็จักไป" แล้วไปกับมหาชนนั้น นั่ง ณ ที่สุดบริษัท.

พระศาสดาทรงทราบอรรถาธิบายของเขา จึงทรงแสดงอนุปพุทธานุภาพ. เขาคิดว่า "บุคคลผู้อยู่ครองเรือน ไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์ให้เป็นคุณสังขที่ขัดแล้วได้." อาศัยพระกถาของพระศาสดา มีความอุตสาหะเกิดแล้วในบรรพชา, เมื่อบริษัทเลิกไปแล้ว, จึงทูลขอบรรพชาแก่พระศาสดา ได้สดับว่า "พระตถาคตทั้งหลาย ไม่ยังกุลบุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาตให้บรรพชา" จึงไปสู่เรือนแล้ว ยังมารดาบิดาให้อนุญาตด้วยความพยายามมากเหมือนกุลบุตรซึ่งรัฐบาลเป็นต้น ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว คิดว่า "ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยการอยู่ในที่นี่" จึงออกจากกรุงสาวัตถีนั้นไปสู่กรุงราชคฤห์ เทียวบิณฑบาตอยู่ ยังกาลให้ล่วงไปแล้ว.

หญิงแพศยารับอาสาจะให้พระเถระสักให้ได้

ต่อมาวันหนึ่ง มารดาบิดาของพระสุนทรสมุทรเถระนั้น เห็นพวกกุมารที่เป็นสหายของท่าน กำลังเล่นอยู่ด้วยสิริโสภาคย์อันใหญ่ในวันมหรสพวันหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี คร่ำครวญว่า " การเล่นชนิดนี้ บุตรของเราได้โดยยาก."

ในขณะนั้น หญิงแพศยาคนหนึ่งไปสู่ตระกูลนั้น เห็นมารดาของพระสุนทรสมุทรเถระนั้นกำลังนั่งร้องไห้อยู่ จึงถามว่า " คุณแม่ เพราะเหตุไร ? คุณแม่จึงร้องไห้."

มารดาพระสุนทรสมุทร. ฉันคิดถึงลูก จึงร้องไห้.

หญิงแพศยา. ก็บุตรนั้นไปที่ไหนเล่า ? คุณแม่.

มารดาพระสุนทรสมุทร. บวชใน (สำนัก) ภิกษุทั้งหลาย.

หญิงแพศยา. การให้ท่านสึกเสีย ไม่ควรหรือ ?

มารดาพระสุนทรสมุทร. ควร แต่เธอไม่ปรารถนา, เธอออกจากกรุงสาวัตถีนี้ ไปสู่กรุงราชคฤห์.

หญิงแพศยา. ถ้าฉันพึงให้ท่านสึกได้ไซ้, คุณแม่พึงทำอะไร ? แก่ฉัน.

มารดาพระสุนทรสมุทร. พวกฉันพึงทำเจ้าให้เป็นเจ้าของแห่งขุมทรัพย์ตระกูลนี้.

หญิงแพศยาบอกว่า " ถ้าเช่นนั้น คุณแม่จงให้สินจ้างแก่ฉัน " ถือเอาสินจ้างแล้ว ไปสู่กรุงราชคฤห์ด้วยบริวารหมู่ใหญ่ กำหนดถนนที่เที่ยวบิณฑบาตของท่านได้แล้ว ยึดเอาเรือนเป็นที่พักหลังหนึ่งในที่นั้น

๑. ความเป็นผู้มีส่วนงามด้วยสิริ.

ตกแต่งอาหารที่ประณีตไว้แต่เช้าตรู่ แล้วถวายภิกษาในเวลาพระเถระเข้าไป
ไปบิณฑบาต โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน นิมนต์ว่า " ท่านเจ้าข้า ขอท่าน
จงนั่งในที่นี้แหละ ทำภักตกิจ" แล้วรับเอาบาตร. ท่านได้ให้บาตรแล้ว.

หญิงแพศยาออกอุบายเกลี้ยกล่อมพระเถระ

ครั้งนั้น หญิงแพศยานั้นเลี้ยงพระเถระนั้น ด้วยอาหารอันประณีต
เรียนว่า " ท่านเจ้าข้า การเที่ยวบิณฑบาตในที่นี้แหละสะดวกดี " นิมนต์
ให้พระเถระนั่งฉันที่ระเบียง ๒-๓ วัน แล้ว เอาขนมเกลี้ยกล่อมพวกเด็ก
แล้วพูดว่า " พวกเจ้าจงมา, ในเวลาพระเถระมาแล้ว แม้ฉันห้ามอยู่,
พวกเจ้าพึงมาในที่นี้ แล้ว (คุย) ธุลีให้ฟุ้งขึ้น."

ในวันรุ่งขึ้นเวลาพระเถระฉัน พวกเด็กเหล่านั้นแม้ถูกหญิงแพศยา
นั้นห้ามอยู่ ก็ (คุย) ธุลีให้ฟุ้งขึ้นแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น หญิงแพศยานั้นเรียนว่า " พวกเด็ก แม้ฉันห้ามอยู่
ก็ไม่ฟังคำของดิฉัน ยัง (คุย) ธุลีให้ฟุ้งขึ้นในที่นี้ได้, ขอท่านจงนั่งภายใน
เรือนเกิด" ให้ท่านนั่งภายในแล้ว นิมนต์ให้ฉันสิ้น ๒-๓ วัน, นาง
เกลี้ยกล่อมเด็กอีก พูดว่า " พวกเจ้า แม้ถูกฉันห้ามอยู่ พึงทำเสียงอึกทึก
ในเวลาพระเถระฉัน." เด็กเหล่านั้น ทำอย่างนั้นแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น นางกล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า ในที่นี้มีเสียงอึกทึกเหลือ
เกิน, พวกเด็ก แม้ฉันห้ามอยู่ ก็ไม่เชื่อถ้อยคำของดิฉัน; นิมนต์ท่าน
นั่งเสียในปราสาทเบื้องบนเกิด," เมื่อพระเถระรับนิมนต์แล้ว, ทำพระเถระ
ไว้ข้างหน้า เมื่อจะขึ้นไปสู่ปราสาท ปิดประตูทั้งหลายเสีย จึ่งขึ้นไปสู่
ปราสาท.

พระเถระ แม้เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร

อย่างอุกฤษฏ์ ถูกความอยากในรสพัวพันแล้ว จึงขึ้นไปสู่ปราสาท ๗ ชั้น
ตามคำของนาง.

หญิงแพศยาแสดงอาการ ๔๐ อย่าง เกี่ยวกับพระเถระ

นางให้พระเถระนั่งแล้ว แสดงเงื่อนของหญิง ลีลาของหญิง
ซึ่งมาแล้วอย่างนี้ว่า "เพื่อนผู้มีหน้าเอบอ้ม ได้ยินว่า หญิงขอมเกี่ยวชาย
ด้วยฐานะ ๔๐° อย่าง คือ : สะบัดสะบั้ง ๑ ก้มลง ๑ กริดกราย ๑ ชะมด-
ขม้อย ๑ เอาเล็บขีดเล็บ ๑ เอาเท้าเหยียบเท้า ๑ เอาไม้ขีดแผ่นดิน ๑
ชูตักขึ้น ๑ ลดตักลง ๑ เล่นเอง ๑ ให้เด็กเล่น ๑ จูบเอง ๑ ให้เด็ก
จูบ ๑ รับประทานเอง ๑ ให้เด็กรับประทาน ๑ ให้ของเด็ก ๑ ขอบของ
ก้น ๑ ล้อเลียนเด็ก ๑ พุดดัง ๑ พุดค่อย ๑ พุดคำเปิดเผย ๑ พุด
ลับ ๑ (ทำนิมิต) ด้วยการพ้อน ด้วยการจับ ด้วยการประโคม ด้วย
การร้องไห้ ด้วยการเอียงกราย ด้วยการแต่งตัว ๑ ชิกชี ๑ จ้องมองดู ๑
ลั่นสะเอว ๑ ยังของลับให้ไหว ๑ ถ่างขา ๑ หุบขา ๑ แสดงถัน ๑
แสดงรักแร้ ๑ แสดงสะดือ ๑ ขยิบตา ๑ ชักคิ้ว ๑ แม้มริมฝีปาก ๑
แลบลิ้น ๑ เปลื้องผ้า ๑ นุ่งผ้า ๑ สยายผม ๑ เก้าผม ๑" ยืนข้าง
หน้าของพระเถระนั้นแล้วกล่าวคำนี้ว่า :-

" หญิงแพศยาผู้มีเท้าขอมแล้วด้วยน้ำครั่ง สวม

เพียงเท้า (กล่าวแล้วว่า) แม้ท่านก็เป็นชายหนุ่ม

สำหรับดิฉัน และแม้ดิฉันก็เป็นหญิงสาวสำหรับท่าน,

แม้เราทั้งสองแก่แล้ว มิใช่ทำกรานไปข้างหน้าจึง

จักบวช."

๑. มาในอรรถกถาชาดก ๘/๒๖๑ กุณาลชาดก. ๒. กตมनुกโรदि ขอมทำตามซึ่งกรรมอันเด็ก
ทำแล้ว.

พระเถระชนะหฺมึงแพศยาเพราะอาศัยพระศาสดา

ครั้งนั้น ความสังเวชใหญ่ได้เกิดขึ้นแก่พระเถระว่า "โอหนอ ! กรรมที่เราไม่ใคร่ครวญแล้วทำ หนัก." ในขณะนั้น พระศาสดาประทับนั่งอยู่ในพระเชตวัน ณ ที่ไกลประมาณ ๔๕ โยชน์นั้นแล ทรงเห็นเหตุนั้นแล้วได้ทรงทำความยืมเยี่ยมให้ปรากฏ.

ลำดับนั้น พระอานนทเถระทูลถามพระองค์ว่า " พระเจ้าข้า อะไรหนอแล ? เป็นเหตุ, อะไร ? เป็นปัจจัย แห่งการทรงทำความยืมเยี่ยมให้ปรากฏ.

พระศาสดาตรัสว่า. อานนท สงครามของภิกษุเชื้อสุนทรสมุทรและของหฺมึงแพศยา กำลังเป็นไปอยู่ บนพื้นปราสาท ๗ ชั้น ในกรุงราชคฤห์.

พระอานนททูลถามว่า พระเจ้าข้า ความชนะจักมีแก่ใครหนอแล ? ความปราชัยจักมีแก่ใคร ?

พระศาสดาตรัสว่า " อานนท ความชนะจักมีแก่สุนทรสมุทร, ความปราชัยจักมีแก่หฺมึงแพศยา" ดังนี้แล้ว ทรงประกาศความชนะของพระเถระ ประทับนั่งในพระเชตวันนั้นนั่นเอง ทรงแผ่พระรัศมีไป ตรัสว่า " ภิกษุ เธอจงหมดอาลัย ละกามแม่ทั้งสองเสีย " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓๒. โยธ กาม ปหนุตฺวาน อนาคาโร ปริพุพฺเพ

กามภวปริกฺขิณํ ตมहि พุรุมิ พุราหฺมณํ .

" บุคคลใด ละกามทั้งหลายในโลกนี้แล้ว เป็น
ผู้ไม่มีเรื้อน งดเว้นเสียได้, เราเรียกบุคคลนั้น ผู้มี
กามและภพสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์."

แก้orro

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคานัน (ดังนี้) :-

ความว่า บุคคลใด ละกามเมทั้งสองในโลกนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มี
เรื้อน จดเว้นเสียได้, เราเรียกผู้นั้น ผู้มีกามสิ้นแล้ว และผู้มีภพสิ้นแล้ว
ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พระเถระบรรลุประอรหัตแล้ว เหาะขึ้นไปสู่เวหาส
ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ทะลุมณฑลช่อฟ้าออกไปแล้ว ชมเชยพระสรีระ
พระศาสดายู่นนั้นเทียว มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว.

พระศาสดาเป็นที่พึงของพระเถระ

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันแมในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย
พระสุนทรสมุทเธระ อาศัยรสที่พึงรู้ด้วยลิ้น เกือบเสียท่า. แต่พระศาสดา
เป็นที่พึงของเธอ."

พระศาสดาทรงสดับกถานั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราเป็น
ที่พึงของสุนทรสมุทเธระนั้น แต่ในบัดนี้เท่านั้นหาได้, แมในกาลก่อน เรา
ก็เป็นที่พึงของสุนทรสมุทเธระนั้น ผู้ติดอยู่ในรสตัณหาแล้วเหมือนกัน " อัน
ภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา เพื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น ทรงยังวาทมิกชาดก^๑นี้ให้พิสดารว่า :-

"ได้ยินว่า สภาพอื่นที่เลวกว่ารสทั้งหลาย คือ

การเคยชินกัน หรือการสนิมสนมกัน ย่อมไม่มี,

คนรักษาอุทธานซื้อสญชัย ย่อมนำเนื้อสมันต์ัวอาศัย

อยู่ในรชัญ มาสู่อำนาจได้ ก็เพราะรสทั้งหลาย."

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 518

ดังนี้แล้ว ทรงประมวลชาดกว่า " ในกาลนั้น สุนทรสมุทได้เป็น
เนื้อสมัน, ส่วนมหาอำมาตย์ของพระราชารู้กล่าวคดีแล้ว ให้ปล่อย
เนื้อนั้นไป "ได้เป็นเราเอง."

เรื่องพระสุนทรสมุทเถระ จบ.

๓๓.เรื่องพระโศติกเถระ [๒๕๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระโศติกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " โยธ ตณฺห " เป็นต้น.

บุรพกรรมของสองพี่น้อง

อนุปพิทกถาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ภูมฺพิต ๒ คนพี่น้องในกรุงพาราณสียังชนให้ทำไร่อ้อยไว้เป็นอันมาก.

ต่อมาวันหนึ่ง น้องชายไปยังไร่อ้อย คิดว่า " เราจักให้อ้อยลำหนึ่งแก่พี่ชาย ลำหนึ่งจักเป็นของเรา " แล้ว ผูกลำอ้อยทั้งสองลำในที่ ๆ ตัดแล้ว เพื่อต้องการไม่ให้รสไหลออก ถือเอาแล้ว.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น ก็ด้วยการหีบอ้อยด้วยเครื่องยนต์ ไม่มีในเวลาอ้อยลำที่เขาตัดที่ปลายหรือที่โคนแล้วยกขึ้น รส (อ้อย) ย่อมไหลออกเองทีเดียว เหมือนน้ำไหลออกจากธมกรกณะนั้น. ก็ในเวลาที่เขาถือเอาลำอ้อยจากไร่เดินมา พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ภูเขาคันธมาทน์ออกจากสมาบัติแล้ว ไคร่ครวญว่า " วันนี้ เราจักทำการอนุเคราะห์แก่ไครหนอแล ? " เห็นเขาเข้าไปในข่ายคือญาณของตน และทราบความที่เขาเป็นผู้สามารถเพื่อจะทำการสงเคราะห์ได้ จึงถือบาตรและจีวรแล้ว มาด้วยฤทธิ์ไฉนอยู่ข้างหน้าของเขา.

น้องชายถวายอ้อยแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า

เขาพอเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ก็มีจิตเลื่อมใส จึงลาดผ้าห่ม

บนภูมิประเทศที่สูงกว่า แล้วนิมนต์ให้พระปัจเจกพุทธเจ้านั่ง ด้วยคำว่า "นิมนต์นั่งที่นี่ ขอรับ" แล้วก็กล่าวว่า "ขอท่านจงน้อมบาตรมาเถิด" ได้แก่ที่ผูกลำอ้อย วางไว้เบื้องบนบาตร. รสไหลลงเต็มบาตรแล้ว. เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าดื่มรส (อ้อย) นั้นแล้ว, เขาคิดว่า "ดีจริง พระผู้เป็นเจ้าของเราดื่มน้ำรส (อ้อย) แล้ว, ถ้าพี่ชายของเราจักให้นำมูลค่ามา, เราก็จักให้มูลค่า; ถ้าจักให้เราส่วนบุญมา, เราก็จักให้ส่วนบุญ" แล้วกล่าวว่า "นิมนต์ท่านน้อมบาตรเข้ามาเถิด ขอรับ" แล้วได้แก้ลำอ้อยแม่ที่ ๒ ถวายรส.

นัยว่า เขามีได้มีความคิดที่จะถวายแม่มีประมาณเท่านั้นว่า "พี่ชายของเราจักนำอ้อยลำอื่นจากไร่อ้อยมาเลี้ยงกิน" ส่วนพระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นผู้ใคร่จะแบ่งรสอ้อยลำนั้นกับด้วยพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่าอื่น เพราะความที่ตนดื่มรสอ้อยลำแรกนั้น จึงรับไว้เท่านั้น แล้วก็นั่งอยู่. เขาทราบอาการของท่านแล้ว จึงไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งความปรารถนาว่า "ท่านขอรับ รสอันเลิศนี้ใด ที่กระผมถวายแล้ว, ด้วยผลแห่งรสอันเลิศนี้ กระผมพึงเสวยสมบัติในเทวโลกและมนุษย์โลก ในที่สุดพึงบรรลุธรรมที่ท่านบรรลุแล้วนั้นแล." แม้พระปัจเจกพุทธเจ้า ก็กล่าวว่า "ขอความปรารถนาที่ท่านตั้งไว้แล้ว จงสำเร็จอย่างนั้น" แล้วทำอนุโมทนาแก่เขาด้วย ๒ คาถาว่า "อิฉฉิต্তํ ปตฺถิตํ ตฺยํหํ " เป็นต้น, แล้วก็อธิษฐานโดยประการที่เขาจะเห็นได้ แล้วเหาะไปสู่เขาคันธมาทน์โดยทางอากาศ แล้วได้ถวายรส (อ้อย) แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป. เขาเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว ไปสู่สำนักพี่ชาย, เธอพี่ชายถามว่า "เจ้าไปไหน?" จึงบอกว่า "ฉันไปตรวจดูไร่อ้อย" ถูกพี่ชายกล่าวว่า "จะมีประโยชน์อะไรด้วยคน

อย่างเข้าไปรื้ออ้อย, เจ้าควรจะถือเอาลำอ้อยมา ๑ ลำ หรือ ๒ ลำมิใช่หรือ?" กล่าวว่า "พี่ ถูกละ, ฉันถือเอาอ้อยมา ๒ ลำ, แต่ฉันเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จึงถวายรสแต่ลำอ้อยของฉัน แล้วถวายรสแต่ลำอ้อยแม่ของพี่ ด้วยคิดว่า เราจักให้มูลค่าหรือส่วนบุญ; พี่จักรับเอามูลค่าอ้อยนั้นหรือจักรับเอาส่วนบุญ?"

พี่ชาย. ก็พระปัจเจกพุทธเจ้า ทำอะไร?

น้องชาย. ท่านดื่มรสจากลำอ้อยของฉันแล้ว ก็ถือเอารสจากลำอ้อยของพี่ไปสู่เขาคันธมาทน์โดยอากาศ แล้วได้ให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป.

พี่ชายเลื่อมใสขออนุโมทนาส่วนบุญ

พี่ชายนั้น เมื่อเขากำลังกล่าวอยู่นั้นแหละ, เป็นผู้มิสรีระอันปิดถูกต้องแล้ว หาระหว่างมิได้ ได้ทำความปรารภว่า " การบรรลุธรรมที่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นเห็นแล้วนั้นแหละ พี่มีแก่เรา." น้องชายปรารภสมบัติ ๓ อย่าง ส่วนพี่ชายปรารภนาพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้.

นี่เป็นบุรพกรรมของชนทั้งสองนั้น.

สองพี่น้องได้เกิดร่วมกันอีกในชาติต่อมา

ชนทั้งสองนั้น ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก ยังพุทธันดรหนึ่งให้สิ้นไป. ในเวลาชนทั้งสองนั้นไปเทวโลกนั้นแหละ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวชิรสีเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พี่น้องทั้งสองเมื่อนั้น เคลื่อนจากเทวโลกแล้ว, ผู้พี่ชายก็คงเป็นพี่ชาย ผู้น้องชายก็คงเป็นน้องชาย ถือปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่งในพันธุมนคร.

บรรดาเด็กทั้งสองนั้น มารดาบิดาได้ตั้งชื่อของผู้พี่ชายว่า "เสนาะ" ของผู้น้องชายว่า "อปราชิต." เมื่อพี่น้องทั้งสองนั้น กำลังรวบรวม ขุมทรัพย์อยู่ ในเวลาเดิบดีแล้ว,^๑ เสนกฺกุมพิต ได้ฟังการป่าวร้องใน พันธุมดินครของอุบาสกผู้โฆษณาธรรมว่า "พุทธรัตตะเกิดขึ้นแล้วในโลก, ธรรมรัตตะเกิดขึ้นแล้วในโลก, สังฆรัตตะเกิดขึ้นแล้วในโลก, พวกท่านจงให้ทานทั้งหลาย จงทำบุญทั้งหลาย วันนี้เป็นคติที่ ๑๔ วันนี้เป็นคติที่ ๑๕, พวกท่านจงทำอุโบสถ จงฟังธรรม" เห็นมหาชน ถวายทานในกาลก่อนกัณฑ์แล้ว ไปเพื่อฟังธรรมในกาลภายหลังกัณฑ์ จึงถามว่า "พวกท่านจะไปไหน? เมื่อมหาชนบอกว่า " พวกฉันจะไปสู่สำนัก พระศาสดา เพื่อฟังธรรม." จึงพูดว่า " แม้ฉันก็จักไป " แล้วก็ไปพร้อมกับชนเหล่านั้นทีเดียว นั่งแล้วในที่สุคนธ์บริษัฏ.

พระศาสดาทรงทราบอรรถาธิบายของเขา จึงตรัสอนุพุทฺธิกา. เขาฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความอดสาหะในบรรพชา จึงทูลขอ บรรพชาแก่พระศาสดา.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเขาว่า " ก็พวกณฺฑิตีที่ท่านจะฟังอาลา มีไหม ?"

เสนกฺกุมพิต. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้าอย่างนั้น ท่านไปอาลา แล้วจงมา.

พี่ชายลาพี่น้องชายออกบวชแล้วได้บรรลुพระอรหัต

เขาไปสู่สำนักของน้องชายแล้ว กล่าวว่า " ทรัพย์สมบัติใด มีอยู่ในตระกูลนี้ ทรัพย์สมบัตินั้นทั้งหมด จงเป็นของเจ้า."

๑. หมายความว่า ได้ตั้งหลักฐานในการครองเรือนแล้ว.

น้องชาย. ก็พี่เล่า? ขอรับ.

เสนกฺขุมพี. ฉันจักบวชในสำนักของพระศาสดา.

น้องชาย. พี่พูดอะไร? ฉันเมื่อมารดาตายแล้ว ก็ได้พี่เป็นเหมือนมารดา, เมื่อบิดาตายแล้ว ก็ได้พี่เป็นเหมือนบิดา; ตระกูลนี้ก็มีโทษมาก, พี่ดำรงอยู่ในเรือนนี้แหละ ก็สามารจะทำบุญได้. พี่อย่าทำอย่างนั้น.

เสนกฺขุมพี. ฉันพึงธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ฉันดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน ไม่อาจบำเพ็ญธรรมนั้นได้; ฉันจักบวชให้ได้, เจ้าจงกลับ.

เขายังน้องชายให้กลับไปด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต.

ฝ่ายน้องชาย คิดว่า "เราจักทำสักการะแก่บรรพชิตผู้พี่ชาย" จึงถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น ๗ วัน ไหว้พี่ชายแล้วกล่าวว่า "ท่านขอรับ ท่านทำการสลัดออกจากภพแห่งตนได้แล้ว, ส่วนกระผม ยังเป็นผู้พัวพันด้วยกามคุณ ๕,* ไม่อาจออกบวชได้, ขอท่านจงบอกบุญกรรมอันใหญ่ที่สมควร แก่กระผมผู้ดำรงอยู่ในเรือนนี้แหละ."

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะน้องชายนั้นว่า "ดีละ เจ้าผู้เป็นบัณฑิต เจ้าจงให้ สร้างพระคันธกุฎี สำหรับพระศาสดา."

น้องชายสร้างพระคันธกุฎีถวายพระศาสดา

น้องชายนั้นรับว่า "สาธุ" แล้วยังชนให้น้ำไม้ต่าง ๆ มาแล้วให้ถากเพื่อประโยชน์แก่ทัฬหกรรมทั้งหลายมีเสาเป็นต้น ให้ทำเสาทั้งหมดให้ขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการ คือต้นหนึ่งขจิตด้วยทองคำ ต้นหนึ่งขจิต

๑. คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ อันน่าใคร่.

ด้วยเงิน ดันหนึ่งจัตด้วยแก้วมณีเป็นดัน แล้วให้สร้างพระคันธกุฎีด้วย
เสาเหล่านั้น ให้มุงด้วยกระเบื้องสำหรับมุงอันจัตด้วยแก้ว ๗ ประการ
เหมือนกัน.

ก็ในเวลาสร้างพระคันธกุฎีนั้นแล หลานชายชื่อนามปราชิต ผู้มีชื่อ
เหมือนกับคนนั้นแล เข้าไปหาปราชิตอุปัฏฐากนั้นแล้ว กล่าวว่า " แม่จัน
ก็จักสร้าง, ท่านจงให้ส่วนบุญแก่ฉันเถิด ลุง" เขากล่าวว่า " พ่อ ฉัน
ไม่ให้, ฉันจักสร้างไม่ให้ทั่วไปด้วยชนเหล่าอื่น."

หลานชายนั้น อ่อนวอนแม่เป็นอันมาก เมื่อไม่ได้ส่วนบุญ จึงคิด
ว่า " การที่เราได้กุญชรศาลาข้างหน้าพระคันธกุฎี ย่อมควร" ดังนี้แล้ว
จึงให้สร้างกุญชรศาลาที่สำเร็จด้วยแก้ว ๘ ประการ. เขาเกิดเป็นเมณฑก-
เศรษฐีในพุทธปรพาทกาลนี้.

ก็บ้านหน้าต่าใหญ่ ๓ บาน ที่สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้มี
แล้วในพระคันธกุฎี. ปราชิตคฤหบดีให้สร้างสระโบกขรณี ๓ สระ ที่
โบกด้วยปูนขาว ณ ภายใต้ที่ตรงบานหน้าต่าเหล่านั้น ให้เต็มด้วยน้ำหอม
อันเกิดแต่ชาติทั้ง ๔^๒ แล้วให้ปลูกดอกไม้ ๕^๓ สี, ให้ย่อยบรรดาแก้ว ๗
ประการ แก้วที่ควรแก่ความเป็นของที่จะพึงย่อยได้แล้วถือเอาแก้วนอกนี้
ทั้งหมดที่เดียว ไปรยรอบพระคันธกุฎีโดยดั่งแถวเพียงเขา ยังบริเวณ
ให้เต็มแล้ว.

๑. ศาลามีรูปคล้ายช้าง. ๒. กุญชร หูม้าฝรั่ง ๑. ยวนปุปผ์ ดอกไม้เกิดในยวน-
ประเทศ ๑. ตครี กฤษณา ๑. ตรุโก ขมิ้น กายาน ๑. ๓. เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้
ปรากฏโดยมาก. เพื่อจะโปรยพระสร้อยด้วยสายแห่งเกสรทั้งหลาย อันตั้งขึ้นแล้วด้วยกำลังลม
ในกาลแห่งพระตถาคตประทับนั่งภายในแล้ว กระเบื้องที่ยอดพระคันธกุฎี ได้สำเร็จด้วยทองคำ
อันสุกปลั่ง. หาง (กระเบื้อง) สำเร็จด้วยแก้วประพาฬตอนล่าง กระเบื้องมุงสำเร็จด้วยแก้วมณี.
พระคันธกุฎีนั้น ได้ตั้งอยู่คงามคฺจนกฺยงฺล้าแพน ด้วยประการฉะนี้.

กฤตบดีชื่อปราจิต ยังพระคันธกุฎีให้สำเร็จด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว จึงเข้าไปหาพระเถระผู้พี่ชาย เรียนว่า " ท่านขอรับ พระคันธกุฎีสำเร็จแล้ว. กระผมหวังการใช้สอยพระคันธกุฎีนั้น, ได้ยินว่า บุญเป็นอันมาก ย่อมมีเพราะการใช้สอย."

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ทราบว่า กุฏุมพีนี้นี้ให้สร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระองค์, บัดนี้เธอหวังการใช้สอย."

พระศาสดาเสด็จจากอาสนะแล้ว เสด็จไปสู่ที่เฉพาะหน้าพระคันธกุฎี ทอดพระเนตรกองรัตนะที่เขากองล้อมรอบพระคันธกุฎี ได้ประทับยืนอยู่แล้วที่ซุ้มแห่งประตู, ก็เมื่อกุฏุมพีนี้นกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า การรักษาจักมีแก่ข้าพระองค์เอง, ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเกิด." พระศาสดาเสด็จเข้าไปแล้ว.

เขาดังการรักษารัตนะที่โปรยไว้รอบพระคันธกุฎี

แม้กุฏุมพีก่ดั่งการรักษาไว้โดยรอบ สัมมณษย์ทั้งหลายไว้ว่า " พ่อ ๑. เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก: ลำดับนั้น กุฏุมพีกกราบทูลพระองค์ว่า " ขอพระองค์โปรดเสด็จเข้าไปเกิด พระเจ้าข้า" พระศาสดาประทับยืนอยู่ ณ ที่นั้นนั้นแล ทอดพระเนตรดูพระเถระพี่ชายของกุฏุมพีนี้นถึง ๑ ครั้ง, พระเถระทราบด้วยอาการที่พระองค์ทอดพระเนตรแล้วนั้นแล กล่าวกะนองชาว่า " มาเกิด พ่อ เธอจงทูลพระศาสดาว่า การรักษาจักมีแก่ข้าพระองค์เอง ขอเชิญพระองค์ประทับอยู่ตามสบายเกิด" เขาฟังคำพระเถระแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พวกมณุษย์เข้าไปที่โคนไม้แล้ว ไม่มีความเชื่อใยหลักไปฉันท, อนึ่ง พวกมณุษย์ข้ามแม่น้ำ ไม่มีความเชื่อใย สละพวงแพเสียได้ฉันท, ขอพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่ความความเชื่อใยฉันทนั้น ประทับอยู่เกิด." ก็พระศาสดาประทับยืนอยู่เพื่ออะไร ๆ ได้ยินว่า พระองค์ทรงมีพระปริวิตกอย่างนี้ว่า "ชนเป็นอันมาก ย่อมมาสู่สำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ในเวลาก่อนกัฏบัง ในเวลาหลังกัฏบัง เมื่อชนเหล่านั้นถือเอารัตนะทั้งหลายไปอยู่, พวกเราไม่อาจห้ามได้ กุฏุมพียิ่งคิดเถินว่า ' เมื่อรัตนะประมาณเท่านี้เราโปรยลงแล้วที่บริเวณ, พระศาสดาไม่ห้ามปรามอุปัฏฐากของพระองค์ แม้ผู้นำ (รัตนะ) ไปอยู่ ดังนี้แล้ว ทำความอาฆาตในเรา พึงเป็นผู้เข้าถึงอบาย ' เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงได้ประทับยืนอยู่แล้ว.

พวกเธอจงห้ามชนทั้งหลายผู้ถือเอา (รัตนะ) ด้วยพก หรือด้วยกระเช้า และกระสอบไป, แต่อย่าห้ามชนผู้ถือเอาด้วยมือไป." แม้ในภายในนคร ก็ให้บอกว่ "รัตนะ ๘ ประการ อันเราโปรยลงแล้วที่บริเวณพระคันธกุฎี, มนุษย์เจือใจทั้งหลายผู้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้วไป จงถือเอาเต็ม มือทั้งสอง, มนุษย์ทั้งหลายแม้ถึงสุขแล้วก็จงถือเอาด้วยมือเดียว."

ได้ยินว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ชนทั้งหลายผู้มีศรัทธา ประสงค์จะฟังธรรมก่อนจึงจักไปทีเดียว, ส่วนผู้ไม่มีศรัทธา ไปด้วยความ โลกในทรัพย์ ฟังธรรมแล้ว ก็จักพ้นจากทุกข์ได้;" เพราะเหตุนั้น เขาจึง ให้บอกอย่างนั้น เพื่อต้องการจะสงเคราะห์ชน.

มหาชน ถือเอารัตนะทั้งหลายตามกำหนดที่เขาบอกแล้วนั้นแล. เมื่อ รัตนะที่เขาโปรยลงไว้คราวเดียว หหมดแล้ว เขาจึงให้โปรยลงเรื่อย ๆ โดย ถ่องแถวเพียงเข้า ถึง ๓ ครั้ง. อนึ่ง เขาวางแก้วมณีอันหาค่ามิได้ประมาณ เท่าผลแดงโม เทพบาทมูลของพระศาสดา.

ได้ยินว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ชื่อว่า ความอิม จักไม่มี แก่ชนทั้งหลายผู้เลอคุณมีแห่งแก้วมณี พร้อมด้วยพระรัศมีอันมีสีดุจทองคำ แต่พระสรริระของพระศาสดา;" เพราะฉะนั้น เขาจึงได้ทำอย่างนั้น. แม้ มหาชนก็เลอคุณไม่อิมเลย.

พราหมณ์มีจกาทิภูฏิสักแก้วมณี

ต่อมาวันหนึ่ง พราหมณ์มีจกาทิภูฏิสักคนหนึ่ง คิดว่า "ได้ยินว่า แก้วมณีที่มีค่ามาก อันถูกมพินันวางไว้เทพบาทมูลของพระศาสดา, เรา จักลักแก้วมณีนั่น " จึงไปสู่วิหาร เข้าไปโดยระหว่างมหาชนผู้มาแล้วเพื่อ จะถวายบังคมพระศาสดา.

กุฎุมพิกำหนดไว้ว่า "พราหมณ์นี้ มีประสงค์จะถือเอาแก้วมณี"
ด้วยอาการแห่งการเข้าไปหาพราหมณ์นั้นนั่นแล คิดว่า "โอหนอ!
พราหมณ์ไม่ควรถือเอา."

แม้พราหมณ์นั้น วางมือไว้แทบบาทมูลกล้ายจะถวายเป็นภุมม-
ศาสดา ถือเอาแก้วมณีซ่อนไว้ในเกลียวผ้า หลีกไปแล้ว. กุฎุมพิกำหนด
ยังจิตให้เลื่อมใสในพราหมณ์นั้นได้.

ในกาลจบธรรมกถา กุฎุมพินั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า
"พระเจ้าข้า รัตนะ ๗ ประการอันข้าพระองค์ไปรยล้อมรอบพระคันธกุฎี
สิ้น ๓ ครั้ง โดยต้องแถวเพียงเข้า, เมื่อชนทั้งหลายถือเอารัตนะเหล่านั้น
ขึ้นชื่อว่า ความอาฆาตมิได้มีแล้วแก่ข้าพระองค์, จิตยังเลื่อมใสขึ้นเรื่อย ๆ,
แต่วันนี้ ข้าพระองค์คิดว่า "โอหนอ! พราหมณ์นี้ ไม่ควรถือเอา
แก้วมณี," เมื่อพราหมณ์นั้นถือเอาแก้วมณีไปแล้ว, จึงไม่อาจยังจิตให้
เลื่อมใสได้."

พระศาสดาทรงสดับคำของกุฎุมพินั้นแล้ว ตรัสว่า "อุบาสก ท่านไม่
อาจเพื่อจะทำของมีอยู่ของตน ให้เป็นของอันชนเหล่าอื่นพึงนำไปไม่ได้
มิใช่หรือ?" ดังนี้แล้ว ได้ประทานนัยแล้ว.

กุฎุมพินั้น ดำรงอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว ถวายเป็นภุมม-
พระศาสดา ได้ทำการปรารภว่า "พระเจ้าข้า พระราชาหรือโจรแม่
หลายร้อย ชื่อว่าสามารถเพื่อจะข่มเหงข้าพระองค์ ถือเอาแม่เส้นด้ายแห่ง
ชายผ้าอันเป็นของข้าพระองค์ จงอย่ามี นับแต่วันนี้เป็นต้นไป, แม้ไฟก็
อย่าไหม้ของ ๆ ข้าพระองค์, แม่น้ำก็อย่าพัด."

แม้พระศาสดา ก็ได้ทรงทำอนุโมทนาแก่กุฎุมพินันว่า " ขอความ
ปรารถนาที่ท่านปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ."

กุฎุมพินัน เมื่อทำการฉลองพระคันธกุฎี ถวายมหาทานแก่ภิกษุ ๖๘
แสน ในภายในวิหารนั้นแหละ ตลอด ๕ เดือน ในกาลเป็นที่สุด ได้
ถวายไตรจีวรแก่ภิกษุทุกรูป. ผ้าสาฎกสำหรับทำจีวรของภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์
ได้มีค่าถึงพันหนึ่ง.

อุปราชกุฎุมพินันเกิดเป็นโศติกเศรษฐี

กุฎุมพินัน ทำบุญทั้งหลายจนตลอดอายุอย่างนั้นแล้ว เคลื่อนจาก
อัฐภาพันัน บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก
ตลอดกาลประมาณเท่านั้น ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในตระกูล
เศรษฐีตระกูลหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ อยู่ในท้องของมารดาตลอด ๕ เดือน
ครึ่ง.

ก็ในวันที่กุฎุมพินันเกิด สรรพอาวุธทั้งหลายในพระนครทั้งสิ้น
รุ่งโรจน์แล้ว. แม้อาวุธทั้งหลายที่สวมกายของชนทั้งปวง* เป็นราวกะว่า
รุ่งโรจน์ เปล่งรัศมีออกแล้ว. พระนครได้รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน. แม้
เศรษฐีก็ได้ไปสู่ที่บำรุงพระราชาแต่เช้าตรู่.

ครั้งนั้น พระราชาตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า " วันนี้สรรพอาวุธทั้งหลาย
รุ่งโรจน์แล้ว, พระนครก็รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน; ท่านรู้เหตุในเรื่องนี้
ไหม?"

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทราบ.

พระราช. เหตุอะไร? เศรษฐี.

๑.กายารูปหา อันขึ้นแล้วสู่กาย.

เศรษฐี. ทาสของพระองค์เกิดในเรือนของข้าพระองค์, ความ
รุ่งโรจน์นั้น ได้มีแล้วด้วยเดชแห่งบุญของเขานั้นแหละ.

พระราช. เขาก็เป็นโจรกระมัง ?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้อนั้นไม่มี, สัตว์มีบุญได้ทำอภินิหาร
ไว้แล้ว.

พระราชาทรงตั้งทรัพย์ค่าเลี้ยงดูวันละพัน ด้วยพระดำรัสว่า " ถ้า
กระนั้น เธอเลี้ยงเขาไว้ให้ดีจึงจะควร, นี่จึงเป็นค่าน้ำนมสำหรับเขา."
ครั้นในวันเป็นที่ตั้งชื่อ คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อของเขาวว่า " โชติกะ" นั้น
แหละ เพราะพระนครทั้งสี่รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน.

ต่อมา ในเวลาที่เขาเติบโตแล้ว เมื่อภาคพื้นอันเขาลงชำระอยู่ เพื่อ
ต้องการปลูกเรือน ภพของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว.

ท้าวสักกะเสด็จมานิรมิตสมบัติให้โชติเศรษฐี

ท้าวสักกะทรงใคร่ครวญดูว่า " นี่เหตุอะไรหนอแล ?" ทรงทราบ
ว่า " คนทั้งหลายกำลังจับจองที่ปลูกเรือนเพื่อโชติกะ" ทรงดำริว่า " โชติกะ
นี้ จักไม่อยู่ในเรือนที่ชนเหล่านั้นทำแล้ว, การที่เราไปในที่นั้น ควร"
แล้วเสด็จไปที่นั่นด้วยเพศแห่งนายช่างไม้ ตรัสว่า " พวกท่านทำอะไร
กัน ?"

เหล่านั้น. พวกฉันจับจองที่ปลูกเรือน สำหรับโชติกะ.

ท้าวสักกะตรัสว่า " พวกท่านจงเลิกไป, โชติกะนี้จักไม่อยู่ในเรือน
ที่พวกท่านปลูก" แล้วทอดพระเนตรดูภูมิประเทศประมาณ ๑๖ กรีส.
ภูมิประเทศนั้น ได้เป็นที่สมำเสมอในทันใดนั้นนั่นเอง ดูจงกลนิ. ท้าว
เธอทรงดำริอีกว่า " ขอปราสาท ๗ ชั้นสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จง

ข้าแรกแผ่นดินผุดขึ้น ณ ที่นี้ " แล้วทอดพระเนตรดู. ปราสาท (เห็น
ปานนั้น) ผุดขึ้นแล้วในขณะนั้นนั่นเอง. ท้าวสักกะทรงดำริอีกว่า " ขอ
กำแพง ๗ ชั้น ที่สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงผุดขึ้นแวดล้อมปราสาท
นี้ " แล้วทอดพระเนตรดู. กำแพงเห็นปานนั้นผุดขึ้นแล้ว. ครั้นนั้น
ท้าวเธอทรงดำริว่า " ขอต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลาย จงผุดขึ้นในที่สุรอบ
กำแพงเหล่านั้น " แล้วทอดพระเนตรดู. ต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลายเห็นปาน
นั้น ผุดขึ้นแล้ว. ท้าวเธอทรงดำริว่า " ขุมทรัพย์ ๔ ขุม จงผุดขึ้นที่มุม
ทั้ง ๔ แห่งปราสาท " แล้วทอดพระเนตรดู. ทุกสิ่งได้มีอย่างนั้นเหมือน
กัน.

ก็บรรดาขุมทรัพย์ทั้งหลาย ขุมทรัพย์ขุมหนึ่งได้มีประมาณโยชน์
หนึ่ง, ขุมหนึ่งได้มีประมาณ ๓ คาวุต, ขุมหนึ่งได้มีประมาณกึ่งโยชน์,
ขุมหนึ่งได้มีประมาณคาวุตหนึ่ง*, ที่ชุมนุมประตู่ทั้ง ๗ ยักษ์ ๗ ตนยึดการ
รักษาไว้แล้ว. ในชุมนุมประตู่ที่ ๑ ยักษ์ชื่อยมโมลีพร้อมด้วยยักษ์พันหนึ่ง
ที่เป็นบริวารของตน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ชุมนุมประตู่ที่ ๒ ยักษ์ชื่อ
อุปปละพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๒ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว,
ที่ชุมนุมประตู่ที่ ๓ ยักษ์ชื่อวชิระพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๓ พัน
ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ชุมนุมประตู่ที่ ๔ ยักษ์ชื่อวชิรพาหุพร้อมด้วยยักษ์ที่

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก: ก็ประมาณนั้น ได้เป็นประมาณแห่งปาก
ขุมทรัพย์ที่เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์. เบื้องล่างได้มีที่สุดแผ่นดิน, ประมาณขอบปากแห่งขุมทรัพย์
ที่เกิดขึ้นแก่โสดิเกศเรขฐี ท่านมิได้กล่าวไว้. ขุมทรัพย์ทุกขุมเต็มเปี่ยมเทียวผุดขึ้น เหมือน
ผลตาลที่เขาฝานหว่าฉะนั้น, ลำอ้อย ๔ ลำ เป็นวิหารแห่งทองคำ ประมาณเท่าต้นตาลรุ่น ๆ เกิด
ขึ้นที่มุมปราสาททั้ง ๔. ลำอ้อยเหล่านั้นมีใบเป็นวิหารแห่งแก้วมณี มีข้อเป็นวิหารแห่งทองคำ.
นับว่าสมบัตินั้นเกิดขึ้นแล้ว เพื่อแสดงบุรพกรรม (ของเขา).

เป็นบริวารของตน ๔ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ชุมนุมประตู่ที่ ๕ ยักษ์
ชื่อสกุญเฑพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๕ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว,
ที่ชุมนุมประตู่ที่ ๖ ยักษ์ชื่อสกุญเฑพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๖ พัน
ยึดการรักษาไว้แล้ว, ที่ชุมนุมประตู่ที่ ๗ ยักษ์ชื่อทิสามุขพร้อมด้วยยักษ์ที่
เป็นบริวารของตน ๗ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว. ทั้งภายในและภายนอก
แห่งปราสาท ได้มีการรักษาอย่างมั่นคงแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.

พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานฉัตรตั้งให้เป็นเศรษฐี

พระราชาทรงพระนามว่าพิมพิสาร ทรงสดับว่า " ได้ยินว่า ปราสาท
๗ ชั้น ซึ่งสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ผุดขึ้นแล้วเพื่อโชติกะ, กำแพง
๗ ชั้น ชุ่มประตู่ ๗ ชุ่ม ขุมทรัพย์ ๔ ขุมก็ผุดขึ้นแล้ว (เพื่อโชติกะ
เหมือนกัน)" ทรงส่งฉัตรตำแหน่งเศรษฐีไป (ให้) แล้ว, เขาได้เป็นผู้
ชื่อว่า โชติกเศรษฐี. ก็หญิงผู้มีบุญกรรมอันทำไว้แล้วกับโชติกเศรษฐีนั้น
เกิดแล้วในอุตตรกุรุทวีป.

ครั้งนั้น เทพดานันนางมาจากอุตตรกุรุทวีปนั้นแล้ว ให้นั่งในห้อง
อันเป็นสิริ.

หญิงนั้นเมื่อมา ถือเอาทะนานข้าวสารทะนานหนึ่ง และแผ่นศิลา
อันลูกโพลง ๓ แผ่น (มา), ภักข์ของชนทั้งสองนั้น ได้มีแล้วด้วยทะนาน
ข้าวสารนั้นนั้นเทียว ตลอดชีวิต.

ดังได้สดับมา ถ้าชนเหล่านั้นเป็นผู้มีประสงค์จะยังแม้เกวียน ๑๐๐
เล่มให้เต็มด้วยข้าวสาร, มันก็คงปรากฏเป็นทะนานอันเต็มด้วยข้าวสารอยู่
นั่นเอง. ในเวลาหุงภัต พวกเขาใส่ข้าวสารในหม้อ แล้ววางไว้เบื้องบน

แผ่นศิลาเหล่านั้น. แผ่นศิลาก็ลุกโพล่งขึ้นในขณะนั้นนั่นเอง เมื่อภักตลัก
ว่าสึกแล้ว ย่อมดับไป พวกเขารู้ความที่ภักตสึกแล้ว ด้วยสัญญานนั้น
นั้นแหละ. แม้ในเวลาแ่งของควรงแ่งเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. เขา
ทั้งสองย่อมหุงต้มอาหารด้วยแผ่นศิลาลุกโพล่งด้วยอาการอย่างนี้.

ชนเหล่านั้น ย่อมอยู่ด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี, ไม่รู้แสงสว่างของ
ไฟหรือประทีปเลย.

มหาชนต่างแตกตื่นมาชมสมบัติ

ได้ยินว่า สมบัติของโชติกเศรษฐีเห็นปานนั้น ได้ปรากฏทั่วชมพู-
ทวีปทั้งสิ้นแล้ว. มหาชนเทียมยานเป็นต้นมา เพื่อต้องการดู.

โชติกเศรษฐี สั่งให้หุงภัตด้วยข้าวสารที่นำมาจากอุตตรกุรุทวีปแล้ว
ให้ ๆ แก่ชนทั้งหลายผู้มาแล้ว ๆ, สั่งว่า "ชนทั้งหลายจงถือเอาผ้า, จงถือ
เอาเครื่องประดับ จากต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลาย," แล้วให้เปิดปากชุมทรัพย์
ที่มีประมาณค่าดูหนึ่ง แล้วสั่งว่า "ชนทั้งหลายจงถือเอาทรัพย์พอยัง
อศภาพให้เป็นไปได้." เมื่อชนทั้งหลายผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ถือเอา
ทรัพย์ไปอยู่ ปากแห่งชุมทรัพย์มิได้พร่องลงแล้ว แม้เพียงองคุลีเดียว.

ได้ยินว่า นั่นเป็นผลแห่งรัตนะที่เขาโปรยลง ทำให้เป็นทรายใน
บริเวณพระคันธกุฎี.

พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะชมปราสาท

เมื่อมหาชน ถือเอาผ้าอาภรณ์ และทรัพย์ตามความปรารถนาไป
อยู่อย่างนั้น, พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรปราสาท
ของโชติกเศรษฐีนั้นบ้าง เมื่อมหาชนมาอยู่ จึงไม่ได้โอกาสแล้ว.

ในกาลต่อมา เมื่อพวกมนุษย์น้อยลง เพราะถือเอาวัตรการณ์และ
ทรัพย์ตามความปรารถนาไปแล้ว พระราชาจึงตรัสกะบิดาของโชติกะว่า
"ฉันมีความประสงค์จะชมปราสาทของบุตรของท่าน." บิดาของโชติกะ
นั้นกราบทูลว่า " คีละ สมมติเทพ " แล้วไปบอกแก่นุตรว่า " พ่อ พระ-
ราชามีพระประสงค์จะทอดพระเนตรปราสาทของเจ้า," เขาพูดว่า " คีละ
คุณพ่อ, ขอพระองค์เสด็จมาเถิด."

พระราชา ได้เสด็จไปในที่นั้นพร้อมด้วยข้าราชการเป็นอันมาก.
ทาสผู้ปิดกวดเทหยากเยื่อที่ชุ่มประดูที่ ๑ ได้ถวายมือแด่พระราชา.
พระราชาทรงละอาย ด้วยทรงสำคัญว่า " ภรรยาของเศรษฐี " จึงไม่ทรง
วางพระหัตถ์ที่แขนของนาง. พระราชาทรงสำคัญทาสีแม่ที่ชุ่มประดูที่เหลือ
ทั้งหลายว่า " ภรรยาของเศรษฐี " อย่างนั้น จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ที่แขน
ของทาสีเหล่านั้น.

โชติกเศรษฐี มาต้อนรับพระราชาถวายบังคมแล้ว อยู่เบื้องพระ-
ปฤษฎางค์ กราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญเสด็จไปข้างหน้าเถิด "
แผ่นดินที่ประดับด้วยแก้วมณี ย่อมปรากฏแก่พระราชา เป็นเหมือนแห
ที่ลิกตั้ง ๑๐๐ ชั่วโมง. ท้าวเธอทรงสำคัญว่า " โชติกะนี้ ขุดบ่อไว้เพื่อ
ต้องการจับเรา " จึงไม่อาจเพื่อจะเสด็จพระราชดำเนินไปได้."

โชติกะ กราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ นี่มิใช่บ่อ, ขอพระองค์
จงเสด็จมาข้างหลังข้าพระองค์" แล้วได้เป็นผู้นำเสด็จ.^๒

พระราชา ทรงเหยียบพื้นในเวลาที่โชติกะนั้นเหยียบแล้ว เสด็จ
เที่ยวทอดพระเนตรปราสาทตั้งแต่พื้นชั้นล่าง.

๑. ปาที นิคุปิตุ เพื่ออันวางพระบาทลง. ๒. ปุโรโต อโหสิ ได้มีข้างหน้า.

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงน้อมพระทัย

ในคราวนั้น พระราชกุมารทรงพระนามว่าอชาตศัตรู ทรงจับองค์
ของพระราชบิดา เสด็จเที่ยวไปอยู่ ทรงดำริว่า " โอ พุทธกระหม่อมของ
เราเป็นอันพาล, เชื่อว่าคฤหบดียังอยู่ในปราสาทที่ทำได้ด้วยแก้ว ๗ ประการ
ได้ พุทธกระหม่อมของเรานี้ เป็นถึงพระราชฯ ยังประทับอยู่ในพระราช-
มณเฑียรที่ทำได้ด้วยไม้, บัดนี้ เราจักเป็นพระราชฯ แล้ว จักไม่ให้คฤหบดีนี้
อยู่ในปราสาทนี้." เมื่อพระราชฯ กำลังเสด็จขึ้นสู่พื้นปราสาทชั้นบน
นั้นแหละ เป็นเวลาเสวยพระกระยาหารเช้า. ท้าวเธอตรัสเรียกเศรษฐีมา
แล้ว ตรัสว่า " มหาเศรษฐี พวกเราจักบริโภคอาหารเช้าในที่นี้แหละ."

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ก็ทราบอยู่, พระกระยาหาร
สำหรับสมมติเทพ ข้าพระองค์เตรียมไว้แล้ว."

ท้าวเธอทรงสงสนานด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อ แล้วประทับนั่ง
บนบัลลังก์อันเป็นที่นั่งของเศรษฐีนั้นแหละ ที่เขาคงแต่งไว้ในมณฑป
เป็นที่นั่งของเศรษฐี ซึ่งทำได้ด้วยแก้ว.

พระราชฯ ประทับเสวยในบ้านโขดิกเศรษฐี

ครั้งนั้น พวกบุรุษถวายน้ำสำหรับล้างพระหัตถ์แต่ท้าวเธอ แล้วค
ข้าวปายาสเปือกจากภาชนะทองคำที่มีค่าได้แสนหนึ่ง วางไว้ตรงพระพักตร์.
พระราชฯ ทรงเริ่มจะเสวยด้วยสำคัญว่า " เป็นโภชนะ."

เศรษฐีกราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ นี่ไม่ใช่ภาชนะ, นี่เป็นข้า
วปายาสเปือก. พวกบุรุษคคโภชนะใสในภาชนะทองคำใบอื่น แล้ววางไว้
บนถาดเดิม."

๑. อิมสุต อิมสุมี ปาสาทะ วลิตฺติ น ทสฺสามิ เราจักไม่ให้อยู่ในปราสาทนี้ แก่คฤหบดีนี้.

ได้ยินว่า การบริโภคภาชนะนั้นด้วยไอน์ที่พลุ่งขึ้นจากภาชนะข้าว
ปายาสเปียนั้น ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความสบาย. พระราชาเมื่อเสวย
โภชนะที่มีรสอร่อย ก็มีได้ทรงรู้ประมาณ.

ลำดับนั้น เศรษฐีถวายบังคมท้าวเธอแล้ว ประคองอัญชลีกราบทูล
ว่า "พอที่ พระเจ้าข้า, เพียงเท่านี้ก็พอ, พระองค์ไม่ทรงสามารถเพื่อ
จะให้โภชนะที่ยิ่งกว่านี้ไป ให้ย่อยได้."

ทีนั้น พระราชาตรัสกะเขาว่า "ถุหบดี เธอทำความหนักใจหรือ
จึงพูดถึงกัตของตน ?"

เศรษฐี. "ข้อนั้นหามิได้ พระเจ้าข้า, เพราะกัตเพื่อหมู่พลของ
พระองค์แม่ทั้งหมด ก็อันนี้แหละ, แง่กัอันนี้, ก็แต่ว่าข้าพระองค์กลัว
ต่อความเสื่อมยศ.

พระราชา. เพราะเหตุไร ?

เศรษฐี. ถ้าว่า เหตุสักว่าความอดอดแห่งพระกาย จะพึงมีแก่
สมมติเทพเจ้าไซร้, ข้าพระองค์ย่อมกลัวต่อคำว่า 'วานนี้ พระราชาเสวย
(กัต) ในเรือนของเศรษฐี. เศรษฐีคงจักทำอะไร (ถวายเป็นแน่)' พระ-
เจ้าข้า.

พระราชา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงนำกัตไป, จงนำน้ำมา.

ในเวลาเสร็จกิจของพระราชา ราชบริพารทั้งหมดก็บริโภคกัต
นั้นนั่นแหละ.

พระราชาทรงสนทนากับเศรษฐี

พระราชาประทับนั่งสนทนาปรารภถึงความสุข ตรัสเรียกเศรษฐีมา
แล้วตรัสว่า " ภรรยาของท่านในเรือนนี้ไม่มีหรือ ?"

เศรษฐี. มี พระเจ้าข้า.

พระราช. นางอยู่ที่ไหน ?

เศรษฐี กราบทูลว่า นางนั่งอยู่ในห้องอันมีสิริ ยังไม่ทราบเกล้าว่า
สมมติเทพเสด็จมา.

ก็พระราชพร้อมด้วยราชบริพาร เสด็จมาแล้วแต่เช้าตรู่ก็จริง, ถึง
อย่างนั้น นางก็ยังไม่รู้ว่าท้าวเธอเสด็จมา.

ลำดับนั้น เศรษฐีรู้ว่า " พระราชามีพระประสงค์จะทอดพระเนตร
ภริยาของเรา " จึงไปสู่สำนักของนางแล้ว บอกว่า " พระราชาเสด็จมา
แล้ว, การที่หล่อนเฝ้าพระราช ไม่ควรหรือ ? "

ภรรยาเศรษฐีน้อยใจที่ยังมีผู้ใหญ่กว่าตน

นางนอนอยู่นั้นแล กล่าวว่า " นาย ชื่อว่าพระราชนั้นเป็นอย่าง-
ไร ? " เมื่อเขาบอกว่า " คนที่เป็นใหญ่ของพวกเรา ชื่อว่าพระราช, "
จึงแจ้งความที่คนเป็นผู้มีใจไม่เขม้นขึ้นอยู่ กล่าวว่า " พวกเรา ยังมีแม่
บุคคลผู้เป็นใหญ่ (นับว่า) ทำบุญกรรมทั้งหลายไว้ไม่ดีหนอ, พวกเราทำ
บุญกรรมทั้งหลายซื้อด้วยไม่มีศรัทธา จึงถึงสมบัติเกิดแล้วในที่ของชนอื่น
ผู้เป็นใหญ่; ทานจักเป็นของอันเราทั้งหลายไม่ชอบแล้วให้เป็นแน่, นี่เป็น
ผลของทานนั้น " แล้วกล่าวว่า " นาย บัดนี้นั้นจักทำอะไร ? "

สามี. หล่อนจงถือเอาพัดก้านตาลมาพัดถวายพระราช.

เมื่อนางถือพัดก้านตาลมาพัดถวายพระราชอยู่ ลม (มี) กลิ่นแห่ง
พระกุษาสำหรับโปกข์ของพระราช กระทบยับย่นตาของนางแล้ว.

ภรรยาเศรษฐีน้ำตาไหล

ลำดับนั้น สายแห่งน้ำตาไหลออกจากรอยนัยน์ตาของนาง. พระราชาทอดพระเนตรเห็นอาการนั้น จึงตรัสกะเศรษฐีว่า "มหาเศรษฐี ธรรมดา มาตุคาม มีความรู้น้อย จะรอยจะร้องไห้ เพราะกลัวว่า 'พระราชาจะพึงยึดเอาสมบัติของสามีของเรา,' ท่านจงปลอบนาง, เราไม่มีความต้องการด้วยสมบัติของท่าน."

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ นางมิได้ร้องไห้.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น นั่นอะไรกันเล่า?

เศรษฐี. น้ำตาของนางไหลออกมาแล้ว เพราะกลืนแห่งพระภุชญาสำหรับโปกของพระองค์, ด้วยว่าภรรยาของข้าพระองค์นี้ ไม่เคยเห็นแสงสว่างของประทีปหรือแสงสว่างของไฟ ย่อมบริโภคนั่งและนอนด้วยแสงสว่างของแก้วมณีเท่านั้น; ส่วนสมมติเทพ คงจักประทับนั่งด้วยแสงสว่างแห่งประทีป.

พระราชา. ถูกละ เศรษฐี.

เศรษฐีกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเช่นนั้น จำเดิมแต่วันนี้ขอพระองค์จงประทับนั่งด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี" แล้วได้ถวายแก้วมณีอันหาค่ามิได้ ใหญ่ประมาณเท่าผลแตงโม.

พระราชาทอดพระเนตรเรือนแล้ว ตรัสว่า "สมบัติของโสดิกะมากจริง" แล้วได้เสด็จไป.

นี่เป็นเรื่องเกิดของพระโสดิกเถระก่อน

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ เรื่องพระชฎิลเถระ พึงเป็นเรื่องอันท่านเรียงไว้ในภายหลัง.

เด็กขุฑิละถูกมารดาเอาลอยน้ำ

บัดนี้ พึงทราบการอุบัติของพระเถระชื่อขุฑิละ :-

ความพิสดารว่า ในกรุงพาราณสี ได้มีธิดาของเศรษฐีคนหนึ่งเป็นผู้มีรูปสวย. มารดาบิดาให้หญิงคนใช้ไว้คนหนึ่ง เพื่อต้องการรักษานางในเวลานางมีอายุร่นราว ๑๕-๑๖ ปี ให้อยู่ในห้องอันมีสิริบนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น.

วันหนึ่ง วิทยาธรคนหนึ่งกำลังเหาะไปทางอากาศ เห็นนางกำลังเปิดหน้าต่าง แลดูภายนอกอยู่ เกิดความสันทนา จึงเข้าไปทางหน้าต่างแล้ว ได้ทำความเชยชิดกับนาง. นางอาศัยการอยู่ร่วม (หลับนอน) กับวิทยาธรมัน ตั้งครรภ์แล้ว ต่อกาลไม่นานเลย.

ลำดับนั้น หญิงคนใช้นั้นเห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "คุณนายนี่อะไรกัน? อันนางบอกว่า "ซื่อนั้นจงยกไว้, เจ้าอย่าบอกแก่ใคร ๆ," จึงได้เป็นผู้ถึงเสียเพราะกลัว. โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน แม้นางคลอดบุตรแล้ว ให้หญิงคนใช้นำภษะใหม่มา ให้เด็กนั้นนอนในภษะนั้นแล้ว ปิดภษะนั้นเสีย วางพวงดอกไม้ไว้ข้างบน สั่งหญิงคนใช้ว่า "เจ้าจงเอาศีรษะเทินภษะนี้ไปลอยเสียในแม่น้ำคงคา, ถ้าถูกใคร ๆ ถามว่า 'นี่อะไร?' เจ้าพึงบอกว่า 'พลีกรรมของคุณนายของฉันท.'" หญิงคนใช้นั้นได้ทำอย่างนั้น.

หญิง ๒ คนเถียงกันเพราะเด็กขุฑิละ

ก็หญิง ๒ คนกำลังอาบน้ำอยู่ในภายใต้แม่น้ำคงคา เห็นภษะนั้นนั้นถูกน้ำพัดมาอยู่, หญิงคนหนึ่งพูดว่า "ภษะนั้นนั้นเป็นของฉันท." คนหนึ่งพูดว่า "สิ่งที่มีอยู่ในภษะนั้นนั้น เป็นของฉันท," เมื่อภษะ (ลอยมา)

ถึงแล้ว, จึงจับภาชนะนั้นวางไว้บนบก เปิดดูเห็นเด็ก, หญิงคนหนึ่ง พูดว่า "เด็กเป็นของฉันทีเดียว เพราะฉันกล่าวว่า 'ภาชนะเป็นของฉัน.'" คนหนึ่ง พูดว่า "เด็กเป็นของฉันเพราะฉันกล่าวว่า 'สิ่งที่มีอยู่ในภาชนะเป็นของฉันทีเดียว.'"

หญิงทั้งสองนั้นเถียงกัน ไปสู่ศาลวินิจฉัยแล้ว แย่งเนื้อความนั้น เมื่อพวกอำมาตย์ไม่สามารถจะวินิจฉัยได้, จึงได้ไปสู่สำนักพระราชา.

พระราชาทรงสดับคำของหญิงทั้งสองนั้น จึงตรัสว่า "เจ้าจงเอาเด็ก, เจ้าจงเอาภาชนะ."

ก็หญิงผู้ที่ได้เด็ก ได้เป็นอุปัฏฐายิกาของพระมหากัจจายนเถระ, เพราะเหตุนั้น หญิงนั้นจึงเลี้ยงทารกนั้นไว้ ด้วยคิดว่า "จักให้เด็กนี้บวช ในสำนักของพระเถระ."

เหตุที่เด็กนั้นได้รับตั้งชื่อว่าชฎิละ

ผมของเด็กนั้น ได้ปรากฏรูปร่าง เพราะมลทินแห่งกรรมอันเขาล้าง ออกไม่หมด ในวันที่เด็กนั้นเกิด. เพราะเหตุนั้น ชนทั้งหลายจึงตั้งชื่อ เขาว่า "ชฎิล" นั้นแหละ.

ในเวลาที่ได้เห็นได้ พระเถระเข้าไปสู่เรือนนั้นเพื่อบิณฑบาต. อุบาสิกาณิมนต์พระเถระให้นั่งแล้ว ได้ถวายอาหาร.

พระเถระเห็นเด็ก จึงถามว่า "อุบาสิกา ท่านได้เด็กหรือ?"

อุบาสิกาเรียนว่า "ได้ เจ้าค่ะ, ดิฉันเลี้ยงเด็กนี้ไว้ด้วยหวังว่า 'จัก ให้บวชในสำนักของท่าน,' ขอท่านจงให้เขาบวช" ดังนี้แล้ว ได้ถวาย แล้ว.

พระมหากัจจายนะรับเด็กไปมอบให้อุปัชฌาย

พระเถระรับว่า " คีละ " แล้วพาเด็กนั้นไป ตรวจดูว่า " บุญกรรม
ที่จะเสวยสมบัติของภุคส์ถ์ของเด็กนี้ มีอยู่หรือหนอแล ?" คิดว่า " สัตว์
ผู้มีบุญมาก จักเสวยสมบัติใหญ่, เด็กนี้ยังเล็กนัก, แม้นุญของเขาที่ยัง
ไม่ถึงความแก่รอบ " จึงได้พาเด็กนั้นไปสู่เรือนของอุปัชฌายคนหนึ่ง ใน
กรุงคักกสิลา. อุปัชฌายนั้นไหว้พระเถระแล้วยืนอยู่, เห็นเด็กนั้นแล้ว
เรียนถามว่า " ท่านได้เด็กหรือขอรับ ?"

พระเถระตอบว่า " เออ อุบาสกเขาจักบวช, แต่ยังเป็นเด็กเล็กนัก,
จงอยู่ในสำนักของท่านเถิด."

อุบาสกนั้นรับว่า " คีละ ขอรับ " แล้วตั้งเด็กไว้ในฐานะเพียงดัง
บุตรบำรุงแล้ว.

ก็สินค้าในเรือนของอุบาสกนั้น เป็นของที่สั่งสมไว้แล้วสิ้น ๑๒ ปี.
เขาไปสู่ระหว่างแห่งบ้าน นำเอาสินค้าแม่ทั้งหมดไปสู่ตลาด ให้เด็กนั่งใน
ตลาดแล้ว บอกราคาแห่งสินค้านั้น ๆ แล้วกล่าวว่า " เจ้าพึงถือเอาทรัพย์
ซึ่งมีประมาณเท่านี้ แล้วจึงให้สิ่งนี้และสิ่งนี้" ดังนี้แล้วหลีกไป.

เทพดาช่วยให้เด็กขายของได้หมด

ในวันนั้น เทพดาผู้รักษาพระนคร ทำให้ชนผู้มีความต้องการ
(ด้วยวัตถุ) โดยที่สุดแม่สักว่าพริกและผักชี ให้พายหน้าไปสู่ตลาดของเด็ก
เท่านั้น. เด็กนั้นขายสินค้าที่สะสมไว้สิ้น ๑๒ ปี (หมด) โดยวันเดียว
เท่านั้น. กุฎุมพิดาไม่เห็นอะไร ๆ ในตลาด จึงกล่าวว่า " พ่อ สินค้า
ทั้งหมด เจ้าให้ฉิบหายเสียแล้วหรือ."

เด็กตอบว่า "ฉันไม่ได้ให้สินค้าขาย, ฉันขายสินค้าทั้งหมดตาม
นัยที่ท่านบอกไว้แล้วนั่นแหละ, นี่เป็นค่าของสินค้าซื้อโน้น. นี่เป็นค่า
ของสินค้าซื้อโน้น." กลุ่มพิปลิมใจ คิดว่า "บุรุษที่หาคำมิได้สามารถ
เพื่อจะเป็นอยู่ในที่ใดที่หนึ่งได้" จึงให้ลูกสาวผู้เจริญวัยแล้วในเรือนของ
ตนแก่เขา สั่งพวkbุรุษว่า "พวกเจ้าจงสร้างเรือนแก่เขา" เมื่อเรือน
สำเร็จแล้ว จึงบอกว่า "พวกเจ้าจงไป, จงอยู่ในเรือนของตน."

ชฎิลกุมารได้เป็นเศรษฐีเพราะภูเขาทองผุดขึ้นใกล้เรือน

ครั้นในเวลาที่ชฎิลกุมารนั้นเข้าไปสู่เรือน เมื่อธรรณีประดุพอเขา
เหยียบแล้วด้วยเท้าข้างหนึ่ง ภูเขาทองประมาณ ๘๐ ศอก ชำแรกแผ่นดิน
ผุดขึ้นแล้ว ณ ที่ส่วนอันมีข้างหลังเรือน.

พระราชอาพอสดับว่า "ข้าว่า ภูเขาทองชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นใกล้
เรือนของชฎิลกุมาร" จึงทรงส่งฉัตรสำหรับเศรษฐีไปประทานแก่เขา.
เขาได้เป็นผู้มีชื่อว่า ชฎิลเศรษฐี. เขาได้บุตร ๓ คน.

ชฎิลเศรษฐีให้บุรุษเที่ยวสืบหาเศรษฐีที่เสมอกับตน

เขายังจิตให้เกิดขึ้นในการบวช ในเวลาที่บุตรเหล่านั้นเจริญวัยแล้ว
คิดว่า "ถ้าตระกูลเศรษฐีที่มีโภคะเสมอด้วยเราทั้งหลายจักมีไชร์, บุตร
ทั้งหลายก็จักให้บวชได้; ถ้าไม่มีไชร์, บุตรทั้งหลายก็จักไม่ให้; ในชมพู-
ทวีป ตระกูลที่มีโภคะเสมอด้วยเราทั้งหลาย มีอยู่หรือหนอ" จึงให้ช่าง
ทำอิฐที่สำเร็จด้วยทองคำ ค้ำปฏักที่สำเร็จด้วยทองคำ และเจียงเท้า
ที่สำเร็จด้วยทองคำ เพื่อต้องการจะทดลองดู ให้นิ้วมือของบุรุษทั้งหลาย
แล้ว ส่งไปว่า "พวกเจ้าจงไป, จงถืออิฐที่สำเร็จด้วยทองคำเป็นต้น
เหล่านี้ ทำเป็นเหมือนแลดูอะไร ๆ นั้นเทียว เทียวไปในพื้นชมพูทวีป

รู้ความที่ตระกูลแห่งเศรษฐีที่มีโกะเสมอด้วยเรามีอยู่หรือไม่แล้ว จงมา."
บุรุษเหล่านั้นเที่ยวจาริกไปถึงภัททนิคร.

พวกบุรุษพบเมณฑกเศรษฐี

ครั้งนั้น เมณฑกเศรษฐีเห็นบุรุษเหล่านั้นแล้ว ถามว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านเที่ยวไปทำอะไรกัน?" เมื่อพวกเขาบอกว่า "พวกฉันเที่ยวดูของสิ่งหนึ่ง," รู้ว่า "กิจด้วยการถืออิฐที่สำเร็จด้วยทองคำเป็นต้นเหล่านี้เที่ยวไป เพื่อจะตรวจดูสิ่งอะไร ๆ นั้นแหละ ของบุรุษเหล่านี้ ย่อมไม่มี, บุรุษเหล่านี้เที่ยวสืบสวนดูเศรษฐี" จึงกล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงเข้าไปตรวจดูหลังเรือนของเรา."

บุรุษเหล่านั้น เห็นแพะทองคำทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้วในหนหลัง มีขนาดเท่าช้าง ม้า และโคอุสุกะ ซึ่งเอาหลังจดหลัง ชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นแล้วในที่ประมาณ ๘ กรีส ที่หลังเรือนนั้นแล้ว เทียวไปในระหว่าง ๆ แพะเหล่านั้นแล้วออกไป.

ลำดับนั้น เศรษฐีถามบุรุษเหล่านั้นว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านเที่ยวไปตรวจดูผู้ใด, ผู้นั้น พวกท่านเห็นแล้วหรือ?" เมื่อพวกเขากล่าวว่า "เห็น นาย" จึงส่งไปแล้วด้วยพูดว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไป."

บุรุษเหล่านั้นไปจากที่นั่นนั้นแหละแล้ว, เมื่อเศรษฐีของตนพูดว่า "พ่อทั้งหลาย ตระกูลเศรษฐีที่โกะเสมอเราทั้งหลาย พวกเจ้าเห็นแล้วหรือ?" บอกว่า "นาย ท่านจะมีอะไร? สมบัติชื่อเห็นปานนี้ของเมณฑกเศรษฐีมีอยู่ ในภัททนิคร" แล้วบอกเรื่องราวนี้ทั้งหมด.

ชฎิลเศรษฐีให้สืบทอดเป็นครั้งที่ ๒

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว เป็นผู้มิใช่ใจแข็งขัน คิดว่า " ตระกูลเศรษฐี เราได้ไว้ก่อนแล้วตระกูลหนึ่ง, ตระกูลเศรษฐีแม่อื่นอีกมีอยู่หรือหนอ ?" แล้วให้ผ้ากัมพลมีค่าได้แสนหนึ่ง ส่งไปว่า " พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไป, จงเสาะหาตระกูลเศรษฐีแม่อื่น." พวกเขาไปสู่กรุงราชคฤห์แล้ว ทำกอง ฟืนในที่ไม้ไผ่แต่เรือนของโชติกเศรษฐี ดัดไฟแล้วได้ขึ้นอยู่.

ก็ในเวลาพวกชนถามว่า " นี้อะไรกัน ?" ก็บอกว่า " เมื่อพวกฉัน จะขายผ้ากัมพลซึ่งมีค่ามากผืนหนึ่ง ผู้ซื้อไม่มี, พวกฉันแม้จะถือเที่ยวไป อยู่ ก็กลัวโจร, เพราะเหตุนี้ พวกฉันจักเผามันเสียแล้วจึงจักไป."

พวกบุรุษพบโชติกเศรษฐี

ครั้งนั้น โชติกเศรษฐีเห็นพวกเขาจึงถามว่า " พวกนี้ทำอะไรกัน ?" ฟังเนื้อความนั้นแล้ว ให้เรียกมาถามว่า " ผ้ากัมพลมีค่าเท่าไร ?" เมื่อ พวกเขาบอกว่า " มีค่าแสนหนึ่ง " จึงสั่งให้ ๆ ทรัพย์แสนหนึ่ง บอกว่า " พวกท่านจงให้ (ผ้าผืนนั้น) แก่ทาสผู้กวาดซุ่มประตูเทหยาภิเอ" แล้วส่ง ใ้ในมือของพวกเขาแล้ว. ทาสนั้นรับเอาผ้ากัมพลแล้วร้องให้ ไปสู่ สำนักของนาย บอกว่า " นาย เมื่อความผิดมีอยู่ ประหารดิฉันเสีย ไม่ ควรหรือ ? เพราะเหตุไร จึงส่งผ้ากัมพลเนื้อหยาบอย่างนี้แก่ดิฉัน,? ดิฉัน จักนุ่งหรือจักห่มผ้ากัมพลผืนนี้ได้อย่างไรได้ ?"

โชติกเศรษฐี. ฉันมิได้ส่งไปให้เจ้าเพื่อประโยชน์แก่การนุ่งหรือการ ห่มนั้น แต่ส่งผ้ากัมพลผืนนั้นไปให้เจ้า เพื่อต้องการจะให้พบเข้าแล้ววาง ไว้ใกล้ที่นอนของเจ้า ในเวลาจะนอน เช็ดเท้าที่ล้างแล้วด้วยน้ำหอม (ต่างหาก), เจ้าไม่อาจทำกิจเช่นนั้นได้หรือ ?

ทาสีนั้นกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ดิฉันอาจเพื่อจะทำกิจนั้นได้" จึงได้รับเอาไปแล้ว.

ฝ่ายบุรุษเหล่านั้น เห็นเหตุเช่นนั้นแล้ว จึงไปสู่สำนักเศรษฐีของตน เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย ตระกูลแห่งเศรษฐีอันพวกเจ้าเห็นแล้ว หรือ?" เรียนว่า "นาย ท่านจะมีอะไร, สมบัติชื่อเห็นปานนี้ ของเศรษฐีชื่อโชติกะ มีอยู่ในกรุงราชคฤห์" จึงบอกสมบัติในเรือนทั้งหมด แล้วบอกเรื่องราวนั้น.

เศรษฐีฟังคำของบุรุษเหล่านั้นแล้วมีใจยินดี คิดว่า "บัดนี้เราจักได้บวช" จึงไปสู่สำนักของพระราชา กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์มีประสงค์จะบวช."

พระราชาดรว่า "ดีละ มหาเศรษฐี ท่านจงบวชเถิด."

เศรษฐีนั้นไปสู่เรือนแล้ว ให้เรียกบุตรทั้งหลายมาแล้ว วางจอบ มีด้ามเป็นทองคำ ตัวจอบเป็นเพชร ไว้ที่มือของบุตรคนใหญ่แล้ว กล่าวว่า "พ่อ เจ้าจงขุดเอาลิ้มทองจากภูเขาทองที่หลังเรือน." ลูกชายคนใหญ่นั้น ถือเอาจอบไปสับภูเขาทอง. เวลาเขาสับภูเขาทองนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับที่หินดาตะนั้น.

เศรษฐีรับจอบจากมือของลูกชายคนใหญ่นั้น ส่งไว้ในมือของลูกชายคนกลาง. แม้ลูกชายคนกลางเมื่อนั้น สับภูเขาทองอยู่, เวลาเขาสับนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับหินดาตะนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐีจึงส่งจอบนั้นไว้ในมือของลูกชายคนเล็ก. เมื่อลูกชายคนเล็กนั้น รับเอาจอบนั้นฟันอยู่ เวลาที่เขาฟันนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับดินเหนียวที่เขาทำให้เป็นกองไว้ฉะนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐีจึงกล่าวกะลูกชายคนเล็กว่า " มาเกิดพ่อ, พอละ ด้วยทรัพย์ประมาณเท่านี้ " แล้วให้เรียกพี่ชาย ๒ คนนอกนี้มาแล้ว นอกว่า " ภูเขาทองลูกนี้ ไม่ใช่เกิดเพื่อพวกเจ้า, เกิดขึ้นเพื่อพ่อ และลูกชายคนเล็ก, พวกเจ้าจงใช้สอยรวมกันกับลูกชายคนเล็กนี้เถิด."

ถามว่า " ก็เพราะเหตุไร ภูเขาทองนั้นจึงเกิดเพื่อบิดาและลูกชายคนเล็กเท่านั้น ? เพราะเหตุไร ชาติเศรษฐีจึงถูกโยนลงไปในน้ำในเวลาเกิดแล้ว ?"

แก้ว่า เพราะกรรมที่ตนทำแล้วนั่นเอง.

บุรพกรรมของชาติเศรษฐี

ความพิสดารว่า เมื่อมหาชนกำลังสร้างพระเจดีย์ของพระกัสสป-สัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ พระจินาสพงศ์หนึ่งไปสู่เจดีย์สถาน แลดูแล้วถามว่า " พ่อทั้งหลาย เพราะเหตุไร มุขทางทิศอุดรแห่งเจดีย์ จึงยังไม่ก่อขึ้น ?"

มหาชน. ทองยังไม่พอ.

พระจินาสพ. ฉันจักเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้วชักชวน, พวกท่านจงทำกรรมโดยเอื้อเพื่อเกิด.

ท่านกล่าวอย่างนั้นแล้วเข้าไปสู่พระนคร ชักชวนมหาชนว่า " แม่และพ่อทั้งหลาย ทองที่หน้ามุขข้างหนึ่งแห่งพระเจดีย์ของพวกเรา ยังไม่พอ, พวกท่านจงรู้ทองเกิด " ได้ไปสู่ตระกูลแห่งนายช่างทองแล้ว. ฝ่ายนายช่างทอง กำลังนั่งทะเลาะกับภรรยาอยู่ในขณะนั้นเอง.

ครั้งนั้น พระเถระกล่าวกะเขาว่า " ทองสำหรับหน้ามุขที่พระเจดีย์อันท่านทั้งหลายรับไว้ยังไม่พอ, การที่ท่านรู้ทองนั้นย่อมควร. เขากล่าว

ด้วยความโกรธต่อภรรยาว่า " ท่านจงโยนพระศาสดาของท่านลงในน้ำ แล้วไปเสีย."

ลำดับนั้น นางจึงกล่าวกะเขาว่า " ท่านทำกรรมอย่างสาหัสยิ่ง ท่านโกรธดิฉัน ควรจะด่าหรือควรจะเขียนดิฉันเท่านั้น, เหตุไฉนท่านจึงทำเวรในพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันเล่า ? " ทันใดนั้นเอง นายช่างทองเป็นผู้ถึงความสลดใจแล้ว กล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงอดโทษแก่กระผม " แล้วหมอบลงแทบเท้าของพระเถระ.

พระเถระ. โยม จันทหาญท่านว่ากล่าวอะไร ๆ ไม่, ท่านจงยังพระศาสดาให้ออดโทษเถิด.

นายช่างทอง. ท่านเจ้าข้า กระผมจะทำอย่างไรเล่า จึงจะให้พระศาสดาอดโทษได้ ?

พระเถระ. ท่านจงทำหม้อดอกไม้ทองคำ ๓ หม้อ บรรจุน้ำไว้ในที่บรรจุพระธาตุแล้ว เป็นผู้มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้ออดโทษเถิด โยม.

เขารับว่า ดีละ ขอรับ " แล้วเมื่อจะทำดอกไม้ทองคำ ให้เรียกบุตรชายคนใหญ่ในบุตร ๓ คนมาแล้ว กล่าวว่า " มานีแนะ พ่อ, พ่อได้กล่าวกะพระศาสดาด้วยคำเป็นเวร, เพราะฉะนั้น พ่อจักทำดอกไม้เหล่านี้ บรรจุน้ำที่บรรจุพระธาตุ ให้พระศาสดาอดโทษ, แม่เจ้าแล ก็จงเป็นสหายของเรา."

ลูกชายคนใหญ่นั้นบอกว่า " พ่ออันฉันใช้ให้กล่าวคำเป็นเวร หามิได้, พ่อทำแต่ลำพังเถิด " แล้วไม่ปรารถนาจะทำ.

ช่างทอง ให้เรียกลูกชายคนกลางมาแล้ว กล่าวเหมือนอย่างนั้น.
แม้ลูกชายคนกลางนั้น ก็กล่าวเหมือนอย่างนั้น แล้วไม่ปรารถนาจะทำ.
เขาจึงให้เรียกลูกชายคนเล็กมาแล้ว ก็กล่าว (เหมือนอย่างนั้น).

ลูกชายคนเล็กนั้นคิดว่า " ธรรมดาว่ากิจที่เกิดขึ้นแก่บิดา ย่อมเป็น
ภาระของบุตร" จึงเป็นสหายของบิดา ได้ทำดอกไม้ทั้งหลายแล้ว. นาย
ช่างทองยังหม้อดอกไม้ขนาดคืบหนึ่ง ๓ หม้อ ให้สำเร็จแล้วบรรจุในที่
บรรจุพระธาตุ มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้อศโทษแล้ว. เขาได้
ถูกโยนลงไปในน้ำในเวลาเกิดถึง ๓ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้.

ก็อรรถาพของเขที่ตั้งอยู่แล้วในที่สุดนี้ แม้ในบัดนี้ ก็ถูกโยนลงไป
ในน้ำ เพราะผลของกรรมนั้นเหมือนกัน. ส่วนบุตรของเขาสองคนใด
ไม่ปรารถนาจะเป็นสหายในเวลาทำดอกไม้ทองคำ, เพราะเหตุนี้ ภูเขา
ทองจึงไม่เกิดสำหรับบุตรทั้งสองนั้น, แต่เกิดสำหรับลูกชายคนเล็ก เพราะ
ความที่เขาทำดอกไม้ทองคำร่วมกัน (กับบิดา).

ชฎิลเศรษฐีออกบวชได้บรรลุพระอรหัต

เศรษฐีนั้นพร่ำสอนบุตรแล้ว บวชในสำนักพระศาสดา บรรลุ
พระอรหัตแล้วโดย ๒-๓ วันเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

โดยสมัยอื่น พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต พร้อมด้วย
ภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของบุตรทั้งหลายของเศรษฐีนั้น.
บุตรเหล่านั้น ได้ถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
ตลอดทั้งเดือน.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า " ชฎิล ผู้มีอายุ แม้ใน

วันนี้ ความทะยานอยากในภูเขาทองประมาณ ๘๐ สอก และในบุตร
ทั้งหลายของท่านมีอยู่หรือ ?"

พระชฎิล. ผู้มีอายุ ค้นหาหรือมานะในภูเขาทองและบุตรเหล่านั้น
ของผม ย่อมไม่มี.

ภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า " พระชฎิลเถระนี้ พุคไม่จริง พยากรณ์
พระอรหัตผล."

พระศาสดาทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ
ทั้งหลาย ค้นหาหรือมานะในภูเขาทองและบุตรเหล่านั้นของบุตรของเรา
ย่อมไม่มี" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓๓. โยธ ตณฺหํ ปหนฺตฺวาน อนาคาโร ปริพฺพช

ตณฺหาภวปริกฺขิณํ ตมํ พุรุมิ พฺราหฺมณํ .

"ผู้ใด ละตัณหาในโลกนี้ได้แล้ว เป็นผู้ไม่มี

เรื่อน เว้นเสียได้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีตัณหาและ

ภพอันสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า :-

ผู้ใดละตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ ในโลกนี้เสียได้ เป็นผู้ไม่มี
ความต้องการอยู่ครองเรื่อน ชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีเรื่อน เว้นเสียได้ เราเรียก
ผู้ชื่อว่า มีตัณหาและภพอันสิ้นแล้ว เพราะความที่ตัณหาและภพเป็นของ
สิ้นแล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 549
ปิตติผลเป็นต้นดังนี้แล.^๑

พระเจ้าอชาตศัตรูจะยัดเอาบ้านเศรษฐี

ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูกุมารสมคบกับพระเทวทัต ปลงพระชนม์
พระราชบิดา ดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ทรงดำริว่า "เราจักยัดเอา
ปราสาทของโศติกเศรษฐี" จึงทรงเตรียมการรบแล้วเสด็จออกไป พอ
ทอดพระเนตรเห็นพระนายของพระองค์พร้อมด้วยบริวารที่กำลังแวงแก้ว
เข้าพระทัยว่า "คฤหบดี เป็นผู้เตรียมการรบคุมพลออกมาแล้ว" จึง
ไม่ทรงสามารถจะเสด็จเข้าไปได้.

ในวันนั้น แม่เศรษฐีเป็นผู้รักษาอุโบสถ บริโภคอาหารเช้าแต่
เช้าตรู่ ไปสู่วิหาร นั่งฟังธรรมอยู่ในสำนักของพระศาสดา.

ส่วนยักษ์ชื่อยมโมลี ผู้ยึดการรักษายืนอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๑ เห็น
พระเจ้าอชาตศัตรุนั้น จึงถามว่า "ท่านจะไปไหน?" แล้วกำจัดพระเจ้า
อชาตศัตรูพร้อมด้วยราชบริพาร ติดตามไปในทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งหลาย
พระราชาก็เสด็จไปสู่วิหารแล้วเหมือนกัน.

ครั้งนั้น เศรษฐีพอเห็นท้าวเธอ จึงทูลว่า "เรื่องอะไรกัน ?
พระเจ้าข้า" ได้ลุกขึ้นจากอาสนะ ยืนอยู่แล้ว.

พระราชา. คฤหบดี ท่านบังคับพวกนรุษของท่านว่า 'จงรบกับ
เรา' แล้วมาในที่นี้ นั่งทำเป็นเหมือนฟังธรรมอยู่หรือ ?

เศรษฐี. ก็สมมติเทพ เสด็จไปเพื่อยัดเอาเรือนของข้าพระองค์
มิใช่หรือ ?

พระราชา. เออ เราไป.

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ บัณฑิตพึงเห็นความสืบต่อด้วยเรื่องเดิม.

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ แม้พระราชดั่งพัน ก็ไม่สามารถเพื่อ
จะยึดเอาเรือนของข้าพระองค์ได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา.

พระราชาทรงถอดแหวนไม่ออก

ท้าวเธอกริ้วว่า " ก็ท่านจักเป็นพระราชหรือไม่ ? "

เศรษฐี. ข้าพระองค์ไม่เป็นพระราช, แต่พระราชหรือโจรไม่
สามารถจะถือเอาแม้เส้นด้ายที่ชายผ้าอันเป็นของข้าพระองค์ได้ เพราะ
ข้าพระองค์ไม่ปรารถนา.

พระราช. ก็ฉันจักถือเอาตามความพอใจของท่านได้ อย่างไร ?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าอย่างนั้น แหวน ๒๐ วงเหล่านั้น ที่
นิ้วมือทั้ง ๑๐ ของข้าพระองค์มีอยู่, ข้าพระองค์ไม่ถวายแหวนเหล่านี้แก่
พระองค์: ถ้าพระองค์ทรงสามารถไซ้, ข้าพระองค์จึงทรงถือเอาเถิด.

ก็พระราชนั้น ประทับนั่งกระโห้งบนพื้น เมื่อจะทรงกระโดด
ย่อมทรงกระโดดขึ้นสู่ที่ ๑๘ สอกได้, ประทับยืน เมื่อจะทรงกระโดด
ย่อมทรงกระโดดขึ้นสู่ที่ ๘๐ สอกได้. พระราชาแม้ทรงมีพระกำลังมาก
อย่างนี้ ทรงกระโดดไปมาอย่างโน้นและข้างนี้ ก็ไม่ทรงสามารถเพื่อจะ
ถอดแม้ซึ่งแหวนวงหนึ่งได้.

เศรษฐีสลดใจใคร่จะบวช

ลำดับนั้น เศรษฐีกราบทูลท้าวเธอว่า " ข้าแต่สมมติเทพ ขอ
พระองค์ทรงลาดผ้าสาฎก " แล้วได้ทำนันททั้งหลายให้ตรง. แหวนแม้ทั้ง
๒๐ วง หลุดออกแล้ว.

ลำดับนั้น เศรษฐีกราบทูลท้าวเธอว่า " ข้าแต่สมมติเทพ ใคร ๆ

ไม่สามารถที่จะถือเอาทรัพย์สินอันเป็นของข้าพระองค์ด้วยอาการอย่างนั้นได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา" ดังนี้แล้ว เกิดสลดใจเพราะพระกริยาของพระราชา จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตเพื่อการบวชแก่ข้าพระองค์." ท้าวเธอทรงดำริว่า " เมื่อเสร็จสิ้นบวชแล้ว, เราจักยึดเอาปราสาทได้สะดวก" จึงตรัสว่า " จงบวชเถิด" ด้วยพระดำรัสคำเดียวเท่านั้น. เศรษฐินั้นบวชในสำนักพระศาสดาแล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต มีชื่อว่า พระโชติกเถระ.

ในขณะที่ท่านบรรลุพระอรหัตแล้วนั้นแล สมบัตินั้นแม้ทั้งหมดก็อันตรธานไป. พวกเทพดาก็นำภรรยาของเศรษฐินั้น ชื่อสตุลกายา เมื่อนั้นไปสู่สุดตรกูรวิปนั้นแล.

พวกภิกษุเข้าใจว่าพระเถระอวดอุตริมนุสธรรม

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเรียกพระโชติกเถระนั้นมาแล้ว ถามว่า " โชติกะผู้มีอายุ ก็ค้นหาในปราสาทหรือในหญิงนั้นของท่านยังมีอยู่หรือ ?" เมื่อท่านบอกว่า " ไม่มี ผู้มีอายุทั้งหลาย " จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า พระโชติกะนี้ กล่าวไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตผล."

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราไม่มีค้นหาในปราสาทหรือในหญิงนั้นเลย " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

" ผู้ใด ละค้นหาได้แล้ว ในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มี

เรือน เว้นเสียได้, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีค้นหาและ

ภพอันสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์."

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 552

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระโศติกเถระ จบ.

๓๔. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ [๒๕๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " หิตฺวา มานุสฺสํ " เป็นต้น.

นักฟ้อนออกบวชได้บรรลุพระอรหัต

ได้ยินว่า นักฟ้อนนั้นเที่ยวเล่นกีฬาคือการฟ้อนชนิดหนึ่ง ฟังธรรมกลาของพระศาสดา บวชแล้วบรรลุพระอรหัต. เมื่อภิกษุนั้นกำลังเข้าไปบิณฑบาตกับภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข ภิกษุทั้งหลาย เห็นบุตรของนักฟ้อนคนหนึ่งกำลังเล่นอยู่ จึงถามว่า " ผู้มีอายุ บุตรของนักฟ้อนนั้น เล่นกีฬาที่ท่านเล่นแล้ว ๆ, ท่านยังมีความเชื่อใจในกีฬานี้หรือไม่อยู่หรือหนอแล ?" เมื่อภิกษุนั้นตอบว่า " ไม่มี " จึงพูดกันว่า " ท่านผู้เจริญ ภิกษุนี้กล่าวไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตผล."

พระศาสดาทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราแก้วล่วงกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงได้แล้ว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓๔. หิตฺวา มานุสฺสํ โยคํ ทิพฺพํ โยคํ อูปจฺจคา

สพฺพโยคฺวิธํ ยุตฺตํ ตมฺหํ พุรุมิ พุราหุณฺณ .

" ผู้ใด ละกิเลสเครื่องประกอบ อันเป็นของมนุษย์ ล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของทิพย์ได้ แล้ว, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งปราศกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **มานุสกะ โยค** ได้แก่ อายุและ
กามคุณทั้ง ๕ อันเป็นของมนุษย์. แม้ในกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์
ก็นัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อุปจจุคา** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดละกิเลสเครื่องประกอบ
อันเป็นของมนุษย์ ก้าวล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ได้แล้ว,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งปราศกิเลสเครื่องประกอบทั้งหมดแม้ ๔ อย่างใดแล้วว่า
เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ จบ.

๓๕. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ [๒๕๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนเหมือนกันรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " หิตฺวา รติญฺจ " เป็นต้น.

พราหมณ์ละความยินดีและไม่ยินดีได้

เรื่องเป็นเช่นเดียวกับเรื่องก่อนนั้นแล. แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราละความยินดีและความไม่ยินดีได้แล้ว ดำรงอยู่ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓๕. หิตฺวา รติญฺจ อรติญฺจ สีตัญญํ นิรูปธิ
สพฺพโลกาภิกฺขุ วัริ ตมहि พฺรุมิ พฺราหฺมณํ .
" เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งละความยินดีและความ
ไม่ยินดีได้แล้ว ผู้เย็น ไม่มีอุปธิ ครอบงำโลกทั้งปวง
ผู้แก่วัยแล้ว เป็นพราหมณ์."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รติ ได้แก่ ความยินดีในกามคุณ ๕.
บทว่า อรติ ได้แก่ ผู้ระอาในการอยู่ป่า.
บทว่า สีตัญญํ ได้แก่ ผู้ดับแล้ว.
บทว่า นิรูปธิ ได้แก่ ผู้ไม่มีอุปกิเลส.
บทว่า วัริ ความว่า เราเรียกบุคคลผู้ครอบงำจันทรโลกทั้งหมดได้
แล้ว ดำรงอยู่ ผู้มีความแก่วัยแล้วนั้น คือเห็นปานนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๔ - หน้าที่ 556

ในกาลจบเทศนา เป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ จบ.

๓๖. เรื่องพระวังคิสะเถระ [๒๕๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระวังคิสะเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " จูติ โย เวทิ " เป็นต้น.

วังคิสพราหมณ์เป็นนักทำนาย

ได้ยินว่า พราหมณ์ในกรุงราชคฤห์คนหนึ่งชื่อวังคิสะ เคาละ (กะโหลก) ศิระะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้วรู้ได้ว่า " นี่เป็นศิระะของผู้เกิดในนรก, นี่เป็นศิระะของผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน, นี่เป็นศิระะของผู้เกิดในเปรตวิสัย, นี่เป็นศิระะของผู้เกิดในมนุษย์โลก, นี่เป็นศิระะของผู้เกิดในเทวโลก."

พวกพราหมณ์คิดว่า " พวกเราอาศัยวังคิสพราหมณ์นี้ ก็สามารถหาภินกะชาวโลกได้" จึงให้เขานุ่งผ้าแดง ๒ ผืนแล้วพาเที่ยวไปชนบท กล่าวกะพวกมนุษย์ว่า " พราหมณ์ชื่อวังคิสะนั้น เคาละ (กะโหลก) ศิระะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้จักที่เกิด, พวกท่านจงถามถึงที่พวกญาติของตน ๆ เกิดแล้วเกิด."

พวกมนุษย์ให้กหาปณะ ๑๐ บ้าง ๒๐ บ้าง ๑๐๐ บ้าง ตามกำลังแล้ว จึงถามถึงที่พวกญาติเกิดแล้ว. พราหมณ์เหล่านั้นถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว ยึดอาที่พักในที่ไม่ไกลแห่งพระเชตวัน, พวกเขาเห็นมหาชนผู้บริโภคอาหารเช้าแล้ว มีมือถือของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น กำลังเดินไปเพื่อฟังธรรม จึงถามว่า " พวกท่านไปไหนกัน?" เมื่อมหาชนนั้นบอกว่า " ไปสู่วิหาร เพื่อฟังธรรม." จึงกล่าวว่า " พวกท่านจักไป

ในที่นั้นทำอะไร ? บุคคลผู้ทัดเทียมกับวังคีสพราหมณ์ของเรา ย่อมไม่มี, เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้ที่เกิดได้, พวกท่านจงถามถึงที่พวกญาติเกิดเกิด."

มนุษย์เหล่านั้นกล่าวว่า " วังคิสะจะรู้อะไร ? บุคคลผู้ทัดเทียมกับพระศาสดาของเรา ไม่มี." เมื่อพวกพราหมณ์เฝ้าอยู่นี้ กล่าวว่า " บุคคลผู้ทัดเทียมกับวังคิสะ ไม่มี, เถียงกันแล้ว กล่าวว่า " มาเถิด บัดนี้ พวกเราจักรู้ว่าวังคิสะของพวกท่าน หรือพระศาสดาของพวกเรามีความรู้ " แล้วได้พาพราหมณ์เหล่านั้นไปสู่วิหาร.

เขายอมจำนนพระศาสดา

พระศาสดาทรงทราบว่าชนเหล่านั้นมา จึงรับสั่งให้น้ำ (กะโหลก) ศีรษะมา ๕ ศีรษะ คือ " ศีรษะของสัตว์ผู้เกิดในฐานะทั้ง ๔ คือ ' ในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในมนุษยโลก ในเทวโลก ' ๔ ศีรษะ และ (กะโหลก) ศีรษะของพระจินาสพ " รับสั่งให้วางไว้ตามลำดับ ในเวลาที่วังคิสะมาแล้ว จึงตรัสถามวังคิสะว่า " ทราบว่า ท่านเคาะ (กะโหลก) ศีรษะแล้ว รู้ที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายผู้ตายแล้วหรือ ?"

วังคิสะ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์รู้ได้.

พระศาสดา. นี้ (กะโหลก) ศีรษะของใคร ?

เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะนั้นแล้ว กราบทูลว่า " ของสัตว์ผู้เกิดในนรก." ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการแก่เขาว่า " ดีละ " จึงตรัสถามถึงศีรษะทั้ง ๓ นอกนี้ ในขณะที่เขากราบทูลแล้ว ๆ ไม่ผิด ก็ประทานสาธุการเหมือนอย่างนั้น จึงทรงแสดง (กะโหลก) ศีรษะที่ ๕

๑. ถัด วาสุเทตวา ยังถ้อยคำให้เจริญ.

ตรัสถามว่า " นี่ (กะโหลก) ศิระะของใคร ? " เขาเคาะ (กะโหลก) นั้นแล้ว ไม่รู้ที่เกิด. ที่นั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า " วังคิสะ ท่านไม่รู้หรือ ? " เมื่อเขากราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่รู้ " จึงตรัสว่า " ฉันรู้."

วังคิสะ. พระองค์ทรงทราบด้วยอะไร ?

พระศาสดา. ทราบด้วยกำลังมนต์.

ลำดับนั้น วังคิสะทูลวิงวอนพระองค์ว่า " ขอพระองค์จงประทานมนต์นี้แก่ข้าพระองค์ พระศาสดาตรัสว่า " เราไม่สามารถจะให้มนต์แก่บุคคลผู้ไม่บวชได้."

วังคิสะบวชเพื่อเรียนพุทธมนต์

เขาคิดว่า " เมื่อเราเรียนมนต์นี้แล้ว เราก็จักเป็นผู้ประเสริฐในชมพูทวีปทั้งสิ้น " จึงส่งพราหมณ์เหล่านั้นไป ด้วยคำว่า " พวกท่านจงอยู่ในที่นั้นนั้นแหละสิ้น ๒-๓ วัน ฉันจักบวช " แล้วได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดา ได้เป็นผู้มีนามว่า วังคิสะเถระ.

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานกัมมัฏฐานมีอาการ ๓๒ เป็นอารมณ์แก่เธอแล้ว ตรัสว่า " เธอจงสาธยายปริกรรมมนต์."

พระเถระบรรลुพระอรหัต

พระวังคิสะเถระนั้นสาธยายมนต์อยู่ ถูกพวกพราหมณ์ถามในระหว่าง ๆ ว่า " ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือยัง ? " จึงบอกว่า " พวกท่านจงรอก่อน ฉันกำลังเรียน " ต่อกาล ๒-๓ วันเท่านั้นก็ได้บรรลुพระอรหัต ถูกพราหมณ์ทั้งหลายถามอีก จึงกล่าวว่า " ท่านผู้มีอายุ บัดนี้ฉันไม่ควรเพื่อจะไป."

พวกภิกษุได้ยินคำนั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า
พระวงศ์ศุภะนี้ พยากรณ์พระอรหันต์ผล ด้วยคำไม่จริง."

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ากล่าวอย่างนั้น.
ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้บุตรของเราลาดในการจตุและปฏิสนธิแล้ว " ดังนี้
แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๓๖. จูตี โย เวทิ สตุตันน อุปปตฺติญจ สพุทฺโธ
อสตุตฺตํ สุกตํ พุทฺธํ ตมมํ พุรุมิ พุราหฺมณํ .
ยสฺส คตฺติ น ชานนฺติ เทวา คณฺฐพุมานุสา
จิณฺหาสวํ อรหฺนํ ตมมํ พุรุมิ พุราหฺมณํ .

" ผู้ใด รู้จตุและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายโดยประ-
การทั้งปวง, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่ข้อง ไปดี รู้แล้ว;
ว่าเป็นพราหมณ์. เทพยดา คณธรรพและหม่อมมนุษย์
ย่อมไม่รู้คติของผู้ใด, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีอาสวะสิ้น
แล้ว ผู้ไกลกิเลสว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า โย เวทิ เป็นต้น ความว่า ผู้ใด
รู้จตุปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงอย่างแจ้งชัด, เรา
เรียกบุคคลผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า ไม่ข้อง เพราะความเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง ชื่อว่า
ไปดีแล้ว เพราะความเป็นผู้ไปดีแล้วด้วยการปฏิบัติ ชื่อว่าผู้รู้แล้ว เพราะ
ความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

๑. ปากฎิ กตฺวา ทำให้ปรากฏ.

บทว่า "ยสุต เป็นต้น ความว่า เทพดาเป็นต้นเหล่านั้น ไม่รู้คติ
ของผู้ใด, เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะความที่
อาสวะทั้งหลายสิ้นแล้ว ชื่อว่า ผู้ไกลกิเลส เพราะความเป็นผู้ห่างไกล
จากกิเลสทั้งหลายว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระวังคีสเถระ จบ.

๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี [๓๐๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุณีชื่อ
ธรรมทินนา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ยสฺส ปุเร จ " เป็นต้น.

วิสาขอุบาสกบรรลุนาคามิผล

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ในเวลานางเป็นคฤหบดี วิสาขอุบาสก
ผู้เป็นสามี พิงธรรมในสำนักของพระศาสดา บรรลุนาคามิผลแล้วคิดว่า
" การที่เราให้นางธรรมทินนารับทรัพย์สมบัติทั้งปวง ควร;" ในกาลก่อน
แต่นั้น อุบาสกนั้นเมื่อมา เห็นนางธรรมทินนาผู้เลออยู่ทางหน้าต่าง
ย่อมทำความขมขื่น. แต่ในวันนั้น ไม่แลดูนางผู้ยืนอยู่ที่หน้าต่างเลย
ได้ไปแล้ว.

นางคิดว่า " นี่เรื่องอะไรกันหนอ ? คิดว่า ' ชื่อนั้นจงยกไว้,
เราจักรู้ในเวลาบริโภค " แล้วนำภัตเข้าไปในเวลาบริโภค.

ในวันอื่น ๆ อุบาสกนั้นพูดว่า " มาเถิด, เราบริโภคด้วยกัน. แต่
ในวันนั้น เป็นผู้นิ่งเฉย บริโภคแล้ว. นางคิดว่า " สามีคงจักโกรธด้วย
เหตุอะไร ๆ แน่หนอ."

ครั้งนั้น. วิสาขอุบาสกเรียกนางในเวลานั่งตามสบายมาแล้ว กล่าว
กะนางว่า " ธรรมทินนา หล่อนจงรับทรัพย์สมบัติทั้งปวงในเรือนนี้เถิด."
นางคิดว่า " ธรรมดาว่า คนทั้งหลายโกรธแล้วย่อมไม่ให้ใครรับทรัพย์
สมบัติ, นี่เรื่องอะไรกันหนอ ? " จึงกล่าวว่า " นาย ก็ท่านเล่า ? "

อุบาสก. จำเดิมแต่นี้ ฉันจักไม่จัดแจงอะไร ๆ.

ธรรมทินนา. ใครจักรับน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้ง, เมื่อเป็นเช่นนั้น
ท่านก็จงอนุญาตการบวชแก่ฉันเถิด.

อุบาสกนั้น รับว่า " ดีละ นางผู้เจริญ " แล้วนางไปสู่สำนัก
ภิกษุณีด้วยสักการะเป็นอันมาก ให้บวชแล้ว. นางได้อุปสมบทแล้ว
ได้มีชื่อว่า ธรรมทินนาเถรี.

วิสาขอุบาสกถามปัญหาในมรรคกะพระเถรี

นางไปสู่ชนบทกับภิกษุณีทั้งหลาย เพราะความเป็นผู้ประสงค์วิเวก
เมื่ออยู่ในชนบทนั้นไม่นานเท่าไร ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา
ทั้งหลาย กลับมาสู่กรุงราชคฤห์อย่างเดิมอีก ด้วยคิดว่า " บัดนี้ พวกชน
ผู้เป็นญาติอาศัยเราแล้ว จักทำบุญทั้งหลาย."

อุบาสก ได้ทราบความที่พระเถรีมาแล้ว คิดว่า " พระเถรีมา
เพราะเหตุไรหนอ ? " จึงไปสู่สำนักภิกษุณี ไหว้พระเถรีแล้วนั่ง ณ ส่วน
ข้างหนึ่ง คิดว่า " การที่เราจะพูดว่า 'แม่เจ้า ท่านกระสันหรือหนอ '
ดังนี้ ก็เป็นการไม่สมควร, เราจักถามปัญหาสักข้อหนึ่งกะพระเถรีนั้น "
แล้วถามปัญหาในโตคาปัดติมรรค. พระเถรีเฉลยปัญหาข้อนั้นได้. อุบาสก
จึงถามปัญหาแม่ในมรรคที่เหลือ โดยอุบายนั้นนั่นแล เมื่อพระเถรีนั้น
กล่าวในเวลาปัญหาอันอุบาสกนั้นถามก้ำลวง (วิสัย) ว่า " วิสาขะผู้มีอายุ
ท่านเล่นเลย (วิสัย) ไปแล " แล้วกล่าวว่า " เมื่อท่านจำนง ก็พึงเข้าไป
เฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามปัญหานี้ " ไหว้พระเถรีแล้ว ลุกจากอาสนะ
ไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลถามสนทนาปราศรัยนั้นทั้งหมด แต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า.

พระศาสดาทรงยกย่องพระธรรมทินนาเถรี

พระศาสดาตรัสว่า " ธรรมทินนาธิดาของเรากล่าวดีแล้ว, ด้วยเรา
เมื่อจะแก้ปัญหานี้ ก็จะต้องแก้กันอย่างนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เมื่อ
จะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

๓๗. ยสฺส ปุเร จ ปจฺจา จ มชฺเฌ จ นตฺถิ กิณฺจณํ

อภิญฺจณํ อนาทานํ ตมฺหิ พุริมิ พุราหมณฺ .

" ความกังวลในก่อน ในภายหลัง และในท่าม
กลาง ของผู้ใดไม่มี. เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความ
กังวล ไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นพราหมณ์ "

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุเร ความว่า ในขั้นทั้งหลายที่
เป็นอดีต.

บทว่า ปจฺจา คือ ในขั้นทั้งหลายที่เป็นอนาคต.

บทว่า มชฺเฌ ได้แก่ ในขั้นทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน.

สองบทว่า นตฺถิ กิณฺจณํ เป็นต้น ความว่า ความกังวลกล่าวคือ
ความยึดถือด้วยคณาในฐานะ ๓ เหล่านั้น ของผู้ใดไม่มี, เราเรียกผู้นั้น
ซึ่งไม่มีความกังวลด้วยกิเลสเครื่องกังวลคือราคะ เป็นต้น ผู้ชื่อว่าไม่มีความ
ยึดมั่น เพราะไม่มีความยึดถืออะไร ๆ ว่าเป็นพราหมณ์.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระธรรมทินนาเถรี จบ.

๓๘. เรื่องพระอังคลิมาเถระ [๓๐๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอังคลิมาเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อุตัม " เป็นต้น.

พระอังคลิมาไม่กลัวช้าง

เรื่องข้าพเจ้ากล่าว ไว้ในกาลาวรรณว่า " น เว กทริยา เทวโลภวชนุตติ " เป็นต้นนั้นแล.

จริงอยู่ ในที่นั้นข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า " ภิกษุทั้งหลายถามพระอังคลิมาว่า " ผู้มีอายุ ท่านเห็นช้างตัวคู่ร้าย ยืนกั้นฉัตรอยู่แล้ว ไม่กลัวหรือหนอ ? " พระอังคลิมาตอบว่า " ไม่กลัว ผู้มีอายุ."

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลพระศาสดา " พระเจ้าข้า พระอังคลิมาพยากรณ์พระอรหันต์ด้วยคำไม่จริง."

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย อังคลิมาบุตรของเราข่อมไม่กลัว, เพราะว่า ภิกษุทั้งหลายเช่นกับบุตรของเรา ผู้องอาจที่สุดระหว่างพระชีนาสผู้องอาจทั้งหลาย ข่อมไม่กลัว " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรคว่า:-

๓๘. อุตัม ปวริ วีริ มहेสี วิชิตาวินั

อเนชั นุหตักกั พุทฺธั ตมห์ พุรุมิ พุราหมณั .

" เราเรียกบุคคลผู้องอาจ ประเสริฐ แก่แล้วกล้า

แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ ไม่หวั่นไหว

ผู้ล้างแล้ว ผู้รู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์."

แก้อรรถ

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคานันว่า :-

เราเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่า งามอาจ เพราะความเป็นผู้เช้นกับโคอุสกะ ด้วยอรรถว่าเป็นผู้ไม่หวาดเสียว ชื่อว่า ประเสริฐ เพราะอรรถว่าสูงสุด ชื่อว่า ผู้เกลี้ยกล้ำ เพราะถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้กล้าหาญ ชื่อว่า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ เพราะความเป็นผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ มีศีลขันธเป็นต้น ชื่อว่า ผู้ชนะโดยวิเศษ เพราะความที่มารทั้ง ๓ อันตนชนะแล้ว ชื่อว่า ผู้ล้างแล้ว เพราะความเป็นผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว ชื่อว่า ผู้รู้ เพราะความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอังคลิมาลเถระ จบ.

๓๕. เรื่องเทวहितพราหมณ์ [๓๐๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของ
เทวहितพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า " ปุพฺเพพนินาสี " เป็นต้น.

พราหมณ์ทูลถามทักษิณาทรมีผลมาก

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาพาธด้วย
พระวาโย (กำเริบ) ทรงส่งพระอุปวานเถระไปสู่สำนักของเทวहितพราหมณ์
เพื่อต้องการน้ำร้อน. ท่านไปบอกความที่พระศาสดาทรงอาพาธแล้วขอ
น้ำร้อน.

พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้ว เป็นผู้มิไยดี คิดว่า " การที่พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทรงส่ง (พระอุปวานเถระ) มาสู่สำนักของเรา เพื่อต้องการ
น้ำร้อน เป็นลาภของเราหนอ " จึงใช้บุรุษให้ถือเอาหาน้ำร้อนและ
หอน้ำอ้อย มอบถวายแก่พระอุปวานเถระ.

พระเถระ ให้ชนถือเอาน้ำร้อนเป็นต้นนั้นไปสู่วิหาร กราบทูล
พระศาสดาให้ทรงสดด้วยน้ำร้อนแล้ว ละลายน้ำอ้อยด้วยน้ำร้อนถวายแด่
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ในขณะนั้นนั่นเอง อาพาธนั้นของพระองค์ก็สงบระงับ. พราหมณ์
คิดว่า " ไทยธรรมเราให้แก่ใครหนอแล ? จึงมีผลมาก, เราจักทูลถาม
พระศาสดา." พราหมณ์นั้นไปสู่สำนักพระศาสดาแล้ว เมื่อจะทูลถาม
เนื้อความนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า :-

"บุคคลควรให้ไทยธรรมในบุคคลไหน ? ไทย-
ธรรมวัตถุอันบุคคลให้ในบุคคลไหน จึงมีผลมาก ?
ทักษิณของบุคคลผู้บูชาอยู่อย่างไรเล่า ? จะสำเร็จ
ได้อย่างไร ?"

พระศาสดาทรงแก้ปัญหาของพราหมณ์

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสว่า "ไทยธรรมวัตถุ ที่บุคคลให้แล้ว
แก่พราหมณ์ผู้เช่นนี้ ย่อมมีผลมาก" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศบุคคล
ผู้เป็นพราหมณ์แก่พราหมณ์นั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๓. ปุพฺเพนิวาส โย เวทิ สกุคฺคาปายญฺจ ปสฺสติ

อโธ ชาติกุขํ ปตฺโต อภิญฺญา โวลิตฺโต มุนิ

สพฺพโวลิตโอสถํ ตมํหํ พุริมิ พฺราหฺมณํ .

"บุคคลใด รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อน, ทั้งเห็น
สวรรค์และอบาย, อนึ่ง บรรลุความสิ้นไปแห่งชาติ
เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี, เราเรียกบุคคล
นั้น ซึ่งมีพรหมจรรย์อันอยู่เสร็จสรรพแล้วว่า เป็น
พราหมณ์."

แก้อรธ

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า :-

บุคคลใด รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อนอย่างแจ่มชัด เห็นสวรรค์ต่างด้วย
เทวโลก ๒๖^๐ ชั้น และอบาย ๔ ด้วยทิพยจักขุ อนึ่ง บรรลุพระอรหัต
๑. กามาพจร ๖ รูปพรหม ๑๖ อรูปพรหม ๔ รวมเป็น ๒๖.

กล่าวคือความสิ้นไปแห่งชาติ เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้ยิ่งซึ่งธรรมควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ ทำให้แจ้งซึ่งธรรม ที่ควรทำให้แจ้ง คือบรรลुพระนิพพานหรือบรรลुพรหมจรรย์อันคนอยู่จบ แล้ว ชื่อว่า เป็นมุนี เพราะเป็นผู้บรรลุภาวะแห่งผู้รู้ ด้วยปัญญาอันเป็น เหตุสิ้นไปแห่งอาสวะ, เราเรียกบุคคลนั้นซึ่งชื่อว่ามีพรหมจรรย์อยู่เสริญ- สรรพแล้ว เพราะความเป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์ อันเป็นที่สุดแห่งกิเลส ทั้งสิ้น คือพระอรหันตมรรคญาณว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา- ปัตติผลเป็นต้น.

ฝ่ายพราหมณ์ มีใจเลื่อมใสแล้ว ตั้งอยู่ในสภาวะทั้งหลาย ประกาศ ความเป็นอุบาสกแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องเทวहितพราหมณ์ จบ

พราหมณวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๖ จบ.

รวมวรรคที่มีในคถาชาดก คือ

[๓๗] ยมกวรรค อปปมาทวรรค จิตตวรรค ปุปผวรรค พาลวรรค
บัณฑิตวรรค อรหันตวรรค สหัสสวรรค ปาปวรรค ทัณตวรรค ชราวรรค
อิตตวรรค โลกวรรค พุทธวรรค สุขวรรค ปิยวรรค โกธวรรค มลวรรค
ธัมมัญญวรรค มรรควรรค รวมเป็น ๒๐ วรรค ปกิณณกวรรค นิรยวรรค
นาควรรค ตัณหาวรรค ภิกขุวรรค พรหมณวรรค รวมทั้งหมดนี้เป็น
๒๖ วรรค อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ทรงแสงแล้ว
ในยมกวรรค มี ๒๐ คถา ในอปปมาทวรรคมี ๑ คถา ในจิตตวรรคมี ๑๑
คถา ในปุปผวรรคมี ๑๖ คถา ในพาลวรรคมี ๑๗ คถา ในบัณฑิตวรรค
มี ๑๔ คถา ในอรหันตวรรคมี ๑๐ คถา ในสหัสสวรรคมี ๑๖ คถา
ในปาปวรรคมี ๑๓ คถา ในทัณตวรรคมี ๑๗ คถา ในชราวรรค
มี ๑๑ คถา ในอิตตวรรคมี ๑๒ คถา ในโลกวรรคมี ๑๒ คถา
ในพุทธวรรคมี ๑๖ คถา ในสุขวรรคและปิยวรรคมีวรรคละ ๑๒ คถา
ในโกธวรรคมี ๑๔ คถา ในมลวรรคมี ๒๑ คถา ในธัมมัญญวรรค
มี ๑๗ คถา ในมรรควรรคมี ๑๖ คถา ในปกิณณกวรรคมี ๑๖ คถา
ในนิรยวรรคและนาควรรคมีวรรคละ ๑๔ คถา ในตัณหาวรรคมี ๒๒ คถา
ในภิกขุวรรคมี ๒๓ คถา ในพรหมณวรรคอันเป็นวรรคที่สุดมี ๔๐ คถา
คถา ๔๒๓ คถา อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ทรง
แสดงไว้ในนิบาตในธรรมบท.

จบคถาชาดก

อรรถกถา

รวมเรื่องทั้งหมด

อรรถกถาแห่งพระธรรมบท มีประมาณ ๗๒ ภาณวาร อันข้าพเจ้า
ประกาศเรื่อง ๒๕๕ เรื่อง^๑ คือ "ในยมกวรรค อันเป็นวรรคแรกของ
วรรคทั้งปวง ๑๔ เรื่อง, ในอัปมาทวรรค ๕ เรื่อง ในจิตตวรรค ๕ เรื่อง,
ในปุพฺพวรรค ๑๒ เรื่อง ในพาลวรรค ๑๕ เรื่อง, ในบัณฑิตวรรค
๑๑ เรื่อง, ในอรหัตตวรรค ๑๐ เรื่อง, ในสหัสสวรรค ๑๔ เรื่อง, ใน
ปาปวรรค ๑๒ เรื่อง, ในทัณฺฑวรรค ๑๑ เรื่อง, ในชราวรรค ๕ เรื่อง,
ในอัตตวรรค ๑๐ เรื่อง, ในโลกวรรค ๑๑ เรื่อง, ในพุทฺธวรรค ๕ เรื่อง,
ในสุขวรรค ๘ เรื่อง, ในปิยวรรค ๕ เรื่อง, ในโกธวรรค ๘ เรื่อง,
ในมถวรรค ๑๒ เรื่อง ในขัมมัญญวรรค ๑๐ เรื่อง, ในมรรควรรค ๑๐ เรื่อง,
ในปกิณณกวรรค ๕ เรื่อง, ในนिरยวรรค ๕ เรื่อง; ในนาควรรค ๘ เรื่อง,
ในตัน्हาวรรค ๑๒ เรื่อง, ในภิกขุวรรค ๑๒ เรื่อง, ในพราหมณวรรค
๓๕ เรื่อง" รจนาไว้พอเหมาะ ด้วยสามารถไม่ย่อนักไม่พิสดารนัก
จบแล้ว ด้วยคำมีประมาณเท่านี้.

จบสัมมปทัญญกถา

๑. ในเรื่องเหล่านี้นับรวมทั้งหมดมี ๓๐๒ เรื่อง.

คำอุทิศของผู้เรียบเรียง

ธรรมบทอันยอดเยี่ยม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ได้ผู้พระธรรมราชา ทรงบรรลุแล้ว, พระ-
คาถาเหล่าใดในพระธรรมบท มีประมาณ ๔๒๓ พระ-
คาถา ตั้งขึ้นแล้ว ในเพราะเรื่อง ๒๕๕ เรื่อง อัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้แสวงหาคุณใหญ่
ทรงยังสัจจะทั้ง ๔ ให้แจ่มแจ้ง ทรงภาวนิตไว้แล้ว,
ข้าพเจ้าผู้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริบุญ ในวิหาร
อันพระอิศราชเจ้าผู้มีพระกตัญญูตรัสให้สร้างไว้แล้ว
เรียบเรียงอรรถกถานี้ แห่งพระคาถาเหล่านั้น ให้ถึง
พร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ ให้หมดมลทินด้วยดี
ตามพระบาลีมีประมาณ ๗๒ ภาณวาร เพื่อประโยชน์
และเพื่อเกื้อกูลแก่โลก เพราะความที่ข้าพเจ้าเป็นผู้
ใคร่เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมของพระโลก-
นาถเจ้า ได้บรรลุกุศลใดแล้ว, ด้วยอำนาจกุศลนั้น
ขอความดีริอันเป็นกุศลทั้งปวง จงผลิตผลที่น่าจับใจ
สำเร็จแก่สัตว์ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้.

พรรณนาคุณสมบัติของผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้

พระเถระผู้ทรงนามอันครุทั้งหลายขนานแล้วว่า " พุทธโธสะ "

ผู้ประดับด้วยศรัทธา ความรู้ และความเพียร อันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง มี
คุณสมบัติ มีศีล อาจารย์ เป็นผู้ซื่อตรง และความเป็นผู้อ่อนโยน
เป็นต้น พร้อมทั้งแล้ว สามารถยังลงในการถือเอาลัทธิของตนและ
ลัทธิอื่น ประกอบด้วยความเฉลียวฉลาดด้วยปัญญา ประกาศญาณอันไม่
ขัดข้องในสัตตศาสนา อันต่างด้วยปริยัติธรรม คือพระไตรปิฎก พร้อม
ทั้งอรรถกถา ผู้ชำนาญในไวยากรณ์มาก ผู้ประกอบด้วยความกลมเกลี้ยง
แห่งถ้อยคำที่ไพเราะยิ่ง อันเปล่งออกได้สะดวก ที่ยังกรรมสมบัติให้เกิด
ผู้มีปกติพูดถูกต้องคล่องแคล่วประเสริฐในทางพูด เป็นมหากวี เป็นผู้
ประดับวงศ์ของพระเถระทั้งหลาย ผู้อยู่ในมหายานโดยปกติ ผู้เพียงดัง
ประทับในวงศ์ของพระเถระ ผู้มีความรู้อันไม่ขัดข้องในอุตรนิมุตตรธรรม
อันประดับด้วยคุณต่างด้วยอภิญา ๖ และปฏิสัมภิทา ๔ เป็นต้น มีความรู้
ไพญญ์ทั้งหมดจด ได้เรียบเรียงอรรถวรรณาแห่งพระธรรมนี้ไว้แล้ว.